

Gelderland in den Patriottentijd

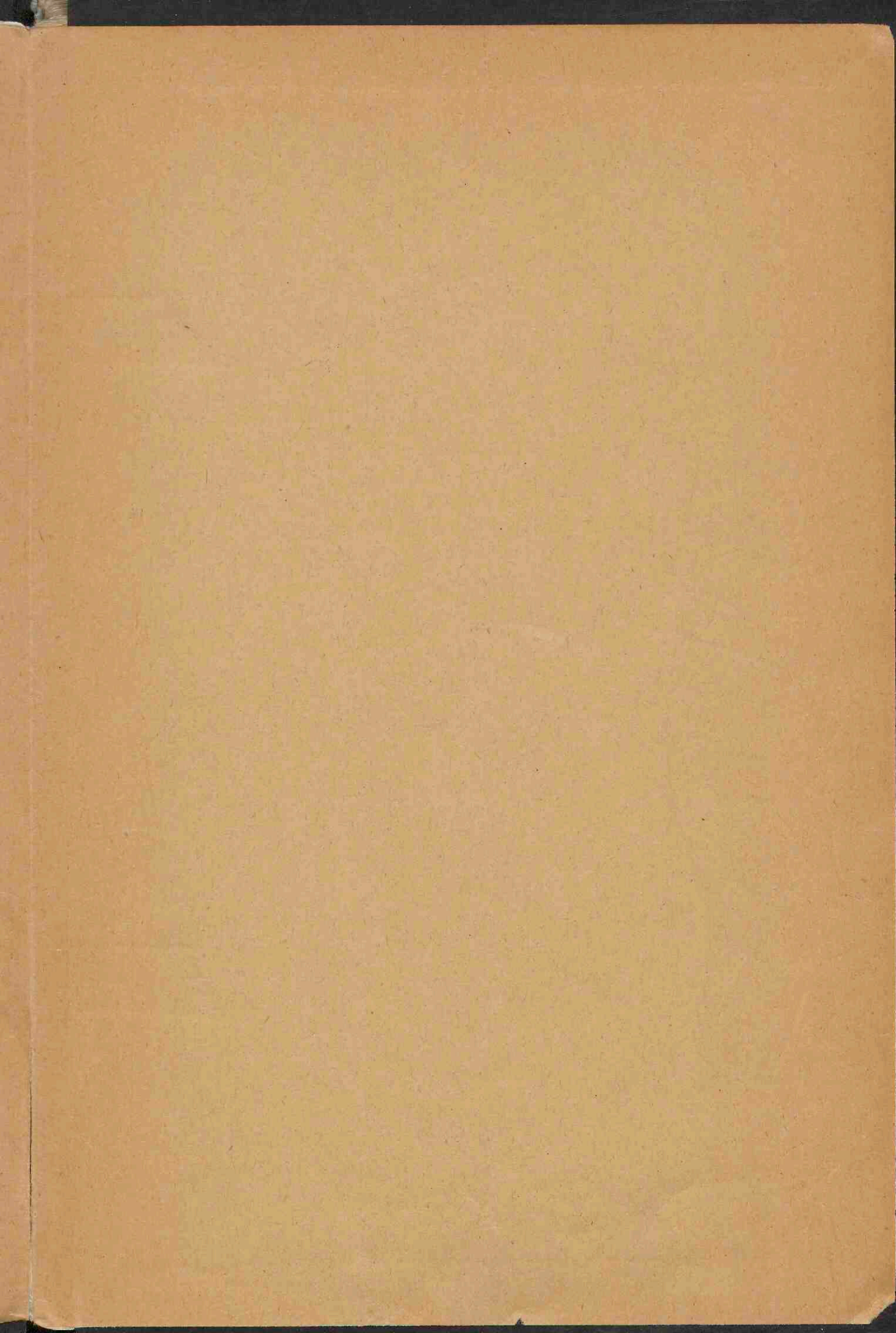
<https://hdl.handle.net/1874/254089>

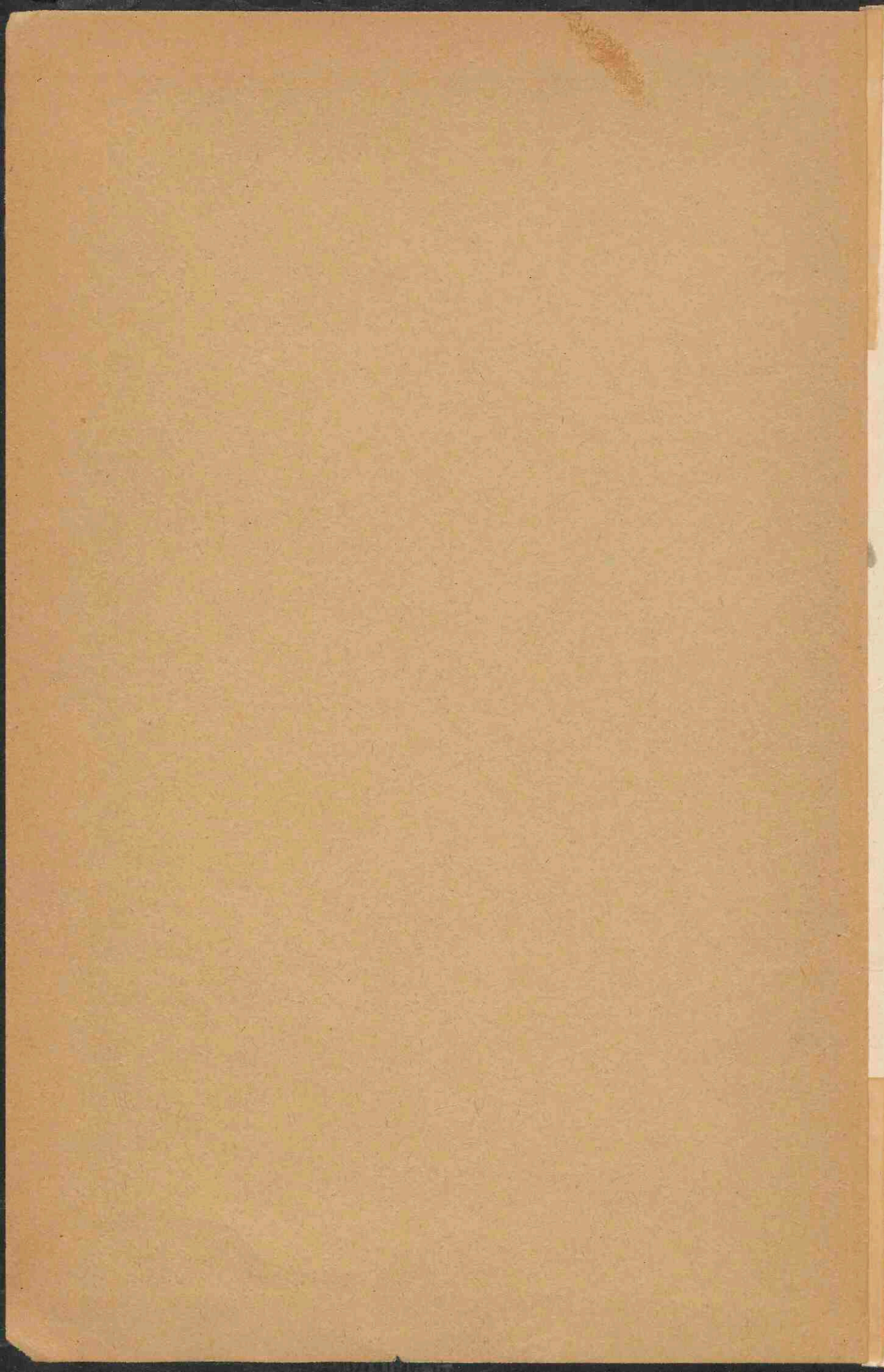
H. A. Weststrate

Nederland in den
Patriottentijd
diss. Utrecht 1903.

A. qu.

192

GELDERLAND IN DEN PATRIOTTENTIJD.

UNIVERSITEIT UTRECHT

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0107 5229

92

GELDERLAND IN DEN PATRIOTTENTIJD.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN
AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. W. L. P. A. MOLENGRAAFF,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT
TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

TE VERDEDIGEN

op Vrijdag 22 Mei 1903,

DES NAMIDDAGS TE 4 UUR,

DOOR

HENDRIK ABRAHAM WESTSTRATE,

GEBOREN TE GRONINGEN.

ARNHEM. — P. GOUDA QUINT. — 1903.

AAN MIJN VADER

EN

MIJNE VROUW.

Sinds eenige jaren bezitten wij een werk over den Patriottentijd, dat evenzeer uitmunt door degelijke, scherpzinnige behandeling als door bondigheid van stijl. De onderzoekingen van den schrijver, Dr. Colenbrander, in buitenlandsche archieven leidden hem er echter van zelf toe, het meeste licht te laten vallen op de, trouwens uiterst gewichtige, betrekkingen met de naburige mogendheden; van de volksbeweging werden slechts de hoofdlijnen getrokken en van de zeven provinciën alleen, als typisch voorbeeld, Utrecht uitvoeriger besproken. In zijn voorbericht wees de schrijver dan ook op de wenschelijkheid, dat anderen de plaatselijke geschiedenis van dien tijd uit de bronnen zouden bewerken.

Ik heb getracht dit voor een der gewesten — niet het meest, ook niet het minst gewichtige — te doen; voor een gewest, welks geschiedenis in den patriottentijd weinig bekend is en waarover in later dagen, op een paar kleine bijdragen betreffende Hattem en Zutphen na, niets van beteekenis geschreven is. De Jaarboeken en de Verzameling van Chalmot deelen over Gelderland minder mee dan over de meeste andere provinciën; toch verschaften zij mij, met de Memorie van Capellen, het Historisch Verhaal omtrent Hattem en Elburg enz. reeds veel bruikbaar materiaal; vele andere bescheiden zijn in brochurevorm gedrukt en op de Gemeente-Bibliotheek te Rotterdam, het Muscum en de Openbare Bibliotheek te Arnhem of elders voorhanden. Nasporingen op het Rijksarchief te Arnhem en verschillende stedelijke archieven brachten niet weinig onbekende bijzonderheden aan het licht. Bij het onderzoek naar particuliere archieven werd ik, ondanks de voorkomende welwillendheid, die mij steeds betoond werd, meermalen teleurgesteld; maar ik vond toch de nagelaten papieren van een schat van brieven aan Robert Jasper van der Capellen van de Marsch, den leider der Geldersche patriotten; terwijl het Huisarchief de correspondentie van Willem V met vele Geldersche edelen en regenten, naast eenige voor mijn doel belangrijke brieven van en aan de Prinses, bleek te bezitten. Door dit alles, aangevuld met datgene, wat tijdschriften, couranten en pamfletten bevatten, scheen het mij mogelijk, een juist en duidelijk beeld te geven van het verloop en den aard der patriotsche beweging en haar bestrijding in Gelderland; in hoeverre mij dit gelukt is, moeten de volgende bladzijden leeren.

Aan het einde van mijn arbeid gekomen, betuig ik mijn eerbiedigen

dank aan H. M. de Koningin voor het mij verleend verlof tot nasporingen in het Huisarchief. Voorts breng ik mijn hartelijken dank aan den Heer R. H. O. Baron van der Capellen, die de kostbare verzameling brieven en papieren van zijn overgrootvader te mijner beschikking stelde; aan den Heer F. Baron van Lynden van Hemmen, die mij welwillend toegang verschafte tot zijn archief (waaruit echter de voor den patriottentijd merkwaardigste stukken reeds door het Historisch Genootschap zijn uitgegeven) en bibliotheek; en aan al degenen, die mij bij onderzoek op archief of bibliotheek behulpzaam zijn geweest, van wie ik reden heb in het bijzonder te noemen de Heeren Mr. J. F. Bijleveld, rijksarchivaris te Arnhem; Dr. J. S. van Veen, adjunct-commies bij het Rijksarchief te Arnhem; Kolonel F. de Bas, waarnemend directeur van het Huisarchief, en A. J. C. Kremer, onder-bibliothecaris der Openbare Bibliotheek te Arnhem.

En waar met dit werk tevens mijn academische studie besloten wordt, is het mij een aangename plicht, de Hooggeleerde Heeren Verdam, Blok en Muller, Gallée en Kalff zeer te danken voor het onderwijs, dat ik, korter tijd te Leiden of langeren tijd te Utrecht, van hen genoot; twee anderen, die ik mede zou moeten noemen, de professoren Cosijn en Van der Vliet, zijn sedert reeds overleden. In het bijzonder dank ik U, hooggeachte promotor, professor Krämer, hartelijk voor de belangstelling en de vriendelijke hulpvaardigheid, mij èn vroeger èn bij het bewerken van mijn proefschrift betoond. Deze arbeid — geen onaangename voorwaar — is mij daardoor wezenlijk gemakkelijker gemaakt.

I N H O U D.

Bladz.

HOOFDSTUK I. INLEIDING: GELDERLAND VAN 1702 TOT 1776 I

Democratische beweging na den dood van Willem III, 1. — De regenten herwinnen hun gezag, 2. — Benoeming van Willem IV tot stadhouder, met zeer beperkte macht, 3. — Oligarchische misbruiken, 3—5. — Volksbewegingen in 1747 en 1748; het regeeringsreglement hersteld, 5—8. — De Arnhemse regeering tracht volslagen afhankelijkheid van den magistraat te voorkomen, 9. — Komst van Willem IV in de provincie; het reglement van 1750; 10. — Reglement op de voogdij, 11. — Twisten gedurende de voogdij der Staten, 12—14. — Kalme rust in den eersten tijd van Willem V; oranjegezindheid, 15.

HOOFDSTUK II. TOESTAND VAN GELDERLAND TEN TIJDE VAN WILLEM V 16

Groote invloed van den adel, 16. — De hoofdofficier, 16. — De ambtsridderschappen, 17. — Invloed der ridderschap in de Staten, 18. Inkomsten van eenige ambten, 19. — De steden, 19. — Democratische instellingen; door de regenten van alle kracht beroofd, 20. — Onbeperkte macht der vroedschappen; hun inkomsten, 21. — De Landdag, 22—24. — Het Hof, 24. — De Gedeputeerde Staten, 25. — De Stadhouder, 25.

Bronnen van bestaan der burgerij, 26. — Bezorgdheid der gilden voor concurrentie; uitsluiting der Roomschen, 27. — Toestand der Roomschen, 28—31. — De Joden, 31—33. — De plattelandsbevolking, 33—34. — Overblijfselen uit den tijd van het leenstelsel: hoorigheid, drostendiensten, 35—38. — Beroeping van predikanten en schoolmeesters, 38. — Ziekten; overstromingen, 39—40.

De Kerk; onderworpenheid aan de regeering, 41. — Rationalisme, 42.

De misbruiken door Willem V niet tegengegaan, 43—46. — Begunstiging van den adel, 47.

Leer van 's volks alvermogen, 48. — De omstandigheden gunstig voor de verbreiding daarvan, 48—49. — Invloed der predikanten, 50—52. Vele Roomschen en dissenters bij de patriotten, 52.

HOOFDSTUK III. OP DEN LANDDAG 54

De meerderheid der Staten van Gelderland volgt steeds den Prins van Oranje, 54—56. — De oppositie: Van der Capellen van de Marsch en zijne broeders, 56—59. — De Van Zuylens, 59. — Haersolte van Yrst, 60. De Nyvenheims, 60—61. — De leiders der prinsgezinden: W. van Lynden, 62—63. — Van Nagell en Bentinck, 64. — Van Heeckeren

van Enghuizen en Van Hceekeren van Suyderas, 64. — Rumoerige vergaderingen, 65.

De strijd over onbeperkt convooi; de gewapende neutraliteit; houding der Staten van Gelderland daaromtrent en protesten van Capellen, 66—71. — De Staten blijven, evenals de Prins, Holland volgen, 71. Zij nemen den Hertog van Brunswijk in bescherming in 1781; niet meer in 1784; 72. — Heftige aanval van Capellen tegen Brunswijk en den Prins in Oct. 1781; 73—74. — Klachten over de werkeloosheid in 1782; 75—77. — Capellen valt de militaire jurisdictie aan, Dec. 1782; 78. — Gelderland stemt toe in de afschaffing van den hoogen krijgsraad, Dec. 1783; 79. — Nieuw reglement op de militaire rechtspraak in Gelderland, Nov. 1786; 79.

Verlangen naar een verbond met Frankrijk, 80. — Nyvenheim van Dorth door patriotsche regenten naar Parijs gezonden, 80. — Gelderland verzet zich niet tegen het verbond, 81. — Oorlog met Jozef II, 82. — Verzet der patriotsche oppositie tegen de voorstellen tot legeruitbreiding, 83. — Protest van Capellen tegen het lafhartig besluit der Staten-Generaal van 17 Maart 1785; toorn der pensionarissen en van Vergennes, 84. — Vrede van Fontainebleau, 84. — Het verbond met Frankrijk geteekend; vreugde der patriotten, 85.

HOOFDSTUK IV. NIJMEGEN EN ARNHEM 87

Er komt, eind 1782, beweging in de hoofdsteden, 87. — Te Nijmegen blijft het rustig; oorzaken daarvan, 88. — De gezworen gemeente waagt een zwakke poging tot verzet, 89—90. — Van de wapenoefeningen komt weinig, 91.

Magistraat en gemeente te Arnhem, 92. — Geschil tusschen den magistraat en de gemeente over het reglement van 1707; 93—96. De schutterij begint te exerceeren, 97. — Het terrein van het kerkhof bij de Groote Kerk aan Meyer afgestaan; een nieuwe begraafplaats buiten de Velperpoort aangelegd, 98. — Publicatie van 2 Aug. omtrent diaconie-dooden, 99. — Opstootjes; een lijk opgegraven, de muren van het nieuwe kerkhof omgehaald; de magistraat geeft aan alle eischen toe, 99—101. — Twisten over de jacht op de Veluwe, 102—103. Burgergecommiteerden benoemd, 104. — Zij geraken weldra in onmin met de gemeente, 105—107. — Een poging der Staten in April 1784, om de geschillen tusschen magistraat en gemeente uit den weg te ruimen, mislukt, 108. — Opstootjes van 2 en 3 Augustus 1784; 109—112. De magistraat is nu meester, maar blijft even zwak, 112. — Drie nieuwe prinsgezinde schepenen benoemd, ondanks het verzet der gemeente, 113—114. — Ook in de gemeente prinsgezinden benoemd; zij weet hen echter twee jaar lang te weren, 115—116. — De wapenoefeningen in 1785 en 1786 voortgezet, 117. — Der burgerij in 1786 en 1787 door het garnizoen groote overlast aangedaan, 118—121.

HOOFDSTUK V. ZUTPHEN 122

De patriotsche beweging te Zutphen geleid door Capellen van de Marsch, 122. — Ontevredenheid over het beperkte jachtrecht en over de vergeving van ambten, 123. — Benoeming van 12 gecommiteerden der burgerij in April 1783; 124. — Adressen der requestreerende

Bladz.

burgerij en der gezworen gemeente; door den magistraat nagenoeg geen der eischen ingewilligd, 125—129. — Op verzoek der regeering het garnizoen versterkt, 130. — Geheime resolutie van 2 September 1783; 131. — Opwinding onder de burgers, 132. — Het tentamen concordiae der Nijmeegsche heeren door de gemeente van de hand gewezen, 133—134. — Capellen tot Rijsselt verschaft zijn compagnie nieuwe wapenen; weigert den magistraat verlof te vragen tot de exercitie, 135. — Nieuwe bewapening en exercitie der schutterij, 136. Het verzoek tot oprichting eener Oranje-compagnie geweigerd, 137. De patriotten trachten de schutterij onafhankelijk van den magistraat te maken; pogingen daartoe in de compagnie van Staring en die van Suyderas, 138—139. — In die van Van Nagell, 142—143. — Voor korten tijd is de magistraat zeer toegevend, 140. — Door de gemeente beleedigd, verzoekt hij den Staten tegen haar te mogen procedeeeren, 141.

De patriotten willen meester blijven van de gemeente; Vrieskolk geweerd, 144. — Verzet tegen de toelating van Croockceus, 144—148. De magistraat brengt de zaak in de Staten, 148—150. — De bemiddeling van het Hof en van een commissie uit het kwartier van Nijmegen loopt op niets uit, 151. — Croockceus door acht leden geïnstalleerd, Jan. 1787; 152. — Hij wordt door allen erkend, 4 Juli 1787; 153.

HOOFDSTUK VI. DE KLEINE STEDEN EN HET PLATTELAND. DE STRIJD TEGEN HET REGEERINGSREGLEMENT 154

De strijd tegen de drostendiensten, 155—160. — Besluit tot wapening der ingezetenen, eind 1784; niet uitgevoerd, 160—161. — In de Graafschap exercereen de boeren toch, 162. — De exercitie een goed propagandamiddel, 163.

De kleine steden: Doetinchem, 164. — Lochem, 165. — Grol, 166. Harderwijk, 167—169.

De patriotten beginnen in 1784 te streven naar wijziging van het regeeringsreglement, 170. — De Prins overtreedt het meermalen, 170—171. — De burgers requestreeren over het reglement en alle aanhangige belangrijke zaken, April 1785; het „nationaal request”, 173—174. Onderzoek naar de onderteekening van dat request, 175. — Nieuwe requesten tegen het reglement, Mei 1786; 176—177. — De Staten verbieden het rondloopen enz. met requesten, 11 Mei 1786; verontwaardiging der patriotten, 178—179.

Ook in de vergaderingen der patriotsche regenten dringt Capellen op wijziging der regeeringsreglementen aan, 180. — Overzicht dier vergaderingen, vooral met het oog op Gelderland, 180—184. — In Aug. 1786 komen de Acte van Verbintenis, het Nationaal Fonds en samenwerking met de vrijkorpsen tot stand, 184. — Onderteekenaars der Acte in Gelderland, 185.

HOOFDSTUK VII. ELBURG EN HATTEM 187

Ijver voor de wapenoefeningen in Elburg; de schutterij hersteld, 188. Het visschersgild benoemt een gemeensman; vreemde houding daaromtrent van den Stadhouder, 189. — De gemeente krijgt een afzonderlijke kamer, maar eischt te vergeefs afzonderlijke vergaderingen, 190. — Zij ijvert tegen den onbepaalden lastbrief der afgevaardigden ten landdage,

191. — In 1786 Rauwenhoff president-burgemeester; de gemeente meermalen verbodet, 192. — 15 April de lastbrief voor de afgevaardigden naar den landdag in een gecombineerde vergadering vastgesteld, 193. — Een poging tot inkwartiering mislukt, evenals in Sept. 1785; 193. — Elburg stemt tegen de publicatie van 11 Mei 1786; die publicatie niet afgekondigd, 194. — De gecombineerde vergadering van magistraat en gemeente weigert zich hierover te verantwoorden aan het Hof, 195.

H. W. Daendels de leider te Hattem, 196. — Hij wordt niet tot secretaris benoemd, 197. — De burgerij eischt, dat de drie absente schepenen in de stad komen wonen, 198. — Wapenoefeningen; de schutterij hersteld, 199—202. — Een escadron ruitery gewerd, 202. De weidemeester Meylink ontslagen, 203. — 1 en 2 Mei 1786, de geheele magistraat afwezig; zes plaatsvervangers beëedigen de door de gilden gekozen gemeenslieden, 204—205. — De gemeente eischt de helft der regeering, 206. — Dood van B. J. Daendels, Juli 1785; pogingen der burgers om zijn zoon in zijn plaats tot schepenen te krijgen, 206—208. — Willem V benoemt een garde du corps, 208. — De burgerij verzet zich tegen diens beëediging, 209—210.

In Juni 1786 vragen Elburg en Hattem ondersteuning aan Amsterdam, 211. — Te Elburg in Juli, te Hattem in Augustus een begin met de versterking der stad gemaakt, 212. — Van verschillende kanten hulp toegezegd, 213—214.

HOOFDSTUK VIII. HET GEZAG DER STATEN GEHANDHAAFD . . 215

De rechten van den Prins in Holland, Utrecht, Friesland en Overijsel meer en meer aangetast, 216. — Hij is, in den zomer van 1786, bereid zijn passieve houding te laten varen, 218. — Ongeveer te gelijker tijd scheiden de meeste aristocraten zich van de democraten af, 218. — Harris treedt meer op den voorgrond, 219. — Kritieke toestand der pensionarissen, 220. — Plannen, door hen en Capellen beraamd, 220.

Conferenties tusschen Willem V en vele Geldersche staatsleden; besloten tot geweld, zoo noodig, tegen Hattem en Elburg, 221—222. De Staten van Holland verbieden, de troepen van hunne repartitie in burgergeschillen te gebruiken, 223. — De Prins zendt de Hollandsche infanterie naar de Generaliteitslanden, 224.

Harderwijk en Doetinchem staan op het punt, Hattem en Elburg te volgen, 225—228. — 31 Augustus besluiten de Staten militie naar Hattem en Elburg te zenden, 229. — Capellen en acht anderen roepen de tusschenkomst der bondgenooten in, 230. — Overal het volk in beweging gebracht; Groningen, Overijsel en Zeeland verbieden, het krijgsvolk van hun repartitie te gebruiken, 231—232. — Stappen der Overijselsche gecommitteerden, 233—234.

Een korps van ongeveer 900 man rukt tegen Hattem en Elburg op, 235. — Opgewondenheid en verwarring in de beide steden, 236—239. Op raad van Capellen worden zij ontruimd, 240. — Plundering van Hattem, 241. — Spijt en woede der patriotten, 242—243.

In Doetinchem en Harderwijk komt het niet tot gewapend verzet, 244. Een publicatie tegen de licentie der drukpers uitgevaardigd en terug-

Bladz.

genomen, 245. — Holland gelast de troepen, te zijner repartitie staande, naar zijn grondgebied op te trekken; de afgevaardigden van Gelderland in de Staten-Generaal werken, tegen den zin van Willem V, tot een bemiddelingsvoorstel mee, 247—248. — De Staten van Gelderland wisselen tal van stukken met de andere gewesten, 249—250.

De gevluchte Hattemers en Elburgers te Zwolle en Kampen; geringe ondersteuning, 251—253. — Een amnestie uitgevaardigd; weinigen maken daarvan gebruik, 254—255. — De vluchtelingen worden den Overijselaars tot last; een deel gaat naar Utrecht, 256—257. — Vonnissen dergenen, die niet in hun steden teruggekeerd zijn, 258.

HOOFDSTUK IX. GELDERLAND AAN DE SPITS DER ANTI-PATRIOTSCHEN
GEWESTEN 259

De onderneming tegen Hattem en Elburg wordt niet gevolgd door een tegen de stad Utrecht, 259. — De Prins wil gemeenschappelijke actie der vier anti-patriotsche gewesten in de Staten-Generaal, 260. Holland spant alle krachten in, om de regeeringsreglementen gewijzigd te krijgen, 261. — Rol van Van Heeckeren van Enghuizen en G. Brantsen daarbij, 262. — Onzekerheid of de Staten het reglement mochten wijzigen, 263—265. — Door den Prins daartoe aangespoord, verklaart zich de overgrootste meerderheid der Staten tegen Capellens voorstel, om een commissie tot herziening van het reglement te benoemen, 266—268. — De Graafschap wil Capellen wegens zijn protest van 11 Mei 1786 vervolgen; uitgesteld, 269—270. — Capellen teleurgesteld door de opbrengst van het Nationaal Fonds en den afloop van de vijfde Nationale Vergadering der vrijkorpsen, 271—273.

Willem V vestigt zich, Nov. 1786, te Nijmegen, 274. — Poging tot organisatie der prinsgezinden, 275. — In Gelderland allerlei bezwaren gemaakt tegen de teekening der acte van verbintenis, 276.

Capellen en de gewapende burgers uit de landprovinciën maken plannen tot militaire operatiën, 277—278. — De vergadering van Vaderlandsche Regenten weigert haar steun, 279. — De uitvoering voorloopig uitgesteld, 280.

De Staten van Amersfoort vragen, 2 Mei 1787, hulp van Gelderland; gemeenschappelijke commissie van defensie, 282—283. — Holland beveelt zijn troepen in Gelderland naar de Generaliteitslanden op te trekken; Gelderland verbiedt het en neemt hun betaling op zich, 284—285. — Memorie van eenige Geldersche heeren aan de Engelsche regeering, 286. — Engeland geeft vijf ton, 288. — De Prins en de Staten-Generaal nu wat actiever, 289. — Een poging der pensionarissen om de Staten van Amersfoort door een tegenvergadering te Utrecht te verdringen, mislukt, 290. — De toestand wordt meer en meer die van openlijken oorlog, 291. — De voorgenomen reis der Prinses naar Den Haag brengt de ontkenning; de Pruisen in het land, 292—294.

HOOFDSTUK X. DE ORANJE-OMWENTELING IN GELDERLAND.
BESLUIT 295

Prinsgezinde propaganda in het begin van 1787; 295. — Plan van Torck van Roosendaal, 296. — Plotselinge ommekeer in Zutphen, 296—298. — Oranje boven in de geheele Graafschap, 299. — Te

Bladz.

Nijmegen, 300. — Ergerlijke tooneelen te Arnhem, 300—303. — De oranjecarde opgestoken te Tiel, Bommel, op het platteland, 303—304. Vele patriotten, o. a. Capellen, verlaten de provincie, 304. — Ongeregeldheden te Harderwijk, 305. — Waaraan de Oranje-omwenteling toe te schrijven is, 306—307. — Woede der patriotten over den volslagen ommekeer in Gelderland, 308—309. — In September en October 1787 blijft het vrij rustig in de provincie, 310. — Verklaring, van de regenten geëischt, 311. — De Staten laten de voornaamste schuldigen vervolgen; ook de onderteckenaars van het adres aan de bondgenooten van 2 Sept. 1786; beperkte amnestie in Mei 1790; 312—313. — Capellen van de Marsch ter dood veroordeeld, 313.

Zegepraal der starre behoudzucht, 314.

B I J L A G E N.

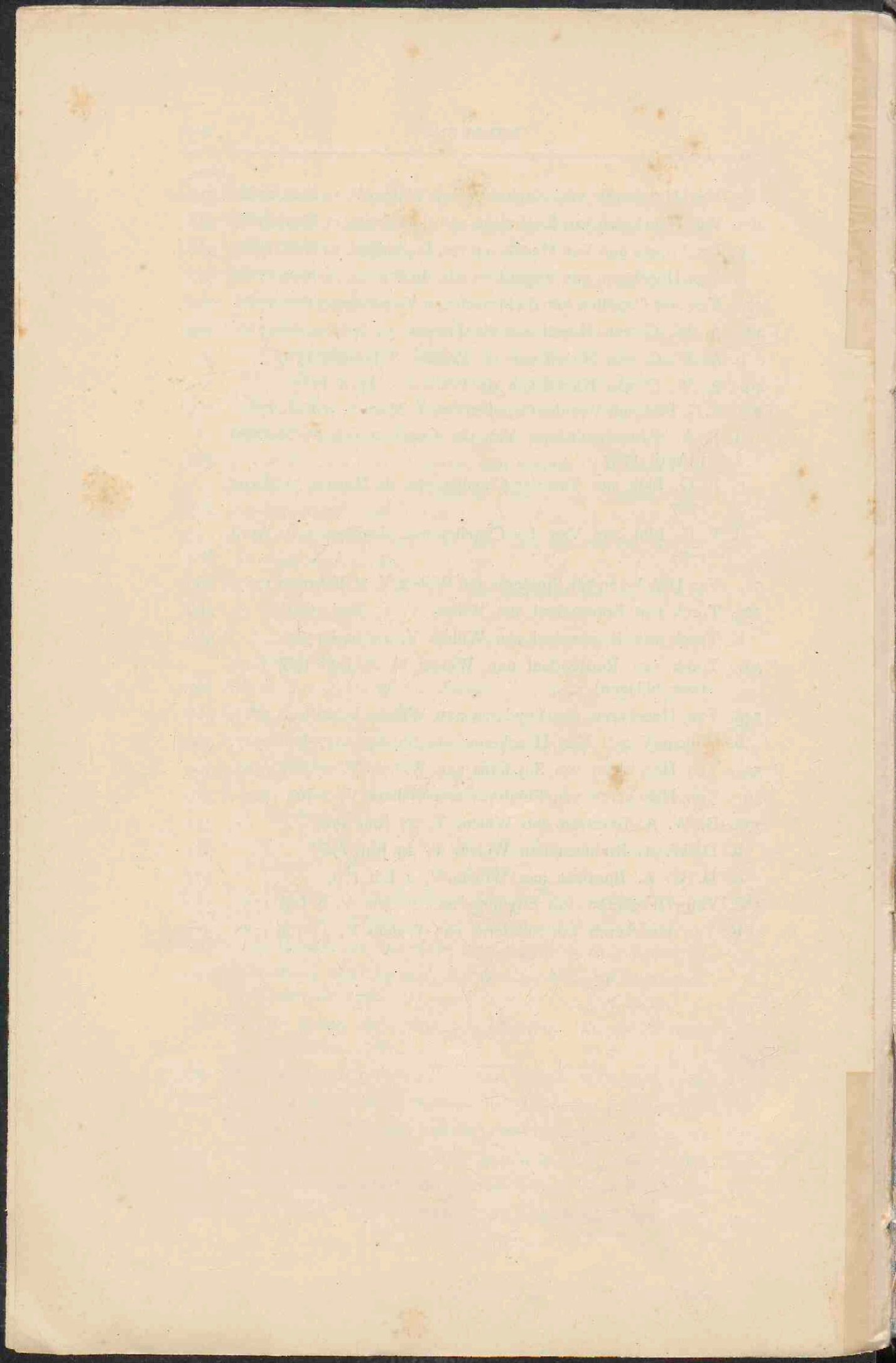
Bladz.

1. J. F. W. van Spaen van Biljoen aan Willem V, 1 Aug. 1779. 319
2. W. E. de Perponcher aan Van der Capellen van de Marsch,
14 Maart 1777 320
3. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 18 Juli 1782. 321
4. J. H. van Zuylen van Nieveld aan Van der Capellen van
de Marsch, najaar 1786 321
5. Willem V aan J. H. S. van Nagell, 21 Juni 1782 321
6. Willem V aan W. van Lynden van Hemmen, 27 Aug. 1784. 322
- 7a. Willem V aan F. G. van Lynden van Hemmen, 30 Oct. 1781. 322
- b. Willem V aan J. H. S. van Nagell, 30 October 1781 . . 322
- c. De Hertog van Brunswijk aan J. H. S. van Nagell,
6 November 1781 323
- d. C. W. Visscher aan Van der Capellen van de Marsch,
23 November 1781 323
8. De Gijselaar aan Van der Capellen van de Marsch, 10 Juli 1783. 323
9. Van der Capellen van Schonauwen aan Van der Capellen
van de Marsch, 11 September 1783 324
10. Van der Capellen van de Marsch over den Rijngraaf van
Salm, najaar 1784 324
- 11a. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 22 April 1785. 324
- b. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 26 April 1785. 325
- 12a. P. van Spaan aan Van der Capellen van de Marsch,
23 September 1785 325

	Bladz.
b. P. van Spaan aan Van der Capellen van de Marsch, 4 October 1785	325
c. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 7 Oct. 1785.	325
13a. G. G. Bentinck aan Willem V, 29 Augustus 1783	326
b. F. G. van Lynden van Hemmen aan Willem V, 30 Aug. 1783.	326
14. J. H. van Zuylen van Nieveld aan Van der Capellen van de Marsch, 26 Maart 1784	326
15. Resolutie en conventie van den Magistraat van Zutphen van 1 Maart 1751	327
16. J. J. van der Muelen aan Van der Capellen van de Marsch, 9 Februari 1787	330
17. Van der Capellen van de Marsch aan Willem V, 23 April 1783.	331
18a. Willem V aan J. H. S. van Nagell, 29 April 1783	331
b. Willem V aan J. H. S. van Nagell, 6 Mei 1783.	332
19a. Ph. W. van Zuylen van Nyevelt aan G. G. Bentinck, 8 Mei 1786	332
b. Ph. W. van Zuylen van Nyevelt aan Van der Capellen van de Marsch, 8 Mei 1786	333
20. F. G. Blok aan Van der Capellen van de Marsch, 25 Mei 1786.	335
21. H. W. Daendels aan Van der Capellen van de Marsch, 1 Juni 1786	335
22. B. J. Daendels aan G. A. Bentinck, 1 November 1783	336
23. H. W. Daendels aan Van der Capellen van de Marsch, 1 November 1785	336
24. H. W. Daendels aan Van der Capellen van de Marsch, 5 Augustus 1786	337
25. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 25 Aug. 1786.	339
26. P. Lindenhoff aan Van der Capellen van de Marsch, 29 Augustus 1786	339
27. P. Lindenhoff aan Van der Capellen van de Marsch, 27 Augustus 1786	340
28. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 2 Aug. 1786.	341
29. W. van Lynden van Hemmen aan Willem V, 1 Aug. 1786.	342
30a. Q. N. aan Van der Capellen van de Marsch, 1 Sept. 1786.	342
b. R. J. Schimmelpenninck aan Van der Capellen van de Marsch, 1 September 1786	343
31. C. L. van Beyma aan Van der Capellen van de Marsch, 5 September 1786	343
32a. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 4 Sept. 1786.	344
b. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 5 Sept. 1786.	344

	Bladz.
33a. G. Dumbar aan Van der Capellen van de Marsch, 3 Sept. 1786.	344
b. G. Dumbar aan eenige patriotsche Geldersche edelen, 4 September 1786	345
34. De Gijselaar aan Van der Capellen van de Marsch, 1 September 1786	346
35. De steller van het adres der Hattemsche en Elburgsche regeeringsleden aan Holland (10 September 1786) aan Van der Capellen van de Marsch, 15 September 1786 . . .	346
36a. Willem V aan G. van Randwijck, 15 September 1786 . .	347
b. Willem V aan Van Spaen van Hardestein, 15 Sept. 1786.	347
c. W. van Lynden van Hemmen aan Willem V, 15 Sept. 1786.	347
37. Circulaire missive uit Zutphen (van J. L. Haesebroek?), 15 September 1786	347
38a. G. W. van Marle aan Van der Capellen van de Marsch, 28 September 1786	348
b. H. W. Dacndels aan Van der Capellen van de Marsch, 11 October 1786	348
c. C. L. van Beyma aan Van der Capellen van de Marsch, 7 November 1786	348
39a. Willem V aan D. W. A. Brantsen, 27 September 1786 . .	349
b. D. W. A. Brantsen aan Willem V, 3 October 1786 . . .	349
40a. P. van Spaan aan Van der Capellen van de Marsch, 11 October 1786	349
b. P. van Spaan aan Van der Capellen van de Marsch, 21 October 1786	350
c. P. van Spaan aan Van der Capellen van de Marsch, 28 October 1786	351
41a. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 29 Oct. 1786.	352
b. A. W. C. van Nagell aan de Prinses, 30 October 1786 . .	353
42a. G. van Hasselt aan Van Heeckeren van Suyderas, 4 Nov. 1786.	354
b. Schievelberg Bekking aan Van der Capellen van de Marsch, 4 November 1786	354
c. P. van Spaan aan Van der Capellen van de Marsch, 11 November 1786	354
43a. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 5 Nov. 1786.	355
b. Willem V aan Van Heeckeren van Suyderas, 5 Nov. 1786.	355
c. Willem V aan W. van Lynden van Hemmen, 5 Nov. 1786.	356
44a. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 8 Nov. 1786.	356
b. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 10 Nov. 1786.	356
45a. Willem V aan Van Heeckeren van Enghuizen, 9 Nov. 1786.	357

	Bladz.
b. Van Heeckeren van Enghuizen aan Willem V, 12 Nov. 1786.	357
46a. Van Heeckeren van Enghuizen aan de Prinses, 11 Nov. 1786.	358
b. De Prinses aan Van Heeckeren van Enghuizen, 14 Nov. 1786.	360
c. Van Heeckeren van Enghuizen aan de Prinses, 24 Nov. 1786.	362
47. Van der Capellen van de Marsch aan Vergennes, 5 Oct. 1786.	362
48a. A. W. C. van Nagell aan de Prinses, 14 November 1786.	363
b. A. W. C. van Nagell aan de Prinses, 8 Januari 1787 . . .	363
49. A. W. C. van Nagell aan de Prinses, 5 April 1787	364
50a. F. G. Blok aan Van der Capellen van de Marsch, 20 Feb. 1787.	365
b. J. A. d'Averhoutt aan Van der Capellen van de Marsch, 1 April 1787	365
c. F. G. Blok aan Van der Capellen van de Marsch, 31 Maart 1787	365
d. F. G. Blok aan Van der Capellen van de Marsch, 6 April 1787	365
51. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 26 Februari 1787.	366
52a. Torck van Roosendaal aan Willem V, 17 Juni 1787 . . .	366
b. Torck van Roosendaal aan Willem V, 18 Juni 1787 . . .	366
53. Torck van Roosendaal aan Willem V, 29 Juni 1787 (met twee bijlagen)	367
54a. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 26 Juni 1787.	368
b. Willem V aan Van Heeckeren van Suyderas, 27 Juni 1787.	369
55. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 27 Juni 1787.	369
56. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 4 Juli 1787 .	370
57a. D. W. A. Brantsen aan Willem V, 28 Juni 1787	371
b. D. W. A. Brantsen aan Willem V, 29 Juni 1787	371
c. D. W. A. Brantsen aan Willem V, 2 Juli 1787	372
58a. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 6 Juli 1787.	372
b. Van Heeckeren van Suyderas aan Willem V, 23 Juli 1787.	372

HOOFDSTUK I.

INLEIDING: GELDERLAND VAN 1702 TOT 1776.

De achttiende eeuw, die bij haar aanvang geheel Europa in oorlog zag, begon ook voor Gelderland met twist en strijd. Het sein er toe gaf de dood van Prins Willem III. De vorst, die de vrijheden van Engeland gehandhaafd had, had de vrijheden van Gelderland opgeofferd aan zijn verlangen om over dit gewest te kunnen beschikken bij zijne groote Europeesche plannen. Had men, na de verlossing van het Fransche juk, om erger te voorkomen, gaarne het reglement van 1675 aangenomen, het had niet lang geduurd of er was ontevredenheid ontstaan. Den burgerregenten was hun volslagen afhankelijkheid van den stadhouder en de bevoorrechting van de jonkers bij benoemingen in de steden een doorn in het oog; de kleine steden klaagden over de voortdurende afwezigheid van velen harer magistraatspersonen; de burgerijen zagen met leedwezen en ergernis, dat de gezworen gemeenten alle beteekenis verloren en de opengevallen plaatsen doorgaans niet eens vervuld werden. Nauwelijks was de groote koning-stadhouder overleden, of de Staten verklaarden, dat de bestelling der regeering weer gekomen was en nu altijd blijven zou aan de magistraten; de ambten en commissies werden ter beschikking van ridderschap en steden gesteld.

Zoo hoopten de regeeringsfamiliën de macht voor zich zelf te behouden. Maar daardoor juist vond dit besluit hevigen tegenstand bij degenen, die door Willem III uit de regeering verwijderd waren en nu alle kans verloren er ooit weer in te komen. En ook de burgers verstonden het anders. De gelegenheid was schoon om vroegere rechten te herwinnen. Nog in

1702 werd te Nijmegen, Tiel en Bommel de magistraat door de gemeenslieden afgezet; in het begin van 1703 volgden de steden der beide andere kwartieren. Door den dood van den stadhouder was de oppermacht aan het volk teruggevallen, en krachtens deze oppermacht beschikten zij over de regering. De afgezette regenten trachtten hier en daar hun plaatsen met geweld te heroveren en zochten hulp bij de Staten-Generaal: de nieuwe besturen, die zich tot Holland wendden, wisten zich echter te handhaven.

Gedurende dezen tijd verkeerde de geheele provincie in een uiterst verwarden toestand. Bij den strijd tusschen de oude en de nieuwe plooi kwam een twist tusschen de ridderschap en de steden van de Veluwe, die zoo hoog liep, dat van weerszijde troepen werden geworven; de kwartieren twistten over hun deel in de algemeene lasten; de middelen werden niet naar behooren geheven, en de Staten van Holland achtten zich daarom gerechtigd, zich met de inwendige aangelegenheden van Gelderland in te laten. Eerst na eenige jaren keerden orde en rust weer. De stedelijke besturen hadden zich democratische reglementen laten welgevallen, waarbij de magistraat om de drie jaar door de gezworen gemeente of de gilden en schutterijen werd verkozen. Met dat resultaat was de burgerij tevreden, en de woelingen, die in sommige steden het gevolg van de nieuwe reglementen waren geweest, deden haar van verdere bemoeiingen met de regeeringszaken afzien. Voorzichtig trachtten de regenten langzamerhand het verloren terrein te herwinnen. Na korten tijd, reeds in 1717, konden de Staten het wagen de triënnale regeering af te schaffen (de burgerij of de gezworen gemeente behield echter het recht in de voorkomende vacaturen te voorzien, „zoolang daaromtrent niet anders zal wezen gedisponceerd”), zonder dat dit noemenswaardigen tegenstand vond; slechts te Zutphen en Lochem verwekte het opschudding, maar deze werd gemakkelijk bedwongen. Met het afkondigen eener algemeene amnestie werd dit tijdperk van verdeeldheid besloten. Voor lange jaren was Gelderland in rust.

Het schijnt vreemd, dat de Staten, die in 1702 blijkbaar blijde waren van het drukkend gezag van Willem III ontslagen te zijn, in 1722 den elfjarigen Willem IV tot stadhouder benoemden. Verschillende redenen bewogen hen hiertoe. Vooreerst was de invloedrijke adel oranjegezind; met name de burggraaf Van Randwijck en de Van Lyndens hebben ijverig

voor 's Prinsen verheffing gewerkt 1). Ook waren de steden niet afkeerig van een stadhouder, mits zijn gezag nauwkeurig bepaald en zeer beperkt was. In de jaren na 1702 hadden de bondgenooten, in het bijzonder Holland, zich meermalen met de Geldersche zaken bemoeid, een inmenging, waarvan de Staten volstrekt niet gediend waren; bij voorkomende geschillen tusschen de kwartieren kon voortaan de stadhouder uitspraak doen. En gevaarlijk kon een stadhouder met een instructie als die van 1722 niet worden: hij had over geenerlei regeeringsambt, over geen enkele schepenplaats te beschikken, mocht de bezettingen in de steden niet verleggen en geen krijgsambten vergeven, anders dan in oorlogstijd te velde.

De zaak was zoo in stilte voorbereid, dat men er in de andere gewesten niets van wist, voor zij bijna haar beslag had. De Staten van Holland hoorden het met het uiterste ongenoegen; zij zagen, hoe de macht van den jongen Oranjevorst langzaam, maar gestadig toenam; ging dit zoo voort, dan zouden ook zij ten slotte voor hem moeten bukken. Zij noodigden Zeeland, Utrecht en Overijssel uit, om gezamenlijk door een bezending de Staten van Gelderland van hun voornemen af te brengen. Toen deze geen vergeefsche moeite wilden doen, schreef Holland toch nog een langen brief, dien de Staten van Gelderland beantwoordden twee dagen nadat zij Willem IV benoemd hadden. Een voor één weerlegden zij Hollands bezwaren: verdeeldheden waren niet te vreezen, want het besluit was met eenparigheid genomen; van hun macht en hoogheid stonden zij niets af; en voor het vaderland was het heilzaam, dat de gewesten vereenigd gehouden en hun raadplegingen bespoedigd werden door een doorluchtig hoofd, met bepaald gezag bekleed.

Hoewel Gelderland nu een stadhouder had en de burgerij nog steeds zelf hare regenten koos, slopen er dezelfde misbruiken in als in de overige gewesten. De magistraten werden oppermachtig; weldra bestonden zij slechts uit leden van enkele aanzienlijke geslachten. Het middel daartoe was vereeniging, samenwerking. Indien de regenten, die, voor hun leven in het bezit hunner macht, door benoemingen, leveranties enz. zoo grooten invloed op een goed deel der ingezetenen konden uitoefenen, eensgezind optraden, was het niet te denken, dat de burgerij bij een vacature een niet gewenschten candidaat

1) De Meester, Geschiedenis van de Staten van Gelderland II, blz. 17.

zou benoemen. Zoo sloten de leden van den magistraat conventies, die, vooral in de kleine steden, aan het verkiezingsrecht der burgerij alle beteekenis ontnamen; een voorbeeld er van geeft die van Bommel van 19 Sept. 1747 1). Zeven leden van den magistraat besloten „in alle begevingen zoo van commissiën als officiën zooveel mogelijk aegaliteit te observeeren en malkanders interessen te helpen bevorderen en maintinceren”; zij beloofden „heyliglijk en als met eeden”, dat zij, indien iemand afstand van zijn plaats deed, den persoon, dien hij nomineerde, „met alle vermogens bij de gilden zouden helpen bevorderen”, hem tot de correspondentie toelaten en hem „laten profiteren, zoo en gelijk den praedecessieur soude hebben kunnen profiteren, trekken en genieten”. Kwam een lid te overlijden zonder een opvolger te hebben aangewezen, dan mochten de weduwe, kinderen of naastbestaanden er een nominceren. En indien „de persoon, tot de regeeringe gedespicieert, mogte misvallen en daartoe niet verkoozen worden”, zouden zij den verkozene buiten de correspondentie sluiten en „aan de weduwe offte crffgenamen des overleeden vergunnen over de correspondentie te mogen handelen, zoo als ten meesten nutte en dienste van des overleedens kinderen of naastbestaanden sullen oordeelen te behooren”.

Men begrijpt, wat dat „bevorderen met alle vermogens” omvat; beloften, giften, dreigementen werden niet gespaard. In een request aan den magistraat van Lochem in 1742 erkenden de 190 ondertekenaars openlijk, dat hun voor het stemmen op den heer Van Eys „gunstiglijk versproken is een douceur en recognitie van aghtien guldens” 2). Reeds voor er een vacature was, wist men aldus de toezegging der burgerij te verkrijgen; of de magistraat liet toe, dat er „supernumeraire” leden benoemd werden, die geen stem of emolumenten hadden, voor zij, bij een vacature, gewoon lid werden. Er waren supernumeraire leden, die ternauwernood spreken konden. Een burgemeester van Lochem liet de burgerij aan den magistraat verzoeken, hem zijn elfjarig zoontje te adjungeeren; het werd toegestaan, onder voorwaarde, dat het ook aan andere raadsvrienden niet mocht worden geweigerd 3). Toen Willem IV

1) Jaarboeken 1765, blz. 296—298. Uit Gelderland zijn weinig conventies bekend; Jhr. Mr. De Witte van Citters kende er, toen hij zijn bekend werk schreef, nog geen enkele (Contracten van Correspondentie, blz. 354). In 't vervolg zullen wij er nog een paar tegenkomen.

2) Spectator 1868, blz. 252.

3) l. a. p. blz. 157 en 251.

in 1749 de regeering te Elburg veranderde, waar de magistraat uit acht leden bestond, moest hij er zeven supernumeraire leden afdanken, waaronder drie minderjarigen. Zoo ontstonden in de Geldersche steden zuivere familieregeeringen; op de, nog niet afgeschafte, reglementen van 1705 en volgende jaren, waarin nauwkeurig was aangewezen, welke graden van verwantschap bij regeeringspersonen verboden waren, werd door niemand gelet. Burgemeesters te Zutphen erkenden later zelf, dat van de twaalf leden van den magistraat er in 1748 zes te na geparenteerd waren 1).

De oligarchie bracht de misbruiken mede, die daaraan onafscheidelijk verknocht plegen te zijn. De burgerijen moesten het aanzien, hoe hun regenten het regeeringsambt alleen schenen te beschouwen als een middel om zich en de hunnen te bevoordeelen. De stadsambten werden aan familieleden of gunstelingen, ook aan vrouwen, gegeven; de lagere aan knechts, die dikwijls het burgerrecht misten, niet zelden vreemdelingen waren. De meesten lieten de waarneming aan schraal bezoldigde plaatsvervangers over.

In de andere gewesten, vooral in Holland, hadden de burgers dezelfde en soortgelijke redenen tot ontevredenheid. Toen er nu gevaar van een buitenlandschen vijand dreigde en een Fransch leger de grenzen overtrok, werd dit de aanleiding, dat de bevolking, allereerst in Zeeland en Holland, in beweging kwam en de verheffing van Willem IV eischte. Hij werd tot stadhouder benoemd (April en Mei 1747). Nog was de burgerij niet tevreden; de Prins moest een zoo groote macht hebben, dat hij aan het wanbestuur der regenten voor goed een einde kon maken. Den 7den October werd in de Hollandsche Statenvergadering door de ridderschap voorgesteld, het stadhouderschap erfelijk te verklaren in de mannelijke en vrouwelijke linie.

Eenige dagen later deed Adriaan van Lynden, burggraaf van Nijmegen, in Gelderland, waar de Prins nog aan de instructie van 1722 gebonden was, het voorstel die instructie te herzien, wat dus wilde zeggen, den stadhouder van de beperkende bepalingen van 1722 te ontslaan. De tijdingen uit de andere provinciën hadden in Gelderland een groote geestdrift onder de bevolking doen ontstaan, die zich toonde in eerebogen, illuminaties en optochten; maar de regenten hadden

1) Jaarboeken 1760, blz. 862.

die zooveel mogelijk onderdrukt. Het was er dan ook verre af, dat het voorstel van den burggraaf algemeen bijval vond; het kwartier van Zutphen verklaarde zich er voor, in de Veluwe kon men het niet eens worden, de steden Nijmegen, Tiel en Bommel namen het over 1) en waren tot geen ander besluit te brengen, ondanks den sterken aandrang van de ridderschap van het kwartier 2).

Toen deze weigering der steden bekend werd, kwamen de burgers, hier en daar door edelen aangezet, in beweging; het eerst te Zutphen. Nadat den vorigen dag reeds het volk te hoop geloopt was, kwam den 25sten October een troep van 4 à 5 honderd gewapende mannen, die zich tot de zoogenaamde Oranje-compagnie vereenigd hadden, 's avonds bij den president der gezworen gemeente en eischte bijeenroeping van gilden en schutterij. Terstond werd een vergadering van den magistraat belegd. Het volk hield de toegangen tot het stadhuis zoolang bezet, tot eindelijk, om drie uur in den nacht, de regeering toegaf en besloot, wat de stad betrof, den Prins aan te stellen tot erfstadhouder met al de macht, die hij in de andere gewesten had. De mannen vóór het stadhuis stelden den eisch, dat de gilden en de schutterij bijeengeroepen zouden worden en dat de stad aan het Hof zou verzoeken, binnen acht dagen een vergadering van de landschap te Zutphen uit te schrijven. Ook dit werd toegestemd. Oogenblikkelijk vergaderden de gilden en burgercompagnieën, keurden alles goed en stonden hun recht tot aanstelling der regenten aan Willem IV af. De gemeenslieden en eenige gecommitteerden deelden dit besluit aan den nog vergaderden raad mee, die daarop in plechtigen optocht met hen, twee aan twee, onder het luiden der klokken, in 't midden van den nacht naar het wijnhuis trok en daar de publicatie van de pui deed aflezen 3).

De andere hoofdsteden hoopten de beweging nog te kunnen onderdrukken. De regéering van Nijmegen wist op 't eind van October opstootjes van het gemcen te bedwingen en verbood het roepen van Vivat de Prins. In de volgende maand kwam het bij gelegenheid van een feest der ridderschap tot een kloppartij tusschen burgemeesters en ridders; twee der eersten

1) D. i. de afgevaardigden dier steden verklaarden het voorstel aan het oordeel van den magistraat hunner stad te zullen onderwerpen.

2) Landdagsrecessen, 13 Oct. 1747 (Rijksarchief te Arnhem).

3) Tadama, Geschiedenis der stad Zutphen, blz. 269—271.

werden, zoo men wil, door den rotting leelijk gehavend 1). Toen daarop de gezeten burgerij zich met de zaak begon te bemoeien en een request bij de gezworen gemeente inleverde, begreep de regeering, dat zij niet langer halsstarrig kon blijven, te meer daar Zutphen en Arnhem reeds hadden toegegeven; nog voor het verzoekschrift bij haar was ingediend, klonk het Vivat Oranje ook van het stadhuis.

Ook de Arnhemsche magistraat verzette zich eerst tegen den volkswensch. Toen in 't begin van November een weinig betcekenende oploop van het gemeen plaats had, trad hij met gestrengheid op; een jongen, die de trom geroerd had, werd voor twee jaar tot het spinhuis veroordeeld. Maar kort hierna ontstond een nieuwe, krachtiger beweging; de leden van den magistraat werden met slaande trom naar het stadhuis gebracht en gedwongen den Prins tot erfstadhouder uit te roepen en te bewilligen in de magistraatsbenoeming voor drie jaren; bovengenoemden jongen moesten zij plechtig de hand geven en levenslange huisvesting in het gasthuis toezeggen.

De magistraat van Zutphen had daags na zijne verklaring ten gunste van Willem IV een buitengewonen landdag aangevraagd, doch daar de andere kwartieren niet te Zutphen wilden vergaderen, omdat zij er te midden eener oproerige bevolking niet vrij in hun beraadslagingen zouden zijn, duurde het tot 10 Januari 1748, eer de landdag, en nu te Arnhem, bijeenkwam. Daar zou dus over het voorstel van den burggraaf beslist worden; een paar steden waren echter nog niet geneigd om — wat men eigenlijk op 't oog had — het reglement van 1675 te hernieuwen. Men had geleerd, hoe onwilligen gewillig te maken. Op raad van eenige Zutphensche en Nijmeegsche edelen werden aan den magistraat van Arnhem twee requesten aangeboden (10 Januari), het eene geteekend door ruim 140 burgers, het andere door de officieren van de „vrije compagnie van Oranje”, beide verzoekende, dat de stem der stad zou worden uitgebracht voor de aanstelling van Willem IV volgens het reglement van 1675. Wijl de vrijcompagnieën (schutterij-compagnieën, opgericht naast de stedelijke schutterij) verboden waren, liet de magistraat het tweede request teruggeven; op het andere antwoordde hij ontwijkend: hij zou de consideratiën der andere Statenleden afwachten en overwegen. Een troep volk, in de Grootte Kerk samengestroomd,

1) Jaarboeken 1748, blz. 6.

vond dit antwoord onvoldoende, ging gewapend naar het stadhuis, bezette alle ingangen en eischte zonder uitstel inwilliging van hun verzoek. Eenige burgers trachtten de regeering te helpen, doch het garnizoen zag alles lijdelijk aan; de raad moest ten tweeden male voor het volk bukken. Een publicatie werd afgekondigd, dat de stad den Prins zou overlaten, de regeering zoodanig in te richten, als hij het best achtte 1). Hierop trokken de burgers af.

Zoo geschiedde het, dat den 12den Januari 1748 met eenparigheid besloten werd, uit aanmerking dat het gemeenebest niet kon bestaan zonder een illuster en eminent hoofd, uit aanmerking van de groote en essentiële weldaden, door de Prinsen van Oranje aan de Republiek en Gelderland bewezen, den Prins op te dragen het stadhouderschap, kapitein- en admiraalschap generaal van het furstendom Gelre en graafschap Zutphen, erfelijk zoowel in de vrouwelijke als de mannelijke linie, en wel op den voet van het reglement van 1675, „met die autoriteit om van alle in het toekomstige openvallende ambten, charges, commissiën en beneficiën naar goedvinden te disponeeren; met verdere oblatie en overgifte, dat indien Z. H. mocht bevinden eenige artikelen in het aangehaald reglement te wezen, welke behoorden veranderd te worden, die zoodanig te veranderen, te redresseeren of te ampliceren, als ten meesten nutte van deze provincie zal oordeelen te behooren” 2).

Door groote mildheid wilde men het aanvankelijk verzet doen vergeten. Toen deze nieuwe commissie den Prins in een gouden doos werd overgebracht, werd hem toezegging gedaan van dubbele bezoldiging en hem de hooge en lage jurisdictie van het Loo opgedragen. Een paar maanden later voegde het kwartier van Nijmegen er het graafschap Culemborg bij met stad, land, tienden, hooge en lage regaliën en alle rechten en gerechtigheden. Indien de regenten hoopten door deze vrijgevigheid hun zetels te zullen behouden, zijn zij teleurgesteld; reeds in Augustus werd de regeering te Nijmegen veranderd, in het volgend jaar in de andere steden. Evenals in de overige gewesten ging Willem IV hierbij met gematigdheid te werk; en tot groote blijdschap der regenten verklaarde hij al spoedig,

1) Resolutieboek der gezworen gemeente, 22 Januari 1748 (bijlage 21 bij het Advijs op drie vragen door de gezworen gemeente der stad Arnhem voorgesteld door Mr. F. H. v. Berck, 1784; ook Courier van Europa II, blz. 35).

2) Nijhoff, Het Geld. Regeeringsreglement van 1675 en 1750, in Bijdragen, 1e reeks, VII, blz. 79.

hun de beschikking over de stedelijke ambten over te laten.

Bij het besluit van 12 Januari 1748 verdient één bepaling nader de aandacht, nl. deze, dat de stadhouder het reglement van 1675 mocht wijzigen naar goedvinden. Het is de oorzaak geweest, dat aan het reglement een slotartikel is toegevoegd, dat in later tijd den grootsten tegenstand heeft opgewekt. Men moet zich verbazen, dat regenten, die zich tot het laatste oogenblik tegen de verheffing van den Prins verzet hadden, hem zulk een onbepaalde macht opdroegen. Bij velen was dit toe te schrijven aan de begeerte om zich bij hem aangenaam te maken; niet bij allen, althans niet bij de stad Arnhem. De magistraat had het niet gewaagd, zelf veranderingen in het reglement voor te stellen, maar was van plan, den Prins zijn bezwaren kenbaar te maken, in de hoop dat hij dan, van zijn bevoegdheid gebruik makend, in den aangegeven zin wijzigingen zou aanbrengen. Reeds 29 Januari 1748 zond de magistraat een deductie of memorie aan Willem IV 1), een merkwaardig stuk, waaruit blijkt, dat hij ook in 1748 er voor uit durfde komen, dat hij den stadhouder een macht als van Willem III niet opgedragen wenschte te zien. Wat hij begeerde, was dit: de jacht blijft ook aan de burgers vergund en op de Veluwe wordt geen jachtgericht ingesteld; de troepen moeten den eed ook aan de steden doen; de magistraat bewaart de sleutels der stad en geeft het wachtwoord; de verkiezing der schepenen te Arnhem blijft berusten bij den magistraat uit een nominatie, opgemaakt door de gemeente en gecommiteerden uit gilden en burgers; in elk geval, ook al wil Zijne Hoogheid de schepenen benoemen, behouden zij hun ambt ad vitam vel ad culpam; de leden der gezworen gemeente worden als vroeger gekozen door den magistraat uit een nominatie der gemeente, of anders door den stadhouder uit een nominatie van den magistraat. Zwak werd dus voor de rechten der burgerij, krachtiger voor die van den raad in de bres gesprongen; in 't bijzonder ging het levenslang behoud van hun ambt, waardoor zij van den stadhouder tamelijk onafhankelijk zouden blijven, hun ter harte. Hun vertoog heeft weinig gebaat. Alleen ten opzichte van de jacht is de Prins eenigszins aan hun wenschen te gemoet gekomen.

Ook heeft hij lang op zijn beslissing laten wachten. Gewichtige zaken hielden hem eerst in Holland; later werd zijn

1) Courier van Europa II, blz. 26—34.

tegenwoordigheid in het Noorden vereischt; misschien was zekere traagheid in het afdoen van ernstige zaken er mede oorzaak van; in elk geval, het duurde meer dan twee en een half jaar, eer hij Gelderland met een bezoek vereerde en het reglement vaststelde. Den 9den October 1750 werd hij te Zutphen, waar de landdag bijeen was, door de schutterij, met oranje-cocarden aan hoed en degen versierd, aan een der poorten ontvangen en onder het gejuich der burgerij reed hij onder de talrijke eerebogen door naar het stadhuis en begaf zich naar de landschapsvergadering. Daar nam hij in den nieuwen stadhouderslijken stoel 1), ter rechterzijde van den burggraaf, plaats en hield een sierlijke toespraak: hij betuigde zijne uiterste gevoeligheid over het vertrouwen der natie, verklaarde „uit affectie voor de provincie” het reglement van Willem III aan te nemen, „schoon H. Ed. Mog. een meerder macht aan hem gedeferceerd hadden,” en eindigde met de voordracht van het jachtplakkaat. De Staten verzekerden, in 's Prinsen verklaring ten aanzien van het reglement „de meer dan vaderlijke affectie van Z. II.” te erkennen; en de stadhouder beloofde dat reglement naar zijn hooge wijsheid nog eenigszins te zullen altereeren. Eenige dagen later werd het ingezonden en bleek nagenoeg geheel gelijk te zijn aan dat van 1675; alleen was het met een artikel van groote beteekenis vermeerderd. Onder nieuwe betuigingen van dankbaarheid voor dit uitstekend blijk van Z. II.'s goedheid en benevolentie — hoe oprecht gemeend die waren, kunnen wij na het bovenvermelde begrijpen — werd het aangenomen en afgekondigd. En bij betuigingen bleef het niet. Op verzoek der studenten werd de Prins tot curator magnificentissimus der provinciale academie te Harderwijk benoemd; de ridderschappen der drie kwartieren kozen hem tot premier noble; bij het afscheid werd hem een gift van 100.000 gld. vereerd.

Van Zutphen vertrok Willem IV naar het adellijk huis den Boedelhof, op korten afstand van de stad gelegen, waar hem door den eigenaar, baron Van der Capellen, een luisterrijk diner werd aangeboden; en vandaar ging het naar het Loo, 's Prinsen heerlijkheid, bij deze gelegenheid door de Staten met het geheele ambt van Beekbergen vergroot.

De man, die aldus werd toegejuicht, had zich een zwaren last op de schouders gelegd. Hij zou voortaan benoemen de

1) Nog op het gemeente-museum te Zutphen bewaard.

burgemeesters, schepenen en raden, de leden van Hof en Rekenkamer, nagenoeg alle hoogere en vele lagere ambtenaren; hij zou de commissies begeben — kortom, hij had alle macht in handen. Wie zulk een taak op zich neemt, neemt groote verantwoordelijkheid op zich; wie zich zulk een macht laat opdragen, moet ook den ernstigen wil en de bekwaamheid in zich gevoelen, ze ten beste van het land te gebruiken. Het is de vraag, of Willem IV dit voldoende beseft heeft.

De gelegenheid om het te toonen heeft hem ontbroken: een jaar na de uitvaardiging van het reglement stierf hij. Zijne weduwe trad, ook in Gelderland, als voogdes voor den driejarigen Willem V op; moeilijkheden als in Holland had zij hier niet. In 1754 werd, in overleg met haar, een regeling getroffen voor het geval, dat haar „iets menschenlijks mocht overkomen”; een regeling, die niet overbodig bleek, want vijf jaren later stierf de gouvernante. Evenals in de andere provinciën namen de Staten toen de „voogdij in 't waarnemen van de functie van den erfstadhouder” op zich en een toestand trad in het leven, die vrij wel geleek op dien in een stadhouderloos tijdvak. Opeengevallen plaatsen werden als vóór 1748 vervuld, met dien verstande, dat de Staten in naam de electie hadden; in naam slechts, want zij moesten letten op de inclinatie van diegenen, die vóór 1748 het recht van electie bezaten. Ambten en commissiën werden door de Staten onder dezelfde voorwaarde vergeven. De in functie zijnde leden der regeering en diegenen, die later benoemd werden, bleven aan tot den eersten keurtag na de meerderjarigheid van Willem V. Het kapiteinschapgeneraal werd opgedragen aan den Hertog van Brunswijk als vertegenwoordiger van Z. H., maar onder zeer beperkende bepalingen: hij mocht niet over de patenten beschikken, en de benoemingen der hoogere officieren moesten door de Staten, die der lagere officieren door de kwartieren worden goedgekeurd.

Indien de democratische beweging van 1747 en 1748 krachtiger ware geweest, had zij nu haar invloed kunnen doen gelden; doch zij had nagenoeg haar geheele kracht uitgeput met de oploopen ten gunste van Willem IV. De Prins had ook niets gedaan om haar tegen zijn vijanden, de aristocraten, te gebruiken. Toen de meerderheid der gezworen gemeente van Doesburg eenige artikelen van doléance tegen den magistraat aan den stadhouder gezonden had, had zij een weinig gunstig antwoord ontvangen. Op de herhaalde verzoeken der gemeenslieden van Arnhem, om de gemeente, gilden en burgerij

bij hunne oude rechten en privilegiën goedgunstiglijk te protegeeren, had hij zeer vriendelijk geantwoord, maar toch verder geen acht geslagen. En bescherming hadden die rechten wel noodig gehad, want in 1752 klaagde de gemeente van Arnhem, „dat het recht der gildemeesteren van tijd tot tijd door den magistraat zoodanig is besnocid en ingetrokken geworden, dat zij nauwelijks een gedaante vertoonen van datgene, dat haar zoo plechtiglijk door de voorvorsten is geschonken” 1). Ook die enkele stemmen waren verstomd en de volkspartij was ingeslapen. Onbevreesd konden de regenten aan de burgerijen het recht van benoeming van schepenen voor zeven jaren (1759—1766) afstaan; zij zouden van die bevoegdheid geen ongewenscht gebruik maken.

Inderdaad bleef het volk rustig gedurende de voogdijschap der Staten. Slechts in één stad, waar de regeering het al te erg maakte, ontstond twist tusschen den magistraat en de gilden. Te Bommel beweerde de raad, dat hij vóór 1748 het recht gehad had, den een of ander, die hem het aangenaamst was, te vergunnen de gilden bijeen te roepen en hun stemmen te verzoeken; geen ander mocht dan gekozen worden. Wel was zoo de practijk geweest, niet de theorie; en het antwoord der gilden, dat een zoodanige nominatie van één persoon hun recht van verkiezing geheel zou wegnemen, was zoo onwedsprekelijk, dat de Staten hen in het gelijk stelden en den persoon, die tegen den zin van den magistraat de meeste stemmen verkregen had, voor gekozen verklaarden (1765).

Toch waren de jaren van 1759 tot 1766 zeer onrustig. De gelegenheid, die zich plotseling voordeed om ambten en commissies te verdeelen, om invloed op de benoeming tot schepenen uit te oefenen, gaf aanleiding tot allerhande verbintenissen en kuiperijen en daardoor tot hoogloopende twisten.

Nauwelijks was prinses Anna gestorven, of 29 jonkers uit het kwartier van Nijmegen sloten een conventie, waartegen een minderheid van 8 ridders een andere overeenkomst stelde 2). Over de benoeming van een raad en rekenmeester ontstond weldra een heftige strijd. Het kwartier kwam er aan te pas en de landschap; de ridderschap van Nijmegen kreeg twist

1) Resolutieboek der gezworen gemeente, 3 Januari 1752 (bijlage 26 bij Mr. Berck's Advijs, 1784).

2) De conventie der meerderheid in Bijdr. en Meded. Hist. Genootschap, deel VI. Een uitvoerig verhaal van de twisten geeft Mr. v. Meurs, De Ridderschap van het kwartier van Nijmegen, blz. 46—56.

met de steden; op een paar onstuimige vergaderingen maakten eenige jonkers elke beraadslaging onmogelijk. Ten slotte droeg men de beslissing op aan den Hertog van Brunswijk. Na menigvuldige conferentiën werd in Februari 1761 het geschil met de steden bijgelegd. De minderheid der ridderschap, die tegen de zooveel sterker tegenpartij weinig vermocht, stelde voor, de benoemingen aan den hertog over te laten; maar deze excuseerde zich, wel wetend, dat hij, den één begunstigend, zich een ander tot vijand zou maken. De burggraaf van Nijmegen, Frans Godard van Lynden, stelde toen alle pogingen in het werk om de beide partijen te verzoenen; de minderheid verbrandde openlijk hare conventie en eindelijk stemde ook de meerderheid er in toe, de hare te vernietigen (December 1761). Omtrent het punt in geschil, de verdeling der commissies, werd besloten, de vaste tractementen (behalve die van een paar met name genoemde commissies) ten bedrage van *f* 9250 in een „busse” te doen; daarin zouden alle leden deelen, behalve degenen, die de uitgezonderde commissies kregen, en wel de zes oudste leden een dubbele, de overige een enkele portie. Inderdaad geen kwade regeling, waar een commissie uitsluitend als een financieel voordeel werd beschouwd.

Te zelfder tijd was een hevige twist uitgebroken te Zutphen. Bij een nominatie voor schepenen hadden Mr. G. D. Op ten Noort en Mr. G. Haesebroeck de meeste stemmen van gilden en schutterij verkregen, de eerste 214, de tweede 196. Haesebroeck beweerde, dat Op ten Noort niet op de nominatie mocht geplaatst worden, daar de raadvriend Mr. E. van Löben Sels zijn aangetrouwde oom was, en volgens het reglement van 1705 mochten oom en neef niet te gelijk zitting hebben. Hij werd gesteund door de meerderheid van den magistraat en, na een eindeloos gewissel van stukken, door de Staten in het gelijk gesteld. Dat deze bij hun uitspraak niet geleid werden door de overweging, dat de reglementen uit het begin der eeuw nog kracht van wet moesten hebben, bleek kort daarop, toen bij een soortgelijk geschil in Tiel de man, die volgens het Tielsche reglement van 1709 geen zitting in den magistraat mocht hebben, voor verkozen werd verklaard (1762). Dezen twist en dien te Bommel in 1761 gaan wij verder met stilzwijgen voorbij; het is ons genoeg, dat wij het merkwaardig verschijnsel opgemerkt hebben, dat niet de burgerij, maar eierzuchtige patriciërs de wettigheid der oude democratische reglementen staande hielden.

Voor korten tijd genoten ridderschap en stedelijke regenten van hunne machtsvolkomenheid. In 1766 werd de stadhouder meerderjarig en hield hun voogdij op. Met tegenzin onderwierpen zich de regenten aan zijn driejaarlijksche keur, die hen geheel van hem afhankelijk maakte; maar zij wachtten zich wel, hun ware gevoelens te doen blijken. De bevolking jubelde, toen Willem V plechtig als erfstadhouder werd ingehuldigd en hij eerst Arnhem en Nijmegen, daarna Zutphen bezocht. Eerebogen en illuminaties, toespraken en juichtonen getuigden van de liefde voor zijn persoon en huis. In het bijzonder op het fraaie slot Rozendaal werd de Prins door den bewoner, baron Torck, luisterrijk ontvangen; het park, de grotwerken, de watervallen waren door een groot aantal lampions verlicht; tusschen alle oranjeboomen in het park verzezen pyramiden van licht, en toen de hooge gast om drie uur 's nachts naar Arnhem terugkeerde, was de geheele weg van Rozendaal naar de stad met pekkransen geillumineerd. Na het bezoek te Zutphen werd den Prins een prachtige maaltijd aangeboden op het huis Dorth, welks eigenaar, baron Van der Capellen, een zoon was van den gastheer van Willem IV in 1750.

De eerste jaren van het stadhouderschap van Willem V was Gelderland in volkomen rust. De magistraten waren in de steden oppermachtig als vroeger, de gezworen gemeenten van weinig beteekenis, de burgerij rustig en onderworpen. Der Staten meeste bemoeiingen golden de rivieren en dijken; Rijn, Waal en IJssel, maar ook Berkel en Linge, eischten voortdurend de grootste zorg. Voorts werd op de landdagen over alles gehandeld; over slechte wegen en „razende” honden, over geschillen betreffende de rechtspraak en Groesbeeksche stroopers; over den verkoop van rattenkruid en Zeeuwsche rijksdaalders; over de veelvuldige aanvragen van trouwlustige neven en nichten 1) en over nieuwe Roomsche kerkschuren.

1) In Gelderland was, volgens de Echtordening van 9 October 1660, niet alleen het huwelijk van broeders en zusters kinderen verboden, maar ook van een man met de weduwe van zijn broeder of van een van zijn broeders of zusters descendentes, van een weduwnaar met een dochter van de heele of halve zuster zijner overleden vrouw.

In 1791 verviel het verbod van huwelijken van neef en nicht, daar men voor den erfprins, die met zijn nicht in het huwelijk trad, het vragen van vrijstelling onnoodig wilde maken (Autobiographische aantekeningen van Mr. A. A. Roukens, in Bijdragen en Mededeelingen van Gelre, deel VI).

Van vijandschap tegen het Huis van Oranje was geen spoor te ontdekken: de tijding van de geboorte van 's Prinsen tweeden zoon werd overgebracht door den kamerheer Van der Capellen, die daarvoor met 300 ducaten (ƒ 1575) werd vereerd; onder de gecommiteerden, die aan Hunne Hoogheden „een compliment van felicitatie” aflegden bij de geboorte van den erfprins, was Burchard Daendels, de latere patriot, de vader van Herman Willem Daendels. Het arme Gelderland was bij dergelijke gelegenheden niet karig; in de kraamkamer werd elken keer een fooi van 300 ducaten gegeven; de erfprins en zijn broeder kregen beiden als pillegift een „lijfspensioen”, de eerste van 10000 gld.; giften, aanmerkelijk hooger dan die der andere gewesten, ja voor die van Holland niet onderdoende. Dat de aandrang der Staten tot versterking der landmacht, bijna elk jaar herhaald, niets uitwerkte, heeft vermoedelijk hun gemoedsrust weinig gestoord: het was vrede in West-Europa en geen gevaar bedreigde de grenzen. Het was een kalme, genoeglijke tijd van 1766 tot 1776.

Eenige jaren later is het geheel anders. Overal heerscht verdeeldheid en onrust; de burgerij is ontevreden en verzet zich tegen de regenten; de slapende gemeenten zijn wakker geworden en bejiveren zich de voorrechten terug te krijgen, die zij gehad hebben of meenen gehad te hebben; in vele steden komt het tot oproerige bewegingen; de meerderheid der bevolking van de Veluwe en de Graafschap is van Oranje afkeerig. In de Staten is een heftige patriotsche oppositie. Zonder de sterke garnizoenen zou Gelderland den weg op zijn gegaan van Utrecht en Overijsel.

Men vraagt zich af, hoe dien plotselingen ommekeer te verklaren in een gewest, dat bekend was om zijn oranjegezindheid. Gelijkijdige prinsgezinde schrijvers hebben hun antwoord gereed en noemen alles het werk van eenige opruiers. De kalmer en minder bevooroordeelde nazaat kan met dit antwoord geen genoegen nemen. De leiders of verleiders moeten steun vinden in de heerschende denkbeelden en bestaande toestanden, of hun werk kan zulk een resultaat niet hebben.

Het doel der volgende bladzijden is de oorzaken en het verloop der patriotsche beweging in Gelderland te schetsen. Tot recht verstand van beide is het noodig, vooraf den toestand van het gewest in de tweede helft der achttiende eeuw in oogenschouw te nemen.

HOOFDSTUK II.

TOESTAND VAN GELDERLAND TEN TIJDE VAN WILLEM V.

De wijze, waarop Gelderland bestuurd werd, is over het geheel weinig bekend; het is derhalve wenschelijk, daarop eerst een blik te slaan.

Wat terstond in het oog valt, is de voorname plaats, die de adel er bekleedt. Op het platteland is hij alvermogend. Dien invloed hebben de edelen gedeeltelijk als grootgrondbezitters, gedeeltelijk omdat bij hen de geheele bestuursmacht berust.

Het platteland is verdeeld in districten (ambten); het kwartier van Nijmegen in zes ambten: het Rijk van Nijmegen, Over-Betuwe, Neder-Betuwe, Maas en Waal, Tieler- en Bommelerwaard, en Beest en Renoi (dit laatste zeer klein); het kwartier van Zutphen, na aftrek der hooge heerlijkheden, in vier: het landdrostambt Zutphen (het midden), het scholtambt Zutphen (het NW.), het richterambt Doesburg (het ZW.) en het scholtambt Lochem (het NO.); het kwartier van Veluwe in twee: het landdrostambt Veluwe (bijna de geheele Veluwe) en het richterambt Veluwezoom (de streek langs Rijn en IJssel van Wageningen tot Zutphen). Een jonker staat, onder verschillende namen (landdrost, ambtman, scholtus, richter) aan het hoofd van het ambt 1); hij heeft de uitvoerende macht, spoort de misdadigers op, doet geringe rechtszaken af, is voorzitter in de gerichtsbank, treedt als openbaar aanklager op en verricht de functie van onzen notaris; in het kwartier van

1) Het was eigenlijk geen vereischte, dat de „hoofdofficieren” van adel waren; doch in ppen tijd werden uitsluitend ridders tot die ambten benoemd.

Nijmegen is hij tevens dijkgraaf. De voornaamste ambtman is in het eerste kwartier de burggraaf des Rijks van Nijmegen, in de beide andere de landdrost van Zutphen en Veluwe; zij nemen den hoogsten rang in onder de geheele ridderschap van hun kwartier.

In de Betuwe en Veluwe vormen de edelen uit het ambt (in de Veluwe uit de onderafdeelingen, de schoutambten) samen de „ambtsridderschap”; de leden heeten „ambtsjonkers”. Wie tot de ambtsridderschap wil toegelaten worden, moet aan bepaalde eischen voldoen, waaraan intusschen niet altijd streng de hand gehouden wordt; in het algemeen komen zij hierop neer, dat men den leeftijd van 20 of 22 jaar moet bereikt hebben, in het ambt wonen en daar tot een zeker bedrag (meestal 10.000 gld.) onbezwaard goed bezitten. De ambtsjonkers zetten met den ambtman en somtijds met de „treffelijkste geërfdcn” of de stedegezanten de ambtslasten uit, d. i. nemen de uitgaven van het ambt over het afgelopen jaar op en slaan het bedrag daarvan naar de morgentalen over de verschillende dorpen om; door hen aangewezen personen slaan in de dorpen zoowel de ambtslasten als de algemeene belastingen (waarvan het bedrag, door het dorp op te brengen, in Nijmegen door het kwartier, in Veluwe door de ambtsjonkers met afgevaardigden der steden wordt vastgesteld) over de bewoners om. Zij hebben verder het toezicht over kerk- en armgoederen, stellen het traktement van predikant en schoolmeester vast, beschikken over de vicariegoederen — goederen, vóór de Hervorming dienende tot onderhoud van kerkelijke stichtingen, altaren en dergelijke — en bekleeden in de Betuwe en Maas en Waal de gerichtbanken (in het Rijk van Nijmegen samen met de treffelijke geërfdcn); in het hoog-adellijk landgericht van Veluwe hebben naast hen ook schepenen uit de steden zitting. Een der jonkers is ontvanger van het ambt.

Hoofdofficier en ambtsjonkers samen hebben alle macht in handen; de schout op het dorp is hun gehoorzame dienaar, uitvoerder hunner bevelen; vrij wel naar willekeur beschikken zij over de ambtsgelden. Er is geen sprake van, dat de landbevolking zelf deel heeft aan het bestuur; alleen nemen hier en daar de voornaamste niet-adellijke geërfdcn aan het uitzetten der lasten deel. Nu kan in dezen tijd de adel nog als vertegenwoordiger van het platteland gelden; de meeste jonkers wonen op de kasteelen en havezaten, die men overal in grooten getale aantreft, want de Geldersche adel is zeer talrijk. Onder

de voornaamste families moeten genoemd worden de Van Heeckerens, die grooten invloed in de Graafschap uitoefenen, en de Van Lydens, die met de Randwijcken de Betuwe beheerschen.

In de Statenvergadering neemt de ridderschap den eersten rang in en weegt zij — geheel anders dan bv. in Holland — tegen de steden op. In elk der drie kwartieren brengt de ridderschap één stem uit, de steden samen ook één; de meerderheid wordt gevormd door alle steden en een of twee ridders, of door alle ridders en een stad. De jonkers hebben de helft van alle commissies en een vastgesteld deel van bepaalde ambten; één hunner is voorzitter der Statenvergadering.

Om in de ridderschap beschreven te worden, moet men tot de Hervormde kerk behooren, 22 jaar oud zijn en uit een geslacht gesproten zijn, dat van ouds tot de ridderschap behoorde; in het kwartier van Nijmegen 10000 gulden, in de Veluwe 12000 daalders 1) aan goed in het kwartier bezitten, in de Graafschap een havezate of ridderhofstad, die jaarlijks minstens 400 gulden opbrengt. Edelen in militairen dienst, en dat waren er velen uit Gelderland, hebben geen zitting. Jonkers uit andere provinciën komende, die aan de vereischten voldoen, kunnen wel worden toegelaten, maar bij den exclusieven geest, die in de ridderschap heerscht, gaat men dit zooveel mogelijk tegen; gedurende de geheele 18de eeuw komt het bijna niet voor. In de Veluwe mogen vader en zoon niet te gelijker tijd stemmende leden zijn; zoolang de vader zitting heeft, worden de zoons, die minstens 20 jaar oud zijn, slechts toegelaten „ad audiendum.”

Was de invloed van den adel in stadhouderlooze tijden groot, nog toegenomen is hij na 1748. Vele Geldersche edelen zijn de persoonlijke vrienden en vertrouwde raadslieden van den stadhouder, die hen als zijn officieuse plaatsbekleeders gebruikt; slechts wie hun gunst geniet, kan de zijne deelachtig worden. Zoo krijgen zij feitelijk de beschikking over tal van betrekkingen, ook over schepenplaatsen, en zij zelf worden met aanzienlijke en winstgevende ambten overladen. In bijna

1) De Tegenw. Staat van Geld. (blz. 433) noemt als vereischte het bezit van 25 morgen lands, zoo gelegen, dat zij door één pachter gebruikt kunnen worden. Deze bepaling, voorkomende in het reglement van 1675, was echter 9 Juni 1721 gewijzigd, als boven opgegeven is.

elke stad hebben twee edelen zitting in den magistraat; toch blijven zij als ridders op den landdag verschijnen en stemmen. Alleen wie tot schepen van Zutphen benoemd wordt, moet uit de ridderschap treden.

De ambtsjonkers hebben geen inkomen, maar zij hebben geheel of gedeeltelijk vrijdom van ambtslasten en genieten hooge vacatiën of hunne verteringen bij ambtszettingen enz. worden rijkelijk vergoed. De leden der ridderschap hadden vroeger verschillende vrijstellingen, die later opgeheven zijn; nu hebben zij nog, als alle edelen, vrijdom van inkwartiering, terwijl een bepaalde som als presentiegeld wordt uitgekeerd (in Zutphen *f* 200 per persoon; in Nijmegen *f* 5000 onder de zeventien en in Veluwe *f* 3000 onder de vijftien oudste leden verdeeld). De indirecte voordeelen, de commissies, zijn van heel wat meer beteekenis.

Ook de inkomsten der ambten zijn niet groot; de landdrost van Veluwe heeft *f* 860, de richter van Veluwezoom *f* 450 bezoldiging, beiden met een aandeel, de helft of meer, in de boeten. Maar er komen vele geoorloofde en ongeoorloofde voordeelen bij, en als de scholtus binnen en buiten Zutphen in 1787 klaagt, dat zijn ambt hem niet meer dan *f* 800 's jaars opbrengt 1), dan moet hij wel een paar zeer magere jaren gehad hebben. Het inkomen van de ambtlieden van Over- en Neder-Betuwe, van Maas en Waal, van de Tieler- en Bommelerwaard werd in 1751 door het kwartier, zeker niet te hoog, op *f* 2500 geschat; dat van den burggraaf van Nijmegen op *f* 1500 2). Doch voor de groote gezinnen veler edelen en de toenemende weelde zijn hun inkomsten niet altijd toereikend; sommigen huwen met dochters van rijke Hollandsche of Utrechtsche patriciërs, van anderen weet men te vertellen, dat zij diep in de schulden steken.

Geringer dan de beteekenis der edelen is die der steden. Zij zijn ook maar klein; de grootste, Nijmegen, telt ongeveer 12000, Arnhem en Zutphen 7000 en Harderwijk 5000 inwoners;

1) v. Heeckeren v. Kell aan Willem V, 17 Juni 1787. De brieven van en aan Willem V en aan de Prinses, die aangehaald worden, bevinden zich alle op het Huisarchief van H. M. de Koningin (de origineele brieven van den Prins aan J. H. S. v. Nagell op het Algemeene Rijksarchief, in 't archief Ampsen).

2) J. A. Heuff Az., Het Ambtmanschap in Neder-Betuwe, Bijdragen en Mededeelingen van Gelre III, blz. 150.

de overige wisselen af van één tot drie duizend. De drie eerstgenoemde zijn de hoofdsteden, de andere de kleine steden. Over deze verhouding ontstonden dikwijls twisten; zelfs nog in 1785 en 1786, toen men waarlijk wel wat beters te doen had, tusschen Nijmegen en de beide andere steden van het kwartier, Tiel en Bommel. De hoofdstad schrijft de kwartiersvergadering uit en zit er in voor; alle kwartierlijke acten enz. worden onder haar zegel verzonden; zij alleen ontvangt afschriften der stukken, die het Hof, in absentie der Staten, opent; een harer secretarissen is tevens secretaris van het kwartier. De kleine steden beteekenen niet veel ter Statenvergadering; zij krijgen geen opgave van de te behandelen onderwerpen en geven hun afgevaardigden last te stemmen „pro re nata”, naar omstandigheden, wat er meestal op neerkomt, dat zij stemmen, zooals 's Prinsen vertrouweling (de „luitenant-stadhouder”) hun voorschrijft. In de Graafschap weegt de stem van Zutphen op tegen die der vier kleine steden, Doesburg, Doetinchem, Lochem en Grol; de meerderheid wordt er dus o. a. gevormd door de stad Zutphen met de meerderheid der ridders.

Een verschil met de Hollandsche steden is het langer voortduren van den invloed der burgerij op het stadsbestuur, wat voornamelijk te verklaren is uit de mindere welvaart en het daardoor ontbreken van zulke rijke patricische geslachten als in de zeeprovinciën. In alle steden, met uitzondering van Grol, bestaat naast den magistraat een lichaam, dat als vertegenwoordiger der burgerij optreedt, de gezworen gemeente, of kortweg de gemeente; het is tegenwoordig bij de verpachting der stadsmiddelen en het aflezen der rekening van den stadsrentmeester; het moet zijn toestemming geven tot het vervreemden of verpachten van stadsgoederen en het heffen van belastingen. De regenten zochten den werkring dezer colleges zooveel mogelijk te beperken; zij hadden een krachtig bondgenoot gevonden in Willem III, die ze geheel had laten vervallen, en na de rumoerige jaren uit het begin der achttiende eeuw wist de aristocratie ze weer in haar macht te krijgen. Vele leden er van behoorden tot de kringen der regenten.

Vóór 1748 geschiedde ook de keuze der regenten in vele steden door de burgers. Te Tiel en Bommel werd de magistraat gekozen door de gilden. Te Zutphen stemden de gilden en de schutterij met gesloten briefjes; deze werden in verzegelde pakketten naar de gemeensluiden gebracht, die ze, in tegen-

woordigheid van gecommiteerden uit de gilden en schutterij, lieten openen en van de stemming aanteekening hielden. Ongeveer evenzoo ging het toe te Doesburg en Lochem. In Doetinchem werd de raad gekozen door de twintig gemeenslieden te zamen met veertig gecommiteerden, voor de helft uit de gildebroeders en uit de overige burgers. Te Arnhem maakten acht en veertig gecommiteerden uit gilden en schutterij met de acht en veertig gemeenslieden een dubbeltal op, waaruit de magistraat de electie had. Ziedaar instellingen, wel geschikt om een gewenschten volksinvloed te verschaffen en die bij verdere ontwikkeling en met de noodige wijzigingen de voorkeur zouden hebben verdiend boven de eenvormige regeling, louter uit de heerschende theoricën voortgekomen, die de revolutie van 1795 gaf.

Maar der aristocratie was het gelukt, deze instellingen geheel van kracht te berooven; toen was het regeeringsreglement van 1750 gekomen en had aan alles een einde gemaakt. Sinds dien tijd benoemt de stadhouder de burgemeesters, twee in elke stad, voor één jaar en de raden voor den tijd van drie jaar, zonder eenige nominatie; in de grootere steden ook de gemeenslieden, doch dezen voor hun leven. Ook de secretarissen der hoofdsteden worden door hem aangesteld, omdat zij tevens secretaris zijn op land- en kwartierdagen. Slechts is aan de magistraten van de drie hoofdsteden, van Bommel en Harderwijk vergund, ingeval van tusschentijdsche vacature een nominatie van twee personen aan te bieden, waaruit de stadhouder er een kiest, die tot aan den eerstvolgenden gewonen keurdag zitting heeft.

Hiermede is de raad geheel en al aan den stadhouder overgeleverd; wie zich te weerspannig zou toonen, werd na drie jaar „verlaten”. Met betrekking tot hun stad echter is hun macht groot. In de Geldersche steden is geen afzonderlijk rechterlijk college; in nagenoeg al de steden zijn de raden tevens schepenen (alleen in Nijmegen en Bommel wordt slechts een deel der raden elk jaar opnieuw door den stadhouder als schepenen aangewezen). Zij vereenigen dus in hun persoon de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht.

Het inkomen der magistraatsbetrekkingen is onbeduidend: in 1748 had een burgemeester van Arnhem *f* 67, een schepen *f* 22; een schepen van Elburg dertig, veertig jaar later *f* 78. Maar de vele bijkomende voordeelen en de commissies maken het goed. Ten deele kunnen die voordeelen den toets eener

streng eerlijkheid niet doorstaan; het is bv. niet ongewoon, dat een raadvriend, die over een stadsambt te beschikken heeft, bij de vergeving daarvan de uitbetaling eener som in eens of jaarlijks tot voorwaarde stelt. Een bron van inkomsten, die in Holland sinds 1748 voor de magistraten opgehouden heeft te vloeien, zijn de posterijen. Na het overlijden van den laatsten postmeester-generaal voor Gelderland (1733) zijn de posterijen weer aan de steden gekomen. In Nijmegen brengen zij van 1780 tot 1787 aan elk der zestien regeeringsleden ruim *f* 500 op 1). Een schepen van deze stad, Roukens, rekende gemiddeld 12 à 1400 gld. per jaar te verdienen 2).

De souverainen, de Staten van het Furstendom Gelre en Graafschap Zutphen, houden twee gewone vergaderingen in het jaar, beurtelings in de drie hoofdsteden, te Arnhem in het Prinsenhof 3), te Nijmegen en Zutphen op het Stadhuis. De voorjaarsvergadering wordt geopend door het Hof; de oudste raadsheer neemt den voorzittersstoel in, een predikant wordt binnengeropen, die God „vierig in den gebede aanroept,” de oudste raad dankt de aanwezigen voor hun tijdige verschijning en leest de punten van beschrijving; daarop treedt het Hof af. De kwartieren wijzen nu de drie directeuren aan: den burggraaf van Nijmegen en de landdrosten van Zutphen en Veluwe, en achttien „gecommitteerden ad causas”: uit elk kwartier den directeur en nog twee ridders, benevens drie afgevaardigden uit de steden. Deze gecommitteerden visiteeren en examinceren de stukken van beteekenis, bv. de staten van oorlog, en brengen rapport uit; zij zitten aan een lange tafel, „’s Landschaps tafel”. De burggraaf van het Rijk van Nijmegen presideert de vergadering. Een ambtenaar als de raadpensionaris in andere gewesten ontbreekt; zijn taak wordt vervuld door den burggraaf en de gecommitteerden ad causas. Zaken van weinig belang worden terstond afgedaan; gewichtige zaken door de kwartieren overgenomen. Gelijkzeitig met den landdag

1) Volgens een lijst „Suivere Revenuen, na aftrek der kosten, van ’t Postcomptoir van Nijmegen”, aanwezig op het archief van Baron Van Lynden van Hemmen, was de opbrengst b. v. in 1780 *f* 8180—4—8, in 1784 *f* 9181—8—12, in 1786 *f* 8967—13, in 1787 (buitengewoon hoog door het verblijf van den stadhouder en den doormarsch der troepen) *f* 9887—6.

2) Autobiographische Aanteekeningen van Mr. A. A. Roukens in Bijdr. en Meded. van Gelre VI.

3) Op de Groote Markt, ongeveer waar nu de provinciale griffie is.

worden nl. kwartiersvergaderingen gehouden; ieder kwartier komt dagelijks één of twee uur vóór de landschap bijeen. Ten landdage brengen zij elk één stem uit. Of liever, zij stemmen eigenlijk niet, maar elk kwartier brengt zijn advies uit; de burggraaf neemt conclusie overeenkomstig het advies der meerderheid; deze conclusie wordt door een der secretarissen van den landdag (de drie oudste secretarissen der hoofdsteden 1) op schrift gebracht en zoo ontstaat een „landelijk” besluit, dat vóór het scheiden der vergadering voorgelezen wordt 2). Na de voorjaarsvergadering volgt er een in het najaar, en doorgaans worden nog een of meer buitengewone vergaderingen gehouden, die het Hof uitschrijft, als het ze noodig oordeelt of als een der kwartieren er om verzoekt.

Ook hier merken wij weer de groote macht der ridderschap op: een jonker is voorzitter, de drie directeuren zijn jonkers en de helft der gecommitteerden ad causas. Er was echter één bepaling, waardoor de steden, indien zij eenstemmig waren, gemakkelijk het overwicht konden verkrijgen, nl. dat de steden en één ridder samen de meerderheid vormden. Hoe licht viel niet één jonker tot de partij der steden over te halen. De ridderschap van Nijmegen had dit bezwaar gevoeld en getracht te overwinnen. In het kwartier waren drie steden; een van de drie met de ridderschap vormde de meerderheid. Billijk zou het dus zijn, hadden de jonkers gemeend, indien bij de drie steden ook een derde deel der ridders noodig was voor een meerderheid. Daarom stelden zij in 1709 vast „om de egaliteit in de regeering te houden”, dat, wanneer minder dan een derde deel der aanwezige ridders van de meerderheid afweek, dezen zich in zaken, waarin overstemming plaats had, zouden moeten voegen bij de meerderheid. Deze overeenkomst, die strikt geheim gehouden werd, moest worden onderteekend, voor men admissibel werd verklaard. Het duurde tot 1759, tot den twist, waarvan boven sprake was, eer de steden er iets van hoorden. Zooals te begrijpen is, verzetten zij er zich onmiddellijk tegen. Maar, hoewel de resolutie inderdaad onwettig was, daar zij wijziging bracht in de bepalingen omtrent de toelating tot de ridderschap (wat alleen door het kwartier gebeuren mocht), werd toch bij de overeenkomst, die de Hertog

1) In Nijmegen is tijdens de Gouvernante het secretariaat der stad gescheiden van dat der land- en kwartierdagen.

2) Vandaar de naam Landdagsrecessen voor het resolutie-boek. Vgl. Hd. Reichstagsabschied.

van Brunswijk bewerkte, de vraag over hare wettigheid in het midden gelaten. Later schijnt zij stilzwijgend te zijn opgeheven; in den patriottentijd toch stemmen herhaaldelijk enkele jonkers anders dan de groote meerderheid.

De afzonderlijke kwartiersvergaderingen, waarin een burgemeester van de hoofdstad voorzat, zijn voor ons van minder belang; zij hielden zich hoofdzakelijk met de geldmiddelen en zaken van ondergeschikt belang bezig. Met die geldmiddelen zag het er niet rooskleurig uit. Gelderlands quote was niet hoog; het betaalde 5 gld. 12 st. 3 penn. van elke 100 gld. in de generaliteitslasten. Op zeer ingewikkelde wijze 1) werd deze som over de kwartieren verdeeld; het kwam ongeveer hierop neer, dat de Veluwe $1\frac{1}{3}$ en Nijmegen, het rijkste kwartier, tweemaal zooveel betaalde als Zutphen. Vergeleken met provinciën als Zeeland en Friesland had Gelderland niet te klagen; het was dan ook met Holland de eenige provincie, welker quote in 1792 verhoogd werd; toch was het steeds achterlijk met de betaling.

Een invloedrijk college is het Hof, dat niet, als in de andere gewesten, een deel zijner rechten aan de Gedeputeerde Staten heeft moeten afstaan en dus niet alleen rechterlijk, maar ook politiek lichaam gebleven is. Als rechterlijk college is het na 1750 hof van appèl voor alle zaken, jacht- en dijkzaken uitgezonderd; een heele verbetering, daar hieromtrent vroeger een verwarrende veelheid van bepalingen bestond. In eerste instantie spreekt het recht bij geschillen tusschen jonkers en geërfdcn, magistraat en burgerij en dergelijke, over rechten betreffende 's lands domeinen, over rechterlijke ambtenaren enz. Het oefent de lijfstraffelijke jurisdictie over de Veluwe; misdadigers van het platteland en eenige steden der Graafschap worden door het Hof gevonnist, nadat de informatiën en confessiën door de richters zijn overgezonden; crimineele vonnissen, door gerichtcn in de Betuwe gewezen, moeten door het Hof bekrachtigd worden.

Als politiek lichaam heeft het een deel der uitvoerende macht. Het moet zorg dragen, dat de plakكاتen van de landschap worden uitgevoerd, beschrijft en opent de landdagen, beantwoordt de brieven aan de landschap als die niet vergaderd is. De afgevaardigden der provincie ter generaliteit hou-

1) Tegenw. Staat van Geld., blz. 147—149.

den briefwisseling met het Hof; de Staten vragen dikwijls zijn advies.

Dit alles maakt, dat het Hof dikwijls overladen is met werk, en niet overbodig is de bepaling, dat de ordinaris raden geen andere ambten of commissiën mogen bekleeden. Van deze ríegen raden, allen door den stadhouder benoemd, worden er drie gekozen uit de ridderschap (uit elk kwartier één) en zes uit de steden (uit elk kwartier twee); de eersten moeten niet, de laatsten wél doctoren in de rechten zijn. Bovendien zijn er drie extra-ordinaris raden, allen uit de ridderschap.

De titel „raden en rekenmeesters” wordt gegeven aan de drie leden der Rekenkamer; zij hebben het opzicht over 's lands domeinen en tollën en verpachten de inkomsten daarvan; de ontvangers en rentmeesters moeten hun verantwoording doen. Muntzaken worden door het Hof en de Rekenkamer samen geregeld.

Elk kwartier heeft een college van Gedeputeerde Staten, bestaande uit zes leden, drie uit de ridderschap en drie uit de steden, die voor drie jaren door den stadhouder benoemd worden. Zij houden zich bijna uitsluitend met de financiën en de verpachting der gemeene middelen bezig. De Staten van Gelderland hadden in 1748 de verpachting niet afgeschafte; het eenige, dat zij gedaan hadden om het volk tevreden te stellen, was een vermindering geweest van het hoofdgeld voor de laagste klasse. De verponding (de grondbelasting), de impost op de overdracht van onroerend goed en een successie-belasting werden door collecteurs geínd, maar de meeste andere verpacht: de vele verbruiksbelastingen (de „consumtie”), hoofdgeld, haardsteeggeld, paardengeld enz. Het stelsel der verpachtingen bleef tot de bekende misbruiken aanleiding geven; zoo moesten in 1771 de Staten van Zutphen een publicatie uitvaardigen tegen den „vexatoiren handel” der pachters: de pachters der gemeene middelen mochten met de bewoners van het platteland (voortaan ook van de steden) accordeeren, maar zij accordeerden elk jaar hooger en bedongen zelfs praestatie van diensten; hun werd verboden bij zulk een accoord meer te nemen dan de lieden volgens inhoud en letter der ordonnantiën betalen moesten.

De stadhouder, om met een enkel woord over hem dit overzicht te besluiten, heeft volgens het regeeringsreglement de benoeming van nagenoeg alle hooge en vele ondergeschikte ambtenaren: van leden van het Hof en de Reken-

kamer, van den mombler (een ambtenaar bij het Hof, cenigszins te vergelijken met een procureur-gencraal), van den landrentmeester-generaal, de rentmeesters der domeinen, den jagermeester, de hoofdofficieren, dijkgraven, landschrijvers, subalterne suppoosten bij Hof en Rekenkamer enz. Doordien hij de commissies in de Staten vergeeft (de Staten-Gencraal, Raad van State, Generaliteits-Rekenkamer, Admiraliteitscolleges, Oost- en Westindische Compagnie, de binnenlandsche deputatie, d.i. de Gedepu- teerde Staten, enz.) heeft hij grooten invloed op de leden der Staten, ook op de ridders, die anders onafhankelijk van hem zijn. Hij heeft de beslissing in alle zaken, waarover men het op land- of kwartierdagen niet eens kan worden. En als kapitein-generaal van Gelderland heeft hij de beschikking over het krijgsvolk in de provincie en de begeving van alle militaire ambten, hooge en lage. Alsof dit alles nog niet genoeg ware, had Willem IV een artikel aan het reglement laten toevoegen: „Eyndelijk sal aan den Hooggem: Erfstadhouder in der tijd gereserveert blijven de faculteit en de volle magt om dit Reglment of eenige articulen van dien te interpreteeren, te vermeerderen en te veranderen, als hij na tijdsomstandigheden ten meesten nutte en dienste van den lande en respective leden van dien sal oordelen te behoren.” Een enkele maal heeft Willem V van die macht gebruik gemaakt. Volgens het reglement bestond de raad van Nijmegen uit twintig personen en die van Bommel uit twaalf, maar in 1772 schreef de stadhouder, dat „zoodanig groot aantal van leden aan zeer veel inconvenienten onderhevig zijnde”, hij ze zal laten uitsterven tot zestien en tien. De Staten konden niets anders doen dan „het goedvinden van Z. H. accepteeren” 1).

De bevolking leefde hoofdzakelijk van landbouw en vee- teelt; handel en nijverheid waren, als nu, van weinig beteekenis. De Betuwe leverde koren, meekrap, koolzaad en boomvruchten; paarden en runderen werden uitgevoerd. In de Graafschap was veel weiland; behalve granen verbouwde men er, evenals op de Veluwe, hier en daar tabak, sinds het midden der zeventiende eeuw. De steden zagen de grootste drukte binnen hare muren op marktdagen, als de boeren uit den omtrek er hun graan of fruit, koeien of schapen heenbrachten. Te Arnhem, Tiel, Nijmegen en Zutphen was eenige binnenhandel; Harder-

1) Landdagsrecessen, 2 Mei 1772.

wijk leefde niet alleen van zijn visscherij en bokkingrookerijen, maar dreef ook houthandel. De cikenbosschen uit den Achterhoek verklaren het bestaan van runmolens en looierijen te Zutphen; het ijzeroer in dezelfde streek had te Doetinchem een ijzerhut doen ontstaan, in 1756 door een tweede, te Gendringen, gevolgd. De eenige industrie, die van beteekenis was geworden en tot nog hooger en bloei scheen te zullen geraken, was de papierfabricatie op de Veluwe. In het laatst der zestiende eeuw was de eerste papiermolen opgericht; in 1740 telde men er 171, waarvan er 168 door het stroomende water der beekjes bewogen werden; zij leverden toen jaarlijks 150.000 riem.

Dat het ontbreken van een machtig patriciaat een der gevolgen was van den geringen rijkdom der steden en dat hiermede zoowel de groote beteekenis van den adel als enkele meer democratische vormen in het stadsbestuur (tijdens een stadhouderloos tijdvak) in verband stonden, merkten wij reeds op. In deze landstadjes leefde rustig en kalm de Geldersche burgerij: winkeliers en handwerkslieden, landbouwers ook wel; alleen te Arnhem en Nijmegen woonden vele aanzienlijken. Het verkrijgen van het burgerrecht werd in enkele steden, bv. te Arnhem, gemakkelijker gemaakt, om — vrijzinnige opvatting — er vreemdelingen heen te trekken. Overigens zocht de Gelderschman uit dien tijd het bevorderen der welvaart meer in het weren van vreemden; zoo was jaren lang het „omloopen” van kramers met laken, zijde, kant of manufacturen verboden, en toen dit verbod wegens het ongerief van het platteland in 1777 opgeheven werd, werd het toch alleen toegestaan aan inheemschen, die een winkel in de provincie hadden. De gilden, krachtelooze, najverige lichamen, voor alle concurrentie bevroesd, achtten hun bedrijf al heel gauw bedreigd. In 1783 bv. klaagden de schoenmakers der drie hoofdsteden, dat baatzoekende vreemdelingen, zelfs uit de Langstraat, duizenden schoenen en muilen in Gelderland verkochten, wat de Staten bewoog, voor drie jaar alle vreemd, d. i. van buiten de provincie komend, schoenmakerswerk te verbieden. Zoo liet men ook geen Roomschen in de gilden toe, niet uit godsdiensthaat, maar om zich concurrenten van het lijf te houden; het burgerrecht gaf men hun niet dan onder allerlei beperkende bepalingen. In Arnhem konden zij, na 1737, het burgerrecht winnen, doch alleen voor hun eigen persoon, het ging niet op hun kinderen over; waren zij kooplieden,

dan mochten zij niet anders dan als grossiers handelen; zij mochten geen handwerk uitoefenen, onder een gilde behorende, konden dus ook in geen gilde aangenomen worden en hadden geen stem in de burgerv aandelen (de schutterij); bij overlijden der ouders werden de kinderen niet in het burgerweeshuis opgenomen. Hiervoor moesten zij dan nog 211 gld. betalen. In Maart 1785, toen de beschouwingen al wat veranderd waren en de patriotten den Roomschen allerlei vriendelikheden zeiden, dienden de Katholieken te Arnhem een request in, waarbij zij het burgerrecht op dezelfde wijze als de Gereformeerden verzochten, uitdrukkelijk verklarende, dat zij niet streefden naar benoembaarheid tot publieke ambten, naar voordeelen als de alimentatie van katholieke weezen, noch naar de directie der gilden. De magistraat vroeg het advies der patriotsche, gezworen gemeente; deze, die nu haar verdraagzaamheid recht had kunnen bewijzen, zocht de zaak op de lange baan te schuiven; het request werd aan ieder lid op de beurt veertien dagen ter examinatie gegeven 1). Er waren acht en veertig gemeenslieden; het kon dus vrij lang duren. De zaak is dan ook in het vergeetboek geraakt; en toen in 1789 de regeering van Zutphen, waar de Roomschen een dergelijk verzoek hadden gedaan, voorstelde het in de drie hoofdsteden toe te staan, verzette zich Nijmegen er tegen, dat met zijn vele Katholieken een overvleugeling vreesde van de oude door de nieuwe gildebreeders 2).

De Mennonieten en de vrij talrijke Lutherschen hadden in de meeste steden toegang tot de gilden, niet tot de regeering. Zij hadden volkomen vrijheid van godsdienstoefening.

Ook dit laatste kan van de Roomschen niet gezegd worden. In Holland en Utrecht begon men in 1783 en volgende jaren oude plakkat en tegen hen af te schaffen, in Gelderland niet. Tijdens den opstand tegen Spanje was er, als in ons geheele vaderland, de uitoefening van hun godsdienst verboden: een plakkaat van 29 Januari 1582 bepaalde, „dat voertaen in steden und dorperen dieser alinger Landschafft ghene dan allein die wahre Evangelische und Apostolische religion exerciert worden solde.” Doch in het geheim werden dikwijls

1) Resolutie-boek der gezworen gemeente, 4 April 1785 (Oud-archief der gemeente Arnhem).

2) Te Nijmegen was 31 December 1721 bepaald, dat Roomschen en Joden het burgerschap, dat den Protestant 25 gld. kostte, voor minstens 100 rijksdaalders konden verkrijgen, maar 30 Januari 1743 was dit herroepen.

samenkomsten gehouden, die de hoofdofficieren oogluikend toelieten, mits zij er behoorlijk voor betaald werden. Het was noodig, in 1634 alle conventiculen streng te verbieden, maar de gedurige herhaling van dit verbod, in 1640, 1651, 1652, 1681, toont genoegzaam, dat er de hand niet aan werd gehouden. Wat in de zestiende en zeventiende eeuw te billijken was geweest, was het echter, bij veranderde omstandigheden, niet meer in de achttiende. De Staten-Generaal zagen dit in en verklaarden in 1730, niet meer te verlangen, dat de strenge verbodsbepalingen werden uitgevoerd; en toen namen ook de Staten van Gelderland het besluit, de godsdienstoefeningen toe te laten. Bij plakkaat van 19 October 1731, grootendeels een navolging van dat van Holland van het vorig jaar, werd het volgende vastgesteld: geordende geestelijken worden in de provincie niet toegelaten; wereldlijke priesters, mits inboorlingen zijnde, wèl. Zij mogen zich er echter niet ophouden dan met schriftelijke permissie van den magistraat of den officier en moeten op hun priesterlijk woord beloven, dat zij niet voorstaan en leeren zullen, dat de paus macht heeft de onderdanen te ontslaan van hun plicht en de gehoorzaamheid, aan hun overheid verschuldigd, en dat men geen trouw en onderdanigheid schuldig is aan degenen, die in den kerkelijken ban buiten den schoot der Roomsche kerk zijn 1), maar integendeel, dat zij zullen vermanen tot alle gehoorzaamheid aan de Staten, officieren en magistraten als aan hun wettige overheid, en tot een vreedzaam en zedig gedrag. Priesters en leeken moeten zich wachten, „van op geenderlei wijze eenige ergernis te geven aan die van de Gereformeerde religie met hun superstitieusen handel”, en dat ging zoover, dat zij op Zon- en feestdagen hun dienst niet op hetzelfde uur beginnen mochten als de Protestanten.

Wel bleven de Roomschen nog in veel opzichten van den ambtman afhankelijk, wel moesten zij zorgen steeds met hem op goeden voet te staan en betaalden vele gemeenten daarom nog altijd recognitie- en admissiegelden, maar de vooruitgang was groot en alom kwamen zij in schuren of boerendelen bijeen 2). Talrijk waren de aanvragen in de tweede helft der achttiende eeuw om nieuwe „kerkschuren” te mogen bouwen,

1) De aanleiding tot het eischen dezer verklaring deelt Wagenaar XIX, blz. 34, mede.

2) Ook in de kapellen op de kasteelen van den R. K. adel werd de mis gelezen.

zóó talrijk, dat het Hof de Staten aanried, niet al te faciel te zijn, althans als er nog geen kerkschuur in het district geweest was 1). Meestal werd toch de aanvraag toegestaan, mits de gedaante en plaatsing der schuur geen occasie tot aanstoot of ergernis aan de praedomineerende religie gaf: de kerk moest een eind van den weg afstaan met den achterkant naar den weg toe; de groote deur moest de uiterlijke forme hebben van een groote deeldeer, gelijk aan gemeene schuren gebruikelijk was; het dak moest van stroo zijn enz. Een volledig bestek moest bij het verzoek worden overgelegd en het werk onder toezicht van den ambtman worden uitgevoerd 2).

De Staten verstonden met dat al niet, dat de Roomschen van hun betrekkelijke vrijheid gebruik zouden maken om hun godsdienst uit te breiden. „Paapsche” scholen bleven verboden; alle schoolmeesters moesten zijn van de Gereformeerde religie; hun werd ingescherpt, dat zij nooit speeldagen (er waren twee speelmiddagen in de week) zouden geven op Roomsche feestdagen, noch toelaten dat de kinderen rozenkransen, kruisen of dergelijke ter schole brachten 3). Pausgezinden mochten — naar een plakkaat van reeds honderd jaar oud (31 October 1655) — geen goederen vermaken of bij hun leven afstaan aan geestelijke personen of gestichten; de Staten duldden niet, dat „eenige goederen kwamen of bleven in eene doode hant, onder andere dan publicque ende geauthoriseerde administratie.” En nog in 1752 werd een plakkaat uitgevaardigd „op de ongelijke huwelijken.” Huwelijken tusschen Protestanten en Roomschen mochten alleen gesloten worden, als de man minstens 25, de vrouw 20 jaar oud was; de kinderen waren in elk geval protestant. Opdat de wet niet ontdoken zou worden door verandering van godsdienst, werd er bijgevoegd, dat niemand, die van de Protestantsche tot de Roomsche kerk overging of omgekeerd, binnen het jaar trouwen mocht. Zoo was dus noch van Roomsche scholen, noch van Roomsche kapitaal of Roomsche echtgenooten gevaar te vreezen. Indien zich toch een Paapsche stoutigheid voordeed, wist men wel raad. In 1780 gebeurde het, dat een Roomsche inwoner van Hoog-Keppel, die van zijne eerste, Gereformeerde, vrouw drie kinderen had, maar met een Roomsche hertrouwd was, zijn

1) Memorie- en Resolutieboeken van het Hof, 11 Augustus 1779 (Rijksarchief te Arnhem).

2) Landdagsrecessen, passim, o. a. 25 October 1777.

3) Ordonnantie op de scholen ten platten lande van 3 Juni 1681.

oudste dochter bij geloofsgenooten in de kost deed en dat het meisje met hen naar de Roomsche kerk ging. Na een ernstige vermaning van den richter kwam zij in Keppel terug en bezocht weer kerk en catechisatie van den predikant aldaar. Maar op een goeden dag in September was zij nergens te vinden. Den priester werd nu eenvoudig aangezegd, dat, als zij niet vóór 29 October bij haar voogd terug was, de kerk-schuur gesloten zou worden en alle godsdienstige plechtigheden ten strengste verboden zouden zijn, tot het meisje terugkeerde. De bedreiging moest uitgevoerd worden en had onmiddellijk de gewenschte uitwerking: in den avond van den 30sten October meldde zich de verlorene bij haar voogd aan 1).

In één opzicht werd men niet toegevender, maar strenger, nl. met betrekking tot het bekleeden van ambten. In het begin der zeventiende eeuw werden de Roomschen van de landdagen gewoerd; in het midden der eeuw de ambtmans-plaatsen voor hen afgesloten, in 1717 de dijkstoelen; na 1732 werden zij in het kwartier van Veluwe niet meer als ambtsjonker toegelaten 2), evenmin als in de meeste ambten van Nijmegen. De bedoeling der Hervormden was, de betrekkingen voor zich alleen te behouden; maar de uitsluiting werd er te hatelijk en onverdraaglijker om.

Was de toestand der Katholieken niet benijdbaar, nog minder die der Joden. Wel werden niet als in de dagen van Karel V en Filips II alle Joden verbannen, maar de plakkaaten van 25 Juli en 8 October 1726 waren zeker bar genoeg: geen vreemde of nieuwe Joden of Smousen, die kwanswijse met een winkeltje, met slachten of met eenige andere diergelijke nering of hanteering den kost zoeken te winnen, mogen zich metter-woon op het platteland vestigen; ook niet de Joden, die nu in de steden wonen. Rondtrekkende Joden, die niet in Gelderland wonen, mogen niet van de heerenwegen afwijken en niet ten platten lande overnachten; anders worden zij gestraft voor de eerste maal met geeseling en verbanning, voor de tweede maal met geeseling en brandmerk, voor de derde maal met de galg, zonder eenige conniventie. Met den dood worden ook gestraft, reeds voor de eerste maal, die eenig geweld bedrijven, die moord- of breekinstrumenten bij zich hebben en die met meer

1) Mem. en Res.-boeken van het Hof, September en October 1780.

2) d'Ablaing van Giessenburg, De Ridderschap van het kwartier Veluwe, LVII en LX. Verkeerdelijk beweert de Tegenwoordige Staat, blz. 434, het tegendeel.

dan zes (boven de zestien jaar) in één troep worden aangetroffen.

De resolutie was dus gericht tegen de arme Joden en wel omdat „niet dan al te klaar van tijd tot tijd aan de justitie gebleken is,” dat „velen van dit soort” in misdrijven ten platten lande betrokken zijn geweest; de straffen, waarmede zij bedreigd werden, waren ongeveer dezelfde als die, waardoor men de toen zoo gevreesde landloopers zocht af te schrikken. Uitdrukkelijk wordt er dan ook bijgevoegd, dat door dit plakkaat niet gepraejudiceerd wordt „aan geschikte of welgestelde kooplieden van de Joodsche natie”. Het verbaast ons, kinderen van een anderen tijd, dat men niet inzag, dat een dergelijke behandeling allerminst geschikt was, om de arme „Smousen” tot eerlijker bedrijf te brengen. Intusschen, na 1726 was, o.a. in de spectatoriale geschriften, meermalen op verdraagzaamheid jegens de Joden aangedrongen. In Gelderland hadden deze begrippen in den tijd, waarmede wij ons bezig houden, nog weinig ingang gevonden. De practijk was minder streng geweest dan de theorie; menig ambtman was voor recognitie-gelden bezwiken en had Joodsche gezinnen op het platteland toegelaten. Zoo had zich ook een slager met verlof van den richter te Rheden gevestigd; diens opvolger, Van Haersolte van Yrst, was geen vriend van ongeoorloofde inkomsten en verbood hem het verder verblijf aldaar. De Jood wendde zich tot de Staten; Haersolte erkende, dat de man zich behoortlijk gedroeg, dat de ingezetenen over hem en zijn vleesch tevreden waren, maar het plakkaat moest gehandhaafd worden. Hij vroeg echter, of de verandering der tijden, „de meerdere tolerantie op 't subject van differente gezindheden en mogelijk d'ondervindinge, dat men onder de Joodsche natie soowel als andere secten goede ingezetenen hebben kan,” verzachting van het plakkaat niet wenschelijk maakten; men kon den Joden op bepaalde voorwaarden het verblijf ten platten lande toestaan. Het Hof was het hiermee volstrekt niet eens: het had aan het plakkaat van 1726 steeds streng de hand gehouden en vele Joden, wegens overtreding er van, met verbanning en geeseling moeten straffen; de omstandigheden waren zoo weinig veranderd, dat het liever het statueeren van een rigoureuser dan van een zachter plakkaat zou aanraden 1). De slager moest uit Rheden vertrekken.

Les idées marchent. Zeven jaren later werd Haersolte's

1) Landdagsrecessen, Bijlagen December 1782.

raad gevolgd en het plakkaat van 1726 gewijzigd. De Joden, die op het platteland woonden, oogluikend en tegen betaling door de officieren toegelaten, mochten er blijven wonen, zonder daarvoor eenige recognitie te moeten betalen. Welgestelde Joden konden van de Staten verlof bekomen, zich op het platteland te vestigen. Maar allen bleven aan streng toezicht onderworpen; zij mochten geen Joden in dienst hebben of ook maar logeeren zonder permissie van den officier, moesten in of dicht bij het dorp wonen en elk jaar een certificaat van goed gedrag verzoeken; als zij langer dan acht dagen van huis wilden gaan, moesten zij den officier kennis geven van het doel der reis en de plaats, waar zij heengingen (plakkaat van 12 Mei 1789). Nog zeven jaar later en de omwenteling bracht den Joden volledige vrijheid 1).

Het plakkaat van 1726 heeft ons op het platteland gebracht. De bevolking leefde er eenvoudig, op voorvaderlijke wijze, geheel afgesloten door de groote rivieren, de slechte wegen, het weinige verkeer; was onontwikkeld, ruw in menig opzicht. De inkomsten waren gering, de belastingen hoog. De grond bracht weinig op en had geringe waarde. In 1768 werd een hofstede met 40 morgen goeden grond, onder Eck en Ingen in de Neder-Betuwe gelegen, bezwaard met een servituut, dat men op ongeveer 100 gld. kan stellen, verkocht voor 1195 gld.; maar in de verponding alleen moest jaarlijks 104 gld. betaald worden, dat is meer dan $5\frac{1}{2}$ morgen uiterwaard, tot het goed behoorende, aan pacht opbrachten; rekest men nu nog er af het paardengeld ($\text{f } 2-8$ per paard), het hoorngeld ($\text{f } 2-5$ voor een driejarig rund, voor een jonger de helft), het schapengeld, het bezaaid ($\text{f } 2-5$ per morgen voor bezaaide landen, aardappelvelden en boomgaarden), de ambts- en dorpslasten, de consumtie, het hoofdgeld enz. enz., dan bleef er vermoedelijk weinig van de opbrengst der veertig morgen over. In 1753 werden 27 morgen pastoriegoederen te Ommeren verpacht voor 144 gld.; aan belasting moest betaald worden 81 gld., voor bemesting uitgegeven 28 gld., zoodat de zuivere opbrengst 35 gld. bedroeg. Later stegen de prijzen en pachten van het land wel, maar zij bleven toch laag.

De meeste bewoners van het platteland hadden een sober

1) Tot juistere beoordeeling onzer voorouders is het misschien niet overbodig er aan te herinneren, dat de toestand der Roomschen en Joden veel gunstiger was dan die der Hervormden en Joden b. v. in Oostenrijk, vóór de bekende edicten van Jozef II.

of kommerlijk bestaan; er werd meer rogge, gerst en boekweit als voedsel gebruikt dan tarwe. Bij feestelijke gelegenheden gingen zij zich — evenals trouwens de edelen en de stadsbevolking — licht te buiten aan spijs en drank. Tegen het barbaarsch gebruik der „rouwmaaltijden” na begrafenissen moesten de Staten een publicatie uitvaardigen (3 November 1741), niet wegens het ongepaste, maar omdat zij zoo overdadig waren en er zooveel personen aanzaten, dat zij „dikwijls de ruïne van sommigen na zich sleepen. althans dezen zeer incommodeeren”; voortaan mochten er niet meer dan zestien of achttien personen bij zijn.

De ambtsjonkers droegen weinig zorg voor het ambt. Hun hooge verteringen bij alle mogelijke gelegenheden, bij ambtszettingen, bij schouwen, bij gerechtszittingen en terechtstellingen, bezwaarden de financiën van het ambt; het beheer der gelden was bij vele ontvangers in slechte handen. Vaak bleek, als na tien of meer jaren de ontvanger eens verantwoording deed, dat er een aanzienlijk tekort was, soms van verscheidene duizenden, en niet altijd gelukte het, deze som van hem of zijn erfgenamen terug te krijgen. In 1748 — wij zien hieruit, dat er in dien tijd ook onder de plattelandsbevolking ontevredenheid bestond, al uitte die zich op zeer bescheiden wijze — hadden ingezetenen van de Neder-Betuwe de tusschenkomst van Willem IV ingeroepen om copieën der verschillende ambtslasten te verkrijgen, „opdat zij mochten zien, waar het geld gebleven was.” Door toedoen van Willem IV werden toen enkele verbeteringen aangebracht 1).

Een groot deel der boeren waren pachters; zij vooral waren geheel afhankelijk van den adel. Naast tal van dagelijksche of lage heerlijkheden vond men verscheidene hooge, die eigen rechtspraak hadden: op de Veluwe twee, in Nijmegen acht, in Zutphen negen en vier bannerijen. Vergeleken echter met den toestand der boeren in andere landen, met Frankrijk of Pruisen, Oostenrijk of Denemarken, hadden de Gelderschen geen reden tot klagen. Wel waren er nog overblijfselen van het leenstelsel, doch het waren uitsluitend financiële verplichtingen. Uit Schrassert's Codex Gelro-Zutphanicus en de daarbij gevoegde stukken weten wij, hoe de toestand was in de

1) De bijzonderheden betreffende de Neder-Betuwe zijn ontleend aan J. A. Heuff Az., De Neder-Betuwe en haar ridderschap, een boek, dat vele wetenswaardigheden, vooral omtrent de ambtsjonkers, bevat. Van minder beteekenis is Nairac, Barneveld onder de Regeering der Amptsjonkers.

eerste helft der achttiende eeuw. Er waren, vooral in de Graafschap, vele „hofgoederen”; wie deze goederen bezat, moest hofhoorig zijn, een vrijgeboren bezitter zich dus hoorig maken. In den graad der hoorigheid was verschil; evenzoo in de bepalingen voor verschillende goederen. In het algemeen komt het hierop neer. Er zijn „volschuldige eygen luiden”; „wat er af geboren wort of wie daeraen hijlickt, moeten daer nae eygen worden.” Zij mogen niet trouwen „buiten haeren echte” (d. i. met niet-hoorige personen) zonder consent van den heer; het hofgoed niet deelen of verbinden, noch bezwaren, geen eikenhout hakken, geen getimmerte van de „saalwehr” (het huis en al ’t getimmerte) afbreken dan met zijn toestemming; niet „tigten, gigten, tuygen, segelen of brieven passereren” dan vóór den heer of zijn plaatsvervanger. Als man of vrouw sterft, moet „de helft van den alingen gereden goede tot een lepel toe” aan den heer afgestaan worden of de helft van „’t veltgaende en vliegende levendige have” of bij minderen graad van hoorigheid de helft van al het viervoetig vee. Bij overlijden van de vrouw kreeg de heer ook wel minder, bv. een der beste bedden. Bijzondere bepalingen omtrent het erfrecht gingen soms te groote verbrokkeling van het goed tegen, bv. „die oltste soene blijft bij den hove ende beholt twe deelen van den goede, en het derde set die oltste broeder met raet ende consent des amptmans ofte rentmeysters op einen penninck end doet syne broederen ende susteren daermet een afscheyt.”

De keurmedigheid was een andere soort dienstbaarheid. Keurmedigen waren op sommige goederen zij, die geboren waren van een „dienstwif” (*libera persona*, niet onderworpen aan eenig servituut) en een eigen man en die geen hoorig goed gebruikten of bezaten. „De keurmeede is dat beste van ’t gereede, dat den keurmeedige agterlaet; ende soo den erfgenaem dat beste binnen ses weecken niet openbaert, soo verbeurt hij all sijn goed; ende soo den erfgenaem het beste niet en wijsde, maer een slegter voortbragt, soo verbeurde hij het slegter met het beste.” Zij mochten buiten echt huwelijken zonder toestemming te vragen, mits daarvoor iets betalende; jaarlijks op St.-Walburgendag moesten zij „een halven Hollandschen” betalen; wie dat verzuimde en later niet met dubbeln thins goedmaakte, werd „belmundig”, d. i. bij zijn dood verviel den heer, als van een volschuldig eigen persoon, de halve gereede have.

Tusschen den hofheer en de hofluiden van de negentien hoven te Miste en Ahave, behoorende tot de heerlijkheid Bredevoort (de hofheer was dus Willem V) was tientallen van jaren twist over de wederzijdsche rechten en verplichtingen. Eindelijk kwam, door bemiddeling van het Hof, in 1776 een regeling tot stand, die beide partijen bevredigde. Deze regeling is daarom merkwaardig, omdat zij toont, wat in de laatste jaren vóór de omwenteling van 1795, toen weldra alle heerlijke rechten werden afgeschaft, door de hoorigen zelf billijk werd geacht. De hoofdzaken uit het reglement mogen daarom hier een plaats vinden 1).

Het hofgericht bestaat uit den hofrichter, den rentmeester (doch zonder stem), de hoftegeders (scholten) en een schrijver. Dit gericht vergadert jaarlijks op Divisionis Apostolorum dag (15 Juli) in de buurtschap Miste onder den Roosenboom. Op dien hofdag moeten alle hofhoorigen, mannen en vrouwen, verschijnen en hunne namen en die hunner kinderen laten aantekenen, eens voor al, waarvoor zij aan den schrijver moeten betalen een plakke (duit); wie niet komt en zich niet „regtelijk kan vernoodsinnigen”, verbeurt een schepel gerst of de waarde van dien. Wie drie keer achter elkaar niet komt, zal belmundig zijn, wat hierin bestaat, dat de hofheer bij overlijden zal genieten de halvescheid van al het gereede en van alle viervoetige bestialen; het eerste, de halvescheid van het gereede, kan worden afgekocht met een vaste som van dertig gulden, het laatste niet. Van die belmundigheid kan men zich binnen een jaar en zes weken purgeeren tegen betaling van 20 gld. aan den heer en $5\frac{1}{2}$ rijksd. voor de kosten.

Een zoon of dochter, die zich van het hofgoed wil begeven, moet zich eerst vrijkopen en betaalt daarvoor een recognitie ter arbitrage van den heer, doch niet hooger dan 18 daalders; gaan zij weg zonder den vrijdom te hebben verkregen, dan staat het den hofheer vrij, de helft van het viervoetige vee bij hen weg te laten halen.

Wanneer een hoorige hofbezitter of hofbezittersche met een vrij persoon trouwt, zal zijn of haar aangehuwde zich binnen den tijd van drie jaar hofhoorig moeten ergeven en voor dat mishuwelijken aan den heer betalen 20 gld., bij poene

1) 't Reglement is opgenomen in de landdagsrecessen, 22 April 1776 (Jaarboeken 1776, blz. 557—568). De Staten moesten het n.l. goedkeuren; hun kwam, als oudtijds den hertog, de oppervoogdij toe van alle serviele goederen.

van belmundigheid; de kinderen vóór dien tijd geboren zijn vrij; ook mag men nog den vrijdom van één kind, na dien tijd geboren, uitbedingen.

Als een vrouw twee kinderen heeft op eener dracht, zal het jongste daarvan vrij zijn.

Als hofgoederen door erfenis enz. aan een niet-hoorige komen, moet deze zich hofhoorig ergeven en voor ieder hofgoed betalen 75 gld.; een hoorige betaalt in dat geval slechts 25 gld. Als een hofbezitter zijn hofgoed bij levendigen lijve in de afgaande linie wil transporteeren, betaalt hij 30 gld. voor het consent en de nieuwe hofman 25 gld.; wil hij het overdragen in de zijlinie of aan een vreemde, dan moet hij 50 gld. betalen voor het consent en de nieuwe hofman 75 gld. als hij niet, 25 gld. als hij wél hofhoorig is.

Sterft een hofman of -vrouw, dan vervalt de helft van alle viervoetige bestialen aan den heer, aan wiens keuze het staat, of hij deze naar zich nemen wil of laten afkoopen; de overblijvende hofluiden en de dienstboden moeten onder eede verklaren, dat na het overlijden van den hofman of -vrouw geen have of vee van de goederen, direct of indirect, gevoerd is geworden. Maar wanneer een hofvrouw sterft en een onberadene, dat is een nog onbehoudelijke, dochter nalaat, zal de heer het versterfrecht niet genieten.

De hofluiden zijn verplicht de hoven naar behooren te bewonen en te onderhouden, mogen daarvan niets verdonkeren noch versplitsen en het getimmer niet afbreken; zij mogen ze niet verhypothequeeren of op eenige wijze bezwaren, noch er over bij uitersten wille beschikken dan na verkregen consent van den heer, waarvoor zij 9 gld. betalen. Zij mogen, om alle disputen te vermijden, vrij hout hakken, mits ieder op Martini (11 November) een vaste som betaalt (afwisselend van 3 stuivers tot 5 gld.; samen van de 19 hoven f 30—3).

Van vijf kleine hoven werd slechts de helft der recognitiën, rechten en gerechtigheden betaald, behalve wat het versterfrecht betreft.

De bezitters van drie hoven waren erftegeder (scholtus); zij betaalden geen versterfrecht en behoefden hun kinderen niet vrij te koopen, maar in cas van mishuwelijken aan een vrije vrouwe moesten zij 20 gld. betalen.

Om twisten over de afgoedinge te voorkomen wordt bepaald, dat een hofvolger (de oudste zoon) bij aantred van den hof aan zijn broeders en zusters niet meer zal behoeven uit

te keeren als van „olds hero” en wel zooveel als den laatsten keer door hun ouders is toegelegd.

De toestand van zulke hoorigen, waaromtrent wij hier zoo uitvoerig worden ingelicht, was niet ondraaglijk; als zij maar betaalden, waren zij tamelijk wel vrij; alleen de bepalingen omtrent het versterfrecht waren hard. Van heerediensten was geen sprake. Toch vond men in de Graafschap ook daarvan een overblijfsel, de drostendiensten. Tweemaal in het jaar moesten de gegoede boeren met wagen en paard, de andere met hand en schop den hoofdofficier van hun district om niet dienen; zij konden het afkopen, de eersten voor 2 à 3 gld., de laatsten voor eenige stuivers. Dat dit uit ouden tijd dagteekende, blijkt reeds uit de eigenaardige gebruiken, die er hier en daar mee verbonden waren. De richter mocht één hoeve van de diensten vrijstellen. Nu was het in de richterambten Hengeloo en Zellhem de gewoonte, dat de jonge gezellen jaarlijks de vrijheid van dienen aan een der boeren verpachtten en de „pacht van de vrijheid” gezamenlijk verteerden; de pachter vervoegde zich bij den richter, gaf hem een koppel hoenders en deze teekende hem dan voor het loopende jaar als „pachter van de vrijheid” op 1).

Voor het onderhoud der wegen werden mede eenige keeren per jaar wagen- of handdiensten geëischt; trouwens, dit is in de Graafschap nog niet onbekend; het is een andere vorm voor het betalen van belasting. In sommige steden moesten de bewoners zelf zorgen voor het maken en onderhouden der straten (in Zutphen tot 1763).

In één enkel opzicht schijnt de Zutphensche landman iets op zijn Veluwsche en Betuwsche standgenooten vooruit te hebben. In dorpen, waar geen collatie bestond, werden de predikanten beroepen door den kerkeraad met communicatie van den hoofdofficier en in de Betuwe en Veluwe ook der ambtsjonkers. In de Graafschap waren dorpen, die geen kerkeraad hadden; daar geschiedde de keuze der predikanten, evenals der schoolmeesters, door alle manslidmaten; de schoolmeesters werden vooraf geëxamineerd (d. i. zij moesten zingen, uit den Bijbel lezen en proeven van schoonschrift vertoonen) door de inspectoren der classis. Maar ook hier zijn het toch de landheeren, wier stem beslist, want terwijl de mannen één

1) Rapport van den mombler over de drostendiensten, Bijlagen (Rijksarchief te Arnhem).

voor één worden binnengeroepen en hun stem mondeling uitbrengen, om daarna weer te vertrekken, mogen de heeren van havezaten, die in het kerspel wonen en lidmaat zijn, van het begin tot het eind er bij blijven 1). Wie zal zich verstouten, anders te stemmen dan zijn heer? Zoo was in 1785 een schoolmeestersplaats te Hummeloo vacant; onder de sollicitanten was de lijfknecht van den heer van Enghuizen wellicht niet de bekwaamste; maar de heer van Enghuizen was bij de stemming tegenwoordig en — zijn knecht werd gekozen.

Ons komt zulk een volslagen onderworpenheid weinig begerlijk voor; de boeren uit den tijd van Willem V mogen eens een enkelen keer gemopperd hebben, over het geheel waren zij tevreden met hun lot. Zij hadden nog wel andere dingen, om over te klagen. 1770, 1779, 1781, 1783, 1784 waren mocelijke jaren. In 1769 en volgende jaren richtte de runderpest groote verwoestingen onder den vceestapel aan, niet alleen in Gelderland, ook in de andere gewesten; de prijzen der eerste levensmiddelen stegen aanmerkelijk en de armoede nam dermate toe, dat Willem V bij de geboorte van prinses Louise (1770) en van den erfprins (1772) voorstelde niet te illumineeren; men kon het geld dan aan de armen geven. In 1779 werd Gelderland en vooral de Graafschap bezocht door den rooden loop (dysenteric); hier en daar werden de scholen gesloten en de godsdienstoefeningen gestaakt 2). Vier jaar later kwam de gevreesde ziekte in heviger mate terug. Ook in de steden stierven er honderden. In Nijmegen moest men in één week 89 lijken begraven; in de Over-Betuwe klepte voortdurend de doodsklok, zoodat er het luiden der klokken voor twee maanden verboden werd; in Ede, dat toen 600 inwoners telde, waren in drie maanden tijds 296 lijdens aan rooden loop, waarvan er 108 stierven. De regeering deed wat zij kon, om verspreiding der ziekte tegen te gaan. Het Hof verbood de kermissen in Zutphen en de Veluwe, machtigde de officieren voorloopig de jaarmarkten te verbieden, verbood het koopen en verkoopen van oude kleederen en gelastte den zieken, zich van het bijwonen van den openbaren godsdienst en van alle publieke plaatsen te onthouden. Lijken van lijdens aan rooden

1) Plakkaat van 15 Mei 1755.

2) Uitvoerige berichten over den aard der ziekte, de voorbehoed- en geneesmiddelen in Jaarboeken 1780, blz. 29—67.

loop moesten in de Graafschap 's morgens vroeg vóór vijf uur of 's avonds begraven worden 1).

Bij deze ziekten van menschen en vee kwamen de overstromingen. In 1770 en 1771 stond een groot deel der Betuwe, in 1781 ruim twintig dorpen in het Maas-en-Waalsche onder water. Grooter rampen nog bracht het voorjaar van 1784 2). De zomer van 1783 was buitengewoon heet geweest; daardoor was de epidemie ontstaan, waarover wij boven spraken. En nauwelijks was deze geweken, of de temperatuur daalde sterk: den 30sten December stond de thermometer van Fahrenheit drie graden onder nul. Geweldige sneeuwbuien deden op sommige plaatsen het verkeer stilstaan. Onder de schamele gemeente heerschte groote ellende. En toen in Februari 1784 de dooi inviel, raakte het ijs in de rivieren los; uit Duitschland kwamen onrustbarende berichten, in Nijmegen zag men in snelle vaart ijsschotsen voorbijrijven met dood vee, huisraad, stukken van woningen er op; daar de benedenrivier nog niet open was, vormden zich groote ijssdammen, het water werd opgestopt, klom meer en meer en baande zich een weg door meer dan twintig gaten of stroomde over de kruinen der dijken heen. Van Nijmegen tot Gorkum stroomden de golven der Waal over het lage land, waar de bewoners geen tijd gehad hadden, om hun vee en goed in veiligheid te brengen. De buitengewoon gezwollen IJssel spoelde de bruggen te Keppel en Doetinchem weg; de dijk bezweek; een deel der Graafschap, straks ook van Overijssel, stond onder water; Zutphen was een oogenblik in groot gevaar 3). Onverschrokken stelde men terstond pogingen in het werk, om de ongelukkigen, die in torens, kasteelen of op de daken hunner woningen gevlucht waren en een woedende zee om zich zagen (tusschen Waal en Lek stond het water zestien voeten hoog), van het hoogst noodige te voorzien; de heer van Nyvenheim, substituut-ambtman van Over-Betuwe, verdrong daarbij met zeven anderen. Overigens waren weinig menschen omgekomen, wel veel vee. Vele wo-

1) Mem. en Res. boeken van het Hof, Augustus 1783.

2) Vervolgen op Wagenaar IX, blz. 157—177.

3) Door het garnizoen werd dag en nacht aan de dijken gewerkt; om aan aarde te komen, was men genoodzaakt een der bastions aan te fasten. v. Heeckeren v. Suyderas aan Willem V, 5 Maart 1784: Voor 't overige is d'elende vooral op 't platte land onbeschrijfelijk. En Bentinck aan denzelfde, 3 Maart 1784: 't Is er allereclendigts in de provincie gesteld... de armoede is daar (in 't kwartier van Nijmegen) onbeschrijfelijk.

ningen waren door de ijsschotsen vernield en de schade aan huisraad, goederen, hooi vooral, was zeer groot. Doch de menschlievendheid en mildheid der Nederlanders verloochenden zich ook in die donkere dagen van partijtwisten niet. De Oeconomische Tak nam de inzameling en verdeling der gelden op zich. Op één dag ontving men te Amsterdam 10.000 gld.; in het geheel kwam nagenoeg 2¹/₂ ton in.

De invloed der Kerk was nog steeds groot, maar toch veel geringer dan in vroeger tijd, vooral in de steden. Zij was geheel afhankelijk geworden van de regeering. Te Arnhem b. v. hadden in den kerkeraad twee leden van den magistraat, één van het Hof en de Rekenkamer zitting. Voor synodale en classicale vergaderingen moest de toestemming van het Hof of van den magistraat gevraagd worden; gecommitteerden dezer lichamen waren er bij tegenwoordig. Bij een vacature vroeg de kerkeraad „handopening tot het maken van een nominatie en vervolgens van de electie van een herder en leeraar”; als deze verleend was en nominatie en electie hadden plaats gehad, moest de keus nog door den magistraat worden goedgekeurd. Evenzoo moest een vertrekkend predikant zijn ontslag aan den raad vragen. Het onderhoud der kerkelijke gebouwen kwam geheel voor rekening van de stedelijke regeering, wier bemoeiingen dan ook zoo ver gingen, dat zij voorschreef, waarvoor de collecten, zelfs der catechisatiën, bestemd en welk boekje bij het catechetisch onderwijs gebruikt worden moest; predikanten vroegen een nieuwe toga bij den magistraat aan 1). De predikanten ten platten lande stonden onder den invloed der adellijke heeren, van wie velen het collatierecht bezaten, en van den hoofdofficier van het ambt. Toen b. v. in Maart 1787 te Nijkerk opstootjes waren geweest, moesten de predikanten den landdrost hun predicatiën overgeven, opdat hij zou zien, in welke termen zij hun vermaningen tot het volk gericht hadden.

De Staten van Gelderland, die in de vorige eeuw het bekende besluit van Holland aangaande het publiek gebed hadden afgekeurd, hadden in 1722 Hollands voorbeeld gevolgd en een formulier-gebed vastgesteld, waarin zij zelve, als de hooge en wettige overheid, in de eerste plaats genoemd werden.

1) Commissie- en Politieboek van Arnhem, 18 Februari 1783, 16 Februari 1785, 7 Mei 1787 (Oud-Archief der gemeente Arnhem).

In 1759 was dit uitgebreid en daar er in den patriottentijd meermalen van afgeweken was, werd 15 Augustus 1787 een nieuw formulier vastgesteld en aan alle predikanten rondgezonden met strengen last, om dit punctueel en naar de letter te volgen. Zoo hadden Gelderlands predikanten te bidden voor „H. Ed. Mog. de Heeren Staten des Furstendoms Gelre en Graafschaps Zutphen, onze hooge en wettige overheid; voor de Heeren Staten van de andere provinciën, hunne vrienden, bureu en bondgenooten; voor Zijne Hoogheid, den Heere Prince van Orange en Nassauw, erfstadhouder, capitein- en admiraal-generaal dezer provincie; voor H. Kon. Hoogh. Mevrouw de Princesse, voor hoogst derselver vorstelijke kinderen en het verdere Doorluchtige Huis; voor de Heeren Gecommitteerdens ter vergaderinge van H. H. Mog. de Staten Generaal en Raad van State”; in de steden voor „de Edele en Achtbare Heeren van den Magistraat en Raad van deze stad”, in de ambten voor de officieren en ridderschappen, in de hooge heerlijkheden voor de heeren en vrouwen. Of het stichtelijk was?

Niet door deze afhankelijkheid echter was de invloed der kerk het meest verminderd; ook niet door de twisten tusschen Voetianen en Coccejanen, die zoolang voortduurden, dat nog in 1768 de Arnheemsche magistraat bepaalde, dat van de vijf predikanten er drie van de Coccejaansche en twee van de Voetiaansche studie moesten zijn; doch door de verbastering en ontaarding, die er waren binnengeslopen. Het krachtig geloof der vaderen was verdwenen en doode rechtzinnigheid het kenmerk der achttiende eeuw geworden. Maar vormen en leerstukken zijn tegen geen forschen aanval bestand; en forschen en krachtig waren de aanvallen geweest van ernstige denkers en spotters, van deïsten en rationalisten, van filosofen en natuurkundigen. Door de werken van buitenlandsche schrijvers had het ongeloof onder de hoogere standen en onder de predikanten, ook in Gelderland, snelle vorderingen gemaakt; romans en weekbladen verbreidden het onder de burgerij. Meer dan één predikant vroeg zich af, of hij blijven mocht in een kerk, wier geloof hij niet deelde; maar het geweten werd gesust door zich diets te maken, dat men slechts in bijzaken afweek. „Daar heerscht,” klaagt een tijdgenoot 1), „onder de leeraren der publieke kerk een onbegrensde tolerantie, die naar onver-

1) Geldersche Historische Courant, 1 Mei 1787.

schilligheid overslaat, die alle verbintenissen verbreekt, de formulieren van eenigheid onzer kerk beschimpt als een al te drukkende slavernij voor losbandige vrijheid. Hoe speelt men met den catechismus, hoe plooit men denzelven naar zijne wijze van denken!" Onder de leeken ontstond onverschilligheid, veelal geen welbewust verwerpen der kerkleer, maar minachting er voor, naast hooge ingenomenheid met de rede, de deugd, algemeene menschenliefde, verdraagzaamheid, met de vrijheid spoedig. De overgevoeligheid van de tweede helft der achttiende eeuw deed deze ingenomenheid overslaan tot een week, sentimenteel dwepen, dat nooit tot daden prikkelt, nooit verder dan groote woorden komt. „Niets wordt hier (te Laren in de Graafschap, waar een zeer verlicht predikant stond) hooger geschat dan de menschelijke natuur. Noem daar een mensch, hij zij Jood, Turk of Christen — hij is des landmans hoogachting waardig — hij wordt van hem bemind en als broeder en natuurgenoot ten hoogsten geacht" 1). Bij het aanprijzen der nieuwe idealen ging men, gedeeltelijk uit zelfverblindings, maar meer om eenvoudige zielen te misleiden, voort, de oude namen te gebruiken en kwam men er toe, godslasterlijke taal te schrijven als deze: „Wil een leeraar van zijne evenmensen zoovele ware Christenen maken, hij moet dezelve met de edelste gevoelens innemen, Gods Geest, den Geest der Vrijheid inboezemen, en hun tot ijverige vaderlanders, nuttig voor de maatschappij, en ware burgers des Hemels zoeken te maken. Dus zal hij hun aantoonen, hoe plichtmatig, hoe groot en verheven het is, ja welk een blijde vooruitzicht het geeft, zich op te offeren om zijne land- en natuurgenoeten van de laagste slavernij te verlossen; — 't is bijna bij Gods zoon af 2)!"

Op het platteland drongen deze begrippen niet zoo spoedig door als in de steden; de bewoners van de Veluwe en de Betuwe althans waren meerendeels nog rechtzinnig.

De misbruiken, waartoe de groote macht van den adel en de regenten in de jaren vóór 1748 aanleiding had gegeven, waren tijdens het kortstondig stadhouderschap van Willem IV niet uitgeroeid. Had deze vorst althans de conventiën verboden, na zijn dood waren zij onmiddellijk herleefd. Willem V ontbrak het geheel aan het besef, dat het volk recht had

1) Nederlandsche Courant, 5 Januari 1785.

2) Post van den Neder-Rhijn, n°. 552.

beteugeling der oligarchie van hem te verwachten. Liet hij wat toe of deed hij iets, waarvan hij zelf begreep, dat het niet door den beugel kon, dan trachtte hij het goed te praten door op te merken, dat in den vorigen stadhouderloozen tijd zoo iets ook wel was voorgekomen. Alsof men daarvoor de omwenteling van 1747 bewerkt had!

Wij vinden dan ook dezelfde misbruiken als vóór 1748 terug, in de eerste plaats de begunstiging van verwanten of vrienden en knechts bij het vergeven van ambten. De burgerij werd het meest geörgerd, als zij zag, hoe de ondergeschikte, maar toch soms zeer winstgevende stadsbedieningen meest aan heerenknechts werden gegeven; en dat daaronder vele vreemdelingen waren maakte de ergernis te heviger en rechtmatiger. In de jaren vóór 1780 uitte de ontevredenheid zich nog niet — geen bewijs, dat zij niet bestond — maar na dien tijd komt zij meermalen aan den dag. In een request, waarin bij de Staten van Gelderland op verwijdering van Brunswijk werd aangedrongen (Juni 1782), werd, om handteekeningen te winnen, onder de grieven in de eerste plaats genoemd „het doen voortrekken van vreemdelingen in ambten, allcen voor burgeren geschikt.” „Men zoude” zegt een pamfletschrijver in hetzelfde jaar, „eene geheele lijst van vreemtjes, die hier keukenambten en andere bedieningtjes obtineeren, kunnen opgeven, ware het niet in schuiten en op wagens bekend” 1). In 1783 klaagden de gezworen gemeenten te Arnhem en te Zutphen over het groot aantal livrebedienden, dat stadsposten kreeg. De klachten waren niet ongegrond. In de eerstgenoemde stad werd aan een schoolmeester het houden van het doopboek opgedragen, omdat de kosters, allen gewezen knechts en meerendeels vreemdelingen, er niet toe in staat waren. Over Zutphen spreken wij later uitvoeriger; het vergeven der stadsposten — en dat zal in meer steden wel het geval geweest zijn — ging er naar tourbeurt, en de burgemeester 2), die aan de tour was, benoemde bijna zonder uitzondering zijn knecht. Maakten meerdere regenten aanspraak op een ambt, dan moest een schikking beide partijen tevreden stellen. Toen in 1778 de kostersplaats van de Groote Kerk

1) Vrijmoedige Brief van een Geldersch Regent aan een Regent der stad Zutphen (onderteeekend: Batavo-Gelrus, Arnhem, 15 Augustus 1782).

2) De naam burgemeester wordt zeer dikwijls ook voor schepenen en raden gebruikt; de eigenlijke burgemeesters heeten dan ter onderscheiding de „voorzittende burgemeesters”.

te Nijmegen vacceerde, waarvan de inkomsten ongeveer 600 gld. beliepen (evenveel als het tractement van vele predikanten), „solliciteerden de heeren burgemeesteren Engelen en Grotenray beide voor hunne knechts, en daar is geproponeerd, om die post wel aan de knecht van den heer Engelen te geven, maar dezelve te belasten met een uitkering van 200 gld. voor de knecht van den heer Grotenray, 't geen scheen gegouteerd te worden" 1).

De stadhouder werkte dergelijke misbruiken in de hand. Bij benoemingen van boden bij het Hof mochten de raden naar tourbeurt iemand recommandeeren; de Prins „schikte zich naar hun inclinatie" 2). Hij bezorgde zijn bedienden of gardes du corps meermalen een plaats als bode; zijn gemalin vroeg eens het kosterschap der Groote Kerk te Zutphen voor haar kamerdienaar. Zijn goedkeuring maakte het mogelijk, dat ambtenaren hun betrekking aan anderen overdroegen, zonder daartoe het minste recht te hebben. In 1779 ging b. v. Mr. P. J. van Grotenray, secretaris van Nijmegen, na daartoe verlof te hebben gevraagd, met den advocaat Brousson een conventie aan, dat de tweede den eerste in het secretariaat zou worden geadjungeerd en hem na zijn overlijden in zijn ambt voor zijn leven zou opvolgen op hetzelfde tractement, baten en emolumenten; en hoewel J. E. van Lynden oordeelde, „dat voorsz. adjunctie vrij hoog was aangeslagen", ried hij Willem V toch de conventie te approbeeren; de Prins zou den magistraat van Nijmegen er kennis van geven en schrijven, „dat het hem aangenaam zoude zijn," als Mr. Brousson tot secretaris werd aangesteld 3). Zoo kreeg Mr. Brousson het begeerde secretariaat en had Mr. Van Grotenray voor de tweede maal (vroeger had hij al een dergelijke overeenkomst gesloten met zijn broederszoon, die gestorven was) een buitenkansje 4). Eveneens met 's Prinsen toestemming verkochten de hoofdofficieren de stadholders- en landschrijversplaatsen in hun district. Vooral trok, volgens een brief van een patriot uit Winterswijk, de landdrost Van Nagell daaruit veel voordeel, doordien hij nog al eens wist te bewerken, dat zulk een ambtenaar tot den schepenstoel werd bevorderd, als wanneer

1) J. E. v. Lynden aan Willem V, 5 Januari 1779 (Archief van Baron Van Lynden van Hemmen).

2) J. E. v. Lynden aan Willem V, zonder datum (Archief Hemmen).

3) J. E. v. Lynden aan Willem V, 11 Januari 1779 (Archief Hemmen).

4) Brousson betaalde 9000 gld. jaarlijks (?), en 250 gld. aan de zusters van Grotenray (Autobiogr. Aant. van Mr. Ronkens in Bijdr. en Med. van Gelre VI).

hij het ambt opnieuw kon verkoopen. En een prinsgezinde, die dezen brief beantwoordde, ontkende de juistheid hiervan niet, maar stelde er alleen tegenover, dat de patriotsche richter van Doesburg, Van der Capellen van den Boedelhof, evenzoo handelde: toen zijn landschrijver Visscher tot schepen van Doesburg was benoemd, bewoog hij hem en aarde, om hem zijn ontslag als landschrijver te bezorgen; hij genoot toen voor de aanstelling van den jongen heer Rasch, die nog minderjarig was, de som van 5000 gld. 1).

Ook achtten „heeren” zich voor een subalterne betrekking, mits ruim betaald, niet te goed. Burgemeester Verstege gaf een kostersplaats van 1000 gld., die van de Groote Kerk te Zutphen, aan zijn zoon 2); natuurlijk liet deze het werk aan een plaatsvervanger over. Dr. Hoff, geneesheer te Arnhem, broeder van een secretaris der stad en zelf tot schepen benoemd, was concierge van het Hof, een veel voordeeliger post dan schepen; burgemeester Van Ruyven, ook te Arnhem, was klerk van den secretaris der Gedeputeerde Staten. Maar Dr. Hoff moest, tot zijn spijt, als concierge bedanken, omdat ook de Prins dit „wat laag voor een burgemeester van een hoofdstad” vond. „Ik denke wel te doen,” schrijft hij bij die gelegenheid 3), „om in het generael in het vervolg geene survivances meer te geven.” Een uitstekend voornemen, dat hij vermoedelijk wel gchouden heeft — tot een onbescheiden vrager het hem lastig maakte.

Want lastig maakten de Geldersche edelen en sommige burgerregenten het den stadhouder. Hij wilde gaarne allen genoeg geven, wat hem niet weinig moeite kostte en dikwijls toch niet gelukte; hij durfde niet weigeren en beloofde wat men hem vroeg. Daardoor kwam hij niet zelden in moeilijkheden. „La vacature de Lochem m'embarrasse”, schrijft hij den 16den November 1784 aan den landdrost Van Heeckeren

1) Brief uit Aalten aan iemand te Groningen, 19 October 1782 (aanslag van den Brief uit Winterswijk aan een vriend te Groningen, 26 September 1782). — Ik behoef niet te zeggen, dat men aan de berichten der pamfletten, zonder nadere bevestiging, geen geloof mag schenken; dat zij meermalen toch juist zijn, zien wij o. a. hier. Den 26^{en} Januari 1782 bedankte v. d. Capellen den Prins, dat Rasch op zijn verzoek aangesteld zou worden en het hem geoorloofd was „om daarvoor van den selven een aequivalent te mogen nemen.” Alleen het bedrag van 5000 gld. is dus onzeker.

2) De Geldersche Koster, 1782 (bevestigd door Mem. en Res. boek van Zutphen, 15 Mei 1782).

3) Aan Bentinck, 14 Januari 1783.

van Kell, „vous scavez la promesse faite à Mr. de Dorth de Velde de ne placer aucun membre du corps de nobles dans les villes, avant que son fils y soye entrée; je dois etre l'esclave de ma parole." Zijn vrienden konden dan ook heel wat gedaan krijgen; Willem Anne Schimmelpenninck van der Oye werd op zijn 19de of 20ste jaar burgemeester van Arnhem, Van Spaen van Hardesteyn op zijn 18de burgemeester van Elburg; toen A. W. C. van Nagell 17 jaar oud was, werd hij tot schepen van Zutphen benoemd; toen hij 20 was, naar de Staten-Generaal afgevaardigd. Willem van Lynden van Hemmen werd overladen met ambten: landrentmeester-generaal, hoog- en laag-schout van Den Bosch, gecommiteerde ter generaliteit, gouverneur der prinsen, president van den domeinraad 1) en ten slotte burggraaf en richter van Nijmegen. In Februari 1784 bedroeg zijn inkomen reeds 20.000 gld. of meer, volgens den Politieken Kruier; een zeker minder overdreven schatting dan die van den pamfletschrijver, welke de inkomsten der gezamenlijke ambten van den ouden burggraaf Frans Godard van Lynden op 100.000 gld. stelde.

Vele ridders hadden zitting in de stedelijke besturen. Willem V drukt in zijn brieven meermalen zijn voornemen uit, om er niet meer dan één, of hoogstens twee, in elke stad te benoemen. Maar bijna overal waren er twee, soms meer; in Nijmegen, in de jaren, waarover wij spreken, de heeren Van Lynden en Van Balveren; in Arnhem Bentinck en Schimmelpenninck van der Oye, later Van Spaen van Biljoen; in Zutphen twee Van Heeckerens, Van Nagell, Van der Capellen, Sloet en De Rode van Heeckeren; in de kleine steden der Graafschap weer Van Heeckerens, Van Dorth, Van Rouwenoort; in de steden der Veluwe Van Spaens, Van Haersolte's, Bentinck enz. Niet weinigen onder hen woonden niet ter plaatse, waar zij raadvriend waren; slechts zelden lieten zij er zich zien. Behalve de financiële schade, die voor kleine steden niet onbelangrijk was, gaf het ook groot nadeel voor den goeden gang van zaken. Dat de patriotten niet ten onrechte over deze absentie klaagden, kan blijken uit het feit, dat in Zutphen van November 1782 tot November 1783 door den schepen Staring

1) Ce poste dans l'état actuel de ce collège exigerait seul un homme tout entier. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 21 Februari 1783. Alle aangehaalde brieven, aan Capellen van de Marsch gericht, bevinden zich in het familie-archief van R. H. O. Baron van der Capellen te Zutphen.

werden bijgewoond 272 vergaderingen, door anderen 226, 223, 218 enz. — door den heer Van Nagell, kamerheer van den Prins, 15!

De, vóór 1780 nog sluimerende, ontevredenheid over de misbruiken in het stadhoudelijk-aristocratisch bestuur was een der oorzaken, dat de burgerij gretig het oor leende aan de verkondigers van nieuwe politieke beginselen.

Algemeen was onder de staatsrechtelijke schrijvers der 17de en 18de eeuw de meening, dat het volk bij overeenkomst de oppermacht aan de overheid had afgestaan. Onder den invloed der deïstische denkbeelden gingen vooral Engelsche schrijvers, als Hutcheson, Priestley, Price, een grooten stap verder. Geen goddelijk gezag schreef onderwerping en gehoorzaamheid aan de overheid voor; integendeel, de regeering is dienares van het volk; haar macht kan te allen tijde teruggenomen worden; de volkswil is, ook voor haar, de hoogste wet; wetten verliezen haar kracht, zoodra zij niet meer tot welzijn der natie strekken; 's volks rechten zijn onvervreemdbaar; geen afstand, hoe plechtig ook, heeft het er van kunnen berooven. Deze verderfelijke wijsheid, die alles op losse schroeven stelt, vond hier gereedelijk ingang, eerst aan de hoogeschoolen, van waar weldra jonkers, regenten, advocaten, predikanten, door couranten en tijdschriften bijgestaan, ze overal verbreidden. Spoedig was het geheele land vol politiseerende burgers. De omstandigheden — wij kunnen ze hier slechts aanstippen — waren buitengewoon gunstig voor de verbreiding der nieuwe leer.

De oorlog van 1780 met Engeland was er een van. Hij werd, het is niet te ontkennen, ellendig gevoerd en bracht niets dan schande over den staat, welks zwakheid voor aller oog ontdekt werd. Dat gaf een hevig misnoegen tegen de regeering, allereerst tegen Willem V, die alle macht had, naar men meende, en er een zoo slecht gebruik van maakte. Bovendien, de stadhouder was de man, die allerlei misbruiken bestendigde; voor het wanbestuur, dat veertig jaar geleden voor rekening kwam der oligarchie, droeg nu hij de verantwoordelijkheid. Wel dwaas waren de voorouders geweest, die hem 's volks kostbare rechten hadden afgestaan.

De vijandschap tegen den Prins maakte de aristocratie tot bondgenoot. Had in 1748 de volkspartij, ternauwernood zwakjes gesteund door den stadhouder, tegen de machtige

regenten over gestaan, nu kreeg zij hun hulp en medewerking; Holland leide haar ten strijde tegen den gemeenschappelijken vijand. Dus werd door de kortzichtige patriciërs de beweging aangemoedigd en gesteund, wier gevaarlijkheid zij wel inzag, maar die zij, als het noodig werd, hoopten te kunnen bedwingen. Maar ook aan leiders, die tot de partij zelf behoorden, ontbrak het niet; mannen van stand, niet zonder bekwaamheid, van onvermoeiden ijver en werkzaamheid, overtuigde aanhangers der nieuwe leer. Zoo kwam er samenwerking tusschen de verspreide krachten en liep de beweging niet na een paar onrustige jaren te niet.

Meer aanhangers nog werden gewonnen, doordien de patriotten hun leer niet alleen grondden op de algemeene beginselen van het natuurrecht, doch tevens op de steviger grondslagen van oude rechten en privilegiën. Vooral in Gelderland was menigcen in gemoede overtuigd, dat vroeger de invloed des volks zeer groot was geweest; de toestand van 1759 tot 1766, toen men althans den magistraat en de gezworen gemeente mocht kiezen, was een herinnering aan die oudere tijden; en bij de gebrekkige kennis der middeleeuwen meende men, dat de steden en gilden onder de „voorvorsten” reeds in het bezit van uitgebreide rechten waren geweest, veel uitgebreider dan zij in werkelijkheid hebben bezeten; en in menige Geldersche stad was oudtijds de regeering toch vrij democratisch.

De voornaamste oorzaak moet echter nog genoemd worden. Zij ligt in de gesteldheid der gemoederen, in de heerschende geestesrichting. Leerstellingen als die der patriotten waren hier te lande niet geheel onbekend; in de jaren na 1702, in 1748—1750 kon men uitingen vernemen, die er wonderveel op geleken. Maar algemeen doorgedrongen waren zij niet. Daartoe had ongetwijfeld het godsdienstig geloof medegewerkt; het mocht weinig kracht en leven meer bezitten, zooveel kracht had het nog wel, dat men na de eerste opwinding terugschrikte voor stellingen, zoozeer in strijd met wat bijbel en kerk leerden. Het ongeloof uit de tweede helft der eeuw kende die bezwaren niet; integendeel, de volkssouvereiniteit was den vrijen, redelijken en oorspronkelijk goeden mensch waardig. En ook waar het nog niet doordrong, was meestal de invloed van het nog meer verzwakte, doode kerkgeloof te gering om tegenstand te bieden. Vandaar dat ook de bestrijding der nieuwe beginselen vaak zoo flauw, zoo halfslachtig, zoo weinig principiëel was; vele aristocraten en stadhoudersgezinden gingen halverwege

mee; anderen bekommerden zich om de beginselen in het geheel niet.

Groot was op het platteland en in de kleine steden nog de invloed der predikanten 1). Nauwlettend werd er bij het beroep dan ook op de staatkundige richting acht gegeven. Toch waren er ook in Gelderland zeer vele patriotten onder hen, niet in het kwartier van Nijmegen, maar in de Graafschap (o. a. te Zutphen, Doetinchem, Doesburg, Laren, Vorden, Ter Borg, Zelhem, Hummeloo, Neede) en op de Veluwe (o. a. te Arnhem, Hattem, Elburg, Harderwijk, Heerde, Oosterwolde). Verscheidenen maakten van den kansel ijverig propaganda voor hun beginselen; de staatkunde was als het ware een uitkomst, nu zij het geloof der gemeente verloren hadden en behoefte gevoelden aan andere onderwerpen dan de bijbel en de catechismus aanboden. Dat hun invloed groot was, valt zelfs uit de verbreiding van het patriotisme aan te wijzen. De plattelandsbevolking der Veluwe was grootendeels oranjegezind, met uitzondering van Heerde en Oosterwolde. Te Elburg en Hattem ging de beweging wel niet van de predikanten uit, althans niet te Hattem, maar zij hielpen toch ijverig mee en — feller patriotische stedekens dan deze vond men niet. Dat onder de boeren der Graafschap zooveel patriotsche neigingen werden aange troffen, was hun werk. Twee roervinken verdienen met name genoemd te worden: Ds. Langerak te Laren en de Luthersche predikant Bergh uit Doetinchem; beiden nog jong 2), woelig, van heftige inborst; beiden vurige propagandisten, schrijvend in couranten en den Kruier. De eerste werd in zijn tijd algemeen bekend door een avontuur op den huize Nettelhorst 3). Bij de doopplechtigheid van de eerstgeborene der vrouwe Van Heeckeren tot Nettelhorst was er een aanzienlijk gezelschap bijeen; men dronk er o. a. de gezondheid van Brunswijk; toen Langerak dit weigerde, kwam het tot handtastelijkheden tusschen hem en de heeren Van Heeckeren tot Overlaar, raad in het Hof, De Wolff, burgemeester van Lochem, en een derde.

1) Van de Spiegel ried in November 1785 den Prins meer werk te maken van „de geestelijkheid, die een onbegrijpelijken invloed op de goede gemeente genoegzaam overal in dit land heeft” (Vreede, Mr. L. P. van de Spiegel en zijne Tijdgenooten II, blz. 410).

2) Ds. Langerak gaf in 1785, bij het onderzoek naar de teekening der requesten, op, dat hij „ongeveer 35, 36, 37 jaar” oud was.

3) Uitvoerig beschreven door den heer J. Gimberg in den Catalogus van het Zutphensch Museum.

Naar zijn eigen verklaring werd hij onder ijselijk vloeken en schelden gruwelijk mishandeld; en voor korten tijd was onze taal een nieuw werkwoord „langerakken” rijker. De zaak maakte veel gerucht en kwam voor het Hof, maar is, naar het schijnt, in den doofpot gestopt.

Ds. Bergh zullen wij bij de wapenoefeningen ontmoeten. Hij vestigde de aandacht op zich door een lijkrede op Van der Capellen tot de Poll, die hij eerst in zijne Luthersche kerk had uitgesproken en wel, „om de plechtigheid meer aanzienlijkheden bij te zetten,” in rouw gekleed 1). Van zijn opgewondenheid moge één staaltje voldoende zijn; toen Brunswijk vertrokken was, schreef hij in een particulieren brief 2): „Hij is dan weg! — dat Gedrogt, dat Vergift onzes Lands — weg!” Op 't voorbeeld van Arnhem richtte hij een leesgezelschap op (1 Februari 1785); 's Woensdags en 's Zaterdagavond kwam men bij elkander en werd het nieuws uit den Post, den Kruier en de couranten voorgelezen en besproken. Zijn voorrede bij de vertaling van „De Zwitsersche Patriot of de Landdrost Felix Grebel gelukkig overwonnen,” waarin hij den toen overleden landdrost Van Nagell verschillende afpersingen ten laste legde, bezorgde hem een crimineele vervolging van het Hof, hij vluchtte naar Wijk bij Duurstede, raakte spoedig in onmin met Van der Kemp, Kock en De Nijs, die hem, waarschijnlijk niet ten onrechte, beschuldigden den boel in de war te sturen, en speelde later een groote rol te Amsterdam.

Wanneer de Post van den Neder-Rhijn beweert, dat zeven achtste der predikanten patriotten zijn, overdrijft hij schromelijk; toch schijnt slechts de minderheid oranjegezind geweest te zijn. In Gelderland althans worden betrekkelijk weinig prinsgezinden genoemd en dan veelal geen vurige ijveraars; als zoodanig mogen wij wèl noemen „den Lochemschen oranjepreeker” Ds. Abbink en vooral Ds. Muntingh te Ede. Deze laatste is de echte partijman, die met een oranjestrik in de kerk verschijnt, de boeren tracteert, pamfletten verspreidt, in de omstreken de bewoners gaat bewerken. Iedere tekst is hem een wapen tegen de patriotten; nu eens: „Jozef is een vruchtbare tak, ... de schutters hebben hem wel bitterheid aangedaan en hem beschoten en gehaat” enz. (Genesis 49, vs. 22—24), dan

1) Utrechtsche Courant, 2 Juli 1784.

2) Aan v. d. Capellen v. d. Marsch, 24 October 1784.

weer „Gij toogt uit tot verlossing Uws volks, tot verlossing met Uwen Gezalfde” (Habakuk 3, vs. 13) of „Om de overtreding des lands zijn deszelfs vorsten vele” (Spreuken 28, vs. 2), en hij maakte het duidelijk genoeg, wie Jozef of de Gezalfde, wie 's lands vele vorsten waren. Trouwens zijn tegenstanders deden niet anders; de patriotten konden tevreden zijn over hunne „bijbelgencreaals.” Zoozeer vervulde de partijstrijd ook in het Huis des Heeren de harten, dat rijmpjes in kerkezakjes daaraan uiting moesten geven 1). Volgens Tollius werden classicale beurzen misbruikt tot ondersteuning van weerspannigheid en miltzucht 2).

Bij de patriotten sloten zich vele Roomschen aan en Protestanten, die niet tot de heerschende kerk behoorden; zij hoopten, dat een eind zou gemaakt worden aan hun achterstelling. In theorie waren de patriotten zeer verdraagzaam; wat meer zegt, in enkele steden, waar zij de meerderheid hadden, stelden zij eenige ondergeschikte ambten voor de Roomschen open; terwijl de Prins de onhandigheid had, in October 1783 voor te stellen, ieder uit te sluiten, die niet tot de publieke kerk behoorde. Ds. Bergh spaarde geen moeite om de Roomschen tot zijn partij over te halen. Sterft de koe van een arm Katholiek patriot te Doetinchem, hij opent ras een inschrijving, het verlies wordt den stakkerd rijkelijk vergoed, en de Politieke Kruier maakt het gewichtig feit wijd en zijd bekend. „Ik ga dezen avond,” schijft hij 6 December 1784 aan Capellen, „een conferentie met de baron van der Heide houden om mij van zijn invloed op de Roomsche geestelijkheid te bedienen” 3). De Roomsche geestelijkheid was zeer

1) Te Tiel vond men in Maart 1787 het volgend rijmpje tegen den diaken Blom in het „armbultje”:

Hier toont Johannes Blom zijn grijze factie-zigt,
 Hij zwaait de Oranje-vlag ten spijt der Patriotten,
 En maakt zich als een Pest van Land en Kerk berugt.
 Dat haatlijk Monster durft met Vreede en Eendragt spotten.
 Dan laat hem vrij begaan; wij zien met vreugde eerlang
 Dat Prinslijk Schuim getemd, en hunnen ondergang.

Deze „pest van land en kerk” had op 's Prinsen verjaardag gevlagd.

2) Tollius, Staatkundige Geschriften I, blz. 159. Mij is alleen het feit bekend, vermeld in hoofdstuk VIII.

3) Den 29^{en} Augustus ried hij in een brief aan Van der Capellen aan, dat De Gijselaar van zijn invloed op den R. K. aartspriester te Amsterdam gebruik zou maken, om de pastoors over te halen, de intekening voor het Nationaal Fonds te bevorderen; dat zou veel helpen.

gewillig haar medewerking te verleen en gebruikte den biechtstoel voor propageering van patriotsche beginselen 1).

Het gevolg van deze verschillende oorzaken was, dat weldra de meerderheid in de Zutphensche en Veluwsche steden, een deel van het Zutphensch en een klein deel van het Veluwsch platteland met een onbeduidende minderheid in het kwartier van Nijmegen zich van den Prins afwendden, de patriotsche leerstellingen omhelsden en den strijd tegen hem en de aristocratie begonnen — op welke wijze en met welken afloop mogen de volgende hoofdstukken leeren.

1) Colenbrander, De Patriottentijd III, Bijlage III, 21.

HOOFDSTUK III.

OP DEN LANDDAG.

Geruimen tijd vóór de bewegingen in de steden was er reeds heftige oppositie in de Staten. Daarom moet eerst een blik geslagen worden in hunne vergaderingen, om de houding na te gaan, die zij in de vraagstukken van algemeenen aard aannamen; daarbij biedt zich tevens de gelegenheid aan kennis te maken met de invloedrijkste personen.

Door Tollius is ontkend, dat de Prins in de Staten van Gelderland zoo grooten invloed had, als hem gewoonlijk wordt toegeschreven; hij beroept zich op Goertz, die zich in een brief aan Rayneval (11 December 1786) zeer beslist uitlaat: „je puis vous jurer sur mon honneur et sur tout ce qu'il y a de plus sacré, que (dans la province de Gueldre) le Prince n'a pas l'influence qu'on dit et que vous devez lui supposer.” De Duitsche graaf moge dit te goeder trouw beweerd, de Prinses iets dergelijks te kennen gegeven hebben 1); in de tweede helft van 1786 moge de meerderheid, zich door de democratie bedreigd ziende, méér een eigen wil hebben gehad dan vroeger — over het geheel doet men haar geen onrecht, indien men volhoudt, dat zij zich geheel en al door den Prins liet leiden. De zoogenaamde luitenant-stadhouders, de burggraaf en de beide landdrosten (de drie directeuren op den landdag), vroegen zijne instructies 2); waren die nog niet bekend, dan

1) O. a. in een brief aan Goertz, 31 December 1786 (Tollius, Staatk. Geschr. II, blz. 75).

2) Meermalen bedankt de Prins den landdrost Van Nagell „voor deszelfs attentie van zijne consideratien te vraegen omtrent de poincten, die op den aenstaende landsdag zoude kunnen werden gebracht ter deliberatie”. Vgl. Harris, Diaries and Correspondence II, blz. 130.

deed men eerst de kleine zaken af en wachtte tot Willem van Lynden of een ander ze bracht. En de directeuren zorgden wel, dat de resolutiën naar den zin van Zijne Hoogheid uitvielen; trouwens de meeste leden wenschten niet anders dan hem genoeg te geven. Voor Van Spaen van Biljoen was het „un devoir, une étude et un vrai plaisir de soumettre avec tout l'empressement possible ses idées aux lumières éclairées et au zèle reconnu de S. A. S.” 1). Enkele leiders konden het ontvangen advies volgen uit overtuiging, bv. Willem van Lynden; 's Prinscn advies toch was eigenlijk hun advies, zij waren zijn raadslieden evenzeer of meer dan zijn dienaren; eenige anderen mogen het gedaan hebben uit een mengeling van volgzaamheid en prinsgezindheid; velen deden het uit eigenbelang. De stadhouder deelde ambten en commissies uit, maar slechts aan diegenen, over wie hij tevreden was. Aan Van Nagell schrijft hij (27 Juli 1781): „Ik ben UHWG. zeer dankbaar voor de pogingen, die heeft gelieven aen te wenden,” en onmiddellijk daarop: „en zoo het thans kan geschieden aen UHWG. plaisir te doen omtrend deszelfs oudste zoon, zal ik het gaerne doen”; en aan denzelfde, 12 December 1782: „Ik denke zoo als UHWG., dat het best is, zich niet te explicceeren omtrent de begeeving der commissien, voordat de tijd daer is om te zien, hoe dat de heeren, die gaerne met commissien begunstigt willen worden, zich gedurende deezen winter zullen houden.” De voordeelen dier commissies waren aanzienlijk genoeg om ze begeerlijk te maken in de oogen van jonkers en regenten, wier inkomsten dikwijls niet tegen hun uitgaven opwogen. Volgens Van Heeckeren van Suyderas bedroegen zij: de Gedeputeerde Staten *f*1800 per jaar, de Staten-Generaal *f*900, de Admiraliteit van Noord-Holland *f*1600, de Westindische Compagnie *f*500, de commissie ter beneficiëering van Neder-Rijn en IJsel *f*500; van de andere geeft hij het niet op 2). Minder winstgevende ambten waren voor de kleine steden: „sulke rentamptjes,” schrijft Bentinck aan den Prins (11 Augustus 1784), „mochten aan burgemeesters van de klijne steeden vergeven worden, welken ik thans daarmede bij mal-kanderen houwe, en op mijn schrijven op de landagen koomen.” Dat een vorst zijn ambtenaren hun gedragslijn voorschrijft,

1) Bijlage 1.

2) In dienzelfden brief (zonder datum, maar van 1785 of 1786) aan Willem V legt hij een plan over, volgens hetwelk de negen prinsgezinde leden van den magistraat van Zutphen in drie jaren elk van *f*1800 tot *f*3150 hebben.

heeft niets onbehoorlijks; maar dat leden der zich noemende souvereine Staten door zulke middelen tot volgzaamheid gebracht werden, wijst op weinig karakter en op een zeer ongewenschten toestand.

Het eigenbelang woog zooveel zwaarder dan de eigen overtuiging, dat meer dan één dreigde van partij te veranderen, als zijn wensch niet vervuld werd; men schroomde niet, dat den Prins als een zeer natuurlijke zaak voor oogen te houden: „vermits den Heer van 't Velde (vader der in 1799 gefusilleerde freule Van Dorth) soo klaer Uwe Doorl. Hoogh. onder 't oog brengt hoogstdeffels gereitereerde gedaene beloften om den Heer van Holthuisen in de regeering van Doetinchem te plaetsen, zie ik niet wel, hoe Uwe Doorl. Hoogh. zulks thans kan eviteeren, zonder te risqueeren, dat vaeder en zoon van systema veranderen” 1). En Willem V zelf schrijft van O. F. graaf van Lynden: „si après tout cela (hij krijgt drie jaar gedeputeerden en zijn beschermeling wordt provoost te Zutphen) il veut se ranger dans l'opposition et faire le mecontent et le patriote, il est fort le maitre, je n'ai rien a me reprocher vis a vis de lui” 2).

Een vorst, die alleen op dergelijke wijze zijn invloed kan bewaren, loopt groot gevaar dien te verliezen, vooral als hij zoo zwak en weifelend is als Willem V. Ook in de Geldersche Staten waren leden, rijk genoeg om zijn gunsten te kunnen, of onafhankelijk genoeg om ze te durven ontberen. Merkwaardig is het dan ook niet, dat er verzet ontstond, maar wel, dat de oppositie zoo fel, zoo sterk democratisch was, dat zij de uiterste linkerzijde der patriotsche partij vormde. Leider dezer oppositie was van den beginne aan Capellen van de Marsch.

Robert Jasper van der Capellen, heer van de Marsch en Lathmer, stamde uit een aanzienlijk Geldersch geslacht; zijn oudovergrootvader was de heer van Aartsbergen, de bekende staatsman uit den tijd van Willem II. Zijn vader stond bij Willem IV in hooge gunst, zijn broers bij Willem V. Geboren in 1743, had hij aan de Utrechtsche academie gestudeerd te zamen met zijn neef Capellen tot de Poll; van 1767 tot 1769 diende hij als kapitein van een compagnie dragonders; bij zijn

1) Van Nagell aan den Prins, 26 September 1783.

2) Willem V aan W. van Lynden van Hemmen, 18 Februari 1786 (Kroniek van het Hist. Genootschap XXXI, blz. 534).

ontslag „ondervond hij eene behandeling, welke hem toen reeds overtuigde, dat, zeer dikwijls, op het woord van vorsten weinig staats te maken is” 1). Waarin deze behandeling bestond, is mij niet gebleken. In hetzelfde jaar stond hij naar de hand van Sara Jacoba van de Velde, eene rijke Utrechtsche wees; ook hierin werd hij door het hof tegengewerkt, dat de bruid bestemd had voor Van Heeckeren van Brandsenburg; doch eer het jaar verlopen was, was mejuffrouw Van de Velde mevrouw Capellen geworden. Om deze twee redenen met den stadhouder in onmin, leefde hij teruggetrokken; men zag hem weinig in de ridderschap, waarvan hij sinds 1771 lid was. Hij hield zich bezig met genealogische onderzoekingen en met het uitgeven der Gedenkschriften van Aartsbergen; maar de staatkunde verloor hij niet uit het oog: hij correspondeerde bv. in 1775 met Van Berckel over onderwerpen als de admiraliteiten, de Schotsche brigade, de militaire jurisdictie. Het uitgeven der Gedenkschriften van zijn oudovergrootvader baarde groot opzien; het was aan het hof ten hoogste onaangenaam, en zoowel zijn oudere broeders als W. van Lynden en Perponcher trachtten hem er van te doen afzien 2). Een jaar daarna (1779) begon zijn eigenlijk optreden in de Staten; zijn broeder, de heer van Dorth, had hem overreed zich van het bijwonen der vergaderingen te onthouden 3), doch die was overleden en allerbelangrijkste vragen waren aan de orde; en nu kwamen adviezen over onbepaald convooi en de gewapende neutraliteit de lange rij openen van adviezen en protesten, die voortduurt tot zijn vlucht in 1787. Weldra was hij ook buiten de provincie zoo bekend, dat Van der Kemp reeds in 1781 meer dan eens aangezocht werd, zijn propositiën en adviezen uit te geven. Willem V hield hem voor een zijner grootste vijanden 4). Capellen dacht er ondertusschen ernstig over, zich uit het publieke leven terug te trekken en buitenslands te gaan; langen tijd was er ook sprake van, dat hij tot gezant in Amerika benoemd zou worden; maar van dit plan kwam ten slotte niets en van verschillende kanten werd hij er op gewezen, dat

1) Memorie van den Heere van de Marsch, blz. XIX.

2) Gedenkschriften van Hardenbroek (uitg. door Dr. Krämer) I, blz. 430. Een uittreksel uit den brief van Perponcher in bijlage 2.

3) Van Nagell aan Willem V, Mei 1780.

4) Aan Van Nagell schrijft hij, 9 September 1783: Ik ben gedetermineert om ze (een raadheersplaats) liever al was het een jaer vacant te laeten, dan daer toe de Heer van der Capellen tot de Marsch te nomineeren.

hij zijn post niet mocht verlaten 1). Hij bleef en zette den strijd onvermoeid voort. Bij elke gelegenheid liet hij zijn stem hooren; al wat er in de provincie geschiedde was zijn werk; uit alle steden vroeg men hem om raad; allen, ook de hevigste democraten, vertrouwden hem. Met de leiders buiten de provincie stond hij in voortdurende betrekking; met zijn neef Van de Poll, Van Pallandt van Zuythem, Dumbar en Cramer in Overijsel; met Beyma en zijn neef Van Haersolte van den Doorn in Friesland; met Van Haeften en Smissaert in Utrecht (in de latere jaren althans); in Holland met De Gijselaar en later met diens vriend den raadsheer Van Spaan, met Blok uit Leiden, met Visscher vooral, den tweeden pensionaris van Amsterdam. Zoo bleef hij op de hoogte van wat er voorviel, en wat dezen niet schreven, vulden anderen aan, mannen als Tegelaar uit Amsterdam, Brouwer uit Rotterdam, Van der Kemp en anderen. Op de vergaderingen van patriotsche regenten was hij de hoofdpersoon; van hem ging de aandrang uit om de beweging nationaal te maken; het Nationaal Fonds was zijn werk; met de vergadering der gewapende corpsen stond hij in nauwe betrekking, en hij was een der weinige regenten, die ten slotte voor een offensieve actie niet terugdeinsden.

Het gaat niet aan, zijne oppositie alleen toe te schrijven aan persoonlijke gevoeligheid. Deze moge mede van invloed zijn geweest, de oorzaak lag dieper. Te Utrecht was een zijner leermeesters professor Trotz geweest, die zijn leerlingen voor de nieuwe beginselen zocht te winnen; en al behoeft men Capellen niet te gelooven, dat hij en zijn neef Van de Poll toen reeds besloten, „in de eerste plaats alle verkeerdheden en inbreuken in den gevestigden regeringsvorm te bestrijden”, het valt niet te betwijfelen, of dit onderwijs moet op iemand van zijn geaardheid indruk hebben gemaakt. Zijn onafhankelijke geest kon zich niet schikken naar alles, wat de Prins door zijn luitenant voorschreef. Want onafhankelijk was hij; aan heerschende meeningen stoorde hij zich niet: zijn zoons wilde hij in den handel doen 2), zijn dochter Cornelia Gerhardina trouwde met een Israëliet. Onvoorzichtig en heethoofdig, hoewel niet zoo onbesuisd als Capellen tot de Poll, van wien hij het in bekwaamheid won, had hij toch ook veel beminne-

1) O. a. door zijn broeder Alexander; diens brief van 18 Juli 1782 in bijlage 3.

2) Met wat acendoening en hertelijke blijdschap las ik UE. zoo geschikte intentie omtrent UE. drie Heeren Zoon's, dezelve in de commercie te willen opbrengen. Hendrik Brouwer Wz., koopman te Rotterdam, aan Capellen, Mei 1782.

lijks in zijn karakter; in Brummen, waar zijn landgoed de Engelenburg lag, was hij zeer gezien; zijn broers en zusters waren innig aan hem gehecht. Voor een volksleider had hij meer dan één vereischte; in hooge mate welbespraaktheid en overredingskracht 1).

Zijn oudste broeder, de heer van den Boedelhof, richter van Doesburg, was wel patriot, maar te voorzichtig en te zeer bezorgd voor zijn eigenbelang, om geheel met den Prins te breken; Capellen tot Rijsselt echter, na den dood van hun broeder Van Dorth burgemeester van Zutphen, ging geheel met hem mee. De jongste van het vijftal, Alexander Philip, was kamerheer van den Prins en kolonel van diens garde; als militair had hij geen zitting in de Staten. Een groot bewonderaar en teeder vriend van den twee jaar ouderen Robert Jasper, maakte hij zich diets, dat deze niet tegen den stadhouder streed 2), maar, hoewel hij meende in zijn plichten jegens Willem V in niets te kort te komen, bracht die vriendschap hem toch meer en meer onder de patriotten, zoodat men den Prins geen ongelijk kan geven, dat hij hem als kamerheer ontsloeg. Zijn betreurenswaardig uiteinde in 1787 is bekend.

Onder de medestanders van Capellen van de Marsch verdienen in de eerste plaats genoemd te worden de beide broeders Van Zuylen van Nievelt, een jaar of tien jonger dan hij. De oudste, Jasper Hendrik, bedaard, beredeneerd, gematigder dan zijn broeder Gerrit Willem, was een man van principes en die deze principes, evenals Capellen, in ijselijk lange redevoeringen voortdurend herhaalde; werd deze „de tweede Roscius” genoemd, hij heette „een man gewoon zich met de gestrengheid en bedaardheid van eenen Cato in den Roomschen Raad uit te drukken” 3). Een echt democraat was hij niet; toen hij later inzag, dat de consequentie van zijn stelsel tot afschaffing van de voorrechten der ridderschap dreigde te voeren 4), trok hij zich meer en meer terug.

In hun kwartier, de Veluwe, werden de Zuylens bijgestaan

1) „Uwe alles overredende tong”. Van der Kemp aan Capellen.

2) Een enkel voorbeeld: 2 Mei 1782 schreef hij aan Robert Jasper: Je sçai que de tout tems vous avez été zélé protecteur du stadhouderat et des prérogatives attachés à ce poste, je me tiens donc assuré que si on vouloit toucher à cette corde (lui ôter ses droits), que vous en seriez le défenseur tout comme vous le fûtes des abus opposés, j'espère que l'occasion s'en présentera.

3) Courier van Europa, 10 October 1783.

4) Bijlage 4.

door den ruwen, oploopenden Van Lynden van Oldenaller en den gematigder Van Eck van Vierakker, beiden trouwe volgelingen, maar mannen zonder eenige beteekenis. In de eerste jaren hadden zij ook dikwijls den steun van Willem van Haersolte van IJrst, iemand van heftigen, ongemakkelijken aard, een vijand van Bentinck, maar eerlijk, rondborstig, afkeerig van afpersingen; de Zuylens hadden veel invloed op hem, hoewel hij veel ouder was (geboren 1718). Bepaald een patriot was hij niet; daarvoor was hij te veel aristocraat, te veel gehecht aan de voorrechten der ridderschap. Of het aan zijn bevordering tot landdrost (na den dood van Bentinck, Juli 1786) of aan de hand over hand toenemende losbandigheid van een deel van het volk moet worden toegeschreven, is moeilijk uit te maken; waarschijnlijk aan beide en aan den invloed van zijn schoonzoon Rudolf Bentinck, den ijverigen oranjeman — in elk geval, in de tweede helft van 1786 trad hij krachtig tegen de patriotsche woelingen op.

In het kwartier van Nijmegen behoorden, behalve Matthijs van Bronkhorst, tot de oppositie de heeren van Nyvenheim.

Johan Gijsbert Ludolf Adriaan van Neukirchen, genaamd Nyvenheim (geboren 1705), uit een half Duitsch, half Nederlandsch geslacht, waarvan een paar leden reeds in de 16de en het begin der 17de eeuw zitting in de Geldersche ridderschap hadden gehad, was vice-president van het Kleefsche hof van justitie geweest; reeds in 1729 had hij admmissie in Gelderland verzocht, doch de ridderschap in Nijmegen was zeer exclusief, zij verzette zich meer dan twintig jaar en eerst in November 1750 werd hij, op advies van Willem IV, toegelaten. Willem V heeft van dit advies van zijn vader weinig plezier gehad; de bijna tachtigjarige grijsaard schaarde zich onder de patriotten en met hem zijn zoons, Evert Jan, heer van Eck en Wiel, en Berend, heer van Dorth. De twee broers hadden bijzonder gelijksoortige lotgevallen gehad: beiden waren naar Indië gegaan en hadden er fortuin gemaakt; zij waren met twee zusters getrouwd, werden beiden weduwnaar, keerden naar het vaderland terug en huwden ook beiden met Geldersche freules uit hoog-adellijke, prinsgezinde familie (de oudste met een dochter van Bentinck, de jongste met een zuster van Spaen van Biljoen), maar werden niettemin vurige patriotten. Hun neef, Karel Joost, ook uit Indië teruggekomen, voegde zich een paar jaar later (1784) bij hen.

Invloed hadden de Nyvenheims weinig; zij volgden Capellen.

Dat de heer van Dorth voor een zending naar Frankrijk werd gebruikt, dankte hij niet aan zijn bekwaamheid, want die had hij niet, maar aan de omstandigheid, dat zijn zuster er woonde. Sophia Geertruid Adelaïde Dorothea Catharine Albertine Frédérique van Nyvenheim was als zestienjarig meisje door Gerrit Pater geschaakt en naar Parijs gevoerd; van hem gescheiden, was zij weder in ons land teruggekeerd; in 1764 bevond zij zich te 's-Gravenhage in zeer verdachte betrekking tot den erfprins van Brunswijk 1). Later schitterde zij, een coquette en verleidelijke schoonheid, als madame Newkerque in de salon van de gravin Lamarck; merkwaardig genoeg in een der weinige salons, waarin de nieuwe, verlichte denkbeelden niet werden toegejuicht 2). In den tijd, waarover wij spreken, trachtte de nu veertigjarige, door haar derde huwelijk markiezin de Champcenets geworden, een staatkundige rol te spelen. In kennis met een paar Fransche ministers, Calonne en De Breteuil, stond zij door haar broeders in betrekking tot de Nederlandsche patriotten. Met Capellen van de Marsch, een groot vriend van haar 3), hield zij correspondentie; in het voorjaar van 1787 bezocht zij ons land en had ook samenkomsten met Hollanders, althans met den Amsterdamschen pensionaris Visscher. Van beteekenis of invloed schijnen haar bemoeiingen niet geweest te zijn.

Dat deze oppositie — over enkele patriotten in de steden spreken wij later — zeer democratisch was, is niet moeilijk te verklaren. De Geldersche meerderheid was aristocratisch-prinsgezind; de tegenpartij moest dus èn anti-oranjegezind èn democratisch zijn. Een paar overtuigde aanhangers der revolutionair-democratische beginselen, zooals Capellen en de Zuylens (en dat er een paar zoodanigen waren, is minder te verwonderen dan het omgekeerde zou zijn geweest), sleepten gemakkelijk anderen mee. Van Hollandsche burgemeesters of pensionarissen moesten de Geldersche jonkers bovendien heel weinig hebben 4). Voorts is de invloed van familiebetrekkingen

1) Gedenkschriften van Hardenbroek I, blz. 276.

2) De Goncourt, *La femme au dix-huitième siècle*, blz. 55.

3) Tot Visscher zei zij eens, dat zij wel om 20.000 gld. zou willen, dat Capellen haar man of broeder was. Visscher aan Van der Capellen, 22 Juni 1787.

4) Van de Capellens is dit bekend. Van Nyvenheim van Dorth blijkt het o. a. uit deze zinsnede: „als ik dan geregeert moet worden, ben ik het liever van een groot heer als van een partij gemeene snaaken (de Hollandsche matadors).” Aan Van der Capellen, 20 Januari 1786.

niet te ontkennen; men ziet het bij de Nyvenheims en de Capellens; maar op de Veluwe was het niet anders. Van Lynden van Oldenaller was een oom der Van Zuylens, van den jongsten tevens schoonvader; Van Eck was zijn zwager.

Van de Oranjepartij moeten het eerst genoemd worden de drie „luitenant-stadhouders.”

Burggraaf van Nijmegen, richter en dijkgraaf des Rijks van Nijmegen was Frans Godard van Lynden van Hemmen, in wiens familie het burggraafschap drie kwart eeuw bleef, nadat het even langen tijd in het bezit was geweest der Van Welderens. Geboren in 1702, was hij nu te oud om grooten invloed op den gang van zaken uit te oefenen; veel liet hij over aan zijn oudsten zoon. De pamfletten laten hem en zijn zoons nog al met rust; slechts verwijt men hem, en niet ten onrechte 1), de algemeene kwaal, ambtsbejag. Toch werd de familie ernstig gegriefd door de verhalen over Constance van Lynden, dochter van 's burggraven reeds overleden zoon, den heer van Hoevelaken. De sympathie, die menigeen in onze dagen geneigd zal zijn voor de zaak der patriotten te koesteren, moet wel aanmerkelijk verminderen bij het lezen van den schandelijken laster, dien de partij, niet in een oogenblik van opwinding, maar jaren achtereen, over de hoofden harer tegenstanders uitgoot. Niets was te laag of te gemeen, als men den Prins en zijn vrienden verdacht of veracht kon maken. Men meene niet, dat hiervan enkele ruwe, onbeschaafde klanten de schuld dragen, die men in elke partij aantreft, die elke partij compromitteeren. Wel was de theorie der leiders vrij goed: op een vergadering van het comité der patriotsche regenten (15 en 16 September 1785) besloten zij, de vrijheid der drukpers, als het bolwerk der vrijheid, te handhaven; „alleen datgene hetwelk tegen de waarheid, met inmenging van hatelijke en lage personaliteiten en invectives wordt geproduceerd, moet aan de straffen der wetten onderworpen worden”; zij zouden de publieke schrijvers persuadeeren het schelden en schrijven van onwaarheden achterwege te laten 2). Maar nooit, ook niet na dit besluit, hebben zij met ernst geprotesteerd tegen de praktijken der publicisten; integendeel er is reden om aan te nemen, dat zij ze goedkeurden 3). De pamfletschrij-

1) Vgl. Gedenkschriften van Hardenbroek I, blz. 148.

2) Uit de aantekeningen van Capellen van de Marsch.

3) Van een der schandelijkste spotprenten (Muller, Ned. Historieplaten, n°. 4499)

vers waren zich zeer wel bewust, dat zij lasterden; een is zelfs naïef onbeschaamd genoeg, er voor uit te komen: „wie zal voor de waarheid van alles wat er verteld word, instaan”? zegt de auteur van een „Pertinent of omstandig verhaal van een aardige klucht,” waarin hij de geruchten omtrent de „Geldersche freule” en Willem V en haar huwelijk met baron De Constant Rebecque mededeelt; „ik niet; ik weet niet, of hetgeen ik geschreven heb een logen is, en nog minder weet ik of hetgeen ik nog schrijven zal, waarheid is; maar wat doet er dat toe; waarheid te schrijven is niet meer in de mode, en is alles wat ik gezegd heb of nog zeggen zal geen waarheid, het zal ook alles geen logen zijn.... er wordt geen koe bont genoemd, of hij heeft ten minsten één vlek.” Ondanks zijn pertinent verhaal mogen wij alles voor logen houden 1).

De oudste zoon van Frans Godard, Willem, volgde zijn vader bij diens overlijden in Februari 1786 op. Van alle Geldersche edelen genoot hij het meeste aanzien bij het hof, niet alleen bij den Prins, maar evenzeer bij de Prinses, tot wier vertrouwdste raadslieden hij behoorde; de Prins ondernam letterlijk niets zonder zijn raad in te winnen. Hij werd tot gouverneur der vorstelijke kinderen benoemd, en de Prinses, die een liefhebbende en zorgvolle moeder was, zal deze keus niet gedaan hebben zonder ernstig overleg. De heer van Hemmen was kundig, flegmatisch, zeer voorzichtig, geneigd tot toegeven en strevend naar verzoening; een man van een respectabel karakter, doch niet opgewassen tegen de moeilijke omstandigheden, die een krachtiger geest vereischten. Dat Harris zoo ongunstig over hem oordeelt 2), is te begrijpen; die deftigheid en voorzichtigheid viel niet in zijn smaak, en Van Lynden was, als meer Geldersche jonkers, weinig Engelschgezind; hij hoopte op „selfsredding” en was zoowel voor Engelschen als Franschen invloed beducht.

Over de landdrosten van Zutphen en Veluwe kunnen wij kort zijn. Het landdrostambt van Zutphen was van 1626 tot

schrijft Capellen tot de Poll aan zijn neef Van de Marsch (zomer 1782): Gister was zijn neven Delen hier. Juist komt er een paquet met die fraije print. Ik meende mij dood te laghen, terwijl de ander capot was en magtig op de heden-daagsche licentie fulmineerde.

1) Vgl. bijlage 5.

2) Diaries II, blz. 85. Dat hij ter wille van zijn eigenbelang zijn vroegere beginselen had laten varen en de Fransche zijde gekozen had, is een onbewezen beschuldiging; Van de Spiegel (Vrede III, blz. 456) roemt juist zijn eerlijkheid en deugd.

1767 nagenoeg onafgebroken in het bezit der familie Van Heeckeren geweest; toen was Johan Herman Sigismund van Nagell van Ampsen benoemd, een ijverig dienaar van den Prins, maar wiens ijver en onderdanigheid in nauw verband stonden met zijn eigenbelang.

Landdrost van Veluwe was Goossen Geurt Bentinck, een oprecht aanhanger van het Oranjehuis, die zich voortdurend te Arnhem, waar hij burgemeester was, en in zijn kwartier inspande, om den wagen in het rechte spoor te houden, wat hem in geen van beide gelukte. Hij miste de krachtige hand, die daarvoor noodig was, en dit gemis kon niet vergoed worden door een luide stem, die den spotlust der patriotten opwekte. !Behalve een schreeuwer wordt hij een „fijnman”, een Voetiaan genoemd; trouwens de meeste prinsgezinde edelen waren zeer kerksch. Na zijn dood lieten zijn vijanden hem nog niet met rust; de Nederlandsche Courant wist te vertellen, dat dit „toonbeeld der hemelwraak” vóór zijn sterven van zijn verstand beroofd, de schrikkelijkste lasteringen en vloeken uitbraakte, in het midden dier woede stom en doof werd en brulde en blafte als een hond; en zijn schoonzoon Nyvenheim van Eck en Wiel achtte het noodig te verklaren, dat hij uiterst bedaard en geduldig was geweest, noch stom noch doof, en aan een langzaam verval van krachten was gestorven (hij was 71 jaar oud).

Tot de „meilleures têtes” der Staten van Gelderland rekende de Prinses, en terecht, de broeders Jacob Adolf en August Robbert van Heeckeren; de eerste op één na de oudste, de ander de jongste der zestien kinderen van den vorigen landdrost van Zutphen. Zij waren van zeer verschillende gaardheid. De oudste, de heer van Enghuizen (geboren 1724), was een gemoedelijk, gematigd man, die, hoewel met het hof op goeden voet, toch zelfstandig genoeg was om er een eigen meening op na te houden en moeds genoeg bezat, om daar rond voor uit te komen. Meer aristocraat dan prinsgezind, schaarde hij zich meermalen aan de zijde der oppositie, totdat de gebeurtenissen van den zomer van 1786 hem de noodzakelijkheid van een krachtig optreden deden inzien. Zijn bijna twintig jaar jongere broeder, de heer van Suyderas — de eenige der Geldersche ridders, die doctor in de rechten was 1) —

1) Toen hij in 1765 te Harderwijk met veel lof tot doctor bevorderd werd, was het de tweede of derde maal, dat aan de sedert 1648 bestaande hoogeschool een edelman promoveerde.

is de echte, vurige Oranjeman, die zich met de oranjecarde tooit en voor de patriotten geen duimbreed wijkt, een tegenvoeter van Capellen van de Marsch, maar niet, zooals wel beweerd is, door persoonlijke vijandschap tegen dezen gedreven. Tegen hem richtten zich de woedendste aanvallen der patriotten; sinds hij eens zou gezegd hebben, „dat het noodzakelijk was, dat er te Zutphen (waar hij burgemeester was) burgerbloed gestort (of „getapt”) werd,” werd hij doorgaans de „bloedtapper” genoemd.

Nog ééne opmerking, voor wij de verrichtingen der Staten nagaan. Wie zou meenen, dat het in een dergelijke vergadering, vooral in den pruikentijd, zeer bedaard en deftig toeging, vergist zich schromelijk. De meerderheid van den adel en der burgerregenten was ruw; fijne vormen moet men bij den echten Gelderschen landedelman niet zoeken. Bekend is het, hoe overdadig het bij min of meer feestelijke maaltijden toeging, bij ambtszettingen, gerechtszittingen, stedelijke keurdagen. Na ettelijke condities in kleine glazen en bokaal moesten nieuwe leden den henspot of hensbeker ledigen, die soms anderhalve flesch inhield; mag men een schrijver in den Politieken Kruier gelooven, dan viel te Doetinchem in dezen tijd zekere heer Sluiske daarbij dood neer. Wij hebben reeds herinnerd aan het geval van Ds. Langerak. Bij gelegenheid van den landdag te Nijmegen in April 1782 weigerde burgemeester Singendonck, een kleinzoon van den griffier Fagel, op de onafhankelijkheid van Amerika te drinken; eenige patriotsche heeren wilden hem eerst het raam uitwerpen, maar anderen kwamen tusschenbeide; Singendonck werd duchtig afgeranseld en raakte „heel verwaaid ter deure uit.” Capellen van de Marsch ontzag zich niet, bij dit heldenstuk haantje de voorste te zijn 1). Dames zelfs maakten het niet veel beter. De Politieke Kruier verhaalt met ingenomenheid, hoe een oude dame te Doesburg, die het moest aanhooren, dat op weinig eerbiedige wijze over de patriotten gesproken werd, „reeds een tafelbord in de hand had, om den vermetelen oranje-held hare gevoeligheid te doen ondervinden,” toen zij door haar dochter in haar voornemen werd verhinderd. Heel wat erger is het, dat tijdens de minderjarigheid van Willem V het tweemaal voorkwam,

1) Brief uit Nijmegen van 25 April 1782 (patriotsch pamflet). Brieven van en aan J. D. van der Capellen van de Poll (uitg. door Mr. De Beaufort), blz. 292.

dat een lid der ridderschap zich aan moord schuldig maakte.

Toen nu de partijschap de hartstochten gaande maakte, kon het onder zulke mannen niet rustig blijven. In de kwartiersvergaderingen der Veluwe geleek het soms op een Poolschen landdag; herhaaldelijk klaagt Bentinck in zijn brieven aan Willem V over de brutaliteit van IJrst en Oldenaller. Een enkele maal raakte men bijna handgemeen. Capellen van de Marsch achtte het (Januari 1782) niet onmogelijk, dat men geweld tegen hem zou gebruiken, maar nam zich voor, zich met de kracht van zijn arm te verdedigen 1). Op den landdag in Augustus 1783 keek Oldenaller den landdrost Bentinck aldoor aan, „alsof hij hem opvreten wilde,” schold hem een „blixemschen drayer” en „hadt zijn hand gereed om hem een muilpeer te geven” 2). Ruw met den mond waren zij evenzeer als snel met de vuist; bij een andere gelegenheid liet Capellen van den Boedelhof den eenen vloek op den anderen volgen.

Reeds in 1774 had de heer van de Marsch in zijn kwartier aantekening verzocht van twee adviezen, het eerste aandringend op versterking der zeemacht, het andere gericht tegen de afgevaardigden ter Staten-Generaal, die zonder last hunner committenten in een voorstel hadden toegestemd. Met verbazing zullen zijne medeleden enkele zijner uitspraken hebben aangehoord, zooals de nakomeling met verbazing leest, hoe hij er op aandringt toch te waken tegen de dagelijks toenemende autoriteit der Staten-Generaal. Eerst zijn verdediging van onbepaald convooi in 1779 deed hem bekend worden.

Men weet, hoe de zaken stonden. De opstand der Amerikaansche koloniën tegen Engeland had ons land in moeilijkheden gebracht, en de toestand werd ernstig, toen in 1778 Frankrijk zich bij Amerika aansloot. Tusschen de Republiek en Engeland bestonden twee verdragen: een handelsverdrag van 1674, volgens hetwelk de handel van ons land op Frankrijk in scheepsbehoefden geoorloofd bleef, ook nu dit land met

1) t. a. p. blz. 268. Vgl. Gedenkschriften van Hardenbroek I, blz. 356.

2) Eerste en tweede Copie van een Brief van G. G. B. v. B. (Bentinck van Brieler; twee patriotsche pamfletten). Vgl. bijlage 13. — Men schrijft mijn uyt Nijmegen dat de landdag seer onrustig geweest is, dat den Heer van Yrst de landrost van Veluw haast een klap gegeven hadt; daar UIWGb. mijn niets van diergelijks meldt, soo ben ik bang dat het een fabel is, want men wordt altijd niet na verdiensten beloont. Nyvenheim van Dorth aan Capellen, 21 Mei 1784.

Engeland in oorlog was; en een verdedigend verbond van 1678, dat ons verplichtte Engeland bij te staan, indien het in Europa aangevallen werd. De Engelsche regeering was wel geneigd, op dien bijstand niet aan te dringen, indien de Republiek van de levering van scheepsmateriaal aan Frankrijk afzag 1). Doch de enorme winsten, die deze handel beloofde, wilden de Hollanders niet missen; men bleef aan het verdrag van 1674 vasthouden, op gevaar af van een oorlog met Engeland. Ook de Staten van Gelderland erkenden, dat het recht van den staat „op de duidlijkste letter der tractaten gegrond was,” maar zij vergaten, dat het belang van den staat eischte tot een vergelijk te komen, een vergelijk, dat noch vernederend, noch onbillijk zou geweest zijn. Om Engeland eenigszins genoeg te geven, werd besloten, aan de schepen, die met masten en ongezaagd hout geladen waren, geen convooi te verleenen; een besluit, waarvoor de Prins sterk ijverde, dat in Gelderland onmiddellijk werd goedgekeurd (7 November 1778) en in Holland slechts bij Amsterdam afkeuring vond. Te gelijker tijd werden de voorstellen van Willem V en den Raad van State tot versterking van land- en zeemacht in Gelderland aangenomen; doch de versterking der landmacht stuitte af op den onwil van Holland, hoezeer de Geldersche Staten, in navolging van Willem V, daar ook op aandrongen.

Halfslachtige middelen helpen slecht; en het lapmiddel der Staten-Generaal gaf aanleiding tot een zeldzaam en schandelijk schouwspel. Frankrijk belastte, onmiddellijk na de convooiweigering, onzen handel met drukkende invoerrechten en stelde tevens Amsterdam, wegens betoond patriotisme, daarvan vrij! Niet ten onrechte voorzagen de Staten van Gelderland hieruit verderfelijke gevolgen, „welke de Republiek met niet minder dan een totale dissolutie schijnen te dreigen, zoo hiertegen in tijds niet werde gewaakt.” Men waakte er niet tegen, maar zag gebeuren, wat Frankrijk bedoeld had: de Hollandsche steden, Haarlem voorop, voegden zich bij Amsterdam, in de hoop dezelfde voordeelen te verkrijgen, en reeds 30 Maart 1779 verklaarde zich Holland voor onbeperkt convooi. Te vergeefs echter trachtte het ook de andere provinciën er toe over te halen, en toen Frankrijk hierop nog zwaarder rechten ging heffen, waarvan opnieuw Amsterdam en nu ook

1) Voor de algemeene zaken, in 't bijzonder voor de buitenlandsche betrekkingen, zij cens voor al verwezen naar het werk van Dr. Colenbrander, *De Patriottentijd*.

Haarlem werden vrijgesteld, ontstond een felle strijd. Holland dreigde; indien de Staten-Generaal niet binnen vier weken tot onbeperkt convooi besloten, op eigen gezag krachtige maatregelen te zullen nemen. De Prins deed eveneens wat hij kon; overal gaf hij zijn instructies, met dat gevolg, dat vijf gewesten zich tegen Holland stelden. Wat hij wilde, blijkt uit de resolutie van Gelderland van 15 Juli 1779: de Republiek moet haar land- en zeemacht krachtig versterken en kan dan over het verleenen der convooien met meer gerustheid delibereren. Maar de landprovinciën mogen niet verwaarloosd worden. In 1740 hadden de Staten van Holland gezegd, „dat het in geen reden zou bestaan, dat voor de veiligheid van de provinciën langs de zee niet zoo wel zorg werd gedragen als voor de bezetting der frontieren aan de landzijde. Hun Edel Mogenden meenen, dat het nu ook in geen reden zou bestaan, dat voor de bezetting der frontieren aan de landzijde niet zoo wel werd zorg gedragen als voor de veiligheid van de provinciën aan de zee. En de Staten zullen het punt van indistinct convooi niet eer in deliberatie nemen, voor behoorlijk voor de landgrenzen gezorgd is.” Deze weigering kon evenmin als de verwijzing naar 1740 de Staten van Holland bewegen tot iets, dat als een bewijs van wantrouwen tegen Frankrijk kon worden opgevat, en zoo kon noch tot legerversterking noch tot onbepaald convooi besloten worden.

De resolutie van 15 Juli was echter niet zonder tegenstand genomen; Nyvenheim van Eck en Wiel en zijn broer Van Dorth, Tjrst, Van der Capellen en een paar anderen hadden zich er tegen verzet. Capellen liet in de recessen een uitvoerige aantekening opnemen „tot zijne decharge zoo bij zijne medeburgers als bij de posteriteit.” Beide staten, zegt hij daarin, hebben volgens de tractaten recht neutraliteit te eischen, maar Engeland eischt, tegen de tractaten, wat voor Frankrijk schadelijk is, terwijl Frankrijk slechts volmaakte onzijdigheid verlangt en in de uitzondering van Amsterdam blijk van vriendschap geeft. Deze vriendschap is noodig voor ons: zonder goede verstandhouding met Frankrijk kan de Republiek niet bestaan, want al wordt ons leger versterkt — wat Holland wel zal goedvinden, als het eerst maar zijn eisch ingewilligd ziet — zoo kunnen wij toch de landprovinciën niet verdedigen. Laat ons dus aansluiting zoeken bij Frankrijk en de vloot versterken; dan zal onze staat weer groot zijn en bloeien nog meer dan voorheen door den handel met de Amerikanen, deze

roemruchtige natie, die binnenkort de volmaaktste vrijheid zal genieten en die gereed is, ons vóór anderen te begunstigen. Indien Engeland onze koloniën wegneemt, zijn wij in staat ons op een eclatante en voor hen gevoclige wijze te wreken.

Het is te begrijpen, dat dergelijke stoute beweringen op de Geldersche Staten weinig invloed hadden, en de Prins oordeelde vaak minder juist, dan toen hij deze aanteekening „vrij gek” noemde 1).

Wat te verwachten was, gebeurde; nu wij aan het verdrag van 1674 vast wilden houden, hield Engeland zich aan dat van 1678 en vroeg op grond daarvan onze hulp (22 Juli 1779). Het antwoord was erger dan een weigering: volstrekt stilzwijgen. Eerst nadat in het begin van 1780 de aanvraag herhaald was met een bedreiging er bij, begon men de zaak te bespreken. Holland weigerde (Maart 1780) op grond, dat de casus foederis niet aanwezig was. De Prins betwistte dit 2), maar was evenmin geneigd de gevraagde hulp te verleenen. Overeenkomstig zijn adviecs viel het besluit van Gelderland uit (12 April 1780): de koning van Engeland stelt het tractaat van 1674 op zijde, dat evenzeer verbindt als dat van 1678; hoe kan hij dan van ons eischen, dat wij dit laatste nakomen? Zoolang de Republiek geen voldoening wegens hare grieven en geen verzekering voor het toekomende erlangt, kunnen de Staten het verzoek tot praestatie der secoursen in geen deliberatie nemen. — Alsof Holland ooit van plan was geweest, beide verdragen eerlijk na te komen! En Holland was juist nu onbeperkt meester geworden; de Prins gaf den tegenstand op en volgde, half onwillig; „je ne puis résister au torrent”, schreef hij in dezen tijd. Dus volgden de Staten van Gelderland ook; een dag na de bovengenoemde resolutie stemden zij toe in onbepaald convooi en in de door Holland begeerde versterking der zeemacht. En deze zelfde Staten, die alles deden wat Engeland kon prikkelen, wenschten toch tot een schikking te geraken: nog een dag later (14 April) gaven zij

1) Gedenkschriften van Hardenbroek I, blz. 515. Aan Van Nagell schreef hij (23 Juli 1779): het adviecs van den Heere van der Capellen tot de Marsch, dat weinig eer aen zijne penne doet, en geen sentimenten zijn, die men in Gelderland kan voeden... Ik ben UHWG. zeer verplicht voor de goede directie op den landsdag gehouden, de resolutien zijn zeer wel uitgevallen.

2) Je ne peux nier l'existence du casus foederis. Willem V aan Blitterswijk, 24 December 1779 (Brieven van prins Willem V aan baron Van Lynden van Blitterswijk, uitgegeven door De Bas, blz. 23).

hun afgevaardigden ter generaliteit in het geheim last om, indien Engeland voorstelde over het tractaat van 1674 te onderhandelen, daartoe mede te werken. Zulk een voorstel had Engeland twee jaar vroeger gedaan, het was toen van de hand geweest en er was niet de minste kans, dat het nu zou herhaald worden. De houding van Gelderland zou dan ook onbegrijpelijk zijn, als men niet wist, dat zij een trouwe afspiegeling is van de zwakke houding van Willem V; hij zag, als ieder die eenigszins op de hoogte en niet door partijdrift verblind was, wat het belang van het land eischte, maar liet zich door Holland, dat is dus door Frankrijk, overhalen tot wat daarmede lijnrecht in strijd was 1).

Toen Engeland wist, hoe het antwoord der Staten-Generaal zou luiden, wachtte het dit niet af, maar schorste, 17 April, het handelstractaat; navale munitie werd niet langer ten bate van den eigenaar verkocht, maar goede prijs verklaard. Een zeer magere vergoeding voor onze kooplieden was het, dat Frankrijk onmiddellijk de belemmerende bepalingen van het vorig jaar ophief.

Het vooruitzicht van een oorlog met Engeland vervulde de gemoederen in Gelderland met bange zorg. Daar scheen plotseling de „Voorzienigheid” zelf uitkomst te schenken: Katharina II noodigde de Republiek uit, tot het verbond der Gewapende Neutraliteit toe te treden. Tot onderhandeling hierover waren de Staten van Gelderland terstond bereid (12 April 1780). Doch de blijdschap was van korten duur. Een paar maanden lang hoorde men niets van Rusland en ten slotte bleek, dat het niet geneigd was de bescherming, door het verbond te verleenen, ook over onze koloniën uit te strekken. De Staten van Gelderland bleven, op raad van den Prins 2), aan dezen eisch vasthouden, evenals Zeeland en Utrecht; desniettemin werd den 20sten November bij meerderheid van stemmen tot de toetreding besloten. Het was te laat; de volgende maand verklaarde Engeland ons den oorlog en de hulp der Noordsche mogendheden ontging ons. Natuurlijk lieten de patriotten niet na, de schuld hiervan te geven aan den Prins en zijn aanhangers, die „enkel om onzen vijand in de hand te werken” het toetreden tot de gewapende neutraliteit, „onzen

1) Aan Blitterswijk schreef hij, 4 April 1780 (De Bas, blz. 29): Je voudrois que l'on voulut entrer en negotiation avec l'Angleterre et faire un arrangement touchant le traité de 1674.

2) Vgl. zijn advies van 24 October 1780 bij De Bas, blz. 41.

staat door de grootmoedige en onsterfelijke Catharina aangeboden" 1), vertraagd hadden. Een verwijt, dat eenvoudigen lieden gegrond kon toeschijnen; maar wil men aan eenige goede trouw bij mannen als Capellen van de Marsch gelooven — en er is voor dezen tijd geen voldoende reden er aan te twijfelen — dan moet men aannemen, dat zij hoegenaamd geen begrip hadden van wat in de Europeesche kabinetten omging; al wat door Frankrijk, door Rusland, door de Vereenigde Staten, slechts niet door Engeland, gezegd werd, verdiende in hun oog het onbepaaldst vertrouwen.

Dit optimisme, erger deze politieke onnoozelheid komt duidelijk aan het licht in het advies, dat Capellen liet aantekenen, toen Gelderland besloot garantie te eischen voor onze koloniën (27 October 1780). Zulks is onnoodig, zegt hij, „daar ons te dezen opzichte door het Russische ministerie zulke voldoende assertiën gedaan worden”, en het is „zeer vernederend en disgracieus voor die uitmuntende Vrouw, aan wie het geheele menschdom zulk een heilzame beschikking te danken heeft.” In een verdrag met deze uitmuntende vrouw zijn mondelinge toezeggingen derhalve voldoende; wat men meer eischt is een beleediging. En hoewel onze gezant te Londen reeds in April had bericht, dat Engeland nog liever ons den oorlog verklaren dan onze opneming in het verbond toelaten zou, is voor Capellen de zaak afgedaan met de bewering: de vrees voor een oorlog met Engeland is ongegrond.

Het is niet noodig zoo voort te gaan. Evenals de Prins, volgden de Staten van Gelderland na 1780 de provincie Holland, maar met tegenzin. Van alle kanten werd er bij Willem V op aangedrongen, dat hij zich toch niet tegen Frankrijk en de gematigde patriotten verzetten zou, door Frederik den Grooten, door de Prinses, door Van Lynden van Hemmen en anderen uit zijn omgeving, en zoo verloor hij het weinigje kracht tot tegenstand, dat hij bezat. Op zijn raad stemden de Staten toe in de vele petitie's; in zake de bemiddeling van Rusland, het concert met Frankrijk, de erkenning van Adams, een verbond van vriendschap en koophandel met Amerika, afzonderlijke onderhandeling met Engeland, in zake de vredesvoorwaarden — in alles vereenigden zij zich, op zijn raad, met Holland, maar schoorvoetend, doorgaans wachtend tot de andere provinciën waren voorgegaan. Slechts bij den

1) Van der Capellen van de Marsch, Memorie, blz. 19.

aanval op Brunswijk ging de provincie een oogenblik haar eigen gang.

Toen de Hertog, na de beschuldigingen, door Amsterdam tegen hem ingebracht, op onderzoek aandrang, kwam zijn zaak in Juli 1781 op den landdag. Hij had in Gelderland weinig vrienden; dat bleek, toen niet alleen de patriotsche leden tegen het voorstel van den burggraaf waren, maar de meerderheid van het kwartier van Zutphen en een paar ridders in Nijmegen en Veluwe. Toch ging met twee kwartieren de resolutie door, zooals de Prins die wenschte 1). In een lang stuk klagten de Staten over het wantrouwen, dat overal ontstaan is, terwijl niet bepaalde personen, maar de weerlooze staat des lands de schuld der tegenspoeden draagt. Omtrent de buitengewone demarche der Amsterdamsche burgemeesters zouden zij verscheidene reflexiën kunnen maken, maar zij oordeelen het oorbaarder, het gordijn voor dezelve te laten vallen en ze in hunnen boezem besloten te houden. Men moet de plakATEN vernieuwen tegen de eerroovende libellen, „harsenschimmen van ongeruste, quaadwillige en twistgierige geesten,” en tegen de buitensporige licentie der courantiërs; voorts de ingezetenen vermanen zich te onthouden van aanstootelijke discoursen. De afgevaardigden ter generaliteit werden gelast, bij die van Holland er op aan te dringen, dat de Staten dezer provincie de bekwaamste mesures zouden nemen om den Hertog van Brunswijk genoeg te geven. Doch de Staten van Holland gaven aan dien aandrang geen gehoor, en van de plakATEN, door de Staten-Generaal tegen de libellen uit te vaardigen, kwam niets.

Toen in den zomer van 1784 de aanval hervat en de acte van consulentschap bekend gemaakt werd, ging het voor den Hertog nog minder naar wensch. Een voor hem gunstig ontwerp-antwoord werd verworpen en van de acte een punt van nadere deliberatie gemaakt; in de Veluwe was het daarbij weer onstuimig toegegaan 2). Die nadere deliberatie zou plaats hebben op den volgenden landdag. „Je désirerais ardemment que l'on voulut prendre le parti de la justice,” schreef Willem V aan Van Lynden van Hemmen (24 Augustus 1784) en hij meende, dat de verwickelingen met den Keizer een goede

1) Aan Van Lynden van Blitterswijk schreef hij, 10 Augustus 1781, dat hij hoopte, dat Zeeland een resolutie zou nemen als Gelderland (De Bas, blz. 56).

2) On s'est dit des duretés et des invectives les plus atroces de pard et d'autres. Van Heeckeren van Kell aan Willem V, 12 Juni 1784.

oplossing mogelijk maakten. De Hertog was nog in Oostenrijkschen dienst; hij moest nu kiezen tusschen de Republiek en den Keizer; gaf hij er de voorkeur aan de Republiek te verlaten, dan kon men hem in het genot van al zijn inkomsten als veldmaarschalk laten en 20.000 gld. schadeloosstelling geven voor zijn gouverneurschap van 's-Hertogenbosch en zijn regiment gardes 1). Hoe vurig de Prins echter een resolutie in dezen geest wenschte, die hem de voldoening zou geven, dat althans één provincie, die, waarin hij den meesten invloed had, de partij koos van zijn ouden voorgd, de meerderheid vond goed „in dezen niets te besluiten, maar de zaak bij provisie te laten liggen.”

Capellen van de Marsch had zich ondertusschen niet stil gehouden. In den beginne had hij met Willem V op een redelijken voet gestaan; hij was met hem overeengekomen, hem te zullen kennis geven van de gevallen, waarin hij van zijn mederegenten verschilde, zooals hij na zijn advies over de gewapende neutraliteit in een beleefden brief deed 2). Bij een bezoek aan het hof (Mei 1780) wees hij den stadhouder met aandrang op de „ware belangen” des lands; deze hoorde hem onder aanhoudend buigen aan, maar antwoordde niets 3). Die verhouding werd heel anders na den landdag in October 1781. Daarbij staan wij iets langer stil.

Er werd beraadslaagd over het verzoek van Frankrijk om hier een leening van vijf millioen te sluiten onder garantie der Staten-Generaal. Dit werd gereedelijk toegestaan, maar eenige edelen uit Zutphen, o.a. de heeren Van de Marsch, Enghuizen en Boedelhof, drongen er sterk op aan, dat, uit overweging van de toenemende wanhopige gesteldheid der Republiek of schikkingen van wederzijdsche bescherming, tijdens den oorlog, met Frankrijk werden gemaakt of een volledig verbond gesloten. Van Nagell trachtte, overeenkomstig het gevoelen van den Prins, aan te toonen, aan welke gevaren het land zich door een alliantie met Frankrijk zou blootstellen, en weigerde standvastig het voorstel in omvraag te brengen 4). Maar zoo gemakkelijk kwam hij niet van Capellen af: deze

1) Bijlage 6.

2) Memorie, blz. 150.

3) Memorie, blz. 56.

4) Ik approbeere zeer het geene UHWG. gedaen heeft omtrent het voorstel van den Heere van der Capellen van de Marsch. Zoo dit geschied, reckene ik de Republiek verlooren. Willem V aan Van Nagell, 23 October 1781.

verzocht het advies, dat hij voorgelezen had, in de kwartiersrecessen op te nemen. Bij herhaling vermaande men hem, daarvan af te zien of althans de aanstootelijkste passages weg te laten. Te vergeefs. In dit lange stuk stelt hij een verbond voor met Frankrijk en de Vereenigde Staten. De verraderlijke invloed der Britten en hun trouwelooze aanvallen hebben den staat op den oever des verderfs gebracht en Nederland heeft verzuimd zich met den koning van Frankrijk te verbinden, bij wien meer dan apparente bereidwilligheid is tot het sluiten van een nauwe alliantie; een onvergeeflijk verzuim, een directie, die nimmer te verdedigen is. Met ongeduld ziet het volk redres te gemoot. Een wantrouwend misnoegen is algemeen, en is het de geduldige natie wel kwalijk te nemen, dat zij reenschap wegens 's lands bestier vordert, dat zij aandringt dat onderzoek geschiede naar de oorzaken des bederfs? Door geheel Nederland worden aan den aanhoudenden invloed, dien de Hertog van Brunswijk op den geest van den erfstadhouder heeft, de voornaamste oorzaken van 's lands rampen toegeschreven. Deze algemeene steen des aanstoots, tegen welken een ten top gerezen afkeer plaats heeft, moet uit den weg geruimd worden.

Het is met dit advies als met alle andere; het tegengestelde van zaakrijk, bevatten zij niets dan algemeenheden, stoute maar geheel onbewezen beweringen, „uitdrukkingen, die meer werken op de verbeeldingskracht en het vooroordeel dan op het gezond verstand” 1). Op de natie hadden zij een verderfelijken invloed; het wantrouwen, dat inderdaad door de schandelijke werkeloosheid algemeen was, werd er door gevoed en aan verraderlijken onwil ging men toeschrijven, wat ten deele aan zwakheid, ten deele aan de omstandigheden was te wijten. De Prins en Brunswijk waren verontwaardigd; de eerste ried, het advies niet in het reces op te nemen; de ander noemde het „laesive pour moi au supreme degré, insultante pour le souverain et très séditieuse” 2). Nieuwe ergernis: in een brief uit Arnhem, zoo goed als zeker van Capellen, opgenomen in de Diemermeersche Courant van 29 October 1781, werd van dien landdag vrij uitvoerig verslag gegeven en een volgend nummer der courant bracht het geheele advies. Dat was iets

1) Naar de uitdrukking van Van de Spiegel (Vreede II, blz. 157).

2) Willem V aan Van Nagell, 23 October 1781.

Brunswijk aan denzelfde, 2 November 1781 (Algemeen Rijksarchief).

ongehoords: „j'ai tombé des nues en y voyant quasi mot pour mot les discours qui se sont tenues”, schrijft Van Heeckeren van Enghuizen 1). Willem V vraagt, of de Staten dat artikel zullen verdragen; Brunswijk meent, dat de momber Capellen vervolgen moet 2). Van de andere zijde oogstte Capellen natuurlijk uitbundigen lof over zijne mannelijke propositie; „denk,” schreef hem zijn neef Van de Poll, „denk hoe mij uwe jongste poogingen en de Arnheemsche correspondent bevallen zijn. Meesterlijk! braaf! net als 't behoort.”

In 1782 ging de oorlog niet beter, maar slechter dan in 1781; er was niet meer, er was nog minder activiteit. De Prins, de admiraliteiten, de bevelhebbers, allen hadden daaraan schuld; de vroegere verwaarloozing van het zeewezen niet het minst. Klachten hierover zijn de natuurlijkste zaak ter wereld, maar al die klachten hadden een politiek doel. Misschien gedeeltelijk te goeder trouw gingen de leiders voort met beschuldigen en hunne verdachtmakingen vonden gereedelijk ingang. Er waren vrij veel schepen aangebouwd; onze republiek had machts genoeg, durfde Capellen in de Staten zeggen, om Engeland de gevoeligste slagen toe te brengen; en echter, wat deed men anders dan voor den vijand wegkruipen? En waarom dan onze vloot niet met de Fransche vereenigd? Daar kwam het bekende verzoek, om tien oorlogschepen naar Brest te zenden. De Staten willigden het in, de Prins gaf zijn bevelen — de officieren vonden goed in Den Helder te blijven. Zelfs de onbevooroordeelde nazaat vindt hun gedrag ten zeerste laakbaar; men kan begrijpen, hoe de opgewonden, ergdenkende tijdgenoot oordeelde. In Gelderland moesten juist de Staten vergaderen; er mocht een stormachtige landdag verwacht worden.

Te meer daar de patriotten voor die bijeenkomst groote plannen hadden. In den zomer van 1782 was overal nieuw leven in den strijd tegen den stadhouder gekomen. In Holland en Friesland begon men zijn recommandatierecht af te schaffen; de pensionarissen, op wie de leiding der oppositie meer en meer overging, hielden in Den Haag geheime bijeenkomsten; in November werd Capellen van de Poll in Overijsel weer toegelaten en sinds dien tijd kon op den steun van dit gewest gerekend worden. Gelderland mocht niet achterblijven. Capellen

1) Aan een ongenoemden neef, 31 October 1781 (Huisarchief).

2) Bijlage 7.

van de Marsch bereidde een groote redevoering voor, waarin hij verschillende grieven zou behandelen; „mij dunkt,” schrijft hij in het najaar van 1782 aan zijn neef, „zulk eene dadelijke, ontzaggelijke ouverture zal impressie op de leden maken en de schurken doen begrijpen, dat ik op alles gevat ben.” Hij weidde op den landdag in December 1782 uit over de werkloosheid, over het „onbegrijpelijke, dat overal resideert” en waarover men „in een zee van vertwijfeling wegzinken” moet; over het dreigend misnoegen, dat de koning van Frankrijk gevoelen moet, na de zoo hoonende weigering der gevraagde schepen; daaromtrent moet een streng onderzoek worden ingesteld. Opmerkelijk is het, dat hij voortdurend de natie aanvoert; zij heet datgene te willen, waartoe hij haar aanspoort; het is duidelijk, dat hij haar het volgend jaar aan het werk wil zetten. „Eene moedige natie zal ten laatste de woede van in- en uitwendige vijanden met eene onverschrokkenheid, haar zoo eigen, stuiten. Zij zal voorzeker beginnen met remonstrantiën en adressen; zij zal vorderen, dat hare representanten, dat UEd. Mog. haar eindelijk eens, met de welmeenendste pogingen, komen gerust te stellen, dat haar goed en bloed niet meer nutteloos gespild en geplengd zal worden. . . . Onze met dien alouden Bataafschen heldenmoed bezielde medeburgers herinneren zich hunne dappere voorvaders, die, steeds gewapend, voor hunne eigene belangen zorgden; het tegenwoordig geslacht schijnt geneigd te zijn, om zich het oude kenmerk harer onafhankelijkheid wederom eigen te maken. . . . De natie toont de sterkste begeerte, om eene formele offensive en defensiva alliantie, al ware die maar temporair voor dezen oorlog, met haren natuurlijken Franschen bondgenoot aan te gaan; zij begrijpt, dat dit het eenigste middel is, om ons werkzaam te doen worden” 1).

In het kwartier van Veluwe was Jasper Hendrik van Zuylen van Nievelt aan het woord. Ook hij drong op onderzoek aan en stelde voor, daartoe een commissie te benoemen. Van zijn lang advies halen wij ditmaal een kort staaltje aan, dat kenmerkend is voor den tijd en den persoon: „De algemeene stelregel, welke ik als een meede-regent verplicht ben te hebben, is levendig; zij is deze: 't geluk van 't Volk en dus ook van den Staat is de eerste wet in onze regeering, derhalven ook voor mij als regent; — hier uit leide ik dadelijk af, — al wat

1) Memorie, blz. 175—189.

hun ongeluk berokkend, is de plicht van elk regent, te keer te gaan, dus ook voor mij. Laat ik hier nog een oogenblik bij stil staan, Ed. Mog. Heeren, de zaak is het overwaardig; daarenboven eischt het mijn plicht; 't belang van 't volk wil het, en mijn hart als een geboren vrijman, overeenkomstig de onafscheidelijke voorrechten, welke ik met alle de burgers, met alle de ingesectenen, in een gemeenebest-regceering gemeen hebbe, gebieden het mij. — Alle regeeringen hebben een algemeen einde, en dat einde kan volstrekt niet anders wezen, dan de maatschappij en het volk gelukkig te maaken: — dus is de eerste plicht van alle regenten, aan wie het gezag in een gemeenebest door het volk is aanbetrouwd, hun geluk te behartigen en voortestaan: — hier uit vloeit, — alle regeeringen, welke van dat gewenscht einde afwijken, en 'er niet aan voldoen, zijn vergiftigt, of bedurven, en eischen de spoedigste verbetering en herstelling. Wat dunkt u, Ed. Mog. Heeren, is deeze grondstelling niet op onwrikbaare gronden gevest? Zoo jaa, dan is het immers de duurste plicht van elk regent, en dus van elk onzer, dit onderzoek ernstig voortnemen, of onze regeering en bestiering der zaaken aan dat geluk des volks, des vrijen volks, in haaren aart voldoet, of afwijkt van het geen, waartoe dezelve is ingericht, vooral sedert dat wij de Spaansche keetenen en alle willekeurige gezag verbreyseld hebben, op de trappen, waar langs de vrijheid is opgeklommen: voldoet dezelve niet, dan vermogen wij niet te berusten, zonder alle middelen aantewenden, welke de besten zijn ter voorkoming van alle die onheilen, welke wij of dadelijk bemerken, of in 't vervolg voorzien" 1).

De redevoeringen der patriotsche jonkers, de „ontzaglijke ouverture" van Capellen en de „uitgerekte raisonnementen" van Zuylen, hoeveel invloed ze, weldra gedrukt, op het volk mogen geoefend hebben, hadden in de Staten geen succès. Toen een jaar later een lid moest worden benoemd in de commissie, die in de zaak van Brest onderzoek zou doen, drongen zij, door anderen ondersteund, er te vergeefs op aan, dat niet een der afgevaardigden ter generaliteit zou worden aangewezen; een request van gelijke strekking, dat Capellen door de Zutphensche burgerij had laten indienen, werd niet aangenomen. Voor een scherp onderzoek waren ongetwijfeld wel meer leden geweest, indien zij, en te recht,

1) Jaarboeken 1783, blz. 20—33.

geen partijbedoelingen achter het voorstel hadden gezocht 1).

De strijd tegen Willem V kreeg in dezen tijd een ander karakter. Zijn aristocratische tegenstanders hadden zich tevreden gesteld, toen zij hem allen invloed ontnomen en hem geheel naar hun hand gezet hadden; onder leiding der pensionarissen ging men verder en tastte zijn rechten aan. Van der Capellen deed hieraan mee in zijn groote redevoering in December 1782 en wel in een zaak, die den Prins zeer ter harte ging, de militaire jurisdictie.

De rechtspraak over militairen had reeds vroeger tot veel oncenigheid aanleiding gegeven; de Hooge Krijgsraad was in stadhouderlooze tijden zelfs geheel verdwenen, maar Willem IV en Brunswijk hadden het gebied van den militairen rechter meer dan ooit uitgebreid 2) en Willem V wenschte het zoo te behouden. Bij de militaire rechtspraak toch moest de kapitein-generaal de vonnissen goedkeuren „et je regarde cela comme le plus beau fleuron de la couronne stadhouderienne”, schrijft Willem V 3). Het moet hem dus bijzonder onaangenaam zijn geweest, toen de heer van de Marsch, nog vóór zijn Holland-sche vrienden, naar zijn eigen uitdrukking „de militaire jurisdictie een trap op het hart gaf, dat zij naar haren asem hijgde” 4). Het beeld is niet fraai, maar ook niet onjuist, want een trap met de laars mocht het heeten. Het wanstaltig systema eener zoogenaamde militaire jurisdictie is als een verschansing, wa-achter de overheersching hare pijlen kan scherpen, om bij elke bekwame gelegenheid de geheiligdste voorrechten eens vrijen burgers de hartader af te schieten. Onze medeburgers ver-wachten de onherroepelijke afschaffing van den Hoogen Krijgs-raad, voor hen ruim zoo onverdraaglijk als de Bloedraad voor onze voorouders. Van de militaire rechtspraak moet alleen overblijven, wat voor de krijgstucht strikt noodig is.

Holland nam den 30sten April 1783 een besluit in dezen zin; de Hooge Krijgsraad werd afgeschaft en militairen zouden voortaan, zoowel in civiele als crimineele zaken, in het algemeen voor den gewonen rechter te recht staan. De andere provin-ciën volgden met resolutiën, die niet altijd zóó ver gingen; eindelijk was Gelderland het eenige geweest, dat den Krijgsraad

1) Hoe het met dit eindelooze onderzoek is gelooopen, zie Colenbrander I, blz. 252.

2) Zie b. v. Gedenkschriften van Hardenbroek I, blz. 255, 364, 450.

3) Aan Blitterswijk, 28 October 1781 (De Bas, blz. 66).

4) In een brief aan Capellen van de Poll, najaar 1782 (Archief Van der Capellen).

nog handhaafde. In December 1782 hadden de Staten, naar aanleiding der geruchtmakende zaak van den vaandrig De Witte, het advies van het Hof gevraagd. Het was te verwachten, dat een dergelijk college, waarin een sterke minderheid bovendien patriotsche sympathieën had, over de militaire rechtspraak niet goed te spreken zou zijn; en het advies, met de bijlagen 290 bladzijden groot, genoot de eer, door de patriotten met epitheta als „bondig, cordaat, mannelijk” bestempeld te worden. Op voorstel van het kwartier van Zutphen werd nu op den landdag in December 1783 de Hooge Krijgsraad ook door Gelderland afgeschaft, maar een propositie van Capellen, om de militaire rechtspraak te beperken tot hetgeen puur militair is, werd niet in behandeling genomen.

1 Mei 1784 werd een commissie benoemd om in overleg met het Hof en den kapitein-generaal een regeling voor de rechtspraak over het krijgsvolk te ontwerpen; inmiddels trad de resolutie van 1 Mei 1728 weer in werking, waarbij aan de krijgsraden de judicature werd overgelaten over zuiver militaire delicten en misdaden van den eenen militair tegen den anderen in de plaats van hun garnizoen 1). De commissie haastte zich niet; eerst 15 November 1786 bood zij een ontwerp-reglement aan, dat, ondanks de aanmerkingen van het Hof, door de Staten werd goedgekeurd. De militaire rechter kreeg de berechting van alle crimineele zaken, waarin geen burgerlijke personen betrokken waren. Civiele zaken zouden komen voor den burgerlijken rechter, behalve wanneer het gold buit, door de militairen behaald, quaesties over soldij en dergelijke, terwijl een paar gevallen facultatief werden gesteld. Meer dan over eenig ander reglement uit de laatste jaren kon Willem V over dit tevreden zijn.

Kwam de meerderheid der Staten van Gelderland langzaam achter Holland aan, de minderheid liep soms hard vooruit. Zoo met betrekking tot het verbond met Frankrijk. Wij zagen, hoe Capellen en anderen reeds in October 1781 daartoe een voorstel deden. Frankrijks steun konden de patriotten onmogelijk missen; van een verbond beloofden velen zich gouden bergen. Capellen van de Poll o.a. was er een groot voorstander van. De Hollandsche aristocraten wenschten slechts

1) Dezelfde bepalingen maakten de Staten van Zeeland, doch niet voorloopig (Vreede II, blz. 226—228); de Prins had een regeling gewenscht als het ontwerp van Van de Spiegel (t. a. p. blz. 105—158).

een handelsverdrag, omdat een volledige alliantie onzen staat dikwijls in oorlogen zou wikkelen, die ons niet aangingen. Ook Capellen van de Marsch helde tot dit gevoelen over. Maar voor allen was Frankrijk de groote vriend; van zijn welwillendheid, zijn onbaatzuchtigheid werd hoog opgegeven.

Aan de hooggespannen verwachtingen werd niet beantwoord; reeds op het eind van 1782 was er teleurstelling en onrust en dat werd er niet beter op, toen in 1783 Frankrijk niet verhinderde, dat ons zeer nadeelige vredesvoorwaarden werden opgelegd. Wel zocht men al de schande van dien vrede te doen neerkomen op de stadhouderlijke partij, die geen verbond met Frankrijk had willen sluiten, geen onbepaalde convooien toestaan enz., zooals de Geldersche patriotten verklaarden, toen zij in September 1783 tegen de vredesvoorwaarden stemden — wat zij veilig doen konden, want de aanneming er van was toch verzekerd. Maar inwendig waren zij woedend. Frankrijk is „onvergeeflijk traag en obstinaat, doch altoos onder den dekmantel van vrindschap en sinceriteit; het is een vervloekt volk,” schreef De Gijselaar in den zomer van 1783 1). Oordeelde hij, dat men Frankrijk „de les moet oplezen en het met harde sporen rijden,” men kon en durfde weinig anders dan de gevaren, waarin de partij, en dus ook Frankrijk, geraken zoude, met schrille kleuren afmalen; en Vergennes bleef uiterst karig en voorzichtig met zijn toezeggingen. Men wist niet, hoe men het had, en om aan die onzekerheid een eind te maken, wenschte Capellen van de Marsch, en ook De Gijselaar, een der hunnen naar Parijs te zenden. Dit verlangen was een der redenen, waarom Capellen een vergadering van patriotsche regenten voorsloeg; de andere was de begeerte om door onderling overleg meer eenheid in de actie in de verschillende gewesten te brengen.

De bijeenkomst had den 16den Augustus 1783 te Amsterdam plaats. Uit Gelderland waren er drie heeren Nyvenheim; Capellen was door ziekte van zijn zoon verhinderd. Tot de bezending naar Frankrijk werd besloten en op voorslag van den heer van de Poll aan Nyvenheim van Dorth, die toch naar Parijs ging, verzocht, naar de dispositiën der ministers te informeeren. Later wilde Nyvenheim, wellicht op aanraden van Capellen, een schriftelijke instructie hebben, doch de anderen vonden dat te gevaarlijk 2). Vergennes was met zijn komst

1) Bijlage 8.

2) Bijlage 9.

niet ingenomen en de heer van Dorth was ook de geschikte man niet; in zijn brieven dringt hij er op aan, dat Capellen van de Marsch zelf zal overkomen en beklagt zich over Capellen van de Poll, die, buiten hem om, een brief van zestien zijdjes aan Baron de Breteuil heeft geschreven, die hem te lang vond en daarom Calonne heeft laten lezen; in dien brief staat het tegengestelde van wat hij, Nyvenheim, zegt 1). De zaak zal wel zijn, dat Nyvenheim in last had over een handelsverdrag te spreken, terwijl Capellen van de Poll in zijn brieven aan Breteuil van 26 December 1783 en 11 Januari 1784 voor een verdedigend verbond ijvert. Volkomen vertrouwen verdient zijn bericht, dat de Fransche regeering gaarne zou zien, dat men haar een twintig millioen bezorgde 1). De leening slaagde, dank zij de moeite, die vele patriotten, o.a. ook Nyvenheim en Capellen, zich gaven.

De zending had geenerlei nut; Vergennes was allerminst geneigd aan den eersten den besten Gelderschen landedelman zijn bedoelingen te openbaren. Men had trouwens in Nederland ook niet op zijn inlichtingen gewacht. In Overijsel en Friesland regende het requesten voor een nauwe alliantie met onzen weldoener; in Gelderland ging men niet zoo ver, daar Capellen een voorstel in de Staten wilde laten voorafgaan en ook geen kans zag een genoegzaam aantal handteekeningen te verkrijgen 2). Hij stelde op den landdag in December 1783 voor, pogingen in het werk te stellen om Frankrijk tot een verbond van vriendschap te bewegen — verder te gaan achtte hij niet raadzaam — maar de meerderheid wilde er vooralsnog niet van weten.

Vooralsnog; want Willem V, die in October 1781 een verbond met Frankrijk de ruïne der Republiek achtte, verklaarde in het voorjaar van 1784, dat hij er zich niet tegen verzetten zou; de tactiek van nu meer dan drie jaren: zich niet verzetten! In de Staten-Generaal was de zaak ter sprake gebracht; de Hollandsche pensionarissen durfden eindelijk, nu zij wisten dat Frankrijk het hun niet kwalijk nemen zou, zich voor een volledig verbond uitspreken; Gelderland noch een der andere gewesten verzette zich en met algemeene stemmen

1) Brieven van Nyvenheim aan Capellen van de Marsch, Januari 1784. Tegelaar had Nyvenheim nog verzocht, den hertog de la Vauguyon om 40.000 gld. te manen, wat hij, begrijpelijker wijs, niet heel plezierig vond.

2) Brieven van en aan Van der Capellen van de Poll, blz. 712.

werd den 9den September 1784 een ontwerp van Vergennes goedgekeurd.

Zoo zagen de patriotten hun vurigsten wensch vervuld: de verbonden met Engeland maakten plaats voor een met Frankrijk. Het was een overwinning van beteekenis, doch waarover zij vooreerst nog niet verheugd konden zijn. Er was een zware wolk komen opzetten, die met oorlog dreigde en hen met de grootste zorg vervulde. Nadat Jozef II in November 1783 zijne minachting voor de Nederlandsche regeering op verregaand beleedigende wijze had getoond, kwam hij in Mei 1784 met een reeks ongegronde eischen voor den dag, waarvan de afstand van Maastricht de bekendste is; twee maanden later volgde wat men vreesde: de eisch tot opening der Schelde. Een oorlog te land kwam den pensionarissen zeer ongelegen; hoe licht kon een vijandelijke inval den invloed des Prinscn, pas vernietigd, weer herstellen. Tot toegeven waren zij eerst geneigd geweest, maar bij zulke onbillijke en onredelijke eischen was dat onmogelijk; dat Jozef II, ook een aanhanger der verlichte denkbeelden, de patriotsche stelling, dat overeenkomsten niet meer binden, als zij met het welzijn van het volk in strijd zijn, op verdragen tusschen twee staten toepaste, is hun misschien niet opgevallen. Van Frankrijk, onzen nieuwen bondgenoot, moest men niet te veel verwachten; Vergennes deed wat hij kon, om den Keizer tot matiging zijner eischen te brengen; maar in geen geval wilde hij om onzentwille het verbond, dat sinds 1756 tusschen Oostenrijk en Frankrijk bestond, verbreken; ja, opzettelijk wachtte hij met de onderteekening der Fransch-Nederlandsche alliantie, hoewel de Staten-Generaal daartoe reeds besloten hadden. Hoe ongaarne ook, de pensionarissen moesten tot uitbreiding der landmacht overgaan; verschillende korpsen, o.a. van den Rijngraaf van Salm, werden in dienst genomen.

In Gelderland wekte het vooruitzicht van een oorlog groote bezorgdheid. De provincie lag open voor elken inval; de fortificatiewerken waren vervallen; op de batterijen ontbrak dikwijls het geschut; de magazijnen waren niet van het noodige voorzien. De Staten stonden bereidwillig de aangevraagde gelden toe, zooals ook de Prins ried, die tot ernstigen tegenstand meer geneigd was dan de tegenpartij; maar daarmee kwam het gewest in geen beteren toestand. Bij herhaling klaagden zij, niet alleen over den slechten staat der defensie, maar ook over de onverschilligheid daaromtrent: half Januari

1785 waren nog hunne grenzen niet geïnspecteerd. Een plan om de ingezetenen te wapenen werd opgegeven, omdat de patriotten zich met partijbedoelingen er van meester maakten.

Konden de Hollandsche matadors tevreden zijn over de meegaandheid der Geldersche meerderheid, niet alzo over de oppositie. Capellen van de Marsch oordeelde in het najaar van 1784, dat „de zaak met den keizer zoo een ijselijke vaart niet zou noch kon hebben”; alvorens tot versterking over te gaan, zou hij de armee eerst willen completeeren en redresseeren, want „het lot van militairen, zoo officieren als gemeenen, was allerbeklagenswaardigst.” Toen de augmentatie ter sprake kwam, had hij een heele lijst van bezwaren; bezwaren, die meerendeels niet uit de lucht gegrepen waren; de kapitein-generaal en de Raad van State moesten harde woorden hooren. In de kwartieren van Nijmegen en Veluwe deden de Nyvenheims en Zuylens dezelve voorstellen. Slechts op één punt hadden zij succès.

De Hollandsche pensionarissen hadden voorgesteld het korps van den Rijngraaf van Salm op in het oog loopend voordeelige voorwaarden in dienst te nemen: de aanritsgelden en de soldij waren te hoog; na den vrede zou niet meer dan de helft worden afgedankt; de chef van het korps zou altijd genomen worden uit het rijngraaflijk huis van Salm. Zij stonden met den Rijngraaf in geheime verstandhouding en hoopten door hem een korps te verkrijgen, waarop zij te allen tijde rekenen konden. Van der Capellen vertrouwde den Rijngraaf niet 1), zijn verhouding tot de pensionarissen was hem niet onbekend, maar over dezen was hij niet best te spreken. In 1783 had hij voorgesteld, tweemaal per jaar vergaderingen van patriotsche regenten te houden; door den onwil van Holland was er in 1784 niets van gekomen, daar de driemannen de zaken liever onder elkander afdeden. Capellen viel nu, in een bij uitzondering zeer zaakrijk advies, de onbillijke bevoorrechting van het korps van Salm aan; het kwartier en de Staten gingen met hem mee en in de Staten-Generaal werden althans de twee laatste der bovengenoemde voorwaarden inderdaad gewijzigd.

Dat deze oppositie van de Geldersche patriotten tegen hun Hollandsche partijgenooten geen vergissing was 2), blijkt daar-

1) Bijlage 10.

2) Zooals Dr. Colenbrander meent (De Patriottentijd II, blz. 19).

uit, dat zij in Januari 1785 zich opnieuw verzetten en wel tegen de aanwerving van een korps lichte troepen van den kolonel Mattha, iets, waarover De Gijselaar zeer ontevreden was 1); en nog duidelijker uit wat drie maanden later gebeurde. Den 17den Maart nl. gelukte het den Hollanders in het Secretet Besogne een resolutie door te drijven (met vier stemmen), waarbij aan Jozef II zijn meeste eischen werden toegestaan; voor Maastricht zou men een convenabele som betalen. De afgevaardigde van Gelderland behoorde onder de voorstemmers, maar zijn houding werd op den landdag in April streng afgekeurd. Capellen zelf liet een ernstig en scherp protest tegen dit „lafhartig en schandelijk toegevend antwoord” aantekenen. Dit protest, rechtstreeks gericht tegen de pensionarissen, maakte sensatie; de Prins zei, dat hij het ditmaal met Capellen eens was; de matadors waren geweldig boos 2); Vergennes zelfs liet zijn ontevredenheid er over bekend maken 3); de meer democratische partij, verbitterd over den eigendunk en de heerschezucht der driemannen, juichte in het geheim en bewonderde Capellens cordaatheid 4). Jammer slechts, dat hij zich, bij een spoedig volgende reis naar Holland, liet overhalen, ter wille der goede zaak en het politiek systeem deze snaar niet meer te roeren. Toen na lang en schandelijk geknoei der pensionarissen een eerlooze vrede tot stand gekomen was, ondanks den tegenstand van Gelderland, Zeeland en Friesland, was Capellen nog steeds overtuigd, dat de Hollanders er grootendeels de schuld van droegen, maar de door hem geïnspireerde publieke schrijvers liet hij de oorzaken zoeken in de directie van den stadhouder 5)! Het partijbelang gold hem, als menigeen vóór en na hem, meer dan de waarheid.

Den 8sten November 1785 werd de vrede te Fontainebleau geteekend, den 10den daarop, eindelijk, het alliantie-trac-

1) Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 21 Januari 1785.

2) Bijlage II.

3) Colenbrander II, blz. 37. Capellen haastte zich niet, Vergennes te schrijven; althans 5 Juni had deze nog niets ontvangen (Markiezin de Champcennets aan Van der Capellen, 5 Juni 1785).

4) Blok, uit Leiden, schrijft 7 Mei 1785 aan Capellen, dat hij zijn „denkwijze en cordate manier van handelen admireert. Fraje conduite, waardoor onze luiden het vaderland in eene laagte dompelen, waartoe de Engelschgezinde factie niet is in staat geweest. Het systema is volmaakt dit: en chef te gouverneren, al was het over een bedorven land, even zo als dat des Stadhouders. Wier juk is dan groter en ondraaglijker?”

5) Bijlage 12.

taat. De bereidwilligheid tot dat verbond was in Gelderland aanmerkelijk geringer dan een jaar te voren; bewerkt door den Engelschen gezant, Harris, zou de meerderheid der Staten tegen de ratificatie hebben gestemd, indien niet de Prins, die zich niet openlijk tegen Frankrijk verzotten durfde, het tegendeel had geraden 1).

Eindelijk dan toch konden de patriotten juichen en hun vreugde openbaarde zich in roerende dichtstukken en feestelijke maaltijden. Men kent den fameusen maaltijd te Amsterdam; die te Arnhem was minder schitterend, doch nog talrijker; er waren een honderdtal personen bijeen. In andere steden van Gelderland bleef men niet achter. Hoe de blijdschap zich daarbij uitte, moge ons een klein dorpje leeren. Den 2den Maart 1786 kwamen ter viering van de alliantie de boeren van Oosterwolde (bij Elburg) in hun sociëteit „Tot nut der Boerenstand En 't heil van 't Vaderland" bijeen 2). Een aantal vaderlandsche conditiën werden, niet zonder gevoel, gedronken; vaderlandsche gezangen, gepaard met streelende muziek, veraangenaamden de ooren en harten; tranen van vreugde biggelden den ouden van dagen langs de wangen. Het geheele huis was geillumineerd en op wit geoliede papieren voor de ramen waren toepasselijke verzen geschreven, als: „Hoe knarst de bleeke nijd thans op haar zwarte tanden — Nu 't Lelierijk — Van Lodewijk — Aan Neerland zich verbind door sterke Vriendschapsbanden." Na een fraai dichtstuk en een vrijheidlievende aanspraak werd de plechtigheid met zeer fraaie vuurwerken besloten. Inderdaad, patriot te zijn was aangenaam evenzeer als nuttig, en streelend voor het gevoel van eigenwaarde: oordeelde niet de Politieke Kruier, dat der Oosterwoldsche boeren lofwaardige denkwijze den edelmoedigen bondgenoot niet minder genoeg zou geven dan aan welkenkende vaderlanders?

In het bovenstaande hebben wij aangewezen, welke houding de Staten van Gelderland aannamen ten opzichte der algemeene zaken. Tot 1786 toe was dat, na eenig tegenspartelen in het begin, die van toegeven, met den stroom meedrijven, juist als de Prins zelf deed. Met het jaar 1786 veranderde het. De Engelsche gezant had zijn agenten in Gelderland en

1) Harris, Diaries II, blz. 130.

2) Politieke Kruier n°. 326.

bereidde langzaam de vorming voor eener partij, die tot tegenstand bereid en in staat was; meer nog dan zijne pogingen werkte de toenemende onrust in de provincie, de steeds grooter wordende driestheid der patriotten uit; menig weifelaar keerde zich voor goed van hen af; zelfbehoud dreef tot doortastende maatregelen. Het is dus noodig, dat wij eerst de patriotsche beweging in de steden en op het platteland nagaan en ons daarmee wenden tot de provinciale en plaatselijke aangelegenheden.

HOOFDSTUK IV.

NIJMEGEN EN ARNHEM.

Uit Capellens groote redevoering in December 1782 was het duidelijk, dat hij en zijn vrienden van plan waren, de burgerij hare stem te doen verheffen. Inderdaad begint in denzelfden tijd de patriotsche beweging te Nijmegen en te Arnhem, iets later te Zutphen. In alle drie de hoofdsteden begon men met, niet altijd ongegronde, klachten over schending van oude rechten der gezworen gemeente en der burgerij. In Nijmegen bleef het daarbij; in Zutphen werd de poging om den magistraat naar zijn hand te zetten, consequent doorgezet; in Arnhem verliep zij, ten deele door slechte leiding, ten deele door bijzondere omstandigheden, in straatgevechten. In de beide laatstgenoemde steden was de groote meerderheid der bevolking patriotschgezind; dat de magistraat toch meester bleef, had hij alleen te danken aan het sterke garnizoen. In bijzonderheden is er zooveel verschil tusschen den gang van zaken in de eene en de andere stad, dat wij het best doen, ze elk afzonderlijk te behandelen.

Nijmegen, de grootste der drie hoofdsteden, zal ons niet lang ophouden. Tot groote ergernis der vurige patriotten „sliep” men er; geen aansporingen in courant of tijdschrift vermochten de stad uit dien slaap op te wekken. De bevolking was onverschillig of, erger nog, oranjegezind; van de gilden had er slechts één, het kramersgild, patriotsche neigingen. Verschillende oorzaken werkten daartoe samen.

De regeering was er betrekkelijk goed; een der invloedrijkste burgemeesters Jan Elias van Lynden, broeder van Willem van Lynden van Hemmen, was zeer geacht en bemind; later

schonk de stad hem een zilveren vaas en koelvat „uit ware hoogachting en dankbare erkentenis” 1). De raad deed alles wat mogelijk was om de rust te bewaren, en spaarde geen moeite — volgens den Politieken Kruier ook geen geld — om de menschen op zijn zijde te krijgen. „Gelijk de rust en stadswelvaren bij II. Ed. Gr. Achtb. tegen alles opweegt, gevoelen H. Ed. Gr. Achtb. ook geene grootere satisfactie, als dat hunne trouwhartige werkzaamheid en aanhoudende ijver door de goede burgers en ingezetenen met eene wederkeerige toegeneigdheid en vertrouwen steeds moge beantwoord worden” 2). Uit eigen beweging nam hij al spoedig misbruiken weg; in 1783 bv. werden geen vreemdelingen meer met stadsbedieningen begunstigd; bij tusschentijdsche vacaturen in den magistraat, in datzelfde jaar driemaal kort na elkander voorkomende, zond de raad een nominatie aan Willem V en liet niet, als vroeger, tegen het reglement van 1750 in, de vervulling geheel aan den stadhouder over 3). Toen men in Arnhem zooveel last had van de bezetting, wist de Nijmeegsche regeering het garnizoen rustig te houden, hoewel er „allerbafaamdste” troepen lagen; in October 1785 werd hun streng verboden, „oranjeteekenen” te dragen, die slechts konden dienen om patriotsche burgers te prikkelen en tot vechtpartijen aanleiding zouden geven. In Juli 1783 was een korporaal, die zich aan desorders op de burgerwacht schuldig gemaakt had en deswege gevangen zat, wel met een ernstige berisping en waarschuwing vrijgelaten, maar hij had, toen hetzelfde rot weer de wacht had, den burgermajoor in aller tegenwoordigheid zijn leedwezen over het gebeurde moeten uitdrukken 4).

1) Ik vermoed, dat het deze Van Lynden is (en niet zijn broeder Willem, zooals Vreede III, blz. 448 beweert), dien Baron de Loe in zijne *Recherches sur la vraie cause de nos troubles*, Munster 1789, bedoelt. In de Nederlandsche vertaling luidt het: Deugdzaam en braaf Burger! Regent, waardig om Burgers eener Republiek te besturen... Gij hebt het gesmeek niet met trotsheid verworpen; gij zaagt de tijden aan en kende de menschen; uwe zachtheid, uwe bedaardheid hebben de gemoederen gerust gesteld.... Ondertusschen sprak men toen niet van den Heer van Linden, dewijl hij zich vergenoegde met te zijn, 't geen anderen voorgaven te wezen.

2) Raadssignaat, 31 Mei 1783 (Stedelijk archief te Nijmegen).

3) Hij deed dit echter op uiterst beleefde wijze: de magistraat zond aan den stadhouder een eenvoudige kennisgeving van overlijden; deze, met wien er natuurlijk te voren over gesproken was, verzocht hem een dubbeltal te zenden en aan dit verzoek werd voldaan (Raadssignaten 1783, *passim*).

4) Raadssignaat, 30 Juli 1783.

Het ontbrak te Nijmegen bovendien aan bekwame leiders; Capellen van de Marsch was te ver weg, de Nyvenheims waren er niet geschikt voor. Ook het groot aantal Roomschen maakte menig gildebroeder huiverig zich bij de patriotten aan te sluiten. Bij het patriottisme hoorde nu eenmaal zekere verdraagzaamheid; toen de Roomsch-Katholieken te Nijmegen bij request verzochten, het burgerschap voor hen open te stellen, was het patriotsche kramersgild het eenige, dat geen adres daartegen inzond. Kregen de Roomschen het burgerschap, dan zouden de gilden voor hen toegankelijk zijn en menig Protestantsch ambachtsman groote schade lijden; het eigenbelang dreef dezen dus naar de behoudende prinsgezinde partij.

De komst van den Prins te Nijmegen (najaar 1786) deed aan de zaak der patriotten aldaar geen goed. Hij was heel beleefd, gaf veel aan de armen en de groote verteringen van het hof kwamen den winkeliers ten goede. Kortom, het was zooals een inzender in de Oprechte Nederlandsche Courant verzuchtte (20 Januari 1787): „wij zitten er hier maar geheel onder.”

Toch is er nog een zwakke poging van verzet gewaagd 1). Zij ging uit van de gezworen gemeente. Deze, in 1591 in de plaats gekomen der meesters van het St.-Nicolaasgilde, had minder invloed gehad dan de gemeente in andere steden, zooals Nijmegen over het geheel de meest aristocratische stad was uit Gelderland — en ook dit is voor het geringe aantal patriotten van beteekenis: er was minder democratische traditie dan in andere steden. In 1614 had zij van den magistraat verlof gekregen, om te vergaderen zonder zijn toestemming, na eenvoudige kennisgeving aan de burgemeesters van het onderwerp van beraadslaging; slechts indien dezen de zaken achtten „van bedenken te zijn,” vraagden zij eerst de toestemming van den raad. Maar in verloop van tijd was dit recht vervallen. In 1705 was het zonder beperking opnieuw verleend en in 1721 reeds weer ingetrokken; toen de gemeente echter had bewilligd, dat de raad voortaan uit twaalf, in plaats van zestien, leden zou bestaan (wat voor de regeerende personen voordeelig was), werd haar in 1729 toegestaan, óéns per maand te vergaderen, zonder voorafgaande kennisgeving. Zoo was het gebleven, tot de raad in 1752 het aantal vergaderingen tot twee in het jaar (een op 2 Januari en een in

1) Raadssignaten, 1783—1785. De stukken van 1783 en begin 1784 zijn gedrukt in den Courier van Europa I, n°. 97—101, enkele ook in de Jaarboeken.

Februari) terugbracht. Natuurlijk werd sinds dien tijd de gemeente in niets meer gekend; de magistraat hief en verpachtte belastingen, bezwaarde en vervreemde stadsgoederen zonder haar toestemming te vragen.

Den 2den Januari 1783 besloot de gezworen gemeente voortaan elke maand te vergaderen, maar de raad verbood het op grond, dat daartoe consent der burgemeesters noodig was. Een uitvoerig historisch betoog der gemeente bleef zonder gevolg. De magistraat stelde voor, dat gecommiteerden van beide zijden in overleg zouden treden; doch toen deze den 5den Augustus bijeenkwamen, bleek het, dat die van den magistraat alleen volmacht hadden om te handelen over de resolutie van 2 Januari, terwijl de afgevaardigden der gemeente, die resolutie voor afgedaan houdende, hun bezwaren en grieven ter tafel wilden brengen. De conferentie had geen voortgang.

De gemcenslieden, die den ganschen tijd maandelijks vergaderd hadden (ten huize van den woordhouder of voorzitter, daar de raad hun kamer op het stadhuis niet liet openen), besloten nu, hun grieven, de inbreuken op de rechten van burgerij en gemeente, bijeen te zamelen en bekend te maken. Dit vertoog verscheen in het begin van 1784, maar had niet de uitwerking, die er van verwacht werd. De burgerij ontving het met onverschilligheid; slechts het kramersgild bedankte de gemeente voor haar ijver 1). Den 11den Februari overhandigde deze de deductie aan den raad, die opnieuw gecommiteerden benoemde, om conferenties te houden met die der gemeente. De eerste zou 8 Maart plaats hebben, maar de woordhouder, Mr. Moorrees, was ziek geworden en daarom werden ze uitgesteld. De magistraat maakte er geen haast mee; ook de gemeente sprak er niet over, begon integendeel voor hare vergaderingen de toestemming van burgemeesters te vragen. Naar verhaald werd, had de raad het verzet gebroken door den zoon van een der leiders, een rechtsgeleerde (Mr. Moorrees?) een ambt te geven 2). Eerst 8 Juni 1785, toen de gemeente haar consent tot een leening van 24000 gld. weigerde, werd besloten de conferenties voort te zetten; doch bij dit besluit bleef het. En toen in Februari 1786 de stadhouder zestien

1) Politieke Kruier, n°. 224.

2) Vgl. Roukens' Autobiographische Aanteekeningen (Bijdr. en Meded. van Genre VI): Voor was aan 't hoofd [der gemcenslieden] J. Vermaesen, Moorrees quasi tegens speelde de mallenger [?] en had beloofd aen en was gewonnen door J. E. van Lynde.

nieuwe gemeenslieden benoemde — de helft van het geheele aantal — zal men wel gezorgd hebben personen te kiezen, die men vertrouwen kon.

De patriotsche ingezetenen van Nijmegen lieten niets van zich hooren vóór 1785. De oorlog met Jozef II dreigde; de magistraat klaagde over den uiterst vervallen toestand der veste; de Staten hadden tot wapening besloten. Een negentiental ingezetenen verzocht nu een exercitie-genootschap op te mogen richten, omdat het te groote moeite zou kosten de oefeningen der schutterij weer in train te brengen. De bedoeling is duidelijk: de schutterij, die in Nijmegen overwegend prinsgezind zou zijn, kon de patriotten niet dienen, wel een afzonderlijk genootschap. De magistraat zag niet tegen groote moeite op, besloot, nagenoeg ter zelfder tijd, dat de oefeningen der schutterij zouden hervat worden en noodigde tot deelneming uit, vertrouwend „van de trouwhartige welmeenendheid der goede burgeren en ingezetenen van deze stad (waarop H. Ed. Gr. Achtb. den meesten prijs stellen en zich ook in alle gevallen wenschen te mogen verlaten), dat zich niemand aan de wapenoefening zal willen onttrekken.” Op dienzelfden toon werden de onderteekenaars van het request, dat nu, volgens den magistraat, kwam te vervallen, verwittigd, „dat het H. Ed. Gr. Achtb. bijzonder aangenaam zou zijn, wanneer dezelve, verblijvende bij die edelmoedige sentimenten en loffelijken ijver, zich zouden willen voegen met hunne medeburgers.” Slechts weinigen meldden zich aan 1). Wel werden toen de oefeningen gehouden, maar de verbeteringen, die de patriotten noodzakelijk achtten, niet ingevoerd. Het zal wel niet lang geduurd hebben, dat zij weer in onbruik raakten.

Wij kunnen hiermede gevoegelijk van Nijmegen afscheid nemen; belangrijker is wat ons te Arnhem wacht.

Van de twaalf leden van den Arnheemschen magistraat was Goossen Geurt Bentinck, de landdrost, 's Prinsen „luitenant-stadhouder”. Bij benoemingen werd zijn advies gevraagd en gevolgd; hij hield den stadhouder op de hoogte van al wat er gebeurde; wie een betrekking wilde verkrijgen, die ter beschikking van den Prins stond, moest zorgen met Bentinck goede vrienden te zijn. Ongelukkig had de luitenant-stadhouder niet

1) 26 Januari 1785 werd besloten, op stadskosten 40 snaphanen met bajonetten te koopen (Raadssignaat).

de gave, personen te kiezen zooals hij ze noodig had; in de jaren na 1780 mocht hij zijn best doen geen patriotten in den raad te brengen 1), van degenen, die patriotsche sympathieën hadden (Van Hamel, Gaymans, Umbgrove, Tulleken), was er één, Tulleken, nog in 1783 op zijn aanbeveling benoemd; anderen misten geheel en al de noodige flinkheid. Het meest viel staat te maken op Mr. Hendrik Brantsen, een lid der zeer invloedrijke familie van dien naam. Zijn neef Gerard, een patriot, die eerst in hooge gunst stond bij het hof, werd in den zomer van 1782 tot gezant te Parijs benoemd, maar bleef schepen van Arnhem; diens broeder D. W. A. Brantsen was tot raad in het Hof benoemd, in strijd met de bestaande voorschriften, daar zijn zwager Engelen lid was; zijn oom, een meer dan tachtigjarig grijsaard, werd toen — een nieuwigheid, waartoe Willem V slechts schoorvoetend overging — raad ad audiendum. Een andere Brantsen was secretaris der stad; een broeder van Hendrik schepen te Nijmegen.

Bij de acht en veertig gemeenslieden vallen twee groepen te onderscheiden. Een deel behoorde tot de patricische familiën; hun plaats in de gezworen gemeente verwisselden zij dikwijls met een zetel in de vroedschap; zoo treffen wij in dezen tijd aan Mr. G. Umbgrove, Mr. J. E. Tulleken, Mr. J. A. Bouricius, Mr. J. E. T. Grothe, Mr. H. Engelen. Een ander deel bestond uit winkeliers en ambachtslieden; natuurlijk ontbrak ook de tusschenschakel niet. De leiding berustte, althans nu, bij cenige advocaten. Zes gemeenslieden stonden als gildemeesters aan het hoofd der gilden; jaarlijks traden er drie af. De magistraat benoemde hen uit een dubbeltal door de gemeente aangeboden.

De gezworen gemeente, van 1547 dagteekenend, werd in den beginne in alle „zware zaken” gekend, maar de magistraat was er steeds op uit haar rechten te verkorten. Onder Willem III werden zelfs geen vergaderingen gehouden. In 1705 en 1707 had de gemeente reglementen weten door te drijven, waarbij haar bevoegdheden hersteld, ja nog uitgebreid werden, doch deze werden slechts tot 1717 onderhouden. Pogingen in 1752 om het verloren aanzien te herwinnen, mislukten; de gemeente was tot een staat van volkomen onbeduidendheid vervallen. Haar consent in de middelen werd nog gevraagd, omdat het

1) Ik flatteere mij nu (Van Ruyven had den eed als schepen gedaan) een stem meer sal hebben in den raadt, immers sijn sijn beloften aan mij allervoldoenents. Bentinck aan den Prins, 7 Februari 1784.

nooit geweigerd werd; zij was vertegenwoordigd bij de rekening en verantwoording van den stadsrentmeester en bij de verpachting der stadsmiddelen — ziedaar alles. In de jaren vóór 1782 vindt men in hare resolutieboeken soms voor vijf, zes vergaderingen achter elkaar alleen aangeteekend het ééne woord: nihil. Maar een tijd van meer werkzaamheid brak aan. Van 1764 tot 1782 beslaan de resolutieboeken totaal 140 bladzijden; van 5 Mei 1783 tot 9 Maart 1784 alleen 540 bladzijden. In het begin van 1783 vergaderde zij bijna elken dag.

In het najaar van 1782 had Capellen van de Poll de Overijselsche burgerijen aan het requestreeren gezet; Capellen van de Marsch, bijgestaan door de Zuylens, moest nu de Arnhemmers in beweging brengen. Hij vond in de gemeente een man, zooals hij noodig had: een advocaat, vaardig met de pen, voldoende thuis in oude reglementen, ijverig patriot en propagandist, Mr. Hendrik Schievelberg Bekking 1), controleur der convooien en licenten van wege de admiraliteit van Amsterdam. Tegenstander van geweld, is hij in 1784 en later van ontrouw aan zijn beginselen verdacht, maar geheel ten onrechte.

Aanleiding tot het optreden der gezworen gemeente gaf het overlijden van den schepen Van der Hoop (29 November 1782). Volgens het regeeringsreglement moest de magistraat den stadhouder dus een dubbeltal aanbieden, doch evenals in de andere steden was dit reeds lang in onbruik geraakt. Ook nu gaf de magistraat eenvoudig kennis van het overlijden. Onmiddellijk daarop (2 December) vergadert de gemeente, Schievelberg Bekking stelt een adres op en 4 December bieden de gildemeesters dit den magistraat aan. De gemeente verzoekt niet alleen een nominatie te formeeren, maar treedt terstond op met de pretensie het tweede college der regeering uit te maken, spreekt van vele overtredingen van stadsprivilegiën, beroept zich op het reglement van 1707, ja kan het reglement van 1750 „in al zijn deelen en leden niet voor wettig houden en erkennen.” Dat was een ander begin dan te Nijmegen. Laatstgenoemde uitdrukking durfde men echter toch niet behouden; kort hierna verklaarde de gemeente het reglement altijd te zullen handhaven: „gemelde periode was bij inadverentie of kwade informatie in die missive ingeslopen.”

De houding van den magistraat is van den beginne aan

1) De slegte knaap Bekking heeft de rust bij ons gestoort. Bentinck aan den Prins, 6 December 1782.

slap; zij laten zich met geen woord over het adres uit, maar zenden een afschrift aan Willem V. Als deze antwoordt, dat zij maar een nominatie van gequalificeerde personen voor de vacante plaatsen (nog een tweede schepen, G. Tulleken, was ondertusschen gestorven) mochten inzenden, voldoen zij hieraan en de stadhouder benoemt daaruit Dr. Hoff en Mr. R. Tulleken, beiden door hem aan den magistraat aanbevolen 1), volgens de gemeente beiden ongequalificeerd.

Onder de hand deed Bentinck wat hij kon om de gemeente van haar plannen af te brengen 2). In haar vergadering van 4 December 1782 had zij een commissie benoemd (de zes gildemeesters, Bekking, Bouricius, J. E. Tulleken en Engelen) om de geomitteerde voorrechten bijeen te zamelen. Door Bentinck en Hoff bewerkt, stelde een der gildemeesters voor, die opdracht in te trekken, maar de meerderheid bleef standvastig. Toen Bekkings memorie werd ingeleverd en vermoedelijk gematigder bleek dan men verwacht had, werd zij eenparig goedgekeurd.

Het was een lijvig stuk, dat 17 Januari 1783 den magistraat werd aangeboden, zonder de bijlagen 94 bladzijden beslaande in het commissie- en politieboek der stad. Er wordt een zeer moeilijke quaestie in behandeld: welke is de bevoegdheid der gezworen gemeente? Er waren zooveel besluiten daaromtrent, men kon op zooveel verschillende precedenten wijzen, dat de vraag niet met de noodige zekerheid te beantwoorden was. De gemeente zelf echter gaf dat niet toe: zij „toonon zonneklaar” en „maken paalvast”, dat het reglement van 1707 (waarbij, zooals wij weten, haar uitgebreide rechten waren toegekend), voorzoover het niet door dat van 1750 is gewijzigd, de eenige regel en grondwet is voor Arnhem. Het reglement van 1707 was nooit afgeschaft; het bezwaar, dat het in een rumoerigen tijd ontstaan was, gold in nog sterker mate voor dat van 1750; rechten en vrijheden verjaren niet, alhoewel een tijd niet in acht genomen; en het reglement van 1750 wijst zelf op dat van 1707 in de bepaling, dat subalterne

1) Het is mij zeer aangenaem, dat UHWG. heeft konnen reussereen, om de twee gerecommandeerde persoonen op de nominatie te krijgen. Willem V aan Bentinck, 14 Januari 1783.

2) Wij zijn bezig een scheuring in de gemeente te maken. Bentinck aan den Prins, 18 December 1782. En zoo meermalen, b. v. 29 Januari 1783: Ik ben onophoudentlijk bezig, om hem (Bekking) soo veele menschen af te trekken als mogelijk is.

bedieningen zullen worden begeven door degenen, die daartoe van ouds bevoegd zijn geweest.

De regeering was niet geneigd deze stelling toe te geven. Het reglement van 1707 was een overeenkomst tusschen de gemeente en den toenmaligen magistraat; deze magistraat alléén werd er door gebonden; in elk geval was het niet langer van kracht dan 1717, toen de triënnale regeering werd afgeschaft. De gemeente en de burgerij hebben het ook zoo begrepen, want zij hebben meermalen tegen de bepalingen gehandeld. Het reglement van 1750 bepaalt, dat magistraat en gemeente zoodanig gezag zullen hebben, als waarvan ieder college op dien tijd jousseerende was; laat de gemeente nu maar eens aantonen, dat zij toen de rechten had, die het reglement van 1707 haar toekent.

Een jaar later kwam Mr. Berck, een bekwaam advocaat, aan wien de gemeente een onderzoek naar hare rechten opgedragen had, in een voor dien tijd bijzonder bondig advies, op deze redeneering van den magistraat terug. De eerste opmerking kon hij gemakkelijk weerleggen; meer moeite had hij met de tweede: heeft de meerderheid van de gemeente ongequalificeerde personen op de nominatie gebracht, dan had de magistraat die nog niet mogen benoemen; dus, zegt hij, draagt de magistraat toch de schuld van de overtreding van het reglement. Het reglement van 1750 zegt, dat magistraat en gemeente zullen hebben „zoodanig gezag en autoriteit, als haar respectieve is competeerende en daarvan zij jousseeren;” in het Geldersch recht heeft en meermalen de beteekenis van of, wat hij met enkele voorbeelden staft; wat men het hier zoo op, dan is de gemeente in het gelijk gesteld. Mr. Berck oordeelde, dat de punten in quaestie door een rechterlijke beslissing van het Hof moesten geterminced worden 1). De magistraat heeft daar nooit aan gewild; hij meende, dat de toestand, zooals die nu tientallen van jaren bestaan had, juist daardoor wettig geworden was. Natuurlijk oefende zijn aristocratische gezindheid op deze beschouwing grooten invloed uit.

Nu wij het standpunt van beide partijen kennen, is het niet noodig, de klachten der gemeente elk afzonderlijk na te gaan. Eenige schepenen en gemeenslieden waren niet gequalificeerd; stadsposten werden niet gegeven aan burgers, maar aan knechts,

1) Advijs op drie vragen door de gezworen gemeente der stad Arnhem voorgesteld, blz. 88.

meest allen vreemdelingen; voor vele benoemingen werd de nominatie der gemeente niet gevraagd; zonder haar consent werden petitiën toegestaan, stadsgoederen verkocht, gelden uitgegeven. De magistraat ging de klachten, uit het reglement van 1707 voortspruitende, met stilzwijgen voorbij; dat zijn de drie laatste, dus de gegrondste en die de burgerij het meest interesseerden. De qualificatie der schepenen verdedigde hij, de een met meer, de ander met minder succès; dat hij zelf niet altijd overtuigd was van hetgeen hij beweerde, blijkt wel hieruit, dat Bentinck, een der opstellers van dit vertoog, waarin de qualificatie van Mr. Pronck, zoo goed en kwaad als het gaat, verdedigd wordt, later van dezen aan Willem V schrijft (23 Januari 1785): „volgens den klaaren letter van 't reglement is hij niet gequalificeert.”

De gemeente won, na dit op alle punten afwijzend antwoord, het advies van Mr. Berck in, die een minnelijke schikking aanried 1); daarop stelde zij voor, dat gecommiteerden van weerszijden in conferentie zouden treden en toen dit geweigerd werd, dat de beslissing van het Hof zou worden ingeroepen; bij verdere weigering zou zij haar consent aan alle aangevraagde middelen onthouden. De magistraat had liever met de gildemeesters te doen, waarmede hij steeds handelde, dan met gecommiteerden, waarbij ook Bekking wel zou zijn, doch gaf ten slotte in zooverre toe, dat hij met gildemeesters en gecommiteerden in overleg wilde treden. In het najaar hadden deze besprekingen plaats, welke tot nieuwe twisten aanleiding gaven en door den magistraat, die zich beleedigd achtte, werden afgebroken.

De gemeente, die op zoodanige wijze voor de rechten der burgerij in de bres sprong, had niet verzuimd den burgers daarvan kennis te geven: de memorie van 17 Januari was reeds gedrukt, vóór nog het antwoord van den magistraat was ingekomen. Gilden en schutterij hadden dankadressen gezonden en de gemeente op het sterkst gelast voort te gaan. Aldus aangespoord zetten de gemeenslieden met ijver hun naspeuringen voort om overtredingen der stadsprivilegiën te

1) Resolutieboeken der gezworen gemeente, 17 Maart 1783 (Oud-archief der gemeente Arnhem). Met de commissie- en politieboeken van Arnhem zijn deze de voornaamste bronnen voor dit hoofdstuk; slechts bij uitzondering zal ik er naar verwijzen. De meeste resolutiën der gemeente zijn in druk uitgegeven; een heele verzameling bevindt zich o. a. ter Gemeente-bibliotheek te Rotterdam. Enkele zijn in de Jaarboeken opgenomen.

ontdekken, en niet altijd gingen zij daarbij met waardigheid en voorzichtigheid te werk.

Met het jaar 1783 werd overal in den lande de zucht tot den wapenhandel levendig; in Januari werd het eerste vrijkorps, te Dordrecht, opgericht. In de Geldersche steden had men de wapening der burgerij meer dan elders noodig; tegen de sterke garnizoenen kon men niets beginnen zonder een goed geoefende „burgermilitie” 1). Compagnieën buiten de schutterij om waren in Gelderland verboden; men had ze te Arnhem ook niet noodig, daar op de overgrootte meerderheid der schutters te vertrouwen viel. De exercitiën waren echter onherdenkelijke jaren buiten gebruik geweest en om ze te hervatten had men de toestemming van den magistraat noodig. Zes schepenen stonden als kolonel aan het hoofd der zes compagnieën, maar zij lieten alles over aan de hoplieden en verdere officieren, die samen den „burgerkrijgsraad” vormden. Eenige officieren spraken den magistraat over de oefeningen, maar lang voor zij toestemming hadden, waren de burgers al begonnen (begin 1783). De raad liet het toe, hopende dat de liefhebberij er wel af zou gaan 2). Toen die integendeel steeds grooter werd, gaf hij den 27sten Mei zijn toestemming onder zeer beperkende voorwaarden: de oefeningen, tweemaal per week te houden, mochten slechts vier of vijf weken duren; de schutters moesten bijeenkomen op een plaats buiten de stad; slechts bij de afvuring (de laatste exercitie) mochten zij op de Koornmarkt samenkomen en dan ook de vaandels met slaande trommen thuisbrengen. Terstond kwam de burgerkrijgsraad weer en zei, dat de schutters in de stad wilden bijeenkomen; de officieren „zagen geen apparentie om hen daarvan te wederhouden” en declareerden „namens de burgerij hunne intentie om bij compagnieën uit en in de stad te marcheeren.” De magistraat was zwak genoeg, na dit declaratoir

1) Dat men werkelijk voorhad, de schutters, zoo noodig, tegen het krijgsvolk te gebruiken, blijkt uit Brieven van en aan Van der Capellen van de Poll, blz. 558: Te Arnhem schieten ze met de kogel en telkens raak. 500 van die geresolveerde gasten zeggen daar, dat zij wel eens een kansje met een gelijk getal der best gedisciplineerde troupes zouden willen wagen (Brief van 25 Maart 1783).

Een brief van Willem V aan Bentinck van 28 Februari 1783 bewijst, dat sommigen de Arnhemsche zaken toen reeds zeer ernstig inzagen: Ik verzoeker UHWG. alles aan te wenden, om een bloetbat voor te koomen.

2) De burgerije exerceert nog dagelijks, tegen men haar toelaat, 't sal haar van selfs wel verveelen. Bentinck aan den Prins, 15 Maart 1783.

zijn toestemming, die eigenlijk niet meer gevraagd werd, te verleen; de Arnhemmers wisten voortaan, wat zij doen moesten om hun zin door te drijven.

De toegestane vier of vijf weken werden stilzwijgend tot een zevental gerektd; 21 Juli vuurde de burgerij af 1). Dit geschiedde met groote plechtigheid. Een verbazende menigte was samengestroomd; Capellen van de Marsch, vele Zutphenaars, twee leden van het Deventersche vrijkorps, Van der Kemp en Vreede uit Leiden waren er voor overgekomen. Onder luide toejuichingen werden de manoeuvres uitgevoerd; daarop begaf zich het gansche korps, met groene takken versierd, naar een ruime tent, waar vele aanzienlijke dames en heeren, o. a. burgemeester Umbgrove, hen wachtten; wijn werd aangeboden en vele vaderlandsche condities ingesteld. Capellen van de Marsch was een der helden van den dag; „elk stelde zijn geluk in dien edelen ridder te zien en te spreken.” De vreugde werd alleen gestoord, doordien de militairen bij de poort de honneurs niet brachten aan de vaandels.

Spoediger dan zij dacht zou de schutterij in de gelegenheid zijn hare wapenen te gebruiken.

Den 8sten Februari 1782 was den Joodschen koopman David Abraham Meyer (vader van den rechtsgeleerde Jonas Daniël Meyer) toegestaan, het terrein van het kerkhof aan de noordzijde der Groote Kerk bij zijn huis 2) te trekken en tot een plaats of bassecour in te richten. De stad had buiten de Velperpoort een terrein ter berging van asch en vuilnis; een deel daarvan werd tot begraafplaats ingericht, daar in de kerken en op het St.-Janskerkhof geen voldoende ruimte was. De burgerij was over den afstand van het oude kerkhof misnoegd, vooral omdat, volgens de geruchten, dit bewerkt was door een magistraatspersoon, die aan Meyer veel geld schuldig was. Van het nieuwe kerkhof was niemand gediend. Den grond om de kerk beschouwde men als „eenigermate heilig”; begraafplaatsen buiten de steden waren nog een nieuwigheid. In 1779 had een domeinraad van den Prins, A. Perrenot, de eerste in ons land aangelegd aan het einde van den Scheveningschen weg; in 1781 was Zuilen aan de Vecht gevolgd. De eerste stad in Gelderland, welke er een bezat (die te Arnhem, welke niet gebruikt is, niet medegerekend) was Tiel,

1) Zuid-Hollandsche Courant, 30 Juli 1783; Jaarboeken 1783, blz. 1059.

2) Tegenwoordig de vischmarkt.

waar de heer Van Leeuwen er in 1786 een stichtte, die door den magistraat in bescherming genomen en voor alle ingezetenen opengesteld werd.

In Juli 1783 werd Arnhem door den rooden loop of dysenterie bezocht. De magistraat deed wat hij kon, om de verbreiding der ziekte tegen te gaan, gaf voorschriften voor dokters en apothekers, stelde voor behoeftige patiënten gratis medicijnen beschikbaar en besloot de ingezetenen te vermanen van de nieuwe begraafplaats gebruik te maken, „om onder Gods zegen de besmetting tegen te gaan en alle oorzaken van een kwade lucht in de stad voor te komen”; binnen de vier en twintig uren moesten de lijken, met alle kleeren aan, begraven worden. Prijzenswaardige bepalingen en die met de beste bedoelingen gemaakt werden, maar onverklaarbaar onvoorzichtig mocht het heeten, dat de magistraat er bijvoegde, dat „diaconie-dooden” buiten de Velperpoort moesten begraven worden. Het was alsof hij den tegenzin, vooral van het geringere volk, tegen deze begraafplaats niet konde en niet wist, dat velen in Arnhem gaarne opstootjes zagen, om in troebel water te kunnen vischen. Nauwelijks was, Zaterdag 2 Augustus, de resolutie afgekondigd, of het volk begon te morren, liep te hoop, ging naar Schievelberg Bekking en vroeg, wat zij doen moesten 1). Zondag morgen om elf uur vergaderde de gemeente met den magistraat samen op het stadhuis en verzocht intrekking van het tweede deel der publicatie, dat betreffende de diaconie-dooden; een groote menigte, door Bekking daar bescheiden 2), wachtte op de Groote Markt den uitslag der beraadslaging af. Het garnizoen was in de wapenen gekomen, de kommandant Van Quadt bezette het stadhuis en liet een detachement cavalerie opzitten. Om half drie verliet de gemeente het stadhuis en deelde mee, dat de resolutie gehandhaafd bleef. De menigte stond geroed „als woedende menschen aan te vallen,” maar toen de magistraat het aanbod van den burgerkrijgsraad had aangenomen en een compagnie schutters in de plaats der soldaten was gekomen, bedaarde de opwinding en het volk trok

1) Voor deze opstootjes zie Jaarboeken 1783, blz. 1325 vlg., en Politieken Kruier n°. 61. Een paar pamfletten er over, die mij in handen kwamen, zijn voor de kennis der feiten van niet de minste beteekenis.

2) Bekking en twee officieren hadden gezegd, dat zij (eenige gedetineerden) moesten maken, dat er een hoop volk op de Markt kwam, al was het duizend man. Verklaring van Van Hamme voor het Hof (Verhooren der gedetineerden na Augustus 1784, Rijksarchief te Arnhem).

af. 's Avonds en 's nachts werden bij verscheidene leden van den magistraat de glazen ingeworpen.

Dienzelfden Zondagavond werd het kerkhof voor de eerste en eenige maal gebruikt. Van Quadt liet er onder sterk militair geleide het lijk eener sergeantsvrouw heen brengen. Den geheelen nacht en volgenden morgen bleven er schildwachten geposteerd.

's Maandags was de magistraat reeds om half acht bijeen; wat later ook de gemeente en burgerkrijgsraad. Ondanks het verzet der schepenen Brantsen en Schimmelpenninck van der Oye (Bentinck was afwezig) werd besloten het tweede deel der resolutie in te trekken en de toezegging werd gegeven, dat het plein om de Groote Kerk tot begraafplaats zou worden ingericht; een toezegging, waarmede de burgerij, die het oude kerkhof terug wilde hebben, niet tevreden was. De magistraat hoopte, dat nu de rust zou hersteld zijn, maar het grauw ware niet voldaan geweest, als het zoo was afgelopen. Een hoop gepeupel liep naar het nieuwe kerkhof, groef het lijk op; acht kerels zetten de kist op hun schouders, acht anderen plaatsten zich met blanke sabels er voor, en zoo ging het, schreeuwend en juichend, de burgerwacht voorbij (die het geweer presenteerde!) naar de St.-Janskerk, waar het lijk in een graf van den heer Van Ommeren geplaatst werd, die dat daartoe had aangeboden. Terug naar den Velperweg; de muur van het kerkhof werd omvergehaald, de hekken in triomf door de stad gedragen. De schutterij noch de bezetting stak een vinger uit om het tumult tegen te gaan.

De magistraat had geenerlei gezag, had geen eigen wil meer. 5 Augustus verspreidde zich het, ongegrond, gerucht, dat een regiment krijgsvolk uit Nijmegen in aantocht was; met zijn voorkennis werden de uitdrijvers uit de Rijnbrug genomen en de veerponten in de buurt overgehaald. 6 Augustus vervoegden zich de gemeente en de burgerkrijgsraad ten stadhuize en eischten binnen vier en twintig uur een besluit omtrent de zaken, die zij voorstelden. Dezelfde mannen, die eenige maanden geleden hooghartig elke verbetering geweigerd hadden, zeiden nu bereidwillig toe, dat de vacante stadsposten zouden gegeven worden aan ingezetenen, die minstens drie jaar burger waren; het terrein van Meyer — die het, uit vrees voor mishandeling, wel wilde afstaan — zou weer tot kerkhof gemaakt worden. Toen 9 Augustus de krijgsraad verzocht de exercitiën te mogen hervatten, werd ook dit toegestaan.

De Prins zond zijn adjudant, generaal-majoor Van Dopff, om een onderzoek naar het voorgevallene in te stellen; hij had eenige patenten bij zich, om daarvan desnoods, in overleg met Bentinck, gebruik te maken. Met dezen had hij den 13den een lange conferentie, den volgenden dag gevolgd door een met Bentinck, burgemeester Brantsen en den kommandant Van Quadt, in de herberg Ter Let, twee uur van Arnhem. Zij kenden maar twee middelen, waarvan iets goeds te wachten was: òf de meerderheid van den magistraat moest om meer militie verzoeken òf er moest een buitengewone landdag bijeenkomen 1). Men besloot tot het laatste. Het gaf in het kwartier van Veluwe een stormachtige vergadering. Oldenaller maakte het zoo grof, dat Bentinck de zitting ophief en voldoening eischte over de hem aangedane beledigingen 2). Den burggraaf gelukte het, den twist bij te leggen, en ondanks den tegenstand van Arnhem en de patriotsche ridders werd tot een nadrukkelijke publicatie tegen sediticuse bewegingen besloten. Zij diende niet om de gemoederen te kalmeeren; de onrust in de stad duurde voort. De magistraat bleef onder den indruk van den angst der eerste Augustusdagen; vooral de president-burgemeester Van Hamel was een vreesachtig en besluiteloos man 3).

Al spoedig was iets nieuws gevonden, dat de burgerij en de gemeente kon bezig houden: de jacht op de Veluwe.

Over het jachtrecht was heel wat twist geweest. Oorspronkelijk het eigendom van den hertog, die het aan sommige edellieden had gegeven, beweerde later de adel in het uitsluitend bezit er van te zijn. Bij het plakkaat van Willem III in 1675 was de jacht aan de burgers verboden; de steden der Veluwe hadden wel in het volgend jaar een deductie ingediend, waarin zij beweerden tot de jacht gerechtigd te zijn, omdat zij van ouds het recht hadden en omdat onder de Republiek de steden de helft der souvereiniteit bezaten en haar dus de helft van alle regaliën, ook van de jacht, toekwam; maar de stadhouder had in 1677 geantwoord, dat hij de steden

1) Bentinck aan Willem V, 15 Augustus 1783.

2) Bijlage 13 (vgl. blz. 66).

3) Je ne puis encore alterer mon jugement sur la conduite de Monsieur van Hamel, qui me paroît uniquement guidée par la peur et l'irrésolution, qui ont constitué son caractere de tout tems. W. van Lynden aan den Prins, 19 Augustus 1783.

niet gequalificeerd bevonden had en haar dus de uitoefening van de jacht verbood. Tijdens het tweede stadhouderloos tijdvak echter werd, met goedvinden der ridderschap, aan de burgers van Arnhem en een paar andere steden het recht toegekend om op de geheele Veluwe te jagen.

Toen Willem IV tot erfstadhouder benoemd was, stond te vreezen, dat het jachtrecht weer aan de burgers zou ontnomen worden; de Arnheemsche regeering wees hem daarom in hare memorie van 1748 er op, dat een al te nauwe beperking van de tot de jacht gerechtigden door het vermenigvuldigen van het wild kwade gevolgen zou hebben voor de landlieden. Vermoedelijk is zij wel tevreden geweest met het plakkaat van 1750: riddermatigen, regenten, raden in het Hof enz. mochten jagen in de geheele provincie; burgers, die 25 gld. in de verponding betaalden, in hun kwartier, de overige burgers alleen in het schependom hunner stad. Het jachtgericht op de Veluwe werd hersteld. De bewoners van het platteland misten het jachtrecht geheel en al; door tal van hinderlijke bepalingen werd het hun lastig gemaakt; zoo moesten b. v. alle honden ten platten lande in den jachtijd een grooten slependen bengel (knuppel) aan den hals dragen. Het plakkaat van 1770 was grootendeels een herhaling van dat van 1750.

Voor al de Veluwe was een uitstekend jachtterrein, waar toen nog vossen, wolven en wilde katten werden gevonden. Herhaaldelijk werd door de landlieden geklaagd over de schade, die vooral herten en konijnen aanrichtten 1). Het kwartier verzocht in 1779 de premies op wolven, vossen, wilde katten en otters te verlagen; in 1778 was er meer dan 3000 gld. voor betaald, voor 1431 bunzingen nog 858 gld. en voor 614 valken en stootvogels 184 gld. 2). Willem V was van goeden wille 3),

1) In een brief van 3 Augustus 1784 aan Willem V spreekt ook W. van Lynden over „les dommages enormes que les propriétaires et les habitans essuient tous les ans dans beaucoup d'endroits de la Veluwe, et qui ruinent et decouragent le paisan.”

2) Recessen van het kwartier van Veluwe, 1779. Voor een rekelwolf werd betaald 50 gld., een moerwolf 60 gld., een jongen wolf 15 gld.; voor een vos 3, 6 of 1,5 gld., een wilde kat 3 gld. enz.

3) Ik verzoek UHWG. mij te willen informeeren, of eenig middel weet aan de hand te geeven, om de klagten van de ingezetenen van Veluwe omtrent de herten te gemoed te komen, wijl niets mij aangenamer is dan hun geluk te bevorderen. Willem V aan Bentinck, 17 December 1782. En aan denzelfde, 6 Juli 1784: Mijn verlangen is in deezen (de jacht) het meeste genoegen te geeven en de waere belangens van de goede ingezetenen zoo veel doenlijk te bevorderen.

maar dat was niet voldoende om den toestand te verbeteren. Waren zijn raadslieden wat meer vooruitziend geweest, dan hadden zij hem ook voor de Veluwe een regeling aangeraden, als 26 Augustus 1783 „bij provisie” door de Staten van Zutphen, met machtiging van den stadhouder, voor de Graafschap werd vastgesteld en waardoor en de landlieden gebaat en de burgers tevreden gesteld werden: evenals in 1734 kregen de burgers der steden het jachtrecht zonder beperkende bepalingen; ingezetenen ten platten lande — eerste bescheiden stap in een nieuwe richting — die 75 gld. in de verponding betaalden, mochten jagen in het ambt, waarin zij woonden.

Dit plakkaat was een aansporing te meer voor de Arnhemmers om hun oud recht te doen gelden. Zij wisten bij ondervinding, hoe zij wat van den magistraat gedaan konden krijgen; misschien gelukte het hun zóó ook bij den stadhouder. 12 September zonden 287 burgers een verzoekschrift aan den magistraat, waarin zij hun recht op de Veluwsche jacht handhaafden en verklaarden, dat zij voornemens waren, met den aanvang van het jachtseizoen de jacht door het geheele kwartier uit te oefenen. De raad, nog niet bekomen van den schrik van 3 Augustus, zond het request eenvoudig aan den Prins. Deze antwoordde zachtzinnig genoeg, maar merkte toch op, dat een landswet geenszins door een eigenwillig besluit van eenige personen mag geïnfingeerd worden. Aan hun bedreiging gaven de requestanten nog geen gevolg, maar 10 October vervogde zich de gemeente bij den magistraat: er was eenige beweging onder de burgerij; velen verklaarden, niet langer dan drie weken te zullen wachten met de jacht; het recht der burgers kon hun noch door Zijne Hoogheid, noch door de Staten ontnomen worden. Deze nieuwe verklaring, ernstiger omdat zij door een officiëel college werd afgelegd, werd op verzoek van den stadhouder beantwoord met een publicatie van het Hof, waarbij ernstiglijk verboden werd, zich met de daad aan de verbindende kracht van een wet te willen onttrekken (16 October). Den volgenden dag was de gemeente al weer op het stadhuis; zij herhaalde niet alleen, dat de burgers niet van hun voornemen af te brengen waren, maar de magistraat, die alleen de antwoorden van den Prins bekend gemaakt en een opwekking tot gehoorzaamheid er bij gevoegd had, kreeg een scherpe terechtwijzing te hooren: zij, heeren van den magistraat, behoorden het recht der burgers te mainteneeren, maar moesten niet aan de verzoeken van Zijne Hoog-

heid defereren door de burgers te vermanen, veel minder te gelasten, van hun recht tot de jacht geen gebruik te maken.

Het was ten volle verdiend, toen de Staten, bij wie de Prins de zaak aanhangig had gemaakt, in de publicatie van 12 December hun leedwazen uitspraken over de slappe houding der Arnhemsche regeering. Overtreders van de jachtplakaten werden met gestrengte straf bedreigd. Van een wijziging daarvan kwam nu niets; het was zooals Willem V aan de Staten schreef: hij was zeer genegen om aan de burgers wat ruimer jacht te verleenen, zoo het zonder inconvenienten geschieden kon, maar er kon niet onbelemmerd over gedelibereerd worden, zoolang het declaratoir door de burgers niet was ingetrokken 1). Zonder vrucht bleef dan ook een request van vele eigenerfden van de Veluwe aan hun „seer gelieffden Heer Erfstadhouder” (16 April 1784), om, indien er verandering in het reglement kwam, hun het jachtrecht te verleenen, die den last van het wild hadden. Doch de geheele quaestie zal der gemeente vrij onverschillig geweest zijn; niet om verbetering der toestanden was het haar in de eerste plaats te doen, wèl om door toenemende ontevredenheid haar partij te versterken.

De onvoorzichtige wijze, waarop de gezworen gemeente de geringere burgers in het begin van Augustus had aangemoedigd, heeft haar weldra berouwd. Naar het oordeel der kleine burgerij was zij te aristocratisch; op haar samenstelling oefende het volk niet den minsten invloed uit; veel beter waren gecommiteerden der burgerij, zooals sinds eenigen tijd in de Overijselsche steden en het naburige Zutphen. Capellen van de Poll dweept met burgercomité's; zijn neef Van de Marsch had er in Zutphen een opgericht, dat daar, door hem geleid, goede diensten bewees in den strijd tegen den magistraat. Tegen den zin der gemeente bewerkte hij nu, dat Arnhem dit voorbeeld volgde. Den 25sten September 1783 benoemden de gilden en burgerij zestien gecommiteerden (daaronder een van negentien jaar), „om voortaan op het vreedzaamste en eendragtigste der burgeren en dezer stads ware belangen, vrijheden, regten en privilegiën te blijven bevorderen, en te gelijk voor te komen alle confusiën en verwarring, welke bij derzelve talrijke convocatiën zouden kunnen plaats vinden.”

1) Landdagsrecessen 1783, Bijlagen.

De gecommiteerden werden gemachtigd, memoriën en adressen te ontwerpen; voor de inlevering was de goedkeuring der burgerij noodig. De onderteekenaars zouden hen, zelfs ten koste van lijf en goed, in hun bescherming nemen. Wat niet in deze qualificatie stond, was dat de gecommiteerden beloofden, niets te doen zonder er eerst Capellen van de Marsch en Mr. Berck over te spreken 1).

Het nieuwe college moest het nut van zijn bestaan bewijzen en bij zoo ijverige gemeenslieden was dat niet gemakkelijk. Geen quaestie of quaestietje, of de gecommiteerden zonden memories naar de gemeente, zelfs naar de Staten: over de jacht, over het terrein bij Meyers huis, over de nominatie voor schepensplaatsen enz.; daarmede niet tevreden, vroegen zij den voorzitter telkens de gemeente te vergaderen, zonder de redenen op te geven. De voormannen in de gemeente verdubbelden hun ijver, maar de vergaderingen werden niet aangenamer en de opkomst, naar het schijnt, minder trouw. De afwezigen werden beboet, behalve in geval van ziekte; 13 Februari 1784 achtte men het noodig te bepalen, dat de zieken op den eed, bij het aanvaarden hunner bediening gedaan, moesten verklaren wegens die ziekte niet in staat te zijn geweest de vergadering bij te wonen.

Spoedig kwam het tot een botsing tusschen gemeente en gecommiteerden. Door overlijden en bedanken waren in den magistraat drie vacante plaatsen; de gemeente drong er op aan, spoedig de nominaties aan den stadhouder te zenden. De gecommiteerden, onkundige lieden en daardoor van alle matiging afkeerig, achtten zich „ambtshalve” verplicht, haar er op te wijzen, dat zij de rechten der burgerij merkelyk nadeel toebracht; het reglement van 1750 gold voor hen niet, daar het niet door de volksstem gewettigd was; aan het reglement van 1707 moest men zich houden en dus de gemeente zelf de nominatie doen. De ingehouden woede der gemeenslieden barstte los: de remonstranten waren onbevoegd; alles wat zij van stadsprivilegiën wisten, waren zij hun verschuldigd; tot hun zielgrievende droefheid moesten zij, de gemeenslieden, aanmerken, dat het request was gesteld op een trant en uitdrukkingen bevatte, die niet alleen aanstootelyk, maar zelfs laesief en injurieerende voor hunne vergadering waren; de gansche weldenkende burgerij moest deze handelwijze in den afgrond

1) Berck aan Van der Capellen, 20 Februari 1784.

verfoeien. Door bemiddeling van Mr. Berck kwam echter nog een soort verzoening tot stand.

Met welk een onstuimigen ijver de gecommiteerden hun taak ook hadden opgevat, het was er ver af, dat de gildebroeders tevreden over hen waren. Reeds drie maanden hadden zij hun commissie en wat vrucht zag men van hun werk? Op het eind van het jaar 1783 hielden de gilden uiterst rumoerige vergaderingen 1), waarin besloten werd gecommiteerden te benoemen, om den vorigen gecommiteerden af te vragen, wat zij verricht hadden omtrent 1°. een alliantie met Frankrijk, 2°. het onderzoek van de expeditie naar Brest, 3°. de jacht, 4°. de nominaties voor schepenplaatsen volgens het reglement van 1707. Men had dus van de gecommiteerden niet weinig verwacht; en nu in die drie maanden noch een alliantie met Frankrijk tot stand gekomen, noch een der andere punten op bevredigende wijze opgelost was — is het wonder, dat men teleurgesteld en ontevreden was?

Het muisje dezer vergaderingen had een langen staart. De magistraat, door de verdeeldheid onder zijn tegenstanders weer wat moediger, gaf er het Hof kennis van en gelastte (30 December 1783) de gildemeesters geen deliberatie toe te laten over zaken, de regeering betreffend of genoemd in de publicatie van 12 December (de jacht en de nominaties volgens het reglement van 1707). De gemeente oordeelde, dat de regeering den gildemeesters geen wetten voor te schrijven had in gildезaken, en, wetende welken toon zij aan moest slaan, verzocht zij instantelijk, de resolutie binnen den tijd van vier en twintig uur op te heffen (21 Januari 1784). Ditmaal viel het tegen: de magistraat wachtte eerst bijna een maand en besloot toen de resolutie te handhaven. Nu weigerden de nieuwe gildemeesters den eed af te leggen en de oude waren niet te bewegen, voorloopig hun ambt te blijven waarnemen, zoodat de helft der gilden zonder hoofd bleef. De gemeente was voornemens een klacht in te dienen bij het Hof en wilde de gilden daarover hooren. Opnieuw echter kwam de „verdoemelijke koppigheid en eige wijsheid” der gecommiteerden 2) een spaak

1) Een der, patriotsche, gildemeesters verklaarde, „dat de vergaderingen van die gildens tegenswoordig van die aart en natuur waren, dat men in deselve weynig met raisonnementen konde nitrigten, dat men zomtijds geen behoorlijke omvraag wilde gedogen.” Commissie- en Politieboek, 21 Januari 1784. Voor de stemming van het volk vgl. Brieven van en aan Van der Capellen van de Poll, blz. 709.

2) J. H. van Zuylen van Nievelt aan Capellen, 26 Maart 1784, Bijlage 14.

in het wicl steken. Dezen wilden zelf de gilden bijeenroepen of de gildemeesters moesten althans uitdrukkelijk verklaren, dat zij de convocatie hadden goedgekeurd. Naar den raad van Mr. Berck vroegen en luisterden zij niet meer; ingenomen met hun weidschen titel trachtten zij de gemeente „den voet op den nek te zetten”; een hunner ontzag zich niet, de gemeenslieden in het openbaar allen voor schelmen uit te maken. De gemeente brak alle verstandhouding met hen af (9 Maart 1784). Van beide kanten schreef men aan Capellen; hij was de eenige, naar wien de gecommiteerden nog wilden luisteren 1). Of hij te Arnhem geweest is, is mij niet bekend; wèl dat men na een paar maanden van de twisten weinig meer hoort, ofschoon de vijandschap in Augustus nog niet was geweken. Een deel der burgerij kourde het gedrag harer gecommiteerden niet goed; in plaats van de gemeente in de hand te werken, waren zij haar „dwars in den weg gaan liggen”; in Juni trok het kleermakersgild de qualificatie van zijn gecommiteerde in. De weinig roemrijke rol was weldra uitgespeeld; waarschijnlijk zijn de gecommiteerden nog vóór het eind van het jaar van het tooneel verdwenen.

Toch bleef, ook in later jaren, de kleine burgerij de aanzienlijker patriotten met een schuin oog aanzien. Zoo ontstond in Augustus 1786 twist over de bijeenroeping der schutters. Eenige schutters hadden die aan den burgerkrijgsraad verzocht en „op vriendelijk verzoek des krijgsraads” gaven zij „eenige opening” van hetgeen zij voor te stellen hadden; maar de krijgsraad willigde het verzoek niet in. De meerderheid van het genootschap „aan 't nut van 't algemeen” enz., dat in schijn diende om kennis te verspreiden, maar in werkelijkheid een patriotsche club was, welke door dien schijn den magistraat poogde te misleiden, koos de partij der schutters en schreef aan Capellen (30 Augustus 1786): „wij durven vooralsnog niet gelooven, dat onze gemeente zich zelve een aristocratischen troon zoekt op te richten, met versmooring van de wettige en billijke volksstem.... zoo wij dit zagen, dan keerden wij nog veel liever te rugge tot het voorige juk — dan liever één als honderd heerschers.” Weer was het de heer van de Marsch, die de eendracht, althans uiterlijk, wist

1) Het schrijven der gecommiteerden van 23 Februari 1784 eindigt aldus: is het Capellen nog niet geheel duidelijk, „gun onz dan, Edelmoedig Heer, door een commissij uyt ons midden nae onze gewoonte sig bij UHoogwgeb. te adresseren.”

te herstellen; Schievelberg Bekking, tegen wien sommigen zeer verbitterd waren en die zich daarom aan de zaken had willen onttrekken, bleef „te zijnen respecte” doorwerken en den 4den October kon de voorzitter, S. van Bronkhorst, schrijven, dat „alles in 't genootschap in de beste harmonie was.”

De aanhoudende twisten te Arnhem en te Zutphen in 1783 hadden de opmerkzaamheid der Staten getrokken. Op voorstel van het kwartier van Nijmegen was een commissie benoemd (de gecommitteerden ad causas uit Nijmegen) om te trachten, de geschillen tusschen magistraat en burgerij in der minne te schikken. De Zutphensche gemeenslieden weigerden de bemiddeling; te Arnhem werd zij aangenomen. In April 1784 hadden de conferentiën plaats. Duidelijk kwam aan het licht, dat, hoe sterk ook de handelwijze der gemeente moet worden afgekeurd, hare klachten in hoofdzaak gegrond waren. Zij stelde bij monde van haar advocaat, Mr. Berck, eerst de vraag, of de magistraat pretendeerde een onbepaald gezag over de burgerij en de stadsgoederen of een bepaald gezag. Geen onbepaald gezag, werd geantwoord. Waardoor dan bepaald? Door het reglement van 1707 of door welk ander? Een vraag zoo op den man af beviel den magistraat niet; hij moest er eerst eenigen tijd over denken. Toen vier dagen later de bespreking hervat werd, luidde het antwoord, dat hun intentie niet was de sustenue van een onbepaald gezag te leggen tot grondslag der conferentiën; zij wilden wel een bepaald gezag erkennen, mits men dat in geen anderen zin opvatte als . . . en toen volgde een lange en zoo ingewikkelde zin, dat de gemeente terecht opmerkte, dat uit dit antwoord niet was op te maken, hoedanig H. Ed. Gr. Achtb. dit stuk begrepen. Na een steekspel over het reglement van 1707 werden de bezwaren, die de gemeente tot voorloopige informatie had opgegeven (maar zij had er uitdrukkelijk bij opgemerkt, dat men daarbij „nog zoo vele andere contraventiën zoude kunnen voegen, als er bijna artikelen in het reglement van 1707 werden gevonden”), afzonderlijk behandeld; de commissie deed voorstellen, die aan de wenschen der gemeente geheel of gedeeltelijk te gemoet kwamen en waarmede de magistraat zich in hoofdzaak kon vereenigen; zij zouden een beter toezicht der gemeente op de inkomsten en uitgaven van de stad mogelijk hebben gemaakt. Doch zij eischte, dat niet alleen voor de kwartierlijke, maar evenzeer voor de „landelijke” consenten opening aan haar moest gegeven

worden en dat weigerde de magistraat beslist. Onverrichter zake moest de commissie vertrekken 1). Op den landdag stelde zij voor, het Hof te machtigen tot een tentamen concordiae en als dat mislukte, tot een rechterlijke beslissing. Na heel wat geschrijf werd er 7 April 1785 toe besloten; maar de Arnheemsche regeering wilde van geen tusschenkomst van het Hof weten, omdat de uitspraak in dergelijke geschillen na 1750 aan den stadhouder stond en alle leden van het Hof, op twee na, òf met leden van den magistraat òf der gemeente verwant waren; ook — maar de raad wachtte zich wel dit uit te spreken — omdat hij op sommige punten een beslissing vreesde in strijd met zijn wenschen. Zoo bleef de zaak slepende; tot een rechterlijke uitspraak is het Hof niet overgegaan.

Ondertusschen namen de zaken in Arnhem een steeds minder wenschelijke richting. Onder het geringere volk woelde en gistte het zonder ophouden; een paar tappers en eenigen hunner klanten werden, buiten de oude gecommiteerden om, aangewezen om onderzoek te doen naar hetgeen dienstig was tot welzijn van de burgerij. Aan onbekwamer en onwaardiger handen kon dit wel niet worden toevertrouwd: „roode Toon” en andere schreeuwerige kroegloopers leiders der gilden 2)!

Straatrumoer was aan de orde van den dag. Sinds Augustus 1783 bestond er een heftige vijandschap tusschen de militairen en de burgers. De soldaten van Baden-Durlach waren ijverig prinsgezind; zij tergden de Arnhemmers door het dragen van oranje, vooral door het blazen en slaan van „het bekende deuntje van Wilhelmus van Nassouwen”. De pijpers en tamboers vonden er behagen in, elken avond dat „deuntje” te doen weerklinken 3), maar niet zelden antwoordden de patriotten met vuil en steenen of met den toen geliefden uitroep: Oranje in de geut! Hierbij bleef het niet; een paar gevallen van mishandeling gaven den magistraat aanleiding, den 14den Juli burgers en militairen ernstig te vermanen alle oneenig-

1) Verbaal der Nijmeegsche commissie (gedrukt onder den titel: Iets voor Arnheems Burgers) en Verbaal namens de gezworen gemeente der stad Arnhem.

2) Het hier volgend verhaal van de gebeurtenissen in Augustus 1784 berust op het verslag in het commissie- en politieboek van Arnhem, de verhooren der gedetineerden voor het Hof, op Jaarboeken 1784, blz. 1337—1342, de memorie van Van Quadt en een paar memories der gezworen gemeente.

3) Wie dit slaan op de trom vreemd vindt, herinnere zich, dat het Wilhelmus in de 18de eeuw een geliefde danswijze was. Zie het artikel van den heer Scheurleer in het Tijdschr. der Vereeniging voor Noordned. Muziekgeschiedenis VII.

heden te vermijden; het dragen van onderscheidingsteekens werd verboden.

Bij deze twisten kwam nog steeds de zaak van het oude kerkhof. De magistraat had getalmd het terrein van Meyer weer tot begraafplaats in te richten en herhaalde aandrang van gecommiteerden en gemeente was noodig geweest, om hem daartoe te doen besluiten. Nu, in den zomer, was men toch aan het werk; een ijzeren hek werd om het kerkhof heen gezet, echter niet precies op de oude plaats, eenige voeten meer naar voren. Eind Juli kwam een request in van de bovengenoemde gecommiteerden, die verplaatsing van het hek en vóór 2 Augustus antwoord eischten. Tevens liepen er geruchten, dat er plannen waren om den 2den Augustus te vieren 1). De magistraat schonk er geen geloof aan en nam geene maatregelen.

Den 2den Augustus verzamelden zich, volgens een te voren gemaakte afspraak, eenige personen bij den gecommiteerde Limpers, die een herberg had op het Land van de Markt; omstreeks tien uur gingen zij ten getale van 30 à 40 naar het kerkhof en haalden de ijzeren balustrade en steenen pilaren omver. De voorzittende burgemeester, Brantsen, belegde terstond een vergadering van den magistraat; aan den bevelhebber der stad, baron Van Quadt, werd schriftelijk bevel gegeven, schildwachten bij het kerkhof te plaatsen en te laten patrouilleeren; den burgerkrijgsraad werd gelast, om, indien er iets van verdere bewegingen bleek, de regeerende burgemeesters kennis te geven en, na bekomen verlof, een of twee vendels in de wapenen te doen komen, ten einde te zamen met het krijgsvolk op te treden. Zoo hoopte men de rust te herstellen.

's Middags was de magistraat opnieuw vergaderd. De burgerkrijgsraad trad binnen en deelde mede, dat op de St.-Jansplaats een menigte volks was samengerot, die begeerde, dat de schildwachten bij het kerkhof door burgers zouden worden vervangen; werd aan hun verlangen niet voldaan, dan zouden zij bezwaarlijk tot bedaren kunnen worden gebracht. Brantsen antwoordde, dat zulk een vordering ongehoord was; de krijgsvolk moest die menschen liever kalmeeren dan hun eisch steunen.

Doch de krijgsvolk was geen meester meer. Meermalen

1) Zie blz. 99.

hadden zij zulk een voorwendsel gebruikt om den magistraat naar hun hand te zetten; nu was het waarheid geworden: de burgerij was niet tot bedaren te brengen. Op de St.-Jansplaats hadden zij benauwde oogenblikken doorgebracht: sommigen waren in levensgevaar geweest, met blanke sabels hadden de schutters om hen heen gestaan, een snaphaan was een luitenant op de borst gezet, stemmen hadden geklonken: schiet hem maar dood! Aan Van Quadt moesten de burgerofficieren antwoorden, dat zij niet communicatief met hem handelen konden, omdat zij hun volk geen meester waren.

's Avonds bleef het onrustig. Bij de burgerwacht (de Waag, op den hoek van de Turfstraat en de Groote Markt) stonden de schutters te luisteren naar eene oproerige toespraak van een schoolmeester: de hoofdofficieren zitten in hun naakte hemd; als zij partij willen kiezen, is het nu de tijd. Anderen gingen naar de hoofdwacht en riepen tot de soldaten: komt er uit, laffe bl...s! Een patrouille wordt met steenen geworpen, een burger door de soldaten gewond. Daar ontmoeten tusschen twaalf en één 's nachts een burgerpatrouille en een militaire elkaar in de Turfstraat; de eene wil voor de andere niet wijken, er valt een schot — een gevecht ontstaat. De burgers trekken af naar de Waag; als de soldaten daar voorbij trekken, wordt uit de burgerwacht op hen geschoten 1), een luitenant wordt zwaar gewond, een grenadier gedood. Van Quadt laat in stilte het geheele garnizoen op zijn alarmplaatsen komen; hopman Troost van de burgerwacht waarschuwt hij, dat hij, indien er weer uit de wacht geschoten wordt, veertien bijlemans (sappeurs) last zal geven de deur te forceeren; hij kan er niet voor instaan, dat dan niet alles zal gemassacreerd worden 2). Een oogenblik staat zoo een bloedbad te vreezen, maar de patrouilles worden niet meer lastig gevallen en 's morgens laat Van Quadt de compagnieën weer naar hun kwartier gaan.

Dien avond hadden de gemeenslieden en anderen er herhaaldelijk bij burgemeester Brantsen op aangedrongen, doch te vergeefs, dat de militairen bij het kerkhof door schutters zouden worden vervangen. De Zondag is nauwelijks aangebroken, of de gemeente vergadert weer; kort daarop gaat Brantsen, door een sterke afdeeling grenadiers begeleid, naar

1) Hoewel de gemeente dit ten sterkste ontkende, valt er niet aan te twijfelen.

2) „In deze vrije Nederlanden zijn,” volgens de gezworen gemeente, „na de tijden van den wreeden Duc d'Alba alzulke ijselijke en wreede dreigementen niet gedaan.”

het stadhuis, waar om zes uur de magistraat bijeenkomt. De gemeente en burgerkrijgsraad herhalen hun oude verzoek, dat, onbegrijpelijke zwakheid, nu wordt toegestaan; den hoplieden wordt tevens gelast slechts één vendel onder de wapenen te houden. Hopman Van Kesteren deelt dit besluit aan de zich op de St.-Jansplaats bevindende schutterij mede en zegt, dat nu alles wel geschikt zal worden. Maar een woeste hoop, o. a. de gecommitteerden de tapper De Vcer, de schoolmeester Borgerdijn en „Roode Toon”, dringt op hen aan en dwingt hen met vloeken en dreigen, hen naar het stadhuis te brengen, schreuwende, dat zij hen anders doodschieten of den nek breken. De verschrikte magistraat ziet weldra het geheele stadhuis 1) door schutters omringd, die niemand uit- of inlaten. De hoplieden leggen de troostrijke verklaring af, dat zij noch voor de veiligheid van de stad, noch voor die van den magistraat, ja, niet voor die van hun eigen persoon kunnen instaan. De gecommitteerden, gewapend, eischen het lang verzocht herstel hunner rechten.

Wat moet de raad doen? Gelukkig blijkt een geheime uitgang niet bezet; secretaris Hoff weet daardoor te ontsnappen en zendt ten spoedigste een boodschap naar Van Quadt, die, hoorende wat er omgaat, reeds twee compagnieën musketiers onder de wapenen heeft doen komen en hen nu laat oprukken naar de Markt. De dappere schutters vluchten naar alle kanten; de magistraat is gered. Zoo bevreesd zijn de burgers voor de militairen, dat het den geheelen dag rustig blijft. Plotseling is aan de opstootjes een voor de patriotten weinig roemrijk eind gekomen. Reeds twee dagen later waagt de regeering het, tot vervolging der belhamels over te gaan.

Wie verwacht, dat de magistraat nu toch eindelijk het verderfelijke van zijn zwakheid zou hebben ingezien, vergist zich. Reeds acht maanden duurde de twist met de gildemeesters 2) en juist nu de patriotsche partij in Arnhem een gevoelige nederlaag had geleden, gaf de raad toe. Den 18den Augustus verklaarde hij, dat de resolutie van 30 December 1783 „eigenlijk en in zijn oorsprong alleen haar directe relatie tot de destijds fungeerende gildemeesters gehad had,” dat de toen in de gilden behandelde onderwerpen genoegzaam waren afgedaan, dat hij dus die resolutie beschouwde als „gedefungeerd

1) Het oude, in 1840 gesloopte, stadhuis stond op de Grootte Markt, recht tegenover de Waag.

2) Zie boven blz. 106.

hebbende en voor het tegenwoordige niet meer van werking te wezen" en dat alzoo de nieuwe gildemeesters onbezwaard konden zijn om den eed als van ouds af te leggen. Armzalige drogredenen, waarvan het gevolg was, dat in het volgend jaar de gildemeesters de gilden bijeenriepen zonder zich om den magistraat te bekommeren. Ook stonden de oefeningen der schutters na het oproer slechts twee weken stil; den 16den Augustus werden zij hervat, nadat de hoptienden over het misbruiken der wapenen op 3 Augustus geklaagd en als voorwaarde gesteld hadden, dat allen plechtig beloofden aan hun officieren te zullen gehoorzamen en de oogmerken van kwaadwilligen tegen te zullen gaan 1). De woede over hun nederlaag uitte zich in voortdurende klachten over en beschuldigingen tegen het regiment van Baden-Durlach. In December 1784 verving de Prins het, op verzoek der Staten, door een ander, niet omdat het zich niet goed gedragen had, maar „l'animosité est devenue reciproque des deux cotéz, et toute la prudence imaginable du commandant ne scauroit prevenir dans les cas particuliers les suites qui peuvent en resulter," zooals Willem van Lynden van Hemmen schreef 2).

De gelegenheid om de stad een bestuur te geven, waarvan meer flinkheid verwacht mocht worden, bood zich kort hierop aan. In Januari 1785 was het driejarige keur; de stadhouder had de bevoegdheid te „verlaten" wie hem niet naar den zin was, een bevoegdheid intusschen, waarmede hij voorzichtig moest zijn en waarvan na 1748 geen enkele maal gebruik gemaakt was. Bovendien waren er nog twee vacaturen door het bedanken der heeren Pronck en Schimmelpenninck van der Oye. Bentinck ried, allen te continueeren op Tulleken na, die met Umbgrove het meest de zijde der patriotten gehouden had. Doch Willem V was zoo bang ongenoegen te geven, dat hij twee lijsten zond, een met Tulleken er op, een ander met Gavanon in zijn plaats 3); Bentinck moest dan maar weten, welke lijst hij wilde overgeven. Deze telde het misnoegen der burgers minder en

1) Velen der exerceerende leden hoorde men, onder het storten van tranen zeggen: „zoo eenigen uit hen zich vergrepen mochten hebben, dat zulks hun vergeven mocht worden," belovende tevens gehoorzaamheid. Utrechtsche Courant, 23 Augustus 1784.

2) Aan Willem V, 2 December 1784.

3) Ik wilde gaarne alle confusie en combustie voorkomen en geen ongenoegen geven aan de goede ingezetenen. Willem V aan Bentinck, 24 Januari 1785, bij het overzenden der keuren.

zoo bleek op Paulidag 1785, dat Tulleken niet gecontinueerd was; nieuwe leden waren Van Spaen van Biljoen, Mr. N. H. Schrassert en Mr. L. S. Gavanon. Groot was de verontwaardiging der patriotten: hun ijverigsten verdediger verloren zij, Van Spaen was een vriend des Prinsen en geen burger van Arnhem, Gavanon de zoon van den prinsgezinden Franschen predikant te Arnhem, Schrassert een zoon van den mombler, den fellen vervolger der patriotten. Van zulke raden was niets goeds te verwachten. Inderdaad mag betwijfeld worden, maar om andere redenen, of de keus verstandig was. In een tijd, waarin ieder den mond vol had van oude rechten en privilegiën, een edelman te benoemen, die niet te Arnhem woonde, was minstens genomen niet voorzichtig; de beide anderen waren pas van de academie gekomen, ongeveer 22 jaar oud, en waar te Arnhem, evenals elders, de bepaling bestond, dat men 25 jaar oud moest zijn om volkomen bevoegdheid te hebben tot vervreemding zijner goederen en om voogd te kunnen zijn, mag gevraagd worden, of het behoorlijk was aan twee burgemeesters van 22 jaar de beslissing over vervreemding van stadsgoederen en een soort voogdijschap over tal van ingezetenen toe te kennen. Het kan niet anders, of Bentinck moet dit overwogen hebben; waarschijnlijk is hij over de bezwaren heengestapt, omdat hij verwachtte, dat zulke jonge leden zich geheel bij hem zouden aansluiten en hij over hun stem kon beschikken.

Hoe het zij, de gemeente oordeelde, dat vijf raden niet gequalificeerd waren, de drie nieuwe en Bentinck en Van Eck, tegen wie de bezwaren van vroeger weer werden opgerakeld. Begin Februari in den raad toegelaten, sommeerden de gildemeesters de vijf heeren plechtig om terstond den schepenstoel te verlaten. Van Spaen was de eenige, op wien het eenige uitwerking had; hij antwoordde, dat hij tot de beslissing over zijne qualificatie de vergaderingen niet zou bijwonen. De anderen weigerden, Schrassert met de bijvoeging, dat hij „de gemeente ten goeden rechte stond.” Te gelijk schreven de gemeenslieden aan Willem V, die de schepenen om inlichting vroeg. Bentinck en Van Eck hielden zich aan hun vroegere verdediging; Schrassert en Gavanon merkten op, dat nooit bepaald was, dat een schepen van Arnhem 25 jaar oud moest zijn; Van Spaen antwoordde zeer uitvoerig: hij had lang in Arnhem gewoond en hield nu zijn verblijf op Biljoen, op één uur afstand van de stad; de benoedigdheden voor zijn huis-

houding kwamen bijna alle uit Arnhem, ja hij liet jaarlijks wel 5 à 6000 gld. onder de inwoners circuleeren; eenige dagen voor de keur had hij een paar kamers in de stad gehuurd; en reeds eenmaal, in 1707 nog wel, was een bewoner van een naburig kasteel, het kasteel Rozendaal, gekozen. Hierop antwoordde de stadhouder, dat hij geen gegronde redenen zag om wijzigingen in de keur te brengen.

Gaf de verandering in den magistraat Bentinck meer steun, er bestond tevens kans de tegenpartij te verzwakken. Door overlijden en bedanken waren in de gemeente dertien plaatsen vacant geworden. Bezette men deze met vertrouwde personen, dan was er een sterke minderheid, bij wie zich ongetwijfeld op den duur eenigen zouden voegen, die Bekkings leiding moede waren, en een aldus verdeelde gemeente was niet te vreezen. In April 1785 benoemde de Prins dertien nieuwe leden, van wie althans de meerderheid prinsgezind was; de magistraat nam hun den eed af. Het was een moeilijk geval voor de gemeente; er was geen redelijke grond om de nieuwbenoemden te weigeren; maar men kon toch geen oranjeklanten in zijn midden dulden? Dat stond vast, en daarom werd er, voor een zestal ten minste, iets op gevonden: zij hadden het tegenrequest geteekend. Om dit te begrijpen, moeten wij een paar maanden teruggaan.

In het voorjaar van 1785 had Capellen van de Marsch een groot „nationaal” request opgesteld — waarover later — waarop in een groot deel der provincie handteekeningen werden geworven en dat op den landdag van April aan de Staten zou worden aangeboden. In Arnhem werd het geteekend door de gezworen gemeente, den burgerkrijgsraad, de boekhouders der gilden en nog bij de tweehonderd anderen. De oranjepartij in Arnhem stelde een tegenrequest op, waarin tevredenheid met den bestaanden toestand uitgesproken werd en gevraagd, alles bij het oude te laten. In dit request werd beweerd, dat wel twee derde der inwoners dat wenschten; maar hoewel de voormannen der prinsgezinden (de apotheker Storm, de tuinman Jaarsveld en Bentincks gewezen knecht Picard) dagen lang rondliepen en niet kieschkeurig waren met de middelen om de lieden tot teekening over te halen, konden zij er niet meer dan zes en veertig namen onder krijgen. Een poover resultaat, en het best ware zeker geweest, het request niet te verzenden; wie bewijzen wilde, dat de meerderheid der ingezetenen zijn gevoelen toegedaan was, moest meer onderteke-

naars kunnen toonen. Van de zes en veertig lieten er nog acht hun naam schrappen; rekende men ook de minderjarigen er af (het negenjarig zoontje van Jaarsveld had o. a. geteekend), dan bleven er niet meer dan drie en dertig over, zooals de patriotten met verklaarbaar leedvermaak opmerkten. Tot die drie en dertig nu behoorden zes der nieuwbenoemde gemeenslieden; onder hen de „beruchte” Storm zelf. Hoe kon men echter aan een weigering op dezen grond een glimp van recht geven?

Spoedig liet men, 19 en 20 April, de gilden vergaderen en een schrijven richten aan de gezworen gemeente, om de zes personen, die het tegenrequest hadden geteekend, niet toe te laten, omdat zij daardoor „zich ten eenen male onbevoegd en wederrechtelijk verzet hadden tegen hetgeen de gemeente, gildens en burgerij in hunne vergaderingen anders hadden begrepen.” De gemeente oordeelde van deze zes de non-qualificatie hiermede inderdaad bewezen 1), te meer nog, daar vijf hunner in 1783 een dankadres aan haar hadden geteekend en dus sinds dien tijd van gedachte veranderd waren; en de gemeenslieden konden en mochten, schreven zij aan Willem V, geen personen aannemen „die de solemneelste beloften en verbintenissen met voeten trappen.” Zelfs ontdekten zij nog een zevenden niet-gequalificeerde er bij, een timmermansknecht, naar zij voorgaven; door zulke menschen zou het college al zijn achtbaarheid verliezen. De waarheid was, dat deze, de zoon van een timmerman, het medeopzicht over den timmerwinkel en den houthandel zijns vaders had.

De magistraat wilde nu toch van geen toegeven weten, maar hoeveel moeite en omslag kostte het niet, in zulk een eenvoudige zaak de gemeente tot rede te brengen. Na veel geschrijf wendde de stadhouder zich tot de Staten; deze besloten, dat dit verschilpunt mede zou worden behandeld op de conferentiën van magistraat en gemeente met commissarissen van den Hove, die in 1787 gehouden werden. Eer er iets beslist was, werden ten gevolge van gebeurtenissen, die wij in een volgend hoofdstuk bespreken, den 2den Juli 1787 alle nieuwe leden door de gemeente uit eigen beweging toegelaten. Meer dan twee jaar had zij hen weten te weren,

1) Eind 1785 durfde de gemeente voor commissarissen van het Hof verklaren, dat zij die personen niet kon erkennen, „vermits daarin aan haar de handen door gildens en burgerij waren gebonden.”

De exercitiën hadden ondertusschen niet stilgestaan. In 1785, tijdens de verwickelingen met keizer Jozef, had de burgerkrijgsraad reeds in Februari de wapening der burgerij verzocht; de magistraat had het alleen toegestaan voor degenen, die zich vrijwillig aanmeldden. Om de oefeningen met meer orde te doen plaats hebben, werd een reglement, door den krijgsvraad ontworpen, vastgesteld. Een uniform werd voorgeschreven; de „fungeerende leden” betaalden bij de intrede een zesthalve en wekelijks een stuiver, de honoraire leden respectievelijk minstens vier zeshalven en twee stuivers. Op allerlei overtredingen werd boete gesteld: wie niet compareerde, verbeurde 2 stuivers; wie overluid sprak onder de wapenen ook 2 st.; wie een ander beleedigde 12 st.; wie dronken was 20 st. enz. Elken Maandag zag men nu een groot aantal Arnhemmers om vier of vijf uur op de Beestenmarkt, buiten de St.-Janspoort, exercereen, in donkerblauwen rok, wit camisool, zwarte broek en witte kousen; met muziek en slaande trommen trokken zij de stad in. Bij de afvuring op 17 Augustus was weer Capellen van de Marsch, nu vergezeld van zijn twee broeders, tegenwoordig.

In het volgend jaar, 1786, werden de oefeningen wel opnieuw toegestaan, maar onder zeer beperkende voorwaarden, en hoewel eerst de deelneming groot was, ging het toch niet recht goed. De liefhebberij verminderde, nu men muziek en trommelslag moest missen en zelfs bij het afvuren wijn noch sterke drank geschonken mocht worden, verminderde vooral door het bewustzijn, dat men te Arnhem met de wapenen niets kon uitrichten. Hoeveel zij er ook van te lijden hadden, het garnizoen durfden de patriotten niet aan.

Na het vertrek van het volk van Baden-Durlach in December 1784 was het een jaar lang tamelijk rustig gebleven; de regimenten van Sommerlatte en Van Efferen hielden zich stil en de karabiniers wisten de patriotten op hun hand te krijgen. Maar de laatsten vertrokken in December 1785 naar Doesburg; in hun plaats kwamen de garde-dragonders. Sinds dien tijd waren vechtpartijen en allerlei baldadigheden aan de orde van den dag. De magistraat, Bentinck vooral, wilde geen kwaad van de militairen hooren. De patriotten beweerden, waarschijnlijk niet ten onrechte, dat de soldaten meermalen geld ontvingen om hen in hun oranjegezindheid te doen volharden; ja dat zelfs geld van het Loo werd gezonden, wat ook niet geheel onmogelijk

is 1). De bevelhebbers, nagenoeg allen prinsgezind, namen het den soldaten niet zoo heel kwalijk, als zij een patriot op een sabelhouw onthaalden of de ruiten bij hem insloegen. De gouverneur der stad, de prins van Baden-Durlach, was reeds een reeks van jaren afwezig; ernstige aanmerkingen, die in 1784 en 1785 op de kwartiersvergadering daarop gemaakt werden, hielpen niets. De discipline, die onder zulke ruwe klanten als de toenmalige soldaten waren, zeer streng had moeten zijn — ook al had men te Arnhem dit voor, dat zij niet als in andere steden bij burgers ingekwartierd werden, maar er kazernen en barakken voor hen waren gebouwd 2) — liet veel te wenschen over. Hoe kan men zich anders voorstellen, dat een regiment een stad binnenrukt, zooals de karabiniers, volgens de prinsgezinde 's Gravenhaagsche Courant (van 4 Januari 1786), op het eind van 1785 Arnhem binnetrokken? Zij vermaakten zich, bij oranjegezinde burgers de ruiten in te werpen; onderwijl smeed het gemeen den ondermajoor met steenen en modder en juichte: Patriotten boven! „drinkende verders met de carabiniers de jenever uit flesschen tot zoolang zij aan haar stalling waren; voor het overige hebben zij zich dien geheelen nacht in de herbergen opgehouden.” Opmerkenswaardig in dit bericht is, wat wij trouwens reeds weten, dat het Arnhemsch gepeupel patriotsch was; anders dus dan in de Hollandsche en ook sommige Geldersche steden. Toen een ander slag soldaten in de stad kwam, konden vechtpartijen niet uitblijven.

Nauwelijks waren de garde-dragonders in de stad, of het lieve leven begon. Op een der eerste avonden reeds „hebben zij, door het slaan van hun zijdgeweren op de steenen, de straten zoodanig verligt, dat er geen kaarsen of flambouwen

1) Vergelijk deze twee berichten: Bentinck aan Willem V, 1 December 1785: Ik heb Jaarsveld gesproken en die zaak zoo geschikt, dat 't nooit zal blijken U. D. Hoogh. daar iets toe gecontribueert heeft, en de som behoeft niet groter te zijn als 250 gld. — Nederlandsche Courant, 6 Januari 1786: Naar men zei had Storm 30 December 1785 twee zakken met geld van 't Loo gekregen en deelde hij dit onder de militairen rond door een vrouwspersoon, in de wandeling Mooie Mie genaamd.

2) Er waren landsbarakken (tusschen de Rijn- en Sabelspoort) en stadskazernen (niet één groot gebouw, maar vele kleinere, gelegen tusschen de Vale en Beyerspoort). De laatste waren, op aandrang der gemeente, in 1777 door den metselaar Dibbets gebouwd (Commissie- en Politieboek, 2 Augustus 1759, 18 April 1772, 7 Juli 1777 enz.); vandaar in de 19de eeuw de naam Dibbetskazerne voor de kazerne, die op de plaats van het tegenwoordige militaire kleedingmagazijn stond.

vercischt wierden" 1), en bij een dergelijk merkwaardig schouwspel bleef het niet: de zijdgeweren kwamen ook wel in aanraking met patriotsche hoofden. De burgerwacht ging op eigen gezag 's avonds patrouilleeren, doch dit werkte de ongeregeldheden in de hand; de magistraat verbood het, nam een paar dienders er bij en vaardigde, nadat de gemeente een krachtige memorie ingediend en een request aan het Hof gezonden had, een publicatie uit (18 Januari 1786), die zooveel uitwerkte, dat het een paar weken rustig bleef. Den 11den Februari 1786 werd een timmermansknecht zoodanig mishandeld, dat hij overleed; den 26sten Maart een jongen van 19 jaar ernstig gewond. Wie zich met een zwarte kokarde aan den hoed vertoonde, liep gevaar. Het officie-fiscaal (de beide voorzittende burgemeesters: Bentinck en de „regeerende jongeling" Schrassert) bleef werkeloos. De gezworen gemeente deed wat zij kon; de patriotsche bladen stonden vol jammerklachten; overal was men met het lot der mishandelde burgerij begaan. Natuurlijk werd, als altijd, de schuld op den Prins geworpen, die, was hij met den waren toestand bekend geweest, dien ten strengste zou hebben afgekeurd. „Op Bededag", schreef men begin Maart uit Amsterdam aan Mr. Berck in een brief, te merkwaardig om hier niet een deel over te nemen, „op Bededag hebben onze predikstoelen gedavert over uwen bedrukten toestand.... Domine Serrurier heeft met goede en klare woorden gezegt, dat het onschuldig vergoten bloed van dien ongelukkigen Arnhemsen burger wraak tegens den Prins roept. Dat het vergoten bloed, ja van droppel tot droppel op hem en zijn Huys gespat was. Dat de straf voor hem ijsslijk zou zijn over deze gruweldaad, zo God niet met Zijn ontfermende genade op hem wilde nederzien en de gebeden, die op dezen dag ter zijner voordeelen na den Hemel opgezonden wierden, niet in gunste wilde aannemen. In een woord — voegt de ongenoemde briefschrijver er bij -- onze Bijbelgeneraals hebben zig recht vaderlandsch gezond doen hooren" 2). Werd zoo van den kansel gesproken, dan behoeft ons niet te verwonderen, wat de Post van den Neder-Rhijn schreef. In n°. 433 van dit betrekkelijk gematigde tijdschrift kwam een buitengewoon heftig stukje voor van een Arnhemmer, naar het heette; het was echter van den redacteur Pieter 't Hoen zelf. De magistraat wordt

1) Schievelberg Bekking aan Van der Capellen, 24 December 1785.

2) Mr. Berck aan Van der Capellen, 10 Maart 1786.

met den toorn Gods en de wraak van het jammerlijk getergd volk bedreigd; zij zijn „vuige slaven van eenen Tijran, die alleen schijnt gebooren te zijn, opdat in hem zoude blijken, hoe groot de langmoedigheid Gods over eenen booswigt zij”. Zulke taal was den magistraat, die anders aan scheldwoorden gewoon was, te kras; de Post werd opgehaald en een exemplaar den 22sten April openlijk op een daartoe opgericht schavot verbrand.

Kort hierna werd op den landdag over de ongeregeldheden te Arnhem gesproken. Reeds in den zomer van 1784 hadden Capellen, de oudste Zuylen en de oude Nyvenheim, naar aanleiding van vechtpartijen te Arnhem en Doesburg, het voorstel gedaan om alle oproerleuzen te verbieden, waaronder oranjecocardes en -linten te verstaan waren, want volgens Capellen „kon het dragen van een zwarten strik aan den hoed door geen onpartijdig mensch voor een onderscheidend oproerteeken worden gehouden” 1). Suyderas had het oranje-dragen verdedigd en er bijgevoegd, dat hij, wanneer het hem goeddacht, met een oranjecarde in de Staten zou verschijnen. Zoo sterk had zich geen ander uitgelaten, maar tot een verbod van oranjeteekenen was het natuurlijk niet gekomen. Nu, in Mei 1786, stelden de patriotsche jonkers in de drie kwartieren voor, den kapitein-generaal en allen officieren ernstig te gelaaten, een strenge krijgstucht onder de militairen te houden en de burgers voor kwellingen te vrijwaren; en tevens om het krijgsvolk te verbieden zich met eenige burgerlijke geschillen te bemoeien. Ook dit voorstel werd verworpen; wel weigerden zij toen hun stem te geven aan het consent in den staat van oorlog, maar ondanks hun protest werd deze goedgekeurd.

In September scheen de magistraat den moedwil der soldaten toch tegen te willen gaan. Dagelijks kwamen klachten in over het inslaan der glazen 's nachts en burgemeester Gaymans erkende, dat het hoogst noodzakelijk was, dat de burgerij niet langer aan gegronden angst werd blootgesteld. De buitengewone middelen, waartoe men besloot, waren echter van weinig beteekenis; het aantal klapperlieden werd van acht op zestien gebracht, aan Van Quadt verzocht te zorgen dat de soldaten na taptoe niet meer op straat kwamen, en een premie uitgelooft voor dengene, die een der daders aanwees. Een paar daders werden bekend, maar het was een lastig geval,

1) Post van den Neder-Rhijn V, blz. 846.

toen bleek, dat het jonge officieren waren van aanzienlijken huize: de vaandrighs Van Hoey en Van der Hoop. In dronkenschap hadden zij bij eenige burgers de glazen ingeslagen en allerlei baldadigheden gepleegd. Voor zulke overtreders was de magistraat niet streng; de zaak werd composibel verklaard, maar de boete mocht niet onder de 500 gld. zijn 1). De militaire rechter maakte er meer ernst mee en terecht: wat kon men van de soldaten verwachten, als de officieren zulk een voorbeeld gaven? Van Hoey en Van der Hoop werden beiden veroordeeld om gecasseerd te worden, de eerste tevens inhabiel verklaard om den lande ooit weder te dienen. Maar Van der Hoop behoorde tot een familie, die aan het stadhouderslijk hof zeer gezien was, en deze omstandigheid zal er niet vreemd aan geweest zijn, dat Willem V weigerde de vonnissen goed te keuren en den krijgsraad een andere sententie toezond: om rednen hem daartoe moveerende, vond Z. H. goed, den vaandrig Van Hoey te veroordeelen om een jaar en zes weken en Van der Hoop om zes maanden op hun eigen kosten bij den provoost in detentie te blijven 2). Noch de acht klapperlieden, noch vonnissen van dergelijke strengheid konden verhinderen, dat de maand Maart in 1787 weer ergerlijke tooncelen te aanschouwen gaf.

Een zwakke regeering, aristocratisch meer dan prinsgezind, die het goede niet doet en het kwade niet verhindert; een met revolutionnaire driestheid optredende gezworen gemeente, die toch niet verder durft gaan dan advocaten-memories; een toemeloos gepeupel, door onkundige dollemannen geleid; ongebonden krijgsvolk, dat den oranjenaam, dien het wil eeren, met schande overdekt — zie daar het troosteloos beeld van Arnheim in den patriottentijd. Geen der beide partijen kon zich verhoovaardigen op wat zij dáár verrichtte.

Geheel anders ging het te Zutphen toe.

1) Commissie- en Politieboek, 19 Januari 1787.

2) Jaarboeken 1787, blz. 871.

HOOFDSTUK V.

ZUTPHEN.

„In den magistraat van Zutphen wordt de naam van Laodicea niet gevonden”, schrijft Van Heeckeren van Suyderas eens 1), met een toespeling op Openbaring 3, vers 15 en 16, die toen voor ieder duidelijk was; de bleeke kleuren uit den Arnhem-schen magistraat waren daar onbekend. De meerderheid, negen van de twaalf leden, was in het gansche patriotsche leger berucht om haar aristocratische en oranje-gezindheid; haar leider was de vurige, onverschrokken Suyderas. De minderheid bestond uit Van der Capellen tot Rijsselt, den trouwen volgeling van zijn broeder Robert Jasper 2), den bejaarden burgemeester Bernard Joost Verstege en den icts gematigder baron De Rode van Heeckeren. Bovendien woonde de heer van de Marsch 's winters zelf te Zutphen, en 's zomers was hij op zijn landgoed den Engelenburg toch altijd dicht genoeg in de buurt, om de patriotsche beweging in de stad te leiden. Deze was dan ook geheel zijn werk; de requesten zijn door hem opgesteld, soms zelfs de aanspraken, door de burgergecommitteerden gehouden 3); alle maatregelen werden met hem besproken; de mindere leiders, Haesebroeck, De Roller e. a., handelden nooit zonder zijn advies te vragen. Het gedrag der aldus bestuurde

1) Aan Willem V, 17 Maart 1786.

2) Vreemd is het, dat Rijsselt, die zich van het voorjaar 1783 af zeer ijverig patriot toont, nog 11 December 1782, om een commissie vragend, aan den Prins schrijft: ik meene de belangen van Uwe Doorluchtigste Hoogheids Persoon en Doorluchtig Huys onafscheidbaar verknogt met die van het lieve Vaderland en met behoud van welke het laatste staan of vallen moet.

3) Zooals blijkt uit zijn nagelaten papieren.

Zutphensche burgerij staat ver boven dat der Arnheemsche; er zit methode en gang in en het gepeupel kwam niet telkens storend tusschenbeide; gematigder dan dat der Utrechtenaren — maar tot deze gematigdheid waren zij door het sterk garnizoen verplicht — viel het zeer in den smaak der Hollandsche pensionarissen; Van Spaan, die voor De Gijselaar met Capellen correspondeerde, prees het voortdurend en stelde Zutphen verre boven Utrecht. Het kan dus geen onbelangrijk schouwspel zijn, dat Zutphen ons aanbiedt.

Reeds in 1782 was het onrustig in de stad en waren er plannen om te requesteeren; eenige leden der regeering, in het bijzonder burgemeester Opgelder, bijgestaan door een der predikanten, wisten de burgers er echter van terug te houden 1). De jacht was voor de meer gegoede, de begeving van ambten voor de mindere burgerij een oorzaak van ontevredenheid. In 1750 was aan de burgers het recht om te jagen gedeeltelijk ontnomen en velen waren er groote liefhebbers van. In 1759 had het al aanleiding tot oploopen gegeven; nu werd het opnieuw aangegrepen om de gemoederen op te winden. Had men dit punt in tijds geregeld, zegt Suyderas, dan zou men in plaats van klachten dankadressen aan de regeering gezonden hebben 2). De gunstige beschikking van den stadhouder kwam nu te laat; begin April 1783 schreef hij, dat hij, geïnformeerd zijnde, dat ten tijde van Willem III de burgers van de steden der Graafschap de vrije exercitie van de jacht hadden behouden, niet wilde, dat zij in hun oude rechten verkort werden en het aan de Staten van het kwartier overliet zoodanige plakكاتen te maken, als zij meenden te behooren. In Augustus troffen zij toen de regeling, waarover wij in het vorige hoofdstuk spraken en die aan de klachten over de jacht een einde maakte. Ondertusschen had de zaak toen reeds dienst gedaan om ontevredenheid te wekken en de gunstige beslissing kon een gevolg schijnen van de patriotsche agitatie.

De meeste stadsposten werden door de leden van den magistraat om beurten vergeven. Bij de conventie van 1 Maart 1751 3) waren de ambten in vijf klassen verdeeld; slechts die der vijfde klasse, waarin o. a. de doctoren, apothekers, schoolmeesters, organisten enz. geplaatst waren, werden door den

1) Suyderas aan Willem V, 8 Juni 1782.

2) Suyderas aan een ongenoemden neef, 21 Februari 1783 (Huisarchief).

3) Bijlage 15.

geheelen raad bij meerderheid van stemmen vergeven; voor alle andere posten wezen de leden naar tourbeurt iemand aan. Zij verzuimden daarbij niet, hun knechts te bevoordeelen; waren deze geen burger van Zutphen, dan kregen zij, mede volgens besluit van 1 Maart 1751, gratis het kleine burgerschap. Om een paar voorbeelden te geven uit het jaar, dat ons gaat bezighouden: den 11den Juni 1783 schonk de magistraat op verzoek van den raadvriend Sloet gratis het kleine burgerschap aan diens knecht Berend Boers en benoemde hem daarop tot doodgraver van de Nieuwstadskerk. Een paar maanden later, 28 Augustus, kreeg een knecht van Van Heeckeren van Kemnade het kleine burgerschap en de benoeming tot voetbode; een andere knecht van denzelfden raadvriend werd portier van het Hagepoortje 1). Is het wonder, dat de kleine burgerij hicrover ontevreden was?

In het voorjaar van 1783 achtte Capellen den geschikten tijd gekomen. Eerst werd een naamloos pamflet verspreid; toen stelde hij een uitvoerig adres aan de gemeente op, waarmee heimelijk, weldra ook openlijk rondgegaan werd, en toen er ruim 200 namen verkregen waren, werden de ondertekenaars den 1sten April in een herberg samengeroepen en benoemden zij twaalf gecommiteerden, die memoriën, remonstrantiën, smeek- of dankadressen moesten ontwerpen. Zij moesten ze in betamelijke en eerbiedige bewoordingen opstellen en mochten ze niet inleveren voor ze door de burgers goedgekeurd waren. Zoo den gecommiteerden onverhoopt eenige moeilijkheid mocht overkomen, zouden de ondertekenaars hen in hunne gezamenlijke bescherming nemen. Juist dus als bij de gecommiteerden te Arnhem.

De bedoeling van dezen maatregel is duidelijk. Men wilde de gezworen gemeente en de minderheid van den magistraat steunen en op de meerderheid pressie uitoefenen door voortdurende requesten van de burgerij. De leiders waren niet blind voor de gevaren van zulk een rechtstreeksche inmenging van het volk in bestuurszaken 2), doch het was een uitstekend

1) Memoriën- en Resolutiënboek, 11 Juni en 28 Augustus 1783 (Stedelijk archief te Zutphen).

2) De gewoonte, dat zig 't volk bij requesten adresseere is enkel een temporair hulpmiddelje, dat op den duur volstrekt niet deugt. Het is eene gedeguiseerde Volksregering en wel van de ergste soort, daar, namelijk, het Volk in persoon zijn gevoelen zegt. Capellen van de Poll aan Van Spaan (Brieven enz. blz. 765).

middel om de stad steeds in agitatie te houden, misschien ook om de regeering tot toegeven te bewegen. Een college, dat voortdurend ter beschikking stond, dat het volk bijeenriep, een vaste staf, als het ware, voor Capellen, was tot dit doel onmisbaar. Ook waren burgergecommitteerden volstrekt niet onbekend; in 1748 had men hen gezien in Holland, Friesland, Groningen en Overijsel; in Zutphen reeds in het begin der eeuw. Capellen van de Poll verwachtte er veel van; zij konden en zouden, meende hij, evenals de tribunen der Romeinen, de voorstanders des volks worden. Ook andere democraten konden zich den invloed van het volk op de regeering niet denken zonder burgercomité's; zoowel in het reglement van Utrecht (1784) als in het ontwerp van de Hollandsche vrijkorpsen (1785) komen zij voor.

Het twaalftal moest terstond aan het werk: den 2den April boden zij het adres der burgers aan de gemeente aan, die hen met buitengewone staatsie en plechtigheid ontving en uitgleidde. Den 9den begaf zich de gemeente en corps naar den magistraat, overhandigde het adres en verzocht een commissie te benoemen, om met eenige gemenslieden over de bewegingen en eischen der burgerij te confereeren.

In het adres betuigden de requestanten, dat zij niet langer onverschillig konden blijven, alzoo zij tot hun leedwezen meer en meer ontwaar werden, dat sedert jaren herwaarts de notabelste privilegiën en voorrechten der burgerij in het algemeen en van de gemeente, het tweede lid der stadsregeering, in het bijzonder, op onderscheiden wijzen in vergetelheid geraakt en verdonkerd geworden zijn; de herstelling van het stadhoudelijk bestuur in 1748 heeft aan de verwachting, dat de bezwaren uit den weg zouden worden geruimd, niet beantwoord. Allelei grieven worden opgesomd: ongequalificeerde personen zijn in de regeering benoemd; de magistraat verzuimt bij tusschentijdsche vacaturen een nominatie op te maken; de schutterij is deerlijk vervallen; alle subalterne ambten worden door vreemdelingen bediend, meest livreibedienden. De hoofdzaak is echter, dat de gemeente niet den minsten invloed meer heeft; zij wordt door den magistraat niet eens op behoorlijke wijze ontvangen en behandeld, hare resolutieboeken en papieren zijn haar in 1717 ontnomen en nog niet teruggegeven. Het elfde artikel van het reglement van 1705, hetwelk bepaalt, dat geen vreemding van stadsgoed, geen verandering in stadsvoorrechten mag plaats hebben, geen nieuwe belastingen uitgeschreven

worden dan met voorweten der geheele burgerij, wordt niet meer geteld; immers in vele gevallen heeft de raad, door de gemeente niet te kennen, zich niet naar deze grondwet gedragen.

Het is niet te ontkennen, dat deze bezwaren in hoofdzaak gegrond waren. De magistraat erkende dit stilzwijgend, althans voor een enkel punt, door den 24sten April vast te stellen, dat in de aanstaande veertien dagen vóór Petri, den gewonen tijd om ordonnantiën te herzien, zou gedelibereerd worden over de vervulling van tusschentijdsche vacaturen, het vergeven van ondergeschikte ambten en het waarnemen daarvan door andere personen. Maar het overleg met de gemeente werd geweigerd, „in achting genomen niet alleen de buitensporigheid van vele pretensiën, maar ook de ongepaste en injurieuse positiën in het gelibelleerde adres voorkomende.” Zij wezen op de titulatuur „het tweede lid der regeering van de stad Zutphen”; op de verklaring der requestanten, dat zij het reglement van 1750 in alle deelen niet voor wettig hielden, waardoor zij zich vergrepen aan 's lands hoogheid, recht en gerechtigheid; op de lasterlijke beschuldiging, dat de magistraat der gemeente haar boeken en papieren onthield, terwijl hij, wat hij bezat, reeds in 1752 had teruggegeven 1), en ten vierde op de verwijzingen naar het reglement van 1705, „een reglement, 't welk zijn geboorte verschuldigd is aan oproeren en violentiën eener populaire regeering” en mitsdien niet voor een fundamenteele wet kan worden gehouden; pogingen tot herstel daarvan strekken „om een verderfelijke democratie, welke in die ongelukkige epoque, het begin dezer eeuw, gewelddadiger wijze is ingevoerd geweest, en eenige jaren tot groot nadeel van de stad en burgerij heeft standgehouden, weder te doen herleven.”

Wij staan hier voor dezelfde moeilijke vraag, die wij de Arnhemmers hoorden bespreken, in hoever het reglement van 1705 (met uitzondering van de bepalingen, in 1750 geheel veranderd), nimmer wettig afgeschaft, nog geldig was. Het was nog niet lang geleden, dat de meerderheid van den Zutphenschen magistraat zich hierover op geheel andere wijze had uitgelaten. Bij den twist in 1760 tusschen Haesebroeck en Op ten Noort 2) had de laatste beweerd, dat het reglement van

1) Later hebben de secretarissen nog naar boeken en papieren der gemeente in de stadskansclarij gezocht, doch te vergeefs (Mem. en Res. boek, 22 September 1784).

2) Zie blz. 13.

1705 zoo dikwijls was overtreden, dat het geen kracht meer had. De meerderheid van den magistraat antwoordde toen: 1°. de cassatie van zulk een fundamenteele wet moet duidelijk en expressis verbis geschieden; 2°. het groote oogmerk van het aanstellen der stadhouders is de bewaring of herstelling van rechten en privilegiën, wier verzuim door het introduceeren van familieregeeringen een van de voornaamste punten van bezwaar der burgerij is geweest in 1747; stelt men nu, dat de stadhouders, die zwoeren de privilegiën te handhaven, die rechten zouden hebben vernietigd, dan zou men de memorie dezer hooge personagiën ten uiterste dishonoreeren; 3°. dat uit enkele handelingen der stadhouders tegen het reglement van 1705 zou volgen, dat eo ipso de bepalingen van dat reglement vernietigd zijn, is een stelling, die zeer desavantageuse denkbeelden van den stadhouderlijken regeeringsvorm aan ieder en vooral aan de burgerij moet imbueeren 1). De heeren, die zoo spraken, waren geen patriotten, maar o. a. baron Van Heeckeren van Roderloo, vader van den lateren landdrost, en de aan het hof zeer geziene baron Van der Capellen van Dorth. Wel waren zij volstrekt niet geneigd aan het volk den grooten invloed van 1705 terug te geven, maar hunne woorden bewijzen toch, dat men toen nog dicht was bij den tijd, waarin Oranje en de democratie samen verbonden waren. Hoe ver was men daar nu van af!

Vreemd genoeg — want Verstege had toen reeds zitting in den magistraat — herinnerden zich de drie patriotsche raadsleden deze uiting niet, waarvan zij zich zoo uitstekend konden bediend hebben. Hun meening was, dat het reglement van 1705 niet voor afgeschaft kon worden gehouden, hoewel zij het toch geen verbindende kracht toekenden; trouwens de requestanten zelf durfden niet op volkomen naleving aandringen, maar zouden, naar zij zeiden, tevreden zijn geweest, indien de gemeente, in plaats van de geheele burgerij, zooals het reglement van 1705 eischte, in gewichtige zaken werd gekend. Juist dat halfslachtige maakte voor den magistraat de bestrijding gemakkelijk; moest men alleen die bepalingen nakomen, die op oude rechten berustten, dan was het dus niet, omdat het reglement, maar omdat het oude recht het eischte. Had men zich ook na 1717 aan vele bepalingen gehouden, dat was slechts, omdat de voorzichtigheid en een

1) Jaarboeken 1760, blz. 860, 861.

goede staatkunde — hier haalden zij, met blijkbaar welgevallen, woorden van Verstege uit 1760 aan — van de regenten vorderden, dat zij niet zoo aanstonds, maar allengskens en van tijd tot tijd de verwarde zaken op den vorigen voet trachtten te brengen. Aan oude rechten en privilegiën verklaarde de magistraat zich stipt te zullen houden. Doch niet minder verschil bestond, wat die oude rechten waren. Wees men er op, dat vroeger de gemeente veelvuldig werd geraadpleegd, de raad antwoordde, dat er evenveel voorbeelden waren, dat zij niet werd geraadpleegd; bovendien, dat men de gemeente oudtijds meer invloed gaf, kwam omdat de regeering nog zoo weinig bevestigd was en men de jammerlijke tijden van den tachtigjarigen oorlog beleefde; toen was goede raad duur en de nood moest wel eens de wet breken. En met deze twee spreekwoorden werd het goed recht der gemeente in den hoek geduwd.

De magistraat, aan een aristocratische regeering gewoon, moge te goeder trouw zijn gezag zoo onbeperkt hebben geacht, wij kunnen het de burgerij niet euvel duiden, dat zij tegen deze beweringen met kracht opkwam. Maar de heerschende denkbeelden waren oorzaak, dat de zaak verkeerd werd aangevat. Er werd een toon aangeslagen, die gemeenschappelijk overleg hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk maakte; de titel, aan de gemeente gegeven, „tweede lid der regeering”, bevatte een pretensie, waartegen de magistraat zich terecht met nadruk verzette: deel aan de regeering had de gemeente niet. Trouwens de raad begreep zeer goed, dat het doel der requestanten veel verder lag dan in het adres was uitgesproken; met toegeven aan de gestelde eischen was men er lang niet. Toch moest verstandig beleid gegronde bezwaren doen wegnemen. De magistraat begreep dit ook en bepaalde den 17den Februari 1784, dat voortaan bij tusschentijdsche vacaturen binnen drie weken een nominatie zou worden opgemaakt; en om de burgerij genoeg te geven, bracht hij het straatgeld, in 1763 ingevoerd (waardoor toen de ingezetenen van het maken en onderhouden der straten werden ontslagen) en op tien stuivers voor elke vierkante roede gesteld, tot de helft terug. Jammer genoeg was het eigenbelang zoo sterk, dat hij er niet toe komen kon een andere regeling voor het begeben der stadsambten te maken; Verstege, de patriot, stelde niet anders voor, dan te bepalen dat knechts van raadsleden, die een stadsambt kregen en geen burger waren, voortaan de jura

voor het burgerschap zouden moeten betalen, en dat de raadsvrienden, die de begeving van een ambt hadden, geenerlei voordeel daarvan zouden mogen bedingen of genieten en daarom eerst een eed van purge moesten doen 1). De beraadslaging hierover werd uitgesteld. Eerst volle twee jaar later werd met algemeene stemmen tot het eerste besloten; het feit, dat men het tweede niet aan wilde, zegt genoegzaam, hoe het bij benoemingen dikwijls toeging. De misbruiken bleven bestaan. Toen begin 1785 de tour van de ambten der vierde klasse was rondgelopen, werd vastgesteld, dat deze bij Verstege, als den oudste, opnieuw zou beginnen met de vervulling van een opzichtersplaats over het stadsturfmagazijn, en op zijn desbetreffende vraag werd beslist, dat hij „zowel een vrouws- als een manspersoon” mocht benoemen. In dezelfde maand Februari werd een knecht van Van Hasselt tot klapperman aangesteld, maar op verzoek van dien raadvriend er bij bepaald, dat hij, wel de emolumenten genietend, het door een ander mocht laten waarnemen, zoolang hij in dienst van Van Hasselt was 2). En zoo bleef het.

Wij keeren tot de requesteerende burgers terug, wier aantal na een paar maanden tot 430 was aangegroeid. De gemeente koos hun partij en leverde 28 Mei een uitvoerig adres in. Met tal van oude stukken, aan Capellen door zijn Utrechtschen vriend Wachendorff verschaft, die ze gedeeltelijk van professor Bondam had 3), trachtte zij te bewijzen, dat de gemeente reeds ceuwen lang grooten invloed op het stadsbestuur had gehad. Opmerkelijk is de „rondborstige” erkenning, „dat zij het reglement van 1750 voor het ware fundament der tegenwoordige regeering houden en steeds als zoodanig zullen respecteren.” Op goede gronden kunnen zij verzekeren, dat al de requestanten met dezelfde gevoelens bezielde zijn, ja gereed om goed en bloed tot handhaving der tegenwoordige regeering op te zetten. Zeggen zij, dat zij het reglement niet in alle deelen voor wettig kunnen houden, dan zullen zij wel het oog hebben op de clause, dat de stadhouder naar goeddunken deze orde van regeering veranderen kan; dat is niet overeenkomende met de onveranderlijke grondwetten onzer constitutie. Ten slotte stellen zij opnieuw een conferentie voor.

1) Memoriën- en Resolutiënboek, 14 Februari 1784.

2) Alle of nagenoeg alle klapperlieden lieten hun post door anderen waarnemen.

3) Zooals blijkt uit brieven van Wachendorff aan Capellen uit dezen tijd.

De magistraat dacht aan geen wijken. Hij herhaalde zijn weigering; het toenemend misnoegen en gemor, waarop de gemeente gewezen had, resideert hoofdzakelijk of allcen bij eenige weinigen; ingeval zij de palen te buiten gaan, zal hij krachtige middelen beramen. Een hoogdravend dankadres aan de drie patriotsche schepenen werd op een boete van 300 stadsponden verboden. Een tweede adres, door de burgers bij de gemeente ingediend en door deze bij den raad, werd den 29sten Augustus teruggegeven, omdat opnieuw de titel „tweede lid der regeering” gebruikt was. En daar de drie patriotten hun adviezen hadden laten drukken, gaf de magistraat ook zijn tegenaanteekening uit, een uitvoerige, goed gestelde verdediging van zijn houding en een hier en daar zeer gelukkige weerlegging der drie adviezen 1).

Maar niet op de kracht zijner argumenten alleen vertrouwde hij; op zijn verzoek werd in Juni het garnizoen versterkt. De burgers toonden hun ontevredenheid door de inkwartiering — als in de meeste andere steden was te Zutphen geen kazerne — te bemoeilijken. De magistraat had een onderzoek doen instellen naar personen, die militairen in huis wilden hebben, doch ondanks alle aangewende moeite kon een 150tal niet onder dak gebracht worden, zoodat besloten moest worden, deze manschappen te doen billetteeren bij leden van die gilden, die het meeste profijt van het garnizoen hadden, waarbij natuurlijk tappers en brouwers voorop gingen 2). Nog was de raad niet gerust. De opwinding in de stad nam toe; couranten en tijdschriften deden al het mogelijke om de burgers tegen de regeering op te zetten. Drie adviezen der minderheid van den magistraat werden gedrukt met een brief er bij van een Zutphensch burger: Zoolang Nederland Nederland geweest is, en zelfs, toen het onder de hatelijke slavernij van den wreeden Philips zuchtte, is nimmer eene burgerij door hare overheid zoo behandeld als wij. Het eenig middel, dat verdrukten burgeren overig is, is de wapenen met ijver bij de hand te nemen. Ik raad u echter geen oproer aan — hiervan ijst elk braaf burger, dit is het werk van gepeupel. Maar als gij goed gewapend

1) Boven is er een en ander aan ontleend. Van de drie gaf vooral Verstege vat op zich; 36 jaar had hij den schepenstoel bekleed, doch men heeft nooit vernomen, zegt de magistraat, dat hij op herstel der, volgens hem, ingeslopen misbruiken aangedrongen heeft. Hij had het o. a. ook gewaagd, het request der Zutphenaren bij het smeekschrift uit het jaar 1566 te vergelijken.

2) Memoriën- en Resolutiënboek, 31 Mei en 25 Juni 1783.

opnieuw uwe belangen bepleit, zult gij ongetwijfeld slagen. In droeve tijden eischt het Opperwezen wel eens het vrije bloed van eerlijke burgers voor het welzijn des vaderlands op. Een uwer eerlijkste regenten is in de mogelijkheid het voorbeeld ter wapening te geven; ondersteunt — overreedt hem, dezen stap te doen — dit zou het uiterste toppunt zijner braafheid zijn. — De magistraat verbood den brief en beloofde 1000 gld. aan hem, die den schrijver aanwees. Vermoedende dat het libel te Deventer gedrukt was, wendde hij zich tot de regeering daar, met het verzoek schrijver en drukker te willen opsporen. Maar bij deze was hij aan het verkeerde adres: zij vond den brief niet oproerig, de wapenoefening heel nuttig, en wilde niet gaarne de vrijheid der drukpers aantasten.

De magistraat van Zutphen deed mecr. Hij vreesde, dat de burgers den raad van den briefschrijver wel eens konden opvolgen; de opstootjes te Arnhem, in het begin van Augustus, waren een ernstige waarschuwing om op zijn hoede te zijn. Daarom werd den 2den September bij geheime resolutie den kommandant der stad, generaal-majoor Van Heeckeren van Molecaten (een achterneef van Suyderas) verzocht, om ingeval het schepenhuis of de huizen der raadsleden omsingeld werden, hun personen en huizen op de bedaardste en zachtste wijze te beveiligen en te trachten, toegang tot hen te krijgen; als uiterste middel mocht hij geweld met geweld keeren. Den Prins vraagde men om nog een bataillon krijgsvolk; deze machtigde den kommandant desnoods een bataillon uit Deventer te ontbieden ¹⁾. In October kwam de gevraagde versterking; er lagen toen drie bataillons infanterie en vier compagnieën ruitery in de stad; later kwam er nog een compagnie artillerie bij.

De resolutie van 2 September bleef niet lang geheim; daarvoor zorgden de patriotsche raadsleden. Toen er iets van uitgelekt heette te zijn, gaven zij hun adviezen openlijk uit. Daar een hunner het bericht uit de Zuid-Hollandsche Courant aanhaalde, dat er orders gegeven waren om op de eerste samenrotting vuur te geven, liet de magistraat de resolutie drukken met een toelichting en verdediging er bij. Het mocht niet baten. De woede der patriotten kende geen grenzen; de regeering was een moordrot van bloeddorstige tyrannen. Even te voren had het bericht de ronde gedaan, dat Suyderas gezegd

1) Willem V aan Van Nugell, 9 September 1783.

had, dat er te Zutphen bloed gestort moest worden. Naar aanleiding hiervan werd een allerheftigst schotschrift, op rood papier gedrukt, in enveloppe aan verschillende huizen besteld, een „Waarschouwing aan Zutphensch Burgerij”: „Rijzen uwe hairen niet te berge, wordt uw bloed niet ziedend, wordt Gij door de hitte van hetzelfde niet gedreven om wraak te neemen over deze uitbraking van een Gedrogt, dat het 'er op toelegt, dat bij den oppersten Tyran Willem V (die eenen Philips II, schoon deze Heer was en Ilij knegt is, in onderdrukking overtreft) gehoor en ondersteuning vindt, om uw allen, Medeburgers! den dolk in het hart te stoten Verdelt dit afschuwelijk wanschepsel Duld niet langer hij uw Capitool met zijne aanwezigheid besmette! En zo hij voort vaart met zijne agt lage afhangelingen, die voor zijne voeten kruipen, om door hem tot den Baal te naderen, uw onverhoort te verstoten, doe uw dan zelve recht, Verdelt ze allen, hier toe zijt Gijlieden berechtigd Verdelt, Roey ze allen uit.” De regering mocht de libellen verbieden en doen ophalen, zij kon niet verhinderen, dat het eene op het andere volgde. Dezelfde strekking als de Waarschouwing had een Lierzang: „Opwekking aan Zutphens Burgerije,” met dit slot: „Uw plicht, uw zelvshoud doen alles u beproeven! Waek op — verhef u — strijd — vertrapte Burgerij. Uw Drietal zwoegt en zweet — en gij zoudt weif'len? toeven? Ruk aen! — en gij zijt vrij” 1). De meeste pijlen waren op Suyderas gericht; ook van hem verscheen een „Gulde Legende”. Aangenamer is het te luisteren naar de mannentaal, die hij eens, naar aanleiding van een ander pamflet, in den raad sprak: dergelijke lasteringen zouden niet de minste verandering brengen in zijne denkwijze, noch in zijn verlangen om de burgerij van Zutphen in alles wat recht en billijk was, bij te staan, noch in zijn verlangen om de constitutie tegen alle indracht te helpen beveiligen. Nimmer zou hij van dit zijn welberaden sentiment in het minst afstappen. Hij sommeerde de geheele burgerij in het algemeen, zoowel als een ieder derzelve in het bijzonder, of hij ooit van iemand van hen voor verzochte en bewezen diensten eenige vergelding, van wat natuur ook, gevergd, veel min genoten had. Geen dreigementen of wat ook zouden hem tot de laagheid

1) Dat de partijdrift ook voor de vuilaardigste beschuldigingen niet terugdeinsde, kan deze Lierzang leeren: bij de uitdrukking „het eervergeten hof” stond in een noot aangeteekend „lees Sodomitisch”.

doen vervallen van zich te geven in de bewilliging van eischen, waartegen hij zich verplicht oordeelde zich te verzetten.

De burgerij in Zutphen had geen oogenblik rust. Telkens door de gecommitteerden bijeengeroepen om adressen in te leveren, door bladen en schotschriften overstroomd, kreeg zij ook de talrijke aantekeningen te lezen, waarmede de leden van den magistraat elkander bestookten. Het kon niet anders, of die papieren oorlog nam meer en meer een scherp en persoonlijk karakter aan. De meerderheid van den magistraat merkt op, dat onder de requestreerende burgers zich bevinden de zoon, de schoonzoon en verscheidene der naastbestaanden of gemeenzame vrienden van den heer Verstege; de heer Verstege looft 100 gouden ducaten uit, als iemand kan bewijzen, dat hij, direct of indirect, zijn zoon, schoonzoon of wie dan ook, de teekening van eenig adres heeft aangeraden. Aan Capellen tot Rijsselt voegt de magistraat toe, dat hij misschien in zijn voornemen, om bij opstootjes zich aan het hoofd van zijne compagnie te plaatsen, door zijn veelvuldige absentiën zou kunnen verhinderd worden; Rijsselt laat zich door den secretaris een lijst der presenten geven, waaruit blijkt, dat hij het afgelopen jaar 154 vergaderingen heeft bijgewoond, Sloet slechts 129 en A. W. C. van Nagell 15.

Den 15den October verklaarde de magistraat zich bereid in discussie te treden, indien de gemeente hare pretensiën op behoorlijke wijze en niet in het algemeen, maar in bijzonderheden en met aanvoering der gronden, opgaf; bleven dan nog eenige geschilpunten over, zoo konden deze door een wettige uitspraak beslist worden. Aan dezen voorslag werd geen aandacht geschonken; de gemeente antwoordde er eenvoudig niet op. Kort daarna werd door de Staten een commissie benoemd, om te trachten de geschillen te Arnhem en te Zutphen bij te leggen 1). Door den magistraat werd de bemiddeling met alle volvaardigheid aangenomen, voorzoover de pretensiën der gemeensluiden betrof; doch daar zij, na 's magistraats aantekening van 15 October, geen adressen meer hadden ingediend, meende deze daaruit te mogen afleiden, dat zij in gemoede overtuigd waren geworden, nog werkelijk in het bezit te zijn van de rechten, die hun toekwamen. Dit antwoord werd met 's landschaps resolutie aan de gemeente medegedeeld, opdat zij, het tentamen concordiae aannemend, haar grieven en be-

1) Zie blz. 108.

zwaren puntsgewijs en schriftelijk, in decante expressiën, kon doen vervatten. Deze was over de laatste bijvoeging zeer verontwaardigd en zond in Februari 1784 een uitvoerige remonstrantie in. Zij is nog steeds vast overtuigd, dat haar veel meer toekomt; „het is immers niet te vermoeden, dat in oude dagen een college van zes en dertig notabele leden van de burgerlijke maatschappij dezer stad zou zijn opgericht, enkel en alleen om de verpondingen enz. te reguleeren, voorts om de boeten diergenen der leden, die een ander in de kerkbank hadden laten zitten 1), te behandelen. Dan toch was er nooit zotter inrichting gedaan.” Zij moet vooralsnog het voorstel der gecommitteerden uit Nijmegen van de hand wijzen en kan zich in een tentamen concordiae niet inlaten, dan nadat de magistraat tot het houden van conferentiën met een commissie uit haar midden zal hebben besloten en haar charters en papieren aan haar zijn teruggegeven 2). Daar de magistraat het eerste niet wilde en het tweede niet kon, kwam er van de bemiddeling niets. Toen er later opnieuw sprake van was, verzochten (22 December 1784) de gecommitteerden der burgerij aan de gemeente, om aan de Nijmeegsche heeren te antwoorden, dat de constitutie van Zutphen (d. i. het reglement van 1705) de samenroeping van gilden en compagnieën eischt, ten einde op hunne propositiën hun beslissende besluiten te openbaren en „ten einde een ieder gelegenheid moge erlangen zijn bezwaren in te brengen, en opdat voorts op een geregelden voet zouden kunnen worden bij de hand genomen zoodanige middelen en zulke bepalingen gemaakt, als het volk, in gilden en compagnieën vergaderd, of de gansche burgerij zal gelieven goed te vinden, dat tot een gelukkige uitwerking en voltooiing van haar belang zullen moeten worden werkstellig gemaakt 3).” In Utrecht zag men, waartoe het leidde, als een patriotsche burgerij bezwaren mocht opgeven en middelen tot herstel voorstellen; men wenschte dat voorbeeld te Zutphen niet te volgen. Wij behoeven trouwens het mislukken der bemiddelingsvoorstellen niet te betreuren; zij zouden tot niets hebben geleid. Door heel andere middelen hoopte de burgerij haar doel te bereiken; een daarvan was de wapening.

1) De gemeenslieden hadden een afzonderlijke bank in de kerk.

2) Extract uit het Memoriaal der gezworen gemeente (Stedelijk archief te Zutphen). Het Memoriaal zelf is verloren gegaan.

3) Extract uit het Memoriaal, als boven.

De schutterij te Zutphen bestond uit vijf compagnieën: de Marschpoort-, Hofstraat-, Laarpoort-, Beukerstraat- en Nieuwstadscompagnie, waarover de schutters naar hun woonplaats verdeeld werden; de laatste telde 54, de andere elk 48 man. De meeste vermogende burgers kochten den dienst af; zij werden „vrije” of wachtgeld betalende schutters (ook wel „trommelisten”) genoemd. De vijf jongste schepenen waren de hoplieden; zij lieten de exercitiën meest over aan hun officieren. Van wapenoefeningen was echter reeds in jaren niets gekomen; alleen bij plechtige gelegenheden trok de schutterij nog eens op. Haar wapenen waren geheel verouderd, evenals haar wijze van exerceeren.

De oproeping door den briefschrijver uit Deventer, tot Capellen van Rijsselt gericht, om de schutterij uit haar verval op te heffen, bleef niet zonder gevolg. Rijsselt begon, met eenige andere heeren o. a. zijn broeder Van de Marsch, op eigen kosten een deel der burgers van nieuwe geweren met bajonetten en nieuwe patroontassen te voorzien. Toen verzocht hij, als hopman der Nieuwstadscompagnie, aan de regering een besloten plaats, een kerk of een ander stadsgebouw, om zijn compagnie in den wapenhandel te oefenen (25 October 1783). De magistraat sprak zijn verwondering uit, dat hij zich bevoegd oordeelde, zonder voorafgaande toestemming zijn compagnie te gaan oefenen; indien hij een verzoek daartoe indiende, zou hem het gildehuis worden toegestaan. De minderheid protesteerde, Capellen zelfs heftig; hij achtte zich beleedigd, dat hij, een raadvriend, onder de orders van zijn medeleden zou staan; hij beriep zich op het wachtreglement van 1674, zonder te kunnen bewijzen, dat dit hem in het gelijk stelde, en hij verklaarde, dat hij zich door geen vrees zou laten terughouden van zijn vast voornemen om zijn compagnie op een der stadspleinen te oefenen (19 November) 1).

Inderdaad is hij den 3den en 8sten December met zijn volle compagnie, van nieuwe wapenen voorzien, opgetrokken; den tweeden keer waren er 30 à 40 vrijwilligers bij. De oefeningen werden op een voor de schutterij nieuwe wijze verricht, juist als bij de militairen. De andere compagnieën verlangden evenzeer naar den wapenhandel en den 9den December vroegen drie hoplieden (Staring, Van Löben Sels en Van Hasselt) den

1) De stukken, de schutterij rakende, van eind 1783 en begin 1784, zijn opgenomen in de Jaarboeken.

magistraat verlof tot het exerceeren hunner wachtdoende rotgezellen. Dit werd toegestaan en de gildekamer tot oefenplaats aangewezen; zij, die er geen lust toe hadden, behoeften er niet aan deel te nemen. Aan Suyderas, die verklaarde nog geen genegenheid in zijn compagnie bespeurd te hebben, werd hetzelfde verlof gegeven voor het geval de lust mocht aanwakkeren, en weldra maakte hij daarvan gebruik.

Capellen tot Rijsselt had aan de andere hoplieden de voorwaarden opgegeven, waarop hij tot een vergelijk wilde komen; toen zij daarin niet traden, bleef hij ter raadsvergadering van 17 December bij zijn verklaring van 19 November. De meerderheid verbood hem ten strengste overeenkomstig dit vermetel declaratoir te werk te gaan, terwijl aan de officieren van zijn compagnie gelast werd zijn orders niet te gehoorzamen, voor hij de toestemming van den magistraat tot de exercitie verkregen had. De hoplieden kregen de opdracht gezamenlijk te overleggen, wat tot het beter in orde brengen der schutterij noodig was en daarover rapport uit te brengen. Wrokkend en mokkend weigerde Rijsselt hun vergaderingen bij te wonen, zeggende, „dat hij buiten functie en bij de armee gesteld was en nog niet in integrum gerestitueerd”. Zoo hoog was de oneenigheid geloopt, dat hij een zijner aantekeningen met deze woorden besloot: „Ik zal al hetgeen UEd. voortaan tegen mij mochten willen werkstellig maken, bejegenen als een man van eer betaamt, die door zijne qualiteit als hopman over een compagnie burgers een dubbel recht heeft, den degen aan zijne zijde te gorden.” En Suyderas gaf, in een contra-aantekening, daarop dezen terugslag: „Ten besluite, zoo zijn 't dezelfde qualiteiten, als door den heer raadvriend Van der Capellen tot Rijsselt vermeld, die mij mede 't recht geven, om den degen aan de zijde te gorden; in alle zulke gelegenheden, waarin het een man van eer past, zal ik daarvan het noodige gebruik maken.”

In het vroege voorjaar van 1784 werden de schutters, op voorstel der vier hoplieden, van nieuwe wapenen voorzien; ook hadden de exercitiën sinds dien tijd op nieuwe wijze plaats. Voor de wapenen rekende men ongeveer 4000 gld. noodig te hebben. Vroeger moest een nieuwbenoemd schepen een huisje laten zetten en een maaltijd in het gildehuis geven; voortaan zou hij echter 1000 gld. moeten betalen, waarvan 200 gld. aan zijn compagnie ter vertering werd gegeven en de overige 800 gld. moesten dienen tot aflossing der nu te

leenen 4000 gld. Was die schuld afgelost, dan zou van die bijdrage worden opgericht een weduwenbeurs voor de weduwen van wachtdoende rotgezellen, een bestemming, waar zeker ieder schutter vrede mee kon hebben. De 4000 gld. was noch bij een particulier, noch bij een corporatie te Zutphen te verkrijgen; de stad leende ze van de kwartierskas.

Het plan was niet de trommelisten aan de oefeningen te laten deelnemen. Maar er kwam een request in van ruim 230 hunner met het verzoek of zich met de anderen te mogen oefenen of een exercitie-genootschap te mogen oprichten. In het laatste geval zouden zij den eed afleggen van „gehouw en getrouw” te zullen zijn aan de stad; hoe weinig dit gehoorzaamheid aan den magistraat insloot, toonde de bedreiging aan het slot: indien beide verzoeken van de hand gewezen werden, zouden zij genoodzaakt zijn — hoezeer ook volvaardig om aan de billijke orders van den magistraat te gehoorzamen — zoodanig te handelen, als zij overeenkomstig hun plechtigen burgerreed behoorden. De regeering gaf geen klein bewijs van toegevendheid, toen zij de oncerbiedige bewoordingen van het request over het hoofd zag en het eerste verzoek toestond; de trommelisten mochten de oefeningen medemaken van de compagnie, waarbij zij volgens hun woonplaats behoorden, mits zij zich op eigen kosten dezelfde wapenen aanschafte en de exercitie geregeld bijwoonden (27 Februari 1784).

Terzelfder tijd liet de prinsgezinde minderheid van de burgerij voor het eerst haar bestaan blijken. 78 Zutphenaars vroegen de Oranje-compagnie uit het jaar 1748 weer te mogen oprichten, waarvan de magistraat te allen tijde gebruik zou kunnen maken. Onder de teckenaars kwamen de baronnen Van Dorth tot Velde en Van Dorth tot Holthuizen voor, eenige notabelen als Mr. De Leeuw van Coolwijck, een paar richters als Mr. Croockceus; de overigen waren winkeliers en ambachtslieden of behoorden tot het door de patriotten zoo gehate gepeupel. Het verzoek was den magistraat niet onaangenaam, maar werd van de hand gewezen, omdat naast de schutterij geen afzonderlijke compagnieën mochten worden toegelaten. De patriotten waren over de snoodheid dezer requestranten uiterst verontwaardigd en herinnerden er aan, hoe die Oranje-compagnie het in 1748 gewaagd had, den magistraat gevangen te houden en te dwingen al haar eischen in te willigen — een ernstig vergrijp voorwaar in hun oog.

Dien ganschen tijd stonden de oefeningen van Rijsselts

compagnie stil; hij had zijn dreigement niet durven uitvoeren. Als hij ooit aan het exerceeren wilde komen, zou hij moeten toegeven. Hij deed dit daags na de beslissing in zake de trommelisten. Voorgevend, dat hij hierdoor de resolutie van 17 December vervallen rekende, verzocht hij verlof tot de wapenoefeningen met zijn compagnie. Het werd verleend en hem de stadsmanege toegewezen of bij goed weer de Varkensweide.

Van nu af konden de Zutphenaars elken avond de wacht-hebbende compagnie, door vrijwilligers versterkt, zien optrekken, parade houden en naar de burgerwacht marcheeren. De toeloop van schutters was zoo groot, dat ook voor de vier andere compagnieën het gildehuis te klein werd en zij, evenals Rijsselt, naar de manege moesten trekken. Rijsselt exerceerde meest met 125 rotgezellen. Zijn schutters waren allen in het blauw; bij plechtige gelegenheden droegen zij witte kousen en wit ledergoed; op de épaulette van wit kemelshaar stonden de woorden: pro lege et grege. De officieren droegen roode kragen; de muzikanten hadden witte en roode pluimen op den hoed 1). Allen droegen een zwarte kokarde. Toen de compagnie in Augustus 1785 afvuurde (de voor dat jaar laatste oefening hield), boden zeven in het wit gekleede en met „rozekleurde” linten versierde meisjes, de zeven provinciën voorstellende, aan alle schutters uit Arcadische bloemkorfjes sierlijke lauwertakken aan 2).

Hoe aangenaam dit alles was, men kon er niet mee tevreden zijn. Nu de schutterij eenmaal aan het exerceeren was, moest het doel zijn, haar onafhankelijk van den magistraat en tot een geschikt werktuig der patriotsche partij te maken. Juist daarom had Capellen tot Rijsselt zoo lang geweigerd het gezag van den raad te erkennen. De schutters volgden het voorbeeld van den hopman. Voortdurend kwamen ongeregelderheden voor. De rotgezellen voegden zich bij een andere compagnie dan waarbij zij hoorden. Personen, die het request der trommelisten niet geteekend hadden, wilden toch aan de oefe-

1) Politieke Kruier, n°. 138.

2) Post van den Neder-Rhijn, X, blz. 48. Een Zutphenaar zong er van: Niet slechts was onze ziel bewogen; 't Oog, dat die stoet beschouwen mogt, Blonk niet alleen van tranenvocht; 'k Zag tranen in uwe eigen oogen! Ja, zelfs heeft mij uw mond beleên, En dit kon nog uw hart verkwikken, Dat ge, in die zalige oogenblikken, Wegsmolt van zielsaandoenlijkheên!

En dat die „ervaren krijgsgzellen, geen burgers meer, maar oorlogslie!”!

ningen deelnemen, wat eens tot een hooggaanden twist tusschen Suyderas en zijn vrije rotgezellen aanleiding gaf. Alle ontzag, niet alleen voor den hopman, maar ook voor den schepen bleek verloren te zijn gegaan: zij durfden hem toevoegen, dat hij hen als hondsjongens behandelde, maar zij zouden er wel op passen, het moest niet meer gebeuren enz. 1). Trouwens dit werd in de hand gewerkt door de wijze, waarop de patriotsche hoofden meenden de schutters — vrije Nederlanders immers — te moeten behandelen; toen Rijsselt b. v. zijn compagnie kennis gaf, dat hij een zekeren Reynders tot luitenant had benoemd, voegde hij er bij: wij twijfelen niet, of gij zult hem daarvoor erkennen 2).

Erger was, wat in de Marschpoorter compagnie voorviel. Drie schutters en de tamboer hadden het request voor de Oranje-compagnie geteekend. Zulke mannen verdienden niet met eerlijke vaderlanders de wapenen te voeren. De tamboer werd bij herhaling lastig gevallen en een nadrukkelijke publicatie was noodig om de opstootjes bij het betrekken der wacht tegen te gaan. De andere rotgezellen vroegen het ontslag der vier. Toen dit geweigerd werd, verzuimden zij de oefeningen. Hopman Staring dreigde met boete; zij antwoordden, niet te zullen optrekken, voor hun verzoek was ingewilligd. Den 26sten Maart 1784 waren er acht schutters present; de vaandrig, een patriot, wilde met hen, ondanks het uitdrukkelijk bevel van Staring, de wacht niet betrekken. Vreemd genoeg schijnt de meerderheid van den magistraat den hopman te hebben aangeraden, dezen keer toe te geven: de drie schutters en de tamboer werden ontslagen 3).

De patriotten juichten. Nu zij Staring overwonnen hadden, durfden zij hun kracht meten met een geduchter vijand, met Suyderas, wiens tamboer eveneens het Oranje-request onderteekend had. Op een Zaterdag-avond, na de exercitie, kwamen zes rotgezellen bij hem en verzochten hem, uit naam hunner makkers, den tamboer te ontslaan, hoewel zij erkennen moesten overigens niets tegen den man te hebben; een request, door 27 schutters onderteekend, vroeg hetzelfde. De met redenen omkleede, zeer gematigd gestelde weigering deed de requestanten verklaren, dat zij dan niet wilden optrekken. Een der officieren

1) Memoriën- en Resolutiënboek, 3 April 1784.

2) Zuid-Hollandsche Courant, 22 December 1783.

3) Politieke Kruier, n°. 121.

vond vijf man op de parade; op last van zijn hopman bedankte hij hen 1). Suyderas bracht de zaak in den raad. Hij werd gemachtigd, indien de schutters weigerachtig bleven, de Laarpoorterwacht zoo lang te laten stilstaan, tot zich een genoegzaam aantal wachtdoende rotgezellen bij zijn compagnie bevond (8 Mei 1784). Hij wendde nog pogingen aan om de schutters te overreden, doch te vergeefs; daarop ontsloeg hij hen.

Voor korten tijd waren de patriotten uit het veld geslagen, maar het duurde niet lang, of zij hervatten de oude taktiek. De officieren, voor verreweg het grootste deel ook patriotten (alleen bij Suyderas' compagnie was de meerderheid prinsgezind), veranderden eigenmachtig de exercitie-dagen en hielden, zonder toestemming van den magistraat, eens oefeningen met al de compagnieën gezamenlijk. Van de 78 onderteekenaars van het Oranje-request hadden zich negen al spoedig laten overhalen, schrapping van hun naam te vragen. Den 11den Augustus zonden zeven anderen aan den magistraat een alleronbeschaamdst adres met hetzelfde verzoek: met sterke aandoening en grievend hertzeer hebben zij vernomen de menigvuldige oproeren van menschen, die zich voorstanders van het huis van Oranje noemen; inzonderheid sedert eenige dagen ziet men ook in Zutphen requestranten voor de Oranje-compagnie met oranje-horlogebandjes en andere leusjes van die soort. Zij vragen verschooning voor den verregaanden hoon, den magistraat door de onderteekening van dit request aangedaan, en vleien zich, dat de tijd hun wangedrag in vergetelheid zal brengen. — Een dag te voren, toen de Marschpoorter compagnie onder de wapenen was, hadden vier van deze zeven zich er bij bevonden; de compagnie ging in een kring om hen heen staan, hun request aan den magistraat en een verzoek aan de schutters om toegelaten te worden, werden voorgelezen en met eenige plechtigheden zij weder „eerlijk” gemaakt 2). Men mocht een scherpe resolutie van den raad te gemoet zien.

Het tegendeel gebeurde. De luitenant, die bij de laatstgenoemde gelegenheid het bevel gevoerd had, kwam met een berisping vrij; de andere overtredingen werden voor ditmaal door de vingers gezien (22 September). Vreemder nog was het gedrag van Suyderas. Van 8 Mei af had zijn compagnie

1) Evenals elders in dit hoofdstuk, waar geen andere bronnen genoemd worden, ontleen ik de bijzonderheden aan het Memoriën- en Resolutiënboek.

2) Memoriën- en Resolutiënboek, 11 Augustus 1784.

geen dienst gedaan; nu betrok zij den 25sten September plotseling opnieuw de wacht, nadat den vorigen avond Suyderas zich met zijn schutters verzoend, hen allen weer aangenomen en getracteerd had; de tamboer had excuus gevraagd. Den Maandag daarop verdrongen de toeschouwers zich in Zutphens straten om den hopman zelf aan het hoofd zijner compagnie te zien optrekken, iets, dat tot dusver alleen Rijsselt gedaan had 1). Het was een afloop, dien niemand had verwacht; alle patriotsche bladen gewaagden van Suyderas' „bekeering.”

Er is geen twijfel aan, of zijn veranderde houding was een gevolg van een aanwijzing van het hof. Juist in dezen tijd had de Prinses met Van Lynden van Hemmen een „plan van moderatie” ontworpen; men moest van beide kanten wat toegeven 2). Naar het oordeel van gematigde en voorzichtige lieden als de heer van Hemmen was Suyderas te beslist, te scherp; nu de Prinses zich bij hen voegde, moest deze zich, hoewel ongaarne, naar hun inzicht schikken. Maar het plan van moderatie werkte niets uit en werd spoedig opgegeven, en even spoedig had de toegevendheid van den magistraat en zijn leider een einde.

De zaak der Laarpoorter compagnie was hiermede niet uit. Toen de raad besloten had, dat de wacht zou stilstaan, noemde de gemeente, aangepord door de gecommitteerden, die resolutie een moedwillige en nieuwe inbreuk op 's volks rechten (13 Augustus 1784). Gesommeerd om binnen den tijd van drie weken deze beleediging naar behooren te repareeren en H. Ed. Achtb. een gepaste satisfactie te doen erlangen, antwoordde zij na eenig dralen met een weigering, waarin aan 's magistraats resolutie opgeraapte voorwendsels, buitensporige sustenuen, despotieke taal, vroomde en contradictoire begrippen toegeschreven werden. Na een tweede vermaning om de resolutie van 13 Augustus in te trekken, durfde zij beweren, dat „de zoogenaamde laesie nooit had plaats gehad en louter chimericq was”; toen vroeg de raad aan de Staten verlof om tegen de gemeente te procedeeeren (25 Maart 1785). De Staten stelden het adres in handen der gemeente om van bericht te dienen;

1) Nederlandsche Courant, 6 October 1784; Memoriën- en Resolutiënboek, 23 September 1784.

2) Tusschen de Princesse en Lynden van Hemmen is een plan geformeerd, dat men van beide kanten in alles wat moet toegeven en daaruit een midden kiezen, om tot een vaste constitutie te dienen. Lindenhoff aan Van der Capellen, 15 October 1784.

haar antwoord, dat op den landdag van November 1785 inkwam, was een herhaling der betuiging, dat zij den magistraat niet beleedigd had.

Terwijl deze zaak hangende was, werd reeds weer een andere poging in het werk gesteld om de schutterij meester te worden en den prinsgezinden inwoners vrees aan te jagen. In het begin van 1785 was, in de plaats van zijn broeder, tot schepen van Zutphen benoemd J. A. L. F. C. van Nagell, een zoon van den vroegeren landdrost, kamerheer van den Prins. Als jongste schepen werd hij hopman eener afdeeling schutterij en wel der Marschpoorter compagnie. Een zijner luitenants, de gemeensman J. P. Hasselo, een ijverig prinsgezinde, was reeds meermalen lastig gevallen; nu werd van hem geëischt, dat hij de namen zijner onmondige zoons onder het request voor de Oranje-compagnie zou laten schrappen. Toen hij daaraan niet voldeed, weigerde een sergeant, Wolters, met hem dienst te doen en werd deswege door Van Nagell ontslagen (April 1785). Dat viel uit de gis, maar de schutters waren niet geneigd, zich door hun jongen hopman de wet te laten stellen; zij bedachten eensklaps, dat hij nog niet als hopman geïnstalleerd was en dus geen recht had iemand te ontslaan, maakten Wolters' zaak tot de hunne en verzochten den magistraat het ontslag in te trekken.

De 17de Juni was de dag, voor de voorstelling (installatie) van Van Nagell bepaald. Den 11den Juni waren de officieren vergaderd om de noodige schikkingen te maken; daar traden zes gecommitteerden der rotgezellen binnen en vroegen, of er al een eind gemaakt was aan het geschil tusschen Hasselo en Wolters. Het antwoord luidde ontkennend. Een adres werd nu aan den magistraat gezonden, door 67 schutters en 4 officieren onderteekend: zij wilden niet bij de voorstelling tegenwoordig zijn. Hoewel de regeering de afwezigen met een boete van 25 gld. bedreigde, waren den 17den Juni, behalve de officieren, slechts elf rotgezellen en één wachtgeld betalend schutter tegenwoordig, zoodat de voorstelling niet op de gewone wijze kon plaats hebben, maar in alle stilte in de raadszaal geschiedde.

Het was de vraag, of de magistraat nu zou doorzetten; door vreesaanjaging hoopten de patriotten het te kunnen voorkomen. Fluks wendden de burgergecommitteerden zich tot de gemeente met het verzoek, den raad „de funeste, zeer waarschijnlijke gevolgen” onder het oog te brengen, als men tegen

de schutters streng optrad; de stad zou een tooneel van gevaarlijke beweging en opschuddingen worden 1). De gemeente gehoorzaamde, doch het antwoord viel niet mee; de magistraat sprak zijn verbazing uit, dat de gemeente zich meer en meer zocht te mengen in zaken van politie en justitie, en voegde er, volkomen terecht, bij, dat de combustie en het gemor vooral was toe te schrijven aan de dagelijks toenemende ongerijmde demarches van zoogenaamde gecommitteerden en het daaraan altoos gretig verleend appui der gemeente. De schuldige rotgezellen werden tot betaling binnen tweemaal vier en twintig uren aangemaand. Enkelen verontschuldigten zich; de meesten weigerden ronduit; betalen deed niemand, zoodat de heeren van den gerichte tot de executie moesten overgaan. Den 11den en 15den Juli had op het stadhuis de verkoop van de roerende goederen van zes en twintig schutters plaats, maar de leiders, die hun volgelingen niet in den steek wilden en konden laten, zorgden dat het een onschuldige vertooning werd, die hun partijgenooten hartelijk deed lachen en hen zelf met roem bedekte. Nauwelijks werd het eerste stuk, een braadpan, voorgebracht, of Capellen van de Marsch, bood 45 gld., een som groot genoeg om de boete en de kosten te betalen; en wat van de andere schutters ook het eerst verkocht werd, een theeketel of beddepan of broekgesp, dezelfde som werd geboden.

Mochten de patriotten lachen, de grap kostte hun toch bij de 1200 gld. en in een herhaling hadden zij weinig lust. Wel bleef de schutterij zeer onrustig, wel bleven velen zich bij een andere compagnie voegen (vooral die van Rijsselt) dan waarbij zij hoorden; wel werd het Hasselo zoo lastig gemaakt, dat de magistraat besloot de wacht niet te doen plaats hebben, als het zijn beurt was — over het geheel was de toestand na Juli 1785 toch beter dan er vóór. En de magistraat bleef standvastig. Een verzoek om oefeningen van de vijf compagnieën gezamenlijk werd bij herhaling geweigerd; slechts werd toegestaan, dat de Hofstraat- met de Laarpoort-, en de Beukerstraat- met de Marschpoortcompagnie samen exerccerde; de compagnie van Rijsselt moest zich steeds afzonderlijk oefenen, op grond dat zij merkkelijk sterker was dan de andere. Suyderas, na zijn bekeering van korten duur opnieuw hun grootste vijand, bleef overwinnaar.

1) Extract uit het Memoriaal der gezworen gemeente, 19 Juni 1785 (Stedelijk archief te Zutphen).

De strijd was inmiddels ook op ander terrein aangebonden. Er was den patriotten veel aan gelegen, de gezworen gemeente op hunne zijde te houden, maar de Prins had het in zijn macht bij vacaturen uitsluitend oranjeklanten te benoemen. Enkele erkende prinsgezinden, als Wentholt en Hasselo, hadden reeds zitting; in het geheel rekenden de patriotten, dat negen leden niet deugden 1). Een zoodanige minderheid kon, als men een paar besliste en flinke oranjemannen benoemde, die de weifelaars tot hun partij wisten over te halen, gevaarlijk worden. Daartegen moest, evenals te Arnhem, gewaakt worden; en in den strijd met Willem V waren misschien meer voordeelen te behalen.

In het najaar van 1783 benoemde de stadhouder, op raad van Suyderas, een bakker, Jochem Vriesekolk, tot gemeensman. De gemeente besloot hem te weren, daar hij zich meermalen minachtend over het college had uitgelaten, naar men voorgaf; daar hij prinsgezind was, in werkelijkheid. Vriesekolk bood aan, die woorden te herroepen, en reeds begon een groot deel der gemeenslieden tegen een proces op te zien, toen een hunner, een wijnkooper, de kosten voor het inwinnen van gerechtelijke kondschappen voor zijn rekening nam. Weldra had de gemeente nu het genoeg, dat vaststond, dat Jochem gezegd had, dat — „men ijst bijkans,” schreven de gecommitteerden, „om zijne verfoeilijke taal na te zeggen” — de gemeenslieden slechte menschen, ja toerjakken waren, mitsgaders nog enkele uitdrukkingen, die bewijzen, dat onze voorouders voor een plat woord of een onsmakelijk beeld niet bang waren. Vriesekolk, aldus onmogelijk gemaakt, bedankte en Willem V benoemde iemand, die minder aanstoot gaf.

Een ernstiger twist ontstond een jaar later, de geruchtmakende zaak van Croockceus 2). In een nieuwe vacature benoemde de Prins Mr. Engelbert Gerhard Johan Croockceus, stadholder van den heer van Enghuizen als scholtus binnen en buiten Zutphen, iemand door zijn patriotsche stadgenooten bijzonder gehaat (Mei 1785). Een man als Vriesekolk was onschadelijk vergeleken bij zulk eenen; het stond dan ook dadelijk vast, dat men hem niet zou toelaten. De burgerge-

1) Gulde Legende van den Zutphenschen Lieutenant Stadhouder Heekeren tot Zuideras c.s.

2) De stukken tot Mei 1786 in de Verzameling van placaten enz., Campen, J. A. de Chalmot, deel XXVI, n°. 2092—2118; vele (tot September 1785) in den Politieken Kruier, n°. 277—279.

committeerden wezen er op, dat hij het request voor de Oranje-compagnie geteckend had en dus onmogelijk in de gemeente kon geduld worden. De meerderheid der gemeenslieden (acht protesteerden) weigerde hem in eed te nemen, omdat hij de burgerij onaangenaam was. Zij meende, dat het de grootste onvoorzichtigheid zou zijn, zulk een verklaarden tegenstander van 's volks belangen als deszelfs representant te erkennen. Zij had den grond van des stadhouders recht onderzocht — en hiermede ging het verzet tegen een persoon over in verzet tegen den bestaanden toestand — en vond het artikel in het reglement van 1750, waarop het berustte, ten uiterste verderfelijk voor de belangen der stad en geweldig aandruischende tegen de oorspronkelijke constitutie; hoezeer zij begreep, dat haar bedenkingen bij sommigen, die nog aan de oude vooroordeelen gehecht waren, opzien zouden baren, zoo was zij nochtans te veel gehecht aan den gulden stokregel, dat het heil des volks altoos de hoogste wet moet zijn, om dezelve te verbergen; daarom oordeelde zij, dat de burgerij, die haar toestemming tot het reglement niet gegeven had, niet gedwongen kon worden om aanstellingen van gemeenslieden, tegen haren wil geschied, te respecteeren; te minder, omdat de overtuiging, dat het reglement inconstitutioneel was, algemeen veld won, Zijne Hoogheid er meermalen van afgeweken was en een lid der ridderschap verklaard had, het als verbroken te beschouwen.

Het moet voor Capellen van de Marsch een groote voldoening geweest zijn, dat hij de gemeente tot dezen rechtstreekschen aanval op het reglement van 1750 en de rechten des stadhouders had kunnen brengen. Ongelukkig waren Croockceus en de Zutphensche magistraat geen gering te schatten vijanden. Aan den stadhouder had de gemeente alleen als reden harer weigering opgegeven, dat Croockceus het request voor de Oranje-compagnie geteckend had, terwijl er, volgens landschapsresolutie van 5 November 1707, geen andre compagnieën mochten zijn dan der schutterij. Om zijn „belang” gevraagd, verdedigde de aangevallene zich flink; hij merkte o. a. op, dat er onder de gemeenslieden mannen waren, die in de oude Oranje-compagnie hadden gediend; dat die compagnie in 1748 niets had bewerkt, dan dat gilden en burgerij werden samengeroeven, dus dat de volksstem werd gehoord, wat juist de gemeente zoo gaarne wilde; dat zij wel anders zou hebben geoordeeld, als hij het request voor een exercitie-genootschap had geteckend. Maar hij deed meer: hij betrok de gemeente

in rechten. Wel wetend, wat zij van de schepenbank te verwachten had, weigerde deze te verschijnen; zij meende van hare handelingen en besluiten aan niemand verantwoording verschuldigd te zijn dan aan het Opperwezen en de burgerij, welke zij vertegenwoordigde (Juni 1785). Zij bekreunde er zich dan ook in het minst niet om, toen de schepenen haar schuldig en gehouden oordeelden, Mr. Croockccus dadelijk te installeeren.

De gemeente had een heel ander plan. Om in haar verzet, waarvan zij het onrechtmatige wel beseft moet hebben, gesterkt te worden, wenschte zij een vergadering der gansche burgerij. Bovendien, welk een voordeel had men niet behaald, als dit gelukte; het zou bij die ééne vergadering niet blijven en men was het ideaal eener democratische regeering een aanmerkelijk eind genaderd. De gemeente gaf dus den magistraat kennis, dat zij den 14den Juli de gilden en burgercompagnieën bijeen wilde roepen, doch werd ernstig gelast, daarvan af te zien (13 Juli). Het was juist in de dagen, dat de schutters, die niet bij Van Nagells voorstelling geweest waren, vervolgd werden; de gemoederen waren opgewonden; de stemming was zoo uitnemend als de leiders maar wenschen konden: het was nu de tijd om door stoute taal het begeerlijke doel te bereiken. Den 22sten Juli werd tegen de „op hoogen en onverdraaglijken toon” gestelde resolutie van 13 Juli bij de gemeente een adres ingediend, door 105 gildebroeders en 315 schutters onderteekend, dat in hevigheid alle voorgaande verre overtrof. „Wij eischen, dat UEd. en Eerz. niet in gebreke zullen blijven, gezegde resolutie met manntaal te rescontreeren. . . . Eene bij vrije volkeren geëerbiedigde volksstem mag binnen deze muren zich op geene wijze, hoegenaamd, doen hooren; eene requestreerende, eene smeekende burgerij wordt niet alleen verstootten, maar dan eens achterhaald en dan eens op eene inquisitoire wijze vervolgd; eene billijke en gewettigde begeerte om conform de oude constitutie te mogen vergaderen, wordt aan dezelve ontzegd; dit alles, gevoegd bij zoo veel gedragen leed, doet eens het taai geduld der burgerij ophouden: zij is een eigendunkelijk bestier moede; geene secrete resolutiën tot het employ van geweld tegen haar, zijn in staat haar te doen bukken. Haar zaak is rechtvaardig; zij verklaren daarom hier als uit éénen mond, veeleer het uiterste te willen wagen, dan dezelve op te geven; hare zaak wordt voorzeker, onder den zegen des Allerhoogsten, de zaak van Neerlands volk, en dan

zullen er duizenden tot haar hulpe gereed gevonden worden."

De gemeente voldeed aan den eisch der requestanten. Den 23sten Augustus schreef zij aan den magistraat tegen diens „ongehoorde en de palen van behoorlijke gematigheid verre excedeerende requisitie”; deze steunt op de verderflijkste principes eener ondraaglijke aristocratie. Wat het verbod aan woordhouder en scriba betreft, om geen orders tot het bijeenroepen van gilden en schutterij te teekenen, „wij vinden geene geschikte woorden om onze gevoeligheid over deze gewelddadige demarche uit te drukken. Wie heeft immer aan den magistraat zoodanig een onbepaald vermogen gedefereerd, om naar goeddunken hun consent of verweigering te geven tot het vergaderen van gilden en compagnieën, wanneer het volk, in wier boezem de souvereiniteit resideert en van wien alle regeeringscollegiën hunne macht ontleenen, noodig mocht oordeelen over deszelfs belangen bij den anderen te komen?” Inderdaad — wij breken hier even het adres der gemeente af — was het een oude quaestie, of de gemeente zonder toestemming van den magistraat de gilden en schutterij bijeen mocht roepen; in verschillende tijden was daaromtrent verschillend beslist. Nog in 1762 had het tot een twist tusschen de beide colleges aanleiding gegeven; de gemeente had den raad kennis gegeven van de convocatie, deze had eerst geëischt, dat toestemming gevraagd werd, maar ten slotte toegegeven. Natuurlijk wees de gemeente op dit geval en verzuimde niet er aan te herinneren, dat Mr. Van Hasselt en Mr. Op ten Noort, nu schepenen, en Mr. Plegher, nu secretaris, toen in haar college zitting hadden en de eerste en de laatste aan haar rapport hadden meegewerkt. Zij vergat er bij te voegen, dat het toen een vergadering gold, door het reglement op de voorgedij (de regeling voor de jaren 1759—1766) voorgeschreven, nl. ter vervulling van openstaande gemeensmansplaatsen, terwijl het nu een zaak was, die volgens de wetten in het geheel geen onderwerp van bespreking in een bijeenkomst van gilden en schutterij kon uitmaken. Zij wenschten nl. — en hiermede geven wij weder het woord aan de gemeenslieden — ’s volks wil en gevoelen te vernemen omtrent hetgeen door hen verricht was in zake Croockceus. „Door derzelve goedkeuringe gemunieerd zijnde, oordeelen wij aan geene stervelingen anders verantwoordelijk te zijn, veel minder aan eenigerhande procedures geëxponeerd te kunnen worden. Wij wenschen vuriglijk” — om ten slotte ook deze uiting weer te geven, die deze of

gene wellicht niet van patriotten verwacht had — „dat de Opperbestuurder der wereld, door wiens wijze en vaderlijke beschikkinge UEd. Gr. Achtb., zoowel als wij, Gemeensluiden, ieder in onze respectieve betrekkingen tot de vrije burgerije van Zutphen zijn geplaatst geworden en aan wien wij eenmaal moeten rekenschap geven, onze raadsragen besture en ons nimmer doe vergeten, dat het heil des volks altoos de hoogste wet is.”

De gemeente kwam nu niet alleen met de stadsregering in botsing, maar verschillende harer stellingen streeden met de heerschende beschouwing omtrent de souvereiniteit der Staten; daarom achtte zich de magistraat verplicht van het voorgevallene kennis te geven aan het Hof, met verzoek de stukken mede te deelen aan de Staten, opdat deze zoodanige orders zouden stellen als zij bevonden te behooren. In een uitvoerig schrijven met tal van bijlagen gaven zij verslag van den loop der zaken, „alles te zamen loopende tot een hoofdpunt, namelijk het daarstellen eener absolute volksregering.” Het Hof riep de Staten tegen 28 September buitengewoon bijeen. Niet zonder ernstigen tegenstand (vele jonkers en de steden Nijmegen en Harderwijk stemden tegen) werd besloten de stukken in handen van het Hof te stellen, terwijl inmiddels de ingezetenen van Zutphen bij publicatie zouden worden aangemaand tot rust en eendracht; het Hof zou een wakend oog op de stad houden. Kort daarop werden de Staten nog van een anderen kant in de zaak betrokken, door Mr. Croockceus, die verzocht krachtige maatregelen te nemen, opdat zijn aanstelling door den stadhouder en de uitspraak van Zutphens schepenen haar uitwerking kregen.

Ondanks het besluit der Staten besloot de gezworen gemeente gilden en compagnieën den 2den November 1785 samen te roepen. Zij gaf er den magistraat kennis van en had de brieven reeds verzonden; daar ging Suyderas naar Arnhem, raadpleegde een paar leden van het Hof, de mombers kwamen in den laten avond van den 1sten November te Zutphen en om half twaalf werd nog een magistraatsvergadering gehouden, die tot twee uur in den nacht duurde. Den volgenden morgen werd plechtig een publicatie afgekondigd, waarbij de convocatie streng verboden werd. De gemeente waagde het niet haar plan te volvoeren. Naar men zei, had de cavalerie tweemaal vier en twintig uur gezadeld gestaan 1).

1) Zuid-Hollandsche Courant, 14 November 1785.

Het Hof verzocht de gemeente binnen veertien dagen aan te voeren, wat „tot haar décharge diende.” Acht gemeenslieden berichtten, dat zij tegen de maatregelen der meerderheid waren; de meerderheid zelve achtte zich tot antwoorden niet verplicht, omdat de quaestie domestiek was, maar deed het niettemin — veertien dagen te laat — uit eerbied voor het Hof, naar zij zeide. Zij gaf een breedvoerige uiteenzetting der democratische beginselen en betoogde, dat deze in het minst niet in strijd waren met den oorspronkelijken regeeringsvorm 1). In den boezem des volks resideert de souvereiniteit en alle regeeringscolleges ontleenen daaraan hunne macht. Zij bedoelt echter geen absolute democratie, als zou het volk de uitoefening van acta der souvereiniteit hebben; ook zijn de magistraatscolleges niet aan een particulier burger, maar aan het volk, constitutioneel vergaderd, rekenschap schuldig. Indien 's volks zaken door zijn representanten kwalijk geadministreerd worden, mag het op geoorloofde middelen tot redres bedacht zijn. Mr. Croockceus had zich niet tot de Staten, maar tot het volk moeten wenden; dat was de constitutioneele weg geweest. Het reglement van 1705 is wettig tot stand gekomen, terwijl in dat van 1750 noch door de burgerij, noch zelfs door de gemeente van Zutphen is bewilligd; en volgens het reglement van 1705 is de gemeente tot convocatie van gilden en schutterij bevoegd zonder toestemming van den magistraat.

Het advies van den mombler was een doorlopende bestrijding van de stellingen der gemeente. Hij plaatste zich op geheel ander standpunt. De gemeente had het niet noodig geoordeeld, de „eeuwige grondwaarheid,” dat in den boezem des volks de souvereiniteit berust, uit de bronnen van het recht der natuur en der volkeren te bewijzen; zoovele vermaarde schrijvers hebben het vóór haar gedaan en voor zoo verre zij wist, werd het nergens toegesproken. De tegenspraak kwam nu van den mombler; met de bronnen van het recht der natuur had hij weinig op; hij hield van positiever recht en redeneerde aldus: in de voortijden berustte de oppermacht bij den vorst; zoo dus het volk van een oppermajesteit gegaudeerd heeft, moet het of gedurende de Spaansche troebelen of na de afzweering van den laatsten hertog die aan zich geworven hebben, en daarvan was hem niets bekend. Zoo kwam hij ook tot geheel andere conclusies.

1) Post van den Neder-Rhijn, Bijlagen XIII, blz. 20—39.

Met dit advies vereenigde zich het Hof in een schrijven aan de Staten van 25 April 1786. Het was van meening: 1°. het stadsgericht moest zorgen, dat Croockceus in het bezit van zijn gemeensmansplaats kwam; ondervond het hierbij tegenstand, dan moesten de Staten en het Hof het de hand bieden; 2°. de vraag, of in het algemeen de gemeente bevoegd was tot convocatie van gilden en schutterij, behoorde tot de algemeene geschillen, waaromtrent het Hof een tentamen concordiae aanried; in dit bijzondere geval, waar de gemeente over de zaak van Mr. Croockceus wenschte te spreken, mocht het zeker niet; 3°. als de momber tegen de meerderheid der gemeente, wegens uitdrukkingen als de in zijn schrijven gewraakte, een actie wilde instellen, kon dat niet geweigerd worden, ja zelfs was het hoog tijd, waar het systeem eener volksregering op vele plaatsen in Nederland en ook in Gelderland doordrong, dat zoowel over het systeem zelf als over de toepassing in bijzondere gevallen een rechterlijke beslissing viel.

De magistraat van Zutphen kon met dit advies tevreden zijn. De meerderheid der Staten durfde echter een zoo gewichtige beslissing nog niet goed aan; om de „volumineusheid der stukken” werd de zaak uitgesteld; slechts werd het Hof tot een tentamen concordiae gemachtigd. De magistraat nam dit aan, maar de gemeente, die eerst de meening der requesterende burgers had gevraagd, antwoordde, dat zij zich met de conferentiën niet kon inlaten, zoolang zij niet van de intentie der burgerij dienaangaande was geïnformeerd. De Zutphensche leiders, Capellen van de Marsch in de eerste plaats, wilden de tegenpartij, hoe dan ook, er toe brengen, in de raadpleging der burgerij te berusten, doch deze wachtte zich wel een stap te doen, die zulke verstrekkende gevolgen kon hebben. Niet-tegenstaande de halsstarrigheid der gemeente waren de Staten in hun merkwaardige vergadering van September 1786 (toen tot wapengeweld tegen Hattem en Elburg besloten werd) zoo toegevend mogelijk jegens Zutphen; zij wilden voorkomen, dat de burgerij tot oproer zou overslaan, waartoe de patriotten haar door allerlei middelen zochten te brengen 1). De gemeente kreeg nog vier weken om bezwaren tegen de qualificatie van Croockceus in te brengen bij het Hof; bij ontstentenis of

1) On fait l'impossible pour animer les bourgeois et les exciter au désordre, surtout à Arnhem et Zutphen. De Prinses aan Van de Spiegel, 14 September 1786 (Vrede II, blz. 591).

ongegrondheid daarvan werd haar gelast, zonder verder dralen hem het effect van zijn aanstelling als gemeensman te doen geworden. De overige geschillen werden naar het Hof verwezen, dat echter eerst een tentamen concordiae moest houden.

Toch bleef de zaak van Croockceus nog hangende; de bemiddeling van het Hof gaf alleen tot gharrewar tusschen dit college en de gemeente aanleiding en aan zijn beslissing wilden de gemeenslieden zich niet onderwerpen, dewijl het louter domestieke zaken gold en zij aan niemand verantwoording schuldig waren dan aan God en het volk 1). Men zou verwachten, dat de Staten nu tot krachtiger maatregelen overgingen — 15 November 1786 benoemden zij een commissie van zes personen uit het kwartier van Nijmegen, die trachten moest een minnelijke schikking tot stand te brengen. Waarschijnlijk was men altijd nog bevreesd, de Zutphenaars tot een uiterste te drijven: zij mochten hun herhaalde droigementen eens ten uitvoer brengen; ook zal Van Lynden van Hemmen, een der zes leden, vermoed hebben, dat een man als Suyderas te heftig te werk ging, dat met matiging en toegevendheid de gewenschte uitkomst wel te verkrijgen was. Is deze onderstelling juist, dan is hij teleurgesteld. De Nijmeegsche heeren hielden samenkomsten met gecommitteerden uit den magistraat (Opgelder, Sloet, Suyderas en Van Hasselt) en uit de gemeente. Voor de laatste toonden zij zeer groote, of liever te groote toegevendheid. Als de gemeente Croockceus in eed nam, zouden zij trachten te bewerken, dat de andere vacante gemeensmansplaats bezet werd met een der burgerij aangenaam persoon, dat de magistraat de gemeente met meer respect zou behandelen en dat de procedures tegen de burgers, die naar Hattem en Elburg getrokken waren, zouden worden gestaakt en zij weer in de stad mochten komen. De leden van den magistraat stemden in het eerste toe en wilden zich over het tweede, dat niets met de zaak van Croockceus te maken had, niet uitlaten, maar zij beloofden later, als over de andere geschillen gehandeld werd, alle facilitéit te zullen gebruiken. De gemeenslieden vroegen tot den volgenden morgen uitstel en antwoordden toen (17 November), dat de gemeente zich niet genoegzaam bevoegd oordeelde, daar zij eerst de requestreerende burgers moest hooren. Zoover was het dus gekomen, dat zij openlijk niet de geheele burgerij, maar de requestreerende als haar

1) Landdagsrecessen, October 1786, Bijlagen.

lastgeefster durfde noemen. De conferentiën werden daarop gestaakt 1), maar de burggraaf schijnt een gemeensman nog aangeraden te hebben, de requestreerende burgers te raadplegen 2). Dezen werden in alle haast nog dienzelfden avond bijeengeroepen. Ten hoogste loueerende het prijslijk oogmerk der heeren, meenden zij toch, dat de gemeente zich ten eenenmale onbevoegd moest achten, buiten expres consent van gilden en compagnieën den voorslag aan te nemen 3). Na deze uitspraak was van de gemeente niets meer te verwachten en den volgenden dag deelde Van Lynden op den landdag mee, dat de pogingen tot bemiddeling vruchteloos waren geweest. De Staten besloten, dat de resolutie van 2 September, met betrekking tot Mr. Croockceus, nu uitgevoerd moest worden.

Het werd tijd ook. Nadat deze nogmaals te vergeefs de gemeente gesommeerd had hem zitting te verleen, verzocht hij de heeren van den gerichte hem als lid in dat college te introduceeren. De magistraat riep de gemeenslieden tegen 6 Januari 1787 bijeen. Toen verschenen in hun vergadering, behalve Croockceus, de schepenen Sloet en Suyderas met den secretaris Toewater. Sloet verzocht tot de installatie over te gaan; het antwoord was een protest tegen de aanwezigheid van Croockceus. De woordhouder, door Sloet uitgenoodigd dezen in eed te nemen, weigerde; het oudste lid, alle volgende leden weigerden, tot Heytingh toe, een der prinsgezinden. Toen sloot de woordhouder de vergadering en ging met de meeste leden heen; acht bleven er over en in hun tegenwoordigheid werd Croockceus door Heytingh beëdigd en geïnstalleerd 4).

Natuurlijk wilde de meerderheid hem niet als lid erkennen. Capellen van de Marsch ried, hem met geweld te weren, maar een kloppartij hadden zij er niet voor over. Toen Croockceus in een volgende vergadering (Februari 1787) weer tegenwoordig was en zich half met geweld een zetel verschaft had, zei de

1) Verslag van de gecommitteerden uit den magistraat in het Memoriën- en Resolutiënboek, 13 December 1786.

2) Politieke Kruier, n°. 399. De bron moge onbetrouwbaar zijn, deze bijzonderheid schijnt toch juist; immers werden de burgers nog 17 November bijeengeroepen en berichtte Van Lynden eerst 18 November, dat de conferentiën mislukt waren, hoewel hij daartoe den 17den nog wel gelegenheid had gehad. Ook was er anders voor de gemeente geen reden, de burgers zoo haastig samen te roepen.

3) Extract uit het Memoriaal der gezworen gemeente, 17 November 1786.

4) Tadama, Geschiedenis der stad Zutphen, blz. 293 (naar een gerechtelijk verbaal, door den stadssecretaris opgemaakt en op het archief berustende).

president, dat zij, vermits er een persoon bij was, die er niet behoorde, geen vrije deliberatiën hadden en hij de vergadering scheidde 1). De burgergecommitteerden dachten er over, de gemeenslieden te verzoeken, die leden, welke Croockceus beëdigd hadden, niet meer te erkennen, maar de twijfel, of dezen daartoe te bewegen zouden zijn, weerhield hen. De gemeente gaf echter haar verzet niet op. Eerst na de omwenteling in Juni 1787, waarover later, werd Croockceus, op voorstel van den president, eenparig erkend en alle vroegere protesten en resolutiën geroyeerd (4 Juli 1787).

Het gedrag zoowel van den magistraat als van de patriotten in Zutphen staat ver boven dat van den magistraat en de patriotten in Arnhem. De patriotsche partij in Zutphen had bekwaamer en invloedrijker leiders; er was organisatie, er was een vast plan, er was volharding. Meester te worden van de schutterij, meester te blijven van de gezworen gemeente, de burgerij zelf te laten meespreken over bestuurszaken, dat was Capellens plan. Met een magistraat als den Arnheemschen tegenover zich zou het hem hoogst waarschijnlijk gelukt zijn; dat het te Zutphen mislukte, is, behalve aan het sterk garnizoen, te danken aan de flinkheid van den raad — hoe men in ander opzicht over dezen ook oordeele — en de eer daarvan komt in de eerste plaats toe aan Suyderas.

In de meeste kleine steden was geen garnizoen; misschien zouden de patriotten daar gelukkiger zijn.

1) Bijlage 16.

HOOFDSTUK VI.

DE KLEINE STEDEN EN HET PLATTELAND. DE STRIJD TEGEN HET REGEERINGSREGLEMENT.

Onder de kleine steden zijn er, die met ijver aan de patriotsche beweging hebben deelgenomen; twee er van, Hattem en Elburg, zijn daardoor zelfs algemeen bekend geworden en verdienen een afzonderlijk hoofdstuk. In andere bleef het tamelijk rustig, vooral in Wageningen en Bommel; in de laatste plaats waren, volgens de waarschijnlijk te lage schatting van den Politieken Kruier, in 1787 slechts vijf of zes huizen van patriotten. In Tiel was hun aantal wel grooter en hadden zij een hoofdman in den secretaris der stad en kolonel der schutterij, Mr. Johan Richard van Lith de Jeude, een zoon van den prinsgezinden burgemeester van dien naam; wel exerceerden zij er in 1784 en volgende jaren, ondanks den dubbelen tegenstand van magistraat en gepeupel, maar het is toch van te weinig beteekenis om er langer bij stil te staan 1). In Doesburg waren, zelfs in den raad, nog al patriotten; hoewel zij ook exerceerden, „sliepen” zij toch, naar het oordeel hunner partijgenooten, wat wel uit het gemis van plaatselijke leiders te verklaren zal zijn. In alle kleine steden — met uitzondering van Harderwijk, waar men op Arnhems voetspoor en vermoedelijk door aansporingen van buiten reeds in Februari 1783 in een adres er op aandrang, dat de magistraat bij tusschentijdsche vacaturen een nominatie aan den stadhouder zou zenden — komen de teekenen van ontwaken en leven echter

1) Voor de bijzonderheden, zie Rink, Beschrijving der stad Tiel, blz. 124—134.

eerst in 1784. Vóór dien tijd werden de boeren in het kwartier van Zutphen wakker geschud.

Ieder weet, welk een hevige strijd in Overijsel tegen de drostendiensten gevoerd is en met welken afloop: 25 Februari 1783 werden zij afgeschafft. De eenige streek, waar zij toen nog bestonden, was de Graafschap. De „verdoemelijke last dezer slavernij” bestond in twee diensten in het jaar voor den hoofdofficier van het district; de bezitters van „volle” of „halve” erven moesten met wagen of kar en paard dienen, die van „katersteden” 1) met de schop. Anders dan in Overijsel, was hier algemeen in gebruik de diensten af te koopen; de bepalingen in de verschillende ambten waren niet volkomen gelijk, maar in het algemeen betaalden de bouwlieden 2 à 3 gld., de kleine boeren 14 à 20 stuivers, de daghuurders 6 à 8 stuivers. Daarbij kwam nog een kleinere som voor den onderrichter. De totale opbrengst voor de officieren was niet gering; hoe groot die ongeveer moet geweest zijn, is daaruit af te leiden, dat Van der Capellen later den Prins voorstelde, bij afschaffing der diensten het tractement van den landdrost te verhoogen met 800 gld., van den scholtus van Zutphen met 500 gld., van den richter van Doesburg en den scholtus van Lochem elk met 300 gld. 2).

In pamfletten mochten de patriotten beweren, dat de drostendiensten „een inkruiping, een hatelijke usurpatie” waren; dat de boeren, daartoe gebeden, vroeger zooveel wel over hadden gehad voor een menschlievend ambtenaar 3), doch dat van verplichting toen geen sprake was; zij wisten zeer goed, dat het een overblijfsel was uit den tijd van het leenstelsel; ten onrechte beschouwden zij het zelfs als het eenige overblijfsel 4). Toen de momber een onderzoek naar de zaak instelde, vond hij op de Rekenkamer een boek van 1548, waarin onder de inkomsten en emolumenten van den landdrost wordt genoemd „ende daer beneffens tweemaal tsjaers van allen hove onder sijn ampte een bededienste met peerden ende waegen off metter hand, als sich dat geboert.” De scholtus van Zutphen had twee diensten 's jaars, „eens bij gras, eens bij hoy”; iets dergelijks was van de andere hoofdofficieren gemeld. Ook toen

1) Kate (kote) = klein huis, al of niet met land er bij.

2) Bijlage 17.

3) Brief uit Winterswijk aan een vriend te Groningen, 26 September 1782.

4) Mr. J. A. Sillem spreekt, even onjuist, van „dit laatste overblijfsel van vroegere hoorigheid der boeren” (Gids, November 1882, blz. 243). Vgl. blz. 34—37.

hadden zij blijkbaar het recht eenige boeren tegen betaling van de diensten vrij te stellen; want in diezelfde aantekeningen van 1548 komt voor, dat bij den scholtus van Lochem moet geïnformeerd worden, „hoeveel vrijen hij heeft ende wat hij van den vrijen ende diensten jaerlics genyet,” en de richter van Steenderen verklaarde: „die richters hebben elck enige vrije personen, die hemlyuden van altz toegelaten zijn, ende genieten van denselven, to weten van eenige drie dalers, van anderen drie rijdergulden, anderen twee dalers ende oick enige anderhalven daler, ende dat vur de exemptie van des Heeren diensten alleen, mer nyet van enige schattingen” 1). Uit verschillende vonnissen van het Hof in de zeventiende eeuw blijkt, dat ook toen de drosten de diensten genoten.

Toen de zaak in Overijssel nog hangende was, had Capellen van de Marsch reeds het plan opgevat, haar ook in Gelderland ter sprake te brengen. Er was echter een groote moeilijkheid. In Overijssel kon men zich beroepen op de resolutie van 18 Maart 1631, waarbij, naar het heette — want zoo heel zeker is het niet — de drostendiensten waren afgeschaft; maar in Gelderland ontbrak een dergelijke grond. Capellen heeft nog onderzoekingen in het werk gesteld, of er iets van dien aard te vinden was, doch zonder gunstig resultaat 2).

De weg, dien hij toen insloeg, toont wat eigenlijk zijn doel was. Ware het hem er alleen om te doen geweest, de landlieden van een zijns inziens drukkenden last te bevrijden, hij zou de Staten waarschijnlijk er toe hebben kunnen bewegen door een behoorlijke schadevergoeding voor de hoofdofficieren voor te stellen. Immers in Overijssel waren de diensten afgeschaft en een strijd, als daar gevoerd was, lokte de Gelderschen niet aan; Zutphen was nu de eenige streek, waar zij, als geldelijke opbrengsten, nog bestonden; indien hun inkomen geen schade leed, hadden de drosten er vermoedelijk wel afstand van willen doen. „Hadde, de Heer van de Marsch eenige aanneemelijke voorslaegen aen de hoofdofficieren willen of kunnen doen,” schreef de landdrost Van Nagell, zelf een der belanghebbenden, aan den Prins (26 April 1783), dan zou hij beter gedaan hebben dan nu met „demarches, waerdoor het gezag der hooftofficieren

1) Dossier Van der Capellen (Rijksarchief te Arnhem).

2) Wachendorff uit Utrecht, een liefhebber van historische nasporingen, schrijft, 20 November 1782, dat hij op Capellens verzoek bij professor Bondam geïnformeerd heeft naar een resolutie, waaruit zou moeten blijken, dat de drostendiensten in de Veluwe ten tijde van Filips waren afgeschaft; Bondam zal er naar zoeken.

gevilipendeert en elusoir gemaakt wordt." Doch de verbetering van den toestand was, als altijd in dagen van hevigen partijstrijd, bijzaak; hoofdzaak het zaaien van ontevredenheid en daardoor propaganda voor de partij.

Als inleiding verscheen in het najaar van 1782 de boven aangehaalde brief uit Winterswijk. In het voorjaar daarop volgde een „Brief uit Deventer aan een vriend te Amsterdam over het onwettig dienen der boeren in de graafschap Zutphen." Een boer uit Zutphen klaagt daarin bitterlijk over de gedurige hoonende en schampere verwijtingen, welke hij en zijn bureu moeten lijden van de Overijselsche boeren, die gestadig hunne verlossing van de drostendiensten hemelhoog verheffen. Oude lieden weten nog zeer wel, dat vroeger niemand tot de diensten gedwongen, maar men daartoe vriendelijk verzocht werd; en sedert ongeveer dertig jaren heeft men het afkooopen in gebruik weten te brengen. Deze uitvinding om zich op zulk een onredelijke wijze met het bloed en zweet der arme boeren te verrijken, is zoo schreeuwend, dat men geen gunstige gedachten van de edelmoedigheid en menschlievendheid der hoofdofficieren kan hebben, zoo zij niet uit zich zelve aan deze wreede, vexatoire en onwettige handelwijze renuntieeren.

Op allerlei wijze werd deze brief verspreid: naar de herbergen gezonden, in brievenbussen gestoken; bij boeren, die de markt te Zutphen bezochten, in den wagen gelegd of in den zak gestoken 1). Toen stelde Capellen een request op en eenige Zutphenaars, G. J. Haesebroeck, T. H. van Essen, T. de Roller e. a., ten deele zelf landeigenaars, trokken de Graafschap door om handteekeningen te verkrijgen. De tegenpartij deed wat zij kon om dit te beletten; van beide kanten trachtte men de boeren door beloften of bedreigingen over te halen. De rentmeester van het gasthuis te Zutphen drong bij de boeren, die erven van het huis in pacht hadden, er op aan te teekenen; nauwelijks hoorde de magistraat het, of aan alle pachters van eigendommen der godshuizen verbood hij het ten strengste. Patriotsche grondbezitters deden het tegengestelde. De stadholder van den scholtus van Zutphen zond een schrijven aan de predikanten met verzoek de gemeenteleden tot gehoorzaamheid en eerbied, stilte en rust aan te sporen; „daardoor zal UWelEerw. de sterkste blijken van ware hoogachting aan onzen heere scholtus geven." Een dier predikanten koos tot

1) Rapport van den mombere en bijlagen (Rijksarchief te Arnhem).

tekst Spreuken 24, vers 21: Mijn zoon, vrees den Heere en den koning; vermeng u niet met degenen, die naar verandering staan; waaruit de inhoud der predikatie gemakkelijk af te leiden is. De stadholder van een der richters stelde een tegenrequest op, waarin verklaard werd, dat de onderteekenaars, ook al werden de diensten afgeschaft, toch uit genegenheid voor hun officier er jaarlijks twee of drie zouden presteeren; een request, waaronder de prinsgezinden zeker niet vele namen hadden gekregen, indien zij zich niet, evenals de patriotten, van onware voorstellingen bediend hadden. De eenige patriot onder de officieren, Van der Capellen van den Boedelhof, gelastte zijn stadhouder den boeren het requestreeren niet te beletten, maar ried aan, zich noch voor, noch tegen de diensten te verklaren; zelf hoofdofficier zijnde, wenschte hij, zooals hij kort te voren tot een paar personen zeide, dat de diensten bleven zooals zij waren 1); een houding, die ongunstig afsteekt bij die van zijn Overijselschen ambtgenoot Van Pallandt van Zuythem 2).

Op den landdag in April 1783 kwamen de gelijkkluidende requesten in uit de vier ambten, te zamen met ruim 450 onderteekeningen, waarvan verreweg de meeste uit het landdrostambt Zutphen, de minste uit het richterampt Doesburg 3). De „marken” van hen, die niet schrijven konden, ontbraken natuurlijk niet; ook niet bijvoegingen als „Jan Evert Wennink, niet gewillig om te dienen, maar heel onwillig.” Het request was tamelijk gematigd opgesteld en bevatte alles, wat Capellen voor de afschaffing meende te kunnen aanvoeren: de diensten zijn drukkend en strijdig met de oude constitutioneele vrijheid; nergens elders in ons land bestaan zij meer, ja bij de meeste, ook de despotiekste koningen in Europa is tegenwoordig alle dienstbaarheid voor den landman afgeschaft (een bewering, even waar als die oude constitutioneele vrijheid); degenen, die het dichtst bij de Overijselsche grenzen wonen, mochten dagelijks „voor UEd. Mog. zeer beleedigende en dus voor de supplianten onverdragelijke verwijtingen hooren.” Daarom „adresseeren zij zich aan UEd. Mog. als aan hunne welmeenende vaders en dierbare Hooge Overigheid op het nederigste en deemoedigste, met eene instantelijke bede, dat UEd. Mog.

1) Rapport van den member en bijlagen.

2) Sillem, Gids, December 1882, blz. 408.

3) Ter wille van Capellen van den Boedelhof schijnt daar minder ijverig gewerkt te zijn.

hunne vertoogen wegens het schandelijke dezer dienstbaarheid en het drukkende der daarmee gepaard gaande afkoopingen met een oog van goedgunstigheid ter hunner bevrijding wel zullen willen aanzien; te meer, daar zij supplianten, het zij allereerbiedigst gezegd, zeer wel weten, gelijk het ook genoeg bekend is, dat in vroegere tijden deze diensten aan de heeren hoofdofficieren voor de huislieden niet verplichtende waren en zelfs dat de daaruit voortgekomen afkoopingen derzelve in latere dagen eerst in train zijn gebracht geworden."

Deze laatste periode moest de goedgunstigheid, waarmee de welmeenende landsvaderen het request aanzagen, merkkelijk verminderen. Zij besloten eenvoudig, en in deze omstandigheden konden zij wel niet anders, in het verzoek te difficilteeren, latende nochtans ieder die meende tot de diensten niet verplicht te zijn, vrij de hoofdofficieren, binnen het jaar, voor het Hof in rechten te betrekken. Het voorstel van Capellen om het verzoekschrift in handen van dit college te stellen, ten einde na verhoor van beide partijen van advies te dienen, vond slechts weinig steun.

Nog één middel kon hij beproeven: door tusschenkomst van den Prins de afschaffing te verkrijgen. Hij drong er op aan, dat deze de drosten zou aansporen, tegen een matige verhooging van tractement, van de diensten afstand te doen. Willem V, wien het slot zijner missive weinig smaakte 1), antwoordde, dat de zaak een object van justitie was 2), doch, bevreesd dat zijn brief in de couranten zou komen, vonden hij en zijn raadslieden het beter, dat antwoord niet te verzenden 3). De heer van de Marsch had een grievé meer tegen den stadhouder.

Op het eind van het jaar liet hij door geërfden in de Graafschap een tweede request indienen, verzoekende, dat de Staten het zoo gewichtig stuk in zijn oorsprong, aard en gevolgen toch zouden onderzoeken, maar met even weinig goed gevolg als het voorgaande.

Natuurlijk waagde geen der boeren het, een proces te

1) „Vergun mij, Doorl. Vorst! hier nog bij te voegen: dat Lodewijk XVI alle dienstbaarheid, in deszelfs bijzondere domeinen, vernietigd heeft: — Willem V is heer van drie uitgestrekte heerlijkheden in deze graafschap.... — Ik hebbe de eer mij met den diepsten eerbied te noemen," enz. Memorie van Capellen van de Marsch, blz. 208 (de daar opgegeven dagteekening Juni 1783 moet zijn 23 April 1783).

2) Willem V aan Van der Capellen van de Marsch, 29 April 1783.

3) Bijlage 18.

beginnen tegen den drost; waarschijnlijk heeft Capellen er hen ook niet sterk toe aangezet. Wèl ried hij, de diensten „uit consideratie” te doen, maar alle betaling er voor te weigeren. Doch de officieren genoten den afkoop evenals vroeger; de zaak was afgedaan en haar eigenlijk doel, de boeren aan den patriotschen kant te brengen, had zij niet gemist. Eenmaal nog deed zij van zich spreken. In het scholtambt Zutphen hadden in 1784 vier boeren werkelijk de betaling geweigerd; door het scholtengericht veroordeeld, bleven zij hardnekkig; het eind was, dat tot gerechtelijken verkoop besloten werd. Den 1sten Maart 1787 reden de stadholder en de fiscaal naar een hunner, op het erf Klein Hulzen; daar vonden zij vierhonderd gewapende boeren, die hen zoodanig ontvingen, dat zij zich hoe eer hoe beter wegmaakten. Capellen had den raad gegeven, dat zij elkanders panden zouden inkoopen, maar heethoofden hadden hen tot deze daad van geweld aangespoord, die eenige belhamels met geeseling en verbanning duur moesten betalen. Hij mocht hun gedrag afkeuren 1) — te verwonderen was het niet, dat lieden, die zoo dikwijls gehoord hadden, dat zij, tot betaling althans, niet verplicht waren, de schending van hun recht niet wilden gedoogen en argumenteerden met hun vuisten en hun geweren.

Hun geweren — want die hadden zij. Met het oog op den kommerlijken toestand, waarin zich de Republiek en bijzonder Gelderland bevond, besloten de Staten den 20sten November 1784 de ingezetenen te wapenen; binnen drie weken moesten de officieren lijsten van alle weerbare mannen van achttien tot vijftig jaar inzenden; ieder kwartier kon dan bepalen, hoevelen gewapend moesten worden. Men weet, hoeveel tegenstand een dergelijk besluit in Holland bij de landlieden vond; ook in Gelderland deden zich reeds bij de opschrijving moeilijkheden voor, o. a. te Brummen, Beesd, Didam. Een groot deel der Zutphensche boeren vernam echter de tijding met blijdschap en de patriotten juichten; een schoone gelegenheid toch, om een hunner idealen, de burgerwapening, te verwezenlijken. Daardoor juist veranderden de prinsgezinden van gedachten; bovendien, van de troepen van Jozef II was nog niets te zien.

1) Memorie, blz. 117. Vgl. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, 20 Maart 1787: Ce que vous m'en dittes me fait de la peine, c. a. d. que leur conduite ne seroit pas au dessus des reproches.

Toen den 17den Januari 1785 de zaak opnieuw ter tafel kwam, kon de burggraaf geen conclusie nemen; de ridderschap der Graafschap was voor, de steden, door den invloed van Van Heeckeren van Suyderas tegen de wapening van het platteland; Nijmegen wilde ieder kwartier laten beslissen, de Veluwe de zaak commissoriaal maken. Een voorstel van Nyvenheim, om de wapenoefening facultatief te laten en de onvermogenden op 's lands kosten van geweren te voorzien, had natuurlijk niet de minste kans te worden aangenomen.

Ondertusschen hadden de patriotten niet stil gezeten. Pamfletten waren verspreid om de landlieden gunstig te stemmen voor de exercitiën; soms zeer bezadigd, als ware het alleen om de dreigende invallen van Oostenrijksche troepen af te weren 1), soms met duidelijk patriotsche tendenz 2). Baron Van der Heide zei al zijn boeren aan, dat zij van hun plaatsen moesten vertrekken, indien zij niet exerceerden 3). Ds. Bergh liet zich door een luitenant beloven, dat deze zijn broeder, Ds. Van Ingen te Ter Borg, zou „inspireeren, dat hij de boeren zoude onderrigten, dat men de boeren dieswegens tegen den wapenhandel zegt intenenemen, om hen onder 't jok der heeren-diensten te houden, welke ras zouden worden afgeschaft, wanneer ze zich gewillig toonden om zich aan den wil der souverain te onderwerpen” 3). De kansels weergalmden van aansporingen of waarschuwingen. Mocht een patriot Nehemia 4, vers 14 te baat nemen: strijdt voor uwe broederen, uwe zonen en uwe dochteren, uwe vrouwen en uwe huizen, Ds. Abbink te Lochem koos, toen tot de opschrijving stond besloten te worden, tot tekst 1 Kronieken 21, vers 1—14: toen porde de satan David aan, dat hij Israël telde.... en deze zaak was kwaad in de oogen Gods; en voor een oefenaar te Ede was alles afgedaan met 1 Timotheus 4, vers 8: de lichamelijke oefening is tot weinig nut.

In de Betuwe en de Veluwe was men het over het geheel met dezen oefenaar eens; de wapenoefeningen waren er trouwens ook niet geoorloofd; maar in de Graafschap, waar men ze toeliet, zag men spoedig, meestal op Zondag en dikwijls in de kerk, een vreemd schouwspel. Wel waren er ouderwetsche

1) Brief van een „Betuwsch Landman aan de bewooners van de Veluw, de Betuw en Maaswaal.”

2) Zamenspraak tusschen Frans Godertsen, Kobus Derksen en Goossen Geurtsen ter eenre: een Predikant en een Roomsche Pastoor ter andere zijde.

3) Ds. Bergh aan Van der Capellen, 6 December 1784.

vromen, die daarop aanmerking maakten, doch de Politieke Kruier vermoedde, dat ook Israël zich op Sabbath in de krijgskunde had geoefend, de exercitie was ook godsdienst; en zoo maakte dan ook Ds. Roesing te Neede niet het minste bezwaar, om, zoodra de godsdienstoefening was afgelopen, de boeren met eigen hand de banken te helpen verzetten, ten einde zich beter te kunnen oefenen; „men las de blijdschap en 't vergenoegen op zijn patriotsch aangezicht” 1). Te Doetinchem waren Ds. Bergh en een zoon van Ds. Schot de ijverigste voorgangers; te Laren had men het voorrecht afgericht te worden door een „achtjarig soldaat,” 's predikants knecht. Aanzienlijke patriotten bleven niet achter. Baronesse Van der Borch liet de groote zaal van het huis te Vorden voor de oefeningen inrichten; baron Van Keppel tot Oolde en zijn broeder Keppel tot Woolbeek onderwezen hun boeren in eigen persoon. Zoo groot was de lust tot de wapenen, dat zelfs op de Veluwe de ingezetenen van Doornspijk en Oosterwolde, hoewel de landdrost hen waarschuwde, zich gingen oefenen; zij liepen er twee heerenponden boete mee op, Ds. Brink zelfs vier (een heerenpond = 2.50 gld). En voor welke onschuldige liefhebberij? Zij hadden jachtgeweren gebruikt, waaraan dikwijls haan, pan of slot ontbrak; de officieren zwaaiden stokrozenstok of boonenstaak 2)!

Trok het vaderland niet het minste nut van den militairen ijver zijner patriotsche zonen, wel de partij. Evenals in andere gewesten werden nu en dan provinciale vergaderingen gehouden, waarop meer staats- dan krijgzsaken werden besproken; van veel beteekenis schijnt echter de provinciale organisatie in Gelderland niet geweest te zijn 3). Ook waren de exercitiën een uitstekend propagandamiddel. Om meer personen te trek-

1) Utrechtsche Courant, 19 Januari 1785. Later, in 1787, schreef „een waar vaderlander” in zijn „Vaderlandsche Historie in Dichtmaat”:

Dat dominees, zelfs Gereformeerden
De boeren exerceeren leerden,
dat is geschied,
Maar dat gebefte snaphaandragers
Iets beters zijn dan boereplagers,
geloof ik niet.

Dat andere 't zaad van tweedragt zaaiden
En van de preekstoel vrijheid kraaiden,
dat is geschied,
Maar dat oprecht en deugdgezinden
Die leeraars en hun werk beminden,
geloof ik niet. Enz.

2) Politieke Kruier, n°. 355.

3) In Juni 1786 vreesde Daendels, dat zonder Capellens voorlichting en bestier de provinciale correspondentie niet in stand zou blijven (Daendels aan Van der Capellen, 1 Juni 1786).

ken, werden zij zoo aangenaam mogelijk gemaakt. Luisteren wij slechts naar het verhaal eener afvuring te Doetinchem 1). De drie compagnieën, elk van zestig man, allen gedost in blauwe uniform, witte kousen en op de roode epauletten het devies dragend „voor stad en land”, verzamelden zich voor het huis van hun vaandrager en marcheerden vereenigd, onder een grooten toeloop van volk, door de Waterpoort naar de Stadsweide, de gewone exercitieplaats. Tot aller groote vreugde verscheen Capellen van de Marsch. Nadat een paar leden van den magistraat de troepen geïnspecteerd hadden, trad een schutter voor het front en sprak de „Brave Burgers, Vrijheidsminnaars” in een fraai vers toe. De oudste kapitein, Jan ter Maat, bedankte en de vuring en exercities begonnen: generale decharges, divisie- en gelederenvuur, het formeeren van colonnes om te eindigen met een generaal salvo voor den magistraat en den heer Van de Marsch. Luide toejuichingen weerklonken. Het bataillon marcheerde in orde van bataille voor de tent, waar zich de magistraat had geposteerd, die door de officieren met hun spontons (een lichte hellebaard) gesalueerd werd. Daar traden zeven jonge meisjes, in het wit gekleed, onder geleide van Ds. Bergh, tot voor de tent, het bataillon vormde een kring er om heen en de gevleide schutters hoorden woorden van dank en lof uit den mond van den Lutherschen predikant: „Eeuwig zal m’u eer bewijzen!” Kapitein Ter Maat antwoordde kort en krachtig, zooals het een krijgsman betaamt: „ik zal mijn kop voor de vrijheid en het vaderland laten.” Nog even moesten de schutters luisteren, toen een der meisjes hen uit naam der burgerij gelukwenschte; daarna konden zij de dorstig geworden kelen laven met drie ankers wijn, door de kolonels hun vereerd. ’s Avonds trokken zij met eikentakjes op de hoeden de poorten hunner veste binnen.

Even genoeglijk was de 1ste Mei 1786, toen twee Doetinchemsche compagnieën nieuwe vaandels kregen van twee patriotsche dames. Waren de schutters, het „puik der beste maatschappij,” aan het huis der oudste burgeres reeds op drie verzen onthaald, het bezoek bij de jongste gaf hun dichterlijk en vaderlandslievend gemoed nog meer voldoening; de donatrice, bruid van een der schutters, „sneed met eene meer dan vrouwelijke vrijmoedigheid op eene aangename wijze” een aanspraak in verzen op, door twee der dapperen in dezen trant beant-

1) Ds. Bergh in den Politieken Kruier, n°. 288.

woord: Nu kan de schutter moedig juichen: „Gezeegend zij de groote God! Deez' vaandels zullen blixems weezen In 't oog van 't landverdervend rot!” Na de manoeuvres op het exercitieveld volgde een tractatie, ditmaal op bier, en de donatrices versierden de hoeden van officieren en schutters met lauweren en palmtakjes. De dag werd met een feest bij den kapitein besloten.

Wie meenen mocht, dat wij te lang bij dergelijke onbeduidendheden hebben stilgestaan, bedenke, dat voor een juist blik op het leven onzer toenmalige voorvaderen en op de patriotsche beweging ook zulke tooneeltjes noodig zijn. Gaan wij nu kortelijk na, wat er, hoofdzakelijk ten opzichte der wapening, in de kleine steden is voorgevallen. Over het geheel was men er met de exercitie vroeger begonnen dan op het platteland, overal tegen den zin van den magistraat.

In Doetinchem had de burgerij, door Ds. Bergh aangevuurd, in den zomer van 1784 een aanvang gemaakt met de oefeningen. Den 27sten Juli dienden 180 ingezetenen een adres bij de regeering in, aandringend op herstel der gezworen gemeente en der schutterij. De magistraat bestond, op één na, geheel uit prinsgezinden; vooral burgemeester Verhuell, de vader van koning Lodewijks minister van marine, was zeer ijverig 1). Toch antwoordde hij zeer welwillend: een gezworen gemeente werd in het reglement van 1750 niet genoemd; de schutterij had maar kort bestaan en was te lastig en kostbaar; de burgerij kon haar verlangen aan den magistraat door gecommiteerden kenbaar maken 2). Kortten tijd daarna werden er gecommiteerden gekozen. De man, die de beweging leidde, was ook hier Capellen van de Marsch 3), die Ds. Bergh als zijn luitenant gebruikte. Herhaalde requesten hadden althans zooveel uitwerking, dat in 1785 de schutterij hersteld werd, maar het reglement, dat de magistraat er voor vaststelde en waarbij hij zelf de opperleiding behield, was den patriotten in het geheel niet naar den zin. Ondanks de aanwezigheid van een onruststoker als de Luthersche predikant bleef de orde gehandhaafd, tot in Augustus 1786 een oogenblik de stad het

1) Van Deutekom is niets dan goed te zeggen. Consideratiën van Suyderas, gericht aan Willem V, Maart 1786.

2) Courier van Europa I, n°. 102.

3) Bv. Ds. Bergh aan Van der Capellen, 6 December 1784: de burgerij verzoek aan U Hoog en Welgeb. ootmoedig om in 't request ook niet te vergeten enz.

voorbeeld van Hattem en Elburg dreigde te volgen; doch hierover in een volgend hoofdstuk.

Te Lochem 1) zaten niet meer dan twee patriotten in den magistraat (De Raad en Thomasson); onder de burgerij waren zij zeer talrijk. De meerderheid van den raad, vooral de heeren Vatebender, De Wolff en Solner, wist de rust te bewaren; hun middelen echter waren niet altijd flink en waardig. Reeds in 1784 werden, zonder toestemming van de regeering, in besloten plaatsen veelvuldige bijeenkomsten gehouden ter oefening in den wapenhandel; een sergeant of soms ook burgemeester Thomasson kommandeerde. Den 11den October 1784 werd door twaalf gecommiteerden een request der burgerij, d. w. z. van nog geen 100 personen, overgegeven, waarin om wapenoefeningen gevraagd werd. Het verzoek werd een paar maal herhaald; het antwoord luidde, dat er vooralsnog niet in kon worden getreden, daar in Lochem van oudsher geen schutterij bekend was. De oefeningen werden door de vingers gezien, maar onder de hand vroeg de magistraat den steun van het Hof. De momber kwam en informeerde, hoe het met het request van 11 October in zijn werk gegaan was; het bleek echter niet, dat men de onderteekenaars door beloften en bedreigingen overgehaald had 2).

De burgers, door het onderzoek niet afgeschrikt, besloten 1 Juni 1785 een exercitie-genootschap op te richten; door gecommiteerden werden officieren gekozen. Zaterdag daarop, 4 Juni, kwamen de gecommiteerden, wier woordvoerder steeds een advocaat, Mr. G. C. Falck, was, bij den president-burgemeester Dr. De Wolff en overhandigden hem een adres: dien middag om twee uur en op andere geschikte tijden zou de burgerij samenkomen om zich in den wapenhandel te oefenen; in Zutphen, Doesburg en Doetinchem werden de burgers door leden der regeering aangevoerd; ook de Lochemsche burgerij kon, nu het lieve vaderland bescherming tegen in- en uitlandsch geweld noodig had, niet langer weerloos blijven. Den burgemeester gelukte het niet, hen van hun voornemen af te brengen. Om twee uur kwamen 60 à 70 schutters even buiten de stad op het Molengoor bijeen. Dr. De Wolff liet door een stadsbode

1) Politieke Kruier, n°. 251; Jaarboeken 1785, blz. 799—805; een bundel stukken van het Hof op het Rijksarchief te Arnhem.

2) In zijn rapport beweert de momber, dat deze en gene der burgers niet zonder heimelijke bedreiging tot teekening zijn overgehaald, maar uit de bijlagen blijkt, dat hiervan slechts een enkel geval aan het licht was gekomen.

hun nogmaals gelasten uiteen te gaan; Falck gaf eenvoudig tot bescheid, dat zij die boodschap voor notificatie aannamen. Niet alleen zetten zij de exercitie voort, maar na afloop marcheerden zij naar de Markt en scheidden eerst, nadat zij daar verscheidene manoeuvres hadden uitgevoerd. Later werd dit herhaald.

Op het dringend verzoek van den magistraat om zijn autoriteit te handhaven, liet het Hof een publicatie afkondigen, waarbij de wapenoefeningen ten strengste verboden werden (27 Juli). De patriotten waagden het toen niet, verder door te gaan; met de exercitiën was het gedaan. In September werd te vergeefs er opnieuw over gerequestreerd en even vergeefs bijna een jaar later, 14 Augustus 1786, door de gecommiteerden er op aangedrongen. Na dien tijd, dat is, na de beteugeling van Hattem en Elburg, was er natuurlijk minder dan ooit sprake van.

Grol schijnt de eenige stad der Graafschap te zijn geweest, waar niet geëxerceerd werd; toch was het er verre van rustig 1). Vooral burgemeester Abbink, „de paus van Groenloo,” moest het ontgelden en er is reden om aan te nemen, dat hij het er wel eenigszins naar maakte; althans van de grieven, die in den Politieken Kruier (n°. 286 en 287) opgesomd worden, is er een, dat hij een eenvoudig landman buiten zijn weten in een proces had gewikkeld, dat de verkoop van 's mans inboedeltje ten gevolge had, niet zonder grond 2). Den 17den April 1784 werd den raad een door 98 personen geteekend request overhandigd, waarbij behalve de onmisbare oefening in den wapenhandel o. a. niets minder werd gevraagd dan electie of nominatie van den magistraat door de burgerij. Het baatte even weinig als een nader request, dat twee der patriotsche voormannen, Brons en Hasselo, bij den stadhouder inzonden en waarin zij hevig klaagden over den „voornamen steen des aanstodts,” burgemeester Abbink. Toen in dienzelfden tijd op Abbinks huis geschoten werd, werden Brons en Hasselo daarvan beschuldigd; een kommando infanterie en cavalerie, door het Hof gezonden, lichtte hen op en bracht hen naar Arnhem; daar er geenerlei bewijs was, werden zij echter na

1) A Grol j'ai trouvez beaucoup de combustion parmi le peuple . . . ce n'est que la correspondance de Zutphen et Deventer qui les fait agir. Van Heeckeren van Kell aan Willem V, 24 April 1784.

2) Zooals blijkt uit de Memorie- en Resolutieboeken van het Hof, 1781.

twintig weken weer vrijgelaten. Het stadje liet verder weinig van zich hooren.

Van actieve prinsgezindheid blijkt niets, in geen der Zutphensche steden. Het aantal prinsgezinden was er klein; de meesten, die niet tot de patriotten behoorden, lieten zich uit onverschilligheid of voorzichtigheid niet met de partijtwisten in. Zoo de kleine steden niet eenig garnizoen bekomen, is het aldaar niet te houden voor weldenkenden, klaagt de landdrost Van Nagell 1); en wil men nog een ander en sterker bewijs: Suyderas getuigt, dat te Lochem, voor burgemeester De Wolff, een geneesheer, zijn prinsgezindheid „genoegzaam desselfs volkomen ruïne ten gevolge gehad heeft, geconsidereert sijne voorheen soo florissante practijk thans bijna volkomen vervallen en verlopen is” 2).

Van de Veluwsche steden spreken wij hier alleen over Harderwijk. Er waren vele patriotten, ook onder de aanzienlijke burgers en onder de professoren en studenten der hoogeschool. In den magistraat hadden erkende prinsgezinden of aristocraten zitting, als De Meester en Apeldoorn; ook erkende, doch niet zeer ijverige patriotten, als Van Haersolte van Staverden, een neef van Capellen (de latere directeur der Bataafsche Republiek) en Jasper Hendrik van Lynden, een zoon van Oldenaller; terwijl vele leden tot dat slag lieden behoorde, dat wel patriotsche neigingen vertoonde, maar, zonder krachtige overtuiging, voorloopig nog geen kleur bekende. Tot ergernis der patriotten verleende ook de gezworen gemeente hun weinig medewerking.

De Harderwijksche gemeente was een ouderwetsch, goeddelijk college. Als er afgevaardigden naar land- of kwartierdagen gezonden werden, werden steeds hare consideratiën gevraagd: zij antwoordde onveranderlijk, dat zij alles volkomen aan de gecommiteerden overliet en hun een goede en behouden reis toewenschte; even onveranderlijk werden na afloop der Statenvergadering de heeren voor hun rapport bedankt. Een resolutieboek kende zij niet; waarvoor had zij het noodig gehad? Wel werden de boeten aangeteekend, eens per jaar geïnd en dan de pot verteerd door samen „een vriendelijke pijp te rooken”. Toen een weinig ijverig gemeensman, die in geen twintig jaar een enkele zitting had bijgewoond en zestig gulden boete betalen moest, in plaats daarvan de vrienden op

1) In een brief aan Willem V, 14 September 1784.

2) Consideratiën van Suyderas, gericht aan Willem V, Maart 1786.

een vroolijken avond verzocht, werd dit aanbod met blijkbaar genoeg aangenomen. En dat een college, waarin zoovele patriotten zitting hadden!

De ijverigste hunner was Mr. J. Gelderman Jr. Onvermoeid poogde hij de gemeente uit haar onbeduidendheid en onverschilligheid op te heffen, en al werden vele zijner voorstellen verworpen, toch gelukte het hem, langzamerhand iets veranderd te krijgen. Met de vergadering, waarin hij tot scriba werd benoemd (3 Februari 1783), begint het resolutieboek der gemeente; in dezelfde vergadering besloot zij, het adres te steunen, waarin vele burgers den magistraat verzochten bij tusschentijdsche vacaturen den stadhouder een nominatie aan te bieden. De raad willigde het verzoek in en zond den 17den Februari een nominatie aan den Prins, waarop deze eerst 4 Augustus 1783 de aanstelling liet volgen. Den 3den December 1784 werd vastgesteld, dat de president voortaan den voorzittenden burgemeester alleen kennis zou geven, dat hij een vergadering der gemeente wilde beleggen, zonder de te behandelen onderwerpen mede te deelen, veelmin eenige permissie te vragen; 7 October 1785 werd tot maandelijksche vergaderingen besloten; 14 Juli 1786 ging de gemeente eindelijk zoo ver, zich het „tweede lid van dezer stadsregeering” te noemen 1).

In December 1784 boden vele burgers requesten aan om zich in den wapenhandel te mogen oefenen; door den magistraat werd een reglement opgemaakt en, naar het heette, de oude schutterij hersteld. Wie er lust toe had en zelf de kosten wou dragen, kon zich bij een der twee compagnieën voegen. Iedere compagnie had twee hoplieden: een schepenhopman en een burgerhopman; de burgerhoplieden en verdere officieren werden benoemd door den magistraat uit een dubbeltal, opgemaakt door de officieren. De schepenhopman der eerste compagnie was Van Haersolte, de burgerhopman een Katholiek, Dr. Heydendaal, evenals de luitenants (Mr. De Wolff van Westenrode en Mr. Gelderman) een ijverig patriot. De magistraat werkte, gedeeltelijk om zich bij de burgerij aangenaam te maken, gedeeltelijk uit patriottisme, de wapenoefeningen niet tegen; het geheele college was bij de afvuring en corps tegenwoordig en onthaalde de schutters op twee vaten bier 2).

1) Een en ander is ontleend aan het Resolutieboek der gemeente (Stedelijk archief te Harderwijk).

2) Resolutieboek van den magistraat, 12 September 1785 (Archief te Harderwijk).

De richting, die de stad meer en meer insloeg, behaagde den stadhouder geenszins. Toen hij in September 1785 ruitery in Hattem en Elburg wilde inkwartieren, besloot hij tevens een eskadron naar Harderwijk te zenden, waar evenmin garnizoen lag. Maar dadelijk ontstond groote beweging; de schutterij teekende een „zeer ernstig” adres, de gilden gingen hun voorbeeld volgen, toen de magistraat, beducht voor opschuddingen, besloot den Prins te berichten, dat de stad niet geschikt was voor inlegering van paardenvolk. Deze zag daarop van zijn plan af; in geen der noordelijke Veluwsche steden kwam een ruiter binnen. De burgerij kon haar gang gaan. Te Harderwijk echter bleef het rustig tot den zomer van het volgend jaar.

Toen zoo een groot deel van de Graafschap en een kleiner deel der Veluwe aan het exerceeren was, achtte Van der Capellen den tijd gekomen om een stap verder te gaan. Tot dusver hadden de burgerijen der groote en kleine steden nagenoeg uitsluitend gerequestreerd bij hunne magistraten en over hunne stedelijke aangelegenheden. Plaatselijke grieven en bezwaren gingen hun het meest ter harte; daarvoor waren zij gemakkelijk warm te maken 1). Nu onder invloed der partijleiders gekomen, moesten zij zich ook met de meer algemeene, de provinciale en landszaken bemoeien.

Onder de provinciale aangelegenheden stond de zaak van het regeeringsreglement bovenaan. Het reglement, dat alle macht aan den stadhouder gaf, was al lang een doorn in het oog der patriotten; in de eerste jaren echter dacht niemand er over, het ter zijde te zetten. Wij hebben de gemeenten van Arnhem en Zutphen in 1783 hooren verklaren, dat zij het reglement van 1750 voor het ware fundament der regeering hielden. Capellen van de Poll schreef nog in November van dat jaar, dat het „in 1747 door den wille des volks, die voor elk eene wet moet zijn, eene grondwet geworden is, waarnaar het volk verklaard heeft, voortaan geregeerd te willen zijn; het moet door elk regent worden nageleefd, tot zo lange dat

1) Met welke bedrieglijke voorspiegelingen de leiders penvoudige lieden tot reqwestreeren brachten, leert o. a. een brief van Ds. Bergh aan Van der Capellen, 6 December 1784: Te Doesburg zijnde ontbood ik een Luthersch burger bij mij, en verzocht hem, tegen hij ook aannam, om mij binnen kort een relaas te bezorgen van gegronde bezwaren, welke de burgerij aldaar hebben en beloovde hem, dat ze dan alle zouden afgeholpen worden; zodra ik ze heb zal ik ze aan U Hoog en WelGeb. toezenden.

het wettig zal zijn veranderd of vernietigd" 1). Op dit standpunt konden zij niet blijven staan. 's Menschen rede staat maar al te dikwijls onder invloed van zijn begeerten; dus moest er wat op gevonden worden om aan het reglement te ontkomen. Het voorwendsel was, dat de Prins het meermalen had overtreden en het nu ook de andere partij niet langer bond. Drie maanden na den boven aangehaalden brief schreef Capellen van de Poll, dat hij in een bepaald geval strikte handhaving van het reglement geëischt had, op hoop dat men zou weigeren; hij oordeelde toen recht te hebben zich van naleving er van ontslagen te rekenen 2).

Inderdaad hield de Prins zich slecht aan de bepalingen. Herhaaldelijk benoemde hij ongequalificeerde regenten; hij stelde secretarissen aan der kleine steden, hoewel die daartoe zelf het recht hadden, enz. De schuld droegen zijn raadslieden, die welbewust het reglement overtraden, maar dit goed trachtten te maken met een beroep op het laatste artikel, dat de stadhouder het reglement mocht wijzigen. Alsof dat beteekende, dat hij aan de bepalingen, ook al waren zij niet veranderd, volstrekt niet gebonden was! En toch schreef Van Nagell, 20 December 1782: „in deze ongelukkige tijden is het 't verligteste om zoo weinig mogelijk gebruik te maken van de onbepaalde magt" bij het laatste artikel verleend. In die ongelukkige tijden werd de Prins dan ook voorzichtiger; handelde hij na 1783 nog tegen het reglement, dan deed hij het onwetend.

Men zal na het bovenstaande begrijpen, waarom de patriotten van 's Prinsen minste overtredingen zooveel ophef maakten. Een er van heeft in het kwartier van Zutphen veel opschudding verwekt 3). In Februari 1785 benoemde Willem V een ontvanger-generaal van het kwartier en een ontvanger van een geestelijk rentambt. Nu werden dergelijke ambten vroeger altijd door het kwartier vergeven en zij behoorden niet tot degene, die bij het reglement aan den stadhouder waren afgestaan; toch had deze na 1748 de benoeming gedaan, waarbij hij zich voor het ontvanger-generaalschap beroepen kon op het voorbeeld van Willem III. Ditmaal veroorzaakte het een rumoerige kwartiersvergadering; het kwam Capellen van de Marsch bij

1) Brieven, blz. 682.

2) Brieven, blz. 746.

3) Kwartiersrecessen, 16 Maart en 10 Juni 1785, 29 April 1786.

zijn plan, om zich aan het reglement te onttrekken, uiterst gelegen. Algemeen gaf men toe, dat de stadhouder waarschijnlijk geen recht had tot deze benoemingen, en het voorstel om een commissie te benoemen, die de zaak moest onderzoeken, werd door niemand bestreden; doch tegelijk besloot men tot toelating der twee benoemden en daartegen verzetten zich niet alleen de erkende patriotten, maar ook Van Heeckeren van Enghuizen, Van Pallandt tot Walvoort, Van Rouwenort van Ulenpas, Van Heeckeren tot de Cloese en de stad Doesburg. De president, Van Heeckeren van Kell, had al zijn fermitieit en hoogheid noodig, om de orde eenigszins te handhaven. Capellen protesteerde heftig en verklaarde uitdrukkelijk, dat hij door deze violente handelwijze het reglement beschouwde als verbroken en geene verbindende kracht meer hebbende 1). Een verklaring, waarvan Suyderas en Van Nagell meenden, dat het kwartier ze aan de landschap moest mededeelen, om maatregelen tegen Capellen te nemen. Deze dacht, dat het plan was, hem, als vroeger zijn neef, uit de Staten te stooten 2). Doch hun voorstel vond geen genoegzamen steun.

De commissie zag de retroacta na en bracht 10 Juni rapport uit. Kell en Enghuizen hadden er ondertusschen Willem V over gesproken, die de juiste opmerking had gemaakt, dat men hem te voren had moeten waarschuwen, als men meende, dat het kwartier benoemen moest; maar hij wilde het geschil gaarne uit den weg ruimen. Ook het kwartier wenschte een schikking. In het volgend voorjaar, na kennisneming der retroacta, schreef de Prins, dat hij van de bestelling der ontvanger-generaalsplaatsen en geestelijke rentambten in de Graafschap afzag.

Het is onnoodig op te merken, dat overtredingen als deze volstrekt niet het recht gaven het reglement als vervallen te beschouwen, zelfs niet indien men het als een gewoon contract wilde aanmerken. Maar het patriotsch arsenaal bood een ander wapen. Strijdig met de belangen des volks, met aller aangeboren vrijheid, met onvervreembare rechten en privilegiën

1) In het laatst van 1785 verklaarden ook Oldenaller, een der Van Zuylens en Van Eck, zich aan het reglement niet meer gehouden te rekenen.

2) Met indignatie heb ik de laege dreigementen UWE. over desselvs bondig declaratoir nopens 't Reglement van 1750 gedaen, geleezen . . . ik schrikte, toen ik de periode las, dat UWE. zich niet zoude verwonderen, dat UWE. 't lot, als Capellen tot de Pol getroffen heeft, te beurt viel. God geove, dat dit niet geschiede. Van Spaan aan Van der Capellen, 4 October 1785.

was het reglement van zelve onwettig — zoo leerden Hutcheson en Price. Vreemd dat Price's vertaler, Capellen van de Poll, van het wapen geen gebruik gemaakt heeft; vond hij het te gevaarlijk?

Zijn neef in Gelderland heeft het wel gedaan: de bovenstaande woorden zijn ontleend aan zijn advies van April 1784, zijn eersten aanval op het reglement. Twee maanden te voren hadden de Staten van Utrecht tot een herziening van hun reglement besloten en een commissie van negen personen benoemd om een nieuw te ontwerpen. Zoo'n besluit was in Gelderland niet te verwachten; Capellen begreep evenwel, dat er althans een ernstige poging moest worden gewaagd. In November 1784 deed hij het voorstel, een commissie te benoemen „tot redres en revisie van een reglement van regeering, dat op den duur, als zoo geweldig tegen onze gelukkige oorspronkelijke constitutie aandruischende, niet zal kunnen bestaan” 1). De voorzitter, Van Heeckeren van Kell, weigerde het voorstel in omvraag te brengen, daar alle leden, het reglement bezworen hebbend, verplicht waren het te handhaven.

Dit feit bevestigde Capellen in zijn overtuiging, dat de meerderheid der Geldersche Staten zonder sterken aandrang van buiten er nooit toe te brengen zou zijn, het reglement te wijzigen. Hij dacht er dan ook over, een adres aan de bondgenooten te richten en hun hulp te vragen; Van Berckel en De Gijselaar oordeelden dit een gepast en het eenig overgebleven middel, doch vreesden voor den goeden uitslag 2). Utrechtsche en Overijselsche vrienden rieden uitstel aan 3) en Capellen gaf aan dien raad gehoor.

Een anderen steun kon hij zich gemakkelijker verschaffen, dien van het volk. In November 1784 had hij de requesten reeds aangekondigd: de natie zou niet in gebreke blijven redres te vragen. Maar zij moesten meer bevatten dan dit; de burgers moesten toonen, de publieke zaak in al haar deelen ter harte te nemen.

De volksstem zou aldus ook steun geven aan zijn advies van Januari 1785. Daarin had hij den kapitein-generaal scherp aangevallen en ook den Raad van State, tegen welchen Holland een campagne begonnen was om den thesaurier-generaal Gilles

1) Memorie, blz. 270.

2) Van Berckel aan Van der Capellen, 19 April 1785.

3) E. M. Ivoy aan Van der Capellen, 22 April 1785; Van Pallandt van Zuythem aan denzelfde, 30 October 1785.

en den secretaris van den Raad, Van Hees, beiden Brunswijkianen, te verjagen. Bij de financiëele moeilijkheden, waarin vooral Friesland en Zeeland verkeerden, eischten de provinciën, ook Gelderland, verantwoording van het beheer der generaliteitskas door den Raad van State. Welnu, dit alles en meer nog moest aangeroerd worden in het „nationaal” request.

Op den landdag van April 1785 kwamen gelijkluidende, gedrukte requesten in van burgers en ingezetenen der steden Zutphen, Doesburg, Doetinchem, Lochem, Arnhem, Harderwijk, Hattem en Elburg; van in- en opgezetenen van het richterampt Doetinchem, het scholtambt Lochem, het richterampt Zelhem en uit de dorpen Almen, Laren, Neede en Eibergen. De opsteller er van was wederom Capellen van de Marsch 1), uit wiens advies van Januari geheele zinnen waren overgenomen. De requestranten verklaren, dat zij door den zorgelijken toestand der Republiek gedrongen worden, hun verlangen dat de oorzaken weggenomen zouden worden, aan de Staten mee te deelen. Na het verkeerd beleid van de uitvoerende macht in den Engelschen oorlog had men althans nu krachtiger maatregelen mogen verwachten, maar de schandelijke directie van het departement van 's lands defensie is ten hoogsten top gerezen. Er is geen grond van hope ter behoudenis van het zinkend vaderland, indien niet het gestrengst onderzoek geschiede en dezulken, zij zijn dan wie zij zijn, die zich aan zulke enorme wanbedrijven schuldig gemaakt hebben, loon naar werken ontvangen. De ondertekenaars verzoeken de aandacht nu alleen op den eersten ambtenaar te vestigen, den kapitein-generaal; het behoud van het land eischt niemand te ontzien; zij vragen opening der generaliteitskas, redres in de directie en huishouding van den Raad van State, volledige ouvertures van de gemaakte en voorgenomen schikkingen, de defensie rakende; het ontzeggen van het grondgebied der provincie aan den Hertog van Brunswijk, het vernietigen der acte van consulentschap en een onderzoek naar deszelfs opstellers; herstel hunner onvervreembare voorrechten; wapening van daartoe gezinde ingezetenen ten platten lande; en — de hoofdzaak — revisie en redres van het regeeringsreglement, dat, hoewel door de magistraten bezworen, toch geen wettigen oorsprong heeft en door den erfstadhouder menigmaal wordt

1) Het request zelf doet dit vermoeden; een klad, door Capellen geschreven en verbeterd, dat zich onder zijn nagelaten papieren bevindt, bevestigt het.

overtreden, welke herziening echter geen wetgevende macht verkrijgen kan buiten de toestemming des volks.

Het adres was kras gesteld. In Doesburg, Arnhem, Hattem, Elburg en Harderwijk had men enkele kleine wijzigingen aangebracht, hetzij een juistere uitdrukking, hetzij een zachtere; waar bv. van de raadslieden van Willem V wordt gezegd, dat zij „den vloek der natie verdiend hebben,” is dit veranderd in „die bij de natie verdacht zijn geworden.” De ingezetenen van de richterampten Doetinchem en Zelhem voegden er een naïeve aantekening aan toe 1): „de ondergeteekenden belijden gereedelijk, dat de meesten van hen onkundig zijn, zoo niet van alle, ten minste van de meeste zaken, in dezen requeste voorgedragen”, maar daar het grootste gedeelte van Nederland requestreert, hadden zij niet achter willen blijven en „nadat de wezenlijke inhoud van het request hun was uitgelegd”, hadden zij ook geteekend 2).

De requesten droegen te zamen een paar duizend handteekeningen, waaronder vele van personen, wier hand blijkbaar was vastgehouden of die zich met een kruisje, een „mark”, er van af hadden gemaakt. Te Zutphen alleen hadden meer dan 450 personen geteekend; te Arnhem de gemeente, de burgerkrijgsraad, de gilden en nog bijna 200 anderen; zelfs in het kleine Hattem, waar de jonge Daendels er ijverig voor gewerkt had, nog 130.

De meerderheid der Staten was verontwaardigd en begreep, dat men terstond bij het begin dergelijke bemoeiingen moest tegengaan, opdat niet het gewest in voortdurende onrust gehouden werd. Aan Utrecht zag men, wat het gevolg kon zijn, als men de agitatoren hun gang liet gaan. Ondanks de protesten der patriotten besloten de Staten, de requesten naar het Hof te zenden met den last, de officieren en magistraten aan te schrijven om onderzoek te doen, hoe het met de ondertekening en hetgeen daartoe eenige betrekking mocht hebben, zich had toegedragen; waarna het Hof verslag moest uitbrengen en van advies dienen.

In alle genoemde plaatsen werd daarop een onderzoek, in

1) Ook opgesteld door Capellen.

2) De requesten bevinden zich onder de bijlagen bij de Landdagsrecessen. De Jaarboeken deelen van deze gewichtige zaak zeer weinig mee en dat weinige is niet geheel juist. Gedrukt is het request o. a. Historisch Verhaal wegens het gebeurde met de steden Hattem en Elburg door D. W.***, Kampen, 1786, deel I, blz.

de meeste Graafschapsche een zeer scherp onderzoek ingesteld. Daar werd den ondertekenaars een heele reeks vragen gedaan: wie de auteur was, wie hun het request had voorgelegd, of zij het gelezen en begrepen en waar zij het geteekend hadden; of zij door beloften of dreigementen daartoe waren overgehaald, en waarom zij geteekend hadden; waar het request heen gezonden was; op een enkele plaats ook, wat zij zich nog van den inhoud herinnerden. Op de eerste vraag konden nagenoeg allen naar waarheid antwoorden, dat zij het niet wisten; een enkele, als Ds. Bergh, die het waarschijnlijk wel wist, zei tot beantwoording niet gehouden te wezen. De meesten hadden het hooren lezen, in de kerk door den schoolmeester, of bij den landheer, of in de herberg door een advocaat (Daendels bv.), een dokter. Toch waren er enkelen, in het scholtambt Lochem zelfs velen, die het noch gelezen noch gehoord hadden. Begrepen hadden velen het niet, en er is geen reden om aan de waarheid dezer verklaring te twijfelen. Waarom zij geteekend hadden? Verscheidenen hadden het gedaan, omdat de anderen het ook deden; omdat de dominee (Ds. Bergh, Ds. Langerak) zei, dat het braaf was; omdat zij „niet minder wilden zijn dan een ander”; opdat zij geladen geweren mochten hebben; een dacht: „als zij het niet doen willen, moeten zij het maar laten”; dikwijls echter, vooral in de steden, luidde het antwoord: omdat het ten beste was van het land. Op de vraag, wat de requestant nog van den inhoud wist, kwamen natuurlijk zeer onvoldoende antwoorden; herinnerde de een zich, dat er in stond, „dat die Wolfenbutzeler een schurk was”, een ander wist er evenmin iets van als van zijn dood. Kortom, de antwoorden waren, zooals men verwachten kon, waar de ondertekenaars grootendeels onontwikkelde lieden waren, die — vergeten wij dat niet — er belang bij hadden zich nog onnoozeler voor te doen dan zij waren; lachte de officier met zijn vrienden over hun volslagen onkunde, zij lachten wellicht evenzeer, dat hij zich dus door hen had laten beetnemen.

Maar niet overal waren de ondervraagden zoo vreesachtig. Te Harderwijk stelde de magistraat als tweede vraag: of de requestanten door eenige giften of gaven daartoe bewogen waren. Het eerst werden hopman Heydendaal en de luitenants Van Voorst en Gelderman ondervraagd. Bij de tweede vraag gaven zij blijken van verontwaardiging, dat hun zoo iets vernederends werd voorgelegd, in het bijzonder Mr. Gelderman:

hij deinsde als van schrik terug en antwoordde, dat het geen vraag was, die aan een eerlijk man mocht worden gedaan, veel minder aan een vrij burger van Nederland; weidende vervolgens hierover wel een kwartier uit 1). Om van dergelijke vertooningen verschoond te blijven, liet toen de magistraat in de tweede plaats eenvoudig vragen: of zij vrijwillig geteekend hadden.

Van beloften en bedreigingen vond men geen spoor, wel van indirecte pressie, bv. dat een landheer zijn boeren op zijn huis liet komen; zelfs had Keppel tot Woolbeek tot een paar pachters, die niets van het request wisten, gezegd: zet daar je naam eens onder. Vaak was dit echter niet voorgekomen. Onjuist is, wat de Staten later beweerden, dat de verzoekers veelal bestonden uit kinderen, minderjarigen, schamele en be-deelde personen enz.; in de buurt van Zutphen was het request geteekend door jongens van 16 en 13, zelfs van 11 en 10 jaar, maar dit waren uitzonderingen.

Het onderzoek duurde geruimen tijd en eerst 28 April 1786 zond het Hof zijn advies in 2). Het stelde voor, de noodige voorziening te nemen omtrent het teekenen van en omloopen met requesten en wilde den momber machtigen tegen de meest schuldigen, de voornaamste drijvers en ijveraars te procedeeeren. Dat die drijvers door het onderzoek nog niet waren afgeschrikt, bleek op denzelfden landdag, in Mei 1786, zeer duidelijk, want opnieuw kwamen requesten in uit Tiel (met ongeveer 80 handteekeningen), Harderwijk (250 onderteekeningen), Hattem (150), Doetinchem (250), Doesburg (120), Elburg (330), Zutphen (400) en Arnhem (onderteekend namens de gilden en door ongeveer 225 anderen), die dus in sommige plaatsen door nog meer personen geteekend waren dan die van het vorige jaar. Om een hernieuwd onderzoek te voorkomen werd in het Arnhemsche request de verzekering gegeven, dat het in de Broerenkerk met alle stilte en bedaardheid voor de gilden was voorgelezen; de anderen hadden geteekend ten overstaan van den burgerkrijgsraad „vrijwillig en zonder persuasie van iemand, nadat alvorens hetzelfde duidelijk was voorgelezen.”

1) Utrechtsche Courant, 23 Mei 1785. De vorige bijzonderheden zijn ontleend aan de uitvoerige officiële processen-verbaal van het onderzoek, berustend onder de bijlagen bij de landdagsrecessen. Uit Harderwijk kwam een zeer mager antwoord in, weinig anders behelzend, dan dat allen vrijwillig geteekend hadden; op het stedelijk archief aldaar (loquet 3, n°. 129) bevindt zich echter een proces-verbaal, dat het verhaal der Utrechtsche Courant bevestigt.

2) Jaarboeken 1786, blz. 420.

Dit request 1), als het vorige door Van der Capellen opgesteld, drong opnieuw op wijziging van het regeeringsreglement aan; onomwonden werd de patriotsche theorie gehuldigd, „dat zoodanig ingevoerde reglementen van geen verbindende kracht kunnen blijven, zoodra het volk, de geheele maatschappij of het beste en verstandigste gedeelte van hetzelfde ten duidelijkste aantoot, dat in dien vorm van regeering of bestier eenige verbetering of verandering behoort te worden gemaakt.” Zij beriepen zich op het voorbeeld van Utrecht en Overijsel, in welke laatste provincie de stad Deventer een maand te voren het voorstel tot reglementswijziging had gedaan. Doch juist deze voorbeelden maakten de Staten vastbesloten, om de beweging met kracht te keer te gaan.

Een oogenblik schijnen enkele prinsgezinden nog over de mogelijkheid van een overeenkomst en verzoening gedacht te hebben. In het najaar van 1785, toen de Prins op het Loo gekomen was, hadden de patriotten in de drie kwartieren voorgesteld, dat men Zijne Hoogheid zou uitnoodigen de staatsvergadering bij te wonen, ten einde samen te beraadslagen over middelen ter verbetering van den toestand. Daar dit verworpen was, richtten Capellen van de Marsch, Nyvenheim van Eck en Wiel en de jongste Van Zuylen een schriftelijk verzoek van gelijke strekking tot Willem V (2 Mei 1786); zij vroegen hem opoffering van zijn niet wettige bevoegdheden. Mogelijk wilde de stadhouder nauwkeuriger weten, wat men daaronder verstond; althans een gematigd patriot, Ph. W. van Zuylen van Nyevelt, majoor in 's lands dienst en met vele Geldersche patriotten bevriend, ontving een paar dagen later een briefje van Bentinck, waarin in bedekte termen een uitnoodiging tot onderhandelen werd gedaan. Zuylen haastte zich te antwoorden; hij meende, dat zijn partijgenooten er genoeg mee zouden nemen, als de stadhouder de electie behield uit nominatiën, door de burgerijen op te maken, de commissiën vergaf naar tourbeurt en als het recht der patenten beperkt werd; met minder waren zij zeker niet tevreden 2). Het hof is er niet op ingegaan; het begreep, dat een dergelijke overeenkomst slechts een middel zou zijn om de provincie in de macht zijner tegenstanders te brengen. De vijandschap en de

1) Memorie van den heere van de Marsch, blz. 323.

2) Bijlage 19. Men houde in het oog, dat de schrijver meermalen met verzoeningsplannen rondliep en dus wellicht aan Bentincks briefje meer beteekenis hechtte dan het verdiende.

haat tegen den stadhouder waren, ook onder de burgerijen, te sterk geworden.

Wel verre van in een schikking te treden namen de Staten den 11den Mei een kras besluit, dat de patriotten een hunner krachtigste agitatiemiddelen ontnam, maar dat misschien ook met een beroep op de omstandigheden niet wel te verdedigen is. Wenschend aan het voortdurend requestreeren een eind te maken, verboden zij het rondloopen met of ter teekening leggen van requesten en verklaarden zij, voortaan geen verzoekschriften, door of van wege meer dan zes personen onderteekend (tenzij dan personen van één familie, die over familiebelangen requestreerden) te zullen aannemen. Tot een rechterlijke vervolging van de drijvers van het nationaal request, het andere deel van het advies van het Hof, wilden zij nog niet overgaan, in het vaste vertrouwen, dat alle ingezetenen voor het toekomstige de zaken van regering van land en gewest aan hen zouden overlaten. Alle patriotsche ridders en een paar andere, drie schepenen van Zutphen en de stad Elburg stemden tegen.

Men kan zich de woede der patriotten voorstellen bij deze publicatie, die aan „de bloedplakkaten onder den dwingeland Filips herinnerde.” Capellens toorn uitte zich in een hevig protest: de ingezetenen van dit gewest worden in een oogenblik tot een slavernij verwezen, erger dan die van een Venetiaansch kruipenden onderdaan. Maar „hoe vast men moge wanen die ketenen thans geklonken te hebben, burgers en ingezetenen, dien het Bataafsche bloed al kokende door de aderen vloeit, zullen nimmer hunne vrije halzen onder dezelve bukken. Het zal hun aan geene middelen mangelen, om dezelve te verbreken; zij verlaten zich in de eerste plaats op den God hunner vaders, door wiens hulpe zij veel sterker kluisters hebben weten te verbrijzelen; en zij vertrouwen op hunne Bondgenooten.... Geene vertooning van een militaire macht zal hen in dezen afschrikken; zij verlaten zich mede op de menschlievendheid, braafheid en vaderlandsliefde van dezulken, die, in menigte, onder onze armee gevonden worden, die verre afzijn, om zich, tot onderdrukking en voortzetting van slaafsche oogmerken, te laten employeeren. Het is zeker, dat een grondwettige herstelling eens plaats zal grijpen. Het volk van Nederland wil, en zal het oorspronkelijke doen herleven. Deze publicatie zal eene uitwerking hebben, recht strijdig met het oogmerk van derzelve drijvers, voor welker verantwoordinge evenwel al het facheuse, dat van wege een getergd volk te

wachten is, alleen overblijft. Ik beschouwe dezelve daarom, als aantastende onze constitutie; als een attentaat tegen dezelve; als strekkende, om onzer duurgekofte vrijheid de hartader af te steken, voorts tot vergruizing van rechten en privilegiën; als een inbreuk doende op de rechten der steden, waarvoor die gezanten, hier tegenwoordig, die voor dezelve hebben gestemd, responsabel blijven; als ingericht tot het smoren der stemme van een vrij volk, dat echter, men doe wat men wil, niet tot zwijgen te brengen zal zijn, zoodra het om deszelfs dierbaarste panden van vrijheid en voorrechten te doen is, en daarom ook wel zal toonen, tot behoud van een en ander, niet van het bloed hunner vaderen verbasterd te zijn."

Dit „mannelijk en overschoon” protest maakte overal een onbegrijpelijke sensatie; Capellen was de held van den dag; van alle kanten kreeg hij dankbrieven: uit Leiden, Amsterdam, Gouda, Delft, Den Haag, Vianen, Woudrichem, Heusden, Utrecht, Elburg; de burgersociëteit te Amsterdam droeg hem het lidmaatschap van verdiensten op; een opgewonden Rotterdamsch vaderlander stelde in de sociëteit aldaar voor, het protest met een fraaie letter op groot mediaan gedrukt in alle kamers in een lijst op te hangen; wat wel gegouteerd, maar vermoedelijk toch niet uitgevoerd werd 1).

Nog voor het eind der maand werd de publicatie in alle Geldersche steden voorgelezen en aangeplakt. Was in den Politieken Kruier de verwachting uitgesproken, dat duizenden van burgers en boeren gedwongen zouden worden de wapenen ter verdelging van het pestilentieus rot op te vatten, de daden waren onschuldiger dan de woorden. Slechts werd op een paar plaatsen de publicatie afgescheurd of met vuil besmeerd 2); alleen te Elburg wist de burgerij de regeering te bewegen haar niet af te kondigen, zooals het volgend hoofdstuk ons uitvoeriger zal mededeelen. Met het requestreeren was het in Gelderland gedaan.

Capellen had ondertusschen ook buiten de provincie op afschaffing van het regeeringsreglement aangedrongen, nl. op de vergadering van patriotsche regenten. Voor de meeste tijdgenooten bleef het daar verhandelde een diep geheim; pas voor eenige

1) H. Brouwer aan Van der Capellen, 26 Mei 1786. De schrijver was zoo dankbaar, dat „kan mijn oude kop UE. met goed en bloed dienen, beveelt en Uwe wille sal geschieden.” Een briefje van Blok uit Leiden in bijlage 20.

2) Bijlage 21.

jaren is uit de aantekeningen van den Amsterdamschen vroedschap Abbema een en ander aan het licht gekomen 1). Uit de papieren van den heer van de Marsch is dit op enkele punten aan te vullen; maar uitvoerig kunnen wij hier de vergaderingen niet bespreken.

Toch mogen wij er niet geheel van zwijgen, daar de Geldersche edelen er een eerste viool speelden. Op de vergadering van 1 Augustus 1785 was Van der Capellen een der voorzitters (De Grijselaar de andere); hij gaf de ideeën aan en deed de meeste voorstellen; het weinige, dat gedaan werd, was zijn werk. Meer dan eenig ander was hij er van doordrongen, dat men den tegenstand nationaal moest maken en dat niet alleen de regenten uit de verschillende gewesten onderling, maar ook dezen met de gewapende genootschappen moesten samenwerken.

Sinds 4 October 1783 was er, door den onwil der Hollanders, geen bijeenkomst geweest; de pas begonnen correspondentie hadden zij spoedig laten vervallen. Eindelijk kwamen den 1sten Augustus 1785 een zestigtal personen samen; uit Gelderland alleen waren er vijftien, nu niet enkel jonkers, maar ook een paar regenten uit kleine steden (Haersolte en Scheltinga uit Harderwijk, Westervelt uit Hattem en Thomasson uit Lochem) en drie gemeenslieden (Bouricius en Umbgrove uit Arnhem en Van Dijck uit Hattem). De Hollanders mochten uit de hoogte neerzien op de laatsten — en de afstand tusschen een burgemeester van Dordrecht of een vroedschap van Amsterdam en een gemeensman uit Hattem was zeer groot — Capellen stoorde zich weinig aan wat hij hun aristocratischen trots zou hebben genoemd: in steeds wijder kring moest de burgerij aan de algemeene zaak en den algemeenen strijd deelnemen. Aan het misnoegen in de landprovinciën gaf hij uiting door een memorie voor te lezen, waarin hij in duidelijke bewoordingen zich beklagt „over het schandelijk verzuim der

1) Colenbrander, De Patriottentijd II, blz. 252 vlg., en Bijdr. en Meded. Hist. Genootschap XX. De presenten uit Gelderland geeft Capellen op als Abbema; alleen noemt hij op de vergadering van 1 Augustus 1785 Nyvenheim van Dorth er bij en op die van 7 en 8 Augustus 1786 Rijsselt. Dr. Colenbrander vergist zich, als hij Umbgrove, den 1sten Augustus 1785 tegenwoordig, voor den schepen van Arnhem houdt; het is de gemeensman, zooals uit de plaatsing van zijn naam tusschen Bouricius en J. II. van Dijck volgt. Evenzoo is de bij de vergadering van 13 October 1786 genoemde Tulleken niet Mr. Rutger Tulleken, de in 1785 verlaten schepen, maar de gemeensman — zooals Abbema zelf opgeeft — Mr. Jan Everwijn Tulleken.

vastgestelde correspondentie" en over de zucht der Hollanders om de zaken onder elkaar af te doen; „wij weten allen bij ondervinding, hoe gevaarlijk het in ons gemeenebest is, dat eenige weinigen alleen regeeren... dit zou, zoo het stand kwam te grijpen, voor andere leden van staat, voor het belang des volks, kluisters bereiden ondraaglijker en gevaarlijker dan immer de stadhouderlijke geweest zijn." Door de heeren van Gelderland werden tien punten voorgedragen, waarvan er eenige genoemd moeten worden. Zij stelden voor, zich van de armee te verzekeren en het gebruiken van troepen tegen burgers te verhinderen; twee voorstellen, van welke het niet verwonderen kan, dat zij uit Gelderland kwamen, evenmin als van dat andere, om „van de zaak van elk regent een algemeene te maken en niet stil te zitten, voor alles volkomen geboet en vergoed is." De overige gewichtigste punten waren het aangaan eener plechtige onderlinge verbintenis, het ontheffen der drie overheerde provinciën (Gelderland, Utrecht en Overijsel) van het schandelijk juk van 1674 en 1675, en het oprichten van een partijkas, „nationale beurs" of „nationaal fonds" genaamd, door Capellen zelf van de uiterste aangelegenheid genoemd. De vergadering benoemde een comité, dat eenige der aanbevolen maatregelen moest voorbereiden en waarin voor Gelderland Capellen van de Marsch zitting had; deze zeven konden zich een drietal uit elke provincie toevoegen, met welke zij te zamen een „contracte" of „gecontraheerde" vergadering vormden.

Het comité hield zijn eerste vergadering den 15den en 16den September 1785 1). Behalve over het leger beraadslaagden de vijf aanwezigen over de regeeringsreglementen en het nationaal fonds. Het eerste was een moeilijk onderwerp: Holland wilde gaarne den stadhouder zijn macht in Gelderland ontnemen, over welks stem in de Staten-Generaal hij te allen tijde beschikken kon; maar het was niet gemakkelijk eenigen grond voor inmenging in de Geldersche aangelegenheden te vinden. Men kwam dan ook niet verder dan tot het besluit, waarvan althans voor Gelderland niets te verwachten was, dat de patriotten door nadrukkelijke vertoogen de regenten tot het behoorlijk afdoen der provinciale en stedelijke bezwaren zouden bewegen; baatten die niet, dan zouden

1) De bijzonderheden aangaande comité- en gecontraheerde vergaderingen zijn alle ontleend aan Van der Capellens aantekeningen.

zij hun toevlucht nemen tot andere gepaste constitutioneele middelen. Op verzoek der anderen gaf Capellen eenige aanwijzigingen, hoe hij zich het nationaal fonds voorstelde; hij sprak hierbij de merkwaardige woorden: „het hoofdoogmerk van dit plan zou niet enkel bestaan in 't beloonen en assisteeren der onvermogene en vervolgd wordende verdienstelijke vaderlanders; neen, mijne heeren! mijne uitzichten strekken zich verder uit! Wij moeten ons steeds in de crisis van zaken, waarin wij ons bevinden, het ergste voorstellen. Wij hopen, dat God ons voor die hachelijke uitersten zal behoeden, maar die uitersten eens daar zijnde, dan kan de gewillige en moedige gewapende arm onzer ingezetenen zonder geld geen veerkracht krijgen en gevolglijk niets uitvoeren. UEd. hierover doordenkende, is het vooreerst onnoodig hier meer bij te voegen.” Duidelijker behoefde hij voorzeker niet te kennen te geven, dat hij de vorming eener krijgskas beoogde en voor een beslissing door de wapenen niet terugdeinzen zou; iets, waartoe de algemeene wapening wel leiden moest, maar dat de meesten zijner partijgenooten in hun jammerlijke flauwhartigheid zich zochten te ontveinzen. Ook wees Capellen er op, dat een vereeniging en correspondentie tusschen de gewapende burgers onderling niet alleen, maar ook tusschen dezen en de regenten onontbeerlijk was. Vreesden sommige regenten, dat het doel der gewapende burgers was, zich met regeeringszaken te bemoeien, welnu, dan moest men trachten bij die vereeniging alles te vermijden, wat tot die vrees aanleiding geven kon. Het denkbeeld was te democratisch en vond geen bijval.

Een nieuwe teleurstelling wachtte Capellen den 7den December 1785. Er zou een gecontraheerde vergadering gehouden worden, doch de opkomst was zoo gering, dat zij niet kon doorgaan; Capellen met drie Gelderschen (een Nyvenheim, G. W. van Zuylen en Haersolte van Staverden) was present, ook twee Zeeuwen en twee Utrechtenaren, maar niemand uit Holland, Friesland, Overijsel en Groningen. Geërgerd over deze onverschilligheid liet hij door Van der Kemp aan Blok, den secretaris der vaderlandsche regenten, een geheime conferentie voorstellen van de moedigste en cordaatste leden der verschillende provinciën; waarschijnlijk is die den 28sten Januari 1786, daags na het groote feestmaal der Fransche alliantie, te Amsterdam gehouden 1). Men kon echter de toongevende Hollanders niet

1) Althans kort te voren stelde Blok voor, de conferentie op dien dag te doen

missen; Capellen was wel genoodzaakt, de hernieuwde vermaning van zijn broeder Alexander gehoor te geven: „ne rompez pas avec les mathadors du jour” (3 Februari 1786).

Tegen 21 April 1786 werd de gecontraheerde vergadering opnieuw bijeengeroepen. Alle provinciën waren toen vertegenwoordigd; Gelderland door Capellen en twee Nyvenheims. De onverzettelijke heer van de Marsch, gedachtig aan het spreekwoord van den aanhouder die wint, herinnerde opnieuw, dat „een grondwettige herstelling, hoe het ook bij sommigen moge begrepen worden, zonder medewerkende benevolentie des volks nimmer te verwachten is.” Wat het regeeringsreglement betreft, werd besloten, dat, indien (zooals te voorzien was) het adres der Geldersche burgerijen zonder vrucht bleef 1), zij adressen aan de Staten der andere gewesten zouden zenden met verzoek om alle middelen van persuasie en inductie te gebruiken tot een constitutioneele herstelling. Op het programma, dat Capellen voor het nationale fonds ontworpen had, had men vele aanmerkingen; er zou een nader plan gemaakt worden en voorloopig zouden de ingezamelde gelden berusten onder voor elke provincie daartoe aangewezen personen; voor Gelderland natuurlijk Capellen van de Marsch.

Op de volgende comité-vergadering, 16 Juni 1786 2), waren de meeningen over het fonds nog even verdeeld, waarom besloten werd, dat elk der leden een kundig en vertrouwd persoon zou raadplegen en dat zij met dezen den 26sten Juli zouden samenkomen, om het ontwerp-programma vast te stellen. In een ander opzicht was de vergadering een succes voor Capellen. Wat hij reeds den 16den September van het vorig jaar noodzakelijk had genoemd, ging verwezenlijkt worden; zijn meer aristocratische vrienden trotseerend, had hij de Overijselsche schutterijen aangespoord, toelating eener deputatie te verzoeken 3). Daar de Hollandsche korpsen een dergelijk

plaats hebben; hij zou Van Horbag, De Lange, Paludanus, Smiisaert en Van Haeften waarschuwen en verzocht Capellen de anderen uit te noodigen, met name Bicker en „den braven” Beyma. Blok aan Van der Capellen, Januari 1786.

1) Zie blz. 176, 177.

2) Presenten uit Gelderland: Van der Capellen en G. W. van Zuylen. De vergadering werd gehouden in Den Haag; niet in Utrecht, zooals Abbema opgeeft.

3) Althans te Zwolle imputeerde men hem de aanleiding tot dezen voorslag, naar Van Pallandt van Zuythem, 7 Juni 1786, schrijft, die er bijvoegt: UIIWG. zal ook nevens mij wel begrijpen, dat een dergelijke propositie in Holland zeer zal stooten en ligtelijk aanleiding kunnen geven, dat zig de voornaamste regenten van die provincie van deze correspondentie onttrekken.

verzoek gedaan hadden en op de groote vergadering in Augustus zouden worden toegelaten, werd den Overijselaars in overweging gegeven, met hen communicatief te handelen.

Weer kwam de toestand van Gelderland ter sprake. De publicatie der Staten van 11 Mei maakte het onmogelijk, dat, overeenkomstig de afspraak ter vorige vergadering, de burgerij requesten zou zenden aan de andere gewesten. Begin Juni had Capellen Mr. Schievelberg Bekking naar Dordrecht gezonden, waar hij met De Gijselaar en Gevaerts de vraag had besproken, wat nu te doen stond. Bekking sloeg voor, dat, als de Geldersche patriotsche regenten een adres aan de bondgenooten hadden gezonden, de burgerijen in Holland hen door requesten zouden steunen. De Gijselaar achtte het beter, dat de Staten van Holland de zaak ter hand zouden nemen en de burgers eerst zouden requestreeren voor het geval, dat dit niet vlotte 1). Capellen verwachtte niet veel van de voortvarendheid der Staten van Holland; in het comité wist hij nu een besluit te verkrijgen naar zijn zin: de weldenkende regenten en gemeenslieden zouden een adres zenden aan de bondgenooten; dan zouden Amsterdam en Rotterdam een request tot soutien aan de Staten aanbieden, welk voorbeeld door de andere steden, ook in de overige gewesten, moest gevolgd worden.

Nadat op de gecombineerde vergadering van 26 Juli 2) (ook „nader groot-besogne” genoemd) een ontwerp-programma voor het nationale fonds was opgemaakt, werd 7 Augustus 1786 een groote vergadering gehouden, drukker bezocht dan een der vroegere; uit Gelderland waren zeven jonkers tegenwoordig, drie schepenen (Van der Capellen tot Rijsselt; Westervelt uit Hattem en Rauwenhoff uit Elburg) en vijf gemeenslieden (Haesebroeck uit Zutphen; Bouricius; Gelderman; Vos en Hengevelt uit Elburg). President was weer Capellen van de Marsch. Toen een deputatie uit de schutterijen gehoor verzocht, werd een commissie van vijftien benoemd om met hen te confereeren, waarin uit Gelderland Rijsselt en Nyvenheim van Eck en Wiel zitting hadden. Hoewel bij de binnenkomst der deputatie blijkbaar heel wat ontstemming ontstond, vooral

1) Schievelberg Bekking aan Van der Capellen, 8 Juni 1786.

2) Uit Gelderland was alleen Van der Capellen aanwezig; Mr. Berck, door hem uitgenoodigd, was absent. Presenten uit Holland: Horbag en P. Vreede; van de aanwezigheid van De Gijselaar en Pieter Paulus (Colenbrander II, blz. 253) blijkt uit Van der Capellens aantekeningen niets.

bij de Amsterdammers, viel de beslissing geheel uit in den geest der democraten: dezelfde commissie werd gemachtigd om verder met de burgerkorpsen te handelen. Zoo ontstond een „gecombineerd besogne” van afgevaardigden uit de regenten en uit de vrijkorpsen, dat een geregelde betrekking tusschen beide vereenigingen moest onderhouden en de beschikking had over het Nationale Fonds. Want op dezelfde vergadering werd het plan voor dit fonds vastgesteld, in hoofdzaak volgens het ontwerp van Capellen: in iedere stad of district, waar 250 gld. gecontribueerd is, mag een departement opgericht worden; elk departement kiest eenige regenten en burgers tot directeuren; in elk gewest zijn provinciale directeuren, die twee hunner afvaardigen naar het generaal comité van directie. Elk departement mag slechts over een deel zijner penningen beschikken; het overige wordt gestort in de generale kas, die haar geld bij de Amsterdamsche Bank deponiert 1).

Ook over de Acte van Verbintenis die vastgesteld werd, kon Capellen tevreden zijn. Zij was gelijk aan die der vrijkorpsen en sprak zich dus ook uit tegen de familieregeering; er aan toegevoegd werd o.a. de verzekering „van niet te zullen dulden, dat tegen burgers, die hunne rechten eerbiedig inroepen en wettig verdedigen, geweld gebruikt worde,” en van „steeds werkzaam te blijven in het aanwenden der meest efficacieuse pogingen tot eene volledige herstelling van rechten en voorrechten... in het bijzonder ten opzichte der provinciën, welke door onwettige en inconstitutioneel ingevoerde regeeringsreglementen onder het juk van overheersching en afhankelijkheid gebukt gaan.” Naar de verschillende gewesten werden afschriften der acte gezonden, om daar te worden geteekend. Het Geldersche exemplaar berustte onder Capellen van de Marsch 2); hij kon echter niet meer dan achttien onderteekeningen verkrijgen, voor de helft van leden der ridderschap: Bronckhorst, drie Nyvenheims (de heer van Eck en Wiel, de heer van Dorth en Karel Joost), Van Lynden van Oldenaller en zijn zoon Samuel, Capellen en de beide Zuylens; voorts teekenden behalve Capellen tot Rijsselt slechts twee schepenen van Elburg (Rauwenhoff en Sels), de secretaris dier stad, vier gemeenslieden van Arnhem (Schievelberg Bekking,

1) Het provisioneel reglement voor het Nat. Fonds werd met een paar brieven door een prinsgezinde uitgegeven onder den titel: Voor Oprechtē Vaderlanders wetenswaardige echte copiën van het opgerigte Nationaal Fonds.

2) Thans in het bezit van R. H. O. Baron van der Capellen te Zutphen.

Bouricius, Tulleken, Umbgrove) en één gemeensman uit Elburg (H. Vos). Hoe moet dit geringe aantal Capellen tegengevallen zijn; hoevelen ontbreken niet, die men recht had er te verwachten. Duidelijk blijkt, dat velen bevreesd waren door schriftelijke onderteekening deel te nemen aan een verbintenis, die bij een mogelijken ommekeer als schuldig kon worden beschouwd.

Toch was op de vergadering in Augustus een groote schrede voorwaarts gedaan: de patriotsche regenten onderling en met de gewapende burgers verbonden; een krijgskas gevormd. Of men nu in Gelderland tegen de meerderheid der Staten opgewassen zou zijn — eerder dan men vermoedde, zou de tijd het leeren. Aanleiding er toe gaven twee kleine stadjes, Elburg en Hattem.

HOOFDSTUK VII.

ELBURG EN HATTEM.

De eerste dezer steden, drie uren van Kampen aan de Zuiderzee gelegen, telde in de jaren, waarover wij spreken, ongeveer 1200 inwoners. Hoewel de prinsgezinden niet ontbraken — zooals in Hattem, waar nagenoeg de geheele bevolking patriotsch was — behoorde toch de meerderheid tot de tegenpartij; in den schepen Rauwenhoff, den secretaris Herman Hendrik Vitringa, later als leider der foederalisten in de Nationale Vergadering bekend geworden, en de beide predikanten Van Diermen en Hein hadden zij ijverige hoofden. Als 's Prinsen vertegenwoordiger kan aangemerkt worden Van Spaen van Hardestein, die, uit Kleefsland geboortig, op zijn 18de jaar tot burgemeester van Elburg was benoemd en voor zijn 25ste zitting in de Staten-Generaal had gekregen. Hij woonde echter in Arnhem en kwam soms in geen half jaar in de stad, die hij mede besturen moest; ja, mag men de patriotten gelooven, dan heeft men hem er eens in geen drie jaar gezien. Schaden kon zijn afwezigheid in zooverre niet, dat de meerderheid van den magistraat toch prinsgezind was; Rauwenhoff, Sels en baron Van Renesse waren patriotten, doch toen de laatste op het eind van 1785 zijn ambt neerlegde, werd in zijn plaats, tot ergernis der burgerij, Teunis Vos, een bekend roerig oranjeklant, benoemd.

De onrust in het stedeke begon in 1784 1), gedeeltelijk door brieven van Capellen van de Poll.

1) Zoowel voor Elburg als Hattem vindt men eenige stukken in Tollius, Staatkundige Geschriften I en de Jaarboeken; de volledigste verzameling, naast een uitvoerig verhaal, geeft het Historisch Verhaal wegens het gebeurde met de steden Hattem en Elburg, door D. W***, Kampen 1786. Naar dit laatste wordt hier voor dit geheele hoofdstuk verwezen, waar geen andere bronnen genoemd worden.

Op het eind van dit jaar gingen eenige burgers in particuliere huizen exerceeren; hun getal groeide tot veertig aan en 29 Januari 1785 verzochten zij den magistraat een exercitiegenootschap te mogen oprichten, om, in geval van nood, alle vijandelijke in- en uitheemsche aanvallen en geweld af te keeren. De raad, niet voornemens het verzoek in te willigen, wat trouwens de provinciale wetten ook niet toelieten, kondigde op dienzelfden dag een publicatie af, waarbij alle ingezetenen, die op eigen kosten en volgens een door den magistraat vast te stellen reglement zich in den wapenhandel wilden oefenen en genegen waren tot wederoprichting eener schutterij, werden opgeroepen om zich op een bepaalden tijd ten raadhuijs aan te melden. Een oefening op zulke voorwaarden, waarbij de magistraat alles naar zijn zin kon regelen, had voor de patriotten niets aantrekkelijks; de niet-patriotten wilden in het geheel niet exerceeren; het gevolg was, dat zich op het stadhuis geen enkel liefhebber aanmeldde. Wel kwam er 19 Februari 1785 een adres, waarbij ongeveer zestig ingezetenen verklaarden, dat zij een schutterscompagnie hadden opgericht en het nu aan den magistraat overlieten, hetzij de oude schutterij te herstellen, hetzij een genootschap toe te staan, op een reglement, dat beide partijen goedvonden.

De magistraat toonde zich bij deze stoute taal terstond zwak en vreesachtig; hij durfde zich niet rechtstreeks verzetten, maar de leden wendden in het geheim pogingen aan tot oprichting eener Oranje-compagnie. Daartoe traden spoedig veertig personen toe; om meerderen te lokken, veranderde men den naam in Tweede Compagnie. De raad begunstigde deze openlijk, wat hevige verbittering deed ontstaan. Ongeregeldheden stonden te vreezen en om deze te voorkomen, naar het heette, besloten de meeste gegoede burgers, allen patriotten, om den leden der tweede compagnie alle verdiensten te onthouden. Tegen een dergelijke bedreiging kon de oranjegezindheid moeilijk bestand zijn en weldra was de tweede compagnie verdwenen. De magistraat had voor een eerste maal den strijd verloren; hij trachtte zich te redden door den schijn aan te nemen, alsof de schutters aan de oproeping van 29 Januari voldaan hadden, maakte de compagnie tot stadsschutterij en liet zich een reglement welgevallen, waarbij den schutters het recht werd toegekend een nominatie van twee personen voor de officiersplaatsen aan te bieden 1).

1) Boek der Resolutiën van Elburg, 5 Maart 1785 (Stedelijk archief te Elburg).

Den 5den Maart 1785 legden ruim 100 ingezetenen den eed als schutter af; een der twee kolonels (leden van den raad) was schepen Sels, weldra door Rauwenhoff vervangen; een der kapiteins de gemeensman Hengevelt, een vurig patriot. Dank zij den ijver der predikanten steeg hun aantal tot 140; in twee compagnieën verdeeld, exerceerden zij beurtelings elken avond.

Het spreekt van zelf, dat ook Elburg mee wilde doen aan de grondwettige herstelling. Wat dan het eerst in het oog moest vallen was de volslagen onbeduidendheid, het diep verval der gezworen gemeente. Juist in dergelijke kleine plaatsen was de regeering oudtijds zeer democratisch geweest. Elburg had reeds in de 14de eeuw schepenen, die jaarlijks door de burgers gekozen werden, en een „ghemeynte” 1); ook op de stedelijke wetgeving oefende de burgerij invloed uit 2). In later dagen was dit wel niet zoo gebleven, maar gedurende het tweede stadhouderloos tijdvak en van 1759 tot 1766, den tijd, die nog versch in het geheugen lag, werd toch de gemeente weer door de burgerij verkozen: de zes gilden benoemden elk uit hun midden één gemeensman, de overige burgers samen zes. Het regeeringsreglement bepaalde niets omtrent de aanstelling der gemeenslieden, waarschijnlijk omdat de zaak te onbeduidend scheen; immers in de twee grootste steden van het kwartier, Arnhem en Harderwijk, had de stadhouder zich de benoeming uitdrukkelijk voorbehouden. Toch stelde hij hen sinds 1750 ook in Wageningen, Hattem en Elburg aan. Het was te begrijpen, dat de patriotten zich hiertegen verzetten zouden; en het reglement stelde hen in het gelijk. In 1785 stierf een gemeensman uit het visschersgild; terstond vergaderde dit gilde en verklaarde gerechtigd te zijn, een opvolger te benoemen; het werd gesteund door de andere, op het weversgild na, en de schutterij. Gekozen werd een visscher, Wolter Filips, en gecommitteerden uit de vijf gilden en de burgerij gaven van deze benoeming den magistraat kennis (Juli 1785).

Wonderlijk was de houding van den stadhouder. Had Van Spaen van Hardestein hem van te voren behoorlijk ingelicht, dan had hij zelf kunnen berichten, dat hij voortaan de ver-

1) Van Meurs, Geschiedenis en Rechtsontwikkeling van Elburg, blz. 8, 18.

2) Willekeuren van 1390 en 1467 beginnen aldus: Wy, scepen ende raedt der stadt van der Elborch doen kont allen luden, dat wi bi consent onser burghere hebben geset ende ghemaect aldusdanich recht enz. (t. a. p. blz. 43 en 68).

kiezing van gemeenslieden aan de burgerij overliet; nu viel zulk een verklaring veel moeilijker. Toch bleef er niets anders over, dan of zijn gewaand recht te handhaven of de wettigheid van de benoeming te erkennen, met afkeuring van de wijze, waarop men die had gedreven. Hij had in het laatste geval althans enkelen kunnen overtuigen, dat hij zich stipt aan het reglement wilde houden. Hij deed geen van beide. Toch verbitterde zijn houding niet minder dan een openlijke weigering, terwijl zij van een halfheid blijk gaf, die de burgers nog vermeteler moest maken. De magistraat weigerde bij herhaling — en hierin zag men terecht het werk van den stadhouder — den nieuwen gemeensman in eed te nemen; een vrij brutaal schrijven der burgers aan Willem V, waarin zij hem verzochten zich van de benoeming van gemeenslieden te onthouden, bleef onbeantwoord. Doch op Pontiaan (14 Januari, den gewonen keurdag), 1786 benoemde hij wel een schepen, maar geen gemeensman. Als Zijne Hoogheid niet mocht benoemen en de burgerij niet, wie mocht het dan?

In een enkel opzicht had de gemeente van Elburg iets voor boven die in andere steden. Indien de president-burgemeester noodig oordeelde, dat zij in een zaak gekend werd, liet hij haar „verboden”; dan vergaderde zij samen met den magistraat, en beide colleges — een voorrecht, dat geen andere gemeente in Gelderland had — maakten voor dat geval één lichaam uit, waarin ook de gemeenslieden hoofdelijk stemden. Waar het de financiën of stadseigendommen raakt, staan de besluiten dan ook op naam van „de heeren van den magistraat en de gezworen gemeente” 1). In een ander opzicht stond de Elburgsche gemeente bij andere achter: zij hield nooit eigen vergaderingen; alles hing dus af van den voorzittenden burgemeester. Heel voorzichtig was zij begonnen met een bescheiden poging om hierin verandering te brengen. Den 18den Februari 1784 had zij een kamer ten raadhuize verzocht, opdat de gemeenslieden niet langer genoodzaakt zouden zijn tusschen roedragers en anderen te staan wachten, tot zij binnengeropen werden. De raad stond het toe en gelastte, ter voldoening aan een tweede verzoek, den secretaris, de resolutiën, die door raad en gemeente samen genomen waren, in een afzonderlijk boek over te brengen en daarvan aan „de vrienden van de gemeente”, die zulks wenschten, inzage te geven 2). De ge-

1) Boek der Resolutiën, 1 Augustus 1780, 22 Juni 1782 enz.

2) Boek der Resolutiën, 18 Februari 1784. Hoe weinig Van Spaen, die over-

meente moest verklaren, volkomen tevreden te zijn, zooals de magistraat uitdrukkelijk in het resolutieboek liet opteekenen.

De tevredenheid was niet van langen duur. Den 7den November 1785 werd den magistraat tot zijn groote verbazing aangeboden een „extract uit het memorie- en resolutieboek der gezworen gemeente der stad Elburg”; tot zijn groote verbazing, want de gemeente had geen resolutieboek en kon er geen hebben, daar zij geen vergaderingen hield. De zaak was, dat eenige gemeenslieden, naar het schijnt alleen patriotten 1), bijeengekomen waren en het besluit genomen hadden, naar goedvinden op het stadhuis te vergaderen. De magistraat nam de resolutie niet aan; een verzoek om verlof voor afzonderlijke vergaderingen werd geweigerd. Een nadere remonstrantie (1 December 1785) werd in handen gesteld van den secretaris Vitringa, die natuurlijk een voor de gemeente gunstig rapport uitbracht. De magistraat bleef bij zijn weigering; het patriotsche woordenboek gebruikend, antwoordde hij, dat het hem wel „hartgrievend smertte”, maar hij moest „de geheiligde constitutie beschermen.” Rauwenhoff en Sels, die krachtig protesteerden, konden niet meer waarschijnlijk maken dan dat de gemeente in de eerste jaren na het democratisch stedelijk reglement van 1707 het recht van vrije vergadering gehad had. Het voorstel van den magistraat om het geschil aan het Hof te onderwerpen, durfde de gemeente niet aan en van afzonderlijke vergaderingen kwam niets.

Ook zonder deze kon zij op misbruiken wijzen. Wij weten, dat de afgevaardigden der kleine steden ten landdage geen lastbrief meekregen; zij moesten stemmen, zooals de gewone uitdrukking luidde, „pro re nata”, naar omstandigheden. Dit kon ook niet anders, want in de brieven van uitschrijving werden de punten van behandeling zeer onvolledig en onvolgende medegedeeld. Tevens was het een uitstekend middel, om te bewerken, dat de stad steeds zou stemmen, zooals de

gekomen was om de geschillen bij te leggen, de stemming van het volk kende, blijkt uit zijn schrijven aan Willem V, 21 Februari 1784: Ik durf U. D. H. personeel verzekeren, dat niettegenstaande verscheide uitheemsche inblazingen alles wat na nieuwigheid of verandering haakt, weinig toegang in de stad zal vinden en dat het mijn niet moeyelijk zal zijn den minsten vonk te blussen.

1) In April 1787 verklaarden de vier toen aanwezige leden der gemeente, waaronder een, die bijna 24 jaar lid was, dat zij nooit van een resolutieboek gehoord en ook nooit afzonderlijke vergaderingen gehad hadden. Brief van den magistraat aan het Hof, 23 April 1787, in het Boek der Resolutiën.

landdrost, dat is de Prins, wenschte; hoe Bentinck de gecommitteerden daartoe wist over te halen, hebben wij gezien 1). Juist daarom verzette zich de gemeente tegen deze wijze van afvaardigen.

Op den landdag in September 1785 moest een gewichtige zaak behandeld worden, de twist tusschen de Zutphensche regeering en gemeente. Voor de magistraat van Elburg gecommitteerden zond, hield hij, als naar gewoonte, een vergadering met de gemeente en vroeg hare consideratiën. Het antwoord was, dat de afgevaardigden alle stukken betreffende de geschillen te Zutphen moesten overnemen. De gemeente werd voor haar advies bedankt en over de zaak niet meer gesproken. Doch toen de gemeenslieden de vergadering verlaten hadden, besloot de meerderheid van den raad drie leden naar den landdag te zenden als van ouds, zonder lastbrief. Zoodra dit de gemeente ter oore kwam, verzocht zij den Staten aan de Elburgsche afgevaardigden zitting en stem te weigeren. De Staten namen echter genoeg met het antwoord van den raad, dat, al resideerde misschien bij de gemeente mede de macht om te kunnen difficulteeren in het zenden van gecommitteerden (wegens de daaraan verbonden uitgaven), het toch aan den magistraat verbleef, den inhoud hunner commissie vast te stellen.

Meer succes had de gemeente in het volgend jaar. De gisting in het stadje was tot een bedenkelijke hoogte gesczen. De prinsgezinde inwoners werden beschimpt, lastig gevallen, mishandeld, de ruiten hunner woningen ingeslagen. Den 27sten Augustus 1785 had de magistraat een nadrukkelijke publicatie tegen de toenemende ongeregeldheden laten afkondigen, die 20 Februari 1786 herhaald moest worden. Kort daarop werden weer ruiten ingeslagen, zoodat reeds 12 April een nieuwe publicatie noodig was; de burgerkrijgsraad werd gemachtigd, om voorloopig de noodige schikkingen te maken 2). Het schijnt, dat die vreesaanjaging op vele leden van den magistraat haar uitwerking niet miste. Daarbij kwam, dat Rauwenhoff in 1786 president-burgemeester was; hij maakte van zijn bevoegdheid gebruik, om herhaaldelijk de gemeente aan de raadszittingen te laten deelnemen. Den 15den April werd in zulk een gecombineerde vergadering een gewichtig

1) Zie blz. 55.

2) Boek der Resolutiën, 27 Aug. 1785, 20 Febr. 1786, 12 April 1786.

besluit genomen, dat de oorzaak werd van de bekende volgende gebeurtenissen: op den landdag, die tegen 1 Mei was uitgeschreven, moesten de gecommitteerden der stad eenige punten, o.a. de geschillen te Zutphen en het nationaal request, overnemen of althans niet stemmen zonder de intentie hunner principalen te kennen; zoo dit niet werd toegestaan, moesten zij tegen de conclusie protesteeren. Vreemd en laakbaar is de houding der meerderheid van den magistraat; een half jaar geleden had zij nog aan de Staten verklaard, dat de gemeente zich met den lastbrief der gecommitteerden niet had in te laten; nu liet zij ongehinderd die bemoeiing toe.

Van Spaen van Hardestein, die afwezig was geweest, begreep beter de beteekenis en de gevolgen dezer resolutie. Eén middel was er om de patriotten in toom te houden; een middel, dat reeds in September van het vorige jaar beproefd was. Toen had de Prins eenige ruitery naar Hattem, Elburg en Harderwijk willen zenden; maar op het voorbeeld van Hattem was de Elburgsche burgerij te hoop geloopt en op haar aandrang had de magistraat aan Willem V geschreven, dat hij het zenden van militie naar Elburg niet geraden achtte 1). Zou het nu gelukken, dan moest men in alle stilte te werk gaan, en zonder vooraf kwartiermeesters te zenden, zond de Prins een afdeeling krijgsvolk naar de stad. Maar onder de patriotten was goede correspondentie: de gemeente ontving onmiddellijk bericht, dat 112 man uit Arnhem waren uitgемarcheerd, met bestemming, naar men meende, naar Elburg. Zij deelde het den magistraat mede (20 April) en verzocht, aan den stadhouder te schrijven en de sleutels der poorten aan den burgerkrijgsraad te geven. De magistraat durfde opnieuw niet weigeren; alleen werd de bewaking der stadspoorten aan den president-burgemeester, Rauwenhoff, overgelaten, bij wien zij in veilige handen was 2). Weer kreeg Elburg geen garnizoen.

Toen deze poging mislukt was, ging Van Spaen naar de stad, om te zien wat zijn tegenwoordigheid kon uitwerken. Hij verklaarde zich over de resolutie van 15 April bezwaard; zij werd opnieuw in behandeling genomen (27 April) en de meeste leden vielen hem nu bij. Met Van Spaen protesteerden Oldenbarneveld en Tulleken tegen het gansch beloop der zaak, verbiedende den gecommitteerden naar de opgestelde instructie te

1) Boek der Resolutiën, 8 September 1785.

2) Boek der Resolutiën, 20 April 1786.

handelen; Julien en Vos vergenoegden zich te protesteeren tegen de kosten, die veroorzaakt zouden worden door het copiëeren der noodige stukken. Maar Rauwenhoff verklaarde de resolutie met meerderheid van stemmen aangenomen: hij rekende de acht stemmen der gemeenslieden mee.

De heeren van den magistraat zagen de noodzakelijkheid van het „obstare principiis” niet klaar genoeg in. Zij vonden het voldoende, toen de gemeenslieden vertrokken waren, te bepalen, dat voortaan de magistraat alleen instructies voor de gecommitteerden zou opstellen en dat de gemeente niet meer aan de beraadslagingen mocht deelnemen dan nadat de magistraat er over gehoord was 1) — besluiten, waaraan Rauwenhoff zich toch niet hield — maar zij lieten het eenige na, waarvan een goed resultaat te verwachten was, nl. aan de Staten te verzoeken de gecommitteerden op deze instructie niet toe te laten. Nu hielden de afgevaardigden (Otters, Julien, Rauwenhoff, Sels en Vos) zich aan hun lastbrief, en tot ieders verbazing protesteerde de prinsgezinde magistraat van Elburg tegen de publicatie van 11 Mei!

Hun onbedachtzaamheid en vreesachtigheid droeg wrange vruchten. Toen een der afgevaardigden den 23sten Mei in een gemeenschappelijke vergadering verslag uitbracht van het ten landdage verhandelde, besloot de meerderheid om „de voorgemelde publicatie, als onzes erachtens involveerende een point van notoir bezwaar en attcinte toebrengeende aan de onbetwistbare rechten en voorrechten van onze burgeren en ingezetenen, niet te doen publiceeren, noch affigeeren, noch zich derzelve eenigszins te bekreunen, maar die ter secretarie te seponereen.” Tullocken, Oldenbarneveld en Vos protesteerden tegen de gecombineerde vergadering en verklaarden het besluit te houden voor informeel, nul en van geene waarde. De gemeente antwoordde, alle gevolgen voor rekening van gilden en burgerij te nemen; zij gaf den burgers plechtig kennis van de resolutie, die hun brave representanten tegen alle mogelijke gevolgen waarborgde.

Deze daad maakte het stadje plotseling beroemd. Van der Kemp schreef als secretaris der Hollandsche vrijkorpsen een klinkenden dankbrief. Ook gematigder mannen keurden de beslissing goed. Mr. Berck oordeelde, dat de weigering der afkondiging een logisch gevolg was van het protest tegen de

1) Boek der Resolutiën, 27 April 1786.

publicatie op den landdag 1). Anderen meenden, dat de bevoegdheid tot weigeren bleek uit vroegere weigeringen. Inderdaad hadden de steden wel eens nagelaten, plakATEN af te kondigen, zonder dat daartegen opgekomen was; zelfs wist men van Elburg eenige voorbeelden te vinden 2). Maar indien in de Republiek alles geoorloofd was, dat wel eens was voorgekomen, was niets verboden. Het gezag der soevereinen werd geheel denkbeeldig, indien elke stad kon weigeren hun plakATEN af te kondigen. De bewering van magistraat en gemeente, dat zij de publicatie mochten weigeren, omdat het besluit der Staten een punt van bezwaar was (d. w. z. waaromtrent geen overstemming plaats heeft), deze bewering, hoewel ook door Capellen van de Marsch geuit, is blijkbaar onjuist.

De patriotten begrepen, dat het Hof de weigering niet onopgemerkt zou laten voorbijgaan; violente middelen echter verwachtten zij niet, slechts een bezoek van den momber, door militie vergezeld 3). Het Hof wachtte lang; wellicht was de stadhouderlijke partij eerst niet besloten wat te doen; niet voor 2 Augustus werd gevraagd, waarom de publicatie niet was afgekondigd. Burgemeester Rauwenhoff hield de missive van het Hof in den zak en toog naar de vergadering der patriotsche regenten; daarna riep hij opnieuw de gemeenslieden met den magistraat samen en zond (10 Aug.) een onbeleefd, scherp en voor de mombers persoonlijk beleedigend antwoord 4): de mombers noch iemand ter wereld dan het volk, dat zij representeeren, zijn bevoegd om hen tot verantwoording te roepen in puur domestieke en politieke zaken; door geen gedreigde mombersactiën noch door onverhoopte middelen van contrainte of geweld zullen zij zich laten afschrikken van de kordate en bedaarde verdediging der hun vertrouwde volksrechten. De meerderheid van den magistraat antwoordde op geheel andere wijze en gaf

1) Berck aan Van der Capellen, 2 Juni 1786.

2) Nl. van 1623, 1626, 1708. Het laatste zegt weinig, en wat de patriotten omtrent het eerste uit de Gedenkschriften van Aartsbergen (I, blz. 228) aanhaalden, pleit eer tegen dan voor hun bewering: „Die stadt van der Elburgh heeft 't placat niet willen publiceeren; ende menighte van koorn opgekost om nac Holland te senden [bij het bedoelde plakkaat was de uitvoer van koren verboden], waertegens bij 't Hof niet is getenteert.” Immers de laatste woorden bewijzen, dat men de tusschenkomst van het Hof wél had mogen verwachten.

3) Althans zoo schrijft Mr. Berck aan Van der Capellen, 2 Juni 1786.

4) „Een aller choquantst antwoord.” Willem V aan Van de Spiegel (Vreede II, blz. 565).

kennis van al de informaliteiten, die in de stad plaats hadden. Het Hof zond 26 Augustus bericht aan de Staten.

Elburg verkeerde al maanden lang in de grootste agitatie; de patriotten heerschten er onbeperkt. Den 16den Augustus smaakte de burgerij de voldoening, dat, eindelijk, haar gemeensman, Wolter Filips, in eed genomen werd. Tien dagen later werd een uitvoerige instructie opgesteld voor de afgevaardigden naar den buitengewonen landdag te Zutphen; zij mochten niet gedoogen, dat men zich in de domestieke zaken van Hattem of Elburg mengde of garnizoen naar die steden zond; Elburg zou dit beschouwen als een daad van geweld, die men, desnoods, met geweld keeren zou. Bij woorden liet men het niet, doch over de krijgstoerusting spreken wij straks.

Van Elburg begeven wij ons naar het nabijgelegen, nog onbeduidender Hattem. In haar geheelen omtrek telde de stad nog geen 300 huizen; het aantal weerbare mannen bedroeg ruim 200. Doch in het kleine, rustige, vergeten stadje woonde een toen nog heel jong man van een zeer onrustigen, ondernemenden geest, wiens naam weldra door geheel Nederland bekend zou zijn: Herman Willem Daendels. Hij stamde uit een geslacht, dat reeds vele regenten aan Hattem geschonken had; reeds zijn oudovergrootvaders zaten er in de regeering. Hermans vader, Mr. Burchard Johan Daendels, eigenaar eener steenbakkerij, was in onzen tijd een man van half de zestig; reeds jaren lang was hij schepen en secretaris van Hattem.

Dat wij terstond over Daendels spreken, heeft zijn goede reden: nagenoeg alles wat in het bij uitstek patriotsche stadje voorviel, was zijn werk. Geboren in 1762, was hij in 1781 naar de hoogeschool te Harderwijk gegaan, waar hij de colleges volgde van den eenigen hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid Roscam; in welken geest diens onderwijs gegeven werd, is gemakkelijk af te leiden uit het feit, dat hij in 1787 om zijn patriotsche gevoelens werd afgezet. Na den 10den April 1783 tot doctor in de rechten gepromoveerd te zijn, keerde de twintigjarige Daendels naar zijn geboorteplaats terug. Zijn vader, wiens gezondheid afnam, wenschte, dat hij hem als secretaris zou opvolgen; later kon hij dan wel een plaats in de schepenbank verkrijgen. De gewoonte was, dat de stadhouder, tegen het regeringsreglement in, den secretaris benoemde; Burchard Johan wendde zich dus tot Willem V (zomer 1783). Ondanks het herhaald gunstig advies van Ben-

tinck 1) weigerde Willem V . . . uit nauwgezetheid: Bentinck moest eerst nazien, of Willem III een secretaris van Hattem had benoemd; slechts in dat geval achtte hij er zich toe gerechtigd. Den 1sten November moest de oude Daendels schrijven, dat zijn zoon soms zeer moedeloos en mistroostig werd door het lang uitblijven van zijn benoeming 2). Doch ook deze in den vurigen jongen man zoo ongewone gemoedsgesteldheid kon den Prins niet bewegen; in het begin van het volgende jaar antwoordde hij, dat de sollicitant zich tot den magistraat moest wenden en die het aan hem overlaten. Burchard Johan vroeg toen „HWEd. en Achtb. gunstig appuy”, dat hem, hoewel niet met groote bereidwilligheid, verleend werd 3). Het was ondertusschen Maart 1784 geworden en voldoende was gebleken, dat Herman Willem een vurig patriot was; de stadhouder had nu evenveel bezwaar tegen den persoon als eerst tegen de zaak en toen in 1785 de oude Daendels stierf, was er nog geen secretaris benoemd. Eindelijk, op het eind van 1785, ging de magistraat, door de gemeente er toe vermaand, tot de aanstelling over, maar koos M. G. Brouwer, een zoon van een der andere schepenen.

Het is zeker niet gewaagd, te veronderstellen, dat deze geschiedenis invloed heeft gehad op vader en zoon beiden. Het is althans opmerkelijk, dat ook de vader in 1784 als patriot optrad; en deze eerste groote teleurstelling bij de intrede in het maatschappelijk leven, door den zoon onderzonden, kan niet anders dan zijn afkeer van den stadhouder en diens aanhangers nog grooter hebben gemaakt; persoonlijke gevoeligheid en wraakzucht mengden zich onder zijn staatkundige meeningen.

Reeds voor de promotie van den jongen Daendels had de burgerij teeken van leven gegeven. Evenals te Elburg had zij te Hattem veel invloed gehad. De gemeente werd in vroeger tijd in alle zaken van gewicht gekend; wel vulde in de 16de en 17de eeuw de magistraat zich zelf aan, maar van 1703 tot 1750 en van 1759 tot 1766 werd hij gekozen door de gemeente en gecommiteerden uit burgerij en gilden. Aan vroegeren

1) Bentinck aan Willem V, 11 September 1783, 8 November 1783.

2) Bijlage 22.

3) Hocfer, Bijdrage tot de onlusten te Hattem, in Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 2de Afd., 19de stuk, blz. 110. Men vindt hierin bijeen wat het Hattensch archief over de onlusten bevat.

tijd herinnerde nog het gebruik, dat de burgerij op Petridag (22 Februari) in de kerk bijeenkwam; drie „verordenten” der gemeente brachten dan verslag uit over de Homoet en de Hoenwaard, schoone, uitgestrekte weiden langs den IJsel, het eigendom der burgerij; ook konden bezwaren worden ingebracht, wat echter in jaren niet was voorgekomen. Maar zie, op Petri 1783 werd een grief genoemd; de burgerij verzocht, dat de afwezende regenten genoodzaakt mochten worden binnen de stad te komen wonen en het burgerrecht te winnen. Van de acht raden woonden er nl. drie niet te Hattem: Godard Adriaen Bentinck, tevens hoofdschout en als zoodanig president van het stadsgericht, woonde te Arnhem bij zijn vader, den landdrost, en kwam slechts zelden te Hattem, zooals te begrijpen is, want de reis was in die dagen niet zoo gemakkelijk; Westerveld woonde te Zutphen en Van Haersolte beurtelings op zijn landgoed Yrst, een uur van de stad, en te Arnhem. De burgers leden door hun afwezigheid geldelijke schade, maar ook maakte deze een vlugge afdoening der zaken onmogelijk; herhaaldelijk moest de zienswijze der afwezige heeren schriftelijk gevraagd worden 1). Hoe billijk ons het verzoek dus toeschijnt, het had niet de minste uitwerking. In 1784 werd het herhaald in twee adressen, bij de gemeente ingeleverd. Deze liet door een rechtsgeleerde uit Zwolle een vertoog opstellen, waarin de rechtmatigheid der eischen werd uiteengezet; o. a. werd een resolutie van 13 Februari 1659 aangehaald, waarin uitdrukkelijk gezegd wordt, dat het huren van een kamer niet voldoende is, maar de regenten met hun gansche huisgezin binnen de stad of derzelver jurisdictie moeten wonen. De magistraat besloot echter bij meerderheid van stemmen (Daendels en Wijnen stemden tegen) zich „op den inhoud van hetzelfde niet in te laten” (31 Augustus 1784).

Het lag niet in den aard van den jongen Daendels zijn pogingen zoo spoedig op te geven; hij vroeg het advies van Van der Capellen en Mr. Berck 2). Op hun raad wendden de scriba's der gemeente zich tot twee malen toe tot de absente leden om hen te bewegen, of hun ambt neer te leggen of te Hattem te komen wonen. De uitslag was teleurstellend: Yrst was niet te spreken, Van Westerveld, een patriot, zond een nietszeggend en Bentinck in het geheel geen antwoord. Over-

1) Hofer, blz. 107.

2) Daendels aan Van der Capellen, 3 October 1784.

eenkomstig het advies van Capellen en Berck wilden zij hen toen in den weg van rechten dwingen; reeds werden de scriba's tot de noodige stappen gemachtigd en Mr. Berck als advocaat gevraagd 1), doch hetzij men tegen de kosten opzag, hetzij om een andere reden, van een procedure kwam niets. Wel richtte de gemeente een schrijven aan den stadhouder, een kleine maand voor den keurdag, maar Willem V continueerde alle raden, onder mededeeling, dat de tijd te kort was geweest voor een onderzoek; alsnog noodigde hij de heeren uit hun „belang”, zooals men zeide, bij hem in te dienen. Een onderzoek van dezen aard beteekende trouwens heel weinig; als b. v. Westerveld beweerde, dat hij altijd te Hattem overkwam als zijn tegenwoordigheid vereischt werd, hoe wist de Prins dan, of deze verdediging met de waarheid overeenstemde? Van Haersolte kon zich er op beroepen, dat zijn overgrootvader, grootvader en oom op Yrst gewoond hadden en toch schepen van Hattem waren geweest; hij zelf was in 1740 door de gezworen gemeente gekozen en nooit was er cenige aanmerking gemaakt 2) — feiten, die ons over dit en dergelijke gevallen voorzichtiger en zachter moeten doen oordeelen. Willem V was met de verantwoordingen tevreden en liet niets meer van zich hooren; te vergeefs drong de gemeente nog eens op antwoord aan (15 Juli 1785). Toen heeft zij het er maar bij gelaten.

In het najaar van 1783 waren de Hattemers met de wapen-oefeningen begonnen; de leider was H. W. Daendels, de exercitieplaats een stal van zijn vader of van burgemeester Wijnen. In December dienden 72 burgers een request in, met verzoek de oefeningen der schutterij weer in gang te brengen en een ontwerp-reglement, dat zij aanboden, te bekrachtigen. Hoewel de magistraat het nut van de oefeningen niet inzag en bevreesd was voor de kosten, stond hij de wacht, en toen die te klein bleek, een deel van het kerkgebouw toe; het reglement werd in advies gehouden. Hij stelde echter tegelijk een eed vast, waarbij de hoplieden moesten zweren, de schutterij niet in het geweer te zullen laten komen zonder last van de burgemeesters. De bedreiging, dat de burgers, als die eed niet gewijzigd werd, in de noodzakelijkheid gebracht zouden worden, een exercitie-genootschap op te richten, kon hem niet van zijn

1) Daendels aan Van der Capellen, 19 Januari 1785.

2) De belangen der drie heeren in het Huisarchief.

stuk brengen; maar de burgers gaven hun plan evenmin op. Twee Zondagen achtereen zag men hen na kerktijd onder het roeren van de trom uit en in de stad marcheeren. De magistraat verzocht, dit blijk van ongodsdienstigheid na te laten en eerst het verlot der president-burgemeesters te vragen. De schutters meenden, dat de oefeningen zonder de minste ontstichting van waarlijk godsdienstige lieden op Zondag konden plaats hebben; zoodanige werken mochten niet alleen, maar moesten, naar de leer van den Zaligmaker, op Sabbath geschieden. Tevens besloten zij, het exerceeren op Zondag te verzoeken, in de week niet; slechts zou men dan kennis geven, als men met trommen en muziek uit- en inmarcheerde. Zoo gebeurde het. De voorzittende burgemeester Westenberg bracht de zaak in den raad (September 1784), maar deze besloot, op voorstel van Bentinck, haar in advies te houden; volgens Daendels in de hoop, „dat er extravagances zouden gebeuren, om hen dan met dubbelde slagen te kastijden” 1).

Al was eed noch reglement vastgesteld, de burgers zetten de oefeningen voort tot het eind van 1784, daartoe in staat gesteld door de vrij aanzienlijke giften van de heeren Daendels, vader en zoon, burgemeester Wijnen en een der predikanten 2). Toen kwam het vooruitzicht van een oorlog met keizer Jozef hun onverwachten steun brengen. In December boden vier gecommiteerden den magistraat een request aan, door bijna alle ingezetenen geteekend: zij verlangden, dat alle weerbare mannen van geweren zouden worden voorzien en in den wapenhandel geoefend; dat de stad met palissaden versterkt, en de burgerofficieren beëdigd zouden worden. De magistraat was weder onvoltallig en verschreef de afwezigen tegen 21 December. Op Haersolte na waren toen allen bijeen. Terwijl zij over het request beraadslaagden, drongen tot hen de dreigende kreten door van een menigte volk, die, ongewapend, voor het stadhuis stond. Daendels werd met eenige anderen binnen geroepen en de burgemeesters gaven hun te kennen, dat de resolutie van den magistraat hun schriftelijk zou ter hand gesteld worden. Zij deelden dit mede aan het verzamelde volk, dat er geen genoeg mede nam en een beslissend antwoord begeerde. Eindelijk besloot de magistraat, dat alle burgers van 18 tot 50 jaar bij provisie opgeschreven 3) en de stad tusschen de

1) Daendels aan Van der Capellen, 3 October 1784.

2) Hofer, blz. 110.

3) Er werden 230 mannen opgeschreven. Nederlandsche Courant, 31 Dec. 1784.

Homoetsche en Dijkpoort met palissaden versterkt zou worden; de officieren zouden den eed doen als te Arnhem. Voldaan gingen de burgers naar huis, om den volgenden dag getuige te zijn van een indrukwekkend schouwspel. Toen zagen zij, terwijl de schutterij in volle wapenrusting en met ontronde vaandels in het rond stond, hoe de officieren, onder den blooten hemel, den eed aflegden in de handen der patriotsche burgemeesters Daendels en Wijnen; daar hoorden zij uit hun mond de plechtige woorden: „ik belove en zwere de stad van Hattem en den magistraat van dien houw en getrouw te zijn, haar beste te doen en haar ergste te keeren, zijn orders en bevelen ten dienste der stad te pareeren en de stad in hare vrijheid te helpen mainteneeren, hetgeen voorschreven ik niet zal nalaten, noch om lief noch om leed, noch om maagschap noch om zwagerschap”; en op den wensch van burgemeester Daendels: „de Heere zegene uwen ijver en uwe loffelijke pogingen ten beste van het lieve vaderland en van deze stad” antwoordde hopman Van Barneveld zeker naar aller hart: „wij bidden den almachtigen God, dat Hij ons in tijd van nood den vereischten moed en de dapperheid geve, om ons goed en bloed niet te dierbaar te houden ter bescherming van haardsteden en altaren.”

Aan ijver ontbrak het niet; vier avonden in de week werd in de kerk geëxerceerd, de 108 beschikbare geweren werden alle gebruikt 1). Het was echter niet alleen liefde tot het in nood verkeerende vaderland, die hen drong; Daendels wist deze door andere beweegredenen te steunen: „2 à 3 maal in de week word hier 't laken tot een rok verschoten na de schijf, tegen 2 à 4 st. 't lot, 't geen ze animeert, in de noppen doet komen en met er tijd alle scherpschutters zal doen worden”, schrijft hij aan Van der Capellen van de Marsch (19 Januari 1785). Reeds het vorige jaar had een lijst gecirculeerd bij de „juffers” voor nieuwe vaandels, waarop voor 111 gld. geteekend werd; de „burgerdogteren en dienstmeyden” bleven niet achter; haar „liefdegaven” tot aankoop van de muziek beliepen 39 gld. 2). De schutterij was een populaire instelling geworden. Den 1sten Juli 1785 had de plechtige uitreiking der vaandels plaats, waarbij de gemeente, niet de eveneens genoodigde magistraat, tegenwoordig was. Het liep niet zonder ongere-

1) Daendels aan Van der Capellen, 19 Januari 1785.

2) Hoefer, blz. 124.

geldheden af; o. a. had de haastige Daendels zijn sabel getrokken en een stadgenoot een „vreeselijke wonde” toegebracht.

Bij voortdoring wist hij er de vereischte stemming in te houden: de schutters riepen niets „dan zich recht en vrijheid te willen verschaffen met het koude staal.” Toen er sprake van was, dat op verzoek van den bekenden predikant-vrijkorporist Van der Kemp eenigen naar Wijk bij Duurstede zouden gaan, dat in openlijken opstand was en een aanval vreesde 1), was het volk „zo blijde, of het te bruilof zal gaan” 2). Het hinderde hen en Daendels, dat zij niets van belang uitvoerden; nacht en dag peinsde hij, volgens zijn eigen getuigenis, maar hij kon niets vinden; over een laatste uiterste durfde hij nog niet denken 3).

Hij wist anders wonderwel de Hattemers in voortdurende opwinding te houden; nu nam hij het een, dan het ander ter hand. Onophoudelijk werden in 1785 en 1786 vergaderingen der burgers gehouden, in de kerk of op de markt, soms twee of meer per dag. Tamboers der schutterij of de bode van den burgerkrijgsraad riepen hen van huis tot huis op 4). Daendels voerde meestal het woord, las de stukken en vroeg, of iemand iets had tegen het besluit, dat hij voorstelde. Een groot succes behaalde zulk een volksvergadering in September 1785. Daar het in het stadje hoe langer hoe oproeriger werd, wilde Willem V er een afdeling ruitery in garnizoen leggen. Den 1sten September kwam Bentinck, kolonel onder het regiment Stavenisse Pous, met een ritmeester in de stad om zich te vergewissen, of er gelegenheid was om een eskadron onder dak te brengen. Hij trof de burgemeesters niet thuis en moest onverrichter zake vertrekken, doch zijn komst was niet onopgemerkt gebleven. Terstond verspreidde zich het gerucht van de aanstaande inkwartiering; 's avonds vergaderde de burgerij op de markt, Daendels krom op de vischbank 4) en sprak haar toe: zij moesten geen inlegering van troepen dulden; er was ook geen gelegenheid tot huisvesting, tot stalling en fourage; bovendien was het volk van Pous niet geschikt om met burgers om te gaan. Eenige burgerofficieren brachten de bezwaren in bij de in der haast vergaderde gemeente; deze zond een commissie

1) In Augustus 1785 had nl. de Prins, op verzoek der Gedeputeerde Staten van Utrecht, krijgsvolk naar Amersfoort gezonden.

2) Daendels aan Van der Capellen, 11 November 1785.

3) Bijlage 23.

4) Rapport van den member over Hattem en bijlagen (Rijksarchief te Arnhem).

naar den president-burgemeester Westenberg. Toen de gemeenslieden de sleutels der stad eischten, riep Westenberg in hevige drift: „geen sleutels! ik ben president van de stad!” Dan een vroedschapsvergadering — „die wil ik in den nacht niet laten beleggen!” Maar de burgers durfden ook tegen een driftigen burgemeester hun zin doordrijven; zij bezetten de hoofdwacht en plaatsten posten bij de poorten; nog den volgenden dag hielden zij die voor paarden en rijtuig gesloten. Dien 2den September werd een brief van Bentinck gebracht, waarin hij inlichtingen over een mogelijke inkwartiering vroeg. Door de vastberadenheid der burgers vreesachtig geworden, vroeg de magistraat het advies der gemeente en antwoordde dienovereenkomstig, dat de stad voor het tegenwoordige voor militie ongeschikt was. De gemeente achtte dit niet voldoende en verzocht, 3 September, den Prins om geen garnizoen in Hattem te leggen en, 6 September, het Hof om geen attaches op een patent naar hun stad te verlenen.

De raad had de eenige gelegenheid, die hem geboden werd, om zijn gezag te herstellen, laten voorbijgaan. Wel scheen hij tegen de belhamels van 1 en 2 September krachtig te willen optreden en won hij het advies van een advocaat in, maar 22 Februari 1786 werd goedgevonden „deze zaak bij provisie te laten leggen” 1). De gebeurtenissen van dien dag zullen aan dit besluit niet vreemd geweest zijn.

Het was weer Petridag en de burgerij, door de stadssuppoosten en turfdragers geconvoceerd, vergaderde om één uur in de kerk. Daendels had zijn plan; het was, of hij beproeven wilde, hoe ver hij den magistraat krijgen kon. De weidemeester, die het vorig jaar door de gemeente benoemd was (doorgaans werd een weidemeester voor twee jaar benoemd), A. W. Meylink, was een oranjeman, weigerde althans met de patriotten mee te gaan; reden genoeg om op hem vertoornd te zijn. Allerlei klachten over zijn slecht beheer der stadsweide, de Hoenwaard, werden ingediend. Daendels ging naar de op het stadhuis vergaderde gemeente, en terwijl een groote troep, mogelijk wel 80 man, zich buiten posteerde, trad hij binnen en eischte, dat de gemeente Meylink dadelijk zou afzetten; anders zou zij zien wat er van kwam 2). De gemeente gehoorzaamde (slechts twee leden durfden protesteeren) en besloot

1) Hoefer, blz. 129.

2) Rapport van den member en bijlagen.

zelfs, Meylink geen zitting meer in haar midden te verleenen. De magistraat besloot den volgenden dag, hoewel hij zich niet kon uitlaten over de wettigheid of onwettigheid der benoeming, den nieuwen weidemeester, J. L. Muller, in eed te nemen; een vreemdsoortig besluit, dat verklaard wordt door de omstandigheid, dat weer een groote troep volk voor het stadhuis stond 1). Meylink klaagde bij het Hof; vijftien leden der gemeente werden daar voor gedaagd, maar het proces bleef hangende, tot latere gebeurtenissen het geheel in vergetelheid deden geraken.

De 1ste Mei 1786 was getuige van een wonderlijke vertooning. Het geval droeg zich aldus toe. Evenals te Elburg benoemde de Prins te Hattem de gemeenslieden; evenmin als te Elburg gaf het regeeringsreglement hem hier het recht er toe 2). Op het voorbeeld der zusterstad besloten de gilden (13 Februari 1786), weldra ook de burgerij (22 Februari), zelf in vacaturen te voorzien; de eersten gaven er den stadhouder „niet zoo rondborstig als aan vrije Nederlanders past,” maar dan toch beleefd, kennis van: zij bedankten hem „zeer onderdanig” voor zijn attentie, zorg en moeite, en communiceerden hem, dat zij zich verplicht achtten en voornemens waren, hunne oude rechten te hernemen. Een dergelijk schrijven aan den raad werd beantwoord met de vrij duistere verklaring, dat hij „zich hierover niet kon in- of uitlaten, en verder op zijn tijd zoodanig zou handelen, als zou vermeenen te behooren.” Den 26sten April gingen de gilden tot de verkiezing van vijf gemeenslieden over, die men Dinsdag 2 Mei aan den magistraat zou voorstellen. Zondag avond om acht uur kwam Daendels met vier anderen bij burgemeester Brouwer en deelde hem mee, dat de nieuwe gemeenslieden twee dagen later den raad voorgesteld zouden worden. De mededeeling bevatte niets nieuws; de heeren hadden reeds overlegd, wat hun te doen stond. Gemeenslieden beëedigen, die niet door den Prins benoemd waren, dat wilden — zich verzetten, dat durfden zij niet. Het beste was, de stad te verlaten.

Den 1sten Mei was er geen enkel lid der regeering in Hattem. Terstond wendde zich de burgerij tot de gezworen

1) Rapport van den mombler en bijlagen.

2) Voor Hattem kon de stadhouder zich echter beroepen op een uitspraak van Willem III, die op een adres der burgerij geantwoord had (11 Maart 1676), dat de aanstelling der gemeenslieden aldaar aan den erfstadhouder zou staan (Rapport van den mombler).

gemeente: daar de magistraat vertrokken was, „dreef het stuur der justitie en het bestier der politie op Gods genade”; er moest een nieuwe magistraat benoemd en van de pui van het stadhuis bij klokgelui daarvan publicatie gedaan worden. Dit weigerde de gemeente, doch onder voortdurenden aandrang van Daendels en acht andere gecommitteerden besloot zij in een tweede vergadering, dien middag gehouden, dat de president en vijf leden als plaatsvervangers zouden optreden en dringende zaken afdoen. Den volgenden dag, 2 Mei, hielden deze geauthoriseerden eerst de keur der bullen 1), waarop ook de secretaris Brouwer de stad verliet, daar hem door de regerende burgemeesters gelast was zich met niets anders in te laten. Hierna verschenen H. W. Daendels, „regeerend koninck uit het St. Anna gilde”, en de gildmeesters en stelden de vijf nieuwe gemeenslieden voor. De plaatsvervangende magistraat vroeg, of de zaak geen uitstel kon lijden; op het ontkennend antwoord nam hij hen in eed, „daar bedoeld verzoek tegen God noch Zijn heilig Woord strijdt en ook niet met het reglement van 1750 in tegenspraak is en er werkelijk vijf vacaturen zijn.” In den eed, dien de gekozenen aflegden, kwamen nog de, in hun mond merkwaardige, woorden voor: „zooals ik mede bezweer het erfstadhouderschap, zoo in de mannelijke als vrouwelijke linie in het huis van Oranje, en het reglement van 1750 te zullen mainteneeren” 2).

Woensdag 3 Mei verzochten de geauthoriseerden aan de gemeente, het bewind aan burgemeester Brouwer te mogen overgeven, die weer in de stad was; na bekomen verlof droegen zij hem hun post over en brachten verslag uit van het door hen verrichte. Na anderhalve maand besloot de magistraat alle stukken, op 1 en 2 Mei betrekking hebbend, in handen van een advocaat te stellen. Den 15den Juli kwam het advies van Mr. Van Meurs in en 1 Augustus kwamen toen de heeren overeen.... dat de zaak bij provisie zou blijven in staat 3).

1) De keur van stieren voor het vee, weidende op de algemeene weide, Homoet en Hoenwaard (mededeeling van den heer Hoefer).

2) Dit is trouwens in overeenstemming met den brief der gilden van 13 Februari 1786 aan Willem V, waarin zij verklaren, dat zij op het reglement geen inbreuk zullen of mogen doen, zoolang het zal subsistereen. De Hattemers, in vele dingen de andere patriotten voor, waren hierin dus achterlijk, vergeleken bij Capellen van de Marsch en anderen.

3) Hoefer, blz. 139.

Had de magistraat den tijd, de burgerij, door Daendels opgezweept, had geen oogenblik rust. Nauwelijks waren de eerste, interessante Meidagen voorbij, of den 8sten leverde zij al weer een adres bij de gemeente in. Zij kon over de meegaandheid der regenten tevreden zijn, maar wenschte toch hun gezag ook in theorie te besnoeien en dat van de gemeente uit te breiden. Daarom verzocht zij de laatste te verklaren, dat haar de helft in alle zaken van regeering toekwam, uitgezonderd de justitie en het dagelijksch bestuur omtrent geringe zaken, en dat zonder haar uitdrukkelijke toestemming geen militie in de stad mocht gebracht worden. De gemeente, gehoorzame dienaar, stelde een memorie op, waarin zij beweerde, dat haar dezelfde macht toekwam als de vroedschap van een Hollandsche stad. Het betoog verloopt weldra in een heftigen aanval op de publicatie der Staten van 11 Mei, waardoor „een vrij volk een bal in den mond gestopt en stom gemaakt wordt, om daardoor hunne klaag- en smeektaal te smoren”; de afkondiging van dit plakkaat houden zij voor een direct attentaat op de natuurlijke en constitutioneele rechten der burgerij. Zij zullen — waarschuwing aan de regeering voor het geval die de poging van September 1785 mocht willen herhalen — niet gedoogen, dat militie binnen kome, maar zich verplicht rekenen, alles daartegen in het werk te stellen, wat billijk en in hun vermogen is. Behoeven wij nog te zeggen, dat de magistraat, na een paar keeren uitstel, het advies van een advocaat vroeg (1 Augustus)?

Wij hebben nog niet gesproken over een zaak, die, meer dan eenige andere, de Hattemers aan het vergaderen, requesteeren, adressceeren, aan het bidden, smeeken, dreigen, ja ten slotte, bijna aan het vechten bracht: de langdurige vacature in den magistraat. Den 14den Juli was Burchard Johan Daendels overleden, voor de patriotten een gevoelig verlies, daar hij de bekwaamste en voortvarendste hunner drie beschermers in den raad was geweest. De gemeente en de burgerij bewogen hemel en aarde om een opvolger naar haar zin te krijgen. Reeds den eersten dag na het overlijden, 15 Juli, schreef de eerste aan den stadhouder met verzoek een gequalificeerd persoon te benoemen; tevens nam zij de vrijheid te „uiten, dat niets hun smerte en verlies meerder zou kunnen verzachten, dan dat zij den oudsten zoon des overledenen, den Heer en Mr. Herman Willem Daendels, zijns vaders voetstappen mochten zien drukken en deszelfs plaats vervullen.” Een anderen toon sloeg zij aan

in een remonstrantie, die zij, onmiddellijk nadat een aantal burgers haar daartoe hadden aangemaand, den 26sten Juli aan het Hof zond; „wij verzoeken eerbiedig”, heet het daarin, „om, wanneer men ons een ongequalificeerd persoon tracht op te dringen, U Ed. Mog. wijzen raad te mogen verzoeken, hoe in zulk een geval te handelen, ja zelfs U Ed. Mog. landsvaderlijke bescherming en assistentie te verzoeken; te meer, naardien wij zeer ongaarne zouden zien, dat onze goede burgerij ten laatste het besluit nam, om met geweld hunne rechten te handhaven en zich daardoor voor een of ander gevaar bloot te stellen.” Het Hof liet dit vreemdsoortig verzoek, dat zoo op een dreigement geleek, als geen request zijnde, terugzenden.

Aangezien de stadhouder noch antwoord noch een benoeming zond, gingen in October twee officieren der schutterij naar Leeuwarden, waar de Prins toen vertoefde, om hem een tweede request, door meer dan 170 burgers ondertekend, te overhandigen. De Prins was zeer vriendelijk, las terstond het request, bkeek de uniform der gecommiteerden, boog zich, maar sprak geen woord 1). Den 1sten Februari 1786, kort voor Petridag, overhandigden eenige burgers opnieuw een verzoekschrift aan Willem V: „schenk ons een regent naar ons harte, en wel den Heer Mr. H. W. Daendels... Behoed ons nu en vervolgens voor onwaardige regenten, die een geesel zijn voor het volk. Dit bidt, smeekt en wenscht de gansche burgerij van Hattem” 2). Het antwoord van den Prins was ditmaal zeer voldoende; hij zou allen mogelijken spoed maken en zoodanig gequalificeerd persoon eligeeren als aan de burgerij aangenaam zou zijn. Dit schijnt hem ernst geweest te zijn, maar de informaties, die hij van Daendels kreeg, waren uiterst ongunstig; hij was „een alleronwaardigst sujet” 3), en daar de stadhouder „geen stof vinden” kon 4), liet hij den keurdag voorbijgaan zonder iemand te benoemen.

1) Bijlage 23.

2) Een rhetorische figuur, die de verontwaardiging der vrijheidlievende patriotten opwekte; „voorwaar!” zegt het Historisch Verhaal (III, blz. 149), „elk rechtgeaard Nederlander zal blozen, wanneer hij die nederige taal zijner vrijgeboren bondgenooten en medeburgers leest.”

3) Dien heer [Daendels] is een alleronwaardigst sujet. Bentinck aan Willem V, 9 Februari 1786.

4) Zoo schrijft hij later aan Van de Spiegel (Vrede II, blz. 565). Een andere reden was, dat de meerderheid van den magistrat toch prinsgezind was: „bij die vergeving sal geen haast zijn, alsoo er nog 4 leeden tegens twee of drie zijn”, Bentinck aan Willem V, 20 Juli 1785.

Men kan zich de verontwaardiging en woede der Hattemers voorstellen, een woede, die zich terstond lucht gaf in de boven vermelde, smadelijke afzetting van den prinsgezinden weidemeester Meylink.

Niet lang hierna stierf een tweede patriotsch schepen, Wijnen (2 Mei 1786). Een paar dagen later zond de gemeente een request aan de Staten: „wij spreken vrij uit, als uit een hart, dat van droefheid overstelpt, zich zoekt te ontlasten aan zijne vaderen en vertrouwdste vrienden”; zij verzoeken den Staten, den stadhouder te gezinnen ter suppletie der beide openstaande plaatsen bekwame personen te kiezen. De Staten stelden het verzoekschrift in handen van den magistraat, om daarop ten naasten te dienen van belang. „Ten naasten” was op den naasten landdag, dus vermoedelijk in November. De Hattemers, die zich 13 Juni „nogmaals en ten laatste” tot den Prins gewend hadden, begrepen, dat zoo de zaak nog meer op de lange baan geschoven werd, kwamen 17 Juli bijeen en besloten veertien dagen later andermaal te vergaderen „en alsdan finaal te resolveeren, welke meest constitutioneele middelen zullen moeten in 't werk gesteld worden, om de twee vacatures in den magistraat vervuld te zien.”

Het was duidelijk, dat het tot een uiterste kwam. Hoe ongepast de houding der burgerij ook reeds in het begin geweest was, de Prins droeg door zijn afkeurenswaardig en onverstandig talmen en uitstellen een goed deel van de schuld. Ernstig dacht men er over, om hem voor den Hove te citeeren, waarschijnlijk een der constitutioneele middelen, waarover het bovenstaande spreekt. Daendels had Van der Capellen een heel plan voorgesteld, naar het schijnt om zich ook van een paar andere leden van den magistraat te ontslaan, vooral van Westenberg, op wien hij al zijn schuldeischers wilde loslaten 1).

30 Juli, een Zondag, was de laatste dag van den gestelden termijn; juist dien dag kwam te Hattem bericht, dat de Prins tot schepenen benoemd had een vaandrig der schutterij, H. Meylink, en een garde du corps, A. H. Dinckgreve. Van de benoeming van den laatste was al lang sprake geweest; reeds in October 1785 had de Kruier geschreven: „een garde du corps, van Hattem afkomstig en van ordentelijken huize, zou

1) Vgl. bijlage 21 en 24. Juni 1786 schreef J. L. Haesebroeck aan Van der Capellen, dat Mr. Berck nog nader over de citatie ten Hove tegen Z. H. met hem, Capellen, zou overleggen.

gedestineerd zijn voor het kussen", en er terstond bijgevoegd, dat de burgerij daaromtrent niet onverschillig kon of mocht zijn 1). De burgerij was het tegendeel van onverschillig: Dinckgreve mocht Hattemer van geboorte en van fatsoenlijke familie zijn, een oppassend en flink jong man 2) — hij was prinsgezind en een „gemeen lijftrawant van Zijne Hoogheid"! De gardes du corps werden hooger geschat dan gewone ruiters; toch moet men erkennen, dat het beroep niet de meest gewenschte voorbereiding was voor burgemeester; trouwens Willem V zelf zegt, dat hij liefst geen lijfwacht benoemd had, zoo hij maar „andere subjecten had kunnen vinden" 3).

Ware hij nu slechts ongequalificeerd geweest! Doch, er valt niet aan te twifelen, hij bezat alle vereischten. Eén ding stond echter vast bij de Hattemers: zij zouden zich niet door Willem V laten ringeloorren. Een Daendels hadden zij gevraagd, een Dinckgreve zond hij hun!

Dinsdag 1 Augustus zouden de nieuwe schepenen beëdigd worden. De hoofdschout Bentinck was als vertegenwoordiger van den stadhouder overgekomen; een roeddrager werd naar Meylink en Dinckgreve gezonden, om hen af te halen. Daar meldden zich gecommitteerden der burgerij bij den magistraat aan, weldra door eenige gemeenslieden gevolgd; zij verzochten geen personen in eed te nemen dan die te voren aan de gemeente waren voorgesteld. Na lange en hevige debatten stemde de magistraat in zoover toe, dat hij den gemeenslieden den brief van electie toonde; dezen verklaarden toen, dat zij niets tegen de qualificatie hadden in te brengen, dan dat Dinckgreve eerst zijn paspoort moest toonen om te bewijzen, dat hij uit den militairen dienst ontslagen was. De persoon in quaestie was ondertusschen op de markt aangekomen, waar de op post staande burgers hem onder het geroep: „Ruiters, toon je paspoort! Kale hondsvot, zou jij burgemeester worden!" tegenhielden 4). De roeddrager moest berichten, dat het hem onmogelijk was zijn last te volvoeren, en de magistraat besloot de beëdiging van Dinckgreve uit te stellen, tot hij zijn paspoort had getoond. Meylink, in den raad ontvangen, bedankte „om redenen, hem daartoe moveerende" voor de schepenplaats;

1) Politieke Kruier, n°. 285.

2) Wij hebben hiervoor het onverdacht getuigenis van zijn patriotschen kolonel, Alexander van der Capellen. Bijlage 25.

3) Vreede II, blz. 565.

4) Bijlage 24.

die reden was, dat een waardiger persoon dan hij door de burgerij begeerd werd. Naar men zeide, was hij eerst op de kamer der gemeenslieden geweest en had hij daar moeten beloven te zullen bedanken 1).

Voor het oogenblik was het gevaar afgewend, maar wat te doen, als Dinckgreve terugkwam en zijn paspoort toonde, dat reeds half Juli door Willem V geteekend was 2)? Er moest iets anders op bedacht worden; men moest hem ongequalificeerd verklaren. In een brief aan Van der Capellen doet Daendels wanhopige pogingen om zijn non-qualificatie te betoogen; o. a. neemt hij zijn toevlucht tot het argument, dat hij gewoon was te kruipen voor zijn officieren en dus de noodige onafhankelijkheid miste. Doch geen argument kon zoo dwaas zijn, of het werd gretig aangenomen door de dol opgewonden Hattemers, die 7 Augustus verklaarden, Dinckgreve te moeten houden voor onbevoegd en volstrekt ongequalificeerd; zij benoemden zes gecommiteerden (onder hen natuurlijk Daendels), om met een commissie uit raad en gemeente te onderzoeken, welke constitutioneele wegen konden worden ingeslagen om de vacaturen ten genoegte der burgerij zoodra mogelijk vervuld te krijgen. De gemeente nam dit voorstel aan en zond een laatste request aan de Staten; Dinckgreve was de burgerij gansch onaangenaam, daarenboven ongequalificeerd (dit is dus van minder belang) en geheel ongeschikt; zij verzochten den Staten, Zijne Hoogheid te gelasten, binnen veertien dagen schepenen aan te stellen, die de stad aangenaam en gequalificeerd waren.

Den 8sten Augustus kwam Bentinck opnieuw in Hattem. Terstond werd de trom geroerd en de burgers liepen te hoop. Het was juist als een week te voren; Daendels en de andere gecommiteerden kwamen op het stadhuis en verzochten, Dinckgreve als ongequalificeerd niet in eed te nemen; het volk weigerde hem door te laten. Ten tweeden male moest Bentinck onverrichter zake vertrekken. Een derde poging heeft hij niet gewaagd; Dinckgreve is eerst den 10den October in eed genomen.

Toen in de stad de tijding kwam, dat tegen den 28sten Augustus een buitengewone landdag beschreven was, begreep men zeer goed, wat de bedoeling was; gecommiteerden der gemeente begaven zich, op aansporing der burgerij, den 22sten

1) Rapport van den mombler en bijlagen.

2) Tollius I, blz. 94.

naar de raadsvergadering en eischen, dat de magistraat geen commissie pro re nata zou geven, maar den uitschrijvingsbrief aan de gemeente mededeelen en met haar daarover beraadslagen en besluiten. De bijgevoegde bedreiging, dat de gemeente niet uiteen zou gaan, voor zij voldoende antwoord had, maakte den magistraat gedwee: de uitschrijvingsbrief werd getoond en de verzekering gegeven, dat men den afgevaardigden ten landdage gelasten zou, ten sterkste tegen het inbrengen van militie in Hattem te protesteeren, indien daarover mocht worden beraadslaagd. Alleen Westenberg en Haersolte verzetten zich tegen dit besluit.

De opwinding in de stad duurde ondertusschen voort; dag aan dag werden op de markt vergaderingen gehouden; Daendels sprak het volk toe en wekte het op, geweld met geweld te keeren. Een opwekking, die overbodig mocht heeten; reeds twee maanden was men met de toerusting tot gewapend verzet bezig.

In Juni 1786 hadden Van der Capellen van de Marsch en Mr. Berck als hun meening te kennen gegeven, dat Hattem en Elburg zich van ammunitie mochten voorzien en de militairen desnoods met geweld keeren 1). In dezelfde maand vraagden de burgerkrijgsraden van beide steden assistentie aan het genootschap van wapenhandel „Tot nut der Schutterij” en de vaderlandsche en burgersociëteiten te Amsterdam. Deze plaatsten 7 Juli in de patriotsche bladen een programma, waarbij zij blijmoedige ondersteuning (liefdegaven) vroegen voor de bedreigde Geldersche steden, en zonden een „circulaire missive” aan alle vaderlandsche schutterijen, vrijkorpsen enz. Eind Juni hadden zij eenig geld gezonden; daarna lieten zij geschut vervaardigen; in Juli zonden zij opnieuw geld (300 gld.). Ruimschoots werden zij beloond door de dankzegging uit Hattem: „Wij zijn niet in staat het gevoel onzer harten, onze gloeiende erkentenis aan onze brave weldoeners te betuigen. Groot, edel en verstandig zijn uwe daden... Door uwe edelmoedige ondersteuning zullen wij het geweld kunnen tegen gaan en onder Gods zegen de overwinning behalen op monsters, die zich boven God verheven wanen en wier val dus zeer nabij moet zijn.”

De krijgsraad te Elburg begon reeds begin Juli maatregelen

1) Mr. Berck aan Van der Capellen, Juni 1786.

ter verdediging te nemen. Elburg was een zwak stadje. Natuurlijk heette het nog een vesting en had het poorten en wallen; maar zoowel de buitenwal, een aarden wal met vier bolwerken, als de binnenwal, een hooge muur met vier torens en eenige rondeelen, waren geheel verwaarloosd; men had er door aanplanting van boomen aangename en lommerrijke wandelingen van gemaakt. Er viel dus voor de patriotten wat te verbeteren. Reeds toen, in Juli, zag men een menigte handen aan het werk, om de grachten uit te diepen, de wallen en sluizen te herstellen en schanskorven te vervaardigen. Ds. Van Diermen en Ds. Hein werkten met eigen handen mede en vuurden zoo den ijver hunner gemeenteleden aan. Onder goedkeuring van den magistraat, of liever van Rauwenhoff, Sels en de gemeente, werd een burger-artillerie-compagnie opgericht.

Hatterm was even zwak. Van een hoogte in het ZW., den Triesclenberg, kon het gemakkelijk beschoten worden. De slechte steenen muur met vijf oude torens en rondeelen, noch de ondiepe gracht, nauwelijks twintig voeten breed en die bijna overal kon doorwaad worden, noch de drie zwakke poorten, die van geen ophaalbruggen voorzien waren, zouden een vijand tegenhouden. Toch twijfelde, toen, geen der inwoners, of de stad zou zeer wel te verdedigen zijn. Bovendien hoopte men door het beekje de Streng, dat recht tegenover Hatterm in den IJsel stroomt, het land om de stad onder water te kunnen zetten. Van meer belang was de nabijheid van Zwolle, op slechts één uur afstand gelegen; in tijd van nood kon men licht daarheen terugtrekken.

De Hattemsche burgerij verzocht 8 Augustus den magistraat, om een vrijwillige nachtwacht uit burgers en ingezetenen aan te stellen en den kriegsraad te machtigen, de noodige reparatiën en preparatiën te maken, om de stad tegen een overrompeling te dekken; alles echter buiten kosten van stad en burgerij. De aanwezige raadsleden voldeden niet aan het verzoek, maar verschreven de afwezige tegen 22 Augustus. Daarop wendden de burgers zich tot de gemeente, die haar toestemming gaf. Voortaan zag men dagelijks een kleine burgerwacht optrekken; op de wallen en aan de poorten stonden schildwachten; de wallen werden eenigermate hersteld en een plan van verdediging opgemaakt. Maar het aantal manschappen was gering; daarom vroeg Daendels, als secretaris van den burgerkriegsraad, toezegging van hulp aan de meeste schutterijen en vrijkorpsen: „Het geweld grijnst ons aan; de militaire arm is

gereed tegen ons te worden uitgestrekt. En waarom? Omdat wij uit hoofde van ons onbetwistbaar recht eenen ongequalificeerde, dien men ons voor regent heeft willen opdringen, op constitutioneele gronden weigeren aan te nemen. Een en lagen afhanging van den stadhouder, die hem vóór weinige dagen als garde du corps diende, wil men, dat vertegenwoordiger van een vrij volk zij! Edoch, wij hebben besloten liever alles te wagen dan onze vrijgeboren halzen onder zulk een willekeurig, hoe langer hoe onverdraaglijker stadhouderlijk juk te bukken. Hierom solliciteeren en verwachten wij, op gronden der Unie, toezegging van UEd. Gestr. Manh. hulp in cas van nood, met verzoek aan UEd. Gestr. Manh. van ons ten spoedigste te willen berichten, op hoevele manschappen, met geweer en wapenen voorzien, wij kunnen staat maken."

Een paar dagen later zond D. Hoefhamer, de secretaris van den Elburgschen burgerkrijgsraad, een dergelijk schrijven aan de genootschappen en schutterijen, waarbij hij kennis gaf van het antwoord van den magistraat aan het Hof van 10 Augustus 1). Het is opmerkelijk, dat men overal de partij van Elburg met veel minder reserve koos dan die van Hattem, vooral in Overijssel en Gelderland, waar men de zaken het best beoordeelen kon. Met de „dolle plannen" van Daendels had men in Overijssel niets op. Zonder van elkander te weten, vroegen de drie hoofdsteden opgave van de disqualiteiten van Dinckgreve, doch zij kregen niets anders dan een paar copieën van resolutiën en protesten der burgerij, „die niets om 't lijf hadden" 2). Begrijpende, dat een nader onderzoek de zwakheid van Hattens recht nog nader aan het licht zou hebben gebracht, antwoordden zij toen, dat zij genegen waren hen in hun wettige rechten te beschermen en zeiden hun ondersteuning toe in geval van militair geweld „buiten forme van proces of andere legale wijze." Omdat ook in tal van andere plaatsen getwijfeld werd aan de bevoegdheid om Dinckgreve te weigeren, verspreidden de gemeente en burgerkrijgsraad 22 Augustus een manifest, waarin zij hun gedrag toelichtten en verdedigden. Er wordt beweerd, dat dit velen overtuigde, maar de leiders in Overijssel toch niet 3).

Ten opzichte van Elburg echter was men zeer bereidwillig.

1) Zie blz. 195.

2) De secretaris van het Zwolsche exercitie-genootschap, P. Lindenhoff, aan Van der Capellen in bijlage 26.

3) Bijlage 27.

Deventer en Zwolle beloofden, bij naderend gevaar terstond hulp te verleenen; te Kampen teekenden ongeveer honderd leden van het genootschap een acte van verbintenis om Elburg en Hattem op de eerste aanvraag dadelijk te assisteeren (15 en 16 Augustus); burgemeester Croff nam het kommando op zich. Dit korps oefende zich van toen aan geregeld. Ook de schutterij van Harderwijk zei Elburg hulp toe. Uit Amsterdam zond men kanonnen, kruit en verdere ammunitie naar beide steden.

Den 25sten Augustus liepen te Hattem geruchten van troepenbewegingen te Doesburg en Zutphen. De gecommiteerden der burgerij richtten terstond een memorie tot den magistraat, vele punten behelzende, o. a. dat aan alle schutterijen namens magistraat en gemeente door den krijgsraad hulp zou worden gevraagd (waarvan men wellicht meer uitwerking verwachtte dan van het vorig verzoek door den krijgsraad op eigen gezag), dat de poorten zouden worden gesloten, kanonnen op de wallen geplant, de sluizen en de Streng gestopt om water in de gracht te kunnen bekomen, dat alle beletselen voor de verdediging zouden worden weggenomen, het verouderde en vervallene hersteld, dat verboden zou worden eetwaren uit de stad te voeren. Weer besloten de aanwezige raden (Westenberg, Brouwer en Tulleken) tot uitstel; maar wat had men ook toestemming van den magistraat noodig? Daendels was in zijn element; hij liet, zonder schadevergoeding, boomen van particulieren omhakken, gebruikte ze om batterijen te maken, zette ieder aan het werk, aan het graven of kruien, kommandeerde ieder — en niemand durfde zich verzetten — en bezielde allen met eigen hartstocht. Het zag er te Hattem uit, als in het hartje van den oorlog; de moed sloeg tot woede over; men moest schrikken van de discoursen, die er openlijk gevoerd werden, schrijft een Zwollenaar.

Te Elburg ging het met iets meer bedaardheid toe, maar ook daar was men bereid, het uiterste te wagen en zich te verdedigen „met alle middelen,” zooals men het, een beroemd woord overnemend, uitdrukte, „die God en de natuur hun aan de hand gaven.”

Of het tot dit uiterste komen zou, hing af van de beslissing, door de Staten te nemen. Den 28sten Augustus kwam de landdag te Zutphen bijeen.

HOOFDSTUK VIII.

HET GEZAG DER STATEN GEHANDHAAFD.

Wij hebben ons in de laatste hoofdstukken uitsluitend bezig gehouden met provinciale, met stads- en dorpsaangelegenheden; om de beteekenis van het besluit der Staten op het eind van Augustus 1786 te verstaan, is het noodig een blik te slaan op den algemeenen gang der gebeurtenissen gedurende het laatst verloopen jaar.

Wij hebben opgemerkt, dat de Prins van 1780 tot 1785 zich met den stroom liet meedrijven; zijn stelsel, als men het zoo noemen mag, was toegeven, zich schikken naar de omstandigheden, zich niet verzetten althans. Zelfs toen Harris de meerderheid der Staten van Gelderland had bewerkt om tegen de ratificatie van het verbond met Frankrijk te stemmen (December 1785), liet Willem V door den heer van Hemmen zijn wensch te kennen geven, dat de ratificatie niet zou worden verhinderd, zoodat toen Zeeland, steeds afkeerig van Frankrijk, de eenige provincie was, die zich er tegen verklaarde. Het duurde niet lang, of hij moest die houding laten varen. Willem V kon anderer invloed ondergaan, kon eigen invloed verspelen, maar hij wilde zich zijn rechten formeel niet laten ontnemen. „Quoi qu'il arrive, je ne puis me departir de ce que mon Pere a toujours soutenu, et je dois laisser le stadhouderat avec ses droits intacts a celui qui me succedera, comme je l'ai reçu de mon Pere”, schrijft hij eind 1781 1).

Amsterdam en de aristocratie hadden zich er toe bepaald, zijn invloed te vernietigen; de pensionarissen gingen verder.

1) Aan Van Lynden van Blitterswijk (De Bas, blz. 67).

In Holland werd hem het recommandatierecht ontnomen, de magistraatsbestelling in eenige steden betwist, en aan de bekende smadelijke besluiten omtrent het dragen van oranje, de stadhouderspoort enz., die hem vooral moesten vernederen, de kroon opgezet door hem het bevel over het garnizoen in Den Haag te ontnemen (September 1785). In Utrecht, waar hij als in Gelderland en Overijsel zeer groote macht bezat door het regeeringsreglement, hadden de Staten reeds in het begin van 1784 tot wijziging daarvan besloten, met concurrentie, naar het heette, van den erfstadhouder, doch toen deze er tegen protesteerde, zonder hem. De steden Wijk en Utrecht kwamen in openlijk verzet; Wijk zette eigenmachtig regenten af, Utrecht stelde eigenmachtig regenten aan; en even onbevoegd continueerden in September 1784 de Staten alle zittende leden van de vroedschap der hoofdstad voor een jaar. Nog erger werd het, toen daar de democratie triomfeerde; 15 September 1785 werd er een stedelijk reglement afgekondigd, dat den stadhouder nagenoeg niets overliet. Overijsel volgde het voorbeeld; ook daar werd, in het najaar van 1785, aan de steden gelegenheid gegeven, bezwaren tegen het reglement in te dienen. De Friesche steden hadden het recommandatierecht afgeschaft; sommige maakten zich gereed, nu de magistraatsbestelling aan te vallen. In Groningen, in vele Geldersche en enkele Zeeuwsche steden — overal tastten de patriotten de rechten van den stadhouder aan.

Met dezen stroom mee te drijven, was Willem V niet mogelijk. Na het besluit omtrent het bevel over het garnizoen in Den Haag had hij boos de residentie verlaten; na een kort verblijf te Lecuwarden en Groningen ging hij naar het Loo (November 1785). Maar wat kon hij doen? Protesten en memoriën baatten niet. In de Staten-Generaal hadden zijne vijanden de meerderheid. Trouwe vrienden had hij, onder het lagere volk; doch hen te gebruiken, vereischte groot beleid; de enkele keeren, dat iets van dien aard beproefd was, was het jammerlijk mislukt. Een stouten stap te wagen door zich van het leger te bedienen, lag niet in den aard van Willem V, die bovendien een, te grooten, afschrik had van wat niet volgens de letter der wet geoorloofd was. Hij was ten einde raad; vol wanhoop sprak hij er meermalen over, naar Dillenburg te willen gaan.

Meer dan ooit had hij behoefte aan leiding van anderen. Zijn raadslieden konden die niet geven; er waren eerlijke,

trouwe, kundige mannen onder, maar tegen de moeilijkheden van dezen toestand waren zij niet opgewassen; daartoe misten zij de noodige bekwaamheid of de noodige doortastendheid, meestal beide tegelijk. De Prinses had niet veel invloed op haar man; haar dringendste verzoeken, om althans zijn wijze van werken te veranderen en een vasten kabinetsraad in te stellen, bleven zonder gevolg; ongaarne zag de Prins de innenging eener vrouw, wier meerderheid hij gevoelde, maar niet erkennen wilde. Het ontbrak prinses Wilhelmina ook aan het rechte inzicht; opgevoed in monarchale idocën viel het haar moeilijk de republikeinsch-democratische richting van velen harer nieuwe landgenooten juist en billijk te beoordeelen. Haar oom en beschermer, Frederik de Groote, was een slecht raadsman. Van de ingewikkelde staatsinrichting der Republiek niet goed op de hoogte, beschouwde hij vele rechten des Prinscn, in 1748 wettig verkregen, als geusurpeerd; zijn buitenlandsche politiek, die hem dwong Frankrijk te ontzien, maakte hem geheel ongeneigd, zich ter wille van zijn nicht — Willem V was hem volmaakt onverschillig, zoo niet erger — in moeilijkheden te brengen. Hij ried haar dus voortdurend aan, toe te geven, zich met Frankrijk te verstaan, om althans een deel der stadhouderlijke prerogatieven voor haar kinderen te redden.

Zoo was er, bij het begin van 1786, een stadhouderlijke partij, maar zonder leider, zonder program; een partij niet in staat iets te verhinderen, nog minder iets te doen 1).

In den loop van dit jaar komt er verandering. De democratische patriotten gingen met steeds grooter stoutmoedigheid verder. Hun taal werd dreigender, hun invloed grooter; de vergaderingen der vrijkorpsen ontwierpen plannen tot grondwettig herstel; in de vergadering der patriotsche regenten gaven de democraten den toon aan. In Utrecht bereidde men zich voor op verzet met de wapenen. Reeds in het begin van 1786 was de stad vol vrijkorporisten; de oude vroedschap moest plaats maken voor een nieuwe, door het volk gekozen. De pensionarissen moesten, half onwillig, de Utrechtsche volksbeweging steunen, om de patriotten der landprovinciën niet

1) Reeds in September 1783 schrijft J. H. S. Van Nagell aan den Prins: Het plan van attaque [der patriotten] wordt met gemeen overleg ter uitvoer gebragt en het plan van defensie is, soo het exteert, aen seer weinigen bekend. De voorstanders van de constitutie zijn volstrekt niet bestande, om de zaeken in een goede plooy te brengen, soo U. D. II. zig niet beijvert, om den verwarden toestandt van het landt te redden, soo er nog redden aen is.

tegen zich in het barnas te jagen. Hun Fransche beschermer zag ongaarne deze troebelen; een verdeelde Republiek was een waardeloos bondgenoot en voorwaar niet om democratische beginselen te propageeren had Vergennes de patriotten gesteund. De Republiek, hoe verzwakt ook, was door hare koloniën van groot belang bij den strijd, die in Indië tusschen Engeland en Frankrijk gestreden werd; haar hulpbronnen moest Frankrijk als zijne eigene kunnen gebruiken. Daarom mochten de Hollandsche pensionarissen nooit zoo machtig worden, dat zij het wagen zouden hun bondgenoot den rug toc te keeren, en de Prins niet zwakker dan noodig was om terugkeer tot het Engelsch systeem onmogelijk te maken. Doch ook Vergennes ondervond, dat men niet naar willekeur op een hellend vlak kan blijven stilstaan. Zijn vermaningen tot matiging bleven, ook door de onbekwaamheid van den gezant, Vauguyon's opvolger Vêrac, zonder gevolg; hij kon de pensionarissen niet aan hun lot overlaten en op hun aandrang legde de Fransche regeering in April 1786 een verklaring af, die algemeen werd opgevat als een aanmoediging der patriotten, om onbevreesd op den weg der hervormingen voort te schrijden.

In dezelfde maand April nam de Prinses een besliste houding tegen Frankrijk aan. De listige voorstellen, die ten doel hadden haar van haar man te scheiden, hadden, dank zij haar sterk plichtsgevoel en haar scherp verstand, niet den minsten ingang bij haar gevonden. Uit haar antwoord aan Vergennes bleek, dat zij, de raadgevingen van Frederik den Groote ten spijt, tot verdere toegevendheid jegens Frankrijk volstrekt ongeneigd was. Een paar maanden later gelukte het, Willem V over te halen tot iets, dat op actieven tegenstand tegen de heerschende partij geleek. Het was tijdens zijn bezoek aan Zeeland (Juni 1786), waar hij in nauwere aanraking kwam met den raadpensionaris (sinds September 1785) Van de Spiegel, een man van doorzicht en vastberadenheid en met een open oog voor vele gebreken, die bij de prinsgezinden werden aange troffen.

Ongeveer te gelijker tijd begon de scheuring tusschen de twee ongelijksoortige bestanddeelen, waaruit de groote patriotsche partij bestond. Reeds lang was er tusschen aristocraten en democraten wantrouwen en verdeeldheid geweest, maar de haat tegen den stadhouder had hen bijeengehouden. Nu de volkspartij in Utrecht, in Friesland, in Gelderland, in Holland zelfs, zich evenzeer tegen de regenten keerde, verliet menigeen met schrik en

afschuw zulke gevaarlijke bondgenooten. Het eerst sloten zich de Utrechtsche geëligeerden en ridderschap bij den stadhouder aan; de Friesche aristocratie dacht er over sinds het najaar van 1785; de Hollandsche, trotscher en met meer gevoel van eigen kracht, moest nog harder lessen ontvangen, eer zij bereid was hulp te zoeken bij den vroegeren vijand.

Een oogenblik heeft de Prinses er over gedacht, of samengaan met de democraten tegen de aristocratie niet de voorkeur verdiende. Het scheen haar onmogelijk. De regenten werden dus door het hof als vrienden ontvangen; er ontstond een groote behoudspartij, die verdediging der bestaande constitutie in haar vaandel schreef tegen het „grondwettig herstel” der democraten. Betreurenswaardig moge deze partijgroepering zijn, zij was wellicht, nu het eenmaal zoover gekomen was, de eenig mogelijke. Het verzuim om misbruiken bijtijds te herstellen, wreekt zich door de onmogelijkheid, om het, zonder groote schade, later te doen.

Nu achtte ook Harris, de Engelsche gezant na den vrede, den tijd gekomen, om meer handelend op te treden. Mocht hij hier en daar, ook in Gelderland, betrekkingen hebben aangeknoopt, tot dusver had hij zich, na een enkele vergeefsche poging om den Prins en de Prinses voor Englands zaak te winnen, geheel op den achtergrond gehouden. Het belang van Engeland was het eenige dat hem leidde, geenszins liefde voor het Oranjehuis; evenmin als gehechtheid aan de patriotsche beginselen Frankrijk aandreef. Doch dat belang eischte vernietiging der Fransche alliantie en deze kon alleen verwacht worden van de stadhouderlijke partij; daarom was organisatie, versterking dier partij Harris' doel; weldra werd hij haar eigenlijke leider. Nu van verschillende zijden verzet kwam tegen de Hollandsche driemannen, scheen de gelegenheid hem gunstig, de wordende partij Englands steun aan te bieden. Toen hij zich door Van de Spiegel van 's Prinsen medewerking verzekerd had, diende hij (5 Juli) een memorie in namens de Engelsche regeering, waarin deze de verwachting uitsprak, dat geen inmenging van vreemden de Republiek verhinderen zou, haar eigen zaken te regelen overeenkomstig den wensch der natie. De gecommiteerden der Staten-Generaal tot de buitenlandsche zaken stelden (2 Augustus) een ontwerp-antwoord voor, door Van de Spiegel opgesteld, dat aan anti-Fransche en anti-patriotsche strekking niets te wenschen overliet. Het was in hun midden, gedeeltelijk door toevallige omstandigheden, met

zes stemmen tegen één goedgekeurd; slechts Holland had tegen gestemd. In geen jaren had zich een dergelijk feit voorgedaan.

De woede der Hollanders uitte zich reeds twee dagen later in de bedreiging, de vergaderingen der Staten-Generaal te zullen verlaten, indien de provinciën dit ontwerp-antwoord goedkeurden. Daarvoor zwichtten de andere gewesten en de zaak bleef rusten.

De pensionarissen zagen het kritieke van den toestand in. In hun eigen provincie door Amsterdam tegengewerkt, liepen zij gevaar in de Staten-Generaal overstemd te worden. Wilden zij hun positie redden, dan mochten zij de tegenpartij geen tijd laten zich vaster te organiseeren; door een stout optreden moesten zij haar voorkomen 1). Utrecht en zoo mogelijk Gelderland moesten aan den stadhouder worden ontrukkt. Van Berckel ging naar Utrecht, De Gijselaar en Gevaerts naar Gelderland.

Den 19den Juli kwamen de laatsten in gezelschap van Capellen van de Marsch te Zutphen. Zij werden er uitstekend ontvangen, maar noch de toejuichingen der burgers, noch de complimentatie der schutterijofficieren of de exercitie, te hunner eere, van Rijsselts compagnie, waren hun doel. 's Avonds vertrokken zij naar den Engelenburg, het buitenverblijf van den heer van de Marsch, waar een groot gezelschap bijeen was; daarna hadden zij met Capellen een onderhoud, waarin zij hun plannen voor de naaste toekomst blootlegden. De agitatie moest zoo levendig mogelijk gehouden worden; wilden de Staten van Gelderland krijgsvolk tegen de patriotsche steden gebruiken, dan zou Holland zijn militie verbieden zich te mengen in geschillen tusschen regenten en burgers en de Staten-Generaal bedreigen met het sluiten zijner beurs, indien de provinciën Gelderland wilden steunen 2). Binnenkort moest tevens door de patriotsche leden der Staten het adres aan de bondgenooten verzonden worden, waarvan reeds vroeger sprake was geweest.

Capellen was over het beleid in Hattem niet tevreden 3), maar een botsing moest worden uitgelokt. Hij liet dus Daendels zijn gang gaan en in Elburg, Harderwijk en Doetinchem werd het vuur aangestookt. Tamelijk gerust kon men den

1) The faction are straining every nerve to subdue in its infancy the party which is forming against them. Harris, 18 Juli 1786 (Diaries II, blz. 164).

2) Colenbrander III, blz. 78, naar een dépêche van Vêrac.

3) Bijlage 25.

afloop te gemoet zien: bijna alle troepen, die in Gelderland lagen, stonden ter repartitie van Holland; nam dit gewest het besluit, door De Gijselaar beloofd — en van Overijssel en Groningen had men gelijke toezegging — dan was de stadhouder, op wiens bekende onbeholpenheid zij rekenden, machteloos. De Rijngraaf van Salm, uit Frankrijk teruggekeerd, had, geheel ten onrechte, verzekerd, dat men op Vergennes vertrouwen kon 1); hij had uiterst belangwekkende mededeelingen te doen, misschien van beslissend gewicht, schrijft Capellens broeder 2). De eenige zorg was, dat Amsterdam zich bij den Prins zou voegen, maar dan zou, vertrouwde men, Rendorp zijn eigen ondergang bewerken; in het ergste geval kon men de burgerijen tegen de aristocratische regenten loslaten.

De berekening was zorgvuldig gemaakt, doch menschelijke berekening kan falen.

De tegenpartij had ondertusschen niet stilgezeten.

In het begin van Augustus gaven eenige edelen, Kell, Enghuizen en Suyderas, aan Willem V als hun meening te kennen, dat de zaken van Hattem en Elburg een landdag noodzakelijk maakten 3). Het Hof kon geen buitengewonen landdag uitschrijven zonder vermelding van redenen, maar een voorwendsel was spoedig gevonden: de brieven van uitschrijving noemden als voornaamste punt een subsidie, die aan de Westindische Compagnie moest verleend worden. Den 28sten Augustus zou de landdag te Zutphen bijeenkomen. Evenzeer als de pensionarissen van het groote belang van het oogenblik overtuigd, hield Willem V eerst, Maandag 21 Augustus, een conferentie met de drie directeuren; daarna, dienzelfden dag en de volgende, met de meest vertrouwde leden: Enghuizen, Suyderas, Opgelder (de burgemeester van Zutphen, die het kwartier presideerde), J. N. van Randwijck, Van Balveren, Grotenraay (twee burgemeesters van Nijmegen), Van Spaen van Biljoen en de raden Brantsen en Vatebender. Met hen besprak hij niet alleen, hoe men de rust in de provincie zou kunnen bewaren en Hattem en Elburg tot gehoorzaamheid brengen, maar ook wat Gelderland ter generaliteit kon doen ten opzichte van de memorie van Harris en de wijziging, in

1) Colenbrander II, blz. 188 (vgl. aldaar Bijlage III, 65).

2) Bijlage 28.

3) De Prins aan W. van Lynden, 8 Augustus 1786 (Kroniek Historisch Genootschap XXXI, blz. 539).

het octrooi der Oostindische Compagnie gebracht 1). Zij besloten, in Hattem en Elburg garnizoen te leggen, desnoods met geweld.

Zondag 27 Augustus, den dag voor de opening der Statenvergadering, waren de meeste prinsgezinde leden op het Loo vergaderd. Zij waren verontwaardigd en verbitterd en vast besloten, hun autoriteit te handhaven, een stemming, nu ook door den Prins gedeeld 2), hoewel hij verwachtte, dat het gevolg van de beraamde maatregelen zou zijn, dat hij onmiddellijk van het bevel over de troepen van Holland beroofd en misschien als stadhouder ontslagen zou worden. Maar er waren hoopgevende omstandigheden. Frederik de Grootte was 17 Augustus gestorven en zijn opvolger, de broeder der Prinses, was zijn regeering begonnen met haar de sterkste verzekeringen van vriendschap en belangstelling te geven; hij had verzocht de middelen aan te wijzen, door welke hij haar nuttig kon zijn en had alreeds een krachtige verklaring laten afleggen te Parijs 3). De Gedeputeerde Staten van Utrecht hadden de Statenvergadering van Utrecht naar Amersfoort verlegd, een begin wellicht van flinker houding en krachtiger maatregelen. Niet onmogelijk was het, dat ten slotte ook Amsterdam zich bij den Prins zou voegen; Rendorp en Dedel hadden te verstaan gegeven, dat zij in het geheim in een nauwe verbintenis met de overige gewesten wilden treden; Willem van Lynden had den eerste aangespoord in deze crisis niet werkeloos te blijven toezien, maar, voorzichtig en vreesachtig, bleef hij weifelen 4). Hoe het ook ware, de kans moest gewaagd worden; liet men de patriotten begaan, dan waren zij zonder twijfel zeer spoedig volkomen de baas. Van den uitslag der aanstaande onderneming hing het af, of men dit nog zou kunnen verhinderen. Dit begrepen de vergaderde ridders en regenten ook. „In allen gevalle is 't seeker”, schreef Van Heeckeren van

1) De Prins aan W. van Lynden, 19 Augustus 1786 (l. a. p. blz. 541); en W. van Lynden aan den Prins, 20 Augustus 1786 (Huisarchief).

2) I was not a little pleased myself to find a body of men, representing the most respectable Province of the Union, arrived at a pitch of anger and resentment to which I have so often wished to bring the minds of our friends and well-wishers. The Stadholder partook strongly of this sensation . . . His mode of expression, his manner and energy have given me hopes I never ventured to form before. Harris, 1 September 1786 (Diaries II, blz. 176, 179).

3) De Prinses aan Van de Spiegel, 29 Augustus 1786 (Vrede II, blz. 549).

4) Bijlage 28.

Suyderas een paar dagen later, „dat den goeden of kwaden uitslag der gemelde expeditie ons sort beslissen sal” 1).

Terwijl de heeren nog bijeen waren, kwam de Engelsche gezant op het Loo. Zijn vrouw ging voor geruimen tijd naar Nice en gretig had hij de gelegenheid, dat zij van het hof afscheid ging nemen, aangegrepen om den Prins en de Prinses te bezoeken. De Prins deelde hem in vertrouwen mede, wat besloten was, en verzocht hem, aan de leden der Staten de verzekering te geven van den steun van Engeland. Harris voldeed aan het verzoek, maar droeg zorg niet te veel te beloven; hij zeide niet veel meer dan dat zij, indien zij eenige hulp verwachtten van buiten, beginnen moesten een partij te vormen van binnen 2). Willem V, wiens ongewone stemming den gezant verbaasde en verheugde tegelijk, zond een zijner vertrouwden, Anne Willem Carel van Nagell (een zoon van den overleden landdrost; later gezant te Londen en onder Willem I minister van buitenlandsche zaken), mede naar Den Haag, om op veilige en gemakkelijke wijze in betrekking met Harris te blijven.

Het spreekt van zelf, dat de besprekingen op het Loo zorgvuldig geheim gehouden werden. Toch wist men den 23sten Augustus reeds in Den Haag te vertellen, dat tot geweld besloten was. Den volgenden dag liep hetzelfde gerucht te Amsterdam. Terstond werden in de burgersociëteit in de Warmoesstraat en in de herberg de Karseboom in de Kalverstraat requesten aan de Staten van Holland ter teekening gelegd, met het verzoek om te beletten, dat militie, ter repartitie van Holland staande, tot overweldiging van eenige der bondgenooten gebruikt en burgerijen door gewelddadige inrukking van militie overvallen zouden worden. In den korten tijd van 's middags vier tot 's avonds elf uur verkregen die requesten 509 handteekeningen; in den vroegen morgen van den 25sten werden zij met een expresse naar Den Haag gebracht. Nog dienzelfden dag — alles was immers van te voren afgesproken — namen de Staten hun besluit: meenende, dat niets nadeeliger was voor het belang van den staat dan het gebruik van militaire macht in differenten tusschen regenten en burgerijen van de steden dezer republiek, schreven zij Zijne Hoogheid bij provisie aan, geen troepen, op de repartitie van Holland

1) Aan Willem V, 1 September 1786.

2) Harris, 1 September 1786 (Colenbrander III, Bijlage II, 12).

staande, naar Hattem of Elburg te zenden, en die troepen geen last te geven, zich ergens in geschillen tusschen burgers en burgers of burgers en regenten te mengen; den kommandanten der regimenten werd gelast, om geen orders, hiermee strijdig, te gehoorzamen „op poene van de hoogste indignatie van H. Ed. Gr. Mog. en oogenblikkelijke privatie van hunne soldijen”.

Met geringen tegenstand ging deze resolutie door. Over de volslagen onwettigheid, over de verderfelijkheid er van werd niet gesproken; trouwens reeds in Maart was een dergelijk besluit genomen ten opzichte der Utrechtsche geschillen. Holland, dat 4 Augustus een deel van het door de Staten-Generaal afgedankte korps van den Rijngraaf van Salm (21 Augustus het geheele korps) in eigen dienst genomen had, behield zich nu de beschikking over drie vijfde van het Staatsche leger voor. Gehoorzaamden de officieren aan zijn bevelen, dan was de tegenpartij te zwak om iets te ondernemen.

De bladen maakten de resolutie van 25 Augustus spoedig wijd en zijd bekend. De patriotten juichten; zij dachten het grootste gevaar te boven te zijn 1).

Zij hadden te veel op de onbeholpenheid van den Prins vertrouwd. Hij, op wiens liefhebberij om „soldaatje te spelen” de pensionarissen minachtend hadden neergezien, toonde in staat te zijn, de soldaten ook bij andere gelegenheden dan parades uitstekend te laten marcheeren. Het geval was, dat van de 23 bataillons infanterie en 8 escadrons cavalerie, die in Gelderland gelegerd waren, er respectievelijk 21 en 6 stonden ter repartitie van Holland en het krijgsvolk van Gelderland 2) meest in de Generaliteitslanden lag. Nauwelijks had Willem V nu het schrijven der Staten van Holland ontvangen, of hij zond de regimenten infanterie van d'Envie, Schmidt, Van Bylandt en Van Pabst (alle op Hollandsche repartitie staande) naar de Generaliteitslanden en liet hen vervangen door de van daar ontboden regimenten Oranje-Gelderland, Van Welderen (ter repartitie van Gelderland staande), Baden-Durlach (Friesland) en Erfprins (Utrecht). Twee andere regimenten marcheerden naar Grave en 's-Hertogenbosch, om, als ze noodig waren, bij

1) Bijlage 27.

2) Het zal wel overbodig zijn te zeggen, dat wanneer korthedshalve een enkele maal van krijgsvolk van Gelderland, Hollandsche troepen enz. gesproken wordt, dit niets meer beteekent dan krijgsvolk, dat door Gelderland, troepen, die door Holland enz. betaald werden.

de hand te zijn. Deze verplaatsingen werden in Augustus en begin September met grooten spoed uitgevoerd 1), en met zoo groote geheimhouding, dat toen Harris den 31sten Augustus in Den Haag terugkwam, men daar nog van alles onkundig was en zich verbeeldde, dat het besluit van Holland doel getroffen had. Eerst vroeg in den morgen van 1 September kwam een bode van Capellen van de Marsch dit, en ander, onrustbarend nieuws berichten.

Zoo had de stadhouder de voorbereidende maatregelen met spoed en overleg genomen; nu wachtte hij op het besluit van den landdag.

Toen deze den 28sten Augustus bijeenkwam, bleek dat men, indien niet terstond vastberaden gehandeld werd, vier, in plaats van twee, oproerige steden zou hebben te onderwerpen: Harderwijk en Doetinchem stonden op het punt het voorbeeld van Hattem en Elburg te volgen.

In de eerstgenoemde stad had in April een groot aantal ingezetenen een adres aan den magistraat gezonden, waarin gevraagd werd, de afgevaardigden ten landdage niet te machtigen pro re nata te stemmen, maar de punten over te nemen. Het antwoord luidde, dat de raad op het verzoek zooveel acht zou slaan als mogelijk was. Eenige acht werd er inderdaad op geslagen, want al werden De Meester en Apeldoorn, die aan de tour waren, twee ijverige prinsgezinden, nog zonder bepaalden lastbrief gezonden, in het kwartier stelde Harderwijk met Elburg voor, dat bij het uitschrijven van een landschapsvergadering aan de steden de punten van behandeling zouden worden overgezonden, opdat zij hare afgevaardigden van behoorlijken last konden voorzien. De Staten besloten echter het „bij het oude te laten;” noch de hoofdsteden, noch de ridderschap waren op de zelfstandigheid der kleine steden gesteld.

In den magistraat van Harderwijk had, zooals uit het voorstel blijkt, een verandering plaats gegrepen. Eenige weifelende, onbesliste leden schijnen onder den invloed hunner medeburgers tot, zeer gematigde, patriotten geworden te zijn; en bij de veelvuldige tusschentijdsche vacaturen had de magistraat

1) Het regiment Van Efferen bv., te Arnhem, kreeg 28 Augustus bevel om uit te trekken; reeds dienzelfden middag om drie uur begaf het zich op marsch, zonder te weten waarheen.

nominaties van patriotten aangeboden, waaruit de Prins dan de minst gevaarlijke koos 1). Nu gebeurde het, dat hij in 1786, als gewoonlijk, zoolang de heeren het niet te bont maakten, de tour volgend, Mr. Schrassert en Van Haersolte tot burgemeesters had benoemd, dat Schrassert in Juni stierf, in zijn plaats als schepen een patriot kwam en als burgemeester de aan de tour zijnde Mr. Eco Scheltinga, zoodat de stad nu hare twee ijverigste patriotsche raden tot burgemeesters had.

Toen afgevaardigden naar den merkwaardigen landdag van 28 Augustus 1786 moesten gezonden worden, verklaarden zich den 18den Augustus in de gezworen gemeente drie leden voor en drie tegen een onbepaalde volmacht; op een volgende vergadering, den 25sten te houden, zou er opnieuw over gestemd worden 2). Dien 25sten Augustus vergaderde ook de magistraat. Ongetwijfeld kwam nu van buiten af de order, om raad en gemeente, die te flauwhartig waren om er iets goeds van te verwachten, tot een flink besluit te dwingen; de wijze waarop, was genoeg bekend. Een nader, zeer omstandig request 3) werd opgesteld en gedrukt, waarin de burgers hun vroeger verzoek herhaalden en er tevens op aandrongen, De Meester en Apeldoorn ter verantwoording te roepen en op den landdag voor te stellen, de publicatie van 11 Mei in te trekken. Terwijl een groot aantal burgers voor het stadhuis postvatte, gingen negen gecommiteerden (o. a. Heydendaal en Gelderman) naar de gemeente en vroegen appui van het adres; na herhaalden aandrang werd die voor het eerste en derde punt verleend. Toen naar den magistraat. Alle leden op één na waren tegenwoordig; ook de patriotten Van Haersolte en Van Lynden, die men nagenoeg nooit zag; Haersolte, nog wel burgemeester, had in Juli en Augustus nog geen enkele vergadering bijgewoond. Na eenig aarzelen gaf de raad toe en nam het besluit, dat de afgevaardigden voortaan niet mochten medewerken tot resolutiën, de stad of burgerij direct of indirect betreffende, zonder

1) Zoo werd driemaal achtereen op het dubbeltal geplaatst (tweemaal als n° 1) Mr. De Wolff van Westenrode, die in Juli 1787 de stad verliet, om kapitein te worden bij een compagnie in dienst van Holland. De Prins had hem wijselijk steeds voorbijgegaan.

2) Het is dus onjuist, wat het Historisch Verhaal II, blz. 325, beweert, dat de gemeente den 25sten Augustus toevallig vergaderde. Het verhaal hierboven berust op de resolutieboeken van magistraat en gemeente.

3) Historisch Verhaal II, blz. 313—325.

alvorens daarop te verstaan den last hunner committenten. De burgerij, die van tien tot twee uur had staan wachten 1), kon tevreden huiswaarts keeren: de stem van Harderwijk was voor de patriotten gewonnen.

Hierbij bleef het niet. Den 31sten Augustus gelastte de magistraat, op aandringen der gemeente, aan een der afgevaardigden, Eco Scheltinga, te protesteeren, als besloten werd de militaire macht tegen Hattum en Elburg te gebruiken. Dienzelfden dag verzocht de burgerkrijgsraad aan de gemeente, maatregelen tot verdediging der stad te nemen, daar zij met hetzelfde lot bedreigd werd als de twee genoemde steden; en de gemeente gelastte den krijgsraad op te geven, wat het meest noodig was. Tot uitvoering, ook van het meest noodige, is het niet gekomen.

Te Doetinchem hadden de acht gecommitteerden der burgerij herhaaldelijk den magistraat verzocht, een twintigtal personen, door de burgers gekozen, als college van gemeenslieden te erkennen en in eed te nemen. Natuurlijk werd aan het verzoek niet voldaan; volgens het regeeringsreglement was er te Doetinchem geen gezworen gemeente. In den zomer van 1786 dreigden de gecommitteerden, dat de burgerij bij verdere weigering genoodzaakt zou worden, constitutioneele middelen in het werk te stellen om de gemeente op wettige wijze erkend te zien. Wat men hieronder verstond, bleek den 23sten Augustus. De burgerij kwam op de markt bijeen; ook de schutterij met haar vaandels, maar ongewapend; zij vormden een grooten kring om een tafel, waaraan de leiders der patriotten, Derk Coops, Peter Burgemeister en Peter Evcking, gezeten waren. Dezen namen „op eene plechtige en statelijke wijze” de gemeenslieden in eed. Het werd aan den magistraat medegedeeld met het verzoek hen als hunne mederepresentanten te erkennen, hun een kamer op het stadhuis en de assistentie van den roededrager toe te staan 2) (29 Augustus).

Den 28sten werd 's morgens aan den kommandeerenden officier het patent overgebracht, dat hij dienzelfden dag zou afgelost worden door een afdeeling van het regiment Van Efferen. De verplaatsing was een deel der groote troepenbeweging, door den Prins bevolen, want het garnizoen te Doetinchem behoorde tot het regiment Van Bylandt, dat, door

1) Utrechtsche Courant, 6 September 1786.

2) Landdagsrecessen, September 1786, Bijlagen.

Holland betaald wordende, naar de Generaliteitslanden werd gezonden; het regiment Van Efferen stond ter repartitie van Utrecht. De kommandant beval zijn soldaten zich marschvaardig te houden en de magistraat liet op de markt en het kerkhof de noodige paarden en karren brengen. De bevelhebber had echter de onvoorzichtigheid begaan met een burgerhopman, Geert Janssen, over zijn orders te spreken; de officieren lieten de schutterij onder de wapenen komen en toen 's avonds omstreeks negen uur de soldaten van Van Efferen voor de poort kwamen, vonden zij er de burgercompagnieën de wacht houden. Een officier toonde den president-burgemeester zijn patent, maar twee gecommiteerden verklaarden, dat de burgers geen militie wilden inlaten. Op de in der haast belegde magistraatsvergadering bleven zij bij hun verklaring, waren door niets te overtuigen en gaven geen andere reden op, dan dat het avond was en men niet weten kon, wat er achter school. De regeering, voor openlijk geweld vreezende, besloot, dat de soldaten dien nacht buiten de poorten moesten doorbrengen; een zelfde resolutie werd genomen door de voor een paar dagen beëedigde gemeente, die een schoone gelegenheid had, zich in een zaak van belang te doen hooren. Een groot deel der burgerij hield de poorten dien nacht bezet; het was of een geducht vijand de stad bedreigde.

Den volgenden morgen bleek, dat men werkelijk slechts met een detachement van 48 man te doen had; maar nog wilde men hen niet binnenlaten, voor de magistraat schriftelijk de plechtige verzekering had gegeven, dat één uur na den inmarsch het volk van Van Bylandt zou vertrekken. Toen dit gebeurd was, zonden de burgers een adres aan den magistraat: deze moest, als hun vertegenwoordiger, er voor zorgen, dat geen grooter getal militie in Doetinchem kwam, of zij zouden het als een atteinte op hun stad beschouwen en geweld met geweld keeren; liever zouden zij hun straten met het brave bloed der burgeren bespat zien, eer zij hunne vrije halzen onder geweld en overheersching lieten buigen 1).

Dienzelfden 29sten Augustus had de eerste zitting van den landdag plaats. Nijmegen bracht een praeadvies uit, zooals

1) Kwartiersrecessen van Zutphen, September 1786; en een brief van Derk Coops Wz. van 29 Augustus 1786 aan Van der Capellen. „Ons volk”, schrijft deze, „is bedaard, vol moed; ik hoop niet, dat UHWelGeb. onze assistentie zal nodig hebben, anders dispooneer maar.”

men met den Prins overeengekomen was; Zutphen conformeerde zich er terstond mee, maar in de Veluwe werd het opgehouden. Daar had men niet alleen den tegenstand van eenige ridders, maar ook van Harderwijk, Hattem en Elburg. Uit Harderwijk waren twee afgevaardigden, de patriot Scheltinga en de prinsgezinde Apeldoorn; de laatste sprak den eerste tegen, toen hij tegen de voorgestelde resolutie stemde. Uit Elburg was Maurits Sels afgevaardigd; zijn instructie werd tot een punt van deliberatie gemaakt, daar zij hem door een onbevoegd lichaam, de gecombineerde vergadering van raad en gemeente, gegeven was; niet dan onder vele bepalingen werd hij toegelaten. Zoo kwam het, dat eerst 31 Augustus de resolutie er door ging. In ernstige overweging genomen zijnde de bedenkelijke toestand, waarin zich de steden Hattem en Elburg bevonden, mitsgaders de hooge noodzakelijkheid tot herstelling der rust en orde aldaar, besloten H. Ed. Mog. den Prins te verzoeken, zoo spoedig mogelijk een bekwaam aantal militie naar die steden te zenden, om aldaar garnizoen te houden en tot nader order te blijven, met specialen last aan den kommandant, om, zoo hij eenigen wederstand mocht ontmoeten, geweld met geweld te keeren, tot maintien van H. Ed. Mog. hoogheid en oppergezag. Het Hof zou daarna naar Elburg gaan, de publicatie van 11 Mei doen afkondigen, naar het gebeurde nader onderzoek doen en recht en justitie tegen de schuldigen administreeren 1).

Toen deze resolutie genomen was, verlieten meer dan twintig leden de vergadering. Behalve de erkende patriotten, die allen protesteerden, hadden tegengestemd (zonder protest): O. F. van Lynden, R. van Randwijck, G. D. Schimmelpenninck van der Oye, Van Pallandt tot Keppel en Van Heeckeren tot de Cloese. Rouwenoort van Ulcnpas was heengegaan, toen de deliberatie begon, wat later Van Goltstein. Van de stedengezanten hadden de drie patriotten uit Zutphen zich er tegen verklaard en de steden Harderwijk, Hattem en Elburg. Tiel en Grol, wier afgevaardigden deels voor, deels tegen waren, brachten geen stem uit. Van der Capellen van den Boedelhof erkende, dat Elburg de afkondiging van de publicatie van 11 Mei niet had mogen weigeren, doch achtte

1) Voor dit hoofdstuk vindt men de meeste officiële stukken in het Historisch Verhaal en de Jaarboeken van Augustus, September en November 1786; vele ook in de Verzameling van Chalmot, deel XVIII.

deze maatregelen ongepast en gevaarlijk. Heftiger was het protest der anderen; zij voorzagen, dat door dit besluit een burgeroorlog onvermijdelijk werd; daarom behielden zij zich zoodanige constitutioneele middelen voor, als deze jammerlijke uitersten konden voorkomen.

Het kwam er nu voor hen op aan te zorgen, dat zij in dien burgeroorlog de sterksten waren; daarvoor hadden zij in de eerste plaats den steun van Holland noodig. Capellen zond terstond een bode naar Den Haag naar De Gijselaar, een ander naar Amsterdam met een brief voor den advocaat Rutger Jan Schimmelpenninck. Kort daarna zonden negen ridders (Bronckhorst, E. J., B. en C. J. van Nyvenheim, Capellen van de Marsch, Oldenaller, de twee Zuylens en J. C. van Eck) eerst aan de Staten van Holland, daarna aan die der overige gewesten, het adres, waarvan reeds zoo dikwijls sprake was geweest; was in Augustus De Gijselaar van meening geweest, dat het nog geen tijd was, nu scheen het geschikte oogenblik gekomen 1). Het adres legde er vooral den nadruk op, dat de onbeperkte invloed van den stadhouder in Gelderland schadelijk was voor de andere gewesten, vooral voor Holland, zooals de gebeurtenissen voor en tijdens den Engelschen oorlog klaar hadden bewezen. Voor de Unie was het dus van belang, dat dit veranderde. Bijna drie jaar streden de adressanten voor een grondwettige herstelling, doch te vergeefs; nu hun kans op slagen, door maatregelen, waarover geheel Nederland versted stond, hopeloos was, noodzaakte hun eed hen, naar den aard en inrichting van het bondgenootschap, hun toevlucht te nemen tot de Staten der overige provinciën.

Capellen en de zijnen begrepen echter, dat van de Staten alleen weinig te wachten was; de burgerijen moesten in beweging gebracht worden. Naar alle kanten vertrokken boden, afgezonden door Hattem en Elburg, Capellen of Pallandt van Zuythem en de Overijselaars. Het gansche land was in de eerste dagen van September in rep en roer; vergaderingen werden belegd, requesten geteekend, gecommitteerden benoemd, gelden verzameld; en onder al die drukte hoorde men het

1) Waar blijft toch in Gods naam Ul. adres aan de resp^e bondgenoten, speciaal Holland? Dat moet toch de burgerijen in de Holl. steden, speciaal t'Amsterdam, en hen voor al opwakkeren om ook aldaar de verv[oekte] aristocraten te crasceren. C. W. Visscher, tweede pensionaris van Amsterdam, aan Van der Capellen, 2 September 1786.

wapengerinkel van schutters en vrijkorporisten, die naar de bedreigde steden trokken.

Den 31sten Augustus kwam Capellens zendeling te Amsterdam, waar hij 's avonds een vergadering in de burgersociëteit bijwoonde. De brief aan Schimmelpenninck werd voorgelezen; dadelijk werd besloten den Staten te verzoeken, met hun geheele macht een aanslag op Hattem en Elburg te keer te gaan; Schimmelpenninck schreef naar alle plaatsen van eenig belang, om op dergelijke wijze werkzaam te zijn 1). Van het tusschen Capellen en De Gijselaar afgesproken plan schijnt iets uitgelekt te zijn; men hield zich in de Warmoesstraat dan ook overtuigd, dat, zooals Schimmelpenninck het uitdrukt, de violente resolutie den eervergoten bewerkers tegen den kop zou opspringen. Van 2—4 September werd een request ter teekening gelegd; op één dag verkreeg het meer dan 2000 onderteekeningen 2).

Nog vlugger was Rotterdam aan het werk getogen. Reeds 1° September werd in de Staten van Holland een request van de geconstitueerden van meer dan 800 Rotterdammers voorgelezen, om te bewerken, dat geen militie tegen burgers werd gebruikt. De Staten besloten, als zij weer bijeenkwamen (6 September), aan de gewesten een vermaning in dien zin te doen toekomen. Een dergelijke traag- en flauwheid beviel den requestranten niet; zij schreven aan alle stemhebbende Hollandsche steden, dat men terstond zou requestreeren, opdat iedere stad hare afgevaardigden zou machtigen tot een resolutie, om aan Gelderland en Utrecht kennis te geven, „dat H. Ed. Gr. Mog. niet kunnen desavoueren de algemeene stem, welke zich door welmeenende repraesentatiën van vele en notabele ingezetenen uit het midden des volks verheft, en dat H. Ed. Gr. Mog. uit den aard hunner representatieve macht of qualiteit zich verbonden rekenen om te zorgen, dat wanneer eenige van 's lands troupes tegen het volk werden gebruikt, zulks dadelijk, al was het door overmacht van een ander en sterker gedeelte dierzelfde troupes, werde te keer gegaan.” Toen de vroedschap van Rotterdam 4 September vergaderde, kwamen de 800 requestranten en anderen voor het stadhuis bijeen; van zeven tot één uur bleven zij wachten, tot de afgevaardigden ter Statenvergadering naar hun zin gelast waren. Toen de Staten van Holland dienzelfden dag in alle haast bijeenkwamen, werden ter tafel

1) Bijlage 30.

2) Van Spaan aan Van der Capellen, 5 September 1786.

gebracht de missive van Bronckhorst c. s., brieven van Hattem en Elburg en requesten uit Amsterdam, Delft, Gouda, 's-Gravenhage enz. Buitengewoon heftig was de taal van De Gijselaar; de woede over de waarschijnlijke mislukking van zijn plan deed hem alle paal en perk te buiten gaan: „Het gedrag van den souverain in Gelderland is dat van een tyran; zulke souverainen dienden in handen gesteld van de natie, om ze te straffen... Wie zal twifelen, of Willem V aanleiding is tot deze tyrannie in Gelderland? Beschouwt men hem met dat oog, dan wordt het voor den souverain gevaarlijk, hem langer te houden in zijn post. Daarom hem een bondige missive geschreven, om van hem te eischen, dat hij zijn afkeer betoone van de vervloekte maatregelen in Gelderland; bij weigering moet hij gesuspendeerd worden als kapitein-generaal. De troepen van deze provincie moeten buitendien worden aangeschreven, om zich gereed te houden op de eerste order te worden geëmployeerd” 1). Tot een besluit kwam het dien dag nog niet; Amsterdam nam de voorstellen van Dordrecht over.

Op dezelfde wijze ging men in de andere gewesten te werk. Te Groningen werden de Staten tegen Zondag 3 September opgeroepen; ook daar regende het requesten; markt en kerkhof stonden vol volk. Een resolutie, verbiedende Groningsche troepen tegen burgers te gebruiken, werd door een expresse aan den kapitein-generaal en aan alle bevelhebbers meegedeeld 2); aan de Staten van Gelderland werd bemiddeling aangeboden.

In Friesland reisde Beyma dien Zondag onvermoeid van het eene dorp naar het andere, met dat gevolg, dat in 23 plaatsen requesten werden geteekend door duizenden. In Harlingen teekende de schutterij tot den laatsten man; in Sneek riep de magistraat de burgers bij trommelslag samen in de kerk; de raad zelf en de schutterij teekenden eerst, zonder eenige uitzondering 3). Beyma's broeder deed in de Gedeputeerde Staten het voorstel, een resolutie te nemen als Holland, maar ondanks alle requesten werd het verworpen. De Friesche aristocraten stonden op het punt, zich voor goed van de democraten af te scheiden; van hen was niets te verwachten.

Beter slaagden de patriotten, waar men het niet gedacht had, in Zeeland. Veere en Zierikzee stelden een soortgelijke

1) Colenbrander III, blz. 85.

2) Van Pallandt van Zuythem aan Van der Capellen, 3 en 4 September 1786.

3) Bijlage 31.

resolutie voor als van Holland; de raadpensionaris Van de Spiegel, noch een ernstige brief van Willem V ¹⁾ konden verhinderen, dat de kapitein-generaal verzocht werd, bij provisie geen Zeeuwsche troepen in burgergeschillen te gebruiken. Ook schreven de Staten aan die van Gelderland, om hen van geweld te doen afzien.

Niet het minst geraakte de provincie Overijsel in beweging, wier ijverig patriotsche hoofdsteden, zoo dicht bij Hattem en Elburg gelegen, zich gereed maakten, krachtdadigen bijstand te verleen: een overwinning der prinsgezinden in Gelderland kon voor hun gewest gevaarlijk worden. Maar vele leden der regeering hadden, zooals wij weten, voor de Hattemers heel weinig sympathie en waren bovendien overtuigd, dat de twee stadjes het tegen krijgsvolk niet uithouden konden; daarom deden zij al het mogelijke, door hun tusschenkomst, door stoute taal en bedreigingen, de Staten van Gelderland van hun voornemen af te brengen. De landdag werd ten spoedigste uitgeschreven; ondertusschen verzochten de drie steden aan de Staten van Gelderland en den Prins, de uitvoering der gegeven orders op te schorten, opdat Overijsel zijn bemiddeling zou kunnen aanbieden en een burgeroorlog voorkomen (1 September). Kampen voegde er de bedreiging bij, dat het, vasthoudende aan de primitieve gronden der Unie, bij inroeping zijner hulp, desnoods met goed en bloed zijn naburige steden zou beschermen. De drie steden benoemden daarop een commissie van negen leden, die den 2den September uit Wijhe aan de Staten en aan Willem V schreef; den laatste herinnerde zij aan de resolutie van 2 September 1785, waarbij hem verboden was, krijgsvolk ter repartitie van Overijsel in geschillen tusschen regenten en burgers te gebruiken, terwijl toch eenige Overijselsche artillerie te Zutphen orders ontvangen had om mee op te trekken; den Staten hield zij opnieuw den dreigenden burgerkrijg voor. Van geen van beiden bekwam zij antwoord; alleen gelastte Willem V, als altijd angstvallig nauwgezet, dat de bedoelde artillerie te Heerde nadere orders moest afwachten; zonder dienst gedaan te hebben, keerde zij later naar Zutphen terug.

De heeren gaven den moed nog niet op. Konden zij slechts een uitstel van eenige dagen verkrijgen, dan was veel gewonnen, want van alle kanten kwam hulp opdagen. Zij hadden

1) Vrede II, blz. 563.

den magistraat en de gemeente van Hattem bewogen, de bemiddeling van Overijssel aan te vragen, welke deze verklaarden gaarne en met dankbaarheid te zullen aannemen, niets meerder wenshende dan dat de rust en eenigheid in de provincie op redelijke voorwaarden werden hersteld. Hierop beriep zich de commissie, toen zij nogmaals aan de Staten schreef. Haar bemoeiingen bleven niet zonder gevolg. Reeds een dag te voren had Van Pallandt tot Keppel het voorstel gedaan, om de uitvoering der bevelen op te schorten; Capellen had het ondersteund, die, de bekommering op veler aangezicht lezende 1) en daardoor meenende, dat schrikaanjaging het best doel zou treffen, den Staten voorhield, dat een groot aantal inwoners van andere gewesten naar de twee steden op weg was. Doch Suyderas, Enghuizen en anderen merkten op, dat dit veeleer een reden was, om de uitvoering te verhaasten, en Van Pallandts voorstel werd verworpen 2). Toen daarna het tweede schrijven der Overijselsche commissie ingekomen was, begonnen vele steden te weifelen en het kostte den leiders (in het bijzonder onderscheidde Yrst zich) heel wat moeite, om te voorkomen, dat aan Elburg en Hattem drie dagen beraad werd toegestaan 3). Nog nooit, schrijft Suyderas, hebben wij zulk een kritiek oogenblik gehad. Zijn en anderer vastberadenheid behield echter de overhand; slechts kregen de beide steden een tijd van drie uur, om alsnog aan den inhoud der resolutie van de Staten te voldoen. Den 5den September schreven de Staten een uiteenzetting van hun gedrag aan Overijssel en spraken hun verontwaardiging uit over het declaratoir van Kampen en over het feit, dat zoovele gewapende Overijselsche burgers het Geldersch grondgebied betreden hadden.

Nog minder succes had de commissie op het Loo, waar zij een onderhoud had met Willem V. 's Prinsen houding was niet flink of waardig, maar met handigheid beantwoordde hij hun opmerkingen. Hij was blijkbaar vol goeden moed en vastbesloten; het moet hem een genoegen geweest zijn, zijn vijanden, die anders zulk een hoogen toon tegen hem aansloegen, met een verzoek tot hem te zien komen. Hij voerde alleen de bevelen der Staten uit; het stond aan Hattem en Elburg, om, door voldoening aan de bevelen van den soeverein, zich

1) Memorie, blz. 85.

2) Bijlage 32a.

3) Bijlage 32b.

van alle militair geweld te bevrijden; de bedoeling was alleen, om het mogelijk te maken, onderzoek te doen — op een constitutioneele wijze, zei hij, hun spraakgebruik volgend — naar de onlusten aldaar; de magistraten der Overijselsche steden hadden beter gedaan, hun burgers terug te houden. Toen een der heeren hem het „employ van zijn crediet” verzocht, repliceerde hij, dat hij geen crediet meer had en het dus bespottelijk was, van hem het emplooi daarvan te vergen.

Niets baatte; de wapenen moesten beslissen. Het zou nu blijken, of de patriotten meer konden dan dreigen, of hun wapenoefeningen meer dan spel en propagandamiddel waren geweest.

Toen de Prins den 31sten Augustus de resolutie der Staten van Gelderland ontving, benoemde hij generaal-majoor Spengler (door de patriotsche bladen sedert met namen als „een beestachtige Spengler”, „een gevleeschte duivel” vereerd) tot bevelhebber en wees hij de regimenten infanterie van Sommerlatte en Plettenberg aan, die te Arnhem en Nijmegen in garnizoen lagen. Het eerste stond ter repartitie van Groningen, het tweede van Friesland; wel had de Prins liever Geldersche en Utrechtsche troepen gebruikt, maar die waren nog niet aangekomen. Reeds 1 September ging de infanterie op weg, in het geheel niet meer dan 800 man, daar ongeveer de helft van het aantal manschappen, zooals doorgaans, met verlof afwezig was. De cavalerie, 50 à 60 man van het op Geldersch-Utrechtsche repartitie staande regiment Van Tuyl van Serooskerken, moest uit Zutphen komen; de artillerie, een detachement (60 à 70 man) van de Zeeuwsche compagnie Muller, uit Nijmegen, doch daar deze niet zoo spoedig ter plaatse kon zijn, moesten uit Zutphen 30 man van de compagnie Wildrik mee optrekken.

Het begin van den tocht was niet voorspoedig. De infanterie was te bestemder tijd, 2 September, te Apeldoorn, maar de artillerie en cavalerie lieten zich wachten. De voerlieden te Zutphen hadden geweigerd, de kanonnen te vervoeren 1); de magistraat had hen er toe moeten pressen en het duurde lang, eer zij te Apeldoorn kwamen, waar de Prins zijn eigen paarden

1) Memoriën- en Resolutiënboek van Zutphen, 2 September 1786; Vreede II, blz. 552.

elf, te Elburg. Ieder was nog op de been; burgemeester Rauwenhoff gaf terstond de noodige orders. Den volgenden dag werden de batterijen aan de poorten opgeworpen, de 10.000 scherpe patronen, die men had, in gereedheid gebracht; van buiten kwam kanon, zoodat men 31 Augustus 18 stukken had. Onmiddellijk had men tevens een expresse naar Kampen gezonden, die daar in het holle van den nacht de alarmeerende tijding bracht. Den 29sten kwamen de eerste hulptroepen, 100 Kampenaars, de stad binnen, waar zij met groote vreugde ontvangen werden. Ook Hattem had hulp gevraagd; van alle kanten kwamen gewapende manschappen opdagen. Na eenige dagen waren te Elburg 186 man uit Deventer, 160 uit Kampen, 65 uit Harderwijk (onder Mr. Gelderman), 23 uit Heerde, eenigen uit Doornspijk, uit Amsterdam, Rotterdam en andere Hollandsche steden; velen waren nog onderweg, toen de stad al bezet was. In Hattem had men 291 man uit Zwolle, 41 uit Vollenhove, 41 uit Steenwijk, 35 uit Goor, 56 uit Wijhe, ruim 30 uit Zutphen, eenige boeren van de Veluwe, ja zelfs uit Drente waren schutters gekomen: 72 uit Meppel, 25 uit de Wijk, 27 uit Hoogeveen. De vrijkorporisten werden bij de ingezetenen en in de kerk ingekwartierd. Oorlogstuig was reeds vroeger en werd nu opnieuw uit Amsterdam toegevoerd; uit Zwolle werden nog 1000 pond kruit, 2 kanonnen, zandzakken enz. gezonden; kleinere hoeveelheden uit Deventer, Vollenhove en andere plaatsen. Van Hattem werd een linie van retraite naar den IJssel gemaakt, om in geval van nood terug te kunnen trekken; de Zwollenaars wierpen aan den IJssel, recht tegenover Hattem, twee kleine batterijen op, een met drie, de andere met vier stukken geschut; twee andere posten, schuin over Hattem, werden van genoegzame manschap voorzien en op de wallen van Zwolle geschut geplaat. Aan de bevelhebbers werd gelast, zich te onthouden van vijandelijkheden tegen de troepen van den staat, behalve in het geval dat deze de Overijselaars, uit Hattem wijkende, vervolgden.

In het eerst waren de ingezetenen van Elburg en Hattem en de toeiende verdedigers vol goeden moed 1). Wij zijn voor geen duizend, ja meer, bevreesd, zegt de schrijver van het

1) „Onbeschrijfelijk is de heldhaftige kloekmoedigheid van de Zwolsche burgerij.... Ik heb ooggetuigen geweest van die uitmarsch [van 212 Zwollenaars naar Hattem] — iets zoo aandoenlijks als ik immer gezien heb”, schrijft (aan Capellen, 31 Augustus) Van Spaan, De Gijselaars vriend, die, zeker niet toevallig, in het eind van Augustus en het begin van September te Zwolle was.

Dagverhaal uit Elburg. Verhalen over de ontsteltenis en angst van de tegenpartij vuurden dien moed nog meer aan. Een groote fout was het ontbreken van een hoofd met genoegzaam gezag bekleed, zoodat allen hem gehoorzaamden. Het werd nu een Babylonische verwarring. De mannen uit Deventer, die 1 September middernacht vertrokken waren, hadden 3 September nog niet geslapen — „ergo verwarde hoofden,” schrijft Dumber 1). Zeer hinderlijk deed zich ook het gebrek aan discipline bij de vrijkorpsen en schutterijen gevoelen; en niet minder hun volslagen onbekwaamheid, vooral in zaken, de artillerie betreffende. Iemand uit Deventer, naar Elburg gezonden om den toestand op te nemen, vond bijna niets naar behooren: het geschut was niet of bijna niet bruikbaar; een kanonnier was niet in staat eenige kanonnen, uit Amsterdam gezonden, driemaal in een half uur af te steken; de batterij zou waarschijnlijk na eenige schoten invallen; de gracht was in zulk een staat, dat op sommige plaatsen de cavalerie er door kon 2). Van de meeste der twintig kanonnen bleek, na de bezetting der stad, het kaliber niet meer te bepalen, daar zij uitgeschoten en dus onbruikbaar waren. Aan de meer bedaarden en verstandigen moest een en ander na de eerste opwindung toch in het oog vallen: het gevolg was, dat er op het, onjuiste, bericht, dat artillerie uit de drie Geldersche hoofdsteden in aantocht was, zulk een alarm ontstond, dat men op het punt stond op hetzelfde oogenblik te retireeren. Een ander bericht luidde, dat 3000 man aanrukten, die in last hadden, zoo noodig de stad plat te schieten 3). De Deventer vrijkorporisten betuigden, „dat zij niet voornemens waren, om zich in Elburg te laten dood schieten, waarop die van Elburg hun den dood zwoeren, indien zij uittrokken” 4). De leiders deden ondertusschen al het mogelijke om den moed er in te houden en de geestelijken hielpen hen. Aan een Roomsche priester was de stadsschool afgestaan. Ds. van Diermen hield Zondag 3 September een bidstond en koos tot tekst Spreuken 10 vs. 25: gelijk een wervelwind voorbijgaat, alzoo is de goddelooze niet meer, maar de rechtvaardige is een eeuwige grondvest. In de kerk stond — treurig bewijs van de dolzinnig opgewonden

1) Bijlage 33a.

2) Een ongenoemde aan Van der Capellen. Vgl. bijlage 33b.

3) Ongeteekende brief van 4 September uit Arnhem aan Rauwenhoff (?) (Rijksarchief te Arnhem).

4) Tollius I, blz. 119.

stemming — een lijkbaar met een wit kleed er over, waarop met zwarte letters: Dood of Vrei 1).

Niet beter was het te Hattem gesteld. Dagelijks kwamen de Overijselaars Van Pallandt van Zuythem, Van Marle, burgemeester van Zwolle, Lindenhoff en anderen; ieder hunner meende goeden raad te moeten geven; de bevelhebber, de heer van de Woolbeek, had niet het minste gezag. Het stadje was opgepropt met schutters; alle ingezetenen hadden er twee, drie of meer in huis; betaling ontvingen zij daarvoor niet, want het ontbrak aan geld. Den 2den September werd een bode uit Zutphen aangehouden, die een brief voor kapitein Spengler, een zoon van den generaal, bij zich had. Het briefje bevatte den raad, dat de kapitein zijn huis, de Waaburg, even buiten Hattem, terstond verlaten zou, en een zinsnede, waar men meer achter zocht, maar die later bleek op familieomstandigheden betrekking te hebben. Dadelijk werden 30 man onder Daendels en een Zwolsch officier, Godar, afgezonden om Spengler te halen; weigerde hij mede te gaan, dan moest men hem op staanden voet doodschieten. De kapitein verzette zich niet, doch zoo hevig was de woede van het volk, toen zij den zoon van den tegen hen optrekkenden generaal zagen — uit het briefje wisten zij, dat generaal Spengler de afgezonden militie kommandeerde — dat zij hem mogelijk zouden verscheurd hebben, indien Godar hen niet met veel moeite had tegengehouden 2). Toen hij zich voldoende verantwoord had, nam men zijn voorstel aan, dat hij zijn vader tegemoet zou rijden en trachten hem van het kommando te doen afzien; tevens verzocht men hem, naar het Loo te gaan om te beproeven, of de zaken niet geschikt konden worden. Natuurlijk bleef de eerste als de laatste commissie zonder gevolg. Wat nood? Daendels verklaarde de stad liever in brand te steken dan over te geven.

Hij heeft het niet gedaan. De Overijselsche heeren meenden, dat, althans in Elburg, „oppositie dolligheid zijn zou.” Op hun raad schreef Capellen, die uit een zeer teleurstellend schrijven van De Gijselaar 3) wist, dat van Holland geen krachtige hulp te wachten was, een briefje, ook onderteekend door Oldenaller, een Nyvenheim en een Zuylen, waarin hij aanried, het leven van zooveel dapperen niet noodeloos op te offeren, maar op een

1) Processtukken op het Rijksarchief te Arnhem.

2) Verhoor van kapitein Spengler (Rijksarchief te Arnhem).

3) Bijlage 34.

tijdige retraite bedacht te zijn. De Overijselaars ondersteunden den raad, die in de eerste plaats Elburg gold; uit Hattem kon men gemakkelijk naar den IJssel terugtrekken. Te Elburg ontving men het briefje den 4den September en hoewel nog geen vijand te zien was, had de aftocht dien nacht, niet zonder verwarring, plaats 1); sommigen lieten hun geweren staan. Die van Deventer en Kampen namen hun geschut mee; het overige werd vernageld en de affuiten in de beek geworpen. Zes à zevenhonderd personen kwamen kort daarop behouden te Kampen aan.

Te Hattem hield men langer stand. In den morgen van 5 September bij het gebied der stad gekomen, zond Spengler een kapitein met de patenten voor het tweede bataillon van Plettenberg, doch magistraat en gemeente weigerden het garnizoen in te nemen. Daarop zond hij den kapitein met een manifest der Staten, waarin zij nogmaals uitdrukkelijk verklaarden, dat hun doel alleen herstel der rust was; als na drie uur geen twee witte vaandels van den toren waaiden, zou dit een bewijs zijn van weigering.

De schutters wachtten het eind van den termijn niet af; omstreeks half twee trokken zij af langs de linie naar den IJssel, in groote verwarring. De Zwollenaars namen vier stukjes kanon mede. Enkele achterblijvers (eenige Zwollenaars en een paar beschonkenen) vuurden de kanonnen bij de poorten af; tegelijk werd één witte vlag uitgestoken. Daarop liet Spengler het leger tot den aanval opmarcheeren en eenige granaten in de stad werpen. Bij den muur gekomen, werden zij van uit de stad met wolfshagel begroet, terwijl een dolle menigte aan den overkant van den IJssel onder het woedend geschreeuw van Verraad! verraad! losbrandde, zonder iemand te treffen 2). Het tweede bataillon van Plettenberg, twintig ruiters en een detachement artillerie trokken daarop binnen; bij de poorten en op de markt werden wachten geplaatst en de overige soldaten, op aanwijzing van den secretaris Brouwer, in de kerk en de leege huizen ingekwartierd. Spengler zelf trok met de andere troepen naar Elburg, waar hij door de achtergebleven bewoners, meest prinsgezinden, met open armen ontvangen

1) Een prachtig staal van patriotsche voorstellingswijze is het bericht in de Nederlandsche Courant van 13 Sept. 1786: de schutters „vertrokken onder het storten van duizenden tranen, als willende liever daar sterven dan de dwingelanden eene stad inruimen.”

2) Het rapport van den officier bij Hofer, blz. 92—94.

werd. Hij liet er het eerste bataillon van Plettenberg en wat artillerie en legerde het regiment van den Erfprins en de overige ruiters te Doornspijk.

Op zulk een eenvoudige en voor de patriotten weinig eervolle wijze heeft zich de bezetting van Hattem en Elburg toegedragen. Het eerste gevoel bij velen was verontwaardiging over zulk een lafheid en Capellen moest het verwijt hooren, dat hij de schuld er van droeg. Doch de couranten betoogden weldra, dat de steden onhoudbaar waren en dat de burgers alleen waren uitgeweken met het vooruitzicht op een gelegenheid om spoedig te toonen, wat zij durfden bestaan. Bovendien, hoe dapper hadden de Zwollenaars Hattem verdedigd! Geheele gelederen der militairen waren gevallen, een ijselfijke slachting was onder hen aangericht. Er valt echter niet aan te twifelen, hoeveel moeite de patriotten gedaan hebben om het tegendeel te doen gelooven: er is van de militairen geen enkel man omgekomen 1), evenmin als van de burgers.

Het ware te wenschen, dat hiermede het verhaal der bezetting uit was. Maar nauwelijks waren de soldaten een half uur in Hattem, of zij begonnen zoodanig te plunderen, dat zij het in vijandelijk gebied moeilijk erger hadden kunnen maken. In de bewoonde als in de verlaten huizen drongen zij binnen, sloegen kasten en meubels open of aan stukken, namen klederen, laken, linnen, levensmiddelen, effecten, geld, wijn, kortom alles was van hun gading. Vrouwen en mannen werden bont en blauw geslagen. In de kerk vond men later honderden „stukkende” wijnflesschen, de banken waren met boter besmeerd, de bijbels gescheurd. Uit het huis van den administreerenden diaken werd bijna alles geroofd, zelfs het armengeld. Het Hof, dat op het eind van September „oculaire inspectie” der 131 geplunderde huizen hield, bevond, dat de beste goederen geroofd, verbrijzeld of beschadigd waren, en de huizen ook van buiten verregaand gemolesteerd. De door de bewoners opgegeven schade (en niet allen hadden opgave gedaan) bedroeg totaal 64.423 gld.; hadden sommigen hun schade op 30 of 40 gld. geschat, anderen gaven bedragen op van 1000, 1500 gld. of meer, Ds. Van Echteren bv. van 3220 gld. 2).

1) Vgl. de lijsten bij Tollius I en het briefje van den Prins aan W. van Lynden van 6 September (Kroniek Hist. Genootschap XXXI, blz. 564).

2) Rapport van den mombler en Landdagsrecessen, 4 Mei 1787.

De Prins was over de plundering zeer ontevreden; terstond schreef hij aan Spengler, dat hij met het grootste ongenoegen uit diens rapport vernomen had, dat de troepen, niettegenstaande zijn strikte orders, zich zoo ver vergeten hadden. Deze vond het blijkbaar lang zoo erg niet; „met eerbied gezegd,” vroegde hij, „wie kan een driftig, verhit en overwinnend soldaat in alles toomen en temmen?” Het Hof deed later, behalve naar de geleden schade, ook onderzoek naar de schuldigen, maar de Raad van State beweerde, dat het een zaak was, die alleen tot zijn, des Raads, competentie behoorde; en hoewel de Staten van Gelderland de onbevoegdheid van den Raad volhielden, stonden zij het Hof toch toe, alle stukken op te zenden. Het resultaat van het onderzoek was zeer poover: slechts van twee ruiters was het Hof te weten gekomen, dat zij aan de plundering hadden deelgenomen. Het is niet te denken, dat de Raad van State er verder werk van heeft gemaakt; die had in den zomer van 1787 wel wat anders te doen. De bovengenoemde lijst der geleden schade werd door de Staten aan het Hof teruggezonden, „ten einde, wanneer die geheele zaak omtrent al het gebeurde te Hattem tot meerder maturiteit gebracht en verder geëclaircisseerd zal worden, alsdan op dit point verder te dienen van deszelfs consideratiën en advies” 1). Het is mij niet gebleken, dat een latere beslissing gevolgd is; trouwens de aangehaalde woorden hebben allen schijn, dat de zaak verschoven werd... ad calendae graecas.

Door de teleurstelling en de nederlaag kende de woede tegen de Staten van Gelderland en den Prins geen grenzen. Hoe, een zwakkeling als Willem V had het gewaagd, den patriotten de baas te zijn; zijn Geldersche huurlingen durfden Holland dwarsboomen! In de voornaamste steden van Holland bad men publiek: Wijl het Uw wil is, dat wij voor onze vijanden bidden zullen, bidden wij U voor de Staten van Gelderland 2). Een Rotterdamsch koopman, een vriend van den pensionaris Visscher, liet zich zoo door zijn drift beheerschen, dat hij aan Capellen schreef: „De Gelderse dwingelanden sijn hier door gister naar 's Hage gepasseert, ik heb het te laat geweeten, ik had anders mij niet geschaamt hun in 't jagt onze sentimenten te gaan seggen, met bijvoeging dat ik / 25000 veyl had om galge op te regten voor hun en om alle, die

1) Landdagsrecessen, 4 Mei 1787.

2) Bijlage 35.

met hun samenspannen, op te hangen... God bewaare mij hun hier te ontmoeten" 1). Sprak men zoo over de Staten, niet minder ruw was de toon, waar het Willem V gold. De een wilde dit hoofd der rooveren uit de kerk stooten; een ander stelde voor, hem, zooal niet aan den lijve te straffen, ten minste van al zijn ambten en waardigheden te ontzetten en in verzekering te stellen. De afgezworen tyran dezer landen, Filips II, had zich gewisselijk, meende de Kruier, zoo verregaande niet vergrepen als Willem V 2). Niets evenaart echter het treurspel „Willem V of de Wraakgierige”, in 1786, naar het heet te Hattem, verschenen. De schrijver verzekert in een voorbericht, dat geen onpartijdige zal tegenspreken, dat de hoofdzaken uit het tooneelstuk waar zijn. De inhoud is een navolging van de geschiedenis van David en Uria. Willem V, verliefd op Eliza, de vrouw van een officier, zendt haar man mee naar Hattem. Daar sneuvelt hij, maar wel verre dat dit Willem helpt zijn doel te bereiken, moet hij de hevigste verwijten van Eliza hooren, die slechts ophouden, als zij zich zelve een dolk in het hart stoot. Men kan zich een voorstelling maken van de straattaal, die in dit stuk wordt gesproken, uit deze „patriotsche aanmerking”: „dat wij door een breinlooze kop, door een moesjanker, door een snotjongen, die nooit anders gedaan heeft dan zig dik te vreeten, dan zig dronken te zuipen, en meisjes en vrouwen te verleiden en te bederven! door een kostbaar houkind van de Republiek, die, wanneer hij een kleermakersknecht was, door elken baas van de winkel zou geschopt worden; dat wij door zulk een nietsbeduidende kinkel worden aangetast!.. dit onteert ons!” Als Van Lynden kennis geeft, dat Hattem en Elburg genomen en de rebellen vernederd zijn, vraagt Willem V: „zijn ze al opgehangen! Bij hel en verdoemenis! waarom hangen dan die satanskinderen niet?” en op het antwoord, dat ze gevluucht zijn, barst hij half razend uit: „dan moeten al de soldaten hangen!” Zoo gaat het door, tot het slot toe.

1) Het is waar, dat de bedachtzame handelsman spoedig berouw had over dit aanbod; in een noot teekende hij aan: „de drift doet den mensch buyte zijn gedagte spreekte, die peste zijn geen penning waard”. Brouwer aan Van der Capellen, 26 September 1786.

2) Sterker en weezinwekkender drukt zich een pamflet, de Volksstem aan Willem V, uit: „Een Duc d'Alva zal in Gods gerichte tegen u opstaan en uwe wroegingen verzaaren!!!... God zal u op de aarde ten toon stellen voor een schouwspel van afgrijzinge.”

Voor de eer onzer voorvaderen zouden wij wenschen, dat zulke stukken nooit geschreven, dat zij althans niet gelezen waren; het is evenwel te vreezen, dat zij zelfs genoten zijn.

Wij keeren naar Zutphen, naar de vergaderzaal der Staten van Gelderland terug. De zaak van Doetinchem wachtte nog op afdoening. De magistraat der stad had een „violent adres” over de burgerij ingediend. Nauwelijks kwam deze dat te weten, of de gemeente verzocht copie er van, wat geweigerd werd, maar de raad zond een bode naar Zutphen om te hooren, wat er besloten was en zou dit terstond de burgerij meedeelen. De burgers verwachtten bovendien meer garnizoen en besloten dit niet toe te laten en geweld met geweld te keeren. De officieren visiteerden de geweren aan de huizen en zeiden den schutters aan, op het eerste woord aanstonds onder de wapenen te komen; 3000 patronen werden vervaardigd, buiten degene, die elk schutter in voorraad had. Hopman Janssen werd naar Capellen van de Marsch gezonden; bracht hij geen gunstig bericht mede, dan zouden de poorten en toegangen tot de stad nacht en dag bezet gehouden worden, „want als de vrijheid met bloed zal gekogt worden, dan hebben wij zulks voor de goede zaak veil,” schrijft D. Coops, een der raddraaiers 1). Doch Capellen, die na de ondervinding der laatste dagen niet waagde, het ook in Doetinchem tot een uiterste te laten komen, zond een gunstig antwoord 2). Het besluit der Staten was anders niet malsch: de aanstelling der gemeente werd van nul en geener waarde verklaard, de magistraat in hun bescherming genomen, de stukken in handen van den mombler gesteld. Om de gisting in het stadje te doen bedaren, beloofde de magistraat, op den landdag te zullen verzoeken, de mombleractie op te schorten. Op zijn aandrang stelde de Graafschap een paar dagen later voor, de uitvoering der resolutie uit te stellen. Wel werd dit geweigerd, maar het bevel aan de mombler gewijzigd; zij moesten alleen informaties nemen en van hun bevinding aan de Staten kennis geven. En toen het bleek, dat voor Doetinchem zachte middelen voldoende waren, werd zelfs deze last aan de mombler uitgesteld (16 September). De magistraat deed

1) Aan Van der Capellen, 1 September 1786. Aan zijn brief zijn bovenstaande bijzonderheden ontleend.

2) „Dat heeft ons seer gerustgesteld,” schrijft een ander der voormannen, Burgemeester, als vervolg op Coops' brief.

bij voortdoring al het mogelijke „om een weldenkende burgerij in den slaap te wiegen.”

Met Harderwijk had men nog minder moeite; slechts moest men wat door de vingers zien. Den 4den September had de magistraat zich nog door de burgerij laten bewegen, op verzoek van Elburg, der Staten van Holland veelvermogende tusschenkomst te vragen, ten einde een burgeroorlog te voorkomen; maar dienzelfden dag kwam een brief van Scheltinga uit Zutphen, die aldus eindigde: „Vermaand, bidde ik, Ed. Agtb. Heeren, onze lieve burgerij tot bedaardheid en tranquiliteit in deze dagen van ver vooruitzigt, en dat zij togh geen passen doen, waaruit gevolgen zouden kunnen voortvloeyen, daar ik van ijze en dat God verhoede” 1). De magistraat zal niet nagelaten hebben, dezen raad op te volgen; de grootste ijveraars waren bovendien naar Elburg; van de voorbereidselen ter verdediging kwam niets en toen de onderneming tegen Hattem en Elburg met zoo goed gevolg was uitgevoerd, was alle gevaar voor gewapend verzet van Harderwijk geweken. De stad bleef echter patriotsch en gaf op den landdag nog heel wat moeite door hare voortdurende oppositie.

De overweging, dat de onrust in de provincie voor een niet gering deel was toe te schrijven aan de misleidende en ophitsende artikelen in couranten en tijdschriften, deed de Staten den 8sten September een publicatie uitvaardigen tegen de licentie der drukpers. Niemand mocht binnen Gelderland couranten of dergelijke uitgeven of verkoopen zonder verlof van den magistraat of den hoofdofficier op een boete van 1000 gld.; een gelijke boete verbeurde hij, die stukken (requesten, adviezen, resolutiën) aan een courantier verschaftte. De Zuid-Hollandsche, de beide Nederlandsche, de Vaderlandsche en de Historische Couranten, de Post en de Kruier werden verboden. In dezelfde resolutie werd bepaald, dat alle vreemde gewapenden de provincie moesten verlaten en dat voor alle geldinzamelingen een uitdrukkelijke permissie noodzakelijk was. Natuurlijk verwekte dit besluit groote ontevredenheid; het werd het bloedplakkaat genoemd en ten schimp met roode inkt gedrukt. Harderwijk gelastte zijn afgevaardigden er tegen te protesteeren; het was een zaak, die tot de politie der steden behoorde 2). De gezworen gemeente van Nijmegen, die in

1) Resolutieboek, 4 September 1786.

2) Resolutieboek, 7 September 1786.

dezen tijd weer eenig teeken van leven gaf, schreef aan den magistraat, dat het plakkaat voor Nijmegen geen kracht had zonder hare toestemming en verzocht, op den landdag er op aan te dringen, dat het buiten alle effect bleef. Wat zij verlangde, gebeurde 1). Het vreemde geval deed zich voor, dat de Staten nauwelijks het besluit genomen hadden, of zij wenschten het weer terug te nemen, de nieuwe, en niet ongegronde, ontevredenheid vrezende, terwijl het toch niet mogelijk zou zijn, dergelijke geschriften, zoolang zij in de andere gewesten uitgegeven werden, buiten Gelderland te houden. Op een vraag van het Hof, of de Leydsche, Utrechtsche en andere couranten ook niet verboden moesten worden, antwoordden de Staten, dat zij daarover zouden beslissen en inmiddels de uitvaardiging der publicatie werd uitgesteld. Hiermede was deze in den doofpot gestopt. Slechts verzochten de Staten later (16 November) aan die van Holland ernstig, om voorziening tegen de schandelijke misbruiken te nemen.

Terwijl het legerkorps tegen Hattem en Elburg optrok, waren de Staten bezig, naar alle kanten brieven te schrijven. In de eerste plaats protesteerden zij bij Holland tegen het besluit van 25 Augustus; wat ons treft, is de krachtige toon, dien zij nu en voortaan aanslaan. Wij zouden, zoo zeiden zij, voor U Ed. Mog. doorzicht, omtrent de eerste grondbeginselen der Unie, vernederende gevoelens moeten koesteren, „zoo wij het minste wilden aanroeren, om te bewijzen U Ed. Mog. volledige onbevoegdheid tot zoodanig een voorbeeldelooze demarche”. Holland zou daardoor de troepen van hun eed ontslaan en „in onze provincie een gewapend corps onderhouden, dat van U Ed. Mog. bevelen en niet van de onze afhangen zoude”; zij verwachtten, dat die beschikking dadclijk buiten alle effect gesteld zou worden.

Holland dacht er niet over. Integendeel, na het eerste oogenblik van verrassing en schrik waren de driemannen er op bedacht, te zorgen, dat de onderneming tegen Hattem en Elburg, die zij niet hadden kunnen verhinderen, niet door een andere van meer belang werd gevolgd, door een tegen Utrecht. De prinsgezinden hadden gehoopt, de patriotten gevreesd, dat de Staten te Amersfoort het voorbeeld van hun aubtgenooten

1) La publication contre les gazettes fait une fermentation a Nimegue, et les deputéz de cette ville ont des ordres la dessus; sans cela tout y est bien. On verra si on pourra dilaier un peu cette matiere. W. van Lynden aan den Prins, 14 September 1786.

te Zutphen zouden hebben gevolgd en den Prins verzocht, troepen naar de stad Utrecht te zenden. Doch zij weifelden en lieten het geschikte oogenblik voorbijgaan. Toen zij 9 September een eersten stap waagden door den stadhouder te verzoeken, alle regimenten der Utrechtsche repartitie in hun provincie te legeren, waren de Hollanders, regenten en burgers, hun voor. De stad Utrecht had Holland verzocht, de troepen, te zijner repartitie staande, op de grens der provincie te legeren, opdat deze bij den dreigenden overval van den kant van Gelderland bij de hand waren. Tal van vrijkorporisten trokken of naar de grens of naar Utrecht; de gewapende korpsen benoemden een commissie voor de militaire zaken, die zich te Woerden vestigde. De Staten bleven niet achter; door de volksbewegingen en de bedreigingen van De Gijselaar voortgedreven, besloten zij, reeds den 5den September, aan alle troepen, te hunner repartitie staande, last te geven, zich marschvaardig te houden, ten einde op de eerste order te kunnen vertrekken, met uitdrukkelijk verbod, om de orders van anderen tot verandering van hun tegenwoordig garnizoen te gehoorzamen. Den 6den werd den Prins, binnen vier en twintig uren, verantwoording afgevorderd. Zijn antwoord was eenvoudig, maar afdoende: hij had niets verricht dan op speciaal verzoek en requisitie der Staten van Gelderland; dat de militaire arm tot bewaring der rust noodig kon zijn, had de ondervinding in Holland zelf meermalen geleerd. Ieder weet, dat kort hierop de schorsing van Willem V als kapitein-generaal volgde.

Het besluit omtrent de troepen was van het allergrootste gewicht. Met spanning wachtte men af, of de bevelen tot opmarsch, die Holland naar verschillende garnizoensplaatsen in Gelderland, Zeeland en de Generaliteitslanden zond, zouden volvoerd worden. De Prins zond in aller ijel een voorloopig tegenbevel naar de Generaliteitsvestingen; de Staten van Zeeland beletten het vertrek der garnizoenen van Vlissingen en Veere. In Gelderland ontvingen troepen te Arnhem, Doetinchem, Nijmegen en Wageningen het bevel van Holland; maar de Staten bevalen hun geen orders tot marcheeren te gehoorzamen dan op patent van den kapitein-generaal en attaches der Gedeputeerden; indien hun soldij werd ingehouden, zou Gelderland daarin voorzien.

Wat moesten de soldaten doen? Zij hadden den eed afgelegd aan de Staten-Generaal, den kapitein-generaal, aan hun betaalsheeren en aan de Staten der provincie, waar zij lagen,

doch omtrent verplaatsing enz. moesten zij — dat bracht de theorie van soevereine provinciën noodwendig mee — de laatsten gehoorzamen. Verreweg de meerderheid was wel geneigd, den kapitein-generaal trouw te blijven, maar als Holland niet betaalde, vreesden zij voor hun soldij. Het bataillon van d'Envie te Doctinchem weigerde op patent van den Prins uit te trekken en koos dus Hollands zijde. Het tegengestelde deed het regiment garde-dragonders te Arnhem; zijn soldij 1) werd voorloopig betaald door de Gedeputeerden van Veluwe uit geld, dat men vond door den achterstand op de petitie der zeezaken in te houden; de afgevaardigden ter Staten-Generaal moesten er op aandringen, dat door deze order tot betaling werd gegeven. De troepen te Nijmegen en Wageningen sloegen een middenweg in en vraagden aan de Staten-Generaal, wie zij gehoorzamen moesten.

Van de houding der Staten-Generaal hing veel af. Gelderland scheen flink tegen Holland te willen optreden; het verzocht (8 September) die provincie, haar orders, zoo geheel strijdig met de Unie, in te trekken, en wendde zich tot de andere provinciën en Willem V, opdat deze mede daartoe hun invloed aanwendden. Doch hoe weinig het nog tegen Holland aandurfde, bleek een paar dagen later. Er was een conciliatoir ontworpen en alle provinciën, uitgezonderd Holland, dat er niet mee tevreden was, verklaarden zich daarvoor, waarschijnlijk bewogen door de vrees, dat zij tot betaling der soldij niet in staat zouden zijn, indien Holland zich onthield. Zoo werd 13 September besloten, „in considcratie van de sterke en herhaalde instantiën van wegens de Heeren Staten van Holland en West-Friesland, en vooral gelet op derzelver zoo ernstig declaratoir, dat zij hunne provincie hielden te zijn in presenten nood en daarom de verlangde troepen tot hunne eigen veiligheid absoluut noodig oordeelden,” den kapitein-generaal te verzoeken, ten allerspoedigste het krijgsvolk der Hollandsche repartitie, dat zich in Generaliteitsvestingen bevond, naar die provincie te doen oprukken. Een fraaie argumentatie voorwaar! En vele Geldersche heeren keurden de houding hunner afgevaardigden (Van Spaen van Hardestein en G. van Randwijck), die zich tot zulk een gevaarlijk besluit hadden laten verleiden, goed. De Prins had juister inzicht; ik durf niet denken aan de ge-

1) 9570 gld. per heerenmaand (6 weken) voor 8 compagnieën van 46 man en 49 paarden.

volgen, schreef hij aan Randwijck; maar hij achtte zich toch verplicht, de resolutie uit te voeren 1). Wel was de opmarsch van die Hollandsche troepen, die in andere gewesten gelegerd waren, verboden, maar in de Generaliteitslanden lagen er, na de verplaatsingen op het eind van Augustus, niet weinig en deze trokken alle naar Holland. Als de keizer Zeeuwsch-Vlaanderen wil hebben, schreef de Prins, kan hij het nemen, want er is niemand om het te verdedigen. Na een week waren in Holland 27 bataillons infanterie, 8 escadrons cavalerie, 3 compagnieën artillerie en het korps van den Rijngraaf; in Gelderland en Utrecht had Willem V te zamen 23 bataillons infanterie, 10 escadrons cavalerie en 3 compagnieën artillerie 2).

Hoe zwak de Geldersche afgevaardigden in deze zaak ook geweest waren, de Staten lieten zich overigens noch door bedreigingen, noch door bemiddelingsvoorstellen van den weg af brengen. Holland nam het eerste middel te baat. Toen de gevluchte Hattemers en Elburgers hun bescherming hadden gevraagd, schreven zij, 11 September, een uiterst heftige en beleedigende missive: Indien wij na de lecture van dit stuk (het adres van Rauwenhoff c. s.) alleenlijk gevolgd hadden de eerste aandoeningen van ons hart en ingewilligd die stem van mededoogen met ongelukkige landzaten, die altijd in menschen, maar bijzonder in souverainen spreken moet, indien wij deze luiden terstond hadden genomen in onze directe protectie, wij zouden gewisselijk door niemand te culpeeren geweest zijn. Dan wij hebben vermeend zelfs alle soupçons van partijdigheid te moeten eviteeren en het is uit dien hoofde, dat wij het bovengemelde stuk, alvorens iets verder ten deze te doen, UEd. Mog. doen geworden, met vriendnabuurlijk verzoek, om ons ten spoedigste te ouvertureeren, wat er zij van de positieven nopens de geweldige maatregelen, die omtrent de ongelukkige steden Hattem en Elburg zouden genomen zijn. Wij betuigen, dat het ons ten hoogste aangenaam zoude zijn, door opgemelde ouverture de zaak, ten opzichte van UEd. Mog. in favorabeler licht te zien gesteld, maar vinden ons echter verplicht te declareeren, dat indien wij integendeel de positieven der geweldnarigen, in Hattem en Elburg gepleegd, mochten vinden geverifieerd, wij de slachtoffers van zoodanige inconstitutioneele en despotieke handel-

1) Bijlage 36.

2) Willem V aan Van Lynden van Blitterwijk, 21 September 1786 (De Bas, blz. 152).

wijze zullen nemen in onze landsvaderlijke hoede en protectie en hun in alle deelen zullen doen ondervinden het effect van die Unie, die wij met al het vermogen, hetgeen God Almachtig ons verleend heeft, tegen allen en een iegelijk, tot den laatsten adem toe, zullen trachten te mainteneeren.

Met recht mochten de Staten van Gelderland zeggen, dat zij niet wisten, of zij meer verontwaardigd moesten zijn over het adres der Elburgers en Hattemers dan verbaasd over de missive, waarbij dat adres hun werd toegezonden. Zij verklaarden, dat geen positie voor hen minder verkieslijk was dan die, dat hun door hun medebondgenoot de wet werd voorgeschreven, en vraagden een nadere en duidelijke explicatie omtrent den waren zin der hoogst beleedigende bedreiging aan het slot, ten einde daarnaar hun maatregelen te kunnen nemen 1).

Gematigder was de taal der Staten van Groningen. Als antwoord tevens op het schrijven der negen patriotsche statenleden — Groningen was de eenige provincie, die hun antwoord zond — stelden zij voor, uit ieder gewest vier heeren te benoemen, om in Utrecht en Gelderland bemiddelend op te treden. Het is duidelijk, dat dit aanbod onaannemelijk was: een onpartijdige uitspraak was van de meerderheid der vijf overige gewesten niet te verwachten en bovendien, in Gelderland was de toestand niet van dien aard, dat er van bemiddeling sprake kon zijn. De Staten wezen dan ook de aangeboden mediatie af; voor Utrecht hadden zij een generaal congres voorgesteld (17 September). Te gelijker tijd vaardigden zij een manifest uit, waarin zij de ware toedracht der zaken uiteenzetten. De gewenschte uitwerking had dit niet; althans Groningen herhaalde zijn aanbod (5 October), dat opnieuw en nu nadrukkelijker van de hand gewezen werd.

Een ander bemiddelingsvoorstel werd gunstiger opgenomen. Het was van Zeeland, dat den Staten verzocht zich niet te verzetten tegen den uitmarsch van eenige troepen, te zijner repartitie staande, naar Sluis en tevens zijn bemiddeling aanbod in de zwevende verschillen, inzonderheid tusschen Gelderland en Holland (18 October). Het antwoord luidde, dat Gelderland geen troepen kon missen; had Zeeland ze noodig, dan kon het ze beter uit Holland laten komen; wat de bemiddeling betreft, die zouden de Staten gaarne zien, maar alleen in de

1) La lettre de la Hollande aux Etats de Gueldres me fait craindre des mauvais desseins pour cette Province, et a plus l'air d'une declaration de guerre que d'une explication amicale de deux confederes. De Prins aan W. van Lynden, 14 September 1786 (Kroniek Hist. Genootschap XXXI, blz. 573).

geschillen, ontstaan door Hollands bevelen aan troepen, die zich in Gelderland bevonden, en zijn inmenging in de zaak van Hattem en Elburg 1). Men begrijpt, dat Holland niet geneigd was, op deze punten bemiddeling toe te laten.

Van de menigte stukken, die ten gevolge van de bezetting van Hattem en Elburg tusschen Gelderland en de andere gewesten gewisseld werden, hebben wij hiermede de voornaamste genoemd. Het wordt tijd, dat wij naar de gevluchte bewoners dier steden omzien.

De Elburgers waren naar Kampen (enigen naar Amsterdam), de Hattemers naar Zwolle gevlucht; uit Elburg ongeveer 350, uit Hattem 150 personen 2). Sommigen waren bij den aftocht bedaad genoeg van zinnen geweest, om althans hun geld en geldswaardige papieren te redden. Rauwenhoff had, voorgevende daartoe bij magistraatsbesluit gemachtigd te zijn, 1600 gld. uit de stadskas bij zich gestoken en had daaruit de verschenen traktementen der twee predikanten, van schepen Sels, van zich zelf en van Vtringa betaald 3). Bedenkelijker was het, dat de twee Elburgsche predikanten, mede-opzieners van een fundatie, de Feithenhof, de gelden en effecten daarvan hadden meegenomen 4). De meeste vluchtelingen echter waren geheel zonder middelen. Hun onderhoud kostte heel wat, men rekende 3000 gld. per week noodig te hebben 5). Terstond begon men overal geld bijeen te brengen. In Overijssel werd een collecte gehouden „met gezegenden voortgang”; in Gelderland, in het diepst geheim, eveneens: men vroeg wekelijksche giften voor den tijd van twee maanden en spoorde de gegoeden aan tot ruime bijdragen; de helft der gelden van de departementen van het Nationaal Fonds werd opgevraagd 6). Een voorstel van baron Mulert tot de Leemkuile in de Staten van Overijssel, om 500 gld. uit de provinciale kas voor de vluchtelingen beschikbaar te stellen, werd door het verzet der prinsgezinde ridders tegengehouden. Vooral had men Amsterdam en de rijke Hollanders noodig; terstond werd naar eenige

1) Landdagsrecessen, 14 November 1786.

2) De getallen zijn niet betrouwbaar. Later kwamen er nog meer vrouwen en kinderen.

3) Landdagsrecessen, 24 October 1787. Resolutieboek van Elburg, 1787, passim.

4) Processtukken op het Rijksarchief te Arnhem.

5) Tegelaar aan Van der Capellen, 26 September 1786.

6) Bijlage 37.

patriotsche vrienden geschreven. Het verzoek werd eerst niet vriendelijk ontvangen. In een brief aan Capellen van 6 September klaagt Van Marle, burgemeester van Zwolle, dat hij missives ontvangen had van Staphorst en Tegelaar. „beide daarop uitkomende, dat de Hollandsche heeren kooplieden, volgens hun aangeboren wijsheid, begrijpen, dat het niet noodig is, dat ze hier met geld assisteren”, maar hij en zijn vrienden hebben toen aan de „Hollandsche bazen nadrukkelijk geschreven, dat zo ze ons niet ogenblikkelijk met enige duizend guldens assisteren, de zaak hier verloren is, zoals ze waaragtig is”. Ook te Amsterdam begreep men toch weldra, dat men zich niet mocht en kon onttrekken; een commissie vormde zich, bussen werden geplaatst, lijsten ter intekening neergelegd en een „programma ten behoeve van de gevluchte burgers en inwoners van de twee noodlottige steden Hattem en Elburg” verspreid; kwam er meer in dan noodig was, dan zou het overschot in het Nationaal Fonds gestort worden.

Het Fonds heeft nooit eenig overschot ontvangen. Met woorden mocht men de grootste bewondering en liefde voor zijn brave en nu zoo ongelukkige medeburgers betuigen, de sterkste verzekeringen geven van deelneming in hun lot, zoo ver ging de liefde of deelneming niet, dat men diep in de beurs tastte. Het is waar, er kwamen vele giften in; de commissie te Woerden schonk 2000 gld., de classis van Haarlem en die van Dordrecht elk 100 gld. uit de classicale liefdebearzen; vele particulieren gaven ook, uit eigen beurs; maar lang niet genoeg voor de behoeften. Opgetogen was men over giften van 100 of 200 gld. 1). Het duurde nog geen maand, of Lindenhoff, die het geld verdeelde, had niets meer in kas.

Behalve geldelijke, wenschte men van Holland politieke of militaire hulp te ontvangen. De meeste uitgeweken regeeringspersonen (de scheponen Rauwenhoff, Sels en Westerveld, de gemcenslieden J. H. van Dijk uit Hattem en G. Hengeveld Wz. uit Elburg, en de secretaris van Elburg Vitringa) richtten daarom den roden September een adres aan de Staten van Holland, waarin zij op hun wijze het gebeurde verhaalden: hoe Elburg zich tegen het allerverschrikkelijkst plakkaat verzet

1) De natie surpasseerd zig zelve door iever en vaderlandsliefde; de giften zijn ongemeen groot.... 550 gld. kreeg ik van één heer, om onder de Utrechtsche, Wijsche, Hattumsche en Elburgsche burgers te verdeelen; presenten van 50, 100, 200, 300 gld. zijn niet zeer ongemeen. F. G. Blok aan Van der Capellen, 18 September 1786.

had en Hattem met den stadhouder een geschil had, of Dinckgreve was de beste, de rijkste, de vroedste; hoe daarop een menigte krijgsvolk tegen hen aangevoerd was, niet als naar gewoonte gewapend, maar voorzien van het gruwzaamst oorlogstuig enz. Men oordeele naar hun verhaal van de ontruiming: „Zij, hunne beste, hunne meeste burgers, hunne duurste panden, hunne echtgenooten en kinderen waren gevlugt uit steden, welker regten men geresolveerd was geweest tot het laatste te verdedigen; maar die wij verlaaten hebben alleen op den wijzen raad van onze eerste en beste landsvaderen, die in 't critique, in 't laatste oogenblik het ijslijk plan onzer vervolgers ontdekt hadden, om naamlijk den bloem der burgerijen van zes, waar onder zeer voornaame steden, binnen onze niet genoeg gesterkte muuren, te vernielen door het schriklijkst oorlogstuig; terwijl de voor ons nog waakende Voorzienigheid het plan van retraite, 't welk wij, nevens de verdere hoofden, met de grootste moeite, ja met levensgevaar — in aanmerking de geresolveerdheid onzer burgeren, die van geen retraite hooren wilden, — moesten werkstellig maaken, indien wij beredeneerden moed met voorzichtigheid paaren wilden, zichtbaar begunstigde.” Ten slotte verzochten zij Hollands bescherming: „Wij bezweeren U Ed. Gr. Mog! bij het bloed van uwe en onze vaderen, bij het koud gebeente der stigteren van ons gemeenebest, der dwingeren van Philips en Alva, tot onze hulpe tijdig toe te schieten, ons, onze egtgenooten, onze kinderen, onze bezittingen, in U Ed. Gr. Mog. bijzondere, uitdrukkelijke en efficacieuse bescherming te neemen Wij, onze burgers, hunne egtgenooten, hunne kinderen, de duizenden onzer landgenooten, zullen U Ed. Gr. Mog. gunstige besluiten te onswaards zegenen. 't Laate naageslacht, onze dankende naakomelingen zullen met betraande wangen, in de jaarboeken des lands, uwe gedagtenis zegenen. Zij zullen dankofferen op uwe graaven brengen, op welke men den edelen naam van Redders des Vaderlands leezen zal.” Dit aandoenlijk stuk was het, dat Holland aanleiding gaf, onmiddellijk den beleedigenden brief aan Gelderland te zenden, waarover wij boven spraken. De Staten van Gelderland namen het schrijven van dit adres, waarbij de hulp van een vreemden souverain werd ingeroepen, zeer euvel op; het is een der ernstigste beschuldigingen gebleven, die tegen de schrijvers or van zijn ingebracht. Dezen begrepen later ook, dat het hun niet licht zou vergeven worden; daarom zochten zij de verantwoordelijkheid van zich af

te schuiven. In October zonden 86 Elburgers en 94 Hattemers brieven aan het Hof, waarbij zij verklaarden, dat het adres aan Holland op hun uitdrukkelijken last was geschreven, zoodat het was, alsof zij zelf het allen onderteekend hadden.

Het was een grievende beleediging voor de Staten, die aan de vluchtelingen wat beters verdiend hadden. Reeds 14 September had Willem V hun geschreven, dat naar zijn meening „vele ingezetenen van Hattem en Elburg door misleiding, vooroordeel, onberaden drift, lust om zich te onderscheiden en andere onstuimigheden, die de gewisse effecten en gevolgen zijn van cabalen, voortgesleept zijn”; daarom beval hij hen in hun clementie aan. Hij zelf zou gaarne „alle beleedigingen vergeven aan hen, die zich voortaan als gehoorzame ingezetenen wilden gedragen, en hij zou het als een blijk van gunst jegens zijn Huis aanzien, wanneer volstrekt geen onderzoek werd ingesteld.” Hoe weinig glijkt deze zachtzinnige vorst op den wraakgierigen moordenaar, dien de patriotten van hem maakten. Want dat deze gevoelens niet voorgewend waren, bewijst een particulier briefje aan Van Lynden van Hemmen 1). „Ik zoude”, schrijft hij daar, „niet gaerne een voorslag doen, die aen de heeren Staeten onaengenaem is, maer het medelijden dat ik hebbe met de onschuldige vrouwen en kinderen, en de omstandigheden, waerin de republiq zich bevind, en die ik denke, dat door een blijk van zachtmoedigheid der heeren Staeten van Gelderlant, zoo noch ietwes daertoe dienen kan, zullen kunnen verandert, en de animositeiten vermindert worden, zijn de redenen, die mij geëngageert hebben, om die missive aen H. Ed. Mog. te doen afgaen.”

De Staten vaardigden daarop een generale amnestie en kwijtschelding uit voor alle burgers van Hattem en Elburg, waarvan echter uitgezonderd werden de onderteekenaars van „zeker singulier adres of request” aan de Staten van Holland; Ds. Hein, Ds. Van Diermen en een bakker uit Elburg, Klaas van Diermen; Dacndels; alle militairen, die onder de schuldigen mochten gevonden worden; en diegenen, die binnen den tijd van zes weken niet naar hun woningen terugkeerden.

Het kostte moeite, de Hattemers en Elburgers te verhinderen van deze amnestie gebruik te maken. Eenigen hunner waren naar Holland gereisd en hadden hun belangen bij de Staten bepleit. De ontvangst was allervriendelijkst geweest;

1) Kroniek Hist. Genootschap XXXI, blz. 571.

de harten en handen stonden voor hen open, hadden de matadors gezegd; er waren er, die op Overijselsch grondgebied een stemmende stad voor hen wilden bouwen 1). Bij die vriendelijke woorden was het echter gebleven. En het geld in de kas van Lindenhoff begon te ontbreken. Daar ginds, te huis, moesten hun aardappelen gerooid worden 2); zij konden terugkeeren zonder vrees voor straf; als de Hattemers de schade, hun bij de plundering toegebracht, aan het Hof opgaven, kregen zij die nog vergoed bovendien. De verzoeking was heel sterk, haast te sterk, maar de leiders deden al het mogelijke om dien triomf der tegenpartij te beletten. Door de Overijselaars gesteund, gelukte het hun, voorloopig de meesten van hun voornemen terug te houden; begin November waren er in Hattem nog slechts een tiental teruggekeerd, in Elburg wat meer. Daarom verlengden de Staten den termijn der amnestie tot 1 Januari 1787. Capellen hoopte van Holland een declaratoir van schadeloosstelling te verkrijgen; alleen in dat geval zouden wellicht de nog aanwezigen standvastig blijven 3). Den 2den November zonden zij een verzoekschrift aan de Staten van Holland, waarin zij met den meesten ernst er op aandrongen, „dat het H. Ed. Gr. Mog. behagen mocht in dezen pressanten nood, zoodanige efficacieuse middelen daar te stellen, als naar derzelve hooge wijsheid en bekende vaderlandsliefde geschiktst zouden bevonden worden, om de hun dadelijk toegezegde protectie en het effect der Unie werkelijk te doen genieten.” De Hollandsche burgers ondersteunden het verzoek; de provinciale vergadering van gewapende burgerkorpsen zond een nadrukkelijk adres in; ingezetenen van Dordrecht, Haarlem, Rotterdam en andere steden en dorpen verzochten eveneens, dat de beloften door daden mochten gevolgd worden. Het was vergeefs. Daendels zag, dat Holland noch Overijssel een stouten stap durfden of wilden wagen. Het stilzitten was hem onverdraaglijk; dan moest hij de Hollanders maar „vooruit werken”; als het gedaan was, moesten zij wel steunen. Tot grooten schrik der Overijselaars vatte hij het plan op, Hattem te overvallen, liefst als het Hof er was; Capellen en Beyma

1) Bijlage 35.

2) 't Zal veel werk hebben de Hattemers hier te houden. Zij willen absolut heen om hun aardappels etc. in te zamelen.... Ik heb al geproponoord van hier door daghuurders ze te laten uitrooyen.... 't Gezonden geld was zeer aangenaam. Van Marle aan Van der Capellen, 24 September 1786.

3) Bijlage 38b.

keurden het plan niet af, maar rieden hem, onmiddellijk daarna terug te keeren 1). De stoutmoedigsten verbonden zich door hun onderteekening aan den tocht deel te nemen 2); verder is er, waarschijnlijk door tegenwerking van voorzichtiger lieden, niets van gekomen. Maar door zulke plannen en door Daendels' hartstochtelijkheid bleef er de gewenschte geest in: een kleine honderd man uit Hattem en bijna evenveel uit Elburg bleven ook na 1 Januari 1787 in Zwolle en Kampen, hoewel zij reeds lang den Overijselaars tot last waren en de gematigden onder dezen wenschten, dat zij met name Daendels daar nooit gezien hadden 3).

Om nog meerderen van onderwerping terug te houden, had men in het begin van December 1786 een verzocktschrift naar de Staten van Gelderland gezonden, door bijna 300 burgers — dat zal dus zijn, door alle toen nog aanwezigen — onderteekend. Zij verzochten daarin, met intrekking der zoozeer hoonende amnestie hun te vergunnen, zich vrij naar hun woningen te begeven; de hun aangedane enorme schade op de gevoeglijkste wijze te vergoeden, de militie alvorens uit hun steden te trekken, en eindelijk, met wederzijdsche instaathouding der hangende geschillen, dezelve onpartijdig en behoorlijk, volgens de gronden der Unie te laten onderzoeken; bij weigering hielden zij zich voor God, voor het tegenwoordig en toekomstend geslacht onschuldig van alle gevolgen, die uit een burgeroorlog moesten voortvloeien 4). Toen dit request niet het minste gevolg had, keerde voor 1 Januari nog een honderdtal, meest Elburgers, naar hun stad terug, om van de zoozeer hoonende amnestie gebruik te kunnen maken. Zij verloochenden hun patriotsche gevoelens echter niet; in beide steden kwamen voortdurend ongeregeldheden voor, zoodat in April 1787 het Hof te Hattem een strenge publicatie tegen alle geweldenarijen moest uitvaardigen.

De anderen bleven, maar hun toestand werd steeds minder benijdenswaardig. De ondersteuning van het Nationaal Fonds hield op en 24 Maart 1787 was Capellen van de Marsch, „diep

1) Bijlage 38c (vgl. 38a).

2) D..... schrijft mij gister, dat er braaf op zijn veroveringsplan wierd geteekend. Een Elburger aan Van der Capellen, 11 November 1786.

3) Die heer [Daendels] doet hier zeer veel kwaad en ontziet zig niet op bijna alle regenten zonder onderscheid te razen en te schelden. Ik wenschte wel, dat wij hem nimmer hier gehad hadden. Dolligheden willen altijd gaarn aan den man, vooral nu. Van Marle aan Van der Capellen, 12 November 1786.

4) Post van den Neder-Rhijn XI, blz. 614.

getroffen over hun ongelukkigigen toestand", genoodzaakt op „de efficacieuste en spoedigste adsistentie" aan te dringen bij de Amsterdammers 1). Even te voren hadden zij nogmaals de Staten van Holland tot het verleenen van de toegezegde bescherming vermaand, met verzoek, dat hun een of meer plaatsen mochten worden aangewezen, waar zij zich als geboren burgers konden nederzetten, en dat voor de behoeftigen onder hen een collecte werd gehouden. Het request werd commissoriaal gemaakt en in April bij meerderheid van stemmen besloten, aan de Staten van Gelderland te verzoeken, die ingezetenen weder in hun steden toe te laten en in hun posten, waardigheden en goederen te herstellen; een minderheid, o. a. Dordrecht, Haarlem, Amsterdam, Leiden en Alkmaar, wilde het verzoek inwilligen. Haarlem en Alkmaar boden den uitgewekenen gratis het burgerrecht hunner stad aan, volgens Capellen „de wrange vrucht eener armhartige politicque, om zich, langs dien weg, de zaak van den hals te schuiven" 2). Geld was meer noodig dan de aanbieding van burgerrecht; de kas was geheel ledig; Vitringa en anderen, die naar Den Haag waren gegaan, moesten op eigen crediet geld opnemen 3). Toen er uit Utrecht een aanvraag kwam om 300 man uit de Overijselsche vrijkorpsen, meenden velen, dat de Hattemers en Elburgers in de eerste plaats moesten gaan; de dankbaarheid voor de genoten penningen moest hen tot alles bereid maken. Een deel der Hattemers en enkele Zutphenaars, die, omdat zij te Hattem geweest waren, niet naar hun stad durfden terugkeeren, vertrokken toen naar Utrecht; de Elburgers hadden er weinig lust in, o. a. omdat dan 230 vrouwen en kinderen zouden overblijven 4); toch zijn er ook van hen een groot getal heen gegaan 5).

Het duurde tot na de herstelling van Willem V in September 1787, eer ongeveer 80 Hattemers en ruim 60 Elburgers zich onderwierpen; een kleine minderheid bleef zelfs toen halsstarrig. Op den landdag van October werden hun requesten behandeld: zij erkenden schuld, betuigden berouw te heb-

1) Mendels, H. W. Daendels, Bijlage I B.

2) Van der Capellen aan Smisact, 11 April 1787 (Memorie, blz. 423).

3) Vitringa (uit Den Haag) aan Van der Capellen, 8 Mei 1787.

4) De directeurs der Elburgsche sociëteit (N. Trouwt, pres., D. Hoefhamer, secr.) aan Van der Capellen, 9 Mei 1787. Zij hadden toen ruim 2000 gld. opgenomen.

5) Een Elburgsche roeddrager noemde er later 90, doch dit getal is te hoog (Chalmot XVI, n°. 1339).

ben en vroegen pardon; Vitringa beweerde, als secretaris gemeend te hebben, den magistraat te moeten volgen en mee het adres aan Holland onderteekenen; hij had geenerlei bedocling gehad H. Ed. Mog. geëerbiedigde orders te vilpendeeren. De Staten wezen het verzoek voorloopig van de hand; eerst moest het onderzoek van het Hof uitwijzen, wie misleid waren, want die slechts verdienden hun clementie.

In April 1788 deed het Hof uitspraak. Rauwenhoff, Ds. van Diermen en Ds. Hein werden van hun bedieningen vervallen verklaard; indien zij in handen der justitie vielen, zouden zij met den dood door het zwaard gestraft worden. Van Westerveld, burgemeester van Hattem, (Brouwer en Tulleken hadden zich spoedig onderworpen en daarom vergiffenis bekomen), en J. H. van Dijk, gemeensman, Daendels en de bevelhebber Van Keppel tot de Woolbeke, Sels, burgemeester van Elburg, Vitringa, Hengevelt, gemeensman, de bakker Klaas van Diermen en een luitenant-kolonel Van Meyers werden voor eeuwig buiten Gelderland gebannen; de eerste vier met de bijvoeging, dat, wanneer zij in handen der justitie mochten geraken, zij gebracht zouden worden „ter plaatse alwaar men gewoon is crimineele executie te doen, om aldaar door den scherprechter met het zwaard over het hoofd te worden gestraft”; 12 gemeenslieden van Hattem en 6 van Elburg werden veroordeeld tot vijfjarige verbanning; 77 burgers uit Hattem en evenveel uit Elburg tot 25 gld. boete en één jaar verbanning uit stad en schependom, Ds. Appellius te Hattem tot een boete van 50 zilverens ducats.

Van degenen, die gratie gevraagd hadden, hebben de Staten het vonnis aanmerkelijk verzacht. De doodvonnissen werden veranderd in eeuwigdurende verbanning; Van Westerveld en Van Dijk werden voor tien jaar, Vitringa voor zes, de gemeenslieden (op één uit elk der beide steden na, die geen vergiffenis gevraagd hadden) voor één jaar verbannen; aan 70 Hattemers (en Ds. Appellius) en 58 Elburgers werd de straf geheel kwijtgescholden. Het laatste was ongetwijfeld zeer verstandig; men is zelfs gencigd te vragen, of het niet beter ware geweest, ook den gemeenslieden volkomen vergiffenis te schenken: op een enkele uitzondering na behoorden ook zij tot degenen, die opgezweept en misleid waren.

HOOFDSTUK IX.

GELDERLAND AAN DE SPITS DER ANTI-PATRIOTSCHER GEWESTEN.

De onderneming tegen Hattem en Elburg was naar wensch afgeloopen en het gevaar, dat Gelderland een patriotsche provincie worden zou, afgewend; een tweede en gewichtiger onderneming, die er onmiddellijk op had moeten volgen, tegen de stad Utrecht was, zooals wij reeds opmerkten, achterwege gebleven. De afspraak was geweest, dat de Staten van Amersfoort den Prins ook om krijgsvolk zouden verzoeken; maar eerst stelden zij hun besluit uit tot na afloop der Geldersche expeditie en toen, door de houding van Holland verschrikt, wachtten zij nog tot 9 September, eer zij Willem V verzochten, al de regimenten der Utrechtsche repartitie in hun provincie te legeren. De Prins voldeed aan het verzoek; slechts één regiment voetvolk liet hij in Gelderland, waar men zich niet te veel van troepen ontblooten mocht. De Hollandsche vrijkorpsen lagen echter reeds bij Woerden, gereed om Utrecht te hulp te komen; een deel der door Holland betaalde troepen was op weg naar de Utrechtsche grens: de Amersfoortsche Staten waagden het niet hun troepen te gebruiken en verklaarden uitdrukkelijk, dat zij geen aanval op Utrecht of Wijk in den zin hadden. De kans om met voordeel aggressief te werk te gaan, was verloren; de Prins duchtte integendeel, dat Holland troepen naar Hattem en Elburg zou zenden of Harderwijk, waar geen garnizoen lag, in bezit nemen 1).

Holland zette evenwel niet verder door. Van der Capellen

1) Bijlage 39.

had gewenscht, dat het zich van de Unie zou afscheiden, zijn grenzen in staat van verdediging brengen en de gewapende burgers benevens alle troepen van zijn repartitie oproepen 1); doch tot zulke stappen, die een openlijken oorlog na zich konden slepen, was het niet te bewegen.

Ook de Prins wilde den strijd liever naar de raadzaal overbrengen. Zijns inziens was het beste, dat Gelderland, Zeeland, Utrecht en Friesland een „union étroite” sloten 2); de vier gewesten vormden de meerderheid in de Staten-Generaal. Het is niet te denken, dat Holland zich gewillig aan besluiten dier meerderheid zou onderworpen hebben; maar van de geheele verbintenis kon voorloopig niets komen door de houding van Zeeland. Voor korten tijd liet deze provincie, die slechts door de bekwame en vaste hand van Van de Spiegel in het rechte spoor kon worden gehouden, zich door de patriotten meeslepen.

Het was niet de eenige teleurstelling voor den Prins en de Prinses. Vooral de laatste had veel verwacht van de troonsbestijging van haren broeder; nog 9 September schreef zij aan Van de Spiegel: „mon frere ne nous abandonnera pas.” Dienzelfden dag kwam Pruisens buitengewone gezant, de graaf von Goertz, op het Loo aan. Men weet, tot welk een reeks van treurige onderhandelingen deze komst en, wat later, die van Rayneval, aanleiding gaf, onderhandelingen, bij welke het duidelijk bleek, dat Frederik Willem II, evenals zijn voorganger, de Nederlandsche zaken aan Frankrijk overliet. Gelukkig was de Prins niet geneigd, zich door Pruisen tot toegeven te laten bewegen. Op Frankrijks voorstel, dat hij het Haagsch kommando zou terugkrijgen, indien de regeeringsreglementen werden afgeschaft en het recht der patenten gewijzigd, antwoordde hij met den eisch, dat Holland terstond zijn schorsing als kapitein-generaal zou intrekken en het Haagsch kommando teruggeven; over de regeeringsreglementen wilde hij slechts onderhandelen met de landprovinciën zelf, niet met Holland of een buitenlandsche mogendheid.

De quaestie der reglementen was bij de besprekingen een der hoofdpunten, en terecht.

In het begin van October keerde Zeeland door toedoen van Van de Spiegel en den burgemeester van Middelburg

1) Memorie, blz. 86.

2) Willem V aan Van Lynden van Hemmen, 7 September 1786 (Kroniek Hist. Genootschap XXXI, blz. 564; vgl. blz. 561).

Van Citters weer tot 's Prinsen partij terug. De plannen tot een nauwe verbintenis der vier gewesten doken toen weer op. De Zeeuwsche afgevaardigden ter generaliteit werden gemachtigd met die van Gelderland, Friesland en Utrecht een ontwerp te maken van gezamenlijke pogingen tot herstel van orde en rust. Te gelijker tijd werd in een conferentie tusschen den Prins, de Prinses en eenige Geldersche heeren besloten tot een plan, „qui puisse servir de base à tous les vrais patriotes et les faire travailler avec plus d'ensemble et sur des principes plus suivis” 1). De tijd van lijdelijk volgen was voorbij; prinsgezinden en aristocraten, vereenigd, begonnen tegen Holland front te maken.

Het was voor Holland zaak, dit verzet spoedig te breken, en vooral was er veel aan gelegen, zoo mogelijk Gelderland van het viertal af te trekken. Utrecht toch was machteloos, Friesland zuiver aristocratisch, in Zeeland de meerderheid klein; Gelderland was het meest prinsgezinde gewest; kon men dit aan den invloed van den stadhouder ontrukken, dan was hij geheel machteloos. Alle krachten werden dus ingespannen, om wijziging van het regeeringsreglement te verkrijgen. Frankrijk drong er sterk op aan; tegen Goertz uitten de pensionarissen zich zoo beslist 2), dat zelfs Pruisen tot een herziening ried; werd nu nog krachtig op de Staten van Gelderland gewerkt, dan was het doel misschien wel te bereiken.

Onder de Geldersche afgevaardigden ter generaliteit, die zich in October 1786 in Den Haag ophielden, bevond zich Van Heeckeren van Enghuizen. Hoewel hij met het hof op zeer goeden voet stond en aan de maatregelen tegen Hattem en Elburg een groot aandeel gehad had, had hij toch bij verschillende gelegenheden getoond voor vele misbruiken oog te hebben en geen slaafsch volgeling van den stadhouder te zijn; zijn oranjegezindheid was van een uiterst kalme, gematigde soort, en vroeger had hij reeds te kennen gegeven, dat hij een herziening van het reglement wenschte. Zulk een man had men juist noodig, te meer daar hij in zijn kwartier grooten invloed had; vele ridders waren gewoon zijn advies te volgen, ja de patriotten wisten elkaar te vertellen, hoe eens een jonker, adviseerende „als de heer van Enghuizen”, op de opmerking,

1) De Prinses aan Van de Spiegel, 14 October 1786 (Vreede II, blz. 681).

2) Avant tout il [de Prins] devoit anéantir les Reglemens, enz. Colenbrander III, Bijlage III, 31.

dat deze nog niet gesproken had, eenvoudig zei: „dan, zooals de heer van Enghuizen nog adviseeren zal.”

Enghuizen en een zijner ambtgenooten, George van Randwijck, hadden in het begin van October een samenkomst met eenige Hollandsche leiders, waarin over een verandering van het reglement gesproken werd. Eenige dagen later (11 October) hielden zij in het geheim een conferentie met Paludanus, burgemeester van Alkmaar, en Van Zeebergh, pensionaris van Haarlem, die later hervat werd. Enghuizen stemde den Hollanders, die de „cordaatste” taal spraken, de wenschelijkheid eener herziening toe; om het over de wijzigingen eens te worden, zouden besprekingen gehouden worden tusschen eenige heeren der Geldersche meerderheid en der minderheid en een paar Hollanders; op het voorstel ook den graaf von Goertz er bij toe te laten, verklaarden Paludanus en Zeebergh uitdrukkelijk, zich nooit of nimmer met dezen te zullen inlaten 1). Later zag Enghuizen toch in, dat een dergelijk overleg met Holland over een zaak, die alleen Gelderland en den Prins aanging, noch gepast, noch gewenscht was: maar hij beloofde aan het patriotsche lid der Hollandsche ridderschap, Van Wassenaer-Starrenburg, die ook op hem afgezonden werd, dat hij in het kwartier van Zutphen zou voorstellen, een commissie te benoemen om te onderzoeken, in hoeverre het reglement herziening vercischte 2).

Een tweede middel namen de driemannen te baat. Reeds in September hadden zij Brantsen, onzen gezant te Parijs, verzocht over te komen, om tot de reglementsherziening mede te werken. Hij was terstond bereid, op voorwaarde, dat er in nieuwspapieren vooraf geen gissingen nopens zijn overkomst gemaakt werden 3). In de tweede helft van October kwam hij met vier weken verlof over. Terstond werd hij door De Gijselaar en de zijnen, die hem toch niet recht vertrouwden, onder handen genomen, maar zij konden tevreden zijn; hij toonde zich „complete wel gedisponeerd”, sprak met de Gelderschen, die hij er aantrof, en met den graaf von Goertz „massieve taal”; gaf tot drie malen toe belet aan Suyderas, die hem wenschte te spreken, en vertrok na een week naar Gelderland om daar zijn werk voort te zetten. Van de invloedrijke familie Brantsen was de

1) Bijlage 40a en b.

2) Colenbrander III, blz. 110.

3) Van Spaan aan Van der Capellen, 1 October 1786.

ambassadeur een der meest geziene en bekwame leden; voor hij zich bij de gematigde patriotten voegde en naar Parijs vertrok, stond hij ook bij het hof in hoog aanzien. De Hollanders hadden „zeer groote hoop, dat het knellend reglement van 1750 vernietigd zoude worden” 1).

Er was reden voor. Onder de Geldersche regenten en ridders waren er niet weinigen, die veranderingen begeerden. Voor de burgerregenten was de driejarige keur een steen des aanstoots; zij wenschten niets vuriger dan zitting voor het leven. Enkelen hunner begrepen met sommige ridders, buiten de eigenlijke patriotten, dat men de burgerij eenig aandeel in de verkiezing van magistraat en gemeente moest geven. Bovendien was het reglement op sommige punten onduidelijk en gaf daardoor tot verschillende opvattingen en oneenigheden aanleiding. „Amongst the moderate and even friendly part of the regents, there are many who admit the necessity of a revision”, schrijft Harris 2), „and”, voegt hij er bij, „if the Republic was in a state of perfect tranquillity, such a measure would be highly advisable”.

Behalve de vraag, of een herziening bij den toenmaligen toestand raadzaam mocht worden geacht, deed zich een andere voor, nl. wie het reglement wijzigen moest. De laatste clause scheen hieromtrent duidelijk genoeg: den stadhouder bleef de volle macht gereserveerd, om het geheele reglement of eenige artikelen te interpreteeren, te vermeerderen en te veranderen. Toch was men het over deze bepaling lang niet eens. Aan den eenen kant wilden sommigen hiermede elke afwijking van het reglement goedpraten; toen bv. in 1767 te Zutphen beraadslaagd werd over het al of niet opmaken van een nominatie voor een vacante schepenplaats, beweerden sommige regenten, dat vermits Zijne Hoogheid in een voorgaand geval de aanstelling zonder nominatie gedaan had, hij ipso facto moest geoordeeld worden het reglement in dat opzicht gewijzigd te hebben 3). Het is duidelijk, dat deze opvatting ongerijmd is en moet worden toegeschreven aan de zucht, om den Prins aangenaam te zijn en zich zelf van allen band te ontslaan 4).

1) Bijlage 40b en c.

2) 5 December 1786 (Colenbrander III, blz. 110, noot 6).

3) Aanteekening van Verstege van 7 Februari 1784 (Memoriën- en Resolutiënboek van Zutphen).

4) De Prins zelf deelde haar niet. „De sentimenten van veele, ofschoon wel geintentionneerden, en ook zo ik meene, van Uwe Doorl. Hoogh. zelve, extenderen

Hier tegenover stond een andere opvatting: de stadhouder zou geen recht hebben het reglement te veranderen dan met medewerking der Staten. Toen de gezworen gemeente van Zutphen in 1783 er op wees, dat de stadhouder „naar goeddunken” de ordre van regeering veranderen kon, noemde de magistraat deze interpretatie der laatste bepaling voor de Staten zeer laesief; geen verandering mocht worden gemaakt zonder hun voorafgegane deliberatie en acceptatie 1). Inderdaad hadden velen deze meening in 1772 verdedigd, toen Willem V den raad van Nijmegen met vier en dien van Bommel met twee leden verminderde; en iets er van is terug te vinden in het antwoord „dat de Staten het goedvinden van Zijne Hoogheid hadden geaccepteerd”, maar Zijne Hoogheid had zijn besluit volstrekt niet van hun al of niet acceptatie afhankelijk gesteld. Blijkbaar hadden zij spijt, dat in 1750 een zoo buitensporige bevoegdheid aan den Prins gegeven was, en wilden zij door deze verklaring een deel er van terugnemen.

Hoe dit zij, in elk geval konden veranderingen in het reglement slechts in overleg met den stadhouder aangebracht worden. Maar als hij nu geen voorstel tot wijziging deed, mochten de Staten het dan doen?

Deze vraag brengt ons op een andere moeilijkheid. Alle leden der regeering hadden den eed op het reglement afgelegd; volgens niet weinigen volgde daaruit, dat zij het niet veranderen konden zonder dien eed te breken. Wie, denkende aan onzen eed op de grondwet, welke pogingen tot herziening volstrekt niet uitsluit, dit voor een uitvlucht of een bewijs van bekrompen en onjuiste denkbeelden zou houden, vergist zich. De gevallen staan niet gelijk. Had de eed op het reglement niet ten doel, de leden der regeering op plechtige wijze te verplichten, het onaangetast te laten? Die de wijziging gaarne zagen, stapten wel over het bezwaar heen; dat het toch een bezwaar was, blijkt uit de redeneeringen, waarmee de patriotten het uit den weg trachtten te ruimen. Zij merkten niet op, dat de eed slechts getrouwe naleving vorderde, zoolang het reglement niet op wettige wijze herzien was, en geenszins het streven naar het laatste veroordeelde; zij verdedigden zich

zig zo verre niet, om dat reglement [van 1750] allcen voor de Staten obligatoir te maken, en al 't daarin gecompheendeerde ten haren opzichte op losse schreeven te stellen”. W. van Lynden aan den Prins, 19 Februari 1783.

1) Aanteekening van den magistraat van 15 October 1783 (Memoriën- en Resolutiënboek van Zutphen).

met een wapen uit het magazijn van patriotsche leerstellingen. Volgens den Utrechtschen vroedschap Smissaert verbande de eed tot handhaving der privilegiën alle verplichting tot het onderhouden van een reglement, dat met deze en ook met de republikeinsche grondstellingen en het welzijn van het land strijdig was; en zijn ambtgenoot De Ridder meende, dat het volk, door het handhaven van zijn oude rechten te vorderen, oogenblikkelijk alle banden verbrak, waarmede zijn vertegenwoordigers aan daarmee strijdige wetten verbonden waren 1). Door dergelijke stoute beweringen moest de stoute daad van de verwerping van het Utrechtsch reglement goedge maakt worden. Een Gelderschman, de oude Verstege, die 5 Juli 1786 in een zeer ampel advies, een heel staatkundig betoog, de verdediging ondernam van de onderteekenaars van het nationaal request, die wijziging van het reglement gevraagd hadden, liet zich eenigszins anders uit. De eed, zei hij, is aan te merken als een accessorium quid; hij is „tot meerdere bevestiging en sterker verplichting ter nakoming van hetgeen men ook zonder dien eed zou verplicht zijn; dus de eed heeft kracht of vervalt, naardat de voorgaande verplichting wettig is of onwettig.” Het reglement is in strijd met het algemeen belang, waardoor de verplichting vervalt, het te onderhouden; dus heeft ook de eed geen kracht. En wie hem op een bekend Bijbelwoord mocht wijzen, dien antwoordt hij: men heeft niet „gezworen tot zijne schade, maar tot schade van het algemeen welzijn, waartoe niemand zich door belofte kan of mag verplichten” 2). Het is niet te denken, dat hij een zijner tegenstanders overtuigd heeft.

Spoedig zou blijken, hoe de Geldersche regenten over al deze moeilijkheden dachten.

Door den Prins en de Prinses is meermalen verzekerd, dat, al had de eerste in reglementswijziging toegestemd, de Staten er niet toe te bewegen zouden zijn geweest. Goertz geloofde het; immers de Geldersche edelen, met wie hij sprak, zeiden hem hetzelfde. Aannemelijk als zij is, heeft de bewering tot in onze dagen toe geloof gevonden. Toch is zij bezijden de waarheid, zooals duidelijk blijkt uit de brieven, die het Huisarchief hieromtrent bevat en die in de bijlagen hierachter zijn afgedrukt 3).

1) Grondwettige Herstelling van Nederlands Staatswezen I, blz. 134.

2) Kwartiersrecessen van Zutphen, 5 Juli 1786.

3) Bijlagen 41, 42a, 43, 44 (vgl. ook 42b en c).

Brantsen vertrok eind October naar Arnhem. Den 3den November deed hij in een magistraatsvergadering den voorslag, om, zoo mogelijk gezamenlijk met de kleine Veluwsche steden, op den landdag de herziening van het reglement voor te stellen. Er waren zeven leden tegenwoordig en hoewel ook Hendrik Brantsen en Dr. Hoff zich daaronder bevonden, werd het voorstel voorloopig eenparig goedgevonden; 6 November zou men er opnieuw over beraadslagen. Het bericht van dit eerste succès bracht groote ontsteltenis onder 's Prinsen vrienden; men was aan het hof van Brantsens bedoelingen reeds lang op de hoogte, maar had gemeend niet de minste reden tot ongerustheid te hebben. Van meer kanten echter ontving Suyderas, de man, van wien de sterkste tegenstand tegen een herziening uitging, tijdingen, die hem met zorg vervulden: de reis van den ambassadeur had meer uitwerking dan men had verwacht. Onmiddellijk waarschuwde hij den Prins en al het mogelijke werd in het werk gesteld, om het plan der patriotten te verijdelen. De jonkers, die men vertrouwen kon en van welke juist velen afwezig waren, werden aangeschreven om op den landdag tegenwoordig te zijn; een brief van den Prins moest de Graafschapsche steden in hun goede gevoelens versterken; in Arnhem werden secretaris Hoff en overste Bentinck in den arm genomen om op de burgemeesters Hoff, Van Hasselt en Van Hamel (twee vrienden van Bentinck) te werken; Suyderas zelf trachtte zijn broeder Enghuizen te bewegen, om de propositie niet te doen. Binnen een paar dagen was het gevaar geweken; Arnhem zou het voorstel niet indienen; van alle steden uit de kwartieren van Nijmegen en Zutphen was men zeker; een bezoek van Brantsen aan Willem V was geheel vergeefs. Twijfelachtig was het nog, wat Enghuizen zou doen. Dat de ambassadeur als een voorname drangreden had bijgebracht, dat Frankrijk de afschaffing van het reglement voor noodzakelijk hield, had hem zeer onaangenaam getroffen; hij wilde niet den schijn op zich laden, op Frankrijks aansporing te handelen. Aan den burggraaf had hij opgegeven, welke veranderingen hij wenschte; het was niet veel: het laatste artikel zou vervallen, de magistraten voor het leven benoemd worden, de vergeving der commissies echter aan den Prins blijven 1). Een herziening dus, die niemand naar den zin zou

1) Onder de brieven van Torck van Roosendaal op het Huisarchief bevindt zich een ontwerp (niet door Torck geschreven) om in het reglement enkele wijzi-

zijn dan de stedelijke regenten en waarmede de democraten allerminst genoeg zouden nemen. Toch verwachtte Enghuizen er veel van. Den Prins, die hem 9 November verzocht, het voorstel niet te doen, antwoordde hij, dat het wel rustig was in de provincie, doch het vuur smeulde onder de asch; het weder opvlammen moest men trachten te voorkomen en daartoe kon het toegeven aan een door velen lang gekoesterden wensch dienen. Bovendien waren de klachten gegrond; aan het reglement was merkbaar, onder welke omstandigheden het tot stand gekomen was; om Willem IV te vleien had men er de slotbepaling bijgevoegd, „qui répugne aux principes de tout gouvernement, si l'on en excepte le despotique.” Ook was daarvan door de raadslieden des Prinsen voor hun eigen oogmerken meermalen gebruik gemaakt. Een dergelijken brief, maar uitvoeriger, schreef hij aan de Prinses, die even uitvoerig antwoordde (14 November) en één voor één zijn argumenten trachtte te wecrleggen: toegevendheid is goed, maar standvastigheid kan soms even noodig zijn en was in deze zaak noodig, daar men anders den stroom niet zou kunnen tegenhouden, en waar die heenleidde, kon men aan Utrecht en Overijssel zien. Ging Gelderland nu wankelen, dan zouden Friesland en misschien Zeeland volgen en zou de stadhouder allen steun missen. Waren de omstandigheden in 1748 niet geschikt geweest om een reglement te maken, nu waren zij het niet, om het te wijzigen; was toen de stadhouder de overwinnaar, die de wet stelde, nu zouden het de Staten van Holland zijn. Zij hoopte, dat in rustiger tijden de Prins zelf een voorstel tot herziening zou kunnen doen 1).

Enghuizen kon de kracht dezer argumenten niet ontkennen en niet recht wetend, wat het beste was, gaf hij zijn plan

gingen aan te brengen; wellicht is dit een copie van het plan van Enghuizen; althans de veranderingen stemmen overeen met het weinige, dat wij daarvan weten. In het ontwerp bij Torck zijn de voornaamste wijzigingen: het laatste artikel vervalt; de magistraat wordt voor het leven benoemd uit een dubbeltal door hem zelf opgemaakt, de gemeenslieden al of niet met nominatie. Bij het tweede punt is aangeteekend: de triennaale regeering de groote steen des aanstoods zijnde, schijnt de verandering in deezen vermeld zeer raadsaam te zijn, te meer daar zeekerlijk veel sterke argumenten tegen de triennale regeering militeeren en 't werkstellig maken van 't voorbijgaan of uitzetten altoos gevaarlijk is.

1) Deze en de vorige brieven in bijlage 45, 46a en b. Men ziet, dat Enghuizen niet het verwijt verdient van Dr. Colenbrander, als zou hij zich, „ten minste als hij in Den Haag was”, minder fel prinsgezind hebben „voorgedaan” dan Suyderas (Colenbrander III, blz. 110).

voor ditmaal, niet voor de toekomst, op 1). Zonder twijfel had de Prinses gelijk, dat de omstandigheden niet geschikt waren voor een herziening; het zou voor een bewijs van zwakheid zijn aangezien; de tegenpartij zou haar kracht verdubbeld hebben om een wijziging in haar geest door te drijven; requesten en volksoploopen waren aan de orde van den dag gekomen en niemand kan zeggen, wat het einde zou zijn geweest. Den geschikten tijd voor verbetering had men voorbij laten gaan.

Toen Enghuizen den brief der Prinses ontving, was de landdag reeds eenige dagen bijeen. Capellen van de Marsch die van de besprekingen in Holland op de hoogte was gehouden, wachtte dag aan dag een propositie als toegezegd was; toen die uitbleef en de zitting tegen het eind liep, deed hij zelf (16 November) in het kwartier van Zutphen het voorstel om een commissie tot herziening van het reglement te benoemen, niet zonder te zinspelen op de geruchten, dat een „notabel lid” der vergadering dit zou hebben gedaan. Hetzelfde voorstel deden een der Nyvenheims in Nijmegen, Oldenaller in Veluwe. Het succès was uiterst gering. In Nijmegen besloot de meerderheid, het niet in behandeling te nemen; in de Graafschap kreeg het slechts de stemmen van vier ridders (Capellen en zijn broeder van den Boedelhof, Van Rouwenoot van Ulenpas en Van Heeckeren van de Cloese) en de drie patriotten uit Zutphen; in Veluwe stemden alleen de patriotsche jonkers er voor, terwijl Arnhem en Harderwijk het overnamen. Onder de tegenstemmers was Enghuizen, die opgaf, dat hij de tijdsomstandigheden niet geschikt achtte voor een herziening 2). Ook anderen adviseerden in dezen zin en de meesten „schermden met den gedanen eed” 3).

Een maand later heeft Capellen aan Rayneval een „projet de réforme” overgegeven, waaruit blijkt, welke wijzigingen hij wenschte, wijzigingen, die heel wat ingrijpender waren dan die van Enghuizen. De stadhouder moest elk aandeel aan en allen invloed op de wetgevende macht verliezen en slechts

1) Bijlage 46c.

2) W. van Lynden aan den Prins, 17 November 1786. De opgave in de Jaarboeken (1786, blz. 1383) is voor het kwartier van Nijmegen niet geheel juist. Volgens dezen brief van Van Lynden deed de heer van Eck en Wiel de propositie, namens zijn broeder, zijn neef Karel Joost en Bronckhorst, en hebben de in de Jaarboeken genoemde acht ridders gestemd tegen het voorstel van den burggraaf om de propositie niet in behandeling te nemen.

3) Utrechtsche Courant, 2 December 1786.

hoofd der uitvoerende macht blijven; de beschikking over de commissiën en de benoeming der magistraten moest hem dus ontnomen worden; personen in zijn dienst konden geen lid der regeering zijn. De burgerij moest de gemeenslieden verkiezen en de nominatie hebben voor den magistraat; de electie zou komen of aan den magistraat of aan den stadhouder; in het eerste geval zou de magistraat voor drie of zes jaar, in het laatste geval voor het leven zitting hebben 1). Zulke bepalingen zouden de geheele provincie bijna oogenblikkelijk in de macht der patriotten gebracht hebben, maar ook afgezien daarvan moet een dergelijke invloed op een magistraat, die aan de regeering van land en gewest aandeel had, van burgers, door de heerschende theorieën van 's volks alvermogen opgeblazen en misleid, te eenen male ongewenscht worden geacht, daar het, naar de juiste opmerking van Dr. Colenbrander, heel wat meer inmenging „in de details der regeering met zich zou hebben gebracht dan in onze van tijd tot tijd uitgeschreven verkiezingen voor gemeenteraad of Tweede Kamer ligt opgesloten.” Dat eerst een geheele verandering in ons staatsbestuur moest komen, daaraan dacht toen niemand, allerminst de patriotten.

Toen de landdag den 16den November dit voor de geheele Republiek gewichtig besluit genomen had, waren zijn werkzaamheden bijna afgelopen; de laatste dag, de 17de, gaf nog een heftig tooneel te aanschouwen. Het scherp protest van Capellen tegen de publicatie van 11 Mei 1786 2), dat de bewondering der patriotten opwekte, had, en terecht, de verontwaardiging van zijn medeleden in het kwartier van Zutphen gaande gemaakt. Zij hadden zich terstond zoodanige maatregelen voorbehouden, als zij zouden meenen te behooren, en op den landdag in September intrekking van het protest geëischt. Op zijn weigering werd besloten, dat op den eerstvolgenden landdag het kwartier hiervan aan de Staten der provincie kennis zou geven, tenzij Capellen voor dien tijd voldoening gaf. De bedoeling was, dat de momber een actie tegen hem zou instellen en hij dan uit de Staten geweerd zou worden. Op den landdag in November werd er niet over gesproken, tot den laatsten dag, op voorstel van Enghuizen nog wel, van wien men zoo iets gansch anders

1) Het laatste uit een aanteekening onder de papieren van Van der Capellen.

2) Zie blz. 178.

verwacht had 1), aan Capellen gevraagd werd, of hij de vergadering nu voldoening wilde geven. Hij antwoordde, ook uit naam van Rijsselt, die zich 11 Mei bij zijn broeder gevoegd had, met de verklaring, dat hij in zijn protest nimmer een tittel of jota veranderen zou; veel liever zou hij met zijn brave medeburgers tot uitersten overgaan dan zich aan de publicatie van 11 Mei onderwerpen. Ondanks het verzet van Boedelhof, Ulenpas, Van Pallandt, Verstege en De Rode van Heeckeren werd toen besloten het bedoelde protest aan de Staten mede te deelen en in bedenking te geven, of het niet in handen van den momber diende gesteld te worden, om, indien deze tot een procedure wilde overgaan, de zaak te brengen voor een Hof buiten de provincie, naar keuze van Capellen. Daar de Graafschap wel het stuk overlegde, maar de bezwaren er tegen niet meedeelde, wilden de andere kwartieren het voorstel „in advies houden ten naasten”, en reeds wilde de burggraaf daartoe concludeeren, toen Capellen naar voren trad en met nadruk een beslissing eischte: „Wij begeeren met den ons opgelegden blaam niet beladen te blijven: het is geen geringe zaak voor leden van staat met mombers-actiën bedreigd te worden. Wij eischen afdoening en wij verklaren, dat wij, bij ontstentenis van dien, ons genoodzaakt zullen vinden, ons wegens zulk een schreuwend bezwaar aan de Bondgenooten te beklagen.” De meerderheid zat met de zaak verlegen; zij zag op tegen een vervolging wegens in de Statenvergadering uitgebrachte adviezen en zoo was het vrij vreemde slot, dat het voorstel van Zutphen „voor deze reis” buiten raadpleging gehouden werd.

Men had gedacht, dat Capellen werkelijk gevaar bedreigde en van meer dan één kant had hij den raad ontvangen, zich bijtijds in veiligheid te stellen; in alle Hollandsche steden wilde men hem een huis aanbieden 2). Eenige moedwil, door

1) Op de lecture van de propositie van dien fijnen Enghuizen heb ik duizend vloeken gedaan, en verlangt om dien bultenaar tusschen vier oogen te hebben; mij dunkt, ik zag kans om de waereld van dat adderen gebroedsel te verlossen; hoe durven zulke boozen haare oogen opslaan? Visscher aan Van der Capellen, 24 November 1786.

2) Nu zijn alle vrienden hier van gevoelen, dat UWE. sig niet langer moet exponeeren en bloed leggen aan die geweldadige tyrannen Met open armen zal UWE. met alle de zijnen ontfangen worden overall; in Dord word UWE. een huis aangeboden en insgelijks in alle plaatsen, dog ik vertrouwe, dat UWE. over 't mijne het eerst zoude disponeeren. Alexander van der Capellen aan Robert Jasper, September 1786. Ook Visscher bood hem zijn huis aan (25 September).

dragoners tegen zijn persoon of zijn huis bedreven, gaf nieuw voedsel aan de vrees 1). Hij zelf vroeg, 5 October, aan Vergennes de bescherming van den koning van Frankrijk tegen de woede zijner vijanden 2). Later heeft hij die verkregen; voorloopig had hij ze niet noodig. Misschien was deze afloop der zaak voor hem een teleurstelling; immers, een politieke vervolging kon tot allerlei verwikkelingen aanleiding geven, die zijn invloed konden vergrooten en de partij ten goede komen.

Het is dan een der vele teleurstellingen geweest, die hem in dezen tijd troffen. Daartoe behoort niet de verwerping van zijn voorstel tot reglementsherziening; dat had hij verwacht en half gehoopt 3). Bij een overeenkomst met Willem V, waartoe dit bij aanneming door de Staten had moeten leiden, hadden beiden wat moeten toegeven; de eischen, die men had moeten laten vallen, zouden die der democraten zijn geweest, terwijl de aristocraten hun wenschen vervuld zouden hebben gezien. Zonder overeenkomst kon men veel meer verkrijgen, mits de burgerij zich krachtiger deed gelden. Nog meer dan vroeger werd het Capellens doel de vrijkorpsen en schutterijen tot een gemeenschappelijke krachtige actie te brengen.

Het geld, dat daarvoor noodig was, moest het Nationaal Fonds verschaffen. Op de vergadering in Augustus 1786 was eindelijk het programma vastgesteld; de inzamelingen, reeds voor dien tijd begonnen, gingen van toen af geregelder voort. Capellen meende, dat men rekenen kon op bijdragen van 100.000 personen, gemiddeld te stellen op 3 gld., dus in het geheel op drie ton; anderen verwachtten meer 4). Al spoedig bleek, dat het niet mee zou vallen.

Den 13den en 14den October werd een algemeene vergadering gehouden om den stand der kas op te nemen en over het gebruik der gelden te beslissen. Het totaal bedrag bleek

1) Wat het gemelde van de dragoners betreft, daaromtrent zijn wij alle van gedagten, dat UHWGeb. het nimmer kan verandwoorden van zig aan de nijd van zulk canaille te exponeren, en wij raden dus UHWGeb. zig of naar Zutphen of, indien die stad ook niet veilig mogt zijn, naar deze provincie te begeven: ik bid U om Gods wil, mijn Vriend, stel u niet langer in gevaar. A. H. Cramer, secretaris van Deventer, aan Van der Capellen, 19 October 1786.

2) Bijlage 47.

3) Dumbar schrijft hem, 31 October 1786, dat hij, in tegenstelling van Van der Capellen, wel zou wenschen, dat Willem V „plieerde”; om tot een minnelijk accoord te geraken, zou hij wel wat willen toegeven.

4) Brouwer aan Van der Capellen, 27 Mei 1786.

niet meer dan ruim 55.000 gld. te zijn, waarvan verreweg het grootste deel, ruim 48.000 gld., uit Holland kwam. Voor Gelderland werd opgegeven circa 2000 gld.: 250 gld. uit Nijmegen, evenveel uit Bommel, 175 gld. uit Harderwijk, 270 gld. uit Elburg; van de andere steden was geen opgave ingekomen. Geheel juist zijn deze getallen niet; in Harderwijk b.v. was in September reeds 230 gld. bijeengebracht 1). In Arnhem moest men „bedekt te werk gaan,” daar er in den magistraat reflexie over gevallen was 2); toch was daar in October ook meer dan 250 gld. bijeen, want er werd een afzonderlijk departement opgericht 3). Andere departementen waren Nijmegen, Zutphen, Doetinchem, Elburg, Harderwijk (in December 1786) en Bommel (Januari 1787); in de laatste plaats werd in Februari 1787 de inzameling verboden. Volgens besluit van de algemeene vergadering moest drie vierde der gelden worden overgemaakt aan de commissie te Woerden. Er is uit Gelderland dan ook geld daarheen gezonden, maar met het financieel beheer was het niet altijd richtig: de directeuren hadden te veel vrijheid; althans een onderzoek van den momber in November 1787 te Doetinchem bracht aan het licht, dat de 368 gld. die in dat jaar aldaar waren bijeengebracht, uitgegeven waren tot betaling der schulden van de collegiën van gemeensluiden en gecommitteerden, voor de burgercompagnieën, enz. 4), hoogst nuttige zaken in het oog van een patriot, maar waarvoor het geld niet gevraagd of gegeven was.

Het moet Capellen geducht tegengevallen zijn, dat de opbrengst nog geen vijfde deel van zijn raming bedroeg. Een nieuwe teleurstelling bracht, een maand later, de vijfde nationale vergadering van vrijkorpsen te Utrecht. Hij woonde zelf deze vergaderingen nooit bij, maar èn door zijn aanzien bij de democraten èn door de Geldersche afgevaardigden oefende hij er grooten invloed uit. Gaarne zou hij gezien hebben, dat de gewapende burgers besloten tot wat de regenten niet aandurfdën, tot militaire operatiën. Een minderheid, waaronder Gelderland, was er voor, maar de Hollanders bewerkten, dat bij meerderheid van stemmen besloten werd, eerst opnicuw requesten in te leveren; werkten die niets uit, dan zou men, desnoods, tot militaire operatiën overgaan. Op voorstel van Utrecht werd

1) Prof. Nieuhoff aan Van der Capellen, 30 September 1786.

2) Het Arnhemsch Genootschap aan Van der Capellen, Juni 1786.

3) S. van Bronckhorst aan Van der Capellen, 4 October 1786.

4) Dossier Capellen (Rijksarchief te Arnhem).

een permanente Nationale Commissie van Militaire Zaken benoemd, om voor dat geval van nood een plan op te maken. Indien een provincie meende offensief te moeten ageeren en daarvan aan deze commissie kennis gaf, waren de overige provinciën verplicht, haar „met al haar macht bij te staan, zoo met geld en manschappen als door het maken van diversien en alle mogelijke middelen.” Dit klonk stout genoeg, maar duidelijk was gebleken, dat de Hollanders tegen offensief optreden waren 1).

Zelfs requesten, zooals hij wenschte, werden niet ingezonden. Hij had gewild, dat de burgerijen in Holland, daarna die in Zeeland, Overijsel en Groningen, verlangden, dat Willem V geschorst werd als admiraal-generaal en stadhouder, met verlies zijner tractementen; dat hij die waardigheden niet zou terugkrijgen, voor zij aan behoorlijke instructies waren gebonden en hij afstand had gedaan van zijn inconstitutioneelen invloed in eenige provinciën 2). Het doel dier requesten zou geweest zijn, de regenten voort te drijven en de onderhandelingen, die in de laatste maanden van 1786 tusschen Frankrijk en Pruisen, de pensionarissen en den Prins gevoerd werden, te doen mislukken.

Dit laatste gebeurde toch; in het begin van 1787 keerden Rayneval en Goertz terug. Hun zending had weinig ander gevolg, dan dat òn Frankrijk òn Pruisen op den Prins verstoord waren. Maar evenals aan de heftiger patriotten gaf hun vertrek aan de vuriger prinsgezinden een gevoel van verruiming. Ook de oranjepartij was bevreesd geweest, dat de onderhandelingen zouden slagen, en Geldersche edelen hadden zich zoo sterk tegen Goertz uitgelaten, alsof zij, zelfs als de Prins toegaf, zich tegen de gestelde voorwaarden, voor zoover die hun provincie betroffen, zouden blijven verzetten, dat hij aan zijn koning berichtte, dat het eigenlijk de Gelderschen waren, die een overeenkomst verhinderden; hoewel, voegt hij er bij, men voorzeker weer ten onrechte den Prins de schuld er van zal geven 3). Het is jammer voor de Gelderschen, dat wij hun die eer niet kunnen laten, maar de woorden, die den Duit-

1) Mr. J. L. H. Haesebroeck uit Zutphen, een der comparanten op de vergaderingen der vrijkorpsen, schreef 23 November 1786 aan Van der Capellen over „militaire plans”, waarvan men nog niet wist, of die in Holland en Overijsel „die hoognoodzakelijke maatregelen zouden willen disavoueren en daarna contraminceren.”

2) Een eerste ontwerp onder zijn papieren.

3) Colenbrander III, Bijlage III, 40.

schen graaf tot deze meening gebracht hadden, waren fierder en vastberadener dan hun daden. Wenden wij even den blik naar hen en den Prins.

Willem V was van het Loo naar Nijmegen vertrokken. Het landhuis midden op de Veluwe was een minder geschikt winterverblijf en na de onderneming tegen Hattem en Elburg werd het ook niet als veilig beschouwd 1). De Prins weifelde eerst tusschen Arnhem en Nijmegen; de eerste stad was gunstiger gelegen voor de verbinding met Holland, die in den wintertijd te Nijmegen licht kon verbroken worden; maar na al hetgeen er geburd was en bij de anti-oranjegezindheid der burgerij was zij toch geen verkieslijke residentie. Dus viel de keus op Nijmegen; de burggraaf ontruimde het Valkhof en betrok een huis op den Doddendaal, de Staten lieten op hun kosten de noodige veranderingen maken en den 7den November namen de nieuwe bewoners hun intrek op den Burcht. In stoffelijken zin brak voor de stad een goede tijd aan. 's Prinsen financiën stonden zeer slecht en ernstig drong zijn thesaurier, Reigersman, op spaarzaamheid en groote bezuinigingen aan, maar de meester was minder bezorgd dan zijn dienaar en te Nijmegen bemerkte men niets van de vrees voor een „onvermijdelijke ophouding der betalingen” 2). De winkeliers maakten goede zaken door de verteringen der groote hofhouding; feesten, door den Prins of te zijner eer gegeven, brachten niet alleen leven en vroolijkheid, maar ook gewin aan; de armen werden rijkelijk bedeeld en de overlevering weet nog te vertellen, dat de Prins, een trouw kerkganger, elken Zondag een ducaat in het armenzakje gaf 3).

Boden en brieven hielden hem op de hoogte van wat er in het land, in het bijzonder in Holland, omging. Een dier brieven bracht hem den 14den November 1786 het voorstel om de prinsgezinde partij te organiseeren.

Onder de ijverigste voorstanders van het Oranjehuis behoorde de nu dertigjarige kamerheer Anne Willem Carel van Nagell, door den Prins gebruikt om de betrekkingen met Harris te onderhouden; weldra behoorde hij met Bentinck

1) On ne peut être trop sur ses gardes; nous prenons ici des precautions comme dans une place de guerre. De Prins aan W. van Lynden, 7 September 1786 (Kroniek Hist. Genootschap XXXI, blz. 564).

2) Reigersman aan W. van Lynden, 30 Januari 1787 (Archief van Baron Van Lynden van Hemmen).

3) Van Schevichaven, Penschetsen uit Nijmegens verleden, blz. 54.

van Rhoon tot diens vertrouwde vrienden. In overleg met den Engelschen gezant stelde Van Nagell met twee anderen een concept-verbintenis op 1), de bekende drie artikelen: handhaving der bestaande constitutie en wering van buitenlandsche overheersching, belofte van onderlingen bijstand en schade-loosstelling, verdediging der privilegiën van edelen, burgers, gilden en ingezetenen. De bedoeling was een prinsgezinde verbintenis in het leven te roepen, navolging en tegenhanger der patriotsche van Augustus 1786. Er was, gelijk wij opmerkten, bij de prinsgezinde partij in dit najaar iets te bemerken van meer durf, van meer beslistheid en vastberadenheid; Gelderland hield stand tegen alle bedreigingen van Holland; Zeeland volgde weer zijn wakkeren raadpensionaris, de Friesche aristocraten zouden steunen, als zij maar eerst van hun patriotsche schuldeischers bevrijd waren en juist in dezen tijd werd de eerste hunner (Bergsma) uit de moeilijkheden geholpen. Dit oogenblik moest worden waargenomen om tot partijorganisatie te komen, tot gemeenschappelijk overleg en een vast plan onder vaste leiding. Daarom moesten de onderteeke-naars der verbintenis uit elke provincie twee of drie afgevaardigden zenden, die voor geregelde samenwerking moesten zorgen en de werkzaamheid der partij in de onderscheiden gewesten besturen. Een groot aantal handteekeningen kon bovendien moed geven aan de vele vreesachtigen, die zouden bemerken, dat zij volstrekt niet alleen stonden.

Op dit plan vroeg Van Nagell de goedkeuring van de Prinses en den Prins. Wat hij niet schreef, was dat de Engelsche gezant de leider der verbondenen zou zijn; het is dien trouwens door zijn regeering niet toegestaan. Meer dan veertien dagen bleef het ontwerp in handen der vorstelijke personen, die er wel niet tegen waren, maar toch huiverig, er hun goedkeuring aan te schenken; daarna werd het aan de vertrouwddste vrienden in Gelderland, Zeeland en eenigen in Friesland meegedeeld. In Gelderland was men terstond tot onderteekening bereid, in de twee andere provinciën was de vrees voor Holland sterker dan de goede wil 2). Doch de bereid-

1) Na zijn brief van 14 November 1786 (Bijlage 48a), die overeenstemt met het bericht van Harris (Colenbrander III, Bijlage III, 17), moet men de ondertelling van Dr. Colenbrander, als zou Harris de opsteller zijn, wel laten varen.

2) Het is een vergissing, als Dr. Colenbrander (De Patriottentijd III, blz. 118) de Zeeuwen terstond bereid noemt en de Gelderschen niet, zooals de bijlage, waarnaar hij verwijst, toont. Vgl. Vrede III, blz. 70.

vaardigheid duurde kort. Bij langer nadenken kwamen de bezwaren; er moesten meer personen mee in kennis gesteld worden en onder dezen waren vele vreesachtigen, als de graaf Van Welderen, die al zwakker en wiens prinsgezindheid al flauwer werd. Een zoodanige acte was in hun provincie niet noodig; men zou er sommige weifelachtige regenten en vele Hollanders door afstooten; in Friesland teekende men ook niet — dergelijke bedenkingen 1) moesten het eigenlijk motief, de vrees, verbergen. Ook Enghuizen kwam zich bij de onwilligen voegen; onder meer had hij, die nog steeds de hoop voedde, dat het regeeringsreglement gewijzigd zou worden, bezwaar tegen de belofte om de bestaande constitutie ook van het gewest te handhaven. Aan den burggraaf zond hij twee ontwerp-verbintenissen, een voor de provincie en een voor de generaliteit; in het eerste werd de handhaving van het reglement in twijfel getrokken, het tweede beoogde in de algemeene zaken samenwerking te brengen tusschen de welgezinde provinciën 2). Het gevolg van dit alles was, dat lang nadat in Zeeland de acte door velen onderteekend was, de zaak in Gelderland nog haar beslag niet had. Op den landdag in Mei 1787 werd het opnieuw uitgesteld 3); vermoedelijk is er dus nooit iets van gekomen.

Evenmin kwam er wat van een leidend comité; wie had ook invloed genoeg onder de prinsgezinden, om een leiding te geven, die door allen, ook de talrijke flauwhartigen, aanvaard werd? En zonder dat had de verbintenis weinig te betekenen. In Zeeland, de ijverigste provincie, werd de bedoeling door sommigen zoo slecht begrepen, dat zij haar als een middel tot verzoening beschouwden en haar ook aan patriotsche regenten wilden voorleggen 4). Twijfel was geoorloofd, of men wel ooit zou inzien, dat de vorming eener vastberaden tegenpartij geoorloofd niet alleen, maar ook een gebiedende nood-

1) Enghuizen aan Van de Spiegel, 9 Maart 1787 (Vreede III, blz. 248).

2) Bijlage 49. Aan de Prinses schrijft Enghuizen, 3 Maart 1787, dat hij meer dan van een „plan d'association formé en Zélande, que l'on croyoit pouvoir étre adapté et suivi en Guelre”, verwacht van „un concert avec d'autres provinces pour les affaires de la Generalité; j'y ai insisté de mon mieux et d'autres avec moi, sans avoir pu y reussir ou y voir la moindre apparence comme les choses y sont actuellement, malgré la bonne volonté de la partie majeure des individus.”

3) Vreede III, blz. 357.

4) Blijkens de Aanteekeningen van J. A. v. d. Perre de Nieuwerwe, Bijdr. en Meded. Hist. Gen. XXIII, blz. 465—489.

zakelijkheid was. In elk geval moest dan de nood nog hooger stijgen.

Er was alle kans dat dit zou gebeuren. De democraten werden ongeduldig. De Nationale Commissie voor Militaire Zaken was aan het werk getogen en had een plan voor militaire operatiën opgesteld. Onder Capellens papieren bevinden zich een „Schets tot een algemeen plan van attacque en adsistentie,” een „Concept plan voor militaire operatiën in de Provincie Utrecht” en een „Speciaal plan van attacque voor Gelderland.” Daar bij deze plannen Gelderland en de Gelderschen zoo nauw betrokken zijn, staan wij er wat langer bij stil.

Utrecht moest het eerst offensief te werk gaan. 1200 Hollandsche vrijkorporisten trekken door het Gooi naar Amersfoort, 1000 man uit Utrecht voegen zich bij hen; gezamenlijk nemen zij den zetel der prinsgezinde Staten. 800 anderen marcheeren uit Utrecht naar Wijk en bezetten, met die uit Wijk vereenigd, Amerongen, Rhenen en de Greb; een deel der troepen uit Amersfoort legert zich te Spakenburg, Scherpenzeel en Renswoude. De geheele Geldersch-Utrechtsche grens van den Rijn tot de Zuiderzee is dan door een cordon van 3 à 4000 man voldoende voor aanvallen uit Gelderland gedekt, daar de vrijkorpsen uit het oosten zorgen, dat de Prins slechts een deel zijner troepen naar Utrecht kan zenden. Zoodra nl. Utrecht zijn voornemen om offensief te ageeren aan de algemeene commissie heeft meegedeeld, verzamelen zich, onder voorwendsel van Utrecht te willen helpen, de gewapende burgers uit Deventer en Harderwijk te Kampen, die uit Steenwijk en Vollenhove te Zwolle en overvallen te gelijker tijd Hattem en Elburg, waartoe vooraf geschikte plannen zijn gemaakt. Zijn deze twee steden hernomen, dan geven zij de algemeene commissie kennis, die zorgt, dat er geld, levensmiddelen, geschut enz. naar Overijssel gezonden worden; de vrijkorpsen uit Friesland en Drente trekken naar Kampen, die uit Groningen en Salland naar Zwolle, uit Twente en Gelderland naar Deventer. Daags na de herneming moeten de burgerijen van Hattem en Elburg bij manifest hun gehouden gedrag aan de natie en de bondgenooten openleggen en hun bescherming verzoeken. Maar omdat de steden niet te houden zijn, brengt men alle geschut, meubelen enz. naar Overijssel, terwijl de burgers bij de eerste nadering van militie naar Overijssel terugtrekken en de ledige

huizen aan de militairen overlaten. Want deze overval van de onbeduidende Veluwsche steden moest niet alleen voldoening schenken voor den smadclijken terugtocht in September 1786, maar vooral de Staten verlokken, er krijgsvolk heen te zenden. Zoodra dit gebeurt, wordt een aanval gewaagd, liefst op Arnhem of Zutphen; alles is bij het Overijselsch cordon, dat 4000 man sterk moet zijn, daartoe in gereedheid gebracht, maar de plannen worden geheim gehouden; slechts de ontwerpers, de kommandant en eenige leden der algemeene commissie dragen er kennis van. Men tracht tevens zich van de hoofden der tegenpartij te verzekeren en 's lands kantoren te Doetinchem, Lochem, Harderwijk, Hattem, Elburg en op het platteland in bezit te nemen. Zoo de Staten onverhoopt geen troepen tegen Hattem en Elburg afzenden, moeten de burgers van Doetinchem, Lochem, Harderwijk, Hattem en Elburg andere regenten benoemen en de Hattemers en Elburgers tegen hun oude regenten procederen „om de Staten zoo doende tot geweldige passen te noodzaken en te meer recht aan onze zijde te hebben.”

Zoodra de cordons aan beide zijden der Veluwe geformeerd zijn, ondersteunen alle burgerkorpsen Utrecht en Gelderland met manschappen en geld; ook dringen de Hollanders, Zeeuwen, Groningers en Overijselaars er bij hunne Staten op aan, hulp te verleenen.

Deze plannen schijnen aan een deskundige voorgelegd te zijn; het afschrift onder Capellens papieren eindigt met eenige vragen, waarop een ander stuk „Remarques” antwoord geeft. De schrijver hiervan prijst het plan zeer en raadt o. a. aan, daar burgerkorpsen niet geschikt zijn voor een aanval op plaatsen met garnizoen, in Utrecht en Overijsel 600 militairen in dienst te nemen; dan kan de patriotsche partij met de lente alles ondernemen. Vooral acht hij het noodzakelijk, te voren in eenige steden, als Utrecht en Kampen, ammunitie, legerwagens, paarden, kortom alles wat men noodig zou hebben, in voldoende hoeveelheid bijeen te brengen; niet te vergeten een krijgskas, die behoorlijk gevuld is, „sans que l'on doive se reposer la dessus sur les promesses les plus éclatantes.”

Met dergelijke plannen in het hoofd belegde de algemeene commissie den 21sten Februari 1787 een vergadering der gewapende korpsen te Utrecht. Holland, dat reeds op de vorige vergadering de landprovinciën had tegengewerkt, verscheen niet. De commissie sloeg verbeteringen voor, zoo wat de orde en discipline als wat de inrichting der vrijkorpsen betreft; zij

wilde, dat deze er op ingericht werden om op het eerste sein ten strijde gereed te zijn. De beide concepten zouden onderzocht en op de volgende vergadering daaromtrent een beslissing genomen worden. Ook werd mededeeling gedaan van de militaire plannen, waarop men eveneens terug zou komen; inmiddels zou het bestuur de afwezige korpsen om medewerking verzoeken en zich in betrekking stellen met de Vergadering van Vaderlandsche Regenten en hun, vooral financiëel, steun vragen 1). Dit was te voren met Capellen afgesproken 2), wien nog den 23sten Februari, den laatsten dag der vergadering, door den president d'Averhault verzocht werd, binnen drie weken een vergadering van het comité te beleggen, opdat zij daaraan konden „communicereen zoodanige arrangementen als door deze vergadering zijn gemaakt of zouden gemaakt worden — zo zij vermeent uitmaakende de eenigste middelen van behoud des Vaderlands.” Den 30sten Maart had die vergadering in Den Haag plaats; Capellen werd door ongesteldheid, rheumatiek 3), thuis gehouden, Nyvenheim had hij te laat gewaarschuwd, zoodat er uit Gelderland niemand tegenwoordig was. De aanwezige leden waren met de voorstellen bitter weinig ingenomen; zij verzochten afschriften der plannen, zouden ze rijpelijk overwegen en Donderdag 5 April hun antwoord mededeelen. Op dien dag las Blok uit Leiden hun besluit voor (Capellen was weer afwezig); het comité prees den ijver der gewapende burgerijen, maar meende, dat tegen het plan onoplosbare bezwaren bestonden: de alleruiterste nood, die alleen dergelijke ernstige middelen kan wettigen, was nog niet daar; de uitvoering was volstrekt onmogelijk, vooral omdat het noodige geld ontbrak. Het comité verzocht derhalve aan de vergadering der gewapende korpsen zijn welmeenenden raad open te leggen „om vooralsnog met alle middelen, welke eene offensive onvermijdelijk ten gevolge zouden hebben, te supercedeeren” 4).

1) Notulen van de vergadering van 21—23 Februari 1787 zijn mij niet bekend; het bovenstaande blijkt uit die van de vergadering van 12 April.

2) Bijlage 50a.

3) Of podagra. Van Pallandt van Zuythem aan Van der Capellen, 22 April 1787: In Zwol is men gewoon, wanneer een nieuw lidt in het aanzienlijke gilde der podagristen komt, te feliciteren; horende dat U daar thans aan laboreert, doe op zijn Zwols en felicitere; de podagristen worden out, en een hogen ouderdom te bereyken, wens ik U toe.

4) Notulen van de Vergadering der Gewapende Burgerkorpsen van 12 April 1787. Brieven van d'Averhault en Blok over de comité-vergadering in bijlage 50b—d.

Een week later werd te Utrecht die vergadering der vrijkorpsen gehouden. Alle provinciën waren vertegenwoordigd, behalve Holland en Groningen; de algemeene vergadering der Hollandsche korpsen, 21 Maart te Dordrecht gehouden, had besloten geen afgevaardigden te zenden, omdat men zich niet verbinden wilde tot militaire plannen, eer die waren overgelegd, en de commissie geen nadere inlichtingen wilde geven, voor medewerking beloofd was. Slechts enkele departementen hadden zich laten vertegenwoordigen, o. a. Delft en Gouda. Uit Gelderland waren aanwezig: Gelderman, Daendels en Mr. J. L. Haesebroeck (uit Zutphen). De houding van het comité der vaderlandsche regenten wekte groote verontwaardiging en op voorstel van Gelderland werd besloten in hun antwoord niet te berusten, maar een commissie te benoemen, om het nader te onderzoeken. Overeenkomstig het rapport dezer commissie besloot men den volgenden dag, 13 April, dat eenige leden het besluit van het comité zouden ontzenuwen en daarbij hun bedoelingen aan de natie duidelijk maken, opdat deze voortaan liever met eenige andere vaderlandsche regenten in het particulier, gepaard met eenige geaccrediteerde burgeren uit elke provincie, zou handelen ter betere bevordering van het heilzaam plan.

Het was een gewichtig besluit, dat aldus met een zeer kleine meerderheid, door de beslissende stem van den president d'Averhault, genomen werd (Zeeland, Friesland en Overijsel stemden tegen); de „gewapende arm”, die zijn medewerking vóór acht maanden aan de regenten had opgedrongen, scheidde zich nu reeds van hen af en verklaarde zonder hen de plannen te zullen uitvoeren.

Evenwel tot dadelijke uitvoering was de meerderheid niet bereid. Wel werden de voorgestelde reglementen betreffende discipline en inrichting der korpsen goedgekeurd, maar slechts twee gewesten, Gelderland en Utrecht, en enkele Hollandsche departementen wenschten tot de militaire operatiën over te gaan. Zij meenden, dat men behoorde te beginnen, zoodra het fonds bijeengebracht was, terwijl de meerderheid oordeelde, dat dit punt uitgesteld moest worden tot de volgende vergadering. Men ging dus niet verder dan aan eenige leden op te dragen te confereeren met de regenten en geaccrediteerde burgers, die men tot een nadere correspondentie geschikt en geneigd vond; in samenwerking met hen moest de algemeene commissie de korpsen, die zich bereid hadden verklaard, zooveel mogelijk

voorzien van het noodigste, om ingeval van noodzakelijkheid te velde te kunnen trekken 1).

Het comité van vaderlandsche regenten was tot zijn besluit voornamelijk gebracht door twee redenen: de uitgesprokene, dat de „nervus belli” ontbrak, en de niet uitgesprokene, dat de gewapende burgerij, als overwinnaar van den Prins, ook den meester zou spelen over de regenten. Wat hun dan te wachten stond, vervulde hen, en terecht, met bangen schrik. Wie wind zaait, zal storm oogsten. Er is echter niet de minste twijfel mogelijk, of ook de eerste reden was oprecht gemeend en volkomen afdoende. Zelfs Capellen, die de ontworpen schikkingen prees, moest erkennen, te vreezen, dat men het noodige geld niet bijeen zou kunnen krijgen 2). Hij was overigens optimistisch genoeg. Wetend, hoe velen, in en buiten Holland, tegen offensieve operatiën waren, stelde hij een „nationale krachtdadige vertooning,” een „schrikverwekkend middel van contrainte” voor en trachtte zich zelf en anderen diets te maken, dat dit niet als een aanval aangemerkt kon worden: een burgeroorlog zou er niet door ontstaan, want de tegenpartij, niet in staat te gelijker tijd de steden in bedwang te houden en het hoofd te bieden aan een moedig korps burgers, zou „ras tot nadenken komen”; en zoo „zou zulk een vertooning alleen, denkelijk zonder bloedstorten, het groote werk onbegrijpelijk verhaasten” 3). Maar als de tegenpartij niet ras tot nadenken kwam? En bovendien, ook zulk een „redoutable apparatus” kostte geld. Het comité vond de wijziging van te weinig beteekenis, om er over te beraadslagen.

Capellen en de gewapende burgers moesten hun plannen voor een tijd opgeven; geen aanval van hun zijde zou Utrecht en Gelderland bevrijden. Toch scheen het, alsof de zwaarden, die zoo lang al rustten in de scheede, eindelijk zouden worden getrokken, alsof de krijg tegen die twee gewesten zou ontbranden.

1) De uitvoerige officiële notulen der vergadering bevinden zich als bijlage D bij de aanklacht van den member tegen Van der Capellen (Rijksarchief te Arnhem).

2) Sterker drukte de Amsterdamsche pensionaris Visscher zich uit (aan Van der Capellen, 16 April 1787): Hoe zou men toch zelfs het begin eener offensieve vertoning hebben durven of kunnen maken, daar men bewust was niets te hebben om het één week te souteneeren of zelfs zig het nootzakelijkste aan te schaffen tot het maken van een begin? Men zoude daardoor zijn zwak geopenbaart, zig bespottelijk gemaakt, en der partij, zoo die van Oranje als die van Venetien, die zig wel ras zouden vereenigen, . . . hebben in de hand gewerkt.

3) Van der Capellen aan Smissaert, 3 en 24 Maart, 11 April 1787 (Memorie, blz. 411 vlg).

Reeds meer dan een half jaar lagen de Hollandsche troepen op de Utrechtsche grens; overschreden hadden zij die nog niet. De pensionarissen waren niet krijgslustig en de aristocraten tegen ondersteuning van Utrecht. Om de democraten te vriend te houden, lieten de driemannen 30 Januari 1787 door Haarlem een voorstel indienen, om algemeene beginselen vast te stellen omtrent den invloed, dien het volk op de regeering behoorde te hebben. Hiertegen als tegen andere voorstellen verzetten zich de aristocraten onder leiding van Amsterdam; meer dan eens leden de driemannen in de eerste maanden van 1787 de nederlaag. Om dien tegenstand te breken, waren zij genoodzaakt toe te laten, dat de burgerij te Amsterdam en Rotterdam op gewelddadige wijze de aristocratische regenten ontsloeg en door meer volksgezinde verving (21 en 23 April 1787). Na deze versterking der democratie was meer voortvarendheid te verwachten en deze verwachting werd al aanstonds vervuld, toen den 25sten April de bevelhebber van het cordon op de Utrechtsche grens, generaal Van Rijssel, aan zijn troepen de reeds lang gereedliggende order meedeelde, om op seinschoten uit de stad Utrecht terstond de grens over te trekken. Toen de Staten-Generaal den officieren verboden het Utrechtsch grondgebied te betreden zonder verlof der Staten van dit gewest, eischten de Staten van Holland van hen de verklaring, dat zij hunne bevelen boven die der Staten-Generaal zouden gehoorzamen; die dit weigerden, en dat waren er velen, werden ontslagen.

Een ander gevolg van de order van generaal Van Rijssel was groote ongerustheid bij de Staten van Amersfoort, die nu binnenkort een overval te gemoet zagen. Twee hunner, Perponcher en Athlone, vertrokken naar Gelderland om den Prins en de juist vergaderde Staten te raadplegen (2 Mei).

Het nieuws baarde ook hier groot opzien. Men was aan het hof onderricht van de geheime plannen der gewapende burgers 1), maar niet goed genoeg om zich de zaak niet ernstiger voor te stellen, dan zij was; wellicht zocht men verband tusschen die plannen en de bevelen van Holland. Was het wonder, dat de Staten tot hulp bereid bevonden werden? Het belang van Utrecht was dat van het geheele land, van Gelderland in het bijzonder: met den niet te vertrouwen, onrustigen nabuur in het oosten zou het dubbel gevaarlijk zijn, als men

1) Bijlage 51.

den vijand nog dichter bij de grenzen in het westen kreeg. Vroeger had de provincie een generaal congres der bondgenooten voor de twisten in Utrecht voorgesteld en tot haar vertegenwoordigers benoemd: Jan Elias van Lynden en Schull, burgemeester van Tiel, Van Hoockeren van Enghuizen en Op ten Noort, burgemeester van Zutphen, Van Haersolte van Yrst en Hendrik Brantsen. Het congres was nooit bijeengekomen, maar dezelfde heeren werden nu aangewezen voor een even moeilijke taak: zij werden gemachtigd om met de Utrechtsche gecommiteerden middelen van defensie te beramen en werkstelling te maken; troepen, alsdan uit Gelderland naar Utrecht te zenden, mochten alleen ter verdediging worden gebruikt en moesten terug worden gezonden, zoodra zij in Gelderland noodig zouden zijn (3 Mei).

Dienzelfden dag richtten de Staten een ernstigen brief tot Holland 1) — „une lettre qui est d'un genre à vous plaire,” schreef Kinckel aan Van de Spiegel —: de souvereiniteit van elke provincie werd door de bevelen der Hollandsche Staten tot een loutere hersenschim gemaakt; bij al wat dierbaar is, verzochten zij hun om toch de zaken niet verder uit hun geheel te brengen.

De Geldersche gecommiteerden tot de Utrechtsche zaken, die met hun ambtgenooten uit Amersfoort een commissie van defensie vormden voor de beide gewesten, zooals Holland een maand later er een oprichtte, overlegden hun maatregelen met Willem V. Een groot bezwaar was, dat men de burgerijen in Gelderland niet vertrouwen kon en dus gaarne groote garnizoenen in de steden wilde behouden. Hiertegen merkte de Prins terecht op, dat als men Utrecht helpen wilde, men het ook krachtig moest doen en dan kon de provincie niet bezet blijven, zooals zij was. Voor hem zelf hing veel, misschien de toekomst van zijn huis, van den uitslag dezer onderneming af; welnu, hij was bereid het er op te wagen, maar dan moest men hem de noodige middelen niet onthouden 2). Het beste

1) Deze brief en dergelijke aan de Staten-Generaal en aan de andere gewesten zijn het, die Vrede III, blz. 353, bedoeld worden, en niet 's Prinsen declaratoir van 26 Mei, gelijk de noot aldaar vermeldt.

2) J'espere que l'on n'exigera pas de moi que je risque toute mon existence, si l'on ne me met pas en etat d'agir avec fruit et de me rendre utile a ma patrie, car il n'y a que le succes de l'entreprise qui peut la justifier aux yeux du public et l'esperance du succes qui puisse la faire entreprendre. De Prins aan W. van Lynden, 4 Mei 1787.

was, een korps op de been te hebben, dat men kon gebruiken waar het noodig was, dan behoefde men voor de steden niet te vreezen 1); zonder eenige moeilijkheid moesten de troepen van Gelderland naar Utrecht kunnen marcheeren en omgekeerd.

De gebeurtenissen der volgende dagen waren wel in staat de gecommiteerden over hun aarzelingen heen te helpen. De Staten van Amersfoort hadden last gegeven, verschillende posten aan den kant van Holland te bezetten, om de stad Utrecht van haar bondgenoot af te snijden. Een der daartoe gebruikte, te zwakke, afdeelingen werd bij Vreeswijk door Utrechtsche burgers op de vlucht gejaagd (gevocht aan de Vaart, 9 Mei), een gebeurtenis, die groote gevolgen had: het plan der Staten mislukte, de Rijngraaf van Salm bezette Utrecht met zijn korps, waardoor de gevreesde inval eindelijk plaats had, en de moed en het zelfvertrouwen der vrijkorporisten stegen niet weinig, nu het eerste treffen met de schandelijke vlucht der troepen eindigde.

Terstond hierop besloten de gecommiteerden voetvolk en ruitery naar Utrecht te zenden, later te volgen door ammunitie, geschut en tenten. Om dit te beletten namen de Staten van Holland den 9den Mei een besluit, dat de verwarring, die onder het krijgsvolk heerschte, nog grooter maakte: de troepen, ter repartitie van Holland staande en in Gelderland in garnizoen, moesten binnen een heerenmaand (zes weken) naar de Generaliteitslanden trekken; anders zouden zij niet langer betaling ontvangen. Was Gelderland van deze troepen (4 compagnieën cavalerie van Van Stöcken, 2 escadrons cavalerie van Stavenisse Pous en 2 escadrons carabinieri te Zutphen; 8 compagnieën garde-dragonders te Arnhem, het 2de bataillon van d'Envie te Doosburg, het 1ste bataillon van Onderwater en twee escadrons cavalerie van Van der Hoop te Nijmegen) ontbloot, dan zou het er te weinig overhouden, om Utrecht hulp van eenige beteekenis te kunnen verleen. De bevelhebbers deelden het ontvangen bevel aan de Staten van Gelderland mede, die hun ten strengste verboden, er aan te gehoorzamen en het Gecombineerd College (de Gedeputeerde Staten) machtigden, voorloopig de soldij voor te schieten. Aan de Staten-Generaal verzochten zij, deze

1) La seule question est seulement, si, a parler en militaire, il ne faut pas dans ce moment ci avoir un corps ensemble et si on ne reste pas plus sur de ces villes en pouvant se porter la ou le besoin l'exige que en employant tout ce qu'on a de troupes dans des garnisons; la regle de la guerre du feu Roi de Prusse etoit: celui qui est maitre du pais, est maitre des villes. De Prins aan W. van Lynden, 5 Mei 1787.

troepen te doen betalen met penningen, die de Raad van State voor rekening van Holland uit de generaliteitskas zou nemen of zou negotieeren; zoolang daartoe niet besloten was, zouden zij zelf in de betaling voorzien en daartoe alle geconsenteerde petitieën inhouden 1).

Toen het krijgsvolk verwachten mocht, dat het zijn soldij ontvangen zou, ook al gehoorzaamde het Holland niet, was zijn keus spoedig gedaan. Jaren achtereen waren de militairen door de patriotsche bladen en de vrijkorporisten beledigd en beschimpt; zij konden dus niet verlangend zijn, partij te kiezen tegen den Prins en voor de gewapende burgers. Op een enkele uitzondering na gehoorzaamden allen de bevelen van Gelderland; en Willem V en de gecommitteerden konden troepen van Geldersche, Utrechtsche 2) en Friesche repartitie uit Nijmegen (het regiment van den Erfprins, van Baden-Durlach en een compagnie artillerie van Reitzenstein) en Zutphen (2 escadrons Van Tuyl, een bataillon Van Welderen; later meer) naar Utrecht zenden; de meest vertrouwde Hollandsche troepen (2 escadrons Van der Hoop uit Nijmegen en 2 escadrons garde-dragonders uit Arnhem) werden tot nader order naar Wageningen en Barneveld gezonden; terwijl de andere werden gebruikt in de hoofdsteden, die anders te veel van garnizoen onthloot zouden zijn, en de Prins nog eenige versterking uit Maastricht ontbood. Voor de troepen van Friesche repartitie gold nog het verbod om in burgergeschillen te dienen, maar daar de Staten onder de hand de verzekering gaven, dat zij „op dat punt faciel zouden bevonden worden” 3) waagde Willem V het, het bovengenoemd regiment van Baden-Durlach naar Utrecht te zenden; om geen misbruik van de toezegging te maken, legerde hij een ander Friesch regiment, van Plettenberg, te Zutphen. Gaarne zou men ook een dergelijke verklaring van Zeeland hebben ontvangen, maar tot verbazing aller prinsgezinden, liet Zeeland niets van zich hooren.

Den 13den Mei, een dag na den afloop van den landdag, confererden eenige leden der Staten, o. a. Enghuizen, Suyderas en

1) Het tweede lid van dit besluit, in de Jaarboeken (1787, blz. 863) door verminking onduidelijk geworden, luidde aldus: als de besoignes niet zoo spoedig getermineerd zijn, dat de Raad van State tot die betaling kan worden geauthoriseerd, dan wordt het Gecombineerd College enz.

2) Het regiment van den Erfprins was het Utrechtsche regiment, dat in September 1786 aan de Staten van Amersfoort geweigerd was (hierboven blz. 259).

3) W. van Citters aan Van de Spiegel, 13 Mei 1787 (Vreede III, blz. 391).

J. E. van Lynden, te Nijmegen met den Prins. Hun plan was iemand naar Zeeland, Friesland en Groningen te zenden, om een nadere vereeniging en een bijeenkomst daartoe in Gelderland voor te stellen; door den tegenstand van Friesland kwam er echter niets van. Niet weinig verlegen zaten zij met de betaling der door Holland ontslagen troepen; dat zou jaarlijks 467.580 gld. kosten, waarbij nog kwam, dat zich voortdurend deserteurs uit het leger van Van Rijssel aanmeldden. Ook waren de Geldersche troepen zeer slecht van het noodige voorzien; men kwam zoowel kruit als geweren te kort.

Juist van pas kwam Harris, wiens regering voor een paar dagen eindelijk haar stelsel van onthouding had laten varen. De Geldersche heeren verklaarden hem, dat zij vastbesloten waren, zich tegen de overheersching van Holland te blijven verzetten; zij konden echter den steun van Engeland niet missen. Voor het krijgsvolk en andere doeleinden vroegen zij 500.000 gld., een som, waarmede zij minstens voor een half jaar geholpen waren; de beschikking er over zouden J. E. van Lynden en Enghuizen hebben. Bleek de troepenmacht te zwak, dan zouden zij door Englands bemiddeling Hannoveranen of Hessen in dienst willen nemen. Voorts achtten zij het noodig, dat Engeland nadrukkelijk te kennen gaf, dat het niet langer zou toelaten, dat Frankrijk de provincie Holland steunde; indien dit rijk dan den oorlog verklaarde, moest men dien er voor over hebben; stelde het een gemeenschappelijke bemiddeling voor, dan kon men die aannemen. Van hun kant beloofden zij, dat zij er naar streven zouden de alliantie met Engeland op den vorigen voet te herstellen; van het bondgenootschap met Frankrijk hadden zij genoeg.

Deze verklaringen werden op schrift gebracht, en met die memorie der Geldersche leiders 1), met dergelijke brieven van den Prins, de Prinses, Van de Spiegel en anderen vertrok Harris den 19den Mei naar Engeland. In spanning wachtte men zijn terugkomst af. Als hij een weigerend antwoord overbracht, was men verloren; men durfde zich niet meer vleien, zonder buitenlandsche hulp Holland tot reden te kunnen brengen.

Terwijl Harris nog in Engeland was, werd de landdag al weder bijeengeroepen (25 Mei). Namens Overijssel was Van Voerst tot Alerdink gekomen met het voorstel, ook door Groningen gedaan, om gemachtigden naar Utrecht te zenden, ten

1) Colenbrander III, Bijlage V, 10.

einde tot een minnelijke overeenkomst te geraken. Gelderland wees het van de hand; zou van een onderhandeling iets goeds te wachten zijn, dan moest eerst Holland zijn troepen uit Utrecht terugroepen. Tegelijk schreven zij een bondig antwoord aan de Staten van Holland, die beleedigd waren door den brief van 3 Mei. Wij hebben, heet het in dit stuk, dat te weinig bekend is 1), wij hebben, rond en onbewimpeld, getracht UEd. Mog. terug te brengen van den gevaarlijken ijver, met welken het ons sedert lang is voorgekomen, dat Hoogstdezelfen door eenige weinigen hunner medeleden, deelgenooten of voorstanders van een bekende confederatie, vervoerd worden tot doorzetten van ontwerpen, welke onder den schijn van grondwettige herstelling de geheele constitutie ten onderste boven keeren. UEd. Mog. noemt dat hooge taal voor Bondgenooten. Bondgenooten inderdaad! en evenwel door de nieuwspapieren in Holland onophoudelijk als dwingelanden, bloedvergieters, burgermoorders aan de verachting en den haat der natie blootgelegd; Bondgenooten, en evenwel nog het vorige jaar door invoer van gewapende manschappen en oorlogstuig uit Holland in onze souvereiniteit aangetast; Bondgenooten, en evenwel door UEd. Mog. bij herhaling verkort in het wettig gezag over het krijgsvolk op ons territoir! De orders aan generaal-majoor Van Rijssel gegeven, die verrichtingen op een ander territoir raken, beleedigend zijn voor een bondgenoot en strijdig met den eed aan de Generaliteit, verdedigen UEd. Mog. alleen met deze uitvlucht: wanneer in eenige provincie een lid van staat door zijn medeleden onderdrukt en met vijandelijken aanval bedreigd wordt, dan mag hetzelfde volgens de klare letter der Unie secours reclameeren. Hetgeen ons echter dringt om alle stappen van UEd. Mog. hieromtrent voor openbare en gevaarlijke inbreuken op de Unie te houden, is dat UEd. Mog. hebben kunnen goedvinden dergelijke protectie en assistentie buiten toestemming der overige Bondgenooten, op hun bijzonder gezag, te verleenen. Wij begrijpen niet, hoe iemand den aard en de letter der Unie met behoorlijke bedachtzaamheid zou hebben kunnen nagaan en niet overtuigd zijn geworden, dat dergelijke bescherming en hulp nimmer van een enkelen bondgenoot, maar alleen van de geheele Unie kan verleend worden. Waar zou anders het eind te vinden zijn

1) Voor zoover ik opmerkte, is het slechts gedrukt in de Geldersche Historische Courant, 9 Juni 1787 en vlg.

van algemeene verwarring? — En dan, Edel Mogende Heeren, welke vijandelijke inval zou er toch tegen de stad Utrecht mogelijk geweest zijn? Of houden UEd. Mog. het voor een vijandelijken inval, wanneer UEd. Mog. bijv. de steden Rotterdam, Hoorn en andere plaatsen eerst door militairen hebben doen verzekeren, om vervolgens commissiën ter uitvoering van UEd. Mog. bevelen derwaarts te zenden, of waren die steden geen aanzienlijke leden van het bondgenootschap en integreerende staatsleden van UEd. Mog. provincie? — UEd. Mog. hebben zelf onze vrees voor geheime en gevaarlijke oogmerken, over welke Hoogstdezelfen zich nog bij derzelve missive zoozeer gebelgd houden, door ontwijfelbare bewijzen bevestigd. — Na een verdediging van hun gedrag eindigen de Staten met den vurigen wensch, dat de vrede en eensgezindheid hersteld worde.

Den 1sten Juni kwam Harris uit Engeland terug; den volgenden dag zond hij Van Nagell naar Nijmegen, om zijn berichten over te brengen. Die waren zeer geruststellend: Engeland beloofde, in algemeene bewoordingen, hulp en stond de gevraagde 500.000 gld. toe; maar nu moest de partij zich krachtiger organiseeren, de vier welgezinde provinciën een nauwe vereeniging aangaan en als Holland de Unie verliet, een afzonderlijken staat vormen. Van nog meer belang achtte Harris het, dat het leger op zulk een voet gebracht werd, dat het niet alleen Amersfoort kon verdedigen, maar ook Utrecht aanvallen. De vijf ton zouden maandelijks betaald worden, te beginnen met den 1sten Juli; daarvoor zou de gezant kwijtingen ontvangen van Enghuizen en Van Lynden en, voor zoover het geld gebruikt werd tot betaling van het krijgsvolk, ook van de bevelhebbers der regimenten; waar het geheime diensten go'd, behoefde het niet verantwoord te worden, als men maar opgaf, welke deze diensten waren. Dertig duizend pond kruit werd voor Engelsch geld ten behoeve der Geldersche troepen gekocht; den Prins werd om meer geschut en een paar bekwame ingenieurs gevraagd 1).

De mededeelingen van Van Nagell werden met vreugde ontvangen. Met de plundering van Kattenburg had de Prins de laatste kans verloren, om Amsterdam op zijn zijde te krijgen; met des te meer graagte werd het aanbod van Harris aangenomen. Er werd dan ook in de eerste dagen van Juni iets gedaan, zooveel als men van de betrokken personen ver-

1) Colenbrander III, Bijlage V, 12.

wachten kon. Willem V ried den afgevaardigden van Gelderland, Zeeland en Utrecht ter generaliteit aan, tusschen deze gewesten een nauwe vereeniging tot stand te brengen en, in geval van nood, naar Nijmegen te komen, om daar een tegen-Statens-Generaal te vormen; hij zond den raadsheer Brantsen naar Friesland om op voorziening aan te dringen omtrent het gedrag der Friesche afgevaardigden in de Statens-Generaal, „welke gedurig hunne particuliere sentimenten doen praevaleeren boven de gemanifesteerde intentie van hunne provincie” 1); hij gaf zelf 8000 geweren, die hij te Kuilenburg had staan, spoorde de Statens van Utrecht aan, geschut te vragen, en besloot in persoon naar Amersfoort te gaan.

De Statens-Generaal deden voor den Prins niet onder. Den 1sten Juni schorsten zij de officieren, die op Hollands bevel Utrecht waren binnengerukt, den 8sten zeiden zij de door Holland ontslagen of geschorste officieren en soldaten de uitbetaling hunner soldij toe; den 10den werd, met afwijzing van een conciliatoir, door den Raad van State voorgesteld, besloten, al het krijgsvolk te verbieden, troepen die aan de Statens-Generaal trouw bleven, aan te vallen; zij moesten liever marcheeren naar een territoir, waar zij van allen dwang bevrijd waren. Deze resolutie had, geholpen door Engelsch goud, de gewenschte uitwerking; van alle kanten kwamen Hollandsche troepen naar Geldersch grondgebied: uit Gorkum het regiment Waldeck en de mariniers van Salm, uit Oudewater vier compagnieën van het regiment Stuart en een bataillon van Grenier, enz. De Statens van Gelderland namen deze troepen in hun soldij en deden, wat zij konden, om den gewenschten geest in het krijgsvolk te houden; toen Holland de soldij verhoogde, legden ook zij hun soldaten twaalf stuivers per week extra toe. Naar Utrecht werden nog meer troepen gezonden.

Het spreekt van zelf, dat de patriotten noch Frankrijk dit onverschillig aanzagen. Toen Utrecht en Gelderland zich tot gemeenschappelijke verdediging verbonden, had Capellen terstond de Hollandsche leiders op het gevaar opmerkzaam gemaakt. Daar de democraten in Holland stouter optraden en een krachtigen aanval op den Prins verlangden, en Frankrijk aan den onzekeren toestand een eind wenschte te zien en zijn leege schatkist daarvoor nog leeger wilde maken, had hij hoop, dat

1) D. W. A. Brantsen aan den Prins, 16 Juni 1787. Van onderhandelingen, als Colenbrander bedoelt (III, blz. 210), blijkt uit dit schrijven niets.

de plannen der gewapende burgers toch nog uitgevoerd zouden kunnen worden. Hij reisde (eind Mei) naar Den Haag en had er een samenkomst met de pensionarissen, Vêrac en Bourgoing. Hij stelde voor, dat Holland de Greb zou bezetten, te Deventer 1500 vrijkorporisten post zouden vatten, de vier stadhouderlijke provinciën van de Staten-Generaal uitgesloten en aan hun afgevaardigden het verblijf in Den Haag ontzegd zou worden; als daar nog een kleine troepenbeweging op Frankrijks noordergrens bijkwam, zou de gansche zaak in eenige weken beslist zijn 1).

De pensionarissen hadden tegen het voorgestelde politieke middel veel bezwaar. Zich aan de Unie onttrekken, zou zijn, spelen in de kaart van Harris, die niets liever wenschte; het zou de tegenpartij alle aarzeling doen verliezen en alle krachten doen inspannen en misschien zou Holland met Overijssel alleen komen te staan. Wat zij wenschten, was de meerderheid in de Staten-Generaal terug te winnen, wat mogelijk was, indien men de toelating van afgevaardigden der stad Utrecht kon verkrijgen. Aangenomen werd alleen het voorstel, om in Overijssel een legertje van 1500 man bijeen te brengen, waardoor de Prins genoodzaakt zou zijn, een deel der troepen in Gelderland achter te laten. Voor het overige hadden de pensionarissen geen vaste plannen; „ons plan is nog een onderwerp onzer deliberatiën,” antwoordden zij op een vraag van Vêrac 2). Vooreerst zouden zij het met de splitsing van Utrechts stem probeeren.

Den 14den Juni meldden zich drie Utrechters aan als afgevaardigden van een zoogenaamde Statenvergadering, te Utrecht bijeengekomen en bestaande uit twee geëligeerden, een ridder en de steden Utrecht, Wijk en Montfoort. Tegen hun toelating verzette zich de gewone deputatie uit Amersfoort. Er werd gestemd; voor de toelating der drie heeren verklaarden zich Holland, Overijssel en Friesland (de afgevaardigden der laatste provincie bij provisie, tot zij de intentie hunner committenten zouden kennen) en ondanks het protest van Gelderland, Zeeland en Groningen concludeerde de voorzitter, een patriot uit Overijssel, tot toelating. De Staten te

1) Colenbrander, Bijdr. en Med. Hist. Gen. XX, blz. 125.

2) Memorie van Van der Capellen, blz. 80. — Capellen was woedend over de flauwheid der pensionarissen. In dezen tijd schrijft Visscher hem: Gij spreekt vrij lugtig over de koppen der Pensionarissen; zoud Ge voor de mijne niet nog wel iets meer als een oortje geeven, al was die schoon van de romp?

Utrecht waren dus voor de wettige erkend; in de Staten-Generaal hadden de patriotten één stem meerderheid. De resolutiën van 1 en 10 Juni werden ingetrokken, aan de troepen verboden het cordon te verlaten en aan den Raad van State, om munitie uit 's lands magazijnen af te geven.

Het plan der Hollanders scheen gelukt. Maar de ontsteltenis der prinsgezinden duurde niet lang. Brantsen, die zich nog te Leeuwarden bevond, ging terstond naar het college der Gedeputeerden; tot zijn blijdschap kon hij van hen gedaan krijgen, dat zij een „sterken” brief aan hun afgevaardigden schreven met den bepaalden last, geen andere Staten van Utrecht te erkennen dan die te Amersfoort (16 Juni) 1). De Staten van Gelderland, die denzelfden dag den Prins verzochten geen besluiten, vooral niet ten opzichte der militie, door een onwettige meerderheid genomen, uit te voeren, konden gerust zijn: den 17den kwam de brief van Friesland in Den Haag aan en de deputatie uit Utrecht werd geweerd.

Nu dit middel niet had gebaat, schenen de wapenen te moeten beslissen.

Den 12den Juni besloot Holland de provincie in staat van verdediging te brengen en benoemde daartoe een commissie van defensie. Versterkte posten werden op de grenzen geplaatst, schikkingen gemaakt om het land onder water te kunnen zetten; gewapende uitleggers doorzochten de schepen, die naar Gelderland voeren, eens zelfs het provinciale jacht, met Suyderas aan boord. Op de Zuiderzee kruisten twee kanonneerbooten, van acht achttienponders voorzien; een er van vertoonde zich in het begin van Juli voor de reede van Elburg en Harderwijk en visiteerde alle in- en uitvarende schepen. Aanhoudingen hadden plaats; het vervoer van haver, hooi en ammunitie naar Amersfoort werd verhinderd. Bij de klachten hierover kwam de vrees voor strooperijen langs de kusten; bovenal echter was men voor Harderwijk beducht. Deze stad was na September 1786 in de oppositie gebleven, nam voortdurend allerlei punten over en had nog pas geprotesteerd tegen de verhooging der soldij; Mr. Gelderman had in Juni twee veldstukjes gekocht, de gewapende burgers hadden den magistraat daarop kennis gegeven, dat hun twee kanonnen waren aangeboden en de raad mocht zeer wel lijden, dat zij dit present accepteerden 2). De ligging aan zee, de nabijheid der gewapende

1) Brantsen aan Willem V, 16 Juni 1787.

2) Bijlage 51 en Resolutieboek van Harderwijk, 19 Juni 1787.

vaartuigen, de gemakkelijkheid om de stad van Amsterdam uit te ondersteunen, maakte dit dubbel gevaarlijk; men wist, dat er in Holland over gesproken werd, zich van Harderwijk meester te maken. Eenige leden van het Geldersch comité van defensie gingen naar Amersfoort, om den Prins te verzoeken, de noodige voorziening tegen de „zeeschuimers” te doen. Deze zond 48 karabiniers naar Oldebroek om langs de Zuiderzee te patrouilleeren; twee bataillons van Salm waren voor Harderwijk bestemd, doch op het verzoek van den magistraat en den academischen senaat, om van krijgsvolk verschoond te blijven, werd een bataillon teruggehouden; en uit Zeeland en Friesland wilde hij gewapende schepen laten komen, om die der Hollanders te verjagen 1). Dit laatste gebeurde echter niet; wel werd er in de Staten-Generaal over gesproken, de Zuiderzee weder veilig te maken, maar bij besprekingen bleef het.

Vreesde men aan de zeezijde voor een aanval der Hollanders, aan den kant van den IJssel dreigde een inval der Overijselsche vrijkorporisten, waarvan een vrij groot getal in Deventer bijeen was; daarom werd een detachement ruitery in het ambt Voorst gelegerd. De vrees was ijdel. Van begin Mei 1787 of liever van September 1786 stonden de beide partijen gewapend, als openlijke vijanden, tegenover elkaar; diep bedroevend was het, maar ook schandelijk en bespottelijk, dat die onhoudbare en onmogelijke toestand bleef voortduren. Noch de Prins, noch Holland durfde één flinke daad aan.

Die daar ten slotte moed toe vatte, was de Prinses. Haar reis naar Den Haag, haar aanhouding tusschen Schoonhoven en Gouda — dat bracht de ontknooping. Wij mogen hier bij deze algemeen bekende geschiedenis niet stilstaan, evenmin als bij den eisch tot satisfactie van koning Frederik Willem, bij de weigering der patriotten, bij de treurige rol van Frankrijk, de onderhandelingen tusschen Engeland en Pruisen; het is nauwelijks noodig aan te teekenen, dat de Staten van Gelderland betuigden met de uiterste verwondering en met innig leedwezen de zoo ongehoorde als veruitziende demarche der

1) Bovendien zijn er, dog dit in secretesse gehouden, twee Heeren van Zeeland en Vriesland gezonden, om, zo mogelijk, aldaar gewapende vaartuigen, die vlot genoeg gaan, om langs de kusten van de Zuiderzee te komen kruysen, te equiperen, ten einde door dezelve dat gespuis te verjaagen en de navigatie buiten verhinderinge te stellen. B. J. Hoff aan den magistraat van Elburg (Resolutieboek van Elburg, 8 Juli 1787).

aanhouding te hebben vernomen, die streed tegen de vrijheid van elk ingezet en elk lid der regeering en een verregaande beleediging was voor de Prinses en den Prins; dat zij de gevraagde satisfactie alleszins billijk en rechtvaardig achtten en Holland ernstig aanmaanden haar te verleen en den geheelen staat te redden. Wij merken alleen op, dat in deze maanden, Juli en Augustus, de toestand onveranderd bleef. Gelderland verbood den uitvoer van hooi en stroo, behalve naar de provincie Utrecht; Holland den uitvoer van sterke dranken naar Gelderland, waarom deze provincie haar afgevaardigden in de Staten-Generaal opdroeg, de opheffing van het plakkaat der belasting op buitenlandsche sterke dranken voor te stellen. Aan de garde-dragonders werd een gratificatie geschonken, zoodat hun soldij even groot was als die der cavalerie. Ondanks den Engelschen onderstand 1) kostte het de grootste moeite, het krijgsvolk te betalen. Van Welderen en Van Heeckeren van Kell spraken in Den Haag met de afgevaardigden van Zeeland en Friesland er over, om den Raad van State te machtigen tot een leening ter betaling van de troepen, die door Holland en Overijsel afgewezen waren, maar die afgevaardigden wilden eerst hun principalen raadplegen 2). Toen nu de Staten van Amersfoort twee ton ter leen vraagden, om de zaken gaande te kunnen houden en de militie te betalen, besloot Gelderland, dat zelf ook geld te kort kwam, tot een leening van 700.000 gld. onder verband der domeinen: 500.000 gld. losrenten en 200.000 gld. lijfrenten 3) (15 Aug). Den 27sten September was in de losrenten gestort of besproken 180 à 190.000 gld., in de lijfrenten gestort 20.000 gld. en, vrij onzeker, besproken 50.000 gld.; aan Utrecht was reeds de helft van het gevraagde verschaft. De Staten besloten toen, de leening voorloopig voor gesloten te houden, wegens de veranderde omstandigheden 4).

1) Bij de patriotten niet onbekend gebleven. „Volgens algemeene geruchten rouleert in 't leger der Geldersche en Amersfoortsche dwingelanden veel Engelsch geld,” schreef de Nederlandsche Courant van 20 Juni 1787 reeds, wat toen nog wel niet waar zal geweest zijn.

2) Kell en Van Welderen aan J. E. van Lynden, 27 Augustus 1787 (Archief van Baron Van Lynden van Hemmen).

3) De lijfrente bedroeg voor personen van 1—30 jaar 6 % van het gestorte kapitaal, van 30—45 jaar 7 %, van 45—60 jaar 8 % en van 60 jaar en daarboven 10 %.

4) Landdagsrecessen, 27 September 1787.

Wegens de veranderde omstandigheden. Den 11den September was aan het Pruisische leger vrije doortocht door de provincie toegestaan, den 13den was het de grenzen overgetrokken, den 20sten deed Willem V zijn intocht in Den Haag, den 3den October gaf Amsterdam het verzet op. In de stad, waar het leven der Geldersche afgevaardigden gevaar geloopt had, zoodat zij verzocht hadden, de hooge colleges naar een der Generaliteitssteden over te brengen, in geheel Holland was ieder met oranje getooid. De omwenteling was volbracht, helaas door vreemde wapenen.

HOOFDSTUK X.

DE ORANJE-OMWENTELING IN GELDERLAND.

BESLUIT.

Veel vroeger dan in Holland en niet door toedoen der Pruisen was het in Gelderland Oranje boven geworden. Voor het verhaal dezer omwenteling moeten wij tot Juni 1787 teruggaan.

In Holland waren eenige vrienden van den Prins, Bentinck van Rhoon, kolonel Bentinck, Van Nagell en anderen, reeds lang bezig, een oranjepartij te vormen onder de burgerij. Het voornaamste middel was het oprichten van oranjesociëteiten, die, door de heeren zelf geleid en bezocht, middelpunten van prinsgezinde propaganda werden. Kon men dit in Holland doen, hoeveel te meer niet in Gelderland. Ook daar werd een oranjesociëteit opgericht, te Bommel, die weldra een groot aantal leden telde; er werd een prinsgezinde courant (de Geldersche Historische Courant) uitgegeven, eveneens te Bommel; de oranjeliefde op de Vluwe werd aangewakkerd en toonde zich op 's Prinsen verjaardag, 8 Maart, o. a. te Ede, Nijkerk en Putten. Te Nijkerk kwam een groot aantal boeren — volgens de Nederlandsche Courant wel duizend — in de stad; vele ingezetenen sloten zich bij hen aan; met een oranjevaandel werd een optocht gehouden; drinkgeld werd geëischt, hier en daar de ruiten ingeslagen; 's avonds moest ieder illumineeren. Daar de ongeregeldheden bleven voortduren, kwam 7 April de momber met wat krijgsvolk en nam vier belhamels gevangen 1); hierdoor werd de rust hersteld.

1) 26 Juli 1787 werden zij door het Hof ontslagen.

Er waren er echter, die zich afvroegen, of er niet iets van meer beteekenis voor den Prins te doen viel. In de meeste steden oefenden de patriotten een drukkende heerschappij uit; onder de burgers waren er velen, die de woelingen van harte moe waren en slechts wachtten op een aanleiding, en vooral op voorgangers, om zich voor Oranje te verklaren. De man, dien men voor volksbewegingen hebben moest, was baron Torck van Roosendaal, die „zich meermalen met luiden van gemeen extract familiariseerde” 1), met de boeren op de Veluwe in betrekking stond en geen onbekende was in de oranjesociëteiten in Den Haag en Amsterdam. Hij trad (half Juni) in overleg met den magistraat van Nijmegen en van Arnhem, met de kommandanten dier twee steden en den raadsheer Brantsen, om daar de oranjecocarde op te steken, en zond iemand naar Elberfeld om 40.000 el oranjelint 2). Met een dergelijke hoeveelheid was iets te beginnen; maar, vóór de plannen te Arnhem en Nijmegen tot uitvoering kwamen, had, gansch onverwacht, een geweldige verandering in Zutphen plaats.

Daar waren in het voorjaar van 1787 herhaaldelijk botsingen tusschen militairen en burgers voorgekomen; dat de magistraat den 7den April het aanheffen van partijleuzen en het zingen van partijliederen verboden had, had niets gebaat. In den laten avond van 23 Juni had een ernstige vechtpartij plaats in de herberg „de laatste stuiver”, een half uur buiten de stad gelegen, waarbij den patriotschen waard door een soldaat zware wonden werden toegebracht 3). Den volgenden avond, Zondag 24 Juni, was het weer woelig; op twee sergeanten en een korporaal, die de kwartieren der soldaten visiteerden, werd uit het huis van een kuiper in de Laarepoort met scherp geschoten en de korporaal in het been gewond; op een wacht, die voor het huis geplaatst werd, werd opnieuw geschoten. De ongeregeldheden namen hand over hand toe, zoodat de kommandant Van Heeckeren 's nachts nog in den raad moest komen; hij verdubbelde de wachten en zond patrouilles rond, waarna dien nacht niets bijzonders meer voorviel.

Toen den volgenden morgen bekend werd, dat de burgers

1) Utrechtsche Courant, 2 Mei 1787.

2) Bijlage 53.

3) Het hier volgende berust op het Memoriën- en Resolutiënboek van Zutphen, het verhaal in de Jaarboeken 1787, blz. 1610—1615, de brieven van Suyderas aan Willem V (bijlagen 54 en 55) en de verslagen in den Politieken Kruier en een paar couranten.

het gewaagd hadden, tweemaal op de militairen te schieten, trokken troepen van tien, twintig, veertig soldaten, zingend en Oranje boven schreeuwend, de stad door, de meesten met oranje versierd. De magistraat vergaderde vroegtijdig; Suyderas stelde voor, alle cocardes, zonder onderscheid van kleur, te verbieden, maar de drie patriotten wilden het verbod tot de oranjecocarde beperken, waartegen de anderen bezwaar hadden. Ondertusschen was het krijgsvolk begonnen de ruiten in te slaan; patrouilles te paard hielpen evenmin als patrouilles te voet, de soldaten weigerden te gehoorzamen; op twintig pas afstand van de hoofdwacht werden bij den wijnkooper Haesebroeck alle ruiten ingeworpen. Om drie uur kwamen twaalf aanzienlijke burgers den magistraat dringend verzoeken, de tumulten te beletten, en van de pui van het wijnhuis werd een publicatie afgelezen, dat attroupementen van meer dan zes personen en alle excessen verboden waren. Wat bekommerden de tierende soldaten zich om een publicatie? Daar hoorden zij tegen den avond, dat in de Nieuwstad een ruiter van Stavenisse Pous door een schoenmaker, bij wien hij de ruiten insloeg, was doodgeschoten. Huilend van woede liepen zij er heen en stampten het huis open; terwijl eenige officieren met ontbloot zijdgeweer de wacht er voor hielden om den soldaten het indringen te beletten, traden vier andere binnen en zochten naar den dader, die echter niet te vinden was. Alle huizen in de straat werden doorzocht en de wapens in bewaring genomen; in een daarvan vond men een kleermaker verscholen, die voor den moordenaar gehouden werd; de soldaten wilden hem verscheuren en de officieren konden hem niet anders beveiligen dan door op hem te gaan liggen. Op zijn herhaalde verzekering, dat hij de man niet was, werd hij naar huis gebracht en daar hij nog al wat klappen en stompen opgelopen had, moest men een heelmester bij hem zenden. Ten slotte vond men den schoenmaker, David Reinders, onder het hooi in een schuur bij een herberg; vier officieren met bloote degens beschermden hem met moeite tegen de militairen, die hem in optocht naar het stadhuis brachten. Hun woede was onbeschrijfelijk; Suyderas vreesde, dat de stad in een puinhoop zou veranderd worden; hij greep het eenige middel aan, dat hen tot bedaren kon brengen: openlijk stak hij met zijn neef, den kommandant, en majoor Van Rechteren, de oranjecocarde op en stapte zoo naar het stadhuis. Spoedig werd zijn voorbeeld algemeen gevolgd; de burgers, vooral de patriotten, beplakten

hun huizen met oranjepapier; 's avonds waren vele huizen verlicht. De officieren deden wat zij konden, om de ongeregeldheden tegen te gaan, patrouilles gingen onophoudelijk rond, al te baldadige soldaten werden in arrest genomen; en zoo bedaarde de opwinding en was de nacht vrij rustig. Op voorstel van Suyderas werden wachten voor de huizen van de leden der regeering geplaatst, in het bijzonder voor die der patriotten; dank zij deze voorzorg werd er zelfs geen ruit ingeslagen. Er waren anders heel wat ruiten vernield, want hoewel er niet geplunderd was, werd de schade door Suyderas op 2 à 3000 gld. geschat; volgens den Politieken Kruier waren er meer dan 500 huizen beschadigd.

In den nacht van 25 op 26 Juni haalden een tamboer en twee soldaten met een kar de wapens der burgers op. Toen de raad Dinsdag morgen om half acht bijeenkwam, lagen een groot aantal snaphanen, vaandels, trommen en spontons op de Markt voor de Waag. Aan de hoptieden der schutterij werd overgelaten de vaandels hunner compagnie naar hun huis te laten brengen, maar het overige liet de magistraat, „de presente conjuncture van tijden in aanmerking nemende en in hoop, dat hierdoor de ontruste gemoederen tot bedaren mogen geraken”, naar het stadhuis brengen. Den kommandant werd last gegeven, de striktste orders te stellen tot voorkoming van verdere ongeregeldheden; geen gemeen soldaat mocht zich gewapend op straat begeven. Rijsselt, die dien morgen zonder oranje naar de raadsvergadering was gegaan, had aan allerlei beledigingen blootgestaan; 's middags droegen ook hij en zijn vrienden de cocarde.

De rust keerde nu weer. De magistraat liet het oranjevaandel uit een der vensters van de landschapskamer steken en beval den burgers, die nog wapenen hadden, die op het stadhuis in te leveren, waaraan zonder tegenstand voldaan werd (27 Juni). De kommandant werkte mee; hij had zooveel arrestanten, dat hij plaats te kort kwam en de burgerwacht er bij moest gebruiken. Juist in deze dagen kwam het overgelopen regiment Sulyard de Leeftael in Zutphen. Het is te begrijpen, dat de lust, om hen in huis te nemen, gering was; 490 man konden geen kwartier bekomen en moesten bij de burgers gebilletteerd worden.

Den 29sten werd de vermoorde ruiter met alle krijgseer begraven; alle officieren en meer dan duizend soldaten, allen met oranje getooid, volgden het lijk. Zijn moordenaar,

Reinders, werd in November door de schepenen veroordeeld tot vijf en twintig jaar tuchthuisstraf, gevolgd door eeuwigdurende verbanning uit stad en schependom van Zutphen; als verzachtende omstandigheid — een omstandigheid, die wel meer gewicht in de schaal had mogen leggen — werd de opwinding, die in de stad heerschte, aangemerkt; een verzwarende omstandigheid was, dat de ruiter, die de glazen insloeg, geheel alleen was geweest. Een jaar later wendde Willem V zich tot den magistraat met een voorbede voor Reinders, die zich voorbeeldig gedroeg. 20 Februari 1789 werden hem toen twee en twintig jaar tuchthuis kwijtgescholden, mits hij voor zijn leven uit de geheele provincie gebannen werd.

Wat te Zutphen den 25sten en 26sten Juni had plaats gegrepen, herhaalde zich, op bedaarder en geregelder wijze, de volgende dagen in de andere steden van het kwartier. In Doesburg droeg de bezetting den 27sten oranjecocarden en begon hier en daar de ruiten in te slaan; de bevelhebber drong er bij den magistraat op aan, dat de burgerij ontwapend zou worden, die daarop beval, dat vóór den volgenden morgen negen uur alle wapens moesten ingeleverd zijn, het dragen van zwarte cocardes verbood en verklaarde, dat het hem aangenaam zou zijn, „dat er een oranjeteeken, hetzij aan den hoed of in een knoopsgat van den rok of 't camisool gedragen werd.” Het liep, zooals het in Doesburg te verwachten was, rustig af. Het was de vraag, of het in Doetinchem en Lochem, waar vele en ijverige patriotten waren, ook zoo goed zou gaan. Doch hun moed was kleiner dan hun aantal. Te Doetinchem verlangde het garnizoen de ontwapening; en juist toen de magistraat de burgerij gelastte, haar wapens op het stadhuis te brengen, kwam de prins van Hessen-Philipsthal, een officier uit Doesburg. De burgers zagen hem aan voor den chef van het regiment van dien naam; het gerucht verspreidde zich, dat het geheele regiment in aantocht was, en vol angst boden de verschrikte patriotten hun wapenen aan den magistraat aan. Meer stof tot vroolijkheid nog verschafte het gebeurde te Lochem aan de prinsgezinden, die in de geheimen ingewijd waren 1). Uit Zutphen werd er een „gezwenkte, doch anderszins zware patriot” heen gezonden, die rondstrooide, dat de ruiterij uit Zutphen in aantocht was en dat het daar verschrikkelijk was toegegaan. Het maakte zooveel indruk, dat de

1) Bijlage 56.

geweren zonder tegenstand werden afgegeven (28 Juni). Ditzelfde geschiedde te Grol en den 29sten gingen twee officieren en de auditeur-militair uit Zutphen de wapens op het platteland ophalen.

Toen in de Graafschapsche steden de omwenteling reeds voltooid was, was het plan van Torck noch in Nijmegen, noch in Arnhem uitgevoerd; naar het schijnt, liet het oranjelint lang op zich wachten. Moorrees, wien hij de regeling te Nijmegen overliet, sprak er met de burgemeesters Van Lynden en Van Leeuwen over, die er niet tegen waren, doch het dragen van oranje niet wilden gebieden; slechts waren zij bereid, als het te weinig navolging vond, het van regeringswege aan te moedigen. Den 30sten werd toen de cocarde opgestoken, en toen dienzelfden dag de Prinses van haar verhinderde reis naar Den Haag terugkeerde, werd zij met een luid hoezee, met hartelijkheid en geestdrift ontvangen; allen, militairen en burgers, waren volop met oranje versierd 1). Opstootjes kwamen niet voor; de soldaten, die er gencigheid toe gehad mochten hebben, werden door den magistraat gewaarschuwd, dat ieder volkomen vrij was, oranje te dragen of niet, dat men niemand deswege lastig mocht vallen en dat, wie zich daaraan schuldig maakte, met alle gestrengheid zou worden gestraft (2 Juli 1787).

Heel anders ging het in Arnhem toe 2). Het krijgsvolk was er in Juni buitengewoon oproerig geweest. Drie dagen achtereen, 19—21 Juni, was de stad het tooneel van allerlei baldadigheden; o. a. werd een aanval gedaan op het huis van den gehaten patriotschen kastelein Limpers; een bakkersknecht werd het bekkeneel opgekloofd, zoodat hij na een paar dagen nog met den dood lag te worstelen. De regeerende burgemeester Van Hamel was te zwak, om er iets tegen te doen. Toen kwam een deel der burgerij, daaronder de meeste predikanten, bijeen, en vaardigde een commissie af naar den magistraat, bestaande uit een paar leden van de gezworen gemeente en den burgerkrijgsraad, den ontvanger Tulleken,

1) Ici tout est Orange des pieds jusqu'à la tête, et ma reception etoit infiniment touchante, les témoignages d'interet et d'affection ont surpassé mon attente. De Prinses aan Van de Spiegel, 2 Juli 1787 (Vreede III, blz. 479).

2) Voor de omwenteling te Arnhem geven de beste berichten Jaarboeken 1787, blz. 1617—1623, en het Commissie- en Politieboek der stad. Vgl. ook bijlage 57. Het verhaal in de Vervolgen op Wagenaar (XVIII, blz. 160—165) is een en al verwarring en een sterk bewijs voor de slordigheid en onnadenkendheid van den schrijver.

jonker J. H. van Zuylen van Nievelt en Ds. Vitringa. De magistraat verbood de militaire patrouilles en vergunde de burgerij in geval van nood zelf te agceren, mits zij de verantwoordelijkheid voor de mogelijke gevolgen zelf op zich nam. De gemeente en krijgsraad namen daarmee genoegen, brachten een sterke wacht exerceerende leden op de been en lieten den anderen schutters aanzeggen, op de eerste beweging gewapend op de aangewezen vergaderplaatsen te komen 1). Voor zeer korten tijd was het toen rustig.

Na de gebeurtenissen in Zutphen was het voornemen van Torck niet alleen de oranjecarde te „arboreeren”, maar met eenige leden van den magistraat en generaal Verschuur overlegde hij in het geheim over de beste wijze, om de burgerij te ontwapenen. Het was duidelijk, dat goed beleid en een krachtige leiding noodig zouden zijn, om een herhaling van de vroegere ongebondenheid der soldaten te voorkomen, doch daaraan heeft het ten eenenmale ontbroken.

Den 29sten Juni kwamen prinses Louise en de twee prinsen bij Torck dineeren; met hen passeerde hij de stad, waar men 's morgens om negen uur reeds zijn rijknecht met een oranje-lint op den hoed gezien had; naar de patriotten beweerden, deelden de prinsen en Torck geld uit. Overeenkomstig de afspraak werd nu door de soldaten de oranjecarde op den hoed gestoken en zoo versierd liepen zij (meest volk van Sommerlatte) met een oranjevaandel en ontbloote zijdgeweren door de stad, gevolgd door wat gepeupel. Een kleinigheid was voldoende om hen tot ernstiger dingen te doen overgaan; een kleermaker, die hen in de Broerenstraat beschimpte, een ander onvoorzichtig patriot, die in de Rijnstraat op hen schoot, waren oorzaak, dat zij de glazen begonnen in te slaan en een paar huizen plunderden. De magistraat kwam 's middags om half drie bijeen en ontbood generaal Verschuur, die het krijgsvolk trachtte te verschoonen, maar toch beloofde, de wanordelikheden zooveel mogelijk tegen te zullen gaan. Om vier uur waren al de militairen onder de wapenen; zij trokken naar de Markt en plaatsten er een kanon. Eenige burgers schoten van het stadhuis; het werd met een algemeene losbranding beantwoord en zij moesten de wapens neerleggen. De soldaten eischten, dat op het carillon het Wilhelmus van Nassouwe gespeeld zou worden; de beangstigde magistraat, die zich in

1) Brief uit Arnhem van 26 Juni 1787 aan Van der Capellen.

soortgelijken toestand bevond, als toen in 1784 de patriotten het stadhuis bezet hielden, willigde het in. Daar hoorde men, dat meer huizen geplunderd werden en een aanval gedaan was op het Kleefsche postkantoor. Verschuur moest nogmaals beloven, al het mogelijke te zullen doen en hier en daar posten te zetten; maar het was vergeefs. Op verzoek der soldaten voorzagen de leden der regeering zich van oranjecardes; toen verlangden zij, dat hun makker, die wegens het verwonden van den bakkersknecht op het stadhuis gevangen zat, zou worden ontslagen; dit was toch te kras en voorzichtig werd geantwoord, dat H. Ed. Gr. Achtb. vermeenden, dit vooralsnog te moeten houden in advies. Eindelijk berichtte de bevelhebber, weer in de raadzaal verschenen, dat de rust niet zou kunnen worden hersteld zonder het opeischen van de wapens der burgers, en de magistraat zond boden rond, om aan te zeggen, dat alle geweren, trommen enz. moesten worden ingeleverd, en karren om ze op te halen. De soldaten konden dus tevreden zijn, maar hun woeste woede werd nog aangewakkerd, doordien een paar onbezonnenen het waagden, uit het koffiehuis van Van Leeuwen op de Markt een handgranaat te werpen en op hen te schieten. In een oogenblik was het huis uitgeplunderd. De razernij duurde den geheelen avond en nacht door en was den volgenden morgen, Zaterdag 30 Juni, nog niet uitgewoed. Zij begeerden, dat de oranjevlag van den toren zou waaien; anders zouden zij Arnhem als een in hun macht gevallen vijandelijke stad aanmerken. De magistraat, die geen oranjevlag had, gaf last er een te maken en behielp zich vooreerst met het vaandel der soldaten. Hoewel het toen gelukte, een deel hunner in de stadsmanege en de barakken te krijgen en daar op te sluiten, hielden de bedreigingen der overigen aan; zij zouden de stad drie dagen lang plunderen; het zou er nog wel anders uitzien. En de daad bij het woord voegend, vielen zij op het huis van Schievelberg Bekking aan, die met andere patriotten de stad verlaten had; de meubelen werden er uit gedragen, het huis in brand gestoken en de muren omgehaald.

Ondertusschen had de magistraat een zijner leden, Van Spaen van Biljoen, naar den Prins gezonden. Dicht bij Ede hoorende, dat Willem V plotseling van Amersfoort naar Nijmegen vertrokken was, reed hij met den meesten spoed daarheen en verhaalde den Prins, hoe het te vreezen stond, dat Arnhem een totale verwoesting zou ondergaan, dat toen

reeds „verscheidene huisgezinnen genoegzaam geheel geruïneerd waren.” Willem V was verontwaardigd en verklaarde gaarne betuigingen van liefde te zien, maar niet op die wijze, vaardigde oogenblikkelijk de striktste orders uit en voegde er alleen bij, dat hij hoopte, dat voortaan de militairen niet door beschimpingen zouden worden getergd.

Volgens prinsgezinde en patriotsche getuigen beide had Verschuur met eenige officieren zich veel moeite gegeven, om de plunderingen tegen te gaan; maar het werpt toch een verdacht licht op den ernst van zijn ijver, dat, wat eerst in het minst niet had gebaat, terstond de gewenschte uitwerking had, zoodra hij de bevelen van den Prins had ontvangen. Toen gelukte het hem heel spoedig, zijn soldaten tot bedaren te brengen. De stad zag er uit, alsof een vijandelijk leger er huis gehouden had; veertien, of volgens sommigen bij de twintig huizen waren geheel uitgeplunderd, in vele andere ernstige schade aangericht. „J'ai passé par Arnhem”, schreef den 3den Juli Van Spaen van Hardestein aan Willem V, „et je Vous avoue, Monseigneur, que mon coeur a saigné de la désolation de cette malheureuse ville”, en een patriotsch Arnhemmer verklaarde wat later (21 Augustus) aan Capellen, dat de aanmarsch der Pruisische troepen hem nooit gealarmeerd had: „gewis, zij konden 't niet wel erger maken als de onze.” De Prins was eerst van plan, het regiment van Sommerlatte, dat het meest schuldig was, tot blijk van zijn verstoordheid te verplaatsen; daar zij zich echter na 30 Juni rustig hielden, bleef het bij het plan. Jaren later, onder de Bataafsche Republiek, werd nog een der officieren voor zijn aandeel in de plundering gestraft; het was majoor Zorreth, die in December 1795 tot schavotstraf en twintig jaar tuchthuis veroordeeld werd.

Onmiddellijk na de omwenteling te Arnhem en Nijmegen had die te Tiel en Bommel plaats. Op haar terugreis naar Nijmegen vertoefde de Prinses den 30sten Juni te Tiel; haar aanwezigheid en het verhaal van haar wedervaren vuurden de oranjeliefde aan. 's Zondags avonds, 1 Juli, liep het volk te hoop voor de burgersociëteit en wierp de ruiten in; toen er uit de sociëteit geschoten werd, werd zij geheel uitgeplunderd, welk lot het huis van den Remonstrantschen predikant deelen moest. Den geheelen nacht bleef het volk op de been en de magistraat vergaderd; den volgenden morgen werd afgekondigd, dat de burgers hun wapens om half tien op het stadhuis moesten brengen; alle geweld werd streng verboden. Met

hulp van den kommandant der bezetting, generaal-majoor Van Wilcken, gelukte het toen, de orde te herstellen; de ijverigste patriotten, o. a. de secretaris Van Lidt de Jeude, verlieten de stad; de Donderdag zag de oranjevlag van den toren wapperen, de straten met eerebogen versierd en 's avonds de heele stad met kaarsen verlicht 1). Ongeveer evenzoo ging het te Bommel toe, met dien verstande dat de beweging, reeds in den nacht van 30 Juni op 1 Juli begonnen, er zich tot het inslaan van ruiten bepaalde en spoedig door het garnizoen, onder baron Van Patkull, gestuit werd.

Het rustigste bleef het voor het oogenblik in de kleine steden van de Vcluwe. In Hattem en Elburg werd oranje gedragen, een paar ruiten ingeslagen en naar wapens gezocht, maar het had niet veel te beduiden; te Harderwijk was nog geen garnizoen; Wageningen liet, nu als vroeger, niets van zich hooren. Op het platteland was, de geheele provincie door, veel vreugdebetoon: te Ede bv. werden ongeveer dertig eerebogen opgericht; ook daar moesten de huizen en personen der patriotten het ontgelden. Zoo overkwam het Van der Capellen van den Boedelhof, dat hij, van een bezoek op het kasteel Ampsen (ten N. van Lochem) terugkeerend, een deel van het garnizoen en de burgerij van Lochem ontmoette, die een pop, Zijne Hoogheid voorstellende, in triomf ronddroegen; Capellen werd staande gehouden, moest Oranje boven roepen, de pop omhelzen en haar trouw beloven. Hoe onaangenaam de ontmoeting was, de heer van den Boedelhof kwam er beter af dan zijn broeder Van de Marsch. Deze was op zijn buitenverblijf, den Engelenburg onder Brummen, en voor zijn veiligheid beducht, vroeg hij 1 Juli de bescherming van het Hof en versterkte zijn huis. Dit deed de woede van de boeren en het Zutphensch garnizoen toenemen; den 3den Juli vond hij het raadzaam met vrouw en kinderen naar Deventer te vertrekken, na alvorens zijn geweren, kanonnen en ammunitie tegen receptis aan den schout van Brummen overgegeven en nogmaals een sauvegarde aan het Hof gevraagd te hebben 2). Dat zijn huis behouden bleef, had hij te danken aan zijn vijand Suyderas 3), die hem ook even voor zijn vertrek waarschuwde, dat hij niet den voorgenomen weg moest nemen, dewijl hem

1) Voor meer bijzonderheden zie Rink, Beschrijving der stad Tiel, blz. 135—140.

2) Afschriften van zijn brieven aan het Hof onder zijn papieren. Die brieven, en een dergelijke van J. H. van Zuylen, werden door het Hof teruggezonden, daar het missives en geen requesten waren (Minuut-resolutiën van het Hof, 3 en 5 Juli 1787).

3) J. H. van Zuylen aan Van der Capellen, Augustus 1787.

daar gevaar bedreigde 1). Van Deventer ging hij weldra naar Zwolle; van daar vertrok hij na een week naar Amsterdam, waar hij den 6den Augustus de laatste vergadering van patriotsche regenten bijwoonde; eenigen tijd daarna vinden wij hem in het logement „Het Gulden Vlies” te Haarlem en eindelijk, begin November, aanvaardde hij de reis naar Frankrijk. De bescherming van den Franschen koning, waarvan Vêrac aan Thulemeyer kennis gegeven had, baatte hem weinig; een vergoeding daarvoor was de mildheid der Fransche regering, die hem voor vijf jaren 20.000 francs per jaar toezet.

Capellen van Rijsselt, bij de eerste omzwervingen zijns broeders metgezel, verliet het vaderland niet. Volgens Suyderas ontstond er te Zutphen groote verbittering tegen zijn persoon, zoodat een deel der burgerij met moeite weerhouden werd, hem uit den magistraat te stooten 2); maar men had dit bij de tegenpartij afgekeurd en mocht haar slecht voorbeeld niet volgen. Later keerde Rijsselt naar zijn landgoed terug; bij den keurdag in 1788 verloor hij, evenals Verstege, zijn schepenplaats.

Toen het den 7den Juli te Harderwijk bekend werd, dat er garnizoen in de stad zou komen, brachten de meeste schutters vaandels, trommen en geweren ter bewaring naar het stadhuis; anderen vertrokken naar Amsterdam of Utrecht of zonden er hun beste goederen heen en volgden later zelf. De voorzorg was niet overbodig. Na een paar dagen stelde kolonel Westerlo den president-burgemeester voor, evenals te Nijmegen bekend te maken, dat ieder oranje mocht dragen; anders kon hij misschien zijn manschappen geen meester blijven. De magistraat achtte een publicatie niet noodig, omdat vele lieden reeds oranje droegen. Den dag daarop, Zondag 15 Juli, zag men toch eenige schepenen met een cocarde in de kerk en ook de academische senaat besloot toen wel geen resolutie te nemen, maar sprak toch af, „zich met het dragen van oranje-couleur naar deze tijdsomstandigheden te schikken”, en aan de studenten werd hiervan kennis gegeven 3). Teverden waren de soldaten met dit toegeven aan hun eisch niet; het bleef echter rustig, tot Zondag 29 Juli door eenige uitdrukkingen van den

1) Autobiographische Aanteekeningen van Mr. A. A. Roukens in Bijdr. en Meded. van Gehe VI.

2) Bijlage 58.

3) Resolutieboek van den magistraat, 12 en 14 Juli 1787. Acta senatus, 15 Juli 1787 (Rijksarchief te Arnhem).

ijverig patriotschen predikant Tilanus of door een twist in een herberg de militairen geprikkeld werden en hun toorn zich op de gewone manier uitte door het inslaan van ruiten. Den 30sten en vooral in den nacht van 30 op 31 Juli werd dit werk voortgezet; negen huizen werden geplunderd (o. a. van Ds. Tilanus) en van zestig of meer andere de glazen ingeslagen. De komst van een detachement ruitery van Stavenisse Pous maakte een eind aan de opstootjes, waaraan ook prinsgezinde burgers hadden deelgenomen, die aldus wraak namen voor de plagerijen en tergingen, waaraan zij hadden blootgestaan. Eenige aanzienlijke patriotten, o. a. Mr. Gelderman, namen de wijk naar Amsterdam. De ter zelfder tijd opnieuw ontstane ongeregelheden te Hattem werden spoedig door de officieren gestuit.

Het is te begrijpen, dat de patriotten deze Oranje-omwenteling in Gelderland het gevolg noemden van een welberaamd, vast plan. Het had er allen schijn van. Den 24sten Juni werd tot de reis der Prinses naar Den Haag besloten, den 25sten had de revolutie te Zutphen plaats en binnen een week was het in nagenoeg alle steden Oranje boven, te Arnhem juist op den dag, dat de Prinses in Den Haag moest aankomen. Die gelijktijdigheid was niet toevallig; zij duidt op het plan om èn in Holland èn in Gelderland een omkeering te bewerken.

De prinsgezinden hebben dit ontkend. Volgens hen is de oorzaak te zoeken in de woede der militairen over de langdurige tergingen der patriotten en in het misnoegen over de aanhouding der Prinses. Ook Torck van Roosendaal noemt in een brief aan Kumpel 1), een prinsgezind publicist, de plundering van Arnhem een gevolg van duizend brutaliteiten der burgers; toen den 29sten 's middags Van Spaen van Biljoen de tijding bracht van het aanhouden der Prinses, barstte het oproer los.

De brieven van Torck, Suyderas en Brantsen aan Willem V, in de bijlagen medegedeeld, stellen ons in staat te beoordeelen, wat hiervan waar is. Vast staat, dat voor Arnhem en Nijmegen door Torck, met medeweten van den Prins, een plan was beraamd; doch reeds vóór 18 Juni, dus vóór de beraadslagingen te Amersfoort over de reis der Prinses, zoodat er tusschen zijn plan en die reis, in den aanvang althans, geen verband bestond. Evenzeer staat het vast, dat de omwenteling

1) Onder de papieren van Dumont-Pigalle op het Algemeene Rijksarchief.

te Zutphen onverwachts kwam en een gevolg was van botsingen tusschen militairen en burgers; was er voor de geheele provincie een plan beraamd met Willem V, dan zou Suyderas zijn brief van 26 Juni niet hebben aangevangen met de woorden: een allersterkste en onverwachtste revolutie enz. Dat neemt niet weg, dat hij, van het voornemen der Prinses op de hoogte, dubbel gaarne de oranjecocarde zal hebben opgestoken en de gelegenheid met beide handen aangreep, om in zijn stad en kwartier een omkeering tot stand te brengen, als hij hoopte, dat Hare Hoogheid in Den Haag zou bewerken.

Wat nu de bewering betreft, dat de tijding van Goejanverwellesluis de vonk in het buskruit was, ook deze blijkt onjuist. Toen de raadsheer Brantsen den 29sten Juni 's avonds laat aan den Prins het gebeurde te Arnhem berichtte, eindigde hij met den wensch, te zullen vernemen, „dat H. Kon. Hoogh. behouden in 's Hage is gearriveerd.” Het is onmogelijk, dat 's avonds nog aan een der leiders onbekend zou zijn geweest, wat 's middags als een loopend vuurtje door de stad was gegaan. Te Arnhem zien wij dus ongetwijfeld de uitvoering van Torcks plan 1).

De bewegingen in de kleine steden waren het gevolg van den haat van het krijgsvolk tegen de patriotten, tot een uitbarsting gekomen door de berichten uit Zutphen of, zooals te Tiel en Bommel, door de aanhouding der Prinses. Het blijkt niet, dat zij in het plan van Torck waren opgenomen; wellicht verwachtte hij, dat zij van zelve zouden volgen, als de hoofdsteden waren voorgegaan.

Terwijl in andere gewesten de patriotten in de zomermaanden van 1787 in rep en roer waren, waren in Gelderland de voornaamsten hunner uitgeweken of hielden zich schuil. Op den landdag in Augustus waren van hen slechts aanwezig de oudste heer Van Zuylen, Van Eck, Van Haersolte uit Harderwijk en De Rode van Heeckeren uit Zutphen, die zich van zijn vroegere vrienden begon af te scheiden. Ditmaal dienden zij geen enkel protest in, „omdat de kosten der insertien,” naar de uitdrukking van den eerste 2), „uit de glazen en meubelen gezocht worden.” Wie zich op straat vertoonde, droeg

1) De patriotten bleven daarvan niet geheel onkundig: in de Oprechte Nederlandsche Courant van 7 Juli 1787 wordt gezegd, dat Torck de aanlegger was van het gebeurde te Arnhem en „de Prinselijke Cartouche” het goedkeurde.

2) In een brief aan Van der Capellen, Augustus 1787.

oranje; de predikanten verschenen er mee op den kansel, de huizen waren er mee versierd; vreemdelingen werden aangehouden en mochten zonder de geliefde kleur niet doorreizen. Alle patriotsche genootschappen werden ten strengste verboden. Maar het scheen wel, dat er geen patriot in de geheele provincie meer te vinden was. De gezworen gemeente te Zutphen verzoende zich onmiddellijk met Croockceus; in Arnhem werden de gewoegerde gemeenslieden reeds den 2den Juli toegelaten niet alleen, maar met muziek en het spelen van Wilhelmus uitgeleid 1). De kerkeraad was er even godwee als de gemeente. Sinds het eind van 1786 had hij een geschil met den magistraat over de verkiezing van een ouderling. In den kerkeraad zaten twee leden van den magistraat; aan de tour was toen Van Spaen van Biljoen; de kerkeraad wilde hem weren, omdat hij lidmaat te Velp was, en koos Umbgrove. Een half jaar had de twist geduurd, doch nu werd met algemeene stemmen Van Spaen gekozen en toen de magistraat liet aantekenen, dat de keuze van een lid uit zijn college tot ouderling niet van den kerkeraad, maar van hem, magistraat, afhing, durfde zich niemand verzotten.

Hevig was de woede der patriotten, dat het gewest, hetwelk zij, met Utrecht, gehoopt hadden, het eerst te bevrijden, hun geheel ontging, en de ongerustheid en angst, die zich van hen meester begon te maken, deed hen het laatste greintje matiging verliezen. Na het verhaal van de omwenteling te Zutphen schreef de redactie van den Politieken Kruier: „Wij verwonderen ons over de Goddelijke langmoedigheid, welke dit Geldersch tyrannen-rot met haar hoofd en aanhang in de overige provincien voor de geregte volkswraake tot hier toe gespaard heeft.... Willem V moet zoo wel als dat aantal burgerbeulen, waarvan hij het onzinnig hoofd is, v o g e l v r i j verklaard worden. Er zal meer dan een Brutus gevonden worden, die dat gansche moordrot alomme zal helpen uitroeijen en volk en land verlossen van die snoode geesels, die ons ten vloek leeven” 2). Een maand later werden aan Willem V en eenige leden der regeering per post toegezonden brieven op naam van een genootschap „Tot regtvaardige wedervergelding”, gedateerd 19 Augustus 1787 en onderteekend A. J. L. Gits, secretaris,

1) Bijlage 57c.

2) Politieke Kruier, n°. 461. Als dan de raad gegeven is, den vijand met alle macht te keer te gaan, heet het: „laat de kans al eens onzeker zijn, als God voor ons is, wie zal tegen ons zijn”!

met een resolutie van het genootschap van 13 Augustus' als bijlage, inhoudende de bedreiging „van zig met plegtige eeden en met leven en goed te hebben verbonden, om alles te wagen, jaa zelfs de smerte en smaadheeden van 't schavot, om bijaldien op de bodem van een der provincien Holland en Utrecht eenige attacque ondernoomen of burgerbloed geplengt mogt worden, hetzelve te zullen wreken aan 't bloed en goed dergeene, die zulks bevoolen of met raad of daad daartoe gecoöpeert zoude mogen hebben, en aan derzelve familien en goederen, daartoe in 't werk stellende alle de middelen, die eene regtvaardige weerwraak haar aan de hand zoude geeven” 1). Het Hof stelde een premie van duizend gouden ducaten op de ontdekking van den schrijver en de verspreiders en van duizend rijksdaalders op inlichtingen omtrent het genootschap, doch te vergeefs. Ook al is waarschijnlijk deze zoogenaamde resolutie niet meer dan een dreigement, al kwam het althans nooit tot uitvoering van het met plechtige eeden bezworene, het toont hoe de stemming was, evenals het geval van den Haarlemschen regent, die den 21sten Juli 1787 in de Kalverstraat door eenige Amsterdammers werd aangevallen, die hem voor Van Heeckeren van Suyderas aanzagen 2). In Gelderland zelf kwam, toen de eerste angst voorbij was, de geest van verzet weer boven; in vele steden moesten de inwoners door den magistraat tot het dragen van oranje vermaand worden. Verontwaardiging over de ondervonden behandeling, over de uittartende, triomfantelijke houding van sommige oranjeklanten, over den dommen trots van andere 3), maakte de patriotten bitter of wraakzuchtig en algemeen was de meening, dat als zij voor de jacht zich opnieuw geweren mochten aanschaffen, prinsgezinden in het open veld of op eenzame wegen wel op hun hoede mochten zijn, dat zij niet vielen als offer hunner wraak 4).

1) Jaarboeken 1787, blz. 2258.

2) Jaarboeken 1787, blz. 1945.

3) Om de rust te herstellen hebben wij dingen zien gebeuren, die men in een Christenland onmogelijk moest achten, den burger geplundert, ontwapent en veele gebragt tot den staat van enkele bezitting van een kiel en klompen, laagte waartoe, om te gebruiken de woorden van Dorth van 't Velde tegens den beeldhouwer Bentjes, ieder burger moet geraaken, wijl zig op 't kussen van regeering hebben tragten te zetten. Een Arnhemmer aan Van der Capellen, 21 Augustus 1787.

4) Toutes les personnes dévouées a la bonne cause... seront exposés a être tués dans les champs et sur les grands chemins, si le prétexte de la chasse met les armes entre les mains de gens qui continueront à oser montrer leur mauvaise

Willem V verbood dan ook de jacht op de Veluwe voor dat seizoen „vermits de schaarschheid van het wild” 1).

Met de Oranje-omwenteling in Juni en Juli 1787 is het tijdperk der patriotten in Gelderland afgesloten. Gaan wij nog even na, hoe de zegevierende partij van hare overwinning gebruik maakte.

De vervolgingen, waaraan de patriotten in de meeste andere gewesten in het najaar van 1787 blootstonden, kwamen in Gelderland toen niet voor; de regeering was op een herhaling van de geweldenarijen der vorige maanden niet gesteld. Toen de Pruisen zich aan plunderingen schuldig maakten, bedreigden de Staten, op voorstel van het kwartier van Nijmegen, al degenen, die huizen of personen van patriotten aan Pruisische of andere troepen aanwezig, met gestreng straf. En toen het krijgsvolk te Nijmegen zich gereed maakte, gezamenlijk met een deel van het gepeupel, het voorbeeld zijner makkers te 's-Hertogenbosch te volgen, welke van 8 tot 10 November die stad schandelijk geplunderd hadden, en den 12den November de glazen insloeg en andere ongeregeldheden bedreef, toonden de regeering en de kommandant, generaal Van Nyvenheim, hun ernstigen wil om dergelijke tooneelen tegen te gaan: de magistraat reed in koetsen, van vertrouwd krijgsvolk en politiedienaren vergezeld, door de stad, om elken plunderaar, die op heeter daad betrapt werd, zonder vorm van proces zijn gerechte straf te doen toekomen. Nijmegen werd daardoor voor verdere rustverstoring bewaard.

Een zoo sterke reactie als in de patriotsche provinciën was in Gelderland niet te wachten. Er was geen verandering van systeem, want het systeem was steeds prinsgezind geweest; er was, in de Staten, geen vroeger onderdrukte minderheid, die nu meerderheid geworden, op de tegenpartij wraak nam, en door sterke liefde voor het Oranjehuis zouden zij de perken niet te buiten gaan. De besluiten, die men, door den nood gedrongen, in de maand Mei en volgende had moeten nemen, om met Utrecht te concerteeren, Hollandsche troepen te betalen enz., hadden ook buiten den kring der erkende patriotten tamelijk veel tegenstand gevonden. Vooral in het kwartier van Nijmegen

humeur, jusques a ce que les Prussiens soient arrivés dans le pays. Torck van Roosendaal aan Willem V, 5 September 1787. Iets dergelijks reeds 12 Augustus 1787.

1) Chalmot XIX, n°. 1501.

was meer oppositie gekomen; bij Bronckhorst en de Nyvenheims voegden zich dikwijls de heeren Tengnagell, vader en zoon, Reindert van Randwijck, soms Steven van Welderen. Die oppositie was niet zwakker geworden, toen den 13den Juni Willem van Lynden plotseling stierf 1); de Prins had het niet gewaagd, den oudsten ridder, graaf O. F. van Lynden, voorbij te gaan, maar deze, een half patriot, had zijn vertrouwen toch niet; het bleek reeds terstond, toen hij hem wel benoemde tot burggraaf, maar het richterambt van het Rijk van Nijmegen, doorgaans met het burggraafschap vereenigd, aan Jan Elias van Lynden, den broeder van den overleden heer van Hemmen, schonk. Na de herstelling des stadhouders deden zulke weifelaars wel professie van grooten ijver voor het Oranjehuis, maar hoe ver die ging, kan hieruit blijken, dat Van Welderen en Van Heeckeren van Enghuizen er tegen waren, in het tractaat met Pruisen het stadhouderschap een essentiël deel der constitutie te noemen 2). Er werd dan ook in Gelderland geen nieuwe eed van trouw aan de constitutie geëischt; slechts werd bij den eed voor regenten en gemeenslieden de verklaring gevoegd van altijd het stadhouderschap en de opvolging in de mannelijke en vrouwelijke linie te zullen handhaven en het regeeringsreglement te zullen opvolgen en naleven. Werden in Holland de regenten, die de acte van verbintenis van Augustus 1786 geteekend hadden, van de amnestie uitgesloten, in Gelderland eischten de Staten van hen slechts de volgende verklaring: „wij, ondergeteekende, deel gehad hebbende aan de acte van verbintnisse, op den 8sten Augustus 1786 tusschen verscheide, zich noemende vaderlandslievende, regenten te Amsterdam aangegaan, en door ons meede geteekend, verklaren bij deze, ter voldoeninge aan 's landschaps resolutie van den 21sten Mei 1788, van de voorschreven verbintenis en andere soortgelijke verbintenissen te resilieeren en ons ontslagen te houden van alle uit dien hoofde gecontracteerde verplichting”. Jonkers en burgerregenten (behalve het negental, waarover wij straks spreken) konden naar waarheid verklaren aan de acte geen deel te hebben gehad; alleen van Samuel van Lynden, den zoon van Van Lynden van Oldenaller, duurde het lang, eer hij na herhaalde aanmaningen zulk een verklaring inzond

1) Je le regrette bien sincerement et pert en lui un ami sincere et un homme en qui je pouvois mettre la plus entiere confiance. Willem V aan F. G. van Lynden van Hemmen, 23 Juni 1787.

2) Bouwens, Aan mijne Committenten, blz. 163.

(6 Juli 1789), een verklaring, die in vreemde tegenstelling staat tot het feit, dat zijn naam, gelijk wij gezien hebben, in de acte van verbintenis wèl voorkomt.

Niet dat de Staten voornemens waren, alle vergripen tegen hun souvereine macht ongestraft te laten. Het Hof moest een onderzoek instellen naar de collecten voor het Nationaal Fonds en de voornaamste ijveraars, die geacht konden worden met de bestemming dier gelden volkomen bekend te zijn geweest, werden gestraft. De vonnissen der Hattemers en Elburgers deelden wij vroeger mede; de bekende Harderwijksche patriot Mr. Gelderman werd voor twee jaar verbannen. Reeds in Juni 1787 was het Hof gemachtigd „gepaste mesures” te nemen tegen degenen, die, tegen het verbod der Staten, gewapend naar de stad Utrecht getrokken waren 1) en daar bij de zogenoemde Geldersche brigade gediend hadden; zij werden nu voor een of meer jaren verbannen, den 23sten Februari 1788 bv. twintig inwoners van Doetinchem te gelijk. Evenzoo werden eenige anderen, die te Deventer dienst genomen hadden, streng gestraft. Eindelijk vaardigden de Staten den 6den Mei 1790 een amnestie uit, die slecht aan het doel beantwoordde, want behalve bij de zeventig met name genoemde personen, die gevaarlijk voor de rust werden geacht, werden ook uitgezonderd „de voorname hoofden, autheurs, bewerkers of aanvoerders van de verderffelijke factie” 2), een aanduiding, die door haar rekbaarheid velen deed vreezen, dat zij uitgesloten werden.

Van de leden der Staten werden geen andere vervolgd dan het nogental jonkers, dat den 2den September 1786 de tusschenkomst der bondgenooten verzocht had 3). Den 1sten Mei 1787 was hun brief in handen van het Hof gesteld; den 24sten October werd den member machtiging verleend, tegen hen te procederen. Twee der gematigdsten, Jasper Hendrik van Zuylen en Van Eck, zochten de procedure te voorkomen door „in alle oprechtheid en waarheid” te verklaren, dat zij geen ander doel gehad hadden dan het geven van „een exposé der zaken, zooals zij de toedracht van dezelve te dien tijde meenden te moeten beschouwen, zonder dat zij de minste atteinte hebben willen toebrengen aan de souvereiniteit dezer provincie, veel minder de Staten of de leden derzelve in hunne

1) Zoo moet de mededeeling in de Jaarboeken 1787, blz. 1176, gelezen worden.

2) Chalmot XXV, n°. 2091.

3) Zie blz. 230.

contraire begrippen te hebben willen taxeeren" 1). Te vergeefs. In het voorjaar van 1788 werden allen, behalve Van der Capellen, tegen wien een afzonderlijke procedure hangende was, voor het Hof gedaagd als schuldig aan seditie, contraventie van hun eed en atroce injurie van den souverain. Nu zonden allen, met uitzondering van Oldenaller en den jongsten Van Zuylen, een verklaring van hun gedrag in, met verzoek de procedure op te heffen. Doch geen vergoelijkende verklaring, een bekentenis van schuld wenschten de Staten; zij zonden het request eenvoudig aan het Hof (19 Mei 1788). Toen legden Nyvenheim van Eck en Wiel, J. H. van Zuylen, Van Eck en, dien men niet bij dezen zou verwachten, Oldenaller het hoofd in den schoot, erkenden, dat zij gedwaald hadden en verklaarden, het reglement van 1750 te zullen naleven. De opheffing der procedure werd hun toegestaan, onder verplichting de kosten te betalen; de readmissie als leden der ridder-schap echter in advies gehouden (7 Mei 1790). Zij werden niet meer verschreven.

Van de overige vier verscheen alleen Gerrit Willem van Zuylen voor het Hof; hij werd verklaard inhabiel om te compareeren en vervallen van alle publieke functies en veroordeeld tot een boete van 2000 zilveren ducaten. Over de anderen, Bronckhorst, Nyvenheim van Dorth en Carel Joost van Nyvenheim, werd in contumaciam hetzelfde vonnis uitgesproken (10 December 1789).

Men kan niet zeggen, dat deze straf te streng was. Niet voor hun patriotsche denkwijze, niet voor hun oppositie werden zij gestraft, maar voor één bepaald feit, het om hulp vragen aan de bondgenooten tegen den eigen souverain. Of het vonnis van Van der Capellen van de Marsch dan te streng moet heeten? Den 8sten Augustus 1788 werd hij veroordeeld, om „wanneer hij in handen der justitie mocht komen te geraken, gebracht te worden ter plaatse, alwaar men gewoon is, crimineele executie te doen en aldaar, anderen ten afschrik en exempel, door den scherprechter met het zwaard te worden gestraft, dat er de dood na volge." Er waren zeer bezwarende dingen aan het licht gekomen; den rechters waren brieven van Capellen aan den Utrechtschen vroedschap Smissaert, aan Vergennes en Montmorin in handen gevallen en de notulen van de vergadering der vrijkorpsen in April 1787, en zoo kon

1) Landdagsrecessen, 24 October 1787.

het Hof in zijn vonnis schrijven, dat hij een offensieven aanval beraamd had, dat hij, met de burgerkorpsen samenspannende, getracht had de ondernemingen zijner partij met de wapenen te ondersteunen en door te zetten, dat daarvoor de geldinzamelingen dienden, dat hij zelfs de ondersteuning van een vreemde mogendheid wilde inroepen en dat dus ten klaarste bewezen was, dat zijn oogmerk was een burgeroorlog te doen uitbreken 1). Wie dergelijke plannen durft beramen en aanvankelijk uitvoeren — en wij weten, dat Capellen dit gedaan heeft — moet zich te voren duidelijk maken, dat, bij mislukking, zijn leven er mee gemocid kan zijn. Capellen heeft dit waarschijnlijk niet bedacht, maar dat gaf hem geen recht, zich over onrechtvaardigheid te beklagen. Het is een bewijs te meer voor den weinigen ernst, de weinige diepte der patriottenbeweging. Zij speelden met de beginselen, die de besten hunner, en onder hen ongetwijfeld Capellen, wel aanhingen, maar zonder die diepe overtuiging, dat vuur, dien hartstocht, die tot krachtige daden aanzet en tot opofferingen in staat stelt.

De aristocratisch-orangistische partij was voor eenige jaren opnieuw onbeprekt heerscheres. De Prins werd in September 1788 in alle steden, die hij bezocht, feestelijk ontvangen. Wraak op de patriotsche regenten nam hij niet; slechts enkelen moesten op den eerstvolgenden keurdag hun zetels ruimen. Maar verbeteringen, hervormingen stelde hij evenmin voor. Wat gezegevierd had, was het logge behoud, dat, op eigenbelang en handhaving van het bestaande bedacht, blind was voor misstanden, doof voor de stem van den naderenden nieuwen tijd. Onze sympathie kan niet zijn voor de patriotten, hoe gewenscht hervormingen in democratischen geest ook waren, maar evenmin voor de tegenpartij, hoe respectabele mannen er ook bij aangetroffen werden. Wel is het een treurig tafereel, dat deze tijd, ook in Gelderland, te aanschouwen gaf. Egoïstisch conservatisme bij de regeerende familiën, revolutionnaire practijken bij de burgerijen; halfheid, lauwheid, slapheid bij allen, van den goedigen, declaratoiren schrijvenden vorst tot den snoevenden, met den sabel rinkelenden schutter; oppervlakkige bombast, vinnige lastertaal in de geschriften; onware en gevaarlijke

1) De overige punten: dat hij de oorzaak was van de wederstreving der drostendiensten en de bewerker van het gewelddadig verzet van een troep boeren in Maart 1787, zijn van minder belang; het laatste is bovendien niet waar (zie blz. 160).

theorieën op staatkundig, ongeloof en onverschilligheid naast doode rechtzinnigheid op godsdienstig gebied; een partijstrijd, die de nationale kracht verteert en waaraan ten slotte een eind gemaakt wordt door vreemden! Zulk een volk, in een staat bovendien met hoogst gebrekkigen regeeringsvorm, moet ten val komen.

Acht jaar na de Pruisen komen de Franschen, en het hertogdom Gelre en graafschap Zutphen verdwijnt met de Republiek der roemrijke Zeven Nederlanden, waarvan het er een was geweest. Maar Hij, die over vorsten en volken gebiedt, die beiden, prinsgezinden en patriotten, straf en vernedering beschikte, Hij schonk ook verlossing uit smaad en druk; en in een vereenigd Nederland, met een Oranje aan het hoofd en met rechtmatigen invloed van het volk op het bestuur, konden beiden de beste hunner wenschen bevredigd zien.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

BIJLAGEN.

LIBRARY

BIJLAGEN.

I. J. F. W. VAN SPAEN VAN BIJJOEN AAN WILLEM V, 1 Augustus 1779 1).

Je viens d'être informé, Monseigneur, qu'ayant été avec quelques autres membres de notre Province d'un sentiment différent de celui de la pluralité par rapport au convoi illimité, on en a fait rapport à V. A. S. d'une façon à lui donner des impressions desavantageuses à mon égard. Comme je serois au desespoir d'y avoir donné lieu, je me trouve obligé, pour ma justification, d'instruire très respectueusement V. A. S. en deux mots, de quelle façon l'affaire s'est traitée.

La même matinée, que j'arrive à Nymegue et avant que j'eusse eu occasion de prendre quelques informations, on nous lit dans l'assemblée du Quartier le rapport du Committé 2) et, sans laisser le moment de reflexion, sans le moindre preambule, qui eut pu nous faire soupçonner seulement les intentions de V. A. S., on va directement aux voix.

Obligé de devoir m'expliquer si subitement, comme les motifs allegués dans la resolution de la Hollande me parurent très specieux, le risque pour notre Province peu considerable, et l'occasion avantageuse pour maintenir la dignité et protéger le commerce de la Republique contre les insultes de ses voisins, j'opine, avec toute la decence et tous les égards possibles, pour le convoi, en ajoutant cependant qu'à mon avis il falloit reiterer dans ces circonstances, de la façon la plus serieuse, nos instances pour l'augmentation si longtems desirée des troupes.

L'assemblée finie, j'apprends à mon grand étonnement que l'avis du Committé étoit le resultat des deliberations tenues sur cette matiere à la Haye avec les Directeurs des trois Quartiers et consequemment conforme aux intentions de V. A. S.

J'ose assurer V. A. S. qu'on ne s'en seroit jamais douté à la manière froide et indifferente, dont la proposition s'est faite. Je ne puis croire qu'aucun Membre de nôtre Quartier, pour peu qu'il eut pu le soupçonner, n'eut soumis avec tout l'empressement possible ses idées aux lumieres éclairées et au zèle reconnu de V. A. S. pour le bien de l'Etat. Du moins pour ce qui me regarde, je m'en serois fait et je ne cesserai de m'en faire toujours un devoir, une étude et un vrai plaisir.

1) De brieven aan en vanden Prins en de Prinses bevinden zich in het Huisarchief van H. M. de Koningin; de origineele brieven van Willem V aan J. H. S. van Nagell in het Algemeene Rijksarchief (archief Ampsen).

2) De gecommitteerden ad causas.

Je supplie très humblement V. A. S. d'en vouloir agréer mes assurances respectueuses et de daigner être persuadée, que je n'ambitionne rien autant, que de mériter l'honneur de Son approbation et de Sa haute bienveillance. Que par cette raison il me soit permis, Monseigneur, d'espérer que quand V. A. S. daignera dans la suite éclairer notre Province de ses lumières, on nous fera mieux entrevoir dans notre Quartier, de quelle part les avis nous viennent, qu'on n'a fait dans ce cas ci, et qu'on épargnera par là aux membres la désagréable nécessité de devoir incommoder V. A. S. de leurs justifications.

L'importance, que j'attache à la façon de penser de V. A. S. à mon égard, servira, j'ose me flatter, d'excuse à la liberté, que j'ai prise de L'importuner.

2. W. E. DE PERPONCHER AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 14 Maart 1777 1).

[„Par l'attachement que j'ai pour vous et le vif intérêt que je prends à votre bonheur et je puis ajouter au bien public”, raadt hij hem, de mémoires van „Arendsberg” niet uit te geven of althans er stukken uit weg te laten] 2).

Je me suis affligé depuis longtemps de savoir que vous n'êtes pas bien à la Cour, et je m'en afflige d'autant plus que quoique j'en ignore en partie les raisons, je suis sur cependant, qu'il n'y auroit qu'à s'entendre et se parler sans prévention, pour que vous y fussiez bien. Un homme de votre caractère, s'il était bien connu, seroit bien partout. Mais enfin la chose est faite, vous êtes mal à la Cour. Qu'operera pour vous, dans cette circonstance, la démarche que vous voulez faire? Certainement de vous brouiller avec elle entièrement et sans retour. Je sais que fixé dans le Gouvernement, vous y conservez toujours votre voix. Mais combien de désagréments ne pourra-t-on pas vous faire essuyer dans la régence, dans la société, partout? . . . Faudra-t-il donc toujours vous voir relégué dans une retraite, dont les gens scrupuleux et craintifs (peu dignes, si vous voulez, de vos regrets, mais en trop grand nombre pour être négligés) n'oseront presque approcher. . . . Mon cher ami, vous êtes un homme droit, intègre, rempli de bons principes, de courage pour les suivre et de talents pour les suivre avec succès. Voulez-vous nous perdre tout le fruit d'un caractère si précieux et si rare, faute d'y joindre assez de modération et de prudence?

[Maar ook voor het algemeen welzijn is het niet wenschelijk]. Il faut, si l'on veut se rendre vraiment utile, se conduire de façon à acquérir une influence générale; et cette influence on ne peut l'avoir qu'en gagnant l'affection, la confiance de tous les partis, ou du moins n'en offensant aucun. A un homme de vos principes surtout, il est plus nécessaire qu'à aucun autre que l'envie ne puisse pas lui objecter que c'est l'esprit de parti ou une animosité particulière qui le guide, car cette accusation suffiroit seule pour rendre nulle toute son influence et tout l'effet de ses plus louables efforts. . . . Si je croyois prévoir que j'aurois jamais moi-même à m'opposer à la Cour, j'aurois doublement soin de me montrer dans toutes les occasions prêt (comme en effet je ne cesserois pas de l'être pour cela) à lui faire plaisir partout où je

1) De brieven aan Van der Capellen van de Marsch bevinden zich in het archief van R. H. O. Baron van der Capellen te Zutphen.

2) De vicriante haken duiden aan, dat ik den inhoud verkort, met eigen woorden, weergeef.

le pourrois, afin qu'elle fût bien persuadée, que quand je m'y refuserois ce seroit malgré moi, et parce que la conviction du bien public et du devoir de ma place me mettroient dans l'impossibilité de me prêter à ses vues. [De mémoires zullen de oude verdeeldheden en twisten weer doen opleven, die, nu wij het erfstadhouderschap hebben, konden uitsterven.]

3. ALEXANDER VAN DER CAPELLEN AAN ROBERT JASPER, 18 Juli 1782.

Je puis vous dire que je nourris, peut être plus que vous, dans le fond de mon âme, les belles paroles d'Horace *Beatus ille qui procul negotiis etc.*, priant Dieu que je puisse quitter le monde avant que le monde me quitte etc., mais, mon ami, autant que je désire que vous eussiez agi quelques fois avec plus de circonspection, c. a. d. avec une politique vraie et qui eut eu la réussite à coeur, autant je dois vous déclarer, que ce seroit la plus grande lacheté de votre part avant que la paix soye faite ou que les deux partis dans cette Republique se soyent rapprochés, ce que j'avois tant désiré, et ou je croyois qu'avec moins de prevention vous auriez beaucoup pu contribuer. Vous ne pouvez pas faire une plus grande lacheté que de quitter la partie au milieu du combat. Il n'y auroit rien à dire si vous aviez toujours suivi l'idée d'Horace, mais puisque vous avez exercé l'opposé jusqu'acteur [à cette heure], il faut le soutenir (j'espère pourtant avec plus d'impartialité) jusqu'à la fin.... Vous savez qu'en tirant l'épée, on a raison de dire: ne tirez pas sans raison et ne remettez pas sans honneur.

4. J. H. VAN ZUYLEN VAN NIEVELD AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, najaar 1786.

Wij matten ons af en winnen niets en de vergelding onzer arbeid zal weezen ook de ridderschappen af te knotten. Misbruiken welke daar in gesloopen zijn te redresseeren, daartoe leene ik mijn hand, maar nooit om op den voet der Americaansche inrigting de daar zijnde ridderschappen of nutteloos of geheel agter den bank te schuiven. Wij weeten zeer wel, dat de inzage der adel in het stuk onzer regeering eene ondragelijke berg is voor de ooge aller burgerijen, dat men zulk een onderscheid van geboorterecht gaarne den voet zou geeven. Het boekje getituleerd den Adel doet mijne ogen wat oopen en wat zie ik? een strop aan welkers weefing ik mijne hand leenen zou. Ik wil wel bekennen, dat de gretigheid met welke het zelve boekje ontfangen word, het denkbeeld hetgeen men er uit trekt, de werkzaamheden, die het maakt, de waarheid, die men die stellingen toekent, en den haat tegen den adel mij onthutzelen. Indien men de constitutie geheel den bodem in wil slaan of moet ingeslagen worden, dan is eene herstelling onnoodig en ik geef mijn stem niet meer aan een zaak, welke ik in desselfs uitgestrektheid niet gekent heb, maar voele mij bedroogen te zijn. Indien men mij mogt toevoegen, dat dit boekje uit een kwaad canaal zijnen oorsprong ontleend, dit is moogelijk, maar het is eve zoo moogelijk, dat eene onvoorzigtige overhaasting van ymand uit onze partij dit ter waereld gebragt heeft.

5. WILLEM V AAN J. H. S. VAN NAGELL, 21 Juni 1782.

De aenteekening en daer op volgende huwelijk en vertrek van de

Freule van Lynden zal in zooverre de mont stoppen aen diegeene, die Haer Hoog Welgeboore en mij gelieven voor overspeelders uit te krijten. Het doet mij leed, dat de affectie, die ik voor HHWG. hebbe gehad, oorzack gegeeven heeft om haere reputatie te benadeelen. Die, die in deezen tijd in 's Hage zijn geweest, weeten op welke voet ik met haer ben geweest, maer de Posteriteit, ziende diergelijke libellen, zal er misschien anders van oordeelen. Misschien zie ik haer nooit wederom, maer ik moet dat getuigenis der waerheit van Haer geeven, dat er nooit ietwes onbehoorlijks onder ons heeft plaetse gehad en dat het is niet dan laster wat er van word uitgestroot, nimmer zelfs de gelegenheit gehad of gezocht hebbende, om mij alleen met welgemelde Freule te vinden.

6. WILLEM V AAN W. VAN LYNDEN VAN HEMMEN, 27 Augustus 1784.

Le service de la Republique et celui de l'Empereur devient incompatible dans ce moment ci; y auroit-il moyen de trouver un expedient tel que celui ci, que l'on declare que l'on desapprouve la resolution de Hollande et de Frise et que l'on ne trouve point que le Duc a merit  un proced  pareil, que l'on seroit meme bien aise dans le moment present de tirer parti des talents pour le militaire du Duc et de le voir employ  comme veldmaarschalk, si ce n'etoit qu'il se trouve au service de l'Empereur, que l'on lui demanderoit donc de se decider, s'il prefere de rester a ce service en quittant celui de l'Empereur, ou de quitter ce service et de rester a celui de l'Empereur et que, si il prefere ce dernier parti, on voudroit lui laisser ces gages ordinaires et extraordinaires comme veldmarchal et lui donner 20.000 fl. de dommagement pour le gouvernement de Bois le Duc et le regiment des gardes, en consideration de ses longs et fideles services rendus a cet Etat, pourvu qu'il s'engage de ne pas servir contre la Republique et de ne pas se laisser employer dans le service de l'Empereur.

7a. WILLEM V AAN F. G. VAN LYNDEN VAN HEMMEN, 30 October 1781.

Ik ben verwondert, dat de Heeren Staeten van Zutfen in hun quartiersreces hebben geadmitteert een advis, dat niet veel minder oproerig is, dan het fameus libel geintituleert aen het Volk van Nederland; het advis van den Heere van der Capellen tot de Marsch steunt volkomen op dezelve gronden. [Het staat hem niet vrij] als het waere het Volk in te roepen tot kennisneeming der deliberatien van de Heeren Staeten.

b. WILLEM V AAN J. H. S. VAN NAGELL, 30 October 1781.

Ik hebbe met leedwezen vernomen het ongeluk, dat UHWG. heeft gehad van in de beek over een muur te vallen.... Zoo het mijn gebeurt was, zoude de fraeye schrijvers van naemlooze geschriften zulks voorzeker aan dronkenschap attribueeren.... Ik hebbe met zeer veel verontwaardiging gelezen het advijs van den Heere van der Capellen tot de Marsch; men kan aen geen geboore regent nu representant van het volk contesteeren het recht om zodanige propositien te doen als hij zal vermeenen ten beste van zijn Vaderlant te kunnen strekken, maer ik denke dat noch aen mij noch aen wie of het ook zoude zijn der geboore regenten, vrij staet om bij die gelegenheit impune gal uit te bracken en wie hij goedvind te injuri-

eeren Het zal mij zeer aengenaem zijn te verneemen, of UHWG. oordeelt, dat de Heeren Staeten kunnen verdraegen het artikel, gedaateerd Arnhem den 22 dezer, dat zich daerin bevind [in de Diemermeersche Courant].

c. DE HERTOG VAN BRUNSWIJK AAN J. H. S. VAN NAGELL, 6 November 1781 1).

Il me semble que le souverain n'a plus besoin d'en [van het advies van Capellen van de Marsch] attendre une connoissance plus legale; du moins il me paroît que le momboir pourroit et devoit agir contre un homme pareil qui attaque directement le souverain avec une piece seditieuse et qui le devient doublement par la manière dont elle a été publiée partout. Si on laisse tranquillement passer ceci, je crains que les suites en pourronts être facheuses, du moins cela fera une mauvaise impression dans le pais et ches l'Etranger.

d. C. W. VISSCHIER AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 23 November 1781.

Eenigen tijd geleden is mij bij gerugte ter ooren gekomen, dat men zig op d'een of andere wijze zoude tragten te vengeeren van den moed, dien UHEG. betoond heeft in het uitten van desselfs mannelijke propositie; dan ik geloof niet en heb ook niet kunnen bemerken, dat dit door het canaal van Haar Hoog Mog. zoude geschieden: hoe zouden daar toe termines habiles gevonden worden? Zoude de Staten der respectieve Provinciën met goede oogen en onverschilligheid kunnen aanzien, dat derzelve Gedeputeerden ter Generaliteit zig eene supremacie aanmatigden over de advisen der leedematen van de soevereine vergaderingen harer Provinciën, of daar toe de hand hielpen leenen?

8. DE GIJSELAAR AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 10 Juli 1783.

Ik ben ook sederd eenigen tijd van gedagten geweest, dat in dit critiq moment iets in 't werk behoorde te worden gesteld, waarvan eenig effect tot redding kon worden verwacht; zal er iets gedaan worden, heb ik altoos begrepen, dat men Vrankrijk de les moet opleezen; zo men hier op doordenkt, is er geen andere weg, want daar moet het goede gedaan worden, waartoe men onvergeevlijk traag en obstinaat is, doch altoos onder den dekmantel van vriendschap en sinceriteit. Het is een vervloekt volk, geloov mij, vrind liev, zij moeten met harde sporen gereeden worden, maar wat zal de voorgestelde convocatie uithaalen? Ik wenschte wel, dat een bekwaam patriot zich immediaat wilde chargeren met een incognito reis na Parijs, om daar onder de hand de noodige representatien te doen, maar dan oordeel ik 't hoog noodig, dat zulk een Heer de contenance houd, als of hij expres door de patriottische partij was afgezonden, om de precise intentie van 't fransche hov te vernemen, en zoo men niet wilde uitkoomen en maar krullen verkoopen, dan te kennen geeven, dat men in de noodzakelijkheid zal zijn, om dan een betere vrede door 't canaal van Engeland te zoeken en wel door middel van vernieuwing der oude liaisons. UE. begrijpt, ik wil alleen maar dreigen. Hier toe zou ik UE. of den Hoer van de Poll verzoeken. — Ik heb den laatstgenoemde reeds over zijn plan om de natie te consuleeren, geschreven; ik denk er op

1) Algemeen Rijksarchief (archief Ampsen).

de zelfde wijs als gij over . . . nochtans durf ik zo gunstig niet over de natie denken, over het geheel is ze zonder caractere en energie.

9. VAN DER CAPELLEN VAN SCHONAUWEN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 11 September 1783.

UHWG. schrijven heeft mijn eenigsints gefrappeert; daer in ziende het verzoek van den Hr. van Dorth, dat mijn, zoo voor ZHWG. als ook voor de correspondentie, vrij speculatief voorkomt. Wij dienen ons buiten schut te houden en geen wapenen aan de hand geven om ons eigen (te weeten de goede partij) te benadeelen. Een schriftelijke last, door een particuliere bijeenkomst gegeve en door iemand aangenomen ter fine van onderhandeling met den een of ander souverain, zoude voorseker gelaakt werden en als een imperium in imperio aangezien werden; daer dan bij gevoegd de genereuse manier van uytleggen van de andere partij, gelijk gebleken is in de zaak van het geproponeerde plan met America, zoude men niet dan de aller onaangenaemste en aller nadeeligste gevolgen van zoo eene demarche kunnen wagten . . . De Hr. Abbema is [hieromtrent] egaal met mij denkende . . . Naer mijn gedagte zoude men niet moeten negocieren, maer alleen den Hr. van Dorth versoeken te willen sonderen, wat de intenties aldaer waren.

10. VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH OVER DEN RIJNGRAAF VAN SALM, najaar 1784 (vgl. Colenbrander II, blz. 108) 1).

Men geeft in bedenking, daar hij zich in den actueelen toestand van zaken bij beide partijen noodzakelijk weet te maken, of het wel prudent is, aan hem, een vreemdeling zijnde, ouvertures te doen, die het plan raken, dat tot redres beoogt wordt te effectueeren. Deze mensch wordt geemploieert, om door zijne insinuante wijze van doen en spreken de hoofden van de zoo gehaate partij wat zagter te maken; hij geeft blijken van zijne wijze van denken, maar heeft men wel eenig kenmerk, dat hij den Prins zelve met zijn aanhang cordaat in het ongelijk durft stellen, dat volstrekt geschieden moet, zal hij de goede zaak bevorderlijk zijn? Dat men daarom op zijne hode zij met iemand, die meer dan waarschijnlijk al wat naar de zijde des Prinsen moet overhellen. Hij is een Graaf des H. R. Rijks. Hij is een intrigant en begrijpt zeer wel, hoe necessair hij zig in dezen maakt en hoe men hem, hoe de zaaken ook uitvallen, zal moeten ontzien.

11a. ALEXANDER VAN DER CAPELLEN AAN ROBERT JASPER, 22 April 1785.

Votre dernier avis sur la réponse donnée aux dernières prétentions de Joseph cause ici une double sensation, très opposée l'une de l'autre. Je puis vous dire de science certaine que le Prince en est content et doit avoir dit être d'accord sur cet objet avec vous. En revanche je suis fâché de devoir vous dire que tous vos amis ici c. a. d. les mathadors de cette province en sont très sensibles, et affectés de la publicité que vous venez de donner par la de l'état des négociations, et la manière disgracieuse pour ceux qui y ont concouru que vous les depeignez à toute la nation, tandis que si même vous aviez

1) Archief van Baron Van der Capellen.

raison dans le fond de la chose, vous ne pouviez et ne deviez pas perdre de vue la situation intérieure de la République, et avec cela le seul espoir du parti patriotique c'est la conservation de la paix; en joignant encore à tout ceci le peu de fond et d'espoir solide, comme vous pouvez mieux sçavoir que tout autre, qu'il y a à faire sur la cour de Versailles, qui pour bien des motifs veulent absolument la paix; tandis qu'ils pourroient prendre de l'aigreur . . . Au reste, ils sont convaincus que vous l'avez fait dans la meilleure intention possible, mais ils croient que trop de zèle vous a emporté pour ne pas avoir fait tout votre possible pour en prévenir la publicité. G r 1) me dit hier au soir qu'il désire plus que jamais de vous voir et de vous parler.

b. ALEXANDER VAN DER CAPELLEN AAN ROBERT JASPER, 26 April 1785.

Je suis fâché, cher ami, de vous voir de l'aigreur contre quelques mathadors de cette province; vous avez mal saisi aussi la manière qu'ils se sont expliqués. Ils ont dit que trop de feu vous avoit emporté, omdat door zulke stukken publicq te maken de patriotten geslagen worden en dat men dus doende de opposite partij kragtig in de hand werkt; dat hier door den oorlog zoude kunnen verwekt worden en dat de aanhoudende hoop der prinsgezinden is, oorlog. Enfin, cher ami, munissez vous du plus grand flegme possible et tachez de vous accorder avec ces mathadors, sans lequel le bien publicq doit souffrir et sera immédiatement sans ressource; car si la desunion se glisse encore plus dans le parti patriotique, l'opposition criera bientôt victoire.

12a. P. VAN SPAAN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 23 September 1785.

Inmiddels heb ik zeer geaprobeerd UWE. plan om de publique schrijvers daer heenen het te doen dirigeeren, dat zij, over den vrede spreekende, de oorsaken (gelijk dat ook waer is) daer van aen de sedert 1766 slecht gehoudene directie van den Stadhouder cum suis te attribueeren, want ingevallen men aen de zijde der goede publique schrijvers wilde sustineeren, dat men nog meer aen de zijde van de Republicq had moeten volhouden etc., is zeker, dat al was dit volkomen bewezen, het niet anders, de zaak toch afgedaen zijnde, dan scheuring onder de goeden veroorzaeken en de hofpartij, die om haer but te bereiken, niet dan oorlog geroepen heeft, in de hand werken zoude.

b. P. VAN SPAAN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 4 October 1785.

De retorsie van de klachten van sommigen over de hollandsche directie op die directie, die ons buiten mogelijkheid gesteld heeft, om ons in staet van tegenweer te stellen, heeft UWE., mijns inziens, meesterlijk gedaen.

c. ALEXANDER VAN DER CAPELLEN AAN ROBERT JASPER, 7 October 1785.

Vous paroissez vouloir en [van den toestand der Republick] attri-

1) De Gijselaar.

buer en grande partie la cause (confidence que je garderai bien pour moi) à ceux qui ont négocié cette paix honteuse et qui auroit négligés de conclure à tems l'alliance avec la France.... N'allez donc jamais, je vous en supplie, cherissime ami, toucher cette corde vis à vis du publicq, et vous brouiller pour toujours avec ceux avec lesquels vous devez faire cause commune; attaquez les directement sous quatre yeux et agissez après cela comme cela se doit, mais n'oubliez pas que si vous les exposez aux yeux de la nation, que vous.... occasionnez le triomphe du parti adverse.

13a. G. G. BENTINCK AAN WILLEM V, 29 Augustus 1783.

Ik hebbe de eer Uw Doorl. Hoogheidt te communiceren, dat den Landag nog al redelijk wel is afgeloopen. Ik heb hevige debatten in mijn quartier gehadt en voornamentlijk met den Heer van Oldenaller, die sig alder indecents en brutaal heeft aangesteldt; en was de grootsten opposant, nevens den Heer van Yrst, Perkeler en den ousten Zuylen, om de rust in Arnhem te herstellen. De vier overige Heeren van de ridderschap, die praesent waaren, sijn geweest Broeckhuysen, Spaan van Bouiljon, Spaan van Voorstonde en den Raadsheer Schimmelpenninck, welken allen seer wel hebben getoondt de goede zaack toegedaan te sijn, als oock de 4 klijne stecden.... Van Arnhem was Brantsen, die sig..... 1) fern gehouden heeft, maar Umbgrove en Gaaymans nevens van Hamel, die Woensdag op een dag heen en weer quam, om die twee laatstgenoemde Heeren Umbgrove en Gaaymans nog quam opsetten, hebben sig infaam gehouden, hebbende evenwel de zaack kunnen concluderen.

b. F. G. VAN LYNDEN VAN HEMMEN AAN WILLEM V, 30 Augustus 1783.

Inmiddels, aangaande de missive van 't Hof t'Arnhem over 't aldaar voorgevallene, de altercatien in 't quartier van Veluwe so verre gegaan sijnde, dat de Landdrost van voors. quartier sig genoodsaakt vond 't selve te scheiden, met declaratoir, dat 't selve ook niet wederom soude convoceren, voor en aleeer volkomene satisfactie soude hebben bekomen van de laesie, hem in sijn character bij deese aangedaan, waarvan aan de Landschap kwam kennisse te geven: so hebben wij in aanmerkinge van de nadelige gevolgen, die uit inactiviteit van voors. quartier bij aanhoudinge niet alleen hier, maar ook elders noodwendig souden hebben moeten profluieren, getenteert om die geresene oneenigheden best mogelijk in der minne uit den weg te ruimen, en de tegens elkanderen meest geanimeerde leeden so doenlijk te verzocnen; waar in wij ook, hoe onverwacht, nogtans so gelukkig hebben mogen reüsseren, dat de harmonie immers provisionneel wierd hersteld, en 't voors. quartier immediaat daar op met de twee andere quartieren sig kwam te conformeren.

14. J. H. VAN ZUYLEN VAN NIEVELD AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 26 Maart 1784.

Duizendmaal hebbe ik bij mij zelve gewenscht gehad, dat UHWGb. altijd alle voorzichtigheid zoude gebruiken, de gecommiteerdens niets aan te raaden dan met overleg van den Hr. van Berk of de Hr. Bekking,

1) Een woord onleesbaar.

ten minste alle voorzorge te neemen, dat nimmer het een of ander aanleiding mogt geeven tot enige discrepantie. [„Den verkeerden draai” hebben de gecommiteerden genomen met hun resolutie omtrent de vacante schepenplaatsen.] Hoe zeer ik met UHWGb. ecnstemmende blijve aangaande 's volks alvermogen, zult UHWGb. met mij ook gereedelijk toestemmen, dat schoon men de volstrekste volksregering beooge, er toch vaste orders, regels en wetten moeten zijn. Dog waar zal men langer deeze order of waare merkteekens van bestaanbaarheid eener regering vinden, indien mensche, zoo kortzigtig als deezen, of veele derzelve, in de waan gebragt zijn of zig zelfs gebragt hebben, dat uit hoofde eener herroepelijke, gedeeltelijk onwettige volmagt, de Majesteid der volksstem bij hen berust? Ik verklaaren de regering der Hottentotten booven de leerstelling van die laatste leermeeesters te moeten verkiezen . . . Ik vind de zaak van die natuur, dat ik mij volstrekt met dezelve niet kan, nog wil bemoeyen. Het kost mij zelven moeite, gedagte te blijven cultiveren om de zaak der borgerije en van deeze stad langer te behartigen. Ik bedank mij, eeuwighdurend een don Quichot voor hunne zaak te blijven. Wie wil zig ook op den duur bloedgesteld zien aan de ongegrondste verdenking van een wispeltuurig volk? [Een grief is ook, dat zij] raad van buiten zoeken en dus schijnen te wantrouwen aan diegeene, welkers dorpels zij in hun midden hebben. Was het niet altijd beeter geweest, menschen na diegeene terug te zenden welke van de minste omstandigheeden beeter kunnen getuygen, dan door een verkeerd voorstel, uit onkunde gebooren, hunnen gevraagden raadsman zelfs te doen misstappen . . . De overkomst van UHWGb. is zoo noodzakelijk, dat het onverantwoordelijk blijft, hier in te aarzelen. Men wil alleen aan uwe uitspraak gehoor leenen. [Als Capellen komt, wil hij meewerken; anders niet.]

15. RESOLUTIE EN CONVENTIE VAN DEN MAGISTRAAT VAN ZUTPHEN van 1 Maart 1751 1).

Haar Edele en Agtbare hebben tot voorkominge van alle diffidentie, collisien en onenigheden, welke over de begevinge van openvallende ampten, staande ter dispositie van deze stad, zouden kunnen resulteren en om, zo veel mogelijk, ene opregte en bestendige harmonie en vrientschap te stabilieren, na rijpe deliberatie en, nadat de approberende sentimenten van de Heren Couleman en de Lecu van Coolwijk, wegens ziekte en onpasselijkheid absent zijnde, door de secretaricn Couleman en Schomaker specialijk waren ingenomen en ingebragt, cenparig goetgevonden, te arresteren en te beramen, gelijk arresteren en beramen mits dezen, de navolgende articulen.

I.

Dat, om alle jalousie over 't begeben der ampten en beneficiën uit den weg te ruimen en niemant der Leden door overstemminge te praëjudicieren, maar ene juste egaliteit, welke de regte bant van enigheid is, te observeren, de twaalf Heren van de Magistraat zullen worden verdeelt in twe classen, gecomposeert ijder uit drie seniores en drie juniiores.

2.

Dat d'eerste classe zal bestaan uit de Heren Gerhard Jurrien

1) Memoriën- en Resolutiënboek der stad Zutphen (Stedelijk archief aldaar).

Schimmelpenninck van der Oye, Barthold van Hasselt, Fredrik Robbert van Lathum, Philip Carel Schomaker, Bernard Joost Verstege en Bernard Huinink;

En de tweede uit de Heren Assueer van Heeckeren, Jan Couleman, Martinus de Leeu van Coolwijk, Ernst van Löben Sels, Jan Adriaan Joost Sloet en Philip van Munster.

3.

Dat de ampten zullen worden gebragt onder vijf classen, waarvan d'eerste classe zal contineren de Commijs-plaatz der posterije, Ontfangst der verpondinge over stad en schependom, Over-rentampt, Onder-rentampt, Rentampt der domeinen, Rentampt van de cloosteren ten Ysendoorn en Heer Henriks huys, Rentampt des cloosters Spitaal en de Worf, Rentampt van St. Antony's grote broederschap, Rentampt van St. Walburgs kerk, de Plaatz van servitie-meester (en die van vendu-meester.

Dat in de tweede classe zullen begrepen zijn

Twe kerkmeesteren van St. Walburgskerk, zijnde te gelijk provizoren van 't Oude en Nieuwe Gasthuys, Twe kerkmeesteren van de Nieuwstadskerke, Twe provizoren des O. en N. Gasthuizes, Vier provizoren van 't Bornhoff, Vier provizoren van 't Burger-weeshuys, Drie gecommiteerdens ter Weze-kamer, Clercq ter secretarje en opziender van stads hout-magazijnen, Burger-majôr, Coster van de Grote Kerke en eindelijk Drie doctorale præbenden.

Dat tot de derde classe zullen gchoren de ampten van Drie voetboden, blijvende d'opklimminge tot rijdende boden, pander en camerdienaren als van outs, Marktmcester, Weidemeester, Schater 1), Commissaris van wagens en schepen, Koopmans-bode, Twe wagemesters aan de mole, Molen-knegt, Omroeper en Afslager van de Visch.

Tot de vierde classe die van

Admodiateur, Tollenaar en Bezieder van den tol (in val dezelve staan ter dispositie van H. Ed. en Agtb.), Coster der Nieuwstadskerke, Nagt-court 2), Vijf klapperlieden, Portiers van de Marsch-, Nieuwstads-, Laar- en Hospitaalspoorten, voorts van 't Hage- en Vischpoortjen, Vier lantaarn-aanstekers, Zaad-, Zout-, Kalk- en Turfmeters, Utdeler der wagt-turf, Contra-schrijver van den vendu-meester, Doodgravers van de Grote en Nieuwstadskerken, Makelaar en Doodbidders.

En eindelijk tot de vijfde classe de posten van

Stads-medicinae-doctoren, Stads-chirurgijn, Stads-apothequer, Stads-vroetvrouwen, Latijnse, Duitse en Franse schoolmeesters, Rentmeesters van 't O. en N. Gasthuys, 't Bornhof en Burger-weeshuys, Drukker en leverancier van schrijfbehoeftens, Timmerman, Metzelaar, Leijendekker, Strate-maker, Scheepstimmerman, Grof-, Kleyn- en Nagelsmeden, IJckers van de droge en natte maten, Voorzaegers van de Grote en Nieuwstadskerken, Organist en klokkenist, Klokken-steller, Veerschippers op Amsterdam en Rotterdam, Molenaars, Opzigter der lantaarnen, Schout bij nagt en zijne Assistenten, Scherprigter, Reinmaker, Bedelvoogd 3), Afdrager van de visch, en verder alle zodane andere, welke in de voorgaande vier classen niet speciaal zijn uitgedrukt.

1) Een soort veldwachter, in de Betuwe schutter genocmd.

2) Torenwachter.

3) Een politiebeambte, belast met het weren van personen zonder middel van bestaan.

4.

Dat bij vacature van een ampt, gehorende onder de eerste classe, voor de eerste reize zal gelotet worden tussen de twee classen en daar door vastgesteld, welke classe der Heren de eerste begevinge zal doen; zullende als dan de Heren van die classe, aan welke 't zelve is toegevallen, in den haren, 't zij bij onderlinge schikkinge of, in cas van stoot, door lotinge reguleren, bij wie van haar de begevinge privative zal geschieden, zonder dat enige overstemminge in die classe zal plaats hebben. En zullen alsdan alle Leden van de Magistraat op de perzoon, bij denzelven genomineert, hunne stemmen moeten confereren.

5.

Dat, d'ene classe der Heren, dus een tour gehat hebbende, de eerste daarna openvallende post van voorscr. eerste classe der ampten zal staan ter dispositie van d'andere classe der Heren, welke in voegen als hier boven vermeldt, daar over zullen disponeren; zullende zo vervolgens de touren aldus tussen de beide classen der Heren, door de eerste lotinge gereguleert, blijven alterneren.

6.

Dat deze manier van begevinge almede ten reguarde van d'ampten, in de tweede classe openvallende, zal worden g'observeert en, zo en als hier voor gestatueert, tussen de beide classen der Heren tour à tour roulleren.

7.

Dat een Heer in ene dezer twee classen, 't zij bij schikkinge of lotinge, van de begevinge gejouisseert hebbende, niet wederom tot het lot van een volgend ampt, bij tour aan zijne classe komende en waar in hij reets een beurt gehad heeft, zal worden geadmitteert, eer en bevorens zijn Ed. gezien heeft, dat ijder der Heren van deszelfs classe, die mede gelotet hebben, ook ene diergelijke begevinge godaan heeft.

8.

Dat van de openkomende posten, in de derde classe opgetelt, de begevinge bij tourbeurten tussen de twaalf Heren zal geschieden; zodanig, dat 't eerst vacerend ampt zal begeven worden bij den outsten Heer in rang en zo aflopende tot den jongsten Heer toe.

9.

Dat dezelfde order almede zal gevolgt worden omtrent de ampten, die in de vierde classe gerecenseert zijn.

10.

Alles met dien verstande, dat een of enige van de ampten of posten, in deze vier eerste classen geënumereert, komende te vaceren, den Heer, alsdan op de tour staande, daarvan aanstonts zal mogen disponeren, met daar toe een perzoon te nomineren en aan te stellen, vervolgens die doen in eed nemen, zo daarop een eed is staande,

ook des noods, werkelijk laten fungeren: mits nogtans, dat de tractementen en emolumenten niet eerder zullen lopen, dan met Petri daar op eerstkomende, zo en als van outs gebruikelijk.

11.

Dat vervolgens de dispositie van d'ampten, in de vijfde classe gespecificeert, zal geschieden bij de gezamentlijke Heren van de Magistraat door pluraliteit van stemmen.

12.

Dat, iemand van de Heren komende te overlijden of bij veranderinge der regeringe gediscinueert wordende, deszelfs successeur zal vallen in zijne classe, zonder dat 't zelve enige alteratie zal geven aan de tourbeurten van de classe, waar in dien Heer gestorven of afgegaan is.

13.

Dat ten aanzien van die ampten, waar voor borge moet gestelt worden, daar van de dispositie zal moeten geschieden op zodane personen, welke daar aan, conform de resolutiën en reglementen van H. Ed. en Agtb., althans vigerende, kunnen voldoen.

14.

Dat, vermits onder de posten, in de eerste en tweede classen gebracht, enige zijn, welke met Petri vacant worden en dus op dezelfde tijt, zonder te kunnen bepalen, welke d'eerste of laaste openvalt, het in dat geval daar voor zal gehouden worden, 't over-rentampt het eerst opengevallen te zijn, daar na 't onder-rentampt, vervolgens de gecommittcerdens ter weze-kamer en laastelijk de doctorale præbenden.

15.

Dat eindelijk, in cas iemand der officianten buiten 's tijts zijn ampt mogt deponeren of daar van ontzet worden, zulx in genen dele zal strekken tot præjudicie van zodanen Heer, die aan de tour van dat ampt mogt staan, maar blijven aan zijn keur, om 't zelve te begeben of te laten aan de lotinge der gezamentlijke Heren.

16. J. J. VAN DER MUELEN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 9 Februari 1787.

Na dat wij de eer hebben gehad met UHWG. te spreken, hebben wij eenige van de gemeensheden gesondeert, of zij er ook toe zouden kunnen komen, om andere middelen tegen Croocceus aan te wenden, doch zij scheenen in 't geheel niet gedisponeert, om hem met geweld te weeren, of uit de vergadering te zetten, zijnde niet genegen, om er een kloppartij, daar zich zijne medestanders somtijds bij zouden voegen, aan te waagen en waardoor zij (en misschien te regt) meenden, dat de agtbaarheid van haar collegie bij zoude verliezen; voorts zeiden zij, dat de commissie uit hen nog zoude overleggen, hoe zich verder te gedragen, maar dat zij dat niet dan kort voor de vergadering zouden doen, om het niet publicq te doen worden. Dus vonden wij, dat wij de requestreerende burgerij niet met eenige vrugt

konden vergaderen, en dat wij althans moesten afwagten, hoe het met de eerste vergadering van de gemeenslieden afliep. Deze dag gekomen zijnde, is Croocceus daar verscheenen, wilde zijn plaats naast de linkerzijde des presidents nemen, maar wierd daarin voorgekomen door Wassink, die zeide, dat hij jongste gemeensman was, en dat het zijn stoel was; waarop Croocceus hem vroeg, of hij geweld gebruikte, nam een stoel en gebruikte zelfs eenigermate geweld, want schoof den stoel van den president en Wassink eenigzins op zijde en kroop zo doende halver wege tusschen hen beide in. De president vroeg hem, wat hij daar deedt; Heytink antwoorde, dat hij hem die plaats had aangewezen; de namen der leeden wierden afgelezen, en toen zeide de president, dat vermits er een persoon tegenwoordig was, die er niet behoorde, zij geen vrije deliberatiën hadden, en hij de vergadering scheidde. Heytink en Abbing riepen, dat zij wat te proponeeren hadden; Croocceus, dat hij zich wel zou weeten te maintineeren, maar de meerderheid ging weg en kort daarna zijn de anderen ook afgekomen. Wat nu te doen? . . . Over de 6 kwaalijkgezinde te doleeren (want Wassink heeft zich nu gejustificeert) en de gemeensl. te verzoeken, die niet meer te erkennen? Maar ik twijfel, of zij daar wel toe te persuadeeren zouden zijn.

17. VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH AAN WILLEM V, 23 April 1783 (een toevoegsel aan den brief, gedrukt in zijn Memorie, blz. 206).

De ordinaris verponding in de Graafschap doet ruim f 114000. — $\frac{1}{3}$ st. per gulden op dezelve bedraagt f 2850.

Hier uit kan gevonden worden de vermeerdering der tractementen voor de hoofdofficieren: als bij voorbeeld voor den

Landdrost	f 500
Scholtus van Zutphen	„ 800
Rigter van Docsburg	„ 300
Scholtus van Lochem	„ 300
	f 1900

Uit de overschietende f 950 kunnen de rigters in de ampten gesalarieert worden, die bijna niets genieten dan het geen zij op de boeren verhaalen.

Dat de $\frac{1}{3}$ st. per gulden op de verponding eene geringe last is, kan blijken, dat de meest gegoede particulieren in de Graafschap niet boven de f 200 in de verponding betaalen; dat dan voor zulk een eigenaar f 5 in het jaar zou zijn. Deze geringe verhooging drukt de gemeene man in het geheel niet; de vermogendste eigenaars betaalen die, en zeer ongevoelig.

18a. WILLEM V AAN J. H. S. VAN NAGELL, 29 April 1783.

Ik zende UHWG. onder cachet volant eene missive aen den Heere van der Capellen tot de Marsch; ik prefereere van niet te antwoorden, omdat ik overtuigt ben, dat mijn brief in de couranten zal koomen, doch verzoeke UHWG. met den Heere van Khell en den Heere van Lynden van Hemmen er over te spreken, en zoo UHWG. alle drie van gedachten zijn, dat zij afaen moet, ik zal mij zulks laeten welgevallen; anders verzoeke ik dezelve wederom en zende UHWG. nochmaels de missive van den Heere van de Marsch; de laetste periode mackt mijns bedunkens aller bedenkelijkst om er op te antwoorden.

b. WILLEM V AAN J. H. S. VAN NAGELL, 6 Mei 1783.

Het is mij zeer aengenaem, dat mijne missive aen den Heere van der Capellen tot de Marsch mij is teruggekoomen. Ik denke, dat het gevaerlijk is in diergelijke handen schriften te laeten, waer uit altoos venijn kan gezoogen worden. Ik wenschte, dat het in alle de provintien zoo ging als in Gelderlant, maer zij is thans bijna de conige, waer de zaeken met order en niet met drift werden gedirigeert.

19a. PH. W. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT AAN G. G. BENTINCK, 8 Mei 1786 1).

En réponse à ce que vous venez de m'écrire et qui ne m'a été remis que fort tard après mon retour d'Englenburg, j'ai l'honneur de vous marquer.

Que quant à la bonne foi. Je réponds entierement de la bonne foi de ceux (les premiers de la Gueldre, nobles et magistrats), dont je rapporterai les sentimens et les vues, ils m'estiment trop pour se jouer de moi et je m'estime trop moi même pour le permettre. Mais, Monsieur, vous sentez bien que reciproquement il faudra pouvoir faire le même fonds sur les assurances que donnera la Cour.

Pour ce qui est de leurs vues et de leurs projets. In 't algemeen is dit zeker, dat men nooyt nog de electien nog de begeeving der commissien, nog de dispositie over de patenten volkomen op de oude voet laten zal. Verders regoceren er, zoo 't mij voorkomt, in de patriottische partij 3 differente begippen.

Eenige begeeren een volkomen herstel der aloude vorm van regeering of wel, om beter te spreken, eene gantsche inversie van de tegenwoordige, voorafgegaan van 't vernietigen van 't Stadhouderschap en, geloof ik ook, der ridderschappen en 't 1^e lid van staat van Utrecht.

Andere willen de electien en commissien wederom ten vollen in den schoot der regeeringen en des volks terug gebragt hebben, 't volk gerepresenteert wordende door gemeentens, gecommiteerden, gildens of kiezers; de patenten begoceren ze, dat alleen ter dispositie der Staten zijn zullen; zommige regenten willen ze uyt de regeering, andere er wederom in hebben. Eyndlijk zijn er, en tot deeze behooren zeer veele, die de partij des volks verlaten hebben of niet toegedaan zijn, doch niet te min zoo verzeekert zijn, dat de al te groote invloed van 't stadhouderschap in de staatsvergaderingen, en desselfs al te onbepaalde magt over de troupes de een of de andere tijd onder de bestiering van een onvoorzigtig of ambitieux vorst doodlijk voor de republicq worden kan, dat ze ongetwijffelt om die magt te bepaalen eer met als tegen de patriotten arbeyden zullen.

Tot de eerste partij behooren niet veel regenten 't zij uit den adel 't zij uit de stecden, en ook niet, ben ik verzeekert, 't kundigste gedeelte van 't volk.

Wat de twee andere partijen aangaat, deze twijffele ik niet, of zouden te vrede te stellen zijn, indien 't mogelijk ware een middelweg te vinden tusschen de practensien van 't Hof, die alles behouden, en de andere partij, die alles terug hebben wil.

Deze middelweg nu vleye ik mij aangewezen te hebben, ten minsten ik ben niet in staat er eenen anderen uyt te denken; hoofdzakelijk, om kort te zijn, komt 't hier op uyt.

1) Archief van Baron Van der Capellen.

De Reglementen blijven, doch worden in zommige articulen gealtereerd.

Het hof blijft de electien behouden, doch bepaald.

Het hof blijft de commissien begeeven, doch volgens een tour-lijst. Zoo er maar één te begeeven is, aan die de eerste aan de tour staat; zoo er meer te begeeven zijn, aan wie der aan de tour staande heeren ze verkiest.

De magistrataaten permanent.

De jonckers in 't vervolg in geen twee lighaamen van regeering te gelijk zitting.

De patenten als vooren door den capitein-generaal uytgegeeven, doch met eenige restrictien in cas van een aanstaande oorlog of extraordinaire verlegging der troupes.

Wat aangaat 't formeeren der nominatien, dit zoude men in iedere stad tot genoeg en der burgerij schikken moeten. De tourlijsten der commissien konden door de ridderschappen en regeeringen zelfs na goedvinden gereguleert worden.

Zie daar, Mijnheer, doch zeer in 't kort, de conditien, waar op ik mij verbeele, dat de verzoening zoude kunnen geffectueert worden. Word 't regt ernst, zoude dit alles veel klaarder en uytgebroyder behooren voorgesteld te worden. God gave dat de zaak al reeds zoo ver gevordert ware!

Voor 't overige ben ik 't ook zeer met UHWG. eens, dat men in dezen handel, ten minsten in de beginzelen van dezelve, geene aan de andere partij sterk suspecte persoonen gebruyken kan. 't Is ook daarom, dat ik er mij toe aangeboden heb, vermits men mij niets uitrekenen kan, dat ik in de eerste douzijn jaaren van een van beyde te verwagten zoude kunnen hebben. Ik beloove aan beyde de partijen de scrupuleuste getrouwheyd en secretesse, want deze behoort plaats te hebben, al wierden de onderhandelingen afgebroken.

Zoo UHWG. mij dan nu slegts in 't algemeen, doch op 't sterkste en na verkregene verzeekerings van 't hof voor desselfs waarlijk serieuze intentien tot een vergelijk instaan wilde, zal ik 't gewillig aanvangen en UHWG. op die vaste verzeekerings van de eyschen van de andere partij kennis geeven. Ik vleije mij, dat ik ze mijn project wel zal doen smaaken, doch meer als ik hier achter 1) voorgesteld heb, zullen ze nooyt accorderen. Willen ze er nu niet inkomen, er is niets aan verbeurt, de intentien en vues van 't hof zijn even gheym gebleeven als de haarc, en de gemanifesteerde begeerte van 't zelve, om naar schikkingen te luysteren, kan 't nooyt geen oneer of schade doen.

Kunt UHWG. mij hier op door bringer dezès eenig antwoord geeven, 't zal mij aangenaam zijn; anders zal ik 't aanstaande Woensdag (is 't UHWG. immers mooglijk) te Zutphen (daar ik tegen 9 uren zijn zal) op 't adres van Willemsen in de groote societeyt verwagten.

b. PH. W. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 8 Mei 1786 (geschreven uit Doesburg).

Cy-joint, j'ai l'honneur de vous envoyer copie d'une lettre de Mr. Bentinck, que j'ai trouvée hier en revenant de chez vous. Elle m'a paru assez intéressante pour vous la communiquer. Si je ne me trompe,

1) Namelijk aan de andere zijde van het vel papier.

elle offre sous des expressions équivoques des desirs d'entrer en pour-parler qu'on n'ose encore découvrir trop ouvertement. Mr. Bentinck pouvoit fort bien se passer de m'écrire et de m'écrire par exprès. Je n'avois aucun lieu à m'attendre à une lettre de sa part: si je ne me trompe, elle n'a donc été écrite que pour le P. S. qui en fait la partie la plus essentielle. Je ne doute aussi pas que celle que je lui écrivis il y a 8 jours n'ait passé en revue, mais vous sentez bien que quand même cela eût été, les circonstances eussent empêché Mr. Bentinck d'en rien dire: car il se fût mis dans la nécessité de déclarer ce qu'on en avoit pensé. Quoiqu'il en soit, il m'a semblé qu'il ne faloit pas négliger ces commencemens.

J'espere que vous trouverez ma réponse cy incluse à votre gré. Je l'ai expédiée cet après-midi. Vous m'obligerez beaucoup, monsieur, de garder précieusement ces papiers, cette lettre, et toutes celles que j'aurai l'honneur de vous écrire. On ne peut pas prévoir dans les conjonctures où nous nous trouvons à quoi tout cela aboutira, et je veux de loin me ménager de quoi me justifier, si je pouvois en avoir jamais besoin. Je n'ai pas besoin, je crois, Monsieur, de vous recommander d'exiger sur ces ouvertures le plus profond secret de ceux à qui vous trouverez à propos de les communiquer.

Pour rassurer ou déterminer les plus difficiles on pourroit leur observer:

Dat men door eene diergelijke schikking, zoo mij ten minste voorkomt, voldoen zoude aan de eerste en voornaamste oogmerken van de pogingen der Vaderlandsch-gezinden, namelijk eene genoegzaame bepaling van den invloed van 't Stadhouderschap in de Staats-vergaderingen, en van deszelfs magt over de troupen.

Dat 't geheel afschaffen der electiën, 't beneemen der begeeving der commissiën en 't geheel intrekken der patenten zekerlijk beter form van regeering zoude uytmaken als dezelve nu blijven zoude. Doch voor hoeveel jaren tweedragts, voor hoe veel onlusten en mis-schien bloed zouden we dit kopen moeten?

En hoe lang zoude dit in eene zoo veranderlijke natie als wij zijn stand blijven grijpen? Daar we steeds met een inwendige en denkelyk ook een uitwendige cabaal te worstelen zouden hebben.

Dat 't volk nu door deszelfs representanten onder wat naam ook deel in de regeering krijgt, dat men zoo gewenscht heeft.

Dat die meester van de nominatie is, ook meester is van de electie, als van haar afhangende gepaste voorwerpen op dezelve te brengen.

Dat 't hof zich verbinden zoude moeten, niemand drie maal zonder reedenen, door de nominanten goedgekeurd, in de electie te zullen voorbijgaan.

Dat die electie slegts geschied tusschen 2 personen, dat is, zoo bepaald als te verzinnen is.

Dat men de wijze nader zoude kunnen bepaalen, hoe van een lid, die een ander of geen geconcludeert advis uytgebracht had, rekenschap te vorderen, doch in geen ander geval.

Dat die electie weinig of geen invloed zoude geeven, vermits men zijne bevordering aan de regeering en de volksrepresentanten voornamelyk dank te wijten zoude hebben.

Dat de stadhouder buiten dat de begeeving van zóoveel ampten, zoo politique als militaire, overhield, dat men tog zijn gunst meer of min benodigd bleef hebben.

Dat als men hem gelaste in de actes van aanstelling de woorden van uit naam der Heeren Staten of iets diergelyks in te lassen, men niet zeggen zoude kunnen, hij zijne heeren en meesters

anders aanstelde, als zoo als particuliere regtbanken dikwils souvereyne daden doen.

Dat 't begeeven der commissiën op den aangewezen voet hem geen de minste invloed kon geven, maar veel eer beneemen, vermits de al te wilkecurige distributie derzelve aan minder gerechtigde tot de beste, hem meer vijanden als vrienden zoude maken, en ieder tog zeker wat behouden zoude, dat hem niet ontnomen kon worden. Dat 't stuk der patenten gemakkelijk na genoeg van beyde de partijen te reguleeren zoude zijn, en cyndlijk dat men, om deze Regeeringsvorm in zijne zuiverheid te behouden, behalve de hulp van strenge nieuws- of diergelijke papieren, een soort van garantie formeeren zoude kunnen, niet alleen van de 7 Provinciën onder elkanderen, maar zelfs van de steden en ridderschap van iedere derzelve.

Dat den Staat eyndlijk eens wederom in rust gebragt zijnde, wij alle er niet alleen ogenbliklijk de vrugten van smaaken zouden, maar zulks ook tot desselfs herstel en verderen bloey, door 't nuttiger employ van de twee bekende importante commissiën, strekken zoude mochten.

Ziedaar, mijn waarde vriend, een schets van mijne geringe gedagten; smaaken ze U, zoo dunkt mij, was 't best ze anderen ook (casu quo, provisioneel) smakelijk te maken. Men zoude er in de lugt, als een zaak daar zig eenige mogelijkheid voor begon op te doen, de bekende patriotten (zoo ridders als magistraatspersoonen en gemeenslieden), onder belofte van geheymhouding, over kunnen ondertasten. Ik zal de eer hebben aanstaande Woensdag morgen ten 9 uuren of half tien bij UHWGeb. te zijn; meer kan ik hier, als van twee maal geëxerceerd en veel geschreven te hebben zeer vermoeyt zijnde, niet bijvoegen.

[P.S.] Ik begrijp er wat haast mede gemaakt zoude moeten worden, wegens de nu verzamelde vrienden, welker verspreyding naderhand groot ongemak geeven zoude.

Mijn expresse komt zoo wederom van Arnhem met 't bijgevoegde briefje. 't Zegt zekerlijk niets positifs, en ik had zulks ook niet verwacht, doch Woensdag aanstaande zullen we denklijk wel meer wecten, ten minsten ik verwacht vast een brief; ik denk hij morgen wel naar 't Loo gaan zal. Voor 't overige, daar is niets aan verbeurd, al komt er niets van.

20. F. G. BLOK AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
25 Mei 1786.

Toen ik de vreeslijke berichten ontving van den uitslag des laatsten Gelderschen landdags, konde ik nauwlijks geloven, dat dezelve echt waren. . . . Ziedaar dan een staal van overheerschende dwinglandij, die alle maat en palen te boven gaat. . . . UwHWGeb. kan lichtelijk beseffen, met hoeveel genoeg en met welk een mengeling van hartstochten ik UwHWGeb. voortreffelijk, mannelijk en welgemotiveerd protest gelezen en herlezen heb. . . . Ik verbeeldde mij, als het ware aan Uwe zijde te staan en Uw de geduchtste waarheden met eene ridderlijke houding en aandrang, tot schrik Uwer tegenstanders te horen uitdonderen, maar ook konde ik mij een denkbeeld maken van die edele verontwaardiging, welke uit Uw gezicht moet hebben doorgestraald en de ogen der hateren van de vrijheid doen neder slaan.

21. H. W. DAENDELS AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
1 Juni 1786.

Het request onzer gezworen gemeente aan H. Ed. Mog. over de

vacatures in onze magistraat gesteld zijnde in handen van de magistraat van Hattem om ten naasten (dit is N. B. in Nov.) te dienen van advis, is de vraag of de gemeente en burgerije hier in kan en moet berusten en of men Z. H. niet zou kunnen gerigtelijk doen insinueren en vervolgens ten effecte brengen het plan, zoals 't door ons aan UwHWGeb. Gestr. ter examinatie is voorgesteld. De Heer C. L. van Beyma denkt van ja en ik ook, dog wij zullen hier in egter niets reguleren zonder 't advis en approbatie van UwHWGeb. Gestr. en de Heer Advocaat van Berck.

De publicatie van onze wettige, independente en eenigste souverainen is hier gepasseerde Sondag gepubliceert en geafficheert, dog reeds lang door de jongens afgescheurd. Te Elburg heeft de regering bij overstemming geresolveert om dezelve niet te publiceren nog te affigeren, op verzoek der burgerije, dog misschien zou de gemeente met Burgem^m Rouwenhoff en Sels 't evenwel niet getollereert hebben; de publicatie is hier niet eens een point van deliberatie geweest, nog de gemeente er in gekend. Te Harderwijk is dezelve met vuyligheid besmeert; 't heeft juist die uitwerking alhier, die UwHWGeb. Gestr. in deszelfs voorbeeldig protest, dat niet na merites geroemt kan worden, aan H. Ed. Mog. voorspeld hebt; de burgerije bespot de publicatie en spreekt met de grootsten afkeer van de ontwerpers en doordrijvers; het restantjen van 't respect voor H. Ed. Mog. en 't Hof is hier door geheel verloren en een ieder verlangt in de occasie gesteld te worden, om zig van alle slaafsche overheersching te ontslaan.

22. B. J. DAENDELS AAN G. A. BENTINCK 1), 1 November 1783 2).

Mijn jaaren klimmen, en ik sou nu nog occasie hebben om mijn soon te kunnen helpen en van dienst zijn en hij sou dan ook met meer lust en applicatie arbeiden, en sig veel eer en beeter tot nut van de stad en de burgerije bekwaem maeken, daar hij nu, uit aanmerking van het lang uitblijven, hoe'n groote hoop hem ook gegeven is, somtijds seer moedeloos en mistroostig word, niet wetende wat er van te denken, of wat er somtijds van worden mogt.

Ik sou hem gaerne hier houden, maar als er voor hem niet te verwagten was, dan had ik geen grond nog veel reden, om hem sulks sterk te kunnen aanraden; en of het 't interesse van de stad wel is, dat oude gepossioneerde families, die hier seedert lange jaaren in de regeering zijn geweest, soo doende geëloigneert wierden, laat ik aan Uw Hoog Welgeb. Gestr^s oordeel over.

Mijn overgrootvaders Egbert Daendels en Gerrit Loefsen zijn voor ongeveer anderhalven eeuw hier al in de regeering geweest, om niet te spreken van mijn vrouws familie. En waarlijk de saak is ook al te verre gekomen om se nu te laten steken, hebbende iedereen daarop het oog, en zijnde het crediet daarmede gemeleert.

In hoope dan van een favorabel en spoedig dispositief, heb ik, na mij en de mijne al nog op het ootmoedigste gerecommandeert te hebben in de gunste en protectie van Uw H. W. G. Gestr. en deszelfs Heer vader, waaraan wij veele complimenten verzoeken, d'eer met alle respect te zijn, enz.

23. H. W. DAENDELS AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCII, 1 November 1785.

De burgerije van Hattem is zoo welgezind en braaf als eene in

1) Schepen van Hattem, zoon van den landdrost.

2) Huisarchief.

Nederland en evenwel voerd zij niets uit, dat cenig voordeel aan de goede zaak toebrenge. [Zutphen en Arnhem kunnen niet, omdat zij onder de plak der militairen zitten;] dat Hattem en misschien Harderwijk en Elburg niets van belang entameren, is enkel onkunde Nagt en dag heb ik gepractiseert en niets kunnen uitdenken, dat met vrugt kon begonnen worden — op een laaste uiterste dorst ik niet te denken, want zo die weg ingeslagen moest worden, zoude men ons, dunkte mij, wel waarschouwen, wanneer de laaste niet zouden zijn Ons volkje roept niet als zig regt en vrijheid te willen verschaffen met het koude staal, en murmureert, dat wij niets uitvoeren. Ik voor mij kan ook niet zien, dat het stilzitten winst zal aanbrengen Het volk, dat nu het teknen van requesten in veele plaatsen reeds lange moede is, [zal] het exerceeren, kosten aanwenden en zich met publike zaken te bemoeijen mede binnen kort beginnen te vervelen. Het eenigste dat ik hier dan weer tegens wete aantevoeren is, dat de vrijheid der drukpers en de daar uit voortkomende meerder kunde als in voorgaande tijden, de lust en moed van het volk bestendig kan doen blijven Vrijdag agt dagen hebben twee gecommitteerden uit onze burgerije een [request] aan Z. H. te Leeuwarden overgegeeven, door 172 burgers en ingezetenen getekend, waar in verzogt word, dat om de alhier existerende regeringloosheid Z. H. de vacante schepenstoel ten eerste gelieve te vervullen; en daar Z. H. zig van raad moet dienen, zo vermenen de supplianten om verscheiden redenen in dezen daar toe de naaste te zijn en recommanderen de zoon des overledenen. De stadhouder was zeer vriendelijk geweest, had direct het request gelzen, de montering van de gecommitteerden bekeken en zig gebogen, dog geen woord gesproken.

24. H. W. DAENDELS AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCII, 5 Augustus 1786.

Gepasseerde Zondag den 30 Julij ontving de Heer Tulleken als verwalter 1) hoofschout een brief, inhoudende de aanstelling van twee schepenen en raden alhier; de eene was onzen burgervandrig II. Meylinck, een brave jongen, dog wat timide en weinig doorzettende; de andere den garde du corps Dinckgreve. — Dingsdag er aan volgende zouden ze onder eeden genomen worden, doch de gezworen gemeente eiste, dat dezelve alvorens aan haar ter examinatie, of gequalificeert waren, wierden voorgesteld; na lange en hevige debatten moest de magistraat hier toe komen. Van de twee geëligeerden wierd Meylink bevonden in allen opzichte te zijn gequalificeert, maar van den garde du corps moest de gemeente eerst de paspoort zien, alvorens nader over zijne qualificatie te handelen, en ongelukkig was hij nog onder dienst en kon dus geen paspoort vertoonen; gedurende deze handelingen wilde hij met violentie ten raadhuize indringen, dan wierd door de voor de deur van het raadhuize geposteerde burgerije gekoerd, zeggende sommigen: ruiter toond uw paspoort, anderen: kalen hondsvot zoud gij burgemeester worden, terwijl een ieder declarerde, zo lang zij leefden, niet te zullen gedogen, dat hij in eed genomen wierd. — Hij zakte dan ook zachtjes af en ontving van den roeyendrager een boodschap, dat tot nader ordre maar na huis kon gaan. Alles is zonder verdere beledi[gi]ngen en ongelukken afgelopen; de woede der burgers moet onbeschrijflijk geweest zijn, de

1) Plaatsvervangend.

meeste burgers schreiden en beefden van kwaadheid. — Meylink tracteerde het allernobelst; door de magistraat geciteerd, verscheen hij ten raadhuize en wierd hem bekend gemaakt, dat hij door Z. H. tot schepen en raad was verkozen; dan onze waardigen Meylink antwoorde: om redenen mij daartoe moverende bedank ik voor die post etc., 't geen een gantsche ontsteltenis onder sommige magistraatsleden veroorzaakte. — De redenen, die Meylink bewogen hebben tot dezen stap, waren alleen, dat de inclinatie der burgerije hem bekend was en hij die inclinatie respecteerde.

Hij is anders een voornaam burgerzoon, zo van geslagt, conduite, als bestaan. In plaats van twee wierd dus niemand tot schepen en raad in eed genomen. Wanneer dat nu de paspoort van den garde du corps komen zal, weten wij niet, maar wel dat de burgerije hem zal kerven, om de volgende redenen, die ik mij flattere door Uw H. Welgeb. mede valabel zullen geagt worden.

Den garde du corps is nog werkelijk in dienst, dus niet meer als gemeen soldaat; wanneer zijn paspoort komt, is hij nog één jaar en zes weken de militaire jurisdictie onderworpen. — Hij is in den hoogsten graad afhankelijk en gewend te kruipen voor zijne officieren; hij heeft geen het minste bestaan, nog eenduitaangoederen of inkomen, zijnde ook zijn vader niet in staat hem te onderhouden of goederen na te laten, die dus om een bestaan te vinden, voor den Baäl moet knielen en aan land en stad ten hoogsten praedjudiciabel zijn. — Een regent integendeel moet gekozen worden uit onafhankelijke, aanzienlijke, vermogende en kundige gequalificeerde burgers.

De burgerije is daarom bepaald, om hem te weeren en alle pogingen om denzelfen in eed te nemen, voor een daad van geweld te houden, die van zijde der burgerije met gelijk geweld zou moeten gekeerd worden. Ondertusschen oordeelen wij van ons voorgenomen plan niet te moeten afgaan, maar deze actus van Z. H. zelfs als een der beweegredenen allegeren. Onze verdere plans zijn deze:

Westenberg, van zijne crediteuren aangesproken en niet kunvende betalen, moet genecessiteert worden te quiteren of anders door de burgerije worden ontzet; ten dien einde hebben verscheiden hem reeds capitalen gedenuntieert, andere binnen agt dagen betaling geeist.

En de burgerije zal twee fiscaals aanstellen om voor het stadgerigte alhier in persoon te dagvaarden S. Q. Brouwer, tweede preesident, als hebbende doen exploiteren de citatie tegen de gemeente, en A. W. Meylink, op wiens requeste de gemeente geciteerd is, om aan te hooren eisch en conclusie tot incarceration etc. Over dit alles solliciteren wij UwHWGeb. gedagten te weten. Ons kanon komt eerstdaags met de nodige ammunitie, en gisteren hadden wij reeds officieren van onze omliggende plaats verwaagt om met ons een plan van defensie te formeren. Ondersteuning van manschappen zullen wij overvloedig bekomen.

P.S. Nog Yrst, nog onzen hoofdschout Bentink, Tulleken of Westervelt hebben iets van deze aanstellingen geweten; Yrst had twee dagen te voren bij Z. H. gegeten, zonder dat er hem een woord van was gezegt, en dit doet mij hopen, dat Yrst de partij van Westenberg zal contracarreren, vooral zo de heeren Zuilen ZHWGeb. een weinig wilden opzetten en animeren; de partij van Yrst alhier is er zeer overgebelgt. — De generaal en brigadier van Heckeren tot Molecaten, Westenberg en Brouwer zijn de bewerkers van dit spel. — Bentinck

heeft bij zijn retour na Arnhem aan Z. H. gezegt, dat de twee aangestelden nog tot genoeg van hem, nog tot genoeg der burgerije waren. — Gaarne zouden wij ons Woensdag met UwHWGeb. rescriptie en advies vereert zien, wannecr wij UwHWGeb. approbatie op onze plans ontfangen hebbende, nog veel fermer zouden zijn in dezelve uittevoeren.

25. ALEXANDER VAN DER CAPELLEN AAN ROBERT JASPER, 25 Augustus 1786.

L'orage qui se prépare pour votre prochaine diette doit opérer du bien; il sied bien à la Province de Gueldres de vouloir se mêler ou s'ingerer dans des affaires domestiques qui ont été resolues de la Hollande. Elle sera bien reçue une pareille lettre, et si la pluralité de la grande ville oseroit faire cause commune avec le parti adverse de la liberté, elle prépare sa ruine; l'intrigant Pontifex 1) est capable de tout dans ce moment.... Je suis bien aise que les villes de Doetinchem et Elburg se conduisent si exemplairement bien; je suis fâché que vous ne m'en dittes pas autant de Hattum, tachez de ramener celle ci. Pour ce Dinkgreeve, il s'est toujours très bien conduit, et faisoit un très bon et brave garde du corps, je lui ai voulu toujours du bien; pour le reste il a suivi dans ses sentiments politiques le torrent où naturellement son poste de garde du corps, par où il croyoit faire fortune, devoit l'entraîner par un grand attachement au Prince, mais brave garçon d'ailleurs.

26. P. LINDENHOFF AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 20 Augustus 1786.

Met overleg van onzen vriend van Marle hebbe ik UHWGeb. over de figure van Hattum, waar van UHWGeb. hier de eer heeft, willen onderhouden [zij hadden Capellen den 28sten te Zwolle verwacht, doch hij kon niet komen]. Schoon wij ligtelijk kunnen bevroeden, wat daar mede bedoeld wordt, koomt het ons egter voor, dat het daar aan een goede directie ontbrekt, en dat de uitvoering kwalijk is of nog wordt aangelegt. Toen men ons casu quo om adsistentie vroeg, beriep men zich op de inqualificatie van den aangestelden Dinkgreve. Zonder van elkander te weten vroegen onze drie steden opgave van de disqualiteiten, en extract van die artikelen stadregtens, waaruit die consteerden. Wij kregen niet anders dan copien van een paar resolutien en protesten van de burgerije, die niets om het lijf hebben, want zijn vorige militaire qualiteit sluit hem zekerlijk niet uit, en dus hebben wij niet anders kunnen antwoorden, dan in het algemeen, dat genegen waren, hen in hunne wettige regten te helpen beschermen, begrijpende wij, dat een nader onderzoek hunne zwakheid nog verder zoude hebben ontdekt.

Zo het plan was, om het reglement direct den oorlog te verklaren, had het werk zeker op dezen voet niet moeten worden aangelegt, terwijl daar bij het regt van den stadhouder wordt ondersteld, en alleen gevallen op inqualificatien, die ieder onpartijdige ongefundeert zal moeten oordeelen. Van agter heeft men dit ook ingezien, en schijnt het nu op een anderen boeg te willen wenden, maar ik vreeze, dat zulks difficil zal vallen, en dat men op de disobedientie aan een con-

1) Rendorp, burgemeester van Amsterdam.

demnatoir vonnis tot executie zal procedeeën, hetgeen ons zeer verlegen zoude kunnen maken.

UHWGb. begrijpt, dat wanneer men tot het employ van militaire magt durft resolveeren, de defensie van Hattem een chimère is, gelijk mede, dat het moete zal hebben, om de natie in een zaak, die au fond wederregtelijk is, parthij te doen kiezen. Dit ondervinden wij reeds in ons genootschap, hetwelk, hoe vuurig anders, geen verder engagement tot adsistentie wil aangaan, dan in val het consteert, dat die van Hattem een gerechte zaak hebben, en daar wij zelven van het tegendeel overtuigd zijn, is het ons onmogelijk dit verder te pousseeren, te minder, daar het ons toeschijnt, dat in de twee andere steden hiertoe zo weinig inclinatie is als hier, en dus zullen die menschen, wanneer het er eens toe mogt komen, waarschijnlijk aan hun sort overgelaten worden. Daar men nu de genomene maatregelen op UHWGb. rekening stelt, zoude UHWGb. in een ongelukkig geval de schuld van alles krijgen, en de goede zaak grote praejudicie lijden. Gaarn waren wij dus meer of min geïnformeerd, hoe verre het gepasseerde UHWGb. aveu hebbe of niet, gelijk mede, of UHWGb. denkt, dat er vrees voor militair geweld is, in welken gevalle het misschien beter ware door UHWGb. credit te bewerken, dat de menschen intijds plieerden. Over het geheel schijnt het ons toe, dat de menschen niet op hun eigen voeten kunnen staan, of doorzigt genoeg hebben, om de details van eenig plan zonder oogenblikkelijke leiding uit te voeren, en dus vrees ik, dat zij zig bij gebrek van dien telkens zullen vergalopeeren, dus men hen althans zo veel als mogelijk is, moet voorschrijven, hoe zig te gedragen, en dit te meer, omdat die raadslieden van hier, waarop zij schijnen vertrouwen te stellen, geen doorzigt of voorzigtigheid, aan den drift of ijver geevenredigd, bezitten. Zeg ons, met UHWGb. believeën, hoe eer hoe liever, UHG. idees, om er zo veel doentlijk een nuttig gebruik van te kunnen maken.

27. P. LINDENHOFF AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
27 Augustus 1786.

Schoon voor ons zelven ten vollen overreed waren van de onmogelijkheid, dat UHWGb. in de dulle plans van Hattem zoude trempeeren, schermde men egter zo zeer met UHWGb. credit, dat eenige legaliteit nodig hadden om ons daar tegen met kragt te verzetten, en dit is ons niet alleen bij onze heethoofden gelukt, maar ik hebbe reden om mij ook te vleyen, dat de Hattemers aan het staan zijn. Onze idees over dat werk strooken volkomen, en wij hebben hun terstond in essentie denzelfden raad gegeven. Ondertusschen hebben de berichten van het Amsterdamsche exercitie-genootschap aan die van Elburg, dat men werkelijk intentie had Hollandsche troupes tegen hen te gebruiken, gepaard met de geruchten, waar of valsch, van het oproepen der verlofgangers, het ophaalen der paarden van Tuyl en Pous etc., alles in vuur en vlam gezet en de alarmkreet om hulp na alle oorden doen uitgaan. Het ziet er te Hattem uit als in het hartje van den oorlog, en de courage slaat tot woede over, moettende men schrikken over de discoursen, die er openlijk gevoerd worden. Om niet van onverschilligheid of kwade trouw verdagt te worden, hebben wij eenigzints aan deze drift moeten toegeven, en ons laten welgevallen, dat ons genootschap gister avond is opgeroepen om zig heden te declareeren, wie des noods op een defroiemment van 10 sts. des daags, verondersteld dat men in staat gerake zulks te geven, der-

waards wil gaan. Teffens is de burger-commissie verzocht, een inschrijving onder de burgerij tot ondersteuning van Hattem en Elburg te openen, dog men kan ligtelijk voorzien, dat dezelve tot zulke excessive uitgaven niet toereikende zal zijn, en dan is het juist de weg om onze zwakheid te verraden, schoon teffens niet wanhoop aan support uit Holland, wanneer men bespeurde, dat het plan was om uit dezen hoek de bloedvaan op te steeken. Ik hoope, dat de adressen, die men te Amsterdam en elders voor had aan de Staten van Holland te doen, een teugel voor de partij zullen zijn, die anders wel geinclineert schijnt, om een uiterste en wanhopige poging te doen. Heb de goedheid om ons van den uitslag uwer staatsvergadering zo spoedig doenlijk met een paar regels te doen berigten, om onze verdere mesures daarna te kunnen neemen. Er is ons, met betrekking tot onze inwendige hervorming, veel aan gelegen, dat de animositeit zo weinig vermeerderd als met de algemeene belangen bestaanbaar is, want wij worstelen hier met een kundige en gevaarlijke partij, die niets minder buteert dan door het invoeren van een volstrekte democratie, de rollen van demagogues te speelen, en voor de kunstgrepen van welke het ons werks genoeg zal kosten onze burgerij te beveiligen. Dus verre geschreven hebbende, krijg ik de Delftse Nacourant van gister en zie met de uiterste blijdschap, dat de groote zaak reeds op een eclatante wijze bij de Staten van Holland gedeceideerd is; dus rekene, dat wij het grootste gevaar te boven zijn, schoon egter de nodige maatregelen niet mochten nagelaten worden. Crof en Bondam van Campen gaan zo na Hattem om Daendels te stileren. Ik hebbe ook op dit moment zijn broeder onder handen gehad en bedaardheid ingestampt, maar hij verklaarde, dat zij geen meester meer waren, om de burgerij regenten van de hand van den Stadhouder te doen aanneemen. Behalven Suithem en Haersolte hebben Vos van Nyerwal, Sloet van Marksveld en Rechteren van Westerveld de acte van verbindtenis getekend, en Vos van den Hogenhoff zoude het insgelijks doen.

[P.S.] Ruim 80 van ons genootschap hebben zig geengageerd, van dat van Campen 100. Te Elburg is alles bedaard en in perfecte ordre, volgende de liden daar de beste maatregelen.

28. ALEXANDER VAN DER CAPELLEN AAN ROBERT JASPER, 2 Augustus 1786.

Je viens d'avoir une très longue conférence avec G...I...I). Jamais homme n'est plus animé, zélé pour pousser l'adresse de votre Province que lui dans cet instant. Il a préparé tous les mathadors en Hollande et voudroit de tout son coeur que l'adresse pouvoit se présenter tout de suite, à cette heure. Il désire qu'elle soye simple, claire et à la portée de tout le monde, qu'aucun grief de la province même n'y soye nommé ni touché, qu'elle porte uniquement sur l'inutilité dans la confederation; cela regarde alors la Hollande et les autres provinces, tandis que des oppressions domestiques ne les regardent pas directement.... Ils veulent tous premièrement parler et conferer avec vous, afin d'être ensemble bien d'accord et prevenir jusqu'au moindre malentendu, qui pourroit nuire la reussite qu'il croit immanquable, si on ne perd point de tems.... Il en a instruit autant qu'il faut le grand pensionnaire et veulent obliger celui ci de prolonger l'assemblée d'Hollande expressement, s'il le faut, pour cette adresse.... Ensuite

1) De. Gijsselaar.

j'ai conféré longuement avec le Rhijngrave; celui ci a les choses les plus intéressantes à vous communiquer et à vous confier. Il est rempli du plus grand zèle pour la bonne cause et ce qu'il a [à] vous dire tant pour le dehors que pour l'intérieur ne permet plus de le différer, et sont d'une conséquence décisive peut être, et sans vous il ne peut ni ne veut rien.

29. W. VAN LYNDEN VAN HEMMEN AAN WILLEM V, 1 Augustus 1786.

La conversation avec Mr. de Ma 1) n'a pas été fort consolante; on ne regarde pas la pluralité d'Amst. assez affermi pour hazarder des démarches d'une énergie extraordinaire, et on croit qu'on doit encore temporiser à cet égard, pour ne pas courir risque de perdre la pluralité; on considéroit la proposition pour abolir les vrijcorps prématurée, sans desespérer cependant, que celle sur les libelles et les gazettes eut une bonne fin; il étoit commissaire dans ce besoigne, on étoit d'avis que la trop grande violence trouveroit à la fin des obstacles insurmontables. On croioit aussi que la Zelande tiendroit ferme au sujet du nouveau département dans la Compagnie Orientale, mais on croioit, qu'on trouveroit des moiens de conciliation. Je l'ai exhorté de mon mieux de concourir avec activité pour prévenir la chute de cet Etat, dont la crise étoit peut être plus grande qu'on ne pensoit, et que sa ville mettroit beaucoup de poids dans la balance, si elle le vouloit, à borner les entreprises inconstitutionnelles de quelques têtes chaudes, qui decouvroient de plus en plus leurs desseins pernecieux. Je crains cependant que la prudence de ce monsieur degenerate un peu en timidité.

[Later heeft hij iets betere verwachting; 14 Augustus schrijft hij: J'espere qu'on pourra se lier plus étroitement avec les bien intentionnez de cette ville [Amsterdam] pour la conservation de la constitution, et j'ai même quelque esperance à cet égard.]

30a. Q. N. 2) AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 1 September 1786.

[Den vorigen avond om zeven uur woonde hij een vergadering bij van de Burgersocieteit] waar ik tot mijn groot genoegen alle de eerste baazen en vrienden van UwHWelgeb. vond. De communicatie, die ik mondeling en vervolgens uyt UwHWG: missive door de Heer Sch. 3) gedaan wierde, veroorzaakte een groote animositeyd onder onze getrouwe medebroeders; dadelijk wierd geresolveert een request aan H: E: Gr: Mog: te presenteren, om invall van geweldige attacque op 4) haar geheele magt tot conservatie van 't Bondgenootschap daar tegen te gebruyken etcet. Eenige voornamen lieden versekerden, dat men staat konde maken op een favorable en cordate resolutie met bijvoeging van een lid, dat hij kennis droeg van een geheim arrangement, dat op 't oogeblik van geweld niet alleen ter reddinge van ons, maar ook van 't geheel decisief zoude opereren, en dat het dierhalven wenschelijk ware, dat er iets kwaads gebeurde om het goede te doen geboren worden — dat hoe criticq de zaaken aan ons ook scheenen, men konde vertrouwen, de partij reeds overwonnen was.

- 1) Rendorp, heer van Marquette.
- 2) Door Capellen naar Amsterdam gezonden.
- 3) Schimmelpenninck.
- 4) Hattem en Elburg.

b. R. J. SCHIMMELPENNINCK AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 1 September 1786.

Indien werkelijk zodanige violente résolutie genomen is als welke UHWG. verzekert, dat daags na UHWG. schrijven stond genomen te worden, dan zal dezelve voorzeker de cervergetene en onbesuisde bewerkers derzelve tegen den kop opspringen.

Er is een plan in 's Hage, 't welk zeer geheim gehouden wordt (en 't welke mij door een mijner vertrouwdste vrienden, als onfeilbaar te zijn verzekerd werd), waardoor de minste coup van geweld tegen de eene of andere burgerije voor de onderdrukkers der Geldersche vrijheid van een doodelijk gevolg zijn zoude.

Ik heb reeds grootendeels aan de intentie van UHWG. missive voldaan, en naar alle convenable plaatsen brieven afgevaardigd, om ter redding der gedreigde steden op gelijke wijze werkzaam te worden. — Nog heden avond zal er een request aan H. E. Gr. Mog. gedrukt en morgen op een aantal plaatsen ter tekening gelegd worden. Ik verwagt er den besten uitslag van, daar ik vrij zeker meen te wezen, dat de vergadering van Holland wel gedisponeerd zal zijn, om te resolveren van een burgeroorlog in Gelderland met geweld (desnoods) te beletten; en de gronden, waarop wij dat verzoeken, zijn, mijns oordeels, onwraakbaar en constitutioneel, daar en de grondwetten der Unie zulks willen, en het in de Staaten van Holland niet anders kan aangemerkt worden dan als een daad ter beveiliging van hunne eigene provincie voor het deelen in de rampen van een burgeroorlog, tot voorkoming van welke Hollands vergadering zich niet alleen bevoegd kan rekenen, maar zelfs zich als daartoe allesins gehouden en gedrongen door de demarsche van de Geldersche geweldenaars aanmerken.

Gelukkig is er reeds voor eenige weinige dagen zooveel ammunitie van allerlei aard naar de beide gedreigde plaatsen gezonden, als van de burgerijen der steden van ons verzogt en nodig geoordeeld is geworden.

31. C. L. VAN BEYMA AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 5 September 1786.

Zondag morgen 1) zeer vroeg, op welken dag de tekening met het meeste succes kon geschieden ten platten lande, reisde ik den gantschen dag van 't eene dorp na het andere, en zo is men thands overal met teekenen ijverig bezig; morgen zullen alle de requesten te gelijk zo veel mogelijk ingegeven worden.

Te Harlingen heeft gantsch de schutterij tot een man toe getekent. Te Sneek heeft de magistraat de burgerij bij trommelslag opgeroepen om het request, en ging daarin met gantsch de schutterij voor alsmede het genoodschap, van welke drie lighamen allen, geen uitgezondert, aan het hoofd des in de kerks vergaderden volks onderteekenden, zo dat alles met de grootste plegtigheid geschiedde. [Te Bolsward, Dokkum, 't Bild, Barradeel — overal wordt druk geteekend.] Mijn broeder zal deezen morgen, voordat er eenige zaaken in omvraag komen, eene significante propositie doen in de vergadering van Gedeputeerde Staten. Dan komen morgen de requesten binnen en ik heb waarlijk nog al wat hoop, dat de resolutie goed zal vallen.

1) 3 September.

32a. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 4 September 1786.

Lorsque nous deliberames sur cette matiere [de besluiten omtrent Hattem en Elburg], Mr. de Palland proposa de surcher l'execution des ordres donnés à Mr. Spingeler; Mr. de Marsch appuia la proposition en disant qu'il était informé qu'un grand nombre d'habitans d'autres provinces ctoient en marche pour secourir les deux villes. Nous lui fimes remarquer que c'etoit une raison de plus pour hater l'execution de la resolution en question. Sur quoi Mr. d'Enghuisen pressa aussi avec ardeur; la necessité en est d'autant plus grande que je suis informé de bonne part que les combattants de Hattem, voiant que l'affaire devient serieuse, tremblent de courage; 3 ou 4 de nos bourgeois sont deserté et retourné ici.

b. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 5 September 1786.

Les Etats ont reçu une seconde lettre des deputés des 3 villes 1) pour réiterer leurs instances faites dans la première; par cette lettre a été occasionné qu'on a donné aux deux villes un terme de 3 heures pour satisfaire au contenu de l'edit.... Jamais nous avons été dans une si grande crise; on tachoit de profiter du moment de deliberations pour accorder un terme de 3 heures pour le prolonger à 3 jours; plusieurs des villes commensoient à chanceler, mais heurcusement les deputés ad causas tenoient ferme et je fi de mon mieux avec succes pour retenir les autres, qui avoient envie de changer; je n'i suis parvenu qu'avec peine, d'autant plus qu'il s'agissoit de faire comprendre au membres le denger qu'on coureroit en donnant un terme de 3 jours. Mr. D'Yrst a fait a cette occasion un discours superbe, de facon qu'on ne peut assés dire à son honneur.

33a. G. DUMBAR AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 3 September 1786.

Hiernevens gaat een detail van de Heer Roorda, die van Elburg komt, op mijn verzoek gedresseerd; UHWG. ziet daar uit, dat aan die plaats geen houden is. Ik begrijp ondertusschen, dat men de beste lui uit Devonter, Kampen en Harderwijk niet moet risqueren om voor een halven dag resistentie te bieden in een plaatsje, welk, als 't op een burgeroorlog uitdraait, geen houden waard is.... Mijn advis zou zijn, den braven te Elburg aan te raden, zig ten spoedigsten te voorzien van een genoegzaam getal schepen aldaar op de rede, ten cinde een retraite te assureeren te water, dewijl die te lande onmogelijk zijn zal uithoofde van de cavallerij.... Als er iets zal uitgevoerd worden, moet UHWG. mij ten eersten deszelfs schriftelijk advis zenden, 't welk ik dan bezorgen zal, dat het ten eersten te Elburg kome. Ik ben verzekerd, dat alleen advisen van Geldersche braven daar ingang zullen vinden.... Zo ver ik uit hem [Roorda] kon begrijpen, was er nog te veel confusie, om goede en accurate schriftelijke berigten te kunnen zenden. Zij hadden zedert hun vertrek 2) nog niet geslapen — ergo verwarde hoofden.

Heden morgen hebben we hier een publicatie gedaan, dat geen burgers, die onder de burgervandels gehooren, meer zullen mogen

1) De drie Overijselsche hoofdsteden.

2) 1 September omstreeks middernacht.

uit de stad gaan, zonder permissie. Ik agtede dit noodig, om niet door onze eigen Oranjeklanten geregeerd te worden. Sommigen van 't corps zijn om diverse redenen agtergebleven. Ik zal zien daar van weer een corps te formeren.

b. G. DUMBAR AAN EENIGE PATRIOTSCH E GELDERSCH E EDELEN, 4 September 1786 1).

Het briefje, door den Heer v. d. M. 2) en anderen geteekend, aan mij en passant vertoond zijnde, heb ik ten zelfden einde een dito briefje geschreven en nevens eenigen onzer burgemeesters geteekend. Ik twijfel dus niet, of ze zullen op marsch zijn, dat ik vooral van die van Elburg hoop, dewijl de berigten gister avond van daar ontvangen mij nog veel meer bevestigen, dat oppositie daar dolligheid zijn zou.

Eergisteren was ik te Wijhe. Ik vond daar een vertrouwden op weg naar Elburg. Ik gaf hem een brief mede, houdende 't geen mij van de tegen hen gecommandeerde troupes bewust was: ergo dat er artillerij uit de 3 steden van Gelderland komen zou. Deze tijding baarde, uit de bewustheid, dat het stadje tegen artillerij niet bestand was, zulk een alarm, dat men op 't punt gestaan heeft op dat oogenblik te retireren. Deze sottise is egter, ik weet niet hoe, nog in duigen gevallen. Dit is een staaltje, en ik weet veel meer. Alle goed overlog manqueert er en alle kundigheid bijna. Men had aan de onzen geschreven, dat er geschut genoeg was. Toen zij er kwamen, bevonden zij, dat het niet of bijna niet bruikbaar was, althans met den tocstel, die daar voorhanden was. Men had batterijen gemaakt, die ook niet deugden. En de gragt was in dien staat, dat op sommige plaatsen de cavallerij er door kon. Onze artillerij, die nog eenige kundigheid medebragt, verholp wat zij konde en schreef om de kanonnetjes van hier, die gisteren tegen den avond ook vertrokken zijn en die ik niet hebbe tegen gehouden, schoon de briefjes, in 't hoofd dezes vermeld, reeds lang weg waren, om hier geen consternatie te verwekken, wanneer men van retireren hoorde. Alleen heb ik den schipper doen belasten te Kampen en passant naar Elburger nieuws te vragen. Kortom het was er een verwarde boel in alle opzigten. Twee ingenieurs van Kampen waren er gisteren op een dag heen en weer geweest uit nieuwsgierigheid en hebben zo veel dienst gedaan als zij konden. Hetgeen ik hier schrijf is egt, uit berigten gister avond laat ontvangen, en die hier bijna niemand weet of behoort te weten.

Ik behoef na al dit niet te zeggen, of ik het bovengenoemde plan goedkeure.

Omtrent Hattem weet ik zo veel niet. Het schijnt, of daar nog meer middel van defensie zijn zou en zeker zou daar een retraite in cas van aanval gemakkelijker zijn, vooral dewijl de Zwolschen aan den IJssel versterkingen gemaakt hebben. — Maar zodra er een corps geformeerd is, dient er een geëxperimenteerd officier te zijn om het te commanderen. Voor den verstandigsten politique is dit onmogelijk. Dat de Heeren hier toch wel, en bij tijds, om denken. Ook dient dan een middel bedagt te worden, om subordinatie in te voeren, waarvan 't gebrek alles zal bederven. Ik heb dit lang gevreesd, en 't is mij bij 't vertrek van ons corps experimentaliter gebleken. In 't militaire moet despotisme plaats hebben, schoon men voor de vrijheid vegt.

1) Archief van Baron Van der Capellen.

2) Van de Marsch.

Een groot aantal van ons vrijcorps is nog agter gebleven. Men zal dezelve heden bij elkander doen komen om zich weer tot een corps te vereenigen, zoo goed als 't gebrek aan officieren dit zal toelaten. Ik heb dit vooral noodig gekeurd, omdat men op sommige burgervaandels geen staat kan maken, en er somtijds geheele wagten zijn, die de couleur de revolte beminnen. Indien een corps in Overijsscl geformeerd wordt, zal Willem ons den oorlog verklaren, en dan denk ik dat Deventer 't eerst zou aan de beurt liggen, omdat het meest gehaat is en makkelijkst te krijgen zou zijn. Ik toon hier mijne vrees aan niemand. Maar gij, Heeren, moogt en moet weten, dat een regiment ook zonder geschut op dit oogenblik voor de poort komende, ik de eerste zou zijn om te adviseeren, dat dezelve wierden geopend. Zou men in zulk een geval uit Gelderland bijstand kunnen krijgen?

Ik sluit hier een brief in, gisteren avond bij mij ontvangen, en onderstel, dat deze aanstonds verder na den Hr. v. d. M. wordt gedepechceerd.

34. DE GIJSELAAR AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 1 September 1786.

Wat zullen de weldenkenden in Holland doen, die in de vergadering een magtige oppositie hebben; flatteer uw tog niet te veel met het appuy van deeze provincie, dit ben ik als een eerlijk man verplicht uw te zeggen; wij hebben hier met dezelve partij, schoon minder vermogend, als gij in uwe provincie te worstelen; laat de laadste resolutie tot aanschrijvens aan den Captein Generaal en de commanderende officieren der Hollandsche regementen, die alleen door de onverwagte apparitie van een request door sterke taal is doorgegaan, uw tog in geen denkbeeld brengen, dat men veel kan uitrigten. Wat zal men in deeze gesteldheid van zaaken ook meer doen dan reeds gedaan is . . . middelen van constreinte weet ik niet uit te denken . . . in een woord, het hart is goed, sed desunt vires.

35. De steller van het adres der Hattemsche en Elburgsche regeeringsleden aan Holland (10 September 1786) aan VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 15 September 1786.

Gister zijn wij van onze Hollandsche commissie terug gekomen. De wijze, op welke wij ontvangen zijn bij de Staten van Holland, ging onzer aller denkbeeld te boven. Harten en handen van den souvrain, deze waren de woorden der eerste mathadors, stonden voor ons open. Er waren er, die op 't Overijsselsche territoir voor ons eene stemmende stad wilden bouwen . . . De woede tegen de Geldersche despoten in Holland gaat alle denkbeeld te boven. In de eerste steden bid men public: „Wijl 't Uw wil is, dat we voor onze vijanden bidden zullen, bidden we U voor de Staten van Gelderland” . . . De officieren van 't Deventer corps hebben zich bij provisionele acte aan ons met verband van hun goed, bloed en leven verbonden, in afwachting van ene solemnele verbindtenis der respective burgerijen tot behoud van vrijheid en vaderland — hier toe is alle inclinatie . . . Zo even komen hier 4, 12 en 6, 6 ¶ kanonnen aan met ammunitie, hier lang verwacht.

De heren Hovy en Ooster etc. hebben mij eenig geld ad f 450 voor de minvermogende vluchtelingen mede gegeven met permissie van onze dispositie tot nog enigzins hogere som — de collecte echter, zegt men, gaat in Noordholland beter dan in Amsteldam; echter zijn daar vele aparte collectes voor onze lieden van mennisten etc. Onze

Camper braven hebben voor 't onderhoud der schutters provisioneel voorzien Wij zegenen van achteren Ulieder vaderlijken raad.

36a. WILLEM V AAN G. VAN RANDWIJCK, 15 September 1786.

Je n'ose pas penser aux suites que je crains de la resolution prise aux Etats Generaux avant hier; ce ne sont ni mes plans ni mes troupes, les Etats Generaux peuvent en disposer comme ils le trouvent bon, mais mon devoir est de faire mes representations en deferant a leurs ordres; alors je ne suis plus responsable et chaque député doit sçavoir ce qu'il peut faire et s'il agit selon les intentions de sa province.

b. WILLEM V AAN VAN SPAEN VAN HARDESTEIN, 15 September 1786 (in antwoord op een brief van den laatste van 13 September, waarin deze aangaande de resolutie der Staten-Generaal van dienzelfden dag schrijft:

Nous avons crû pouvoir y concourir, puisque par là les droits de l'Union sur les troupes de l'etat et la prerogative de Votre Altesse Serenissime ont reçu une nouvelle sanction).

Je souhaite ardemment que la Gueldre et l'Utrecht ne souffrent point de la condescendance; qu'on a eue pour Mrs. de Hollande Je rends bien justice a vos sentiments et a l'intention que vous avez cru de me conserver les patentes, mais je crains que je les perdrai pourtant et que le dernier usage que j'en aurai fait, aura été pour mettre Mrs. de Hollande en etat d'employer la violence contre les Etats de Gueldres et d'Utrecht.

c. W. VAN LYNDEN VAN HEMMEN AAN WILLEM V, 15 September 1786.

J'ai communiqué hier au soir sa lettre [den brief van Van Spaen van Hardestein aan den Prins van 13 September] a plusieurs messieurs de la regence, qui se trouvoient ensemble chez Mr. d'Enghuizen, qui l'ont trouvé en general excellente.

37. CIRCULAIRE MISSIVE UIT ZUTPHEN (van J. L. HAESBROECK?), 15 September 1786 1).

Ik versoeke uit naam van alle vaderlanders, in 't bijzonder de beide Heeren Capellens, Nyvenheims, Oldenaller, Zuylen van Nieveld etc., dat UWEd. met den uitersten spoed gelieft werkstellig te maken, dat ter uwer stede met de uiterste secretesse een inschrijving ofte collecte plaats grijpt [tot ondersteuning onzer gewapende medeburgers] op den voet als hier nevens inclosa UWEd. toegesonden word. Edog voornamelijk behoort dezelve te geschieden bij een wekelijks furnisement; 2^e de vermogende behooren zoo veel mogelijk in dit geval grote giften te doen, als 25 guldens of min of meer; hiertegen behoeft men geensins op te zien, wijl deese extraordinaire contributie niet langer dan twee maanden steek zal houden; 3^e zal 't dienstig zijn, dat telkens zoo spoedig doenlijk de penningen naar herwaards gesonden worden, geaddresscert aan de tijdelijke Directeuren van 't Nationale fonds, bijzonder aan H. Welmers en compagnie, coopluy op de Markt te Zutphen, voorts Johan Haesebroeck en mijn persoon Ook solliciteere, dat UWEd. van uittogten der millitairen en vervoeringen

1) Archief van Baron Van der Capellen.

der amnunitie ofte andere verrigtingen uit uwe plaatsen, die eenige kwade vermoedens geven, per expressen aan mij ondergeschreven gelieven kennis te geven.

In Overijssel is men reeds met de collecte begonnen en heeft eenen gesegenden voortgang gemaakt.

P. S. UWED. gelieven aan mij so spoedig doenlijk de halfscheid van de penningen, die zich thans ten uwent in 't nationale fonds bevinden, te laten toekomen en dezelve secuur overmaken.

38a. G. W. VAN MARLE AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 28 September 1786.

Ik vrees, dat nu [nu de amnestie is uitgevaardigd] de Hattemers en Elburgers gaan lopen, en dat men de schutters onder dezelve niet kan houden; dit was na mijn inzien nadelig; de andere wensch ik een goede reis, wij zijn daarmede zelfs hier verlegen.

Daandels, hoor ik, is vandaag uit Holland hier terug gekomen en heeft zijn origineel karakter wederom hersteld, is dol en doordol, spreekt van niets minder als Hattum te gaan innemen. Zulke advisen zijn hier nadelig; mij is gezegd dat hij UWHWG. geschreven had, dan heeft UWHWG. van zelfs gelegenheid, hem de gekheid van zijne dolligheid en het nadeel, dat hij daar mede doet, onder het oog te brengen; zo dit niet gedaan heeft, verzoek ik, dat UWHWG. hem egter een brief schrijft, of een aan ons zend, die wij hem kunnen voorlezen, om hem tot bedaardheid te animeren.

b. H. W. DAENDELS AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 11 October 1786.

Wij zullen zo mogelijk tragten te voldoen aan UWHWGeb. Gestr. vaderlijken raad; wij vrezen echter, niet wel te zullen slagen; de voor-naamste burgers, waar onder Burgem^t Tulleken en verscheidene gemeenslieden, vertrekken dadelijk na de stad, als het Hof weg is, en het gros zal om haar vee na Hattum willen.

Wij zullen doen wat wij kunnen en verwachten intusschen een declaratoir van schadeloosstelling, invoegen door UWHWGeb. Gestr. is geproponeert; ik heb er aan de Heeren de Gijzelaar en Spaan over geschreven. — Gave God, dat Utrecht g'attacqueert wierde, als dan zag ik nog uitkomst voor Gelderland; van Overijssel moeten wij niets verwagten, het valt niet in 't plan van Dumbar als hoofd en verdere aristocraten. — Van Marle zet zig reeds op de agterste beenen bij 't formeren van een nieuw Stads Reglement.

Spant dog alle kragten in, beste vriend des volks, dat de Hollanders zich meer en spoedig voor ons interesseeren. Konde men slegts bewerken, dat alle troupes, except de Gelderschen zelfs, uit Gelderland getrokken wierden, wij zouden ze dan wel kort krijgen.

P.S. De tweede publicatie tot schadevergoeding is te Hattum reeds geschied, dog weinigen geven de schade op.

c. C. L. VAN BEYMA AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 7 November 1786.

Ik heb D...n...l. 1) gesproken in Holland, en ben niet vreemd er van, dat zommige der Hollandsche Hoofden zo dagten, als hij UHWG. gezegt heeft. Ik ben ten minsten van zijn concept, dat er

1) Daendels.

iets moet gebeuren, en heb daar toe zijn plan aan hem niet af, maar eenigzints aangeraden; men moet de Hollanders maar eens wat vooruit werken; als het gedaan is, dan moeten zij wel mee varen en souteneeren, en dit gaat veel gemakkelijker als de een of ander stap aan te raden. Het plan, dat ik met D..... afgesproken had, komt volmaakt overeen met UHWGeb. advies. Passeer en repasseer; in een moment afgedaan, dat is het beste, en dan waagt men weinig; best was het, als het zekere gezelschap in loco was. Het komt mij zeer faisabel voor, en inval van iets dergelijks ben ik bereid C[?] te assisteeren, met eene goede menigte, die ik niet twijffel of mij zal volgen. Alle mediatien, zo ten Uwent als met de Amersfoortenaars, schijnen mij op niets te zullen uitloopen, het zal tog op zijn best aan het voorjaar kunnen wagten, en dan zal men de handen uit de mouw moeten steken.

39a. WILLEM V AAN D. W. A. BRANTSSEN, 27 September 1786.

Men kan niet weeten, wat voor desseinen men in Holland hebben kan; misschien kan het oogmerk zijn, om de steeden Hattem en Elburg te ontzetten en derwaarts troupes te zenden. Ik denke, dat men wel zal doen van op zijne hooft te zijn en speciaal acht te geven op de scheepen, die in de haven van Elburg koomen en ook dat men een wakend oog houde op hetgeene te Harderwijk omgaat, want die stad onbezet zijnde kan wel het rendez vous zijn, en als zij eens bezet is met troupes uit Holland, zal men er meede verleegeen zijn.

b. D. W. A. BRANTSSEN AAN WILLEM V, 3 October 1786.

Het schijnt vooral noodzakelijk te weesen, dewijl 't seer bedenkelijk soude sijn, om in de actueele omstandigheeden guarnisoen na Harderwijk te senden, om een goede correspondentie met vertrouwde personen aldaar te houden, om te weeten wat daar omgaat, ten einde om daar na dan pro re nata sijne mesures te kunnen neemen, en in alle gevalle de militie op het Loo en in de nabuurschap in gereedheid te houden, om sig tegens alle eventueele entreprises daarvan mede te kunnen bedienen, terwyl inmiddels op de scheepen alhier een wakend oog word gehouden.

40a. P. VAN SPAAN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 11 October 1786.

Wat luchtje dat ze [Enghuizen en G. van Randwijck] weder hebben, weet ik niet, of het moest zijn, dat, zoo ik hoor, Goerze weder een memorie presenteerde, waertegens ochter, als ik wel geïnformeerd ben, Veerac dadelijk een nadrukkelijke nota zal inleveren. Enghuizen 1) althans heeft zich Vrijdag [6 October], ergens eetende, weder vrij hoog gehouden. 's Mans gemoedelijkheid kwam weder boven — hij had het zoo gemoedelijk alles overwogen — met een woord, de vrienden zijn weder hoog, doen geen nader acnzoek, en men laat hun ook triumphant loopen. [Nadat de conferenties met Van Berckel etc. geen voortgang gehad hadden, was de zaak] zoover gekomen, dat nu eindelijk, met kennis en goedvinden van Gijzelaar en Berckel, gemelde twee Gelderschen uit zich zelfs zonder sulx voor de meerderheid te

1) In dezen en de twee volgende brieven schrijft Van Spaan steeds E. gh. . z. n, G. z. l. . . r, enz.

willen wecten, op hun verzoek eene praeparatoire conferentie met Paludanus en van Zeebergh deezen avond zullen hebben.

Ik heb gisteren een brief van Daendels uit Zwolle gehad, mij meldende, hoe moeilijk het viel, sommigen uit Hattum terug te houden, om niet van de pretentse geoffereerde schaevergoeding te profiteeren — ik heb ampel aan onzen vriend v. Marle geschreeven, dat het gebruik maeken van eene diergelijke offerte allerverdervelijkst zou zijn en de gantsche protectie van Holland in duigen zoude gooijen. Het spijt mij, dat, zoo als Daendels mij schrijft, sommige van die Hattummers, welke te Zwolle zijn, hem verdenken, als of hij hun misleid had — hij verdiend geholpen te worden.

b. P. VAN SPAAN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
21 October 1786.

Heden heeft de braeve Paludanus mij een accuract detail gegeven van de conferentie, gisteren avond met de bewuste Geldersche gehouden, met verzoek om zulk aan UWelE. namens zijn Ed. te communicereen. Men is en blijft aan die zijde taaij op het stuk van de commissien — Enghuizen schijnt te convenceren van de noodzakelijkheid aan het veranderen van 't Reglement . . . 1) altoos echter op de commissien aen de dispositie van Zijne Hoogheid — Randwijk blijft bij gemoedelijke bezwaeren van zijne op het Reglement gedaenen eed persisteeren. Men heeft cordaet de vricnden geantwoord, dat op zulk eene wijze er niet te negotieeren was; men heeft hun eens onder 't oog gebracht, dat men niet redeneeren konde uit hetgeen in deese en vorige eeuw gebeurd was — dat men moest attendeeren op de aloude constitutie en rechten van 't volk van Gelderland; dat, wel is waer, zij mogelijk steunden op den militairen arm, dog dat zij de natie dan niet scheenen te kennen; dat het adres van Haerlem, een stad, die zich anders nog nergens bemoeid had, overvloedig de denkbeelden der natie developpeerde. — Men heeft hun voorts openlijk doen voelen, dat, zoude er immer iets van de negociatien komen, er ook Heeren van de Geldersche minderheid bij moesten zijn; die gelegenheid capteerde de braeve Paludanus en seide, dat hij het genocgen had gehad, om met UWelE. te ceten, dat hij uwe sentimenten nopens de Geldersche zaeken gehoord had; dat hij zich niet onthouden konde, om opentlijk te declareeren, dat hij uwe sentimenten over dat werk zelfs al te rekkelijck en indulgent vond, vooral ten opzichte van Willem den vijfden, die geene consideratie meer verdiende; dat hij echter te gelijk niet kon afsijn om ten hoogsten uwe belangeloose moderatie te prijzen, vooral in een tijdstip, daer hij voorzag, dat de meerderheid van Gelderland apparent deselve weg met UWE. zoude inslaan, als men bevorens in Overijssel met den Heer van de Pol gedaen had; dat hij dus niet wilde opdringen UWelE. om mede te confereeren; dat hij dit alles voor hun rekening en verantwoording liet, maer dat men ten minsten dan twee andere kundige Heeren van de minderheid moest noemen, waer mede men wilde confereeren, want dat men in Holland alieen was van knooijwerk — met een woord, de cordaetste tael is er gesproken en Zeebergh heeft dit ten sterksten geappuieerd en getoond aan de twee vricnden, dat hij volkomen eensdenkende was met Paludanus — dus de vricnden daer in bedrogen zijn — men heeft expres de snaar van UE. geroerd, om eens te ontdekken, wat zij omtrent UE. in haer schild voerden, hetgeen men dan ontdekt

1) Een woord onleesbaar.

heeft. — Het antwoord op dit alles was, dat Enghuizen nae voele protestatien van hoogachting voor UE. zeide, dat het punt van met UWelE. te confereeren of met anderen van de minderheid te spreken, voor hun zeer bedenkelijk was, daer zij niet wisten, hoe men op dit stuk bij hunne consorten dagt; dat zij daerover zich nader zouden expliceeren — dat in alle gevallen dan ook, zoo de minderheid gesproken werd, er dan meerdere leden van hunlieder denkwijze uit Gelderland moesten tot de conferentie geadmittceerd worden, en of men dan ook niet in die conferentien met den Graeve van Goerze wilde spreken — zie daar het ontknoopsel van alles. — Op dit laetste hebben en Zeebergh en Paludanus als uit eenen mond ten sterksten gedeclareerd, zich nimmer of nooit met den Graef v. Goerze, als eenen vreemden minister, die van onze zaeken niets weet of daer iets mede te doen hadde, te zullen of te kunnen inlaeten. — Dit op een nadrukkelijke en ferme toon uitgesproken deconceerteerde meer of min de vrienden. — Voorts zeide Enghuizen ten uwen opzichte, dat hij zeer tegens politicque uitzettinge was, dog dat, zoo UE. desselvs declaratoir in quaestie niet introk, zulks aan de justitie zoude moeten gerenvoyeerd worden — zie daer dus, wat de vrienden in het zin hebben — een stap tot hun ruine en tot Uw glorie geschikt. — Nederland kan tog zoo ondaukbaar niet zijn, dat zij UE. niet zoude adsisteeren. — Dit laetste, dat zij ten uwen opzigte zeiden, heeft men op een zeer koelen toon, een toon, waer uit zij wel konden voelen, dat men zulk een handelwijze abomincerde, beantwoord — met een woord, zij zullen op die conferentie nog al wat te kauwen hebben, en deeze fermitieit, want in 't generael hebben beide Hollanders fors en sterk zich geuit, zal hun mogelijk wel wat gemakkelijker maeken. Inmiddels ben ik verzocht UWelE. te verzoeken, dit voor UWelE. te houden, ten minsten dat het niet publicq word, omdat men nog niet desperceerd, vooral daer de Ambassadeur Brantzen heden ogtend bij onzen vriend Paludanus, die UE. zeer groet, geweest is, zich compleet wel gedisponeerd toond, er voor uitgekomen is, dat de afschaffing van 't Reglement van 1750 in Gelderland hoog noodzakelijk is; dat hij zelfs meend, dat zulk en voor Frankrijk (daer zonder die afschaffing de alliantie met Frankrijk de gewenschte vruchten niet kan voor beide de staeten aanbrenge) en voor de natie hoog nuttig is — met een woord, de dispositien, die hij toond, zijn uitnemend, en daer hij reeds Zuideras, die driemalen hem belet heeft laeten vragen, gerefuseerd heeft, schijnt, dat de daeden met de woorden overeenkomen; acht dagen blijft hij hier en dan gaet hij naer Gelderland — inmiddels heeft hij aengenomen de andere Gelderschen (buiten Zuideras), die hier zijn, te spreken en zulk met ernst.

C. P. VAN SPAAN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
28 October 1786.

Gijselaar heeft mij verzocht inter nos aen UWelE. te melden, dat eergisteren avond eenige Hollandsche Heeren eene zeer serieuze conferentie met Brantzen gehad hebben over de Geldersche zaeken; dat men bij aenhoudenheid zeer wel tevreden van hem is — . . . dat hij ten uitterste avers is van het idee, 't welk men heeft om UWelE. te actioneeren; hij heeft eene conversatie met Goerz gehad, en daerin, zoo ik hoor, massive tael gesproken; zoo ook tegens sommige Gelderschen, die hij gesproken heeft. . . . Hij vertrekt binnen kort naer Gelderland, en zal (zijnde dit met voorkennis en approbatie van de Hollanders) op 't Loo gaen en daer nadrukkelijke tael spree-

ken — en komt voorts te Arnhem. Onze braeve Paludanus heeft mij ook nog gisteren avond gezegd, dat hij zeer groote hoop hadde, dat het knellend Reglement van 1750 vernietigd zoude worden.

41a. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 29 October 1786.

[Brantsen werkt in de provincie om het reglement veranderd te krijgen.] Men wil dus met versaaking van den gedaanen eed de soo hoog noodige influentie van den Heer Erfstadhouder genoegsaem geheel den bodem inslaen; omtrent 't formeeren der nomination geeft men voor, dat 't voor U Doorlugtigste Hoogheid een onverschillige saek is, door wie, 't sij de magistraeten of burgerijen, dezelve gemaekt worden; dus men schijnt uit 't oog te verliesen, dat soo lang d'influentie der thans heerschende cabaal duurt en soo lang men dezelve met geld levendig houdt, de openvallende vacatures door geen andere souden vervult worden, dan door de voorstanders van 't nieuwe sistema, met dat gevolg, dat men ras soo wel de provintiaale als de generaliteids commissien door hun soude bekleed sien en dat eenige weinige Hollandische Pensionarissen soo wel onse als hunne provintie na 't goedvinden van Frankrijk souden bestieren. Soo men omtrent de voorgeslagene verandering swarigheid ontmoet, went men 't op een ander bogt; men instoerd om de saek commissoriael te maeken en 't Regeerings Reglement door gecommiteerdens te laten revideeren; daar door word, volgens 't voorgeeven, de saek niet buiten sijn geheel gebragt, dog men vergeet er bij te voegen, dat een diergelijke stap in de provintie van Utrecht en Overijssel d' aanleidende oorsaek is geweest van 'tgeen men aldaar verder heeft sien gebeuren, en dat men uit die voorbeelden heeft kunnen opmaeken, hoe gevaarlijk 't is, de Regeerings Reglementen los te maeken. Kunnen dezelve, sonder atcinte aan wesentlijke punten toe te brengen, g'elucidert of g'amplieert worden, wat is dan dog nootsakelijker, dan dat men seker sij, dat alle overige onaangeroerd sullen blijven, en dat men nimmer toelaate, dat sig een ander provintie met de Reglementen van de onse bemoeije; mij is wel voorgekomen dat, inval U D. H. de gesmeede schikkingen niet wilde agreeren, men des ongeagt daar toe soude besluiten. Dog voor soo ver onse provintie betreft, is daar voor geen de minste vrees; en inval sulx al mogt gebeuren, kooft 't mij voor, dat 't laten onneemen boven 't inwilligen ver te prefereeren soude sijn; in 't eerste onverhoopte geval blijft altoos 't recht over om van gunstiger tijden te profiteeren, om 't ter onrecht ontnomene weerom te vorderen; daar in 't laaste cas daartoe geen vrijheid overblijft. Den ambassadeur, die vrijdag vertrocken is, heeft mij over geen saeken gesproken; maar den burgemeester Opgelder onder anderen daar seer ernstig over onderhouden; ondertusschen heb ik reeds heeden agt daag, ter selver tijd dat ik aan den Heer Burg-Graef geschreeven heb, den Raads-Heer Brantsen van alles onbewimpelt g'informeert, waarvan ik mij meede ten opsigte van den Graef Goertz g'acquitteerd heb. Ik vlije mij dan, dat de Fransche reis niet aan d'oogmerken sal voldoen, vooral niet, indien men merkt dat wij ons aangenomen sistema met cordaatheid en fermeit blijven souteneeren; dit is des te nootsakelijker, om daar door te versterken de gunstige verandering welke in Zeeland en Friesland bespeurt word. Soo die drie provintien te saamen willen spannen, om de constitutie te bewaeren of wel se te herstellen, voor soo ver se gekrenkt is, sal 't niet moeilijk sijn om Holland van toon te doen veranderen.

b. A. W. C. VAN NAGELL AAN DE PRINSES, 30 October 1786.

Le Borg-Graeve a été averti, aussi tôt que possible, des sentiments de Monsr. Brantsen, ambassadeur à Paris, et de sa manière de s'expliquer; je ne fais aucun doute, ou votre altesse Roiale en a eu connoissance. On s'attend ici qu'il n'épargnera rien pour faire adopter en Gueldre des vucs, qui tendent à reformer ou plutôt détruire le Reglement de 1750, apres avoir exigé de Monseigneur le Prince, il y a quelques années, la faveur la plus contradictoire à la forme de gouvernement de la meme province, afin que son frere fut nommé conseiller à la Cour de Justice, pendant que Mr. Engelen, son beau frere, rendoit cette faveur impossible; cet argument n'a pas été negligé ici et j'ai cru de mon devoir de la relever autant que possible; aussi ais je eu le malheur de ne pouvoir entrer en matière avec l'ambassadeur, quelques peines que je me sois donnés.

Plus ces affaires s'embrouillent et plus il me paroît necessaire (sauf correction) de rassembler, en forme de ligue, quelques provinces, ne fussent que trois. Les dispositions actuelles de la Zelande et de la Frise paroissent donner encore l'espoir d'un ensemble salutaire pour lutter contre le despotisme de la Hollande; ce moien de soutenir la republique et les interets de la maison de V. A. R. est, pour autant que je puis en juger, celui qui sera le plus agreable à tous les amis de la constitution; je conviens qu' il est laborieux et lent, mais il donne en revange les avantages precieux de conserver la dignité et les amis solides, et c'est sous ce point de vue que je prens la liberté de le proposer de nouveau à V. A. R. Si les moiens qu'on a employés et qu'on emploie encore, n'ont pu deraciner l'amour que la meilleure partie de la nation a pour la maison d'Orange, il est permis d'esperer qu'une conduite sage et ferme ouvrira à la fin les yeux au plus grand nombre, tandis qu'en adoptant les vues proposées par la ville d'Amsterdam, les droits hereditaires de la maison d'Orange ne seront non seulement enervés, mais encore abolis, sous la garantie d'une puissance étrangère; et des lors le mal sera sans remède. De la prochaine diette des Etats de Gueldre dependra infiniment la fermeté des deux autres provinces nommées ci dessus, et si V. A. R. vouloit adopter le projet de travailler sur le donné precedent, elle ne sauroit trop travailler que le reglement de notre province reste intact. Les membres principaux qui sont ici ne manquent pas de zele ni d'attachement; la foiblesse seule pourroit les engager à des demarches dont certainement ils sont éloignés par principes; dans ce nombre je range la famille de Randwijk, Mr. de Kel; Mr. d'Enghuysen est peut-etre le seul qui dans le fond auroit quelque veleité de retoucher le reglement; mais si V. A. R. daigne faire sentir à ses messieurs, combien il seroit nuisible à la noblesse de se voir subordonné, ou du moins de se voir mis en egalité avec les villes, ce qui arriveroit evidemment en changeant le reglement, et sa resolution ferme et stable de ne jamais encourager Monseigneur le Prince à y donner les mains, j'oserois quasi garantir que tous seront innebranlables. Les membres des villes qui sont bien intentionés et qui font le plus grand nombre, ne desirent pas dans ce moment que leur place dans la regence soit à vie, parce que en obtenant cet avantage, ils sont exposés d'abord à voir triompher les modernes patriottes, mais surtout ensuite parce qu'ils perdrieroient les nominations en cas de vacature; un des meilleurs regent, Mr. Opgelder, m'a repeté encore hier cet argument, qu'il pourra, si V. A. R. le desire, lui developper plus en detail à son passage à Loo, ce qui sera dans le courant de la semaine.

42a. G. VAN HASSELT AAN VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS, 4 November 1786 1).

Gisteren is door den ambassadeur G. B. 2) in den magistraat opening gedaan, om bij gelegenheid der aanstaande Landdag, stadsgecommitteerdens te authoriseren van met die der andere Veluwsche steden in communicatie te treden over eene te doene propositie in 't Quartier tot revisie van 't Regerings Reglement en bij refus der klijne steden daarmede dan evenwel niet terug te blijven. Ik was absent; dan is bij de seven aanwezige heren Gaymans, v. Hamel, G. Brantsen, H. Brantsen, Umbgrove, Eck en Hoff daar toe de nodige inclinatie gevonden, bij den enen met meerdere clausules als bij den andere, dog wat de zaak zelve aangaat, daar in eenparig. Wat daar in op maandag aanstaande verder staat verrigt te worden, weet ik niet; dan is het mijns bedunkens volstrekt noodzakelijk, dat d'absente Heer Gavanon zich insgelijks uite, bevorens deze zaak finaal zal kunnen worden getermincert, hoe zeer ik nothans daar tegens zeer ligt andere opinien te gemoed zie. Dat men in het Gr. Qu. 3) met soortgelijke propositie niet zal terug blijven, wordt hier gedebiteert. UHWG. zal dit van nabij weten. Ik heb omtrent B.'s propositie vergeten bij te voegen, dat die tegelijk tendeert, om de zaken van Elburg en Hattem in surcheance te houden.

b. SCHIEVELBERG BEKKING AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 4 November 1786.

Om mijne beloften gestant te doen, wil ik met wijnige melden, dat de Heer Ambassr Brantsen gister in de magistraat is verscheenen en aldaar gedeclareert, niet te kunnen approbeeren de conduites door eenige leeden gedurende zijne lange absentie gehouden. Dat de zaken zo niet langer gaan konden en er grote verandering moest plaats hebben in de St. zaken. Dat men in Frankr. voor zeer nootzakelijk hield, dat 't Reglement van 1750 g'armoveert wierd, dat 't hem meede voorkwam zulx nootzakelijk was. Waarom aan de magistraat (: alwaar de 5 jongste absent waaren:) in consideratie gaf, dies wegens ten Landdage propositie te doen etc. etc. Dit schijnt veel impressie op de borsten gemaakt te hebben, waar van ik, zo doenlijk is, zorgen zal UwHWG. voor den Landdag te informeeren. Men had g'observeert, dat zijn neef den souverain 4) dit als een donderslag had in de ooren geklonken en Hoff, te weeten Mefiboseth, had doen bleek worden. 't Gemoed 5) had zig wel gehouden. V. H., U. en Gs. 6) waren zeer content.

c. P. VAN SPAAN AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH, 11 November 1786.

Uwe waerdige Broeder zal UWelE. gisteren gemeld hebben de conferentie en dispositie van Brantsen, en hoe zeer het ongelukkig Etre of liever zich zelfs verdervende Willem de Vijfde [?] van de hak op de tak gesprongen heeft, altoos in zijn verdervelijk systema perseverceerd — hoe geretireerd M a d a m e (nimmer met haar aanhang te vertrouwen) is geweest.

-
- 1) Huisarchief.
 - 2) G. Brantsen.
 - 3) Graafschaps—Quartier.
 - 4) H. Brantsen.
 - 5) Van Eck.
 - 6) Van Hamel, Umbgrove en Gaymans.

43a. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 5 November 1786.

Bij mijn aankomst alhier vinde ik nevensgaande missive 1), welks inhoud mij van soo veel gewigt is voorgekomen, dat ik mij verplicht vinde, om dezelve ten spoedigsten aan U Doorlugtigste Hoogheid te doen geworden. Ik sal niet behoeven te seggen, hoe seer de daar bij vermelde demarche mij gefraspeert heeft; is 't wel gelooflijk, dat iemand, die gedurende de voornaemste troubles is absend geweest en dus daar mede niets heeft te doen gehad, eensklaps overkomt, een voorslag doet om 't Reglement van de Regeering te revidereen en vervolgens den rechtelijken loop van een saek, waarvan 't maintien of verval van de auctoriteit der Heeren Staaten afhangt, te surcheren? of dit aan vaderlandsch liefde, vermetelheid of aan eigen belang is toe te schrijven, sulx wil ik thans niet beslissen; 't sal er maar op aan komen, wat te doen, om 't gedreigde onweer af te weeren en de provincie voor een geheel boulversement der constitutie te bevrijden. Daar toe met allen iver mede te werken, vordert den pligt van elk eerlijk regent; ik ben er volvaardig en bercid toe. Soo er maar niet gesuimt word, om tot een besluit te komen; in de drie Quartieren sal men op de zelfde wijze behooren werksaem te zijn; dus sal men onderling moeten overeenkomen over de maatregelen, welke er in dit haglijk tijdstip sullen behoren genomen te worden. Vooral sal 't nodig zijn, dat men tragte te bewerken, dat de magistraet van Arnhem, morgen over de gedaene propositie dilibereerende, niets anders doe, dan daar over na den Landag eene compleete vergadering uit te schrijven; de Heer Secretaris Hof heeft veel influentie op sijn Broeder en de Burgemeester van Hasselt op sijn confrater van Haamel, dus souden die beide van nut kunnen sijn; met de twee laaste is de Heer Overste Bentinck seer gelieert. Voor 't overige was 't mogelijk niet kwaed, dat den Heer van Hardstein sijn reis na 's Hage er aan gaf en op de Landag compareerde, alwaar de pracsentie van de Heer Schimmelpennink mede wel nodig sal sijn. U D. H. houde mij ten besten, soo ik in deze soo gewigtige saek te veel vooruitgelopen ben. Ik sal vervolgens afwagten, wat U D. 't best sal oordeelen; soo er maar in 't oog gehouden word, dat er maar eene dag tijds is om te prevenieren, dat in andere steeden 't zelfde niet gebeure, 't welk t' Arnhem plaets gehad heeft; ik ben er te meer beducht voor, omdat andere ontfangen berichten mij doen vreesen, dat de tegenwoordigheid van den Ambassadeur meer effect gedaen heeft, dan men had kunnen verwagten.

b. WILLEM V AAN VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS, 5 November 1786.

Ik heb UHWG. missive van heeden wel ontfangen; ik hebbe dezelve aan den Heere Burg Graaf gecommuniceerd en aan denzelven voorgeslagen het houden eener conferentie te Arnhem, om te trachten voor te koomen de desseinen diergeenen, die de constitutie omverre willen werpen; ik hoop, dat zulks niet met UHWG. intentie strijdig is; ik heb ook aan den Heer Bentinck geschreeven, en denzelven verzogt, met den secretaris Hoff, den Heere van Hasselt en misschien den Burgemeester van Hamel te spreken, om te trachten het daar heenen te dirigeeren, dat de deliberation over de propositie van zijne Exclentie, den Heere Ambassadeur Gerrit Brandsen, werden uitgesteld

1) Bijlage 42a.

tot het laatste van November, en dat de absente leeden worden geconvoceerd, om daar over te adviseren. Zoo er changement komen moet, zoo behoorde het te geschieden door mij met te proponeren verandering van het een of ander artikel dat aanstoot geeft, dan bleef het Reglemt. in allen deele zoo als het is, buiten de verandering, daar een nieuw Reglemt. het oude volkomen omverre werpt.

c. WILLEM V AAN W. VAN LYNDEN VAN HEMMEN, 5 November 1786.

Il seroit bon que vous preveniez Mr. votre frere le Bourgemaitre de ceci [Brantsens pogingen], afin qu'il tache d'empêcher qu'à Nimegue pareille proposition ne se fasse, et il faudroit aussi tacher de travailler à Thiel, à Bommel. Je ne crois pas que cela puisse avoir lieu. Mr. d'Enghuizen a aussi bien envie d'un changement, mais son Frère espere le persuader de ne pas faire de proposition à cette diette.

44a. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, [8?] November 1786.

Ik haaste mij, om U Doorlugtigste Hoogheid voorloopig t'informeeren, dat ik alle hoop heb, dat de saken in de stad van Arnhem een gunstige keer sullen noemen; het is reeds secker, dat van die kant de propositie in quaestie niet komen sal, en soo d'oppositie daar mede voor den dag mogt koomen, vlije ik mij insgelijks, dat er niet in sal getreden worden. Van Burgemeester van Haamel word met reeden veel goeds verwacht; H. Brantsen begint te chanceleeren, voor de Heer Hof durv ik instaan; den Heer van Enghuisen is ten uitersten misnoegt over de drangreeden, welke den Ambassadeur heeft bijgebracht om zijn voorslag t'appuieren; soo dat ik mij flatteer, dat wij van die zijde ook niets te vreesen sullen hebben. Bij de Graefschapse steeden is 't seer wel gesteld, alsmede die van Wageningen, Elburg en Hatham; van Thiel is er de Heer Lid en Ooyen, dus er wel een derde uit die stad soude nodig sijn, dog vooral behooren alle weldenkende ridders uit 't Nijmmeegse Quartier sonder uitstel overtekomen; bij voorbeeld de Graef van Randwijck van de Pol; de Graef van Byland; Welderen en de Heer van Balveren van Leur, als ook de zoon van den Generael Major van Nyvenheim; ik soude U Doorlugtigste Hoogheids gewigtige becsigheeden met dit narré niet g'interrumpcert, maar 't selve aan de Graef George van Randwijck g'adresseert hebben, was 't niet, dat ik vreesde, dat sijn HGbr. bij d'aankoomst der post reets soude vertrocken sijn; in dat geval sal de Grave van Heyden de reis der voornoemde Heeren wel kunnen bevorderen; ik denk, dat den laatgemelde reets sal g'effectueert hebben, dat de Heer van Roosendael en Vosbergen spoedig overkomen; de praesentie der opposanten maekt hunne overkoomst allesints nootsakelijk; de Heer van Tengnagel van Bronkhorst is ook opgekomen; alle omstandigheeden laaten geen twijffel over, of men sal nog een torn waegen. De bewuste missives van U D. H. sie ik met verlangen te gemoet 1).

b. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 10 November 1786.

C'est avec bien de satisfaction que je puis avoir l'honneur d'informer Votre Altesse Serenissime que le contenu de la lettre, que V.

1) Den 9den November schreef Willem V, dat hij zich verzekerd hield van de goede intentie van de stedcn der Graafschap enz.

A. S. m'a fait celui de m'écrire, a entièrement répondu à mon atente, de façon que dans ce moment je puis répondre pour les 5 villes de notre quartier, ce qui fait en i ajoutant les membres du corps des nobles, dont nous somes en tout cas sûr, une grande pluralité; ainsi de quel cote qu'aussi pourroit venir une proposition pour revider le reglement ou bien pour nommer une commission pour cet effet, la conclusion en sera toujours de la rejeter. Les villes de Nimegue en feront sans doute autant, d'autant plus que le Bourgemr. Schul de Thiel est aussi ici et qu'ainsi la pluralité n'i est plus douteuse; Mr. le Bourg Grave m'a enoncé un renfort pour le corps des nobles, ce qu'aussi est de la dernière necessité. Quand à la Veluwe le zelle du Grand Drossard devra supler le peti nombre des nobles; mr. de Roo-sendael, Schimmelpenninck l'ainné, Spaen de Hardenstein et Vosbergen sont absents; en tout cas la disposition des esprits me paroît trop favorable pour n'oser assurer que nous soutiendrons notre sisteme avec tous nos forces: je pense que les besognes de la semaine prochaine le prouveront; jusques a presant nous ne nous somes occupé qu'avec des affaires domestiques.

45a. WILLEM V AAN VAN HEECKEREN VAN ENGHUIZEN, 9 November 1786.

La situation des affaires, l'animosité des esprits et la position ou se trouve votre province entre Utrecht et l'Overijssel, m'engage a vous prier de ne point faire a cette diette une proposition de nommer une commission pour examiner et revoir le reglement de la regence. Vous pouvez voir par les effets dans Utrecht et Deventer les suites qu'entraîne un pareil examen, quand les esprits sont aussi échauffés et animés; il faut des tems plus calmes pour examiner de sang froid ce qui pourroit tendre au bien publicq et c'est alors que l'on peut sacrifier quelque partie des agrements ou praerogatives que nous sont accordées sans crainte d'être soubçonné de lacheté. Il y auroit bien peut être quelques interpretations a donner a quelques articles qui pourroient satisfaire la plus part du monde, car de contenter ceux qui crient a present, n'est pas possible, à moins de leur ceder la place.

b. VAN HEECKEREN VAN ENGHUIZEN AAN WILLEM V, 12 November 1786.

La satisfaction que je ressent toujours, Monseigneur, quant je puis me conformer aux intentions de V. A. S., me cause dans ce moment un contraste desagreable, parce que deja en la diette precedente j'ai fait entrevoir mes dispositions pour une revision du Reglement de 1750 et ne me suis refusé aux instances qui ont été faites dès lors qu'a cause des combustions et troubles, qui eurent lieu dans ce tems, pour ne pas paroître m'y être pretté le couteau sur la gorge, me reservant de le faire dans un tems plus calme. Nous y sommes par rapport a notre province heureusement, le repos y est retablie, j'ai peur qu'on ne le trouble de nouveau, le mecontentement du peuple reste, le feu n'est pas éteint, mais est caché sous les cendres; il importe de couper les pretextes de le rallumer, de ramener les têtes echauffés par l'espoir du redressement des griefs qui fournissent aux boute feux les alimens pour les animer. La province, la patrie, la maison de V. A. S. est menacée, V. A. voit les excès auxquels on se porte, elle doit peut être en attendre de plus forts. Ce ne seroit donc pas, ce me semble, une foiblesse de tacher de les prevenir par quelque léger sacrifice, mais plutot une demarche dictée par la pru-

dence pour détourner un plus grand mal, qu'après coup l'on seroit bien aise de racheter par des conditions plus dures. Encore on pourroit tenir plus ferme, si les plaintes fussent destituées de tout fondement. Mais permettez, Monseigneur, que je le dise, elles ne le sont pas, le reglement examiné de près se ressent partout de la hate avec laquelle il a été conçu, copié ou transcrit d'après celui de 1675. On ne s'est pas seulement donné la peine d'en omettre les articles qui n'étoient plus de saison, on a par flatterie voulu rencherir sur le premier et augmenter l'autorité du stadhouder et par là on a affaibli tout l'edifice, en y ajoutant la periode finale, qui répugne au principes de tout gouvernement, si l'on en excepte le despotique.

Un reglement qui doit servir de base a un etat et fixer les limites du pouvoir et de l'autorité du stadhouder, ne doit et ne peut être arbitraire, surtout étant hereditaire. L'homme est naturellement porté au plus ultra. V. A. S., il est vrai, a toujours temoigné être scrupuleux a en faire usage, mais ses successeurs le seront ils? et V. A. doit bien souvent avoir éprouvé que des personnes de sa confiance, trouvant dans le reglement des obstacles a leur vues, ont tachés de faire valoir la clause derogatoire pour les lever.

Je soumetts volontiers tout ce que j'ai pris la liberté d'avancer, a l'examen et au lumieres de votre A. S. et ose lui assurer que je me sens un dévouement sincere a ses interets et a ceux de sa maison, et au cas que par l'occurrence des matières qui pourroient être mises en deliberation, je me trouvasse obligé par conviction et pour ne pas me dementir, d'expliquer mon sentiment, j'userai de toute la prudence et circumspection que la pureté de mes intentions pourra me dicter.

46a. VAN HEECKEREN VAN ENGHUIZEN AAN DE PRINSES, 11 November 1786.

Je suis infiniment sensible a la façon gracieuse dont V. A. R. veut bien s'expliquer a mon sujet, mais me sens humilié, en me consultant moi même de me trouver si peu de talens pour repondre a l'opinion flatteuse qu'elle a conçu de moi; ce ne sont que mes bonnes intentions et mon zèle pour le bien public, qui peuvent y suppléer. N'ayant pas eu occasion d'entretenir plus en detail V. A. R. sur ce dont j'ai eu l'honneur de lui parler en passant, j'obéis a vos ordres, Madame, d'exposer les raisons qui me font pencher pour une revision ou modification du Reglement de 1750.

Ce n'est pas, Madame, par faiblesse n'y complaisance pour les boutefeux qui, pour parvenir a leur buts qu'ils tiennent caché encore, ont recours au voies les plus illicites, et qui sous le faux masque du bien de l'Etat et d'obvier des abus, en commettent des plus grossiers. Mais malheureusement il est apert, Madame, que ces mêmes esprits turbulents et bouleverseurs ont tellement gagné le gros de la Nation, qu'elle a pris parti pour eux, qu'il sera difficile, si non impossible, de la ramener et de retablir le repos et la tranquillité, sans lui donner un apat et quelqu'espoir de redressement de la cause principale et la source du mecontentement.

Je ne dois pas le cacher a V. A. R., le reglement dont il s'agit se ressent trop, selon moi, du tems et des circonstances, dans lesquels il a pris naissance. On auroit pu faire la meme chose, pour peu qu'on l'eut accommodé a l'esprit d'un gouvernement republicain et qu'on n'y eut pas mis le ton d'un vainqueur qui donne la loi sur le champ de bataille; celui d'aujourd'hui a quasi été copié d'après celui de 1675, dont la province d'Hollande a été un des principaux auteurs.

Encore on auroit eu de la peine, je pense, de venir a bout d'indisposer et d'aigrir les esprits, si les personnes auxquels Monseigneur le prince a donné sa confiance, n'y eussent pas travaillé eux memes par leur facon de faire et s'ils n'eussent pas attaché la distribution des benefices a une dependance absolue et conformation aveugle a leur volonté, sans que bien souvent le prince y fût interressé et qu'il auroit meme mieux valu qu'on ne l'y eût pas melle. Tout cela, Madame, a aigri plusieurs membres du gouvernement et parmi ceux ci des gens tres honnettes et bien intentionnés.

La malheureuse guerre avec l'Angleterre a augmenté le mal, a fourni de nouveaux pretextes d'attiser le feu et a mettre le comble au mecontentement.

V. A. R. scait que la France en a profité et que, de concert avec es soi disant patriottes, elle s'y est melle assez ouvertement. V. A. R. scait aussi combien il est dangereux de laisser aller les choses a l'extremite et que bien souvent on regrette de n'avoir pas saisi les moments opportuns pour prevenir par des arrangements raisonnables des evenements que l'on croyoit pouvoir detourner. On a trop fait, trop hasardé, trop avancé pour pouvoir reculer. Je crains, Madame, que l'on ne risque tout pour le tout, et a en juger par l'enthousiasme general, qu'on ne prefere de mettre tout sens dessus dessous que de lacher prise et de se retirer sans avoir rien effectué; je scai bien qu'en tout cas l'on se flatte du secours d'une puissance voisine, mais c'est toujours un dernier remede, toujours dangereux et critique. V. A. R. a trop de penetration pour ne pas le sentir. Je conviens volontiers, Madame, qu'il pouroient y exister des cas que je serois bien aise de pouvoir y avoir recours, mais ce ne seroit que dans des cas desesperés, apres avoir eprouvé inutilement tous les moyens plus convenables pour guérir le mal par nous memes.

Je crois que la perspective seule de quelque modification produira un effect salutaire. Le reglement doit rester en pleine vigueur, jusqu'à ce que l'on soit d'accord sur les changements. Si on ne le devient pas, celui ci reste. V. A. R. a pu se convaincre par la piece que j'ai pris la liberté de remettre a Monsr. le Bourgrave, que je n'ai pas intention d'en faire de fort essentiels. En qualité de membre du corps des nobles je ne dois même pas etre fort porté que la Regence des villes soit a vie, mais comme cet article est une pierre d'echoppement, et que l'on ne peut disconvenir de l'humiliant qui reside dans le droit de demettre a gré les magistrats, il m'a paru que le sacrifice ne seroit pas bien grand de la part du prince.

Je scai bien, Madame, que bien des gens ne sont pas de mon avis, a cause, disent ils, de l'influence que le Stadhouder doit avoir dans le gouvernement; je voudrois cependant qu'on n'allegua pas cette raison qui, ce me semble, prette des armes au parti contraire, qui pretent que la liberté des suffrages et deliberations ne doit pas etre genée par la crainte d'etre mis de coté ou de ne pas partager dans les commissions, ce qui fait un autre grief que je n'ai pas touché dans mon plan, mais que j'ai trouvé par apres tenir plus a coeur a plusieurs que bien le gouvernement des villes a vie. Cet article est cependant plus delicat et sujet a bien des inconveniens, je l'avance uniquement pour ne rien cacher a V. A. R. Les Hollandais y insistent avec chaleur a cause des entraves que, selon eux, les députés trop dependents ont mis, tant du tems de feu Madame la gouvernante que du Stadhouder d'aujourd'hui, dans les affaires, surtout du commerce, qui les interroisoient le plus, ce qui avoit fait que la province de Gueldre au lieu d'un bon et fidel allié soit un membre inutile à l'union qui sur ce pied ne

pouroit plus subsister par les empêchements et les retards qu'elle avoit causé dans les cas les plus pressants. Quoiqu'il y ait du vrai dans ceci, V. A. R. nous fera bien la justice, a Monsr. de Randwijck et moi, auxquels on a tenu ce propos, d'être persuadée que nous ne l'avons pas laissé sans réplique, d'autant moins qu'il ne nous manquoit pas de tres bons arguments a y riposter.

Je m'apperçois avoir occupé trop longtems V. A. R., je lui en demande pardon, aussi bien qu' au cas que je me fusse expliqué trop librement; je l'ai fait dans la confiance et la persuasion ou je suis qu'elle n'aime pas la dissimulation ny les detours. Je soumetts mes raisons a l'examen de V. A. R., je prens la liberté de lui citer comme d'accort avec moi le Cte de Welderen, qui m'a même pressé d'en parler a V. A. R., etant persuadé moralement, tout comme je crois l'être, des bon effects que l'espoir de quelque modification produira pour calmer et ramener les esprits echauffés et ne pas exposer la province, la patrie et avec elle les interets du prince et de sa maison a des desagremens et a des exces plus grands que ceux que nous avons deja vu arriver.

b. DE PRINSES AAN VAN HEECKEREN VAN ENGHUIZEN, 14 November 1786.

La franchise avec laquelle vous voulez bien repondre a ma lettre, me fait un vrai plaisir, je suis sensible, monsieur, aux marques de votre confiance et je crois ne pouvoir mieux le témoigner qu'en m'expliquant tout aussi franchement sur les objets contenu dans votre lettre, sans vouloir cependant donner plus de valeur a mes idées qu'elles ne le méritent et en vous en remettant l'examen.

Si je saisie bien vos idées, monsieur, nous sommes parfaitement d'accord quand a la fougue du parti prépond[er]ant et quand aux principes dangereux qui le guident; mais vous este d'opinion que pour diminuer l'un et prévenir les facheux effets de l'autre, il seroit nécessaire de faire actuellement une revision du Reglement et d'y admettre des modifications, — a cet égard nos sentimens ne sont pas les mêmes. Vous jugé la chose necessaire, 1. afin de donner quelque contentement a la partie adverse et empêcher ainsi les dernieres extrémités qui bouleverseroient le tout, 2. parce que le Reg^{lt} se ressent du tcms et des circonstances dans lesquelles il a pris naissance, 3. parce que les personnes, auxquelles le Pr: a accordé sa confiance, en ont souvent abusé et donné matière au mécontentement, et enfin 4me parce que la guerre avec l'Angleterre et les intrigues de la France ont achevées d'aliéner les esprits et qu'on en est venu au point de faire craindre qu'on risqueroit le tout pour le tout plutôt que de reculer, et qu'il ne resteroit bientôt d'autre ressource que le secours d'une puissance voisine, ce qui seroit un dernier remede, toujours dangereux et critique. Je suis aussi convaincu qu'il est possible de l'être que les moyens doux et modérés sont les meilleurs, lorsqu'ils peuvent êtres employés avec une apparence de succès, mais je la suis également qu'une fermeté bien motivée et employé a propos n'est pas moins nécessaire et prévient souvent bien du mal, que trop de complaisance auroit attirée. Si l'on pouvoit me donner une certitude morale qu'en se montrant facile sur l'un ou l'autre article, le parti préponderant s'en contenteroit et que la paix et la tranquillité seroit retablie, il me paroitrais hors de tout doute qu'il seroit de notre devoir de s'y prêter, les agrémens personels ne sont pas des argumens a alléguer contre ceci, ni même la nécessité de l'influence Stadhouderienne, si on ne la fonde uniquement que sur la dépendance des régens, ce qui certainement est mal vu et fournit des armes a

l'autre parti, comme vous l'observé tres bien dans votre lettre; quelques sacrifices ne doivent pas conter, si par là on peut sauver la patrie; mais bien loin de la sauver, en entrant actuellement en discussion sur la constitution de cette province, je suis intimement convaincue qu'on ne feroit qu' accélér sa perte, et c'est pourquoi j'ai pris la liberté de vous écrire à ce sujet. Je suis fort éloignée de vouloir faire l'apologie du Reg^{lt}; vous me permettrez seulement d'observer que la même raison que vous allegué pour laquelle il est resté défectueux est précisément celle pour laquelle je crois dangereux d'en faire la revision dans le moment présent — le tems et les circonstances où il a été conçu — la Hollande seroit maintenant ce vainqueur qui donneroit la loi — et le joug des Pensionnaires d'Hollande (esclaves de la France et despotes dans la Republique) est'il plus suportable que l'influence d'un Stadhouder? En mettant tout intérêt particulier de coté, je ne puis m'empêcher de trouver que ce seroit tomber de fièvre en chaud mal; que ceci soit le but de ces Messieurs, je crois que cela ne peut être mit en doute, et a mon avis le seul moyen de le détourner c'est de leurs faire trouver une opposition sage et ferme; si la grande pluralité des Regens Gueldrois (les plus estimables et les plus éclairés) persévèrent dans un bon accord entr'eux et dans le sistème actuel, j'oserai avancer que tout espoir n'est pas perdu, au lieu que si on comence a vasçiller, si on s'écarte de la base, si on admet une revision, on ne scra plus le maitre d'arrêter le torrent et nous aurons le second tome d'Utrecht et d'Overissel; l'exemple de ces deux provinces est, il me semble, assé frappant pour montrer a quoi l'on s'exposeroit, si l'on marchoit sur leurs traces; on dira peut-être que le cas n'est pas absolument le meme, puisqu'il regne plus de tranquillité dans cette province que dans les autres, lorsqu'on y a entreprit la reforme du Reg^{lt}, mais a quoi doit'on cette tranquillité si ce n'est a la fermeté qu'on a sçu y montrer a propos? Qu'on s'en écarte et les memes scènes auront lieu, avec cette différence que la Gueldre començant a mollir seroit suivie, selon toute apparence, de la Frise et peut-être de la Zélande; ce ne sera que la réunion de ces provinces qui pourra mettre une digue a la violence des soi disant patriotes, et peut' on se flatter de la conserver et (s'il est possible) de trouver la pluralité des provinces aux Etats Generaux, si celle de Gueldre s'occupe a diminuer le pouvoir du Stadhouder presque au meme moment que celui-ci s'est vuc exposé aux dernieres avances et a l'effet de la vengeance des Etats d'Holl. pour avoir obéi aux ordres des Etats de Gueldres? Pourroit'on compter sur plus de persévérances aupres des autres? Je ne le crois pas, si on leur donne cet exemple. Vous direz sans doute a ceci que votre intention n'est pas telle, que vous ne voulez que ce qui est juste; j'en suis persuadée, mais je le suis aussi que vous ne serez pas le maitre de l'empêcher, dès qu'une fois la chose sera en train, et si a présent vous craigné qu'on ne pousse sa pointe du coté adverse a toute outrance afin d'arriver au but, cette meme crainte doit subsister pour le futur et vois [l. vous] faire appréhender (si tel est leur plan) qu'ils employeront des moyens de contraintes pour vous obliger d'aller aussi loin qu'ils l'ont résolu; ceci peut être plus aisément prévenu qu'empêché, lorsque les choses ne sont plus dans leur entier. Je ne suis pas la seule de cette opinion; vous me cité le Ct. de Welderen, mais je pourrois vous citer, monsieur, nombre de Régens non moins estimables qui se rangeroient de mon avis, tant dans cette province que dans d'autres, parce qu'ils sont convaincu que la disposition des esprits n'est pas propre actuellement a un examen impartial des défauts de la constitution, et qu'ils

sont convaincus que le parti preponderant ne veut pas de bonne foi admettre un arrangement raisonnable, ni une reconciliation solide et sincere; a cet égard j'en ai les preuves les plus convaincantes. Je ne dis rien des abus qui se sont comis en Gueldre et qui ont indisposé les esprits, ni des anciennes accusations a l'occasion de la guerre angloise, ceci me meneroit a une discussion trop longue et qui n'est pas de mon ressort; j'observerai seulement qu'on peut abuser des meilleures choses, qu'ainsi cela ne prouve ni pour ni contre la constitution; les institutions les plus sages ont leur coté foible, l'imperfection humaine ne permet pas de les rendre parfaites et aucune administration ne peut se vanter de l'être; c'est aux gens sages, aux vrais patriotes a veiller contre les abus, mais je les crois trop éclairés pour vouloir conclure tout de suite qu'une institution est mauvaise, parce qu'on n'en a pas fait un bon usage; des points de cette importance exigent un tres mûr examen et ce n'est ni l'humeur contre l'un ou l'autre individu ni l'intéret particulier qui peuvent bien en décider. Qu'il me soit encore permis d'observer que pour se mettre a l'abris des impulsions étranteres, il n'y a rien de tel que de suivre un plan sage et ferme et de mettre en usage ses propres ressources, surtout de maintenir la bonne harmonie dans son parti; une contenance mâle donne matière a reflexion aupres de ceux qui nous veulent du mal et préviennent le trop d'influence de ceux qui veulent nous aider, supposé qu'on en craigne les suites. Plus il y a de divisions et de foiblesse et moïn la Republ: pourra maintenir son indépendance.

Cette lettre qui est insensiblement devenu un volume, a grand besoin de votre indulgence, monsieur; je n'ajouterai plus qu'un mot. — Si les dispositions futures changent de manière a faire espérer avec fondement un arrangement raisonnable et solide, je souhaiterois beaucoup que dans cette province la premiere proposition put en venir du Prince lui même, mais je le repéte, je ne crois pas le moment propice.

C. VAN HEECKEREN VAN ENGHUIZEN AAN DE PRINSES, 24 November 1786.

Je sens qu'il seroit dangereux de s'y preter sur les instances de la partie adverse et que se seroit lui fournir matière de chanter victoire; il est cependant bien souvent difficile de refuter les raisons que les pretendus reformateurs alleguent pour soutenir leur these. . . . Toutes choses ont des parties foibles et difficiles a étre defendues; la prudence et une saine politique exige qu'on les abandonne pour soutenir avec autant plus de vigueur la partie principale et la plus interessante et c'est la le cas ou je voudrois que nous puissions nous trouver. Le Reglement une fois modifié sur des principes solides et purgé des parties heterogènes affoiblirait les opposants, ils perdroyent par la leur cheval de bataille qu'ils mettent en avant en tout et partout.

47. VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH AAN VERGENNES, 5 October 1786 1).

J'ai sacrifié une grande partie de mon bien a l'avancement de la bonne cause et a la délivrance de mes concitoyens. . . . Je m'attens a voir agir une persecution contre ma personne au commencement du mois prochain. On travaillera a me perdre! Quoi qu'il en soit, j'attendrai mon sort de pied ferme.

1) Archief van Baron Van der Capellen. Een ander stuk van dezen brief is gedrukt als Bijlage III, 13 in Colenbrander's Patriottentijd, deel III.

Il ne me reste pour prévenir la fureur de mes ennemis que le recours à votre bienveillance, qui surément saura me procurer à tems la protection de Sa Majesté.

48a. A. W. C. VAN NAGELL AAN DE PRINSES, 14 November 1786.

Les esperances flatteuses que donnent jusques ici l'assemblée des Etats de Gueldres, ranime le courage des bien intentionnés et de l'issue de la diette dependra le degré de fermeté qu'on pourra inspirer, nourrir ou faire developper en genneral au parti; mais encore faudra-t-il necessairement former une liaison étroite parmi des membres isolés. A cet effet j'ai hasardé coucher sur le papier trois articles preliminaires qui pourroient peut-être servir de baze (apres avoir été revu et corrigé) pour lier étroitement non seulement les provinces de Gueldre, Zelande et Frise, mais encore les vrais bien intentionnés des autres provinces; et je prens la liberté de les soumettre d'abord à l'examen de Votre Altesse Roiale et de Monseigneur le Prince; s'ils peuvent obtenir leur suffrages, je travaillerais avec ardeur à les faire adopter par nos amis. Les succes d'une entreprise pareille dependent absolument du mistère et je crois superflu de l'exiger de V. A. R. Les points que j'ai l'honneur de communiquer, sont l'ouvrage de 3 jeunes têtes, mais remplies de zele et d'attachement; et leur objet est uniquement de travailler, autant qu'il est en eux, à tirer leur patrie et la maison d'Orange de l'abime qui se montre de toute part. Si nous pouvons reussir à faire adopter la reunion projectée, nous proposerons les moiens, qui ne seront autres que de nommer de chacune des trois provinces et des bien intentionnés des autres 2 ou 3 commissaires pour entretenir et suivre la correspondance la plus regulaire, faire prendre les resolutions necessaires et donner les avis requis. Nous publierons nos premieres conditions; nous les mettrons en parallèle avec la conduite de nos adversaires; nous esperons que la partie de la nation aujourd'hui opprimée, faute de soutien, prendra le . . . 1) necessaire pour aider à se tirer de l'esclavage et par une conduite sage, mais ferme et vertueuse, nous nous flattons de pouvoir concourir au bien et meme d'interresser l'Europe à notre sort.

Les dernieres nouvelles recues de la Zelande semblent promettre que le bon parti si[l. s'y] soutiendra; ce sera aussi la première province à laquelle on communiquera le plan, s'il est goûté de V. A. R. et de S. A. S. La Frise, si l'on peut se fier aux apparences, ne reculera point; j'ai eu le bonheur de pouvoir tirer mons^r Bergsma d'embaras et de lui procurer l'argent que les Mennonites reclamoient. Pour peu que la fortune veuille favoriser nos projets, cette province sera entierement delivree de ce joug. On lui fournira l'argent dont elle peut avoir besoin, à la seule condition de maintenir son independance et a constitution.

b. A. W. C. VAN NAGELL AAN DE PRINSES, 8 Januari 1787.

La conduite noble et ferme de Votre Altesse Roiale et de Monseigneur le Prince vis à vis de Mr. de Rainval a non seulement emportés les suffrages de tous ceux qui sont veritablement attachés à la patrie et aux interets de la maison d'Orange, inseparables de la première, mais aussi a redoublé l'estime et le zèle de quelques

1) Een woord onleesbaar.

personnages lethargiques. Mon ami 1) ne cesse de les prêcher, et ils ne peuvent plus cacher, ni nier l'intérêt direct qu'on a de travailler à soutenir la constitution. Ils voudroient ressembler aux taupes, sans partager leur aveuglement, et de cette manière contreminer le parti predominant et leur Protecteur. Si l'on parvient à unir les partisans isolés, ce travail ne sera peut-être point infructueux, mais cet objet rencontre par ci par là des difficultés, nées du motif le plus puissant, la peur, qu'il faut continuellement combattre. En Frise surtout on a une défiance extrême, les monstres paroissent de tous les côtés, même du plus foible dans le moment présent. Je n'abandonnerois certainement pas le seul remède à nos maux et mes amis sont tout aussi ardents dans l'espérance que, semblable à la boule de neige, nous augmenterons en roulant.

49. A. W. C. VAN NAGELL AAN DE PRINSES, 5 April 1787.

Il paroît hors de tout doute que Mr. d'Enghuysen a envoyé au Burggraave deux projets d'association, l'un pour la Generalité, l'autre pour la Province. Je presume que V. A. R. aura déjà vu ces deux pièces, et je me trouve dans l'obligation de faire part à V. A. R. du jugement que Mrs. de Randwijck, Suideras en portent. Le premier déclare se considerer comme ayant signé l'association Zelandoises, la trouver nécessaire et la considerer comme le seul moyen de conservation qui reste à embrasser. Le second est plus ferme que jamais, désapprouve l'association provinciale, parce que l'on y mette en doute la conservation pure et simple du règlement sur la régence, et insiste que je supplie à V. A. R. de faire signer l'association générale, sans permettre qu'on fasse mention de l'autre. Elle daignera, j'ose m'en flatter, pardonner, si je suppedite les réflexions que cette seconde pièce (uniquement arrangée pour concourir aux vues du comte de W.) 2) m'ont fait faire. Des qu'il y auroit un nombre connus de regens qui mettroient en doute la nécessité de conserver scrupuleusement cette loi fondamentale, le règlement de la province, les patriotes feront des adresses de remerciements, ensuite les avocats ne se feront plus de scrupule de signer, au nom de 4 ou 5 cent personnes, des requettes pour faire mettre cette matière en commission et l'on se trouveroit ainsi pris dans ses propres filets. Tous les Gueldrois que j'ai entretenu, m'ont parus convaincus de cette vérité et je puis même certifier que la plus part ne donneront jamais les mains à un pareil procédé. Il paroît (sauf correction) plus avantageux de se passer de la signature de ses personnes timides et totalement insignifiantes par leurs alentours que de s'exposer, pour leur complaire, à des dangers aussi réels. C'est pourquoi, Madame, je prends la liberté de représenter que de remettre de dix à douze jours la démarche sera un délai salutaire; la pusillanimité n'aura plus d'influence, la volonté de V. A. R. sera suivie et le succès deviendra réel.

1) Harris.

2) Welderen. Van hem schrijft Van Nagell 23 Januari 1787 aan de Prinses: Je ne puis cacher à V. A. R. que la foiblesse de Monsr. de Welderen augmente de jour en jour et que, quelques peines qu'on puisse prendre, il n'y a pas moyen de le tirer de son système passif; il est bien fâcheux que l'on n'ait personne de la part de la Gueldre à l'assemblée de L. H. Puissance, qui veuille prendre les affaires de la Generalité un peu à cœur.

50a. F. G. BLOK AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
20 Februari 1787.

Ik ben bereid om een vergadering van het committé te houden . . . dog wij kunnen, denk ik, bij avans wel zeggen, dat wij geen middel tot subsidien weten. Voor het overige is alles in Holland voor als nog in diepe rust en wat men in Gelderland ook ten tegendeel verspreiden mocht, geloof het dog niet.

b. J. A. D'AVERHOULT AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
1 April 1787.

Ik ben heden morgen uit 's Hage geretourneert, doch nimmer is er een vruchtelooser en onnutter besogne gchouden . . . Alle de leeden van het committé scheenen met een en dezelve geest bezielt te zijn; ccne terreur panique tegen het volk schijnt hen tegenwoordig te drijven; zij verbergen zelfs hunne vrees niet meer; het volk moet eenige invloed hebben, dan indien men hen laat geworden, zullen zij te ver gaan, is een in Holland zelfs bij veele der besten aangenomen axioma; God bewaare ons voor de gevolgen, die ik er uit voorzie. Intusschen is de commissie uit de Nationale vergadering zonder finaal antwoord afgescheept — uit hoofde dat het committé niet compleet was en volstrekt onkundig van het voorgeslagene plan, weshalven er voor ieder provincie een exemplaar gevraagd wierd, om hetzelfde te kunnen examineeren, en de vergadering gadjourneert op aanstaande Donderdag [5 April]. Ik hoop UHWGcbn. er tegen dien tijd zal zijn, op dat er ten minsten iets goeds uit geboren worde, want zonder dat zal de natic weder op nieuw te leur gesteld worden. Bij het committé is ten minsten het declinceren reeds provisioneel beslooten en de Heer Blok verzogt de door de leeden gemaakte zwarigheden in scriptis te brengen. Verder is bij het committé geresolveert eene annonce tegen de valsche acte van verbindtenis te laten doen; hadden de leden de helft zoo veel ijver voor de zaak des volks als voor hunne eigene, zouden alle zaaken zich gereedelijk kunnen schikken. Ik heb UHWGcbns gedagten niet praealabel aan den Heere Blok gecommuniceert, dan dezelve als een medium in mijn advies voorgeslagen; echter vruchteloos, het declineeren scheen geresolveert te zijn. Ik heb mij verder in het committé niet veel uitgelaten, daar ik zag, hoe onnodig het zoude zijn.

c. F. G. BLOK AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
31 Maart 1787.

Ons zijn overgegeven eenige plans ter formering eener armee en is ons gevraagd, waarop men van de zijde der cordaatste regenten zoude kunnen staat maken. Zonder dat ik Uwhedgb. gedachten wist, welke ik des avonds bij mijne terugkomst eerst vernam, heb ik reeds gadvisceerd, zooals dezelve dacht; de meeste heren begrepen ook, dat men den gewapenden arm niet moest voor het hoofd stoten, maar dat een uitvoering van dit hun plan zonder eenig nodig subsidie voor als nog dolheid zoude zijn, en is dus besloten hunnen iever te prijzen, copie van hunne plans te verzoeken, om daar op nader te delibcreeren, en te adjourneren tot aanstaanden donderdag, den 5 dezer.

d. F. G. BLOK AAN VAN DER CAPELLEN VAN DE MARSCH,
6 April 1787.

Het heeft alle de leden van het committé en mij in het bijzonder zeer leet gedaan UwHEGcb. presentie of die van eenig ander Geldersch heer bij de laatste zo wel als bij de eerste bijeenkomst van het

committé te mogen hebben, te meer, daar Gelderland een van die provincien is, die het meest geïnteresseerd zijn in het aan ons gedaan voorstel en wij ons geveild hadden; dat het crediet van Uwhedgb. ons besluit merkelyk zoude gecorroboreerd hebben. Ik begrijp, schoon het besluit niet behagen mocht aan de driftigste ieveraars, die met de stem der natie, welker vuur zij zelve dagelijks aanblazen, steeds spelen om ons te vervaren, als of die natie den moed zou verloren geven, of zig zelve aan den Stadhouder overgeven (met welk laatste die ieveraars hunne braafste regenten te Utrecht thans vervaard maken), echter de plicht der vertrouwdste regenten is, om ter gelegenheid van een onberaden en onuitvoerlijk plan te tonen, dat men zijn sentiment ronduit durft zeggen en de natie of hare leidslieden waarschuwen voor een nakend verderf. Ik zal Uwhedgb. bij bekwame gelegenheid, als ik zulks met de meeste veiligheid doen kan, een afschrift zenden van het gegeven antwoord, dat zeer bescheiden is en in de hoofdzaak Uwhedgb. goedkeuring zal wegdragen, en waar in men alles gemenageerd heeft, wat den gewapenden arm eenigzins kan offenseren, schoon een zo onberaden voorstel (naderhand in particulier discours zo vreemd aangedrongen) wel eenigzins ernstiger verdiend had gerefuteerd te worden. De ingesloten advertentie tegen de gefingeerde acte van verbintenis gaat hiernevens, op gisteren bij het committé gearresteerd, om in de nieuwspapieren te plaatsen met de ondertekening der leden van het committé.

51. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 26 Februari 1787.

Wat aanbelangt seeker plan om tegens 't voorjaar een corps bijeen te trekken, zoo kan ik met alle seekerheid de waarheid van dien affirmeeren; 't plan is aan de meeste, soo niet alle vrijcorpsen en genootschappen toegezonden. Sommige hebben er in toegestemt en de daartoe nodige fournissementen aangenomen; bij andere vind 't bedenking, welke soo veel mogelijk gevood word; de Heer van de Marsch is er zelfs niet voor, maar deszelfs broeders, vooral d' oudste, bevorderen 't door allerhande intrigues. U. D. H. sal ligtelyk begrijpen, dat ik mij omtrent d'existentie van 't gemelde plan soo stellig niet soude explicceeren, inval ik er niet omstandig en seer positiv van g'informeert was.

52a. TORCK VAN ROSENDAAL AAN WILLEM V, 17 Juni 1787.

Je suis convaincu d'après tout ce que j'ai appris pendant mon séjour en Hollande que si l'on continue à vouloir attaquer la Gueldre, on commencera par se rendre maître de Harderwijk; ce poste est reellement essentiel.

b. TORCK VAN ROSENDAAL AAN WILLEM V, 18 Juni 1787.

Le conseiller Brantsen que je trouve chez moi à mon retour de Nimégué, m'a permis d'informer Votre Altesse Serenissime des arrangements que j'ay pris, et pour Nimégué et pour Arnhem; magistrats et commandants sont également bien disposés, et j'espère qu'au moment que le sieur Most que j'ay envoyé à Erberfeld pour y chercher 40.000 aulnes de ruban orange sera revenu, on opérera et à Nimégué et à Arnhem comme cela se doit. Au nom du ciel, Monseigneur, ne renvoies pas d'un quart d'heure à envoyer un bataillon à Harderwijk, il doit y arriver le matin à portes ouvrantes; si Monsieur de Broeck-

huysen est averti le soir d'auparavant, il y introduira la nouvelle garnison. Si on attend, ils auront du canon dans la ville et de la resistance.

53. TORCK VAN ROSENDAAL AAN WILLEM V, 29 Juni 1787.
J'envoie a Votre Altesse Srenissime copie d'une lettre de Harderwijk adressée à Broekhuisen. J'espère qu'elle decidera V. A. S. a y envoyer guarnison.

Monsieur Morees que j'avais chargé de tout a Nimégue sous la direction de Messieurs Grotenraai et Ommeling, vient de me faire rapport de la situation des choses. Je l'ai prié de le mettre par écrit.

Madame la Princesse Louise et les Princes me font l'honneur de diner ches moi. J'espère que V. A. S. n'oubliera pas la promesse qu'elle m'a faite de me prendre à sa suite. J'ay arrangé avec Morees que tout commencera dès ce soir. A Arnhem tout est en train.

Bij dezen brief waren gevoegd:

a. een briefje uit Nijmegen (van MOORREES?):

Ik hebbe met d'Heer Borgermeester van Linden en van Leeuwen gesproken en voorgeslagen, of 't niet best soude weesen thans met de oranje cocardes te beginnen, ter oorsaake men sag, dat de inclinatie der borgerije sowel als van 't guarnisoen daar heen tendeerde.

Gemelde heeren waren van advis, dat men 't niet moest verbieden of gebieden, maar ieder sijne vrije wil laten moest, terwijl dan in cas 't niet generaal geschieden, bij publicatie de borgerije tot dragen dier cocardes versogt en aangemocdigd soude connen worden. Thans schijnt 't eenigste obstacel, wie 't eerst beginnen sal, dog twijffele niet, of so dra men de inclinatie der magistraat weet, sal alles sig direct met de oranje couleur besetten en vercierem.

b. een copie van den brief uit Harderwijk aan W. H. VAN BROECKHUYSEN:

Voor nieuws van hier kan ik Uw Hoog Wel Geb. informeerem, dat onse schutterij sig van canon staat te voorzicn; voor zoo verre mijne informatie gaat, sijn twee metalen veldstukjes met hun tocbehooren gekogt, dog is door de Heer Gelderman aan de regeering voorgedragen, dat hij twee stukjes metaal canon present had gekreegen, en versoeck deed, dezelve in de stad te mogen brengen, dat geaccordeert was geworden; maer bij de aantek[en]ing in de notulen der regeering was die voordragt gesteld als van weegens de schutterije geschied sijnde, daer doen cenige reflecties op gevallen sijn en door de bekende leeden daer tegen geadviseerd, dog zal bij de resumptie daer over nader gesprooken worden, dat ik meene Vrijdag te sullen sijn. Egter word er niet getwijffeld of het zelve sal wel geagreerd worden, wanneer daer na (zoo gezegt word) nog om twee andere zal gevraagt worden.

Ik behoeve UwHWGeb. de vooruitsigten niet onder 't ooge te brengen, welke met deze demarches bedoeld worden; ik wenste er eenig evenwicht teegen alle dezelve doeleyndens in deze plaats konden gevonden worden, daer het langs hoe onaangenaamer voor 't eene gedeelte der inwoonders staat te worden.

De sending van gewapende vaartuigen in de Zuyder Zee, het bezetten der Eems ingang door een cannonnier chaloup met 18de canon, en het aanhouden der vaartuigen uit deze provintie na Holland sijn weinig minder dan openbaare oorlogsverrigtingen.

54a. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 26 Juni 1787.

Een alersterkste en onverwagste revolutie heeft hier een totale omwenteling van saeken te weeg gebragt, en wel sodanig, dat er bijna geen huys meer gevonden word, of 't is met oranje papier beplakt; de stad was gisteren avond en van de nacht voor 't grootste gedeelte g'illumineerd; van dese morgen sag men geen man, vrouw of kinderen op straed als met oranje cocardes versicrd; alle leeden der regeering, except de Heer van Rijsselt, die een ronde hoed op had, compareerden er meede in de vergadering. De Heeren Verstege en Roode waaren niet present. De combustie nam gisteren tegens 12 uur hand over hand toe; verscheidene rencontres tusschen burgers en militairen hadden plaets, 2 à 3 wierden ligt gekwetst, eenige glaasen wierden ingeslagen en gesmeeten; de strikste en sterkste orders van den commandant konden sulx niet verhinderen. Te vergeefs wierden er patrouilles soo te paard als te voet uitgesonden; 't volk weigerde eenstemmig te obedieren, riep luider keel vivat Orange, dedden strikken van die couleur op de hoeden en weigerde om de disordres te beletten. De magistraat deed daar tegens dadelijk een seer sterke publicatie, dog zonder effect; in onse tegenwoordigheid sag men niets dan 't swieren van saabels en hoeden. Ondertusschen rukte de militairen tegens 7 uren na hunne quartieren; men dagt, dat alles in rust en gewonnen was, tot dat men vernam, dat een burger een ruyter van 't regiment van Pous, die bij hem twee ruyten had ingeslagen, op de plaats dood schoot; dese gebeurtenis gaf sodanig eene beweeging en combustie dat 't noodlottig tijdstip, waarin de stad in een puynhoop stond verandert te worden, scheen gekomen te zijn; 't misnoegen was generael, soo onder de militairen als 't groote gedeelte der burgerij — waarop ik d' eenigste parthije, die er scheen over te schieten, om 't volk in bedacren te brengen koos; ik liet dadelijk een oranje cocarde haalen, deed dezelve opentlijk op de markt op den hoed, betuigde aan de saamenvergaderde menigte, dat ik bereid was, om alles wat tot herstel der rust en der burgeren voiligheid strekken kon, aan te wenden; dat 't alleen met die oogmerken was, dat ik die cocarde had opgeset; vervolgens ging ik er meede na 't stadhuys, alwaar de magistraet vergadert was; ik gaf kennis van mijne gedaene demarche, welke den commandeur en major commandant met mij gelijktijdig gedaen hadden; ik bood mij aan, om alles in 't werk te stellen om verdere ongeregeldheden voor te komen, en insteerde op 't sterkste, dat de huysen der leeden der regeering, in 't bysonder die der discrepeerende Heeren, mogten beveiligt worden; 't welk ook met dat succes is geschied, dat aan geen derzelve eenig leed is geschied, niettegenstaende dat er gedurende den geheelen nacht nog veel glaasen sijn ingeslagen, meest door burgers, vrouwen en kinderen. Om 't te stuitten was een onmogelijke saek; gelukkig is er geen quaestie geweest van plundering of omverhaalen van huysen; dus ik alle de schaade, die er sal geschied sijn, te saamen op sijn meest reekene op 1000 gll: en wat nog meer is te verwonderen, is dat er zelfs geen ongeregeltheeden sijn voorgevallen bij 't soeken na die burger, die den bovengemelde soldaat heeft doodgeschooten; dit geschiede door een patrouille cavallerie, dewelke hem na een weinig soekken vond en in deser stads gevangenis overbrag. Nimmer heb ik soo een woede gesien als die van deze conducteurs en sonder 't gesien te hebben, is 't niet mogelijk om er sig een denkbeeld van te maaken.

Ik heb nog vergeeten te seggen, dat ik des 's morgens met allen ernst in de magistraets vergadering heb geproponeerd, om alle cocardes

sonder onderscheid van couleur te verbieden, dog hier wierd swarigheid gemaekt door de discrepeerende ledden; dese insteerden om alleen d' orange couleur te verbieden, waarin ik swarigheid maekte en declareerde, d' orange cocarde te sullen arboreeren, als d' omstandigheden sulx vorderden. Van dese morgen of lyver van de nacht is de geheele burgerie ontwapent; door wie, betuig ik niet te weeten; dog dit is secker, dat thans alle wapens op 't stadhuis sijn. Te Dousburg is insgelijks alles in beweeging, voor 't overige sal U Doorlugtigste Hoogheid sig ligtelijk kunnen begrijpen; seedert dat ik d' eer heb gehad U D. H. t' Aemersfoorth op te wagten, ben ik niet te bed geweest.

P. S. Soo komen de Heeren Verstege, Roode en Cappelle met een orange cocarde in de vergadering.

b. WILLEM V AAN VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS, 27 Juni 1787.

Ik hebbe gisteren bij mijn retour van Zeyst UHWG. missive wel ontvangen, en danke UHWG. voor de communicatie van het voorgevallene te Zutphen. Ik wensche, dat zulks van goede gevolgen moge zijn en dat hetgeene nu op de hoeden staat, eens in de harten moge worden geprent; nu is men van buiten Oranje te Zutphen, ik hoope dat men het eens zal zijn van binnen. Dat voorgevallene komt mij nog onbegrijpelijk voor en speciaal, dat de ontwapening zonder slag noch stoot is geschiet. Het spijt mij, dat een man het leven daarbij verlooren heeft. Ik hoope, dat goede maetregelen zullen worden genomen, om de eendracht en goede verstandhouding tusschen de burgerije en het garnizoen en om de animositeit te doen cesseeren.

55. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 27 Juni 1787.

Het is met 't uiterste genoegen, dat ik d'eer kan hebben U Doorlugtigste Hoogheid te melden, dat te Zutphen thans alles seer stil is; seedert mijne laaste is er geen quaestie meer geweest van disordre, dus sig dezelve alleen bepaeld heeft tot 't insnijten en inslaen van glasen; de schade sal voor 't geheel tusschen de 2 à 3000 gll. belooppen, d'opgave was mij niet wel gedaan, doe ik se op 1000 bepaelde. De magistraat heeft heeden een publicatie laten doen, waar wij [i. waarbij] de burger compagnien aangemaend worden om de geweren, welke nog mogten hebben, aan 't stadhuys te brengen en voorts om soo wel met de militairen als onderling in een goede harmonie te leeven. 't Best van dit alles is, dat ik U D. H. opricht en secker kan vorseekeren, dat 't gros der burgerie seer contant is over de voorgevallene revolutie, erkennende de vorige dwaling met bijgevoegde klagte, dat men hun misleid heeft; ik heb niet nagelaaten om hun reciprokelyk van U Doorlugtigste Hoogheids welmeentheid ten hunnen opsigte te vorseekeren.

Te Dousburg heeft een dicrgelyke revolutie plaets gehad; 't geheele garnizoen toonde aan den commandant hunne ernstige begeerte, om op 't voorbeeld der hoofstad orange cocardes te dragen en de burgerie tot voorkoming van ongelukken ontwapent te hebben. De commandant appuicerde die instantien bij de magistraet, met dat gelukkig gevolg, dat de laaste dese middag om 3 uren heeft laten publiceeren:

1o. Dat d'ingesetene geen swarte cocardes meer, maar orangen soude dragen.

2do. Dat de burgers hunne geweren morgen vroeg voor negen uren aan 't stadhuys souden hebben te brengen. Ter zelve tijd wierd 't Orange vaandel van den toorn afgelaaten. Dit alles is seer stil en

bedwaard afgeloopen; ik heb reeden om te denken, dat 't zelfde overal sal gevolgt worden, immers in onse Provintie. God geeve, dat 't wel afloope.

56. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 4 Juli 1787.

Ik hoop, dat ons overige guarnisoen thans hier sal blijven en dus sal kunnen strecken tot dekking van de geheele Graefschap tegens de gevreesd wordende insultes en stroperijen der Overijsselse. De wreetheeden welke dagelijks te Deventer gepleegd worden, sijn onbeschrijfelijk, heeden sijn aldaar 5 ongelukkige slagtoffers derzelve begraven; onse stad is opgevult met flugtelingen. Soo U Doorlugtigste Hoogheid 't mogt goedvinden, soude mogelijk op de Overijsselse grensen met veel frugt kunnen gebruikt worden 3 à 4 compagnien van 't regiment van d'Envie, welke te Dousburg seer wel kunnen gemist worden. Captain Schutter, die de kaart van 't land te Deventer seer van nabij kent, verlangt seer om g'emploieert te worden. Voor 't overige kan ik d'eer hebben, om U D. H. met 't grootste genoegen te melden, dat alles bij ons in de grootste rust is; er is geen quaestie meer van disordres; de harmonie tusschen de burgerie en 't guarnisoen begint te herleeven en dit is een bijkomende reeden, waarom ik seer wensch dat 't laatstgemelde vooreerst hier mag blijven; de burgerie, ver van sig te beklagen, verheugd sig van eindelijk ontheoven te sijn van 't juk 't welk hun knelde. Se beklagen sig ten sterksten over een mijner confraters, die sig thans schuil houd en die nu meer van de burgers dan wel van de militairen souden te vreesen hebben. Ik durv en kan U D. H. verseecken, dat U D. H. cerlang 't genoegen sal hebben om soo als te vooren van d'oprechte liefde en hoogagting der ingeseetene van dit Quartier te jouisseeren. Heeden heeft sig de gemeente met hun medelid de Heer Crokceus versoent; den president, een hevige opposant, was d'eerste om te proponeeren, dat al 't in de notels geregistreerde omtrent d'aanstelling van dien Heer en van 't soo genoemde Orange corps daar uit mogt geligt worden, 't welk dan ook dadelijk geconcludeert is. D'ontwapening is niet alleen in de steeden, maar ook ten platten lande genoegsaem geheel ten einde gebracht en wel sonder eenige disordre of tegenkanting; alleen moet voor 't ampt van Steenderen en de graafschap Bronkhorst nog gezorgt worden. Te Deutecom insteerde 't guarnisoen op d'ontwapening; de magistraet gelastede de burgerie bij publicatie, de wapens terstond op 't stadhuis te brengen, op dat zelfde moment arriveerde de Prins van Hessel [l. Hessen] Philipsthal, in guarnisoen te Dousburg. De burgers saagen hem aan voor de chef van 't regiment; daarop verspreide sig 't gerucht, dat laatstgemelde in aanmarsch was; dese tijding deed de helden beeven en hunne wapens al beevende aan de magistraet aanbieden; de officieren versogten tot d'overgave, ter vermijding van confusie, uitstel tot s'anderen daags, uitstel 't welk hun g'accordeert wierd, met dat gevolg, dat ter bestemder tijd alles in de beste ordre verrigt wierd. Na Lochem wierd van hier een geswenkte, dog andersints sware Patriot gesonden; daar komende divulgeerde hij, dat de cavallerie van hier derwaerds in aanmars was, als ook, dat 't hier verschrikkelijk was afgegaan. Deze krijslyst had de zelfde uitwerking als die van Deutecom. Ten besluite kan ik U D. H. verseecken, dat het detail van dese expeditie wel een plaets in de secreete archives van U D. H. verdient. De Heer van der Cappellen van de Marsch is heeden nacht te vier uur met sak en pak te Deventer g'ariveert, na alvorens gisteren avond sijn geweeren,

canons en amminutie van oorlog aan den schoud van Brummen tegens rcccpis te hebben overgegeeven; tot 't laaste had ik den Heer Overste Bentinck versogt, om dien Heer uit mijn naem ten sterksten aan te raeden. De Heer van den Boedelhof is nog buiten; voor eenige daegen een visitte op Ampsen doende, rencontreerde hij ongelukkig een gedeelte van 't guarnisoen en inwoonders van Lochem, die een gemaakt afbeeldsel van U D. H. ronddroegen; bij 't afscheid neemen moest den reisiger 't afbeeldsel embrassceeren en trouw beloven. God geeve, dat andere voorhanden sijnde evenementen in andere Provintien ook wel mogen gelukken.

57a. D. W. A. BRANTSSEN AAN WILLEM V, 28 Juni 1787.

Uw Doorlugtigste Hoogheid sal buyten twijffel reeds omstandig geïnformceert sijn van de gelukkige omkeering van saken te Zutphen en Doesborg. Het was seer te wenschen, dat dit voorbeeld ook op andere plaatsen konde gevolgt worden en ik gelovè, dat het moment thans geboren is, om door middel van eene ontwapening der burgerij t'Arnhem aldaar ook de sentimenten der wel geintentioneerde voor Uw Doorl. Hoogheids persoon en huys te doen developpeeren, dog, om hier in voor 't tegenswoordige iets met effect te kunnen doen, is het hoognoodig, dat het guarnisoen van Arnhem met nog een regiment, op welks officieren en gemeenen staat kan worden gemaakt, versterkt werde; het eerste battaillon van Sommerlatte is zeer goed en onder desselfs officieren sijn er, waarvan men een excellent employ kan maken en dient daarom t'Arnhem te blijven, maar het tweede battaillon is niet veel te vertrouwen.

Ik neeme oversulx de vrijheid bij deese te herhalen mijn instantlijk versoeck, dat Uw D. H. dog zonder uitstel nog een goed regiment t'Arnhem gelieve in guarnisoen te senden . . .

P.S. Den Heer van Rosendaal informeert mij nog soo even, dat heden morgen met de leeden van de magistraat van Nijmegen en met het guarnisoen aldaer overlegt heeft om, soo ras men in de stad van een genoegsame quantiteit orange lint voorsien sal sijn, hetselve direct opentlijk t'arboreczen, als mede dat met de generaal Verschuur over eenige dispositien gesproken heeft, die souden kunnen gemaakt worden, wanneer er t'Arnhem heeden van de magistraat genoeg sullen sijn om de ontwapening op een legale wijze te bevorderen.

b. D. W. A. BRANTSSEN AAN WILLEM V, Vrijdag avond 29 Juni 1787.

Ik haaste mij om Uw Doorlugtigste Hoogheid t'informceeren, dat heden de revolutie t'Arnhem ook plaats heeft gehad, dog tot mijn leedweesen niet sonder disorder is afgelopen, hetgeen door d'onvoorsigtigheid van eenige borgers selve is veroorzaakt. Nadat de militairen deesen morgen sig van orange cocardes voorsien hadden, wierden sommige van deselve in het voorbijgaan van een huys seer geinsultceert, 't welk haar sodanig irriteerde, dat sij aanstonds op 't huys aanvielen en alles daar in kort en klein sloegen, waarna sij sig aan de magistraat adresseerden met versoeck, dat de borgers mogten worden geordonneert, om hare wapenen op 't stadhuis te brengen, hetwelk geaccordeert en ten dien einde eenige karren aan de huysen rond gesonden sijnde met eenige stads suppoosten en militairen, ondernam een borger, om uit seker coffijhuys op de markt van eenen van Leeuwen met scherp te schieten en een grenaat onder het volk te werpen, sonder dat nogtans iemand daardoor gequctst wierd, waar door de

militairen woedende wierden, op 't huys met geladen geweer aanvielen en 't selve geheel plunderden en vervolgens sig na meer andere huysen van bekende patriotten begaven en deselve insgelijks ten deelen plunderden en ten deelen glazen en vensters aan stuk sloegen. Al 't selve heeft voorts tot gevolg gehad, dat de geheele borgerij soo binnen als buyten de stad gedisarmeert is en alle de wapenen met vaandels en trommen op 't stadhuis gebragt sijn en dat thans alle de huysen in de stad met orange lint of papier georneert sijn en een ieder sonder onderscheid, patriot of niet, tot de magistraat incluis en de heer van Hamel aan 't hoofd, orange cocardes draagt.

Soo veel ik weete, is er niemand gedood of gequetst, en op dit oogenblik, sijnde tien uren, is alles stil, dog het guarnisoen sal deese nacht onder de wapenen blijven, hebbende de officieren mij beloofd alle verdere disordres te sullen weeren, waartoe de major Sorret van het 1^e bataillon van Sommerlatte, soo wel als de generaal Verschuur, onaangesien de woede van 't volk, sig veel moeite geeven

Ik hope te sullen mogen verneemen, dat Hare Koninglijke Hoogheid behouden in 's Hage is gearriveert en dat Hoogstdeesselfs apparitie eene gelukkige uytwerking sal hebben gehad.

P.S. In 't huys van een officier van de burger krijgsraad heeft men gevonden 7 geweeren, vier buxen, een donderbusch en 3 stukjes canon, alle geladen.

c. D. W. A. BRANTSEN AAN WILLEM V, 2 Juli 1787.

[De nieuwe gemeenslieden] sijn op heden in de gemeente plegtig opgehaalt, geadmittceert en hebben sessie genomen en sijn, na aldaar de hand van broederschap van de overige gemeenslieden ontfangen te hebben, met musicq en het speelen van Wilhelmus weder gereconduceert geworden. Voor 't overige is 't hier thans weder gansch in rust en cesseeren alle disordres bij de militairen, soo dat ik gelove, dat 't thans voor het regiment van Sommerlatte een quaad effect soude doen en seer flettrissant soude sijn, indien hetzelfde na elders verplaatst wierde. Gisteren avond sijn de meeste huysen ter eere van Uw Doorlugtigste Hoogheid alhier geillumineert geweest.

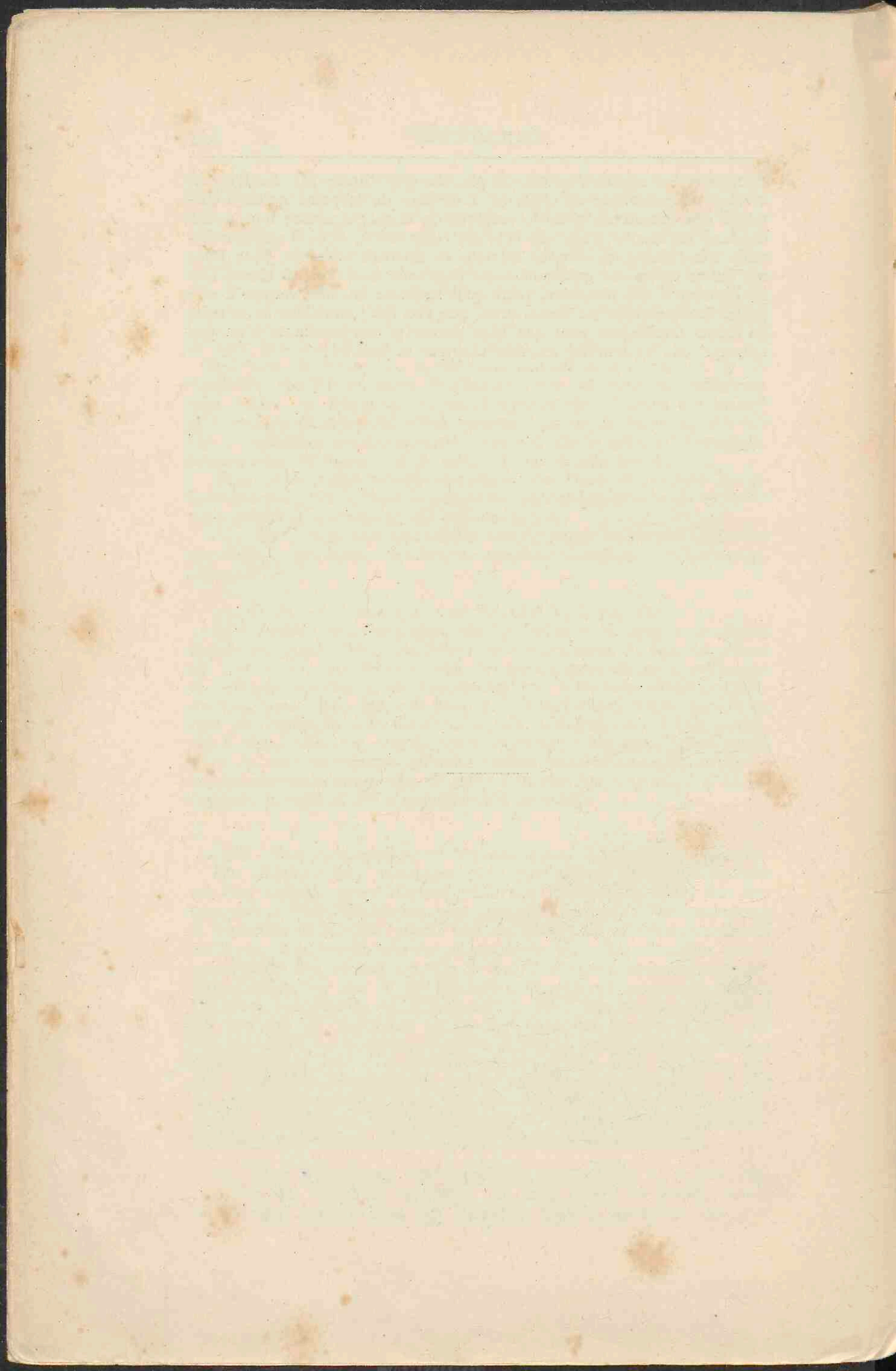
58a. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 6 Juli 1787.

[In Zutphen kan men geen militairen missen, daar men de stad en den omtrek moet dekken naar den Veluwschen kant; dus kan men ook niet de Graafschap van garnizoen voorzien.] Wat aanbelangt 't binnenlandsche, soo staen hier de saaken onverbeeterlijk; dus ik vertrouw, dat binnen veertien dagen niets meer dan de naem van 't patriotismus bekend sal sijn. De [l. Te] Steenderen staet de ontwapening heeden en die in de graefschap Bronkhorst morgen te volgen. De Heer van Marsch en Rijsselt sijn te Zwol, den oudsten Heer houd sig nog op den Boedelhof op en doet daar veel kwaed. Ik kan sulx des te sterker verseecken, doordien ik wit op swa[r]t en ongelovelijke dingen gezien heb. Te Deventer beevt en rild alles, wat maar van een militair hoord spreken; soo de aangeworvene housaaren of wel de overgekome ne uit 't corps van den Rhijn Graef hier sonder gevaer konden g'emploieert worden, vertrouw ik, dat d'eerste tijding van hun aankomst genoegsaem soude sijn om Deventer te evacueeren.

b. VAN HEECKEREN VAN SUYDERAS AAN WILLEM V, 23 Juli 1787.

Conlon les demieres nouvelles que nous tenons de Twello, tout i est tranquiil comme aussi ici, du moins dans la guarnison; parmi la

bourgeoisie les esprits s'agitent de plus en plus contre Mr. de Ryssel, et bien au point que ce n'est qu'avec bien de la peine qu'on a empêché des démarches pour le remover de la magistrature; nous avons condané les facons d'agir du coté de l'opposition, ainsi il seroit, selon moi, très blamable, si nous suivions ce mauvais exemple. J'ose donc me flatter qu'au cas qu'absollument l'on veut faire quelque chose, l'on se bornera a des instances, pour qu'il revienne en ville vaquer à son poste. En attendant les decouvertes que l'on fait journellement au sujet de cette famille, ne peut que faire douter si leur conduite n'est pas telle qu'elle exigera un examen ulterieur et judiciaire.

STELLINGEN.

I.

De houding van de Staten van Gelderland gedurende den Patriottentijd — ook in het najaar van 1786 — is een trouwe afspiegeling van die des Prinsen.

II.

Ten onrechte beweert Dr. Colenbrander (Gids, October 1901, blz. 147), dat de eigen positie van Van der Capellen van de Marsch tegenover de Hollandsche leiders ten nauwste samenhangt met de betrekkingen der Nyvenheims in Frankrijk.

III.

De Oranje-omwenteling in Gelderland, in Juni 1787, maakt geen deel uit van een algemeen plan om in het geheele land een staatsomkeering te weeg te brengen (Vervolg op Wage-naar XVIII, blz. 190); ook is zij niet het gevolg van de aanhouding der Prinses bij Goejanverwellesluis (Colenbrander, De Patriottentijd III, blz. 228).

IV.

De economische verhoudingen waren niet de grondoorzaak der patriotsche beweging.

V.

Vóór 1787 is van invloed van Rousseau's Contrat Social hier te lande nagenoeg niets te bespeuren.

VI.

Verkeerdelijk ziet Mr. A. Brants (Bijdrage tot de Geschiedenis der Geldersche Plooierijen, blz. 186, stelling V) in de Geldersche Plooierijen slechts het werk van gelukzoekers.

VII.

Niet de afdanking van krijgsvolk, maar de buitenlandsche staatkunde was het eigenlijke punt van geschil tusschen Willem II en de Staten van Holland.

VIII.

De herhaalde zwenkingen in de buitenlandsche politiek van Karel I van Engeland zijn grootendeels te verklaren uit zijn zorg voor de belangen zijner Paltzische verwanten.

IX.

Aan den oorlog met koning Waldemar Atterdag mag niet te groote beteekenis gehecht worden voor de macht en de organisatie der Hansc.

X.

Jonckbloets bestrijding van de meening van Verwijs, dat de Ferguut het werk van twee vertalers is, rust niet op deugdelijke gronden; er is echter geen reden om, met Verwijs, den vertaler van het tweede deel als „dorper” te stellen tegenover dien van het eerste deel, den „hoofschen cleric.”

XI.

De voorstelling, als zou het middeleeuwsch tooneel bestaan hebben uit drie verdiepingen (Jonckbloet II, blz. 382; Ten Brink, blz. 222; Kalff, Gesch. Net. Lett. 16de eeuw I, blz. 198), is onjuist.

XII.

De naam mysterie-spelen is niet af te leiden van mysterium, maar van ministerium.

XIII.

Zoowel Jonckbloet als Ten Brink stellen Langendijk als blijspeldichter te hoog.

XIV.

Ten onrechte wil Martin in Reinaert II, vs. 4772, ten wil schrappen.

XV.

Van den VII vroeden van binnen Rome (uitg. Stallaert), vs. 79:

Keyser, here, wildi mi geven
U kint te lerene, so moet ic levene,
Inne sal hem in der jare vive,
Behoud mi God den sin in live,
Leren de vroescap die ic can.

Lees (vs. 80): sone moet ic leven.

XVI.

Behalve het woord inredich, dat het Mnl. Wdb. noemt, komt in het mnl. nog een ander inredich voor, met de beteekenis van mnl. geradich, behulpzaam door het geven van raad (Brieven van het Hof van Gelderland, passim).

XVII.

Het spreekwoord „als het getij verloopt, verzet men de bakens” is ontstaan uit „als het diep verloopt, verzet men de bakens,” onder invloed der uitdrukking „het getij verloopt.”

XVIII.

In keuterboer (waarin boer pleonastisch is) beteekent het eerste lid niet graver, spitter (Mnl. Wdb. i. v. coter), maar bewoner eener kote.

XIX.

De Praefatio en de Versus hebben geen betrekking op den Heliand.

XX.

Het is niet mogelijk, dat het geschiedenis-onderwijs op de lagere school geheel neutraal is; ook zou dit, indien het mogelijk was, niet wenschelijk zijn.

XXI.

Naarmate de leerlingen jonger zijn, moet de beschavings-geschiedenis een beperkter plaats innemen.

